Digitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga KN

BRIHATKATHASLOKASAMGRAHA

A Study

By

(*The Late*) **Prof. V. S. Agrawala**

With Sanskrit Text

Edited by

Dr. P. K. Agrawala

1974

PRITHIVI PRAKASHAN

VARANASI-221005 (INDIA)

CSU-Jaipur Campus Collection

Digitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga KI

Rs. 80/-

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

8226

SV-2024

CSU-Jaipur Campus Collection

zation: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogg

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

Indian Civilisation Series

Founder-Editor : The Late Prof. V. S. Agrawala

No. IV

Bṛihatkathāślokasaṁgraha

A Study

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

Publications of The

INDIAN CIVILISATION SERIES

Editor : **Dr P. K. Agrawala**

I. Masterpieces of Mathura Sculpture. By *V. S. Agrawala*
II. The Vyāla Figures on the Medieval Temples of India. By *M. A. Dhaky*
III. Pūrṇa-Kalaśa or the Vase of Plenty. By *P. K. Agrawala*
IV. Bṛihatkathāślokasaṁgraha—A Study. By *V. S. Agrawala*
V. Evolution of the Hindu Temple and other Essays. By *V. S. Agrawala*
VI. Mathura Railing Pillars. By *P. K. Agrawala*
VII. Ancient Indian Folk Cults. By *V. S. Agrawala*
VIII. Gupta Temple Architecture. By *P. K. Agrawala*
IX. The Astral Divinities of Nepal. By *Pratapaditya Pal* and *D. C. Bhattacharyya*
XII. Temples of Tripura. By *Adris Banerji*
XIII. India as told by the Muslims. By *Ram Kumar Chaube*
XIV. India as Described by Manu. By *V. S. Agrawala*
XV. Archaeological History of S. E. Rajasthan. By *Adris Banerji*
XVII. Burial Practices in Ancient India. By *Purushottam Singh*
XVIII. Gangetic Valley Terracotta Art. By *P. L. Gupta*
XIX. Museum Studies. By *V. S. Agrawala*

Forthcoming

X. Superstructural Forms of Indian Temple. By *M. A. Dhaky*
XI. Early Indian Bronzes. By *P. K. Agrawala*
XVI. Śrīvatsa : the Babe of Goddess Śrī. By *P. K. Agrawala*

CSU-Jaipur Campus Collection

igitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

BṚIHATKATHĀŚLOKASAṀGRAHA

A Study

By

(*The Late*) Prof. V. S. Agrawala

With Sanskrit Text

Edited by

Dr P. K. Agrawala

1974

PRITHIVI PRAKASHAN

VARANASI–221005 [India]

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

Published by
Prithivi Prakashan,
B 1/54, Amethi Kothi,
Nagwa, Varanasi-221005 [India].

All Rights Reserved
First Edition, 1974
As
Indian Civilisation Series No. IV
Editor : Dr P. K. Agrawala

Printed by
Bhargava Bhushan Press,
Varanasi.
6/4–74

CSU-Jaipur Campus Collection

igitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

EDITOR'S *PREFACE*

The late Prof. V. S. Agrawala had long cherished a desire of preparing a cultural study of the *Bṛihatkathāślokasaṁgraha* of Budhasvāmin (BKSS). The text of this work was published by F. Lacote for the first time in 1908 with the help of several MSS. Prof. Agrawala considers this text to be one of the foremost literary works of the Gupta period. This gives a living picture of the contemporary society as being very rich in its cultural evidence, or what he often termed as, in 'cultural motifs'.

The study of BKSS was undertaken by Prof. Agrawala sometime in 1964 when its publication was announced, in our Indian Civilisation Series (as No. IV of it). Unfortunately, the work remained incomplete owing to certain other literary projects accepted by him. However, only a rough draft of his *Study* with discreet notes could reach us and the same is being published now. It has been our sincere endeavour to bring out his all available notes on BKSS to a proper setting as required in a running cultural commentary which the author projected on this text, similar to his studies on the *Harshacharita, Kādambarī, Mahābhārata, Matsya Purāṇa, Vāmana Purāṇa, Mārkaṇḍeya Purāṇa*, etc.

The Sanskrit text of this important Kāvya was available with difficulty in its rare Paris Edition. We consider it befitting to furnish the *Study* with complete Sanskrit text in Devanāgarī. The latter entirely follows the Paris Edition of Lacote though the variant readings from several MSS. as collated by him have been dropped by us. The text as accepted by Lacote has been reproduced but with an attempt to have it free as far as possible from the misprints of the earlier publication. We are aware that a few new mistakes are likely to appear in the text printed here; some of them are already indicated in the *Errata*.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

CSU-Jaipur Campus Collection

igitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

CONTENTS

	Page
Editor's *Preface*	v
Abbreviations	viii
Bṛihatkathāślokasaṁgraha	
Text in Devanāgarī	1–298
A Study	299–353
Index of Proper Names	354–364
Addenda	365–366
Errata	367

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

Abbreviations

AIFC	=*Ancient Indian Folk Cults*, First ed., Varanasi 1970.
BKSS	=*Bṛihatkathāślokasaṁgraha*.
Chaturbhāṇī	=*Chaturbhāṇī : A Collection of Four Sanskrit Bhāṇas*, First ed., Bombay 1959.
DH	=*The Deeds of Harsha, being a Cultural Study of Bāṇa's Harshacharita*, First ed., Varanasi 1969.
KSA	=*Kādambarī : eka Sāṁskṛitika Adhyayana*, First ed., Varanasi 1958.
MSA	=*Mārkaṇḍeya Purāṇa : eka Sāṁskṛitika Adhyayana*, First ed., Allahabad 1961.
MPS	=Matsya Purāṇa—A Study, First ed., Varanasi 1963.
Pāṇini	=*India as Known to Pāṇini*, First ed., Lucknow, 1953.
VPS	=*Vāmana Purāṇa—A Study*, First ed., Varanasi 1964.

CSU-Jaipur Campus Collection

igitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

बृहत्कथाश्लोकसंग्रहः

ॐ नमो विघ्नान्तकाय

प्रथमः सर्गः

महाखाता महाशाला पुर्यस्त्युज्जयनीति या।
महाम्भोधिमहाशैलमेखलेव महामही ॥ १ ॥
प्रासादान्यत्र पश्यन्तः संततान्हैमराजतान्।
मेरुकैलासकूटेभ्यः स्पृहयन्ति न नागराः ॥ २ ॥
वेदमौर्वीविपञ्चीनां ध्वनयः प्रतिमन्दिरम्।
यत्र संनिपतन्तोऽपि न बाधन्ते परस्परम् ॥ ३ ॥
कृतं वर्णनया तस्या यस्यां सततमासते।
महाकालप्रभृतयस्त्यक्त्वा शिवपुरं गणाः ॥ ४ ॥
तस्यामासीन्महासेनो महासेनः क्षितीश्वरः।
यस्य देवीसहस्राणि षोडश श्रीपतेरिव ॥ ५ ॥
चिरं पालयतस्तस्य प्रजाः शास्त्रोक्तकारिणः।
गोपालः पालकश्चेति सुतौ जातौ गुणाम्बुधी ॥ ६ ॥
बृहस्पतिसमश्चास्य मन्त्री भरतरोहकः।
रोहन्तकः सुरोहश्च तस्यास्तां तत्समौ सुतौ ॥ ७ ॥
नरेन्द्रमन्त्रिपुत्राणां चतुर्विद्यार्थवेदिनाम्।
प्रयोगेषु च दक्षाणां यान्ति स्म दिवसाः सुखम् ॥ ८ ॥
अथ गां पालयामास गोपालः पितृपालिताम्।
पालकोऽपि यवीयस्त्वाद्यौवराज्यमपालयत् ॥ ९ ॥
मन्त्रिपुत्रौ तु मन्त्रित्वमथ भूमिर्नवेश्वरा।
नवमन्त्रिकृतारक्षा जायते स्म पुनर्नवा ॥ १० ॥
गजराजमथो राजा दानराजिविराजितम्।
अधिष्ठाय जगत्सारं निर्जगाम बहिः पुरः ॥ ११ ॥
तद्दर्शनाशयायातमनेकं नृकदम्बकम्।
बिभ्यद्व्याडाद्गजात्तस्मादितश्चेतश्च विद्रुतम् ॥ १२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

कन्यकान्यतमा तत्र गृह्यमाणाथ हस्तिना।
प्रांशुप्राकारतः प्रांशोरगम्यां परिखामगात् ॥ १३ ॥
खातपातव्यथाजातसंज्ञानाशात्क्षणं ततः।
तटस्था हस्तिपृष्ठस्थं साभाषत रुषा नृपम् ॥ १४ ॥
अवध्यमवधीर्यस्त्वं पितरं तस्य किं मया।
अधीतवेदं यो हन्ति ब्राह्मणं तस्य के मृगाः ॥ १५ ॥
इति कन्यावचः श्रुत्वा दुःश्रवं श्वपचैरपि।
चिन्तेषुभिन्नहृदयः प्रविवेश निवेशनम् ॥ १६ ॥
अतिवाह्य च दुःखेन दिनशेषं समासमम्।
जनवादोपलम्भाय प्रदोषे निर्ययौ गृहात् ॥ १७ ॥
कालकम्बलसंवीतः सासिचर्मासिपुत्रिकः।
समन्त्रागदसंनाहः संचचार शनैः शनैः ॥ १८ ॥
अथ शुश्राव कस्मिंश्चिद्देवतायतने ध्वनिम्।
अभिसारिकया सार्धं भाषमाणस्य कामिनः ॥ १९ ॥
हतं मुष्टिभिराकाशं तुषाणां कण्डनं कृतम्।
मया येन त्वया सार्धं बद्धा प्रीतिरबुद्धिना ॥ २० ॥
इयमेतावती वेला खिद्यमानेन यापिता।
मया त्वं तु गृहादेव न निर्यासि पतिव्रता ॥ २१ ॥
कौमारः सुभगो भर्ता यदि नाम प्रियस्तव।
खलीकृतैः किमस्माभिर्वृथेत्र कुलपुत्रकैः ॥ २२ ॥
एवमादि ततः श्रुत्वा सा प्रगल्भाभिसारिका।
विहस्य विटमाह स्म त्वादृशा हि हतत्रपाः ॥ २३ ॥
ननु चित्तं मयाराध्यं तस्यापि भवतः कृते।
न हि भर्तृनविश्वास्य रमन्ते कुलटा विटैः ॥ २४ ॥
अथ निर्मक्षिकं भद्र मधु पातुं मनोरथः।
जहि घातय बालं मे पतिं नित्यप्रमादिनम् ॥ २५ ॥
अथ पापादसि त्रस्तः स्फुटं नाहं तव प्रिया।
ननु दुर्वाररागान्धः सुतां याति प्रजापतिः ॥ २६ ॥
अथ बालं विवादेन वैधर्म्यं किं न पश्यसि।
येन राज्यसुखान्धेन प्रजापालः पिता हतः ॥ २७ ॥
सुदुःश्रवमिदं श्रुत्वा गोपालो दुर्वचं वचः।
गच्छन्नन्यत्र शुश्राव ध्वनिं विप्रस्य जल्पतः ॥ २८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

अयि ब्राह्मणि जार्गर्षि नन्दिनि क्रन्दते शिशुः ।
त्वरितं याचते देहि स्तन्यं कण्ठोऽस्य मा शुषत् ॥ २९ ॥
इति श्रुत्वा गिरं भर्तुर्विनिद्रा ब्राह्मणी सुतम् ।
पितृघातिन्म्रियस्वेति निर्दयं निरभर्त्सयत् ॥ ३० ॥
आः पापे किमसंबद्धं पितृघातिन्निति त्वया ।
बालोऽयमुक्त इत्येनां ब्राह्मणः कुपितोऽब्रवीत् ॥ ३१ ॥
किमार्यपुत्र पुत्रेण यदा राज्ञा पिता हतः ।
श्रुतिस्मृतिविदेत्येतदुवाच ब्राह्मणी पतिम् ॥ ३२ ॥
श्रुत्वैवमादि कौलीनं प्रविश्यान्तःपुरं नृपः ।
अनयत्क्षणदाशेषमसंमीलितलोचनः ॥ ३३ ॥
अथ गाढान्धकारायां वेलायां मंत्रिणौ रहः ।
अपृच्छत्कोऽयमस्मासु प्रवादः कथ्यतामिति ॥ ३४ ॥
ततस्तावूचतुस्त्रस्तौ सत्रासं नृपचोदितौ ।
कौलीनहेतुश्रुतये चित्तं देवावधीयताम् ॥ ३५ ॥
सुगृहीताभिधानस्य प्रद्योतस्य पितुस्तव ।
आसन्नव्यभिचारीण्यरिष्टान्यष्टौ मुमूर्षतः ॥ ३६ ॥
उद्धार्ये धवले केशे प्रमादात्कृष्ण उद्धृते ।
उद्धर्तारं महीपालः कर्तयामास नापितम् ॥ ३७ ॥
भुञ्जानेन च पाषाणे दशनाग्रेण खण्डिते ।
कुलक्रमागतो वृद्धः सूपकारः प्रमापितः ॥ ३८ ॥
प्रकृतेर्विपरीतत्वं जानन्नप्येवमादिभिः ।
प्रभो विधेर्विधेयत्वाद् ब्राह्मणानप्यबाधत ॥ ३९ ॥
भर्तुरीदृशि वृत्तान्ते मन्त्री तस्यावयोः पिता ।
अदृष्टभर्तृव्यसनः पूर्वमेवागमद्दिवम् ॥ ४० ॥
श्रुतमन्त्रिविनाशस्तु स राजा राजयक्ष्मणा ।
गुरुशोकसहायेन सहसैवाभ्यभूयत ॥ ४१ ॥
ततस्ताते दिवं याते यातुकामे च भूपतौ ।
प्रजासु च विरक्तासु जातौ स्वः किंक्रियाकुलौ ॥ ४२ ॥
प्राप्तकालमिदं श्रेय इति बुद्ध्वा प्रसारितम् ।
कौलीनमिदमावाभ्यां सपर्यन्तेष्ववन्तिषु ॥ ४३ ॥
क्रोधबाधितबोधत्वाद्बाधमानं निजाः प्रजाः ।
बन्धयामास राजानं राजपुत्रः प्रियप्रजः ॥ ४४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

शृङ्खलातन्त्रचरणः स्वतन्त्राद्भ्रंशितः पदात् ।
सुखस्य महतो दध्यौ स राजेन्द्रो गजेन्द्रवत् ॥ ४५ ॥
चिन्तामुषितनिद्रत्वादाहारविरहेण च ।
स क्षपाः क्षपयन्क्षीणः संवत्सरशतायताः ॥ ४६ ॥
पुत्रेणैवमवस्थोऽपि प्रजाप्रियचिकीर्षुणा ।
न मुक्त एव मुक्तश्च यावत्प्राणैः प्रियैरिति ॥ ४७ ॥
निदानमिदमेतस्य कौलीनस्य विगर्हितम् ।
इतरद्वाधुना देवः प्रभुरित्यथ भूपतिः ॥ ४८ ॥
अधोमुखः क्षणं स्थित्वा तलाहतमहीतलः ।
दृष्ट्वा च सास्रमाकाशमनाथ इदमब्रवीत् ॥ ४९ ॥
तुल्यौ शुक्रबृहस्पत्योर्युवां मुक्त्वा सुहृत्तमौ ।
अनपायमुपायं कः प्रयुञ्जीतैतमीदृशम् ॥ ५० ॥
किं तु सत्त्ववतामेष शङ्काशून्यधियां क्रमः ।
दृष्टादृष्टभयग्रस्तचेतसां न तु मादृशाम् ॥ ५१ ॥
तस्मात्पालयतं भद्रौ पालकं पालकं भुवः ।
इदं त्वलीककौलीनमशक्तोऽहमुपेक्षितुम् ॥ ५२ ॥
तस्यैवं भाषमाणस्य व्रीडाधोमुखमन्त्रिणः ।
कूजन्प्रकाशयामास क्षीणां ताम्रशिखः क्षपाम् ॥ ५३ ॥
अथ शुश्रुविरे वाचः सूतमागधवन्दिनाम् ।
यशोधवलितानन्तदिगन्तोद्बुध्यतामिति ॥ ५४ ॥
दीनदीनं तदाकर्ण्य कर्णदारणमप्रियम् ।
पिधाय पार्थिवः कर्णावुत्तमाङ्गमकम्पयत् ॥ ५५ ॥
स चावोचत्प्रतीहारीं निवार्यन्ताममी मम ।
क्षते क्षारावसेकेन किं फलं भवतामिति ॥ ५६ ॥
आसीच्चास्याथ वा धिङ्मामेवमात्मापवादिनम् ।
ननु प्रशस्यमात्मानं नाहमर्हामि निन्दितुम् ॥ ५७ ॥
निर्यन्त्रणविहारेण चिरजीविनि राजनि ।
राजपुत्रेण लडितं केनान्येन यथा मया ॥ ५८ ॥
समुच्छिन्नदुरुच्छेदबाह्याभ्यन्तरवैरिणा ।
वर्णाश्रमाः स्वधर्मेभ्यः किं वा विचलिता मया ॥ ५९ ॥
अवन्तिवर्धनसमो निजाहार्यगुणाकरः ।
पुत्रः पुन्नरकात्त्राता कस्यान्यस्य यथा मम ॥ ६० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

अथ वास्तामिदं सर्वमेकेनैवास्मि वर्धितः।
नरवाहनदेवेन जामात्रा चक्रवर्तिना ॥ ६१ ॥
एक एव तु मे नासीद्गुणः सोऽप्ययमागतः।
प्रसादान्मन्त्रिवृषयोर्यत्तपोवनसेवनम् ॥ ६२ ॥
इति निष्कम्पसंकल्पश्चोदयामास मन्त्रिणौ।
ससिंहासनमास्थानं मण्डपे दीयतामिति ॥ ६३ ॥
तयोस्तु गतयोः केशान्वापयित्वा सवल्कलः।
कमण्डलुसनाथश्च भूपालो निर्ययौ गृहात् ॥ ६४ ॥
विषादविप्लुताक्षेण वक्षोनिक्षिप्तपाणिना।
दृश्यमानोऽवरोधेन विवेशास्थानमण्डपम् ॥ ६५ ॥
त्रासम्लानकपोलेन दृष्टः पृथुलचक्षुषा।
पालकेनाब्रवीत्तं च स्थित एव स्थितं स्थितम् ॥ ६६ ॥
प्रसादात्तात तातस्य वत्सराजस्य च त्वया।
वृद्धैः स्वस्याश्च शुद्धायाः किं नाम न परीक्षितम् ॥६७॥
अतोऽनुशासितारं त्वामनुशासति बालिशाः।
येन लोके त उच्यन्ते वियाताः पितृशिक्षकाः ॥ ६८ ॥
एतावत्तु मया वाच्यं पित्र्यं सिंहासनं त्वया।
वर्णाश्रमपरित्रार्थमिदमध्यास्यतामिति ॥ ६९ ॥
तच्चावश्यमनुष्ठेयमस्माकीनं वचस्त्वया।
मादृशां हि न वाक्यानि विमृशन्ति भवादृशाः ॥ ७० ॥
इतीदं पालकः श्रुत्वा स्थित्वा चाधोमुखः क्षणम्।
उत्तरं चिन्तयामास नासाग्राहितलोचनः ॥ ७१ ॥
कृतकृत्रिमरोषस्तु राजा पालकमब्रवीत्।
भोः सिंहासनमारोह किं तवोत्तरचिन्तया ॥ ७२ ॥
किं चोत्तरशतेनापि त्वयाहं सोपपत्तिना।
वेगः प्रावृषि शोणस्य चरणेनेव दुर्धरः ॥ ७३ ॥
इति द्विजातयः श्रुत्वा पुरोहितपुरःसराः।
विषादगद्गदगिरः प्रमृज्याश्रु बभाषिरे ॥ ७४ ॥
पालकस्ते नियोज्यत्वादाज्ञां मा स्म विचारयत्।
त्वन्नियोगान्नियोक्तारः कस्माद्वयमुदास्महे ॥ ७५ ॥
ध्रियमाणे प्रजापाले ज्येष्ठे भ्रातरि पालकः।
मृगेन्द्रासनमारोहन्खट्वारूढो भवेन्ननु ॥ ७६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

राज्याग्निमादधद्वापि त्वयि वर्षशतायुषि ।
परिवेत्तारमात्मानमयं मन्येत निन्दितम् ।। ७७ ।।
तस्मादस्मान्निवर्तस्व संकल्पादतिभीषणात् ।
शोकजान्यश्रुवारीणि भवन्त्वानन्दजानि नः ।। ७८ ।।
बद्धाञ्जलिरथोवाच किंचिन्नमितकंधरः ।
अलं वः पीडयित्वा मां वचोभिरिति पार्थिवः ।। ७९ ।।
मयायमभ्यनुज्ञातो रक्षणे च क्षमः क्षितेः ।
खट्वारूढो न भविता निन्दितः शब्दवेदिभिः ।। ८० ।।
असमर्थे च राज्याग्नेः पालने पतिते मयि ।
परिवेत्तापि नैवायं भविष्यति नराधिपः ।। ८१ ।।
यच्चापि पिहिताः कर्णा आकर्ण्य पतितध्वनिम् ।
प्रजाभिस्तच्च न मृषा मया हि निहतः पिता ।। ८२ ।।
तदिदं पातकं कृत्वा युष्मत्पीडाप्रशान्तये ।
प्रायश्चित्तं व्रजन्कर्तुं न निवार्योऽस्मि केनचित् ।। ८३ ।।
मया चात्यक्तधर्मेण यत्प्रजानां कृते कृतम् ।
तस्य प्रत्युपकाराय पालकः पाल्यतामयम् ।। ८४ ।।
इतीदं प्रकृतीरुक्त्वा पालकं पुनरब्रवीत् ।
अवन्तिवर्धनं पुत्रं मत्प्रीत्या पालयेरिति ।। ८५ ।।
विलक्षहसितं कृत्वा गोपालं पालकोऽब्रवीत् ।
अवन्तिवर्धनो राजा राजन्कस्मान्न जायताम् ।। ८६ ।।
सत्सु भ्रातृषु भूपाल गुणवत्स्वपि भूभुजः ।
निक्षिप्तवन्तः श्रूयन्ते पुत्रेष्वेव गुरुं धुरम् ।। ८७ ।।
गोपालस्तमथोवाच भविष्यति युवा यदा ।
त्वं च वृद्धस्तदा युक्तं स्वयमेव करिष्यसि ।। ८८ ।।
एवं निरुत्तराः कृत्वा प्रकृतीस्ताः सपालकाः ।
सर्वतीर्थाम्बुकलशैरभ्यषिञ्चत्स पालकम् ।। ८९ ।।
आरोप्य चैनं त्वरितं सिंहासनमुदङ्मुखः ।
निर्जगाम पुरात्स्वस्मादेकरात्रोषितो यथा ।। ९० ।।
अथ राजनि काननावृते पुरमास्पन्दितलोकलोचनाम् ।
निभृतश्वसितामयध्वनिं मृतकल्पां प्रविवेश पालकः ।।९१।।

इति बुधस्वामिना विरचितायां बृहत्कथायां
श्लोकसंग्रहे प्रथमः सर्गः ।। १ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

द्वितीयः सर्गः

अथ बिभ्रद्दुरुच्छेदं शोकं भ्रातृवियोगजम् ।
उत्सृष्टपृथिवीचिन्तः पालकः कालमक्षिपत् ॥ १ ॥
तं पुरोधःप्रभृतयः कदाचिदवदन्प्रजाः ।
उत्सीदन्तीः प्रजा राजन्नार्हसि त्वमुपेक्षितुम् ॥ २ ॥
भ्रातुः पुरः प्रतिज्ञाय दूरक्षां रक्षितुं क्षितिम् ।
किं शोचसि न शोकोऽयमुपायः क्षितिरक्षणे ॥ ३ ॥
षष्ठं पापांशमादत्ते रक्षन्नपि नृपः प्रजाः ।
निक्षिप्तक्षितिरक्षस्तु सर्वमेव न मुञ्चति ॥ ४ ॥
तस्माज्जिघांसता पापं पुण्यं चोपचिचीषता ।
राजन्धन्याः प्रजाः कार्याः सुखं चानुबुभूषता ॥ ५ ॥
न चेदर्थयमानानां वचनं नः करिष्यसि ।
ध्रुवं द्रक्ष्यसि संक्रान्ता देशान्राजन्वतः प्रजाः ॥ ६ ॥
अवृत्तपूर्वमस्माभिरुदासीने त्वयि श्रुतम् ।
बलादग्निगृहान्नीतः पुरोडाशः शुना किल ॥ ७ ॥
बटोश्च भ्राम्यतो भिक्षां भिक्षापात्रादनावृतात् ।
बटुत्वात्क्षिप्तचित्रस्य हृतः काकेन मोदकः ॥ ८ ॥
इति श्रुत्वा ससंत्रासो राजा ताडितदुन्दुभिः ।
मृगेन्द्रासनमध्यास्ते सुमेरुं मघवानिव ॥ ९ ॥
तस्मिन्नारूढमात्रे च समं विकसिताः प्रजाः ।
उदयाचलकूटस्थे नलिन्य इव भास्करे ॥ १० ॥
अथातीते क्वचित्काले विप्रान्पप्रच्छ पार्थिवः ।
धर्ममाचक्षतां पूज्याः शुद्धमित्यथ तेऽब्रुवन् ॥ ११ ॥
सर्वविद्याविदा धर्मः कस्त्वया नावलोकितः ।
आचारोऽयमिति व्यक्तमनुयुक्तास्त्वया वयम् ॥ १२ ॥
रागादिमन्तः पुरुषास्तैरुक्ता ह्यप्रमाणता ।
सांख्यादीनामकार्यत्वाद्वेदस्यैव प्रमाणता ॥ १३ ॥
तस्माद्वेदेषु विहितं यत्तदासेव्यतामिति ।
श्रुत्वेदं नृपतिर्यज्ञैरीजे निःसंख्यदक्षिणैः ॥ १४ ॥
अथोत्सृष्टप्रजाकार्यं दीक्षासंतानसेवया ।
मन्त्रिणौ जातसंत्रासौ तं कदाचिदवोचताम् ॥ १५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

उद्धृतः शोकपङ्कात्त्वं बलिभिर्द्विजकुञ्जरैः ।
उद्धार्यः सांप्रतं केन दीक्षापङ्काद्गुरुत्तरात् ॥ १६ ॥
कामार्थौ यद्यपि त्यक्तौ सेव्यावेव तथापि तौ ।
दुर्लभो हि विना ताभ्यां धर्मः शुद्धो नृपैरिति ॥ १७ ॥
उपपन्नमिदं श्रुत्वा प्रतिश्रुत्य तथेति च ।
देवतायाचनव्यग्रस्त्रीकमन्तःपुरं ययौ ॥ १८ ॥
पानाभरणवासःस्रक्प्रियवाग्दानमानिताः ।
अन्तःपुरचरीः प्रैष्याश्चकार परितोषिताः ॥ १९ ॥
अनन्तरमनुज्येष्ठं देवीः संमान्य भूपतिः ।
वासुकिन्या महादेव्या निनाय सह यामिनीम् ॥ २० ॥
स ताम्रचूडरुतिभिर्वन्दिवृन्दैर्विबोधितः ।
उपासिष्ट पुरःसंध्यामा दिवाकरदर्शनात् ॥ २१ ॥
ततो धवलवासःस्रगलंकारानुलेपनः ।
स्तूयमानो जयाशीर्भिरास्थानस्थानमागतः ॥ २२ ॥
पुरोधःप्रभृतीस्तत्र प्रकृतीः प्रकृतिप्रियः ।
मानयित्वा यथायोग्यं सोपचारं व्यसर्जयत् ॥ २३ ॥
स्मयमानस्ततो राजा मन्त्रिणाविदमब्रवीत् ।
आपानभूमिरुद्याने रमणीया प्रकल्प्यताम् ॥ २४ ॥
को हि युष्मद्विधसुहृद्विहितापत्प्रतिक्रियः ।
विषयान्न निषेवेत दृष्टादृष्टाविरोधिनः ॥ २५ ॥
सोऽहं पौरजनं भृत्यानन्तःपुरविचारिणः ।
आत्मानं च भवन्नाथं योजयामि सुखैरिति ॥ २६ ॥
अथ तौ प्रह्वमूर्धानौ स्वाम्यभिप्रायवेदिनौ ।
पानोपकरणं सर्वं सज्जमेवेत्यवोचताम् ॥ २७ ॥
व्याहार्य स ततस्तत्र सबालस्थविरां पुरीम् ।
वस्त्राभरणमाल्यान्नदानैः प्रीतामकारयत् ॥ २८ ॥
पद्मरागादिशुक्तिष्ठमुत्पलाद्यधिवासितम् ।
कृतजोत्कारमन्योऽन्यं पीयते स्म ततो मधु ॥ २९ ॥
मधुपानान्तरालेषु सविपञ्चीस्वनं मुहुः ।
गीयते स्म मनोहारि नटाद्यैर्नृत्यते स्म च ॥ ३० ॥
विहृत्य दिनमेवं च शीतरश्मौ दिवाकरे ।
विसृज्य प्रकृती राजा विवेशान्तःपुरं ततः ॥ ३१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

तत्रापि श्रुतसंगीतो दृष्टस्त्रीपात्रनाटकः ।
पायिताशेषभार्यश्च पश्चान्निद्रामसेवत ।। ३२ ।।
एवमासेवमानस्य सार्तवं विषयान्गताः ।
विवृद्धसुखरागस्य बहवस्तस्य वासराः ।। ३३ ।।
स कदाचिद्‌द्विजादिभ्यः सविषादो न्यवेदयत् ।
स्वप्नो मयाद्य यो दृष्टः प्रशस्यैः श्रूयतामसौ ।। ३४ ।।
वाह्यावलोकनायाहं निर्गतस्तत्र दृष्टवान् ।
मत्तं महान्तमायान्तं मातङ्गं वनचारिणम् ।। ३५ ।।
तन्मदामोदमाघ्राय राज्यहस्त्यपि मामकः ।
क्रोधादुन्मूलितालानो यातः प्रति वनद्विपम् ।। ३६ ।।
वन्यस्तु हस्तमुत्क्षिप्य किंचिदाकुञ्चिताङ्गुलिः ।
आहूतवानिव युद्धे सगर्वैः कण्ठगर्जितैः ।। ३७ ।।
मदीयेनाथ नागेन वेगेनापत्य दूरतः ।
संनिपातो महान्दत्तो दन्तयोर्वनदन्तिनः ।। ३८ ।।
स्फटिकस्तम्भशुभ्राभ्यां दन्ताभ्यां तेन मामकः ।
दूरमुत्क्षिप्य निक्षिप्तस्ततो यातः पराङ्मुखः ।। ३९ ।।
पराजितं परेणाथ दृष्ट्वा स्वं राज्यहस्तिनम् ।
निवर्तयितुकामोऽहमासन्नानिदमुक्तवान् ।। ४० ।।
निवर्तयामि राज्येभं शीघ्रमानयताङ्कुशम् ।
शिक्षितो वत्सराजेन हस्तिशिक्षामहं ननु ।। ४१ ।।
इतिमन्त्रयमाणोऽहमलब्धप्रार्थिताङ्कुशः ।
प्रतिबुद्धः ससंत्रासः किमेतदिति चिन्तयन् ।। ४२ ।।
इति स्वप्नो मया दृष्टः क्षणदायाः परिक्षये ।
फलमिष्टमनिष्टं वा पूज्यैरत्रोच्यतामिति ।। ४३ ।।
अथानिष्टफलं स्वप्नं जानन्तोऽपि द्विजातयः ।
राजोपचारचतुराः स्थापयामासुरन्यथा ।। ४४ ।।
योऽसौ राजन्गजो वन्यस्तं बुध्यस्व विनायकम् ।
यश्चाभिषेकहस्ती तं राज्यविघ्नं शरीरिणम् ।। ४५ ।।
तत्ते गणपतिः प्रीतः प्रसह्योद्धरति प्रभुः ।
त्वमप्युन्मूलितानर्थश्चिरं पाहि महीमिति ।। ४६ ।।
इति दुःश्लिष्टमाकर्ण्य फलं स्वप्नस्य कल्पितम् ।
सुखं नालभताथैनमब्रूतां मन्त्रिणाविदम् ।। ४७ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

श्रूयतां देव यद्वृत्तं वृद्धस्य जगतीपतेः ।
आवाभ्यां श्रुतमेतच्च गृहे कथयतः पितुः ॥ ४८ ॥
मृगेन्द्रासनमारोढुं प्रद्योतेन किलेच्छता ।
यथाप्रधानमिलिताः पृष्टाः स्वप्नं द्विजातयः ॥ ४९ ॥
मम सिंहासनस्थस्य स्थितो मूर्ध्नि विहंगमः ।
विचित्रैः सप्तभिः पक्षैः कोऽसौ व्याक्रियतामिति ॥ ५० ॥
तेषु निर्वचनेष्वेको द्विजः शाण्डिल्यनामकः ।
सकम्पवचनोऽवोचन्नीचैश्चश्चलभीरुकः ॥ ५१ ॥

राज्ञा स्वप्नफलं पृष्टाः किं तूष्णीमास्थ कथ्यताम् ।
त्रस्यद्भिः परुषाद्वापि मादृक्कस्मान्न युज्यताम् ॥ ५२ ॥
अनिष्टमपि वक्तव्यं स्वनुष्ठानप्रतिक्रियम् ।
दुष्करप्रतिकारे तु युक्तमित्थमुदासितुम् ॥ ५३ ॥
इति श्रुत्वा महासेनः संशयामृष्टमानसः ।
शाण्डिल्यमिदमप्राक्षीद्विवक्षुं स्फुरिताधरम् ॥ ५४ ॥
ब्रह्मन्कथय विश्रब्धमनुज्ञातो द्विजैरपि ।
यस्माद् व्याहर्तुमारब्धः प्रतिषिद्धो न केनचित् ॥ ५५ ॥
इत्युक्तः क्षितिपालेन व्याहर्तुमुपचक्रमे ।
अहितादि हितान्तं च श्रूयतां देव मा कुपः ॥ ५६ ॥
योऽसौ सप्तच्छदः पक्षी सोऽशनिर्दुःश्रवध्वनिः ।
सप्त पक्षास्तु ये तस्य सप्त पक्षान्निबोध तान् ॥ ५७ ॥
सर्वथा विस्तरेणालमलं सिंहासनेन ते ।
कश्चिदारोप्यतामेतद्यस्य नेच्छसि जीवितम् ॥ ५८ ॥
कंचिदद्येदमारूढमर्धमासेषु सप्तसु ।
अतीतेष्वशनिर्हन्ति पतित्वा मूर्धनि ध्रुवम् ॥ ५९ ॥
इति श्रुत्वा स्फुरत्क्रोधः प्रभुर्भरतरोहकम् ।
अक्षिणी मुखरस्यास्य खन्येतामित्यचोदयत् ॥ ६० ॥
यथाज्ञापयसीत्युक्त्वा बध्नन्परिकरं द्विजान् ।
मन्त्री साक्षिनिकोचेन ग्राह्यवाक्यानसूचयत् ॥ ६१ ॥
मृदुपूर्वं ततो विप्रा महीपालमबोधयन् ।
देव नोन्मत्तवाक्यानि गृह्यन्ते पटुबुद्धिभिः ॥ ६२ ॥
न च केवलमुन्मत्तो ब्राह्मणश्चैष मूढकः ।
तेनापि नयनोद्धारं नैव निग्रहमर्हति ॥ ६३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

किं तु तावदयं बद्धः स्थाप्यतां विधवासुतः ।
पक्षाः सप्त गता यावत्ततः प्राप्स्यति निग्रहम् ॥ ६४ ॥
सिंहासनमपि क्षिप्रमारोहतु नराधिपः ।
लग्नेऽस्मिन्नेव सौवर्णः परीक्षार्थं द्विजन्मनः ॥ ६५ ॥
यदि सत्यैव वागस्य ततः सत्कारमाप्स्यति ।
विपर्यये खलीकारं मन्वादिपरिभाषितम् ॥ ६६ ॥
देवोऽपि दिवसानेतान्विद्वद्भिः ब्राह्मणैः सह ।
कुर्वद्भिः शान्तिकर्माणि महाकालं निषेवताम् ॥ ६७ ॥
इति श्रुत्वा द्विजातिभ्यो युक्तमित्यवधार्य च ।
बन्धयित्वा च शाण्डिल्यं महाकालं ययौ नृपः ॥ ६८ ॥
तत्र सप्त स्थितः पक्षानपश्यद्दिवसेऽन्तिमे ।
मध्यंदिने पयोदालीमुन्नमन्तीं रविं प्रति ॥ ६९ ॥
अथ सा क्षणमात्रेण व्याप्तानन्तदिगन्तरा ।
नीलकण्ठगलच्छाया प्रवृष्टा वृष्टिमश्मनाम् ॥ ७० ॥
चण्डं चटचटाघोषमुद्घोष्याशनिरुत्कटः ।
राजप्रतिकृतिं पिष्ट्वा तत्रैवान्तर्दधे ततः ॥ ७१ ॥
अथ शाण्डिल्यमाह्वाय्य कृत्वा विगतबन्धनम् ।
क्षमयित्वा च विपुलैः संप्रदानैरतोषयत् ॥ ७२ ॥
राज्ञा चास्य कृतं नाम तच्च लोके प्रतिष्ठितम् ।
सोऽयं मुखरशाण्डिल्यः सिद्धादेशोऽनुयुज्यताम् ॥ ७३ ॥
तेन चाहूय पृष्टेन निःशङ्केन निवेदितम् ।
शृणु राजन्न कोपं च पितृवत्कर्तुमर्हसि ॥ ७४ ॥
योऽसौ वन्यो गजः सोऽन्यो राजा राजन्नुपागतः ।
भवदीयो भवानेव सर्वथा श्रूयतामिदम् ॥ ७५ ॥
त्वमन्येन महीपाल महीपालेन राज्यतः ।
स्वतः प्रच्यावितस्तस्माद्युक्तमास्थीयतामिति ॥ ७६ ॥
इति श्रुत्वा महीपाले विषादानतमूर्धनि ।
शनैर्मुखरशाण्डिल्यप्रमुखा निर्ययुर्द्विजाः ॥ ७७ ॥
मन्त्रिमात्रसहायस्तु राजा कृत्वावगुण्ठनम् ।
कः स्याद्राजेति चिन्तावान्निषसाद नृपासने ॥ ७८ ॥
सिद्धादेशस्य तु वचः श्रद्दधानः सुरोहकः ।
विषादाद्दीनया वाचा महीपालमभाषत ॥ ७९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

महासेनेन दुःस्वप्नः स यथा वञ्चितस्तथा ।
वञ्चय त्वमपि क्षिप्रमत्यासन्नफलो ह्यसौ ॥ ८० ॥
तिर्यग्योनिगतः कश्चिदध्यास्तां पार्थिवासनम् ।
देवोऽपि दिवसान्कांश्चिद्वनवासी भवत्विति ॥ ८१ ॥
तूष्णींभूतं तु राजानमेवं ब्रुवति मन्त्रिणि ।
गोपालतनयस्तत्र विवेशावन्तिवर्धनः ॥ ८२ ॥
तस्य संक्रीडमानस्य दूरमुत्पत्य कन्दुकः ।
निपत्योत्पत्य च पुनः सिंहासनतलं गतः ॥ ८३ ॥
अवन्तिवर्धनयशा भगिनी तेन चोदिता ।
सिंहासनतलादेव कन्दुकः कृष्यतामिति ॥ ८४ ॥
तयोक्तं स्वयमेव त्वं किं न कर्षसि कन्दुकम् ।
किं चाहं भवतः प्रैष्या येनादिशसि मामिति ॥ ८५ ॥
ततः पश्येति तामुक्त्वा तदुत्क्षिप्य नृपासनम् ।
अवन्तिवर्धनोऽन्यत्र स्थापयामास निर्व्यथः ॥ ८६ ॥
स तु कन्दुकमादातुमारब्धश्च नृपेण तु ।
सिंहासनादवप्लुत्य परिष्वक्तस्त्रपानतः ॥ ८७ ॥
अथानन्तरमाहूय राजा प्रकृतिमण्डलम् ।
उवाच राजपुत्रोऽयमद्य राज्येऽभिषिच्यताम् ॥ ८८ ॥
युष्मत्समक्षमुक्तोऽहं भ्रात्रा ज्येष्ठेन गच्छता ।
अवन्तिवर्धनं पुत्रं मत्प्रीत्या पालयेरिति ॥ ८९ ॥
तदादेशात्सुतत्वाच्च सोऽयं संवर्धितोऽधुना ।
पित्र्यमासनमध्यास्तां न्यासं प्रत्यर्पितं मया ॥ ९० ॥
अथास्मिन्संकटे कार्ये पालकेन प्रदर्शिते ।
सभायामानताङ्गायां न कश्चित्किञ्चिदुक्तवान् ॥ ९१ ॥
ततो धर्मार्थकामानां मात्रामाख्याय पालकः ।
पुत्रमारोपयामास सिंहासनमवन्तियम् ॥ ९२ ॥
कृष्णाजिनाम्बरधरः कृतकेशनाशः
स्कन्धावसक्तकरको नृपतिः पुराणः ।
अध्यासितं मुनिवरैः सह काश्यपेन
मन्दस्पृहोऽसितगिरिं तपसे जगाम ॥ ९३ ॥

इति बृहत्कथायां द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

तृतीयः सर्गः

अथावन्तिषु जन्तूनां क्षुद्राणामपि केनचित् ।
जन्यते स्म न संतापः पार्थिवेऽवन्तिवर्धने ॥ १ ॥
एवं बहुषु यातेषु वासरेषु महीपतिः ।
कदाचिद्वाहयित्वाश्वान्निवृत्तो दृष्टवान् क्वचित् ॥ २ ॥
तमालालम्बिदोलान्तर्विलसन्तीं कुमारिकाम् ।
कालिन्दीह्रदसंक्रान्तां लोलामिन्दुकलामिव ॥ ३ ॥
उत्तरीयान्तसंसक्तमाकर्षन्तीं शिखण्डकम् ।
निर्मुच्यमाननिर्मोकं भोगं भोगिवधूमिव ॥ ४ ॥
दृश्यमानस्तया राजा तां च पश्यन्पुनः पुनः ।
आवृत्तो हयशालाभिः स्वं विवेश निवेशनम् ॥ ५ ॥
तत्र संक्षिप्तमासेव्य मज्जनादि रहोगतः ।
दोलायमानहृदयो दोलामेव व्यचिन्तयत् ॥ ६ ॥
मन्दाशनाभिलाषस्य मन्दनिद्रस्य भूपतेः ।
मन्दधर्मार्थचिन्तस्य दिवसाः कतिचिद्गताः ॥ ७ ॥
कदाचिदथ वेलायां मन्दरश्मौ दिवाकृति ।
क्षुभितानामिवाश्रौषीत्स निर्घोषमुदन्वताम् ॥ ८ ॥
दिदृक्षुः कारणं तस्य समुद्भूतकुतूहलः ।
प्रासादतलमारोहदन्तःपुरचरावृतः ॥ ९ ॥
नृमातङ्गतुरंगोष्ट्रगवाजैडकरासभान् ।
संप्रमर्दन्तमद्राक्षीन्मातङ्गं संघमर्दनम् ॥ १० ॥
उन्मूलितमहावृक्षश्चूर्णितप्रांशुमन्दिरः ।
भृङ्गमालापरीवारः स ययौ प्रति पक्षणम् ॥ ११ ॥
पानप्रसक्तमातङ्गमण्डलप्रहितेक्षणम् ।
मातङ्गराजमद्राक्षीन्मातङ्गग्रामणीस्ततः ॥ १२ ॥
आदिदेश समीपस्थां कन्यकामविलम्बितम् ।
हस्तकीटोऽयमुद्दामो दुर्दान्तो दम्यतामिति ॥ १३ ॥
कराम्भोरुहसंस्पर्शसुभगेनाथ साम्भसा ।
आरात्सिषेच करिणं करे कुञ्चितपुष्करे ॥ १४ ॥
अथ संरम्भसंहारात्संवेल्लितकरः करी ।
ववन्दे चरणौ तस्याः संस्पृश्य शिरसा महीम् ॥ १५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

तामवन्तिपतिर्दृष्ट्वा दृष्टपूर्वां तथागताम् ।
चित्रीयमाणहृदयश्चिन्तयामास चेतसा ॥ १६ ॥
किं चित्रं यदयं नागः सहरागः सचेतनः ।
वशीकृतः शरीरिण्या वशीकरणविद्यया ॥ १७ ॥
इयं हि वीतरागादीन्मुनीनपि निरीक्षिता ।
वशीकुर्याद्विशन्ती च चलयेदचलानपि ॥ १८ ॥
अथेन्द्रायुधरागेण सोत्तरीयेण दन्तयोः ।
बद्धां दोलामधिष्ठाय नागं याहीत्यचोदयत् ॥ १९ ॥
ततो मन्दतराभ्यासैश्चरणैः संघमर्दनः ।
अभिस्तम्भमगाद्भीतभयपौरजनावृतः ॥ २० ॥
तयोक्तमातपश्चण्डः संतापयति मामिति ।
अशोकपल्लवैश्छायामथ तस्याश्चकार सः ॥ २१ ॥
बन्धयित्वा गजं स्तम्भे प्रासादतलवर्तिनम् ।
वन्दित्वा च महीपालं मातङ्गी पक्षणं ययौ ॥ २२ ॥
मातङ्गीवन्दनापूतमात्मानं प्रेक्ष्य पार्थिवः ।
केयं कस्य कुतो वेति पृच्छति स्म सुरोहकम् ॥ २३ ॥
स तस्मै कथयामास देव न ज्ञायते कुतः ।
सहसैवेदमायातं परुन्मातङ्गपक्षणम् ॥ २४ ॥
ऋद्धिमन्तोऽत्र मातङ्गास्तेषामुत्पलहस्तकः ।
ग्रामणीस्तस्य कन्येयं सुता सुरसमञ्जरी ॥ २५ ॥
इति श्रुत्वा प्रविश्यान्तर्ध्यायन्सुरसमञ्जरीम् ।
स्वदेहं यापयामास पित्तज्वरचिकित्सितैः ॥ २६ ॥
सुरोहकस्तु तं दृष्ट्वा मातङ्गीदूषिताशयम् ।
आख्यदङ्गारवत्यै स तन्नप्तुर्वृत्तमीदृशम् ॥ २७ ॥
सा तु स्थित्वा क्षणं तूष्णीं विचारस्तिमितेक्षणा ।
स्मितापगमितत्रासं सुरोहकमभाषत ॥ २८ ॥
मातङ्गरूपधारिण्यो यथान्या दिव्ययोषितः ।
तथेयमपि केनापि निमित्तेनागता महीम् ॥ २९ ॥
क्व संघमर्दनो व्यालः क्व च तद्दन्तलम्बनम् ।
व्यापारोऽयमदिव्यस्य प्रेक्षितः केन कस्यचित् ॥ ३० ॥
अथ वालं विमर्शेन स्वयं संबन्धिनो गृहम् ।
कन्यां वरयितुं यामि नात्मतुल्यास्ति दूतिका ॥ ३१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

साथ प्रवहणारूढा वृद्धविप्रपुरःसरा ।
गत्वा पक्कणमध्यस्थं ददर्शोत्पलहस्तकम् ॥ ३२ ॥
दूरादेव स दृष्ट्वा तामात्तकर्करवेणुकः ।
सह मातङ्गसंघेन ववन्दे दूरमुत्सृतः ॥ ३३ ॥
अथाङ्गारवती यानादवतीर्णा तमब्रवीत् ।
अहं त्वां द्रष्टुमायाता त्वमप्येष पलायसे ॥ ३४ ॥
कार्यं मे महदासन्नमाधीनं चापि तत्त्वयि ।
दूरोत्सरणमुत्सृज्य तेन ढौकस्व मामिति ॥ ३५ ॥
तमुत्सारितमातङ्गं सासन्नासीनमब्रवीत् ।
मन्नप्त्रे दीयतां राज्ञे राज्ञी सुरसमञ्जरी ॥ ३६ ॥
चण्डालीस्पर्शनं राजा नार्हतीत्येवमादिभिः ।
न च ग्रामेयकालापैस्त्वं मां बाधितुमर्हसि ॥ ३७ ॥
यश्च दिव्याभिमानस्ते तत्रापीदं ममोत्तरम् ।
ममापि भद्र दौहित्रश्चक्रवर्ती भवादृशाम् ॥ ३८ ॥
इत्यङ्गारवतीवाक्यमाकर्ण्योत्पलहस्तकः ।
अनुक्तोत्तर एवास्यै तथेति प्रतिपन्नवान् ॥ ३९ ॥
अथ प्रच्छन्नमारोप्य युग्यं सुरसमञ्जरीम् ।
मृतसंजीवनीं नप्तुरसावोषधिमानयत् ॥ ४० ॥
परिणीय तु मातङ्गीमन्तरन्तःपुराद्बहिः ।
स बुद्ध्यापि न याति स्म प्रत्यक्षमपि तां स्मरन् ॥ ४१ ॥
इयमेवास्ति तत्त्वेन मिथ्यान्यदिति चिन्तयन् ।
गन्धर्वनगराकारं स संसारममन्यत ॥ ४२ ॥
गमयन्दिवसानेवमेकदा सह कान्तया ।
स प्रासादगतोऽपश्यत्पक्षणं निर्जनंगमम् ॥ ४३ ॥
तं च दृष्ट्वा त्रियामान्ते मन्दं सुरसमञ्जरी ।
क्रन्दन्ती परिमृज्याश्रुमनुयुक्तेति भूभृता ॥ ४४ ॥
किं शून्यं पक्कणं दृष्ट्वा रुद्यते सुन्दरि त्वया ।
उतान्यदस्ति दुःखस्य कारणं कथ्यतामिति ॥ ४५ ॥
साब्रवीत्किं ममाद्यापि पक्कणेन भवद्गतेः ।
किं तु कारणमस्त्यन्यद्भीषणं तन्निशाम्यताम् ॥ ४६ ॥
सिद्धमातङ्गविद्योऽयं पिता मम महर्द्धिकः ।
सप्तवर्णपुरे पूर्वं वायुमुक्ते पुरेऽवसत् ॥ ४७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

तत्र कालः श्वपाकोऽस्ति विद्याधरगणाधमः।
इप्फको नाम तस्यैव पित्राहं च प्रतिश्रुता ॥ ४८ ॥
तातस्य वियतायातः कदाचिदथ मारुतः।
रजःपिशङ्गभृङ्गालीमहरत्कुसुमस्रजम् ॥ ४९ ॥
सा तु संध्यामुपासीनं गङ्गारोधसि नारदम्।
स्थाणुस्थिरं भुजंगीव विलोला पर्यवेष्टयत् ॥ ५० ॥
व्युत्थितश्च समाधेस्तां दृष्ट्वा लोहितलोचनः।
नारदश्चण्डकोपत्वादुच्चैरिदमभाषत ॥ ५१ ॥
शरीरोपहता माला येनेयं मालभारिणा।
क्षिप्ता मयि मनुष्येषु चण्डालः स भवत्विति ॥ ५२ ॥
सोऽथ शापोपतप्तेन पित्रा विज्ञापितो मम।
तीव्रस्य ब्रह्मशापस्य प्रतीकारो भवत्विति ॥ ५३ ॥
अथो कृपाम्बुशमितक्रोधज्वालाकदम्बकः।
नारदाग्निरुवाचेदं म्लानमुत्पलहस्तकम् ॥ ५४ ॥
न शक्यः प्रतिसंहर्तुं शापवह्निर्मयाप्ययम्।
उत्सृष्टः कृतपुङ्खेन धानुष्केणेव सायकः ॥ ५५ ॥
किं त्वनिष्वासमाः शापाः प्राज्ञैरभिमुखा गताः।
स्वल्पेनापि हि वञ्च्यन्ते तेन त्वमपि वञ्चय ॥ ५६ ॥
परिणेष्यति गोपालिर्भवतस्तनयां यदा।
तदा त्वं दारुणादस्मादस्मच्छापाद्विमोक्ष्यसे ॥ ५७ ॥
इति शापे वरं लब्ध्वा वयं त्वत्पादपालिताः।
उषिता वर्जिता दुःखैरहोरात्रसमां समाम् ॥ ५८ ॥
साहं मुनेः प्रसादेन जाता त्वत्पादपालिका।
तेनापि शान्तशापेन स्वर्गादस्मान्निराकृता ॥ ५९ ॥
स कदाचिदितो दृष्ट्वा गतमुत्पलहस्तकम्।
मत्कृते त्वामपि क्रूर इप्फकः पीडयेदिति ॥ ६० ॥
निर्मातङ्गमिदं दृष्ट्वा मया पितृनिवेशनम्।
चण्डालभयशङ्किन्या रुदितं निःसहायया ॥ ६१ ॥
अस्ति चात्रापि सुकर उपायः स तु दुष्करः।
महाराजस्य साध्यत्वात् प्रतिकूलो हि पार्थिवः ॥ ६२ ॥
यदि विज्ञापयन्तीं मां नान्यथा वक्तुमिच्छसि।
ततो विज्ञापयिष्यामि कर्तव्ये तु भवान् प्रभुः ॥ ६३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

अथोक्तं जनराजेन यदिच्छसि तदुच्यताम् ।
मुक्त्वान्यस्त्रीकथां भीरु सर्वं संपादयामि ते ॥ ६४ ॥
अथानन्दजनेत्राम्बुसिक्ताननपयोधरा ।
अतिप्रसाद इत्युक्त्वाब्रवीत्सुरसमञ्जरी ॥ ६५ ॥
विद्याधराधिराजेन व्यवस्था स्थापिता यथा ।
हिंसितव्यः सदोषोऽपि नान्तःपुरगतो नृपः ॥ ६६ ॥
इतीदं नृपतिः श्रुत्वा तामुवाच कृतस्मितः ।
अनुग्रहेऽपि याञ्चेति यदिदं तदिदं ननु ॥ ६७ ॥
ततश्चारभ्य दिवसादहर्निशमवन्तिपः ।
अमावास्यां शशीवासीज्जनदुर्लभदर्शनः ॥ ६८ ॥
कदाचिदथ निर्यान्तीं पुरीमुदकदानकम् ।
श्रुत्वा हर्म्यावलीशेषां राजाप्यासीत्समुत्सुकः ॥ ६९ ॥
शैशवप्राप्तराज्यत्वादिन्द्रियाधीनमानसः ।
तदाल्पदर्शी समयं विसस्मार स तं ततः ॥ ७० ॥
प्रसुप्तामेव दयितामारोप्य शिबिकां निशि ।
तटं शिवतडागस्य चित्रवृत्तान्तमानयत् ॥ ७१ ॥
ततस्तन्मकराकीर्णं पोतेनेव महार्णवम् ।
प्लवेन व्यचरत्सार्धं भार्यया वीतनिद्रया ॥ ७२ ॥
अनुज्ञातावगाहांश्च पश्यन्पौरकुमारकान् ।
सोऽपश्यद्दयितां भीतां मा भैषीरिति चाब्रवीत् ॥ ७३ ॥
सावदत्पालिता येन प्रजाः सर्वा न बिभ्यति ।
तस्यैवोरसि तिष्ठन्ती बिभेमीति न युज्यते ॥ ७४ ॥
किं तु यात्रानुभूतेयमिदानीं निष्प्रयोजनम् ।
इहासितमहं मन्ये तस्मादावर्त्यतामिति ॥ ७५ ॥
यात्रापहृतचेतस्त्वात्तद्वाक्यमवकर्णयन् ।
सभार्यं बद्धमात्मानमैक्षतावन्तिवर्धनः ॥ ७६ ॥
क्रन्दतामथ पौराणां पश्यतां चोर्ध्वचक्षुषाम् ।
इप्फकः स्फुरितक्रोधः समुत्क्षिप्य जहार तम् ॥ ७७ ॥
अथाङ्गारवतीं मूढां पौत्रापहरणश्रवात् ।
ल्हादयामासतुर्वाक्यैः सचिवौ सजलानिलैः ॥ ७८ ॥
सा तावुवाच संभ्रान्ता गत्वासितगिरिं लघु ।
पालकः श्राव्यतां सूनोर्वृत्तान्तमिति तौ गतौ ॥ ७९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

काश्यपप्रमुखांस्तत्र नमस्कृत्य च तापसान् ।
वन्दितायाचचक्षाते पालकाय हृतं सुतम् ॥ ८० ॥
अथ कण्ठगतप्राणं काश्यपः समजीवयत् ।
स्वन्तः खल्वेष वृत्तान्त इति वाक्यामृतेन तम् ॥ ८१ ॥
संदेहश्चेन्निरीक्षस्व नभःप्रस्थापितेक्षणः ।
आयान्तीमेव जानीहि पुत्रवार्त्तां शिवामिति ॥ ८२ ॥
अथागच्छन्तमैक्षन्त नभःप्रहितदृष्टयः ।
चकासदसिचर्माणं दिवि दिव्यं तपस्विनः ॥ ८३ ॥
सोऽवतीर्य मरुन्मार्गादस्वतन्त्रीकृतेप्फकः ।
सह चावन्तिनाथेन काश्यपादीनवन्दत ॥ ८४ ॥
वधूवन्दितपादे च चेतनावति पालके ।
विद्याधरः कथितवान्वृत्तान्तं मुनिसंनिधौ ॥ ८५ ॥
नरवाहनदत्तस्य विद्याधरपतेः प्रियम् ।
मां दिवाकरदेवाख्यं जानीत परिचारिकम् ॥ ८६ ॥
सोऽहं हिमवतो गच्छन्नभसा मलयाचलम् ।
उपरिष्टादवन्तीनां चण्डालं दृष्टवानिमम् ॥ ८७ ॥
अपहृत्यापगच्छन्तं सदारं मेदिनीपतिम् ।
इप्फकं नाम मातङ्गं विद्याधरकुलाधमम् ॥ ८८ ॥
मुञ्चेति च मयोक्तः सन्यदायं न विमुक्तवान् ।
तदा युद्धेन निर्जित्य प्रापितश्चक्रवर्तिनम् ॥ ८९ ॥
अनुयुक्तश्च तेनायमयं राजा हृतस्त्वया ।
किमित्यवोचदेतेन तन्मे दारा हृता इति ॥ ९० ॥
अथ भर्त्राहमादिष्टः संयम्य प्राप्यतामयम् ।
सभासद्भिः सभां सद्भिः काश्यपाद्यैरधिष्ठताम् ॥ ९१ ॥
व्यवहारे विनिर्जित्य लब्धा सुरसमञ्जरीम् ।
वर्धमानकमालां वा निर्जितोऽयं सरासभाम् ॥ ९२ ॥
अहमप्यार्युषं द्रष्टुं काश्यपं स्वं च मातुलम् ।
आगन्ता श्वः प्रतिज्ञातं तेषामागमनं मया ॥ ९३ ॥
ततः संमान्य राजानं दिव्यैरम्बरभूषणैः ।
आलिङ्ग्य च ससौहार्द्रं मया सह विसृष्टवान् ॥ ९४ ॥
स चायमिप्फको बद्धः सदारश्चैष भूपतिः ।
चक्रवर्ती च वो द्रष्टुमागन्ता सावरोधनः ॥ ९५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

ते दिवाकरदेवस्य श्रुत्वेदमृषयो वचः।
हर्षाश्रुसिक्ततनवः कृच्छ्रादक्षपयन् क्षपाम् ॥ ९६ ॥
अथ प्रातर्नभोव्यापि निरभ्रे व्योम्नि गर्जितम्।
आकर्ण्य मुनयोऽपृच्छन्किमेतदिति खेचरम् ॥ ९७ ॥
सोऽब्रवीदेष निर्घोषो दुन्दुभीनां विमानिनाम्।
विमानगर्भवर्तित्वात् श्रूयते गर्जिताकृतिः ॥ ९८ ॥
अयमायाति नः स्वामी विद्याधरपतीश्वरः।
गर्जद्दुन्दुभिजीमूतो नभसा दृश्यतामिति ॥ ९९ ॥
रोहितेन्द्रधनुर्विद्युद्बलाकाद्युतिपिञ्जरम्।
अम्भोदानामिव व्याप्तसकलाशानभस्तलम् ॥ १०० ॥
नानारत्नप्रभाजालकरालमथ तापसैः।
आरादायाद्विमानानां दिवो वृन्दमदृश्यत ॥ १०१ ॥
अवतीर्याश्रमद्वारि विमानं चक्रवर्तिनः।
स्थितमन्यानि शैलस्य कन्दरासानुमूर्धसु ॥ १०२ ॥
विद्याधराधिराजस्य विमानं कमलाकृति।
पद्मरागपलाशानां षड्विंशत्या परिष्कृतम् ॥ १०३ ॥
स्वयं गरुडपाषाणकर्णिकामध्यमास्थितः।
स्थितास्तस्य पलाशेषु भार्याश्चित्रविभूषणाः ॥ १०४ ॥
सभार्याकरिणीयूथः स विद्याधरकुञ्जरः।
सभाकमलिनीमागात्फुल्लाननसरोरुहाम् ॥ १०५ ॥
अभिवाद्य ततस्तत्र काश्यपप्रमुखान्मुनीन्।
हर्षातिशयनिश्चेष्टं ववन्दे मातुलं मुनिम् ॥ १०६ ॥
भर्तारमनुयान्तीभिरनुज्येष्ठतपस्विनः।
देवीभिर्वन्दितास्तस्य श्वसुरस्तदनन्तरम् ॥ १०७ ॥
अनुज्ञातासनासीनं काश्यपश्चक्रवर्तिनम्।
प्रसृष्टानन्दनेत्राम्बुरब्रवीद्गद्गदाक्षरम् ॥ १०८ ॥
अप्राप्तेष्टार्थसंपत्तिवाञ्छाशीरभिधीयते।
आयुष्मता तु तत्प्राप्तमाशिषां यदगोचरम् ॥ १०९ ॥
किं तु संभाषितैः कार्यं प्रतिसंभाषणं यतः।
आचारमनुगच्छद्भिरस्माभिरिदमुच्यते ॥ ११० ॥
अनिन्द्यमिदमैश्वर्यं सभार्यासुहृदस्तव।
महाकल्पावसानेऽपि कूटस्थं तिष्ठतामिति ॥ १११ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

पालकेनानुयुक्तस्तु वधूनां गोत्रनामनी ।
गोमुखः कथयामास प्रेरितश्चक्रवर्तिना ॥ ११२ ॥
एवमादिकथान्ते च चक्रवर्ती तपस्विनः ।
अब्रवीदिप्फकः पूज्या मातङ्ग अनुयुज्यताम् ॥ ११३ ॥
कं दोषमयमुद्दिश्य यात्राव्यापृतमानसम् ।
सार्धं सुरसमञ्जर्या राजानं हृतवानिति ॥ ११४ ॥
स पृष्टः प्रत्युवाचेदं मह्यमुत्पलहस्तकः ।
दत्त्वा दुहितरं पश्चादेतस्मै दत्तवानिति ॥ ११५ ॥
अथ ब्रूहीति पृष्टः सन्नुवाचावन्तिवर्धनः ।
दत्त्वा न दत्तवान्योऽस्मै नन्वसौ पृच्छ्यतामिति ॥ ११६ ॥
अथोज्झितासनः सभ्यानुवाचोत्पलहस्तकः ।
यथाहायं तथैवेदं विशेषं तु निबोधत ॥ ११७ ॥
नारदेन पुरा शप्तः क्रुद्धेनाहं यथा तथा ।
प्रत्यक्षमेव पूज्यानां दिव्यलोचनचक्षुषाम् ॥ ११८ ॥
तदा मयैष दीर्घायुर्बहुकृत्वः प्रबोधितः ।
सुता दत्ता मया तुभ्यमुपयच्छस्व तामिति ॥ ११९ ॥
उक्तश्चैवमुवाचायं निन्दितां कः सचेतनः ।
कन्यकामुपयच्छेत शापदग्धात्कुलादिति ॥ १२० ॥
प्रत्याख्याता यदानेन चण्डसिंहादिसंनिधौ ।
अवन्तिपतये दत्ता तदा सुरसमञ्जरी ॥ १२१ ॥
संदेहश्चेदमी सर्वे विद्याधरगणेश्वराः ।
पृच्छ्यन्तामिति पृष्टैश्च तत्तथेति निवेदितम् ॥ १२२ ॥
काश्यपस्तमथावोचदवसन्नोऽसि खेचर ।
चण्डसिंहादिभिर्यस्मात्प्रमाणैः प्रतिपादितः ॥ १२३ ॥
अस्य चाविनयस्येदं प्रायश्चित्तं समाचर ।
वाराणस्यां मृताङ्गानि गङ्गाम्भसि निमज्जय ॥ १२४ ॥
प्रेतावासकृतावासो वसानः प्रेतचीवरम् ।
भैक्षाशनश्च वर्षान्ते मुक्तशापो भविष्यसि ॥ १२५ ॥
अथोज्जयन्याः कथमप्युपागतैर्जरान्धजात्यन्धजडार्भकैरपि ।
दिदृक्षुभिर्वत्सनरेन्द्रनन्दनं तपोवनं सप्रमदैस्तदावृतम् ॥१२६॥

इति बृहत्कथायां श्लोकसंग्रहे कथामुखं तृतीयम् ॥ ३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

चतुर्थः सर्गः

अथ विद्याधरपतिः काश्यपेनार्युषा पुरः ।
ऋषिमातुलमित्राणां पृष्टो भार्यागणस्य च ॥ १ ॥
आयुष्मन्वयमेते च तपोवित्ताः सपालकाः ।
त्वत्कथाश्रवणोत्कण्ठनिष्कम्पमनसः स्थिताः ॥ २ ॥
ऐश्वर्यं दुर्लभं लब्धमिदमायुष्मता यथा ।
स्वीकृताश्च यथा वध्वस्तथा नः कथ्यतामिति ॥ ३ ॥
अथ विद्याधरेशस्य पृष्टस्येति तपस्विना ।
त्रासात्पृथुतराक्षस्य जातमच्छायमाननम् ॥ ४ ॥
अचिन्तयच्च कष्टेयमापदापतिता यतः ।
अत्यासन्नोऽतिचपलः को न दह्येत वह्निना ॥ ५ ॥
इयं मयि भृशं रक्ता प्रीत्याहमनयाहृतः ।
इदं सचेतनः को नु कथयेद्गुरुसंनिधौ ॥ ६ ॥
शूरो मया हतः शत्रुर्मां शूरः शरणं गतः ।
इति शूरकथां शूरः कुर्यात्कः शूरसंनिधौ ॥ ७ ॥
अनाख्याने मुनेः शापो महापातकमन्यथा ।
सुलभान्तो वरं शापो दुस्तरं न तु पातकम् ॥ ८ ॥
कृत एव तु गौर्या मे प्रसादः संकटेषु माम् ।
स्मरेरिति न च न्याय्यं तामपि स्मर्तुमीदृशि ॥ ९ ॥
इति चिन्तितमात्रैव पुरस्ताच्चक्रवर्तिनः ।
अभाषत महागौरी प्रभोपहतभास्करा ॥ १० ॥
ऋषिमातुलभार्याणां सुहृदां च सभूभुजाम् ।
श्रोतुं यदुचितं यस्य स तच्छ्रोष्यति नेतरः ॥ ११ ॥
इत्युक्त्वा वदने तस्य पटूभूत्वा सरस्वती ।
चरितं कथयामास सा चित्रं चक्रवर्तिनः ॥ १२ ॥
मुनिमातुलमित्राणि राजानो दयिताश्च ये ।
आख्यायमानं चरितं शृण्वन्त्वचलचेतसः ॥ १३ ॥
अस्ति वत्सेषु नगरी कौशाम्बी हृदयं भुवः ।
संनिविष्टानुकालिन्दि तस्यामुदयनो नृपः ॥ १४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

मनाग्जनपदस्यास्य नगर्याः पार्थिवस्य च ।
कथयेयं यदि गुणान्न कथा कथिता भवेत् ॥ १५ ॥
यो हि सप्तार्णवद्वीपां द्रष्टुमुच्चलितः क्षितिम् ।
रत्नानि गणयेन्मेरोः कदा द्रष्टा स मेदिनीम् ॥ १६ ॥
तस्मादलं पसङ्गेन कथाव्यासङ्गकारिणा ।
कथ्यमानां कथामेव शृणुत प्रकृतां मया ॥ १७ ॥
महावरोधनस्यापि भार्याबुद्धिर्द्वये स्थिता ।
तस्य वासवदत्तायां पद्मावत्यां च भूपतेः ॥ १८ ॥
महाप्रभावा नृपतेः शार्ङ्गपाणेर्भुजा इव ।
सकाया इव चोपायाश्चत्वारो मित्रमन्त्रिणः ॥ १९ ॥
ऋषभश्च रुमण्वांश्च तथा यौगन्धरायणः ।
वसन्तकश्चेति स तैः सह कालमयापयत् ॥ २० ॥
कदाचिदास्थानगतं नृपं वाणिजदारकौ ।
जानुस्पृष्टमही पृष्टौ संव्यज्ञापयतामिदम् ॥ २१ ॥
देवावयोः पिता यातः सभयं मकरालयम् ।
सह तेन स पोतेन नागलोकं प्रवेशितः ॥ २२ ॥
ज्येष्ठश्च तनयस्तस्य पितृभक्त्यैव सागरम् ।
गतस्तत्रैव च गतः सोऽपि तातगतां गतिम् ॥ २३ ॥
यच्च नो द्रविणं सारं तद्गृहीत्वा प्रजावती ।
स्थिता न मृग्यमाणापि बहुकृत्वः प्रयच्छति ॥ २४ ॥
तेन देव यदि न्याय्यं पितृद्रविणमावयोः ।
भ्रातृजाया ततः सा नौ व्युत्थिता दाप्यतामिति ॥ २५ ॥
अथ राजावदत्प्रह्वां प्रतीहारीं यशोधराम् ।
दुष्करं कुलनारीभी राजस्थानप्रवेशनम् ॥ २६ ॥
तेन गत्वा गृहं तस्यास्त्वया वाणिजयोषितः ।
सा यदाह सभायास्तत्समक्षं कथ्यतामिति ॥ २७ ॥
अथ विज्ञापयामास यातायाता यशोधरा ।
विज्ञापयति सा यत्तदाकर्णयितुमर्हथ ॥ २८ ॥
सा दूरादेव मां दृष्ट्वा प्रत्युद्गम्य ससंभ्रमा ।
स्वागतं राजजिह्वाया इत्यवोचत्कृतस्मिता ॥ २९ ॥
अथ वेत्रासनासीनां प्रयुक्तार्घादिसत्क्रियाम् ।
सा मामाहागमे कार्यमार्यया ज्ञाप्यतामिति ॥ ३० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

देवादेशे तु कथिते तयोक्तं पटुलज्जया।
आर्ये सर्वमिदं सत्यं देवरौ मे यदाहतुः॥ ३१॥
किं तु तस्यानयोर्भ्रातुर्विपन्नं वहनं श्रुतम्।
वहनस्य पुनः स्वामी विपन्न इति न श्रुतम्॥ ३२॥
सांयात्रिकाश्च बहवः श्रुतपोतविपत्तयः।
अविपन्ना गृहानेव श्रूयन्ते पुनरागताः॥ ३३॥
तथा कदाचिदनयोः स भ्राता वहनापदः।
विमुक्तः पुनरायायान्ममावैधव्यलक्षणैः॥ ३४॥
अन्यच्चापन्नसत्त्वाया मासोऽयं दशमो मम।
वर्तते भ्रातृपुत्रोऽपि कदाचिदनयोर्भवेत्॥ ३५॥
पुत्रो मे यदि जायेत जीवन्वा पतिरापतेत्।
ततः स्वीकृतसर्वस्वौ देवरौ मे क्व यास्यतः॥ ३६॥
एतन्मनसि कृत्वार्थं द्रव्यं देवरयोरहम्।
न निक्षिप्तवती शेषमार्यया ज्ञाप्यतामिति॥ ३७॥
इति श्रुत्वा महीपालो वाणिजाविदमब्रवीत्।
कुटुम्बाचारचतुरा युक्तमाह कुटुम्बिनी॥ ३८॥
भ्रातृव्ये भवतोर्जाते भ्रातुरागमनेऽथ वा।
उभयोर्नोभयोर्वापि युक्तं भोक्ष्यामहे तदा॥ ३९॥
अथानिष्ठित एवास्मिन्नालापे पूरिताम्बरः।
तूर्यगर्जितसंभिन्नस्तारः कलकलोऽभवत्॥ ४०॥
सहासया च सहसा वासोवासादिहस्तया।
वणिग्गणिकया राजा व्यज्ञाप्यत वियातया॥ ४१॥
वर्धतां नश्चिरं देवो दिष्ट्या प्रकृतिसंपदा।
वणिजोर्भ्रातृजायाया जातः पुत्रोऽनयोरिति॥ ४२॥
चित्रीयमाणचित्तेन चिन्तितं च महीभुजा।
अहो पुत्रस्य माहात्म्यं प्रत्यक्षमनुभूयते॥ ४३॥
कुटुम्बिनः पुत्रनाम्नि जाते शोणितबिन्दुके।
हर्षविभ्रान्तचित्तानां वणिजां पश्य डम्बरम्॥ ४४॥
वणिजो द्रविणस्यायमतः पालक इत्यमी।
समं हर्षविषादाभ्यां मित्रामित्राः समागताः॥ ४५॥
अस्माकं तु धनस्यास्य मेदिनीमण्डलस्य च।
अवसाने विना पुत्रात्पालकः को भविष्यति॥ ४६॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

इति पुत्रगतां चिन्तामुपासीनस्य भूपतेः ।
दीर्घश्वाससहायस्य दिवसाः कतिचिद्ययुः ॥ ४७ ॥
तमेकदा सुखासीनं सेनापतिरभाषत ।
यात्रा मृगाजिनोद्याने त्वद्दृष्ट्या मण्ड्यतामिति ॥ ४८ ॥
गतश्च दृष्टवांस्तत्र तत्र तत्र निवेशिताः ।
विशालाश्चित्रशालाः स चित्रन्यस्तनराधिपाः ॥ ४९ ॥
अपृच्छच्च रुमण्वन्तमयं कः कः क्षितीश्वरः ।
ये चैताननुतिष्ठन्ति ते के के पुरुषा इति ॥ ५० ॥
सोऽब्रवीदेष सगरः कीर्तिलङ्घितसागरः ।
षष्ट्या पुत्रसहस्राणां शूराणां परिवारितः ॥ ५१ ॥
अयं दशरथो राजा वृतो रामादिभिः सुतैः ।
अयं पाण्डुरमी चास्य तनयाः पञ्च पाण्डवाः ॥ ५२ ॥
एवमादीनसौ दृष्ट्वा स्वर्गिणः पुत्रिणो नृपान् ।
विचिन्तश्चिन्तयामास चित्रां यात्रामचिन्तयन् ॥ ५३ ॥
पुण्यवन्त इमे भूयाः पुत्रवन्तो दिवं गताः ।
मन्दपुण्येन यातव्यं मन्ये पुन्नरकं मया ॥ ५४ ॥
स मृगाजिनयात्रायाः परीतः पुत्रचिन्तया ।
निवृत्यपश्यदावन्त्यां मन्दिरोद्यानसेविनीम् ॥ ५५ ॥
स्वकराम्बुरुहच्छायासंलोहितितपल्लवम् ।
ताम्राशोकलताप्रान्तमवलम्ब्य व्यवस्थिताम् ॥ ५६ ॥
अनादरादनर्हितैर्माल्यचन्दनभूषणैः ।
उद्वेगमिव शंसन्तीं म्लानाननसरोरुहाम् ॥ ५७ ॥
उपगम्याब्रवीच्चैनां किमशोकः सशोकया ।
वन्द्येत लब्धविजयो रक्तो बालो निषेव्यते ॥ ५८ ॥
साब्रवीत्सहसायातभर्तृकारितसंभ्रमा ।
महाराज कुतः शोको नामापि तव गृह्यताम् ॥ ५९ ॥
किं तु पारावतीमेनां चञ्च्वा चञ्चुषु तण्डुलान् ।
आवपन्तीं स्वशावानामीक्षे पुत्रवतीमिति ॥ ६० ॥
आसीच्च नृपतेश्चिन्ता यथाहं पुत्रचिन्तया ।
अनन्तया संततया तथेयमपि खिद्यते ॥ ६१ ॥
अथ तत्र क्षणं स्थित्वा गत्वा पद्मावतीगृहम् ।
अदृष्टा तत्र तां तस्याः पृष्टवान्परिचारिकम् ॥ ६२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

क्व देवीत्युक्तयाख्यातमुद्याने पुत्रकस्य सा।
माधव्या सहकारस्य विवाहमनुतिष्ठति ॥ ६३ ॥
श्रुत्वेति वत्सराजस्य बुद्धिरासीदहो मम।
भार्याणां दिवसा यान्ति सह पुत्रमनोरथैः ॥ ६४ ॥
लोकस्यानिच्छतः पुत्रैः कीर्णं गृहकरोदिभिः।
फलकेषु कृता क्रन्दैरवकाशो न लभ्यते ॥ ६५ ॥
अस्माकमिच्छतामेकः कुलजीवितकारणम्।
न लभ्यते सुतः पश्य वैपरीत्यं विधेरिति ॥ ६६ ॥
निर्याय स ततः स्वस्मिन्मन्दिरोद्यानमण्डपे।
अनागतागतसुहृत्परिवार उपाविशत् ॥ ६७ ॥
अपृच्छत्सुहृदस्तत्र भवतां जीवितौषधम्।
मूलं कुलतरोः कस्य कियन्तः पुत्रका इति ॥ ६८ ॥
तेषु निष्प्रतिवाक्येषु किंचिन्नमितमूर्धसु।
वसन्तकः परिहसन् प्रणयित्वादभाषत ॥ ६९ ॥
स्वामिभक्ता वयं देव स्वामिवृत्तानुवर्तिनः।
यावन्तः स्वामिनः पुत्रास्तावन्तोऽस्माकमप्यतः ॥ ७० ॥
तमवोचत्समीपस्थः शनैर्यौगन्धरायणः।
अप्रस्तावेऽपि भवतो मुखमेतदनावृतम् ॥ ७१ ॥
पुत्रचिन्तारुजार्तस्य कुर्वाणः शल्यघट्टनम्।
नन्वनेकगुणां भर्तुरुत्पादयसि वेदनाम् ॥ ७२ ॥
तस्मादेवंविधे काले भृत्यवृत्तविदा त्वया।
स्वामिचित्तानुकूलैव वृत्तिरास्थीयतामिति ॥ ७३ ॥
सोऽब्रवीत्पुत्रचिन्तैनं यदि सत्येन पीडयेत्।
ततः पिङ्गलिकैवेयं देवमाराधयेदिति ॥ ७४ ॥
अथेदं नीचकैरुक्तं युक्तं श्रुत्वा महीभुजा।
यासौ पिङ्गलिका सा नः पुत्रिणी कथ्यतामिति ॥ ७५ ॥
अनन्तरं च ढौकित्वा जयशब्दपुरःसरम्।
पुत्रवान्भव देवेति ब्राह्मणी तमवर्धयत् ॥ ७६ ॥
अभिवाद्य महीपालस्तामपृच्छदथार्यया।
आगम्यते कुतः के वा तवामी बालका इति ॥ ७७ ॥
गृहाद्वासवदत्ताया राजन्नागम्यते मया।
बालकाश्च सुता एते ममेति कथितं तया ॥ ७८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अथ तामब्रवीद्राजा चित्रमेतत्त्वयोदितम् ।
न हि भर्ता न च सुतैर्भवितव्यं तवेदृशैः ।। ७९ ।।
त्वं लेखाभिः पतिघ्नीभिः सकलैव करालिता ।
चिरप्रोषितकान्ताया गृहभित्तिरिव स्त्रियः ।। ८० ।।
न च पत्या विना पुत्रैर्भवितव्यं यतः स्त्रियः ।
तस्मादिदं महच्चित्रं स्फुटं न कथ्यतामिति ।। ८१ ।।
अथावोचदसौ देव यथात्थ न तदन्यथा ।
महती तु कथा श्रोतुमिच्छा चेच्छ्रूयतामियम् ।। ८२ ।।
अस्त्यवन्तिषु विप्राणामधिवासः कपिष्ठलः ।
अग्निकुण्डचितासीमा स्फीतगोधूमगोकुलः ।। ८३ ।।
उवास ब्राह्मणस्तत्र सोमदत्तस्त्रयीधनः ।
यस्यान्तेवासिभिर्व्याप्ता वसुधा वेदवेदिभिः ।। ८४ ।।
पत्नी वसिष्ठकल्पस्य वासिष्ठी तस्य सुव्रता ।
वसिष्ठपत्नीमपि या साधुवृत्तामलज्जयत् ।। ८५ ।।
तस्य तस्यामपुत्रस्य काले महति गच्छति ।
उत्पन्नोल्केव संध्यायां सुता लोचनदुर्भगा ।। ८६ ।।
सोमदत्तस्तु तां दृष्ट्वा स्त्रीलक्षणविशारदः ।
पतिपुत्रधनैर्हीनामादिदेश भविष्यतीम् ।। ८७ ।।
अनर्थानां बलीयस्त्वादचिरेणैव दुर्भगा ।
धूमकेतुशिखेवोच्चैः परुषा सा व्यवर्धत ।। ८८ ।।
भिक्षामाच्छिद्य शिष्येभ्यो बुभुक्षाक्षपितत्रपा ।
अप्रक्षालितहस्तैव तत्समक्षमभक्षयत् ।। ८९ ।।
दुर्भगत्वाद्विरूपत्वात्कलिकारितया च ताम् ।
न कश्चिद्वरयामास वरः प्राप्तवरामपि ।। ९० ।।
न च तां सोमदत्तोऽपि कस्मैचिदशुभामदात् ।
मा स्म युज्यत दुःखेन प्राप्यैनां निन्दितामिति ।। ९१ ।।
ग्राम्याग्निनेव संकारकूटिका साप्यदह्यत ।
सर्वंकषप्रभावेण प्रबलेनाङ्गजन्मना ।। ९२ ।।
कदाचित्कश्चिदागत्य वाचाटो बटुरुच्चकैः ।
मस्तकस्थोभयकरः सोमदत्तमभाषत ।। ९३ ।।
उपाध्यायस्य दुहिता मामाक्रुध्य निरागसम् ।
इष्टकालोष्टकैर्हन्ति तेनासौ वार्यतामिति ।। ९४ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

सोमदत्तस्ततः क्रुद्धः सुतां चण्डमभर्त्सयत् ।
उल्के पिशाचिके गच्छ शीघ्रं मम गृहादिति ।। ९५ ।।
सा तु तत्परुषं श्रुत्वा मनस्विजनदुःश्रवम् ।
स्मरपीडासहत्वाच्च मरणाय मनो दधे ।। ९६ ।।
अरण्यानीं ततो गत्वा मरणोपायकाङ्क्षया ।
अद्राक्षीत्क्वचिदुद्देशे प्रासादं दैत्यघातिनः ।। ९७ ।
तस्यादूरे च सरसीं कूजत्कुररसारसाम् ।
गुञ्जन्मधुकरश्रेणीमनुमातव्यरोधसम् ।। ९८ ।।
आसीच्चास्या मया तावन्मर्तव्यमिति निश्चितम् ।
उपायेषु तु संदेहस्तत्रोपायोऽयमुत्तमः ।। ९९ ।।
देवं माधवमर्चन्ती कमलेन्दीवरादिभिः ।
पङ्कजावयवाहारात् क्षीणा त्यक्ष्यामि जीवितम् ।। १०० ।।
कृतपुण्या मृता स्वर्गं यास्यामि निरुपद्रवम् ।
नरकं तु न यास्यामि स्त्रीमृत्युमृतसंकुलम् ।। १०१ ।।
साकरोदिति निश्चित्य यथासंकल्पमादृता ।
रात्रौ च बद्धपर्यङ्का देवं माधवमस्मरत् ।। १०२ ।।
मासमात्रे गतेऽपश्यत्स्वप्नान्ते मधुसूदनम् ।
वरं वरय पुत्रीति भाषमाणं मुदायुतम् ।। १०३ ।।
साथ व्यज्ञापयत्प्रह्वा देवं विरचिताञ्जलिः ।
मरणं मे जगन्नाथ प्रसादः क्रियतामिति ।। १०४ ।।
देवस्तामवदन्नेदं देवताराधनात्फलम् ।
प्राणिहत्याविपाकोऽयमात्महत्या च निन्दिता ।। १०५ ।।
तस्मादन्यं वरं ब्रूहि पतिपुत्रधनादिकम् ।
येन हीनासि वैराग्यान्निर्याता स्वगृहादिति ।। १०६ ।।
साब्रवीत्कृतपुण्याभिः पत्यादिः स्त्रीभिराप्यते ।
अहं त्वाचरितापुण्या दुःखैरेव विभाविता ।। १०७ ।।
तेनालं पतिपुत्रादिचिन्तया फलहीनया ।
मृत्युना शान्तिमिच्छामि सा मे संपाद्यतामिति ।। १०८ ।।
सोऽब्रवीत्सत्यमेवेदं किं तु जन्मान्तरे त्वया ।
यवाढकः पितुर्गेहे ब्राह्मणायोपपादितः ।। १०९ ।।
स च जातश्चतुर्वेदः स्वपुण्यैरिह जन्मनि ।
सुरूपः साधुवृत्तश्च स ते भर्ता भविष्यति ।। ११० ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

स च त्वामुर्वशीरूपामेको द्रक्ष्यति नापरः ।
क्रीतो यवाढकेन त्वमिति यावन्न वक्ष्यसि ॥ १११ ॥
जन्मान्तरे च पूर्वस्मिन्भक्षयन्त्यास्तिलास्तव ।
अष्टो निपतिता वह्नावञ्जलेर्विरलाङ्गुलेः ॥ ११२ ॥
ते ते पुत्रा भविष्यन्ति पुत्रि चन्द्रनिभाननाः ।
मरणाद्दारुणात्तेन चित्तमावर्त्यतामिति ॥ ११३ ॥
इत्युक्त्वान्तर्हिते देवे प्रतिबुद्धा ददर्श सा ।
सशिष्यवर्गं पितरं तद्गवेषिणमागतम् ॥ ११४ ॥
तपःकृशां सकरुणः पिता कारितपारणाम् ।
श्राम्यन्तीमनयद्गेहं विश्राम्यन्तीं तरौ तरौ ॥ ११५ ॥
या सा पिङ्गलिका देव देवमाराध्य केशवम् ।
वरं लब्धवती तस्मात् तां मामेव निबोध ताम् ॥ ११६ ॥
एकदा तु चतुर्वेदः सान्तेवासी यदृच्छया ।
गृहमस्माकमायातः कृतातिथ्यो ददर्श माम् ॥ ११७ ॥
मम तातं तु सोऽपृच्छद्ब्रह्मन्कस्येयमात्मजा ।
कान्तिनिन्दितचन्द्राभा युक्तं चेत्कथ्यतामिति ॥ ११८ ॥
ममेति कथिते पित्रा मां प्रार्थयत स द्विजः ।
पित्रा दत्तां च विधिवन्मुदितः परिणीतवान् ॥ ११९ ॥
ततश्चारभ्य दिवसात्स सिद्ध इव किंकरः ।
न कांचिन्न करोति स्म ममाज्ञां निन्दितामपि ॥ १२० ॥
अमी चाष्टौ सुतास्तस्मादचिरेणैव दुर्लभाः ।
लब्धा मया सुता येऽस्य प्रसादाल्लोकधारिणः ॥ १२१ ॥
इति काले गते भर्ता मां कदाचितभाषत ।
पृष्ठं दुःखायमानं मे चण्डि संवाह्यतामिति ॥ १२२ ॥
अनुक्तपूर्ववचनमुक्तवन्तमथाब्रुवम् ।
किमहं भवता क्रीता पृष्ठसंवाहिकेति तम् ॥ १२३ ॥
सोऽब्रवीन्नीचकैस्त्रासादङ्गुष्ठाग्रेण गां लिखन् ।
अहं वा किं त्वया क्रीतो येन प्रेष्यत्वमागतः ॥ १२४ ॥
ततो विस्मृत्य समयं भर्तारं रोषदूषिता ।
क्रीतो यवाढकेनासि मयेत्यप्रियमब्रुवम् ॥ १२५ ॥
असावपि च मां दृष्ट्वासहजाकारवञ्चिताम् ।
संनिकर्षादपक्रम्य संभ्रान्त इदमब्रवीत् ॥ १२६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

अपि कासि कुतश्चासि केनासि विकृता कृता ।
कच्चित्पिङ्गलिका नासि कश्च नाम यवाढकः ॥ १२७ ॥
इति तेनानुयुक्ताहं यथावृत्तमवर्णयम् ।
सोऽपि संजातनिर्वेदो न जाने क्व पलायितः ॥ १२८ ॥
तस्मिन्देशान्तरं याते ताते च त्रिदशालयम् ।
पितृभर्तृविहीनाहमेतं देशमुपागता ॥ १२९ ॥
स्वदेशप्रीतियोगाच्च देव्या वासवदत्तया ।
सुपुत्रानुगृहीतास्मि भक्ताच्छादनरक्षणैः ॥ १३० ॥
तेन देवेन यत्पृष्टं कुतस्ते बालका इति ।
एवमेते मया लब्धास्तुष्टान्नारायणादिति ॥ १३१ ॥
इति हृष्टमतिर्निशाम्य तस्या-
श्चरितं पुत्रसमूहलाभहेतुम् ।
सचिवैः सहितश्चकार राजा
सुतसंप्राप्तिफलं क्रियाविचारम् ॥ १३२ ॥

इति पिङ्गलिकाख्यानं चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

पंचमः सर्गः

अथ संप्रेषितास्थानः सचिवानब्रवीन्नृपः ।
यद्ब्रवीमि निबोधन्तु भवन्तस्तत्सचेतसः ॥ १ ॥
ऋणैः किल समाघ्रातः[1] पुरुषो जायते त्रिभिः ।
ब्रह्मचर्येष्टिसंतानैर्ऋषिदेवस्वधाभुजाम् ॥ २ ॥
तत्राधिगतवेदोऽहमिष्टाशेषमहाक्रतुः ।
अपुत्रत्वात्तु पितृभिर्गृहीतः पिण्डभोजिभिः ॥ ३ ॥
न च पुत्राङ्गसंस्पर्शात्सुखहेतुरनुत्तरः ।
सुखिभिः स हि निर्दिष्टश्चन्दनादपि शीतलः ॥ ४ ॥
अलं चातिप्रसङ्गेन सर्वथा गृहमेधिनाम् ।
दृष्टादृष्टसुखप्राप्तेः पुत्रादन्यन्न कारणम् ॥ ५ ॥
तदस्ति यदि वः काङ्क्षा निष्प्रजानां प्रजां प्रति ।
आरभध्वं मया सार्धं देवताराधनं ततः ॥ ६ ॥
ते तु सप्रमदाः श्रुत्वा राज्ञः पुत्रार्थिनः कथाम् ।
सिद्धकल्पात्मसंकल्पाः प्रत्यूचुर्दर्शितस्मिताः ॥ ७ ॥
पुत्रजन्म वणिग्वध्वा यात्रायां चित्रदर्शनम् ।
पिङ्गलीदर्शनं चेति प्रयोगोऽयमनुष्ठितः ॥ ८ ॥
अस्माभिः स च देवेन तथैव सफलीकृतः ।
कृतः काले प्रयोगो हि नाफलो जातु जायते ॥ ९ ॥
तेन संकल्पसदृशीमारभध्वं क्रियामिति ।
सचिवैरभ्यनुज्ञातस्तथेति प्रतिपन्नवान् ॥ १० ॥
स पुण्येऽहनि संपूज्य देवताग्निद्विजन्मनः ।
ययौ नागवनोद्यानं सदारः सह मन्त्रिभिः ॥ ११ ॥
मागधी तु कृतोत्साहा देव्या वासवदत्तया ।
अलमालि तवानेन खेदेनेति निवारिता ॥ १२ ॥
उक्ता च ननु बालासि मृणालीतन्तुकोमला ।
अनुभूतसुखा चासि भ्रातुर्भर्तुश्च वेश्मनि ॥ १३ ॥
दुःसहानि तु दुःखानि मया निन्दितभाग्यया ।
अनुभूतानि तेनाहं शक्ता दुःखमुपासितुम् ॥ १४ ॥

---

1. Amend as समाम्नातः.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

यश्च मे भविता पुत्रः स भवत्या भविष्यति ।
कृत्तिकागर्भसंभूतो भवान्या इव षण्मुखः ॥ १५ ॥
इति तस्यां निवृत्तायां सह वासवदत्तया ।
तपोभिरचिराद्राजा राजराजमतोषयत् ॥ १६ ॥
एकदा प्रतिबुद्धौ तु दंपती जातसंभ्रमौ ।
हा देवि हार्यपुत्रेति व्याहरन्तौ परस्परम् ॥ १७ ॥
अथोपस्पृश्य नृपतिर्नमस्कृत्वा धनाधिपम् ।
पुरःपुरोहितादीनामाचख्यौ स्वप्नमादृतः ॥ १८ ॥
अद्य पश्याम्यहं स्वप्ने व्योम्नि कामपि देवताम् ।
प्रभाम्भःसंततिव्यस्तनभोमण्डलनीलताम् ॥ १९ ॥
सा मामुक्तवती वाचा गम्भीरसुकुमारया ।
त्वामाह्वयति वित्तेशस्तदाशां गम्यतामतः ॥ २० ॥
मयोमिति प्रतिज्ञाते संध्यारक्ततरं करम् ।
आरोप्य प्रस्थिता व्योम्नि दिशं वित्तेशपालिताम् ॥ २१ ॥
शर्वेणेह धृता गङ्गा परिणीतात्र पार्वती ।
इत्यादीन्दर्शयन्ती नौ प्रदशान् पार्वतीपितुः ॥ २२ ॥
नीयमानः क्रमेणेत्थमथाहं दृष्टवान्पुरः ।
चन्द्रपाषाणनिर्माणप्राकारामलकापुरीम् ॥ २३ ॥
गणानां पार्वतीभर्तुर्गणैरगणितैर्युतम् ।
यस्या बाह्यमदृष्टान्तं कल्पपादपकाननम् ॥ २४ ॥
नानामणिप्रभाजालकल्माषशिखराण्यपि ।
शुभ्रयत्येव हर्म्याणि यस्यां रुद्रेन्दुचन्द्रिका ॥ २५ ॥
अवतार्य तु मां द्वारे गुह्यकेश्वरवेश्मनः ।
वदति क्षणमत्रैव स्थीयतामिति देवता ॥ २६ ॥
सा प्रविश्य प्रतीहार्या सह निर्गम्य भाषते ।
अनुज्ञातप्रवेशोऽसि देवेनागम्यतामिति ॥ २७ ॥
भवनानीव देवानां षडतिक्रम्य सप्तमे ।
कक्षान्तरे प्रकृष्टर्द्धौ पश्यामि द्रविणेश्वरम् ॥ २८ ॥
अथ तत्राप्सराः काचित्कांचिदाह निरीक्ष्य माम् ।
सखि नूनमसावेष यस्यासौ भविता सुतः ॥ २९ ॥
मया मन्त्रयमाणानामृषीणामग्रतः श्रुतम् ।
भरतानामयं वंशे विशुद्धे जायतामिति ॥ ३० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

न चैष केवलं धन्यस्तेन पुत्रेण पार्थिवः ।
सोऽपि साधूयमानस्य पुत्रः पात्रं भविष्यति ॥ ३१ ॥
तेन तत्तादृशं पुत्रं लभतामेष भूपतिः ।
असावपि शचीशक्रचरितौ पितरावपि ॥ ३२ ॥
कार्ये गुरुणि सक्तत्वात् ऋणीकृतसुराङ्गनः ।
सकिंकरगणं प्रह्वः प्रणमामि धनाधिपम् ॥ ३३ ॥
मनुष्यधर्मा तु भुजं भुजगेश्वरपीवरम् ।
उद्यम्याह मनुष्येन्द्र स्वागतं स्थीयतामिति ॥ ३४ ॥
आसन्ने रत्नचरणे दीपिते कनकासने ।
व्यवधाय तु मामास्ते देवी नीचैस्तरासना ॥ ३५ ॥
स्वनन्ति परिवादिन्यस्ताडिता नारदादिभिः ।
अनेकाकारकरणः श्रूयते पुष्करध्वनिः ॥ ३६ ॥
उर्वशीमेनकारम्भाचित्रलेखाक्रतुस्थलाः ।
गायन्त्यः कुट्टिततला नर्तयन्ते तिलोत्तमाम् ॥ ३७ ॥
एवंप्राये च वृत्तान्ते कुमारो नलकूबरः ।
राजराजसुतः क्रीडन्नायातः सह बालकैः ॥ ३८ ॥
मेरुसारमहारत्नसंघातकृतसंहतिम् ।
क्रीडाशकटिकां कर्षन्नितश्चेतश्च गच्छति ॥ ३९ ॥
अथ स्खलितचक्रायास्तस्याः कुसुमसंचये ।
उत्प्लुत्य पतितं रत्नं वैडूर्यक्षोदकुट्टिमे ॥ ४० ॥
अथ प्रसारितकरः कुबेरो नलकूबरम् ।
मह्यमेतद्ददस्वेति तद्रत्नमुदयाचत ॥ ४१ ॥
न्यस्तं च राजपुत्रेण राजराजकरोदरे ।
रत्नं पङ्कजगर्भस्थबन्धूकमिव राजते ॥ ४२ ॥
दुष्टलक्षणमुक्तानां मुक्तानां परिवारितम् ।
षड्विंशतया पद्मरागमष्टाश्रि बहलप्रभम् ॥ ४३ ॥
वित्ताधिपतिना मह्यं दत्तं देव्यै च तन्मया ।
स्तनयोरन्तरे न्यस्तमनयापि स्फुरन्मुदा ॥ ४४ ॥
सिंहशावस्ततो भूत्वा चञ्चद्वालधिकेशरः ।
विदार्य दक्षिणं कुक्षिमेतस्याः प्रविशत्यसौ ॥ ४५ ॥
तदवस्थामिमां दृष्ट्वा हा देवीति वदन्नहम् ।
प्रतिबुद्ध इति स्वप्नमाचष्टे स्म नराधिपः ॥ ४६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

अथ नक्षत्रशास्त्रज्ञः सिद्धादेशः ससंमदः।
आदित्यशर्मा स्वप्नस्य द्विजः फलमवर्णयत् ॥ ४७ ॥
विजयस्व महाराज पुत्रेण द्विषतां गणम्।
समाधिनेव बलिना रागादीनां बलीयसाम् ॥ ४८ ॥
विमानघनसंघातस्थगितेन्दुदिवाकरः।
विद्याधरसमूहेन्द्रः पुत्रस्तव भविष्यति ॥ ४९ ॥
यास्ता मुक्तापरीवारास्तस्य षड्विंशतिर्मणेः।
महाकुला भविष्यन्ति भार्यास्तव सुतस्य ताः ॥ ५० ॥
ये चाष्टावश्रयो रत्नं परितो लक्षितास्त्वया।
विद्यास्ता विद्धि पुत्रस्य भविष्यन्तीर्भविष्यतः ॥ ५१ ॥
एवं च स्थापिते स्वप्ने राजकीये द्विजन्मना।
स्वस्वप्नः कथितस्तत्र देव्या वासवदत्तया ॥ ५२ ॥
आर्यपुत्रेण यो दृष्टः स एव सकलो मया।
कुक्षौ विदार्यमाणे च हार्यपुत्रेति भाषितम् ॥ ५३ ॥
इति श्रुतवतः स्वप्नौ तुल्यावादित्यशर्मणः।
भविष्यद्विषये ज्ञाने दृढतां निश्चयो गतः ॥ ५४ ॥
अथ विज्ञापयामास रुमण्वान्मेदिनीपतिम्।
दृष्टः स्वप्नो मया यः स श्रवणेनानुगृह्यताम् ॥ ५५ ॥
देवे सनियमे जाते चेदिवत्सनिवासिनः।
देवस्यापत्यलाभाय सर्वे सनियमाः स्थिताः ॥ ५६ ॥
तत्राहमद्य पश्यामि स्वप्ने गरुडवाहनम्।
मार्गितश्च मया देहि स्वामिने नः प्रजा इति ॥ ५७ ॥
स विहस्योक्तवान्पूर्णः स्वामिनस्ते मनोरथः।
तवापि पूरयामीति मह्यं बाणं वितीर्णवान् ॥ ५८ ॥
सप्रणामं तमादाय हृदये निदधामि च।
अकालकौमुदीं चेमां पश्यामि प्रतिबोधितः ॥ ५९ ॥
एषोऽपि स्थापितः स्वप्नः प्रीतेनादित्यशर्मणा।
यादृशोऽस्य सुतो भावी तादृशः श्रूयतामिति ॥ ६० ॥
सायको हि गुणेनार्थी तस्मादस्य भविष्यति।
पुत्रः षाड्गुण्यतत्त्वज्ञो युक्तश्चायं गुणैर्गुणैः ॥ ६१ ॥
परतन्त्रगतिस्थानः खगामी च यतः शरः।
तेन राजसुतप्रैष्यः खेचरश्च भविष्यति ॥ ६२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अथाकथयदात्मीयं स्वप्नं यौगन्धरायणः ।
ममाद्यैकोनपञ्चाशन्मरुतो दर्शनं गताः ॥ ६३ ॥
तेषामेकः स्फुरद्योतः खद्योतनिकरद्युतिम् ।
स्वं विमुच्य मुदा मह्यं संनाहं दत्तवानिति ॥ ६४ ॥
भर्तुः संनाहसदृशः शूरोऽध्यवसितः सुतः ।
भवतो भवितेत्येवं स्वप्नमस्थापयद्द्विजः ॥ ६५ ॥
ऋषभेणेति कथितं दृष्टवानस्मि गोगणम् ।
ब्रवीति तत्र मामेका प्रविशेमां गुहामिति ॥ ६६ ॥
तत्र प्रविशता दृष्टाश्चतुःषष्टिर्मया कलाः ।
चतस्रश्च महाविद्या विन्यस्ताश्चित्रकर्मणि ॥ ६७ ॥
तत्र चित्रीयमाणोऽहं चित्रं चित्रं विलोकयन् ।
बोधितो जृम्भणैर्मन्द्रैर्भेरीणां गर्जितैरिति ॥ ६८ ॥
स्थापितोऽयमिति स्वप्नः पुत्रस्तव भविष्यति ।
अशेषचित्रविन्यस्तकलाकुशलधीरिति ॥ ६९ ॥
दृष्टं वसन्तकेनापि स्वप्नं कथितमित्यथ ।
दत्तवान्पावको मह्यं कुण्डलं रुचिरोज्ज्वलम् ॥ ७० ॥
.... ।
.... ॥ ७१ ॥
इति व्याक्रियमाणेषु स्वप्नेषु रविसारथेः ।
भिन्नं भाभिस्तमो जातं चकोरनयनारुणम् ॥ ७२ ॥
कोमलानिलविक्षिप्तनलिनस्पर्शबोधिताः ।
रेसुर्विवादरसिताः सरसीषु शकुन्तयः ॥ ७३ ॥
गम्भीरप्रतिनिर्घोषभीषितेन्द्रावरोधनः ।
देवतागारभेरीणामुच्चैर्ध्वनिरजृम्भत ॥ ७४ ॥
अवन्दन्त च वृन्दानि बन्दिनां मेदिनीपतिम् ।
पूरितार्थिसमूहाश तवाशा पूर्यतामिति ॥ ७५ ॥
युवा धीरः सभे योग्यो यजमानस्य जायताम् ।
इत्यादिभिर्द्विजाश्चैनं मन्त्रवाद्यै रवर्धयन् ॥ ७६ ॥
निमित्तैरेवमाकारैः कार्यसंसिद्धिशंसिभिः ।
आदित्यशर्मणो जातमङ्गं रोमाञ्चकर्कशम् ॥ ७७ ॥
पद्मावत्या ततो हर्षाद्विवाह इव नृत्यति ।
वसन्तके ध्वनत्ताले ननर्त गणिकागणः ॥ ७८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

अलं चातिप्रसङ्गेन संक्षेपादवधार्यताम् ।
वधूवृन्दपरीवाराः प्रनृत्ताः श्वशुरा अपि ॥ ७९ ॥
अतिहर्षपरीतत्वाद्वितन्त्रीपरिवादिनीः ।
ताडयन्ति स्म गन्धर्वाः स्वराविस्मृतसारणाः ॥ ८० ॥
एवमादौ तु वृत्तान्ते वर्तमाने महीपतिः ।
कृताभिषेकादिविधिः सुरविप्रानपूजयत् ॥ ८१ ॥
प्रविश्य स्तूयमानश्च वृन्दैर्ब्राह्मणबन्दिनाम् ।
पौरमन्तःपुरं चैव दानादिभिरमानयत् ॥ ८२ ॥
मासद्वयपरीमाणे ततः कालेऽतिगच्छति ।
देव्यां सत्त्वसमावेशवार्त्तां प्रावर्तयत्क्षितौ ॥ ८३ ॥
येन येन श्रुता वार्त्ता शबरेण शुकेन वा ।
गिरिष्ठः पञ्जरस्थो वा मुग्धस्तत्रैव तत्र सः ॥ ८४ ॥
स्त्रियः प्रसूतिकुशलाः कुमारादिचिकित्सकाः ।
गर्भकर्मविदश्चान्ये नित्यं तां पर्यचारयन् ॥ ८५ ॥
म्लायन्मधूकविच्छायकपोलं जिह्मलोचनम् ।
श्वश्रूस्तस्या मुखं दृष्ट्वा बुबुधे दोहदव्यथाम् ॥ ८६ ॥
पृच्छति स्म च तां पुत्रि शीघ्रमाचक्ष्व दोहदम् ।
अनाख्याते हि गर्भस्य वैफल्यमपि दृश्यते ॥ ८७ ॥
लज्जमाना यदा नासौ कथयामास दोहदम् ।
तदा स्ववृत्तं सा वध्वै व्याहर्तुमुपचक्रमे ॥ ८८ ॥
अन्तर्वत्नीमपृच्छन्मामेकदा श्वशुरस्तव ।
बाधते दोहदो यस्त्वां स क्षिप्रं कथ्यतामिति ॥ ८९ ॥
मया तु प्रणयिन्यापि प्रकृष्टतरलज्जया ।
सखीमुखेन कथितं बहुकृत्वोऽनुयुक्तया ॥ ९० ॥
इयं मां बाधते श्रद्धा साधु संपाद्यतामिति ।
सा च संपादितामात्यैः शतानीकस्य शासनात् ॥ ९१ ॥
बालभास्करबिम्बाभा दधानाः सानुलेपनाः ।
व्यचरन्त पुरीं रक्तामम्बराभरणस्रजः ॥ ९२ ॥
रक्तातपत्रव्यजना रक्तकम्बलवाह्यकाः ।
रक्ताशोकवनाकारपरिवारकदम्बकाः ॥ ९३ ॥
सुयामुनमथारुह्य पद्मरागनगारुणम् ।
दिग्दाहादिव रक्तानामपश्यं मण्डलं दिशाम् ॥ ९४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अथ पक्षानिलभ्रान्तसंभ्रान्तजनवीक्षितः ।
ज्येष्ठपुत्र इवागच्छद्गरुडस्य विहंगमः ॥ ९५ ॥
सरसामिषगृद्धश्च मुग्धामादाय मामसौ ।
अगमद्गगनं वेगाच्छतानीकस्य पश्यतः ॥ ९६ ॥
ततः प्रदेशे कस्मिंश्चिदवतारितवान्स माम् ।
भक्षयिष्यन्निषिद्धश्च केनाप्याकाशमाश्रयत् ॥ ९७ ॥
पश्यामि स्म च तत्र द्वौ कृशावृषिकुमारकौ ।
प्रभामण्डलसंसर्गपिङ्गलाङ्गौ ज्वलज्जटौ ॥ ९८ ॥
तौ मामवोचतां देवि मा भैषीरयमाश्रमः ।
वसिष्ठस्याश्रितः पुण्यामुदयाद्रेरुपत्यकाम् ॥ ९९ ॥
आगच्छ ननु पावस्त्वां तत्रेत्युक्ते गता सती ।
पश्यामि स्म जगज्ज्येष्ठं श्रेष्ठतापसवेष्टितम् ॥ १०० ॥
वन्दितश्च मया दूरादाशिषा मामवर्धयत् ।
पुत्रि पुत्रं विजायस्व यशःपात्रमजर्जरम् ॥ १०१ ॥
न चोत्कण्ठा त्वया कार्या स्वजने मत्सनाथया ।
आदित्यवंशजानां हि संनिवेशः परायणः ॥ १०२ ॥
इति विश्वास्य मां वाक्यैर्मधुरैरेवमादिभिः ।
आवासः क्रियतां वध्वा इति शिष्यान्समादिशत् ॥ १०३ ॥
क्षिप्रमावसथं कृत्वा ते शिलादारुवेणुभिः ।
खातशालपरिक्षिप्तं वसिष्ठाय न्यवेदयन् ॥ १०४ ॥
तापसीकृतसानाथ्या तत्राहमवसं सुखम् ।
ऋषिभिः क्रियमाणेषु गर्भसंस्कारकर्मसु ॥ १०५ ॥
प्रसूता चास्मि दशमे मासे पुत्रं पतिं तव ।
अनुकूलसवित्रादिग्रहसूचितसंपदम् ॥ १०६ ॥
जातकर्म ततः कृत्वा सूर्यवंशगुरुः स्वयम् ।
दिवसे द्वादशे नाम पुत्रस्य कृतवान्मम ॥ १०७ ॥
बालो जातः सुजातोऽयं यस्मादुदयपर्वते ।
तस्मादुदयनो नाम प्रसिद्धिमुपयास्विति ॥ १०८ ॥
वेदे गान्धर्ववेदे च सकलासु कलासु च ।
शास्त्रेषु चास्त्रशस्त्रेषु बुद्धिरस्य व्यनीयत ॥ १०९ ॥
गच्छत्सु दिवसेष्वेवं वसिष्ठेनैष वारितः ।
मा कदाचिद्भवानस्माद्दूरं गा आश्रमादिति ॥ ११० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

निसर्गकर्कशत्वात्तु क्षत्रजातेस्तपोवनात् ।
निर्याय मृगयामेष समक्रीडत कानने ॥ १११ ॥
एकदा भ्राजमानोऽयं दिव्यैः स्रक्चन्दनादिभिः ।
अभिवादितवान्भीतो वसिष्ठं दर्शितस्मितम् ॥ ११२ ॥
वसिष्ठः पृष्टवानेनमपि दृष्टाः कुमारकाः ।
नलिन्यां प्रस्तुतक्रीडा भवता भोगिनामिति ॥ ११३ ॥
आम दृष्टा इति प्रोक्ते सुतेन मम नीचकैः ।
आचक्ष्व विस्तरेणेति वसिष्ठस्तमभाषत ॥ ११४ ॥
पृष्टेनोदयनेनोक्तमहमाज्ञापितस्त्वया ।
न गन्तव्यं त्वया दूरमेतस्मादाश्रमादिति ॥ ११५ ॥
आरभ्य च ततः कालात्किं पुनः कारणं गुरुः ।
मां निवारयतीत्यासमहं कौतूहलाकुलः ॥ ११६ ॥
सोऽहं दोषमसंचिन्त्य गुर्वाज्ञाभङ्गसंभवम् ।
दूरमद्याश्रमादस्माद्गच्छामि दिशमुत्तराम् ॥ ११७ ॥
तत्र पश्यामि नलिनीं नानासरसिजाण्डजाम् ।
वनवारणसंक्षोभसंघट्टितनदाम्भसम् ॥ ११८ ॥
तस्याममानुषाकारा मया दृष्टाः कुमारकाः ।
उन्मज्जन्तो निमज्जन्तस्तरन्तश्चारुणेक्षणाः ॥ ११९ ॥
ते मां तटस्थमालोक्य पुञ्जीभूय ससंभ्रमाः ।
दीर्घदीर्घभुजाक्षेपैरगाधं जलमाश्रिताः ॥ १२० ॥
अहं तानुक्तवानस्मि मा पलायध्वमास्यताम् ।
नन्वहं भवतो द्रष्टुमाश्रमादृषिरागतः ॥ १२१ ॥
इति मद्वचनं श्रुत्वा तेषामेकेन भाषितम् ।
किं तेऽस्माभिर्महासत्त्व भाषितैर्गम्यतामिति ॥ १२२ ॥
सत्यसत्यं न यक्षोऽस्मि न पिशाचो न राक्षसः ।
तेन मा भैष्ट ढौकध्वमिति तानहमुक्तवान् ॥ १२३ ॥
तैस्तु संजातविश्रम्भैः संहरन्त्वा मुहूर्तकम् ।
आगच्छ प्रार्थितो मित्र गृहं नो गम्यतामिति ॥ १२४ ॥
मया तदनुरोधेन गच्छामीति प्रतिश्रुते ।
मामादाय निमग्नास्ते तस्यैव सरसोऽम्भसि ॥ १२५ ॥
अथानुदितचन्द्रार्कग्रहनक्षत्रतारकम् ।
चन्द्रसूर्यमणिद्योतप्रध्वस्तध्वान्तसंचयम् ॥ १२६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

स्थविरातुरनिर्वृत्तविरूपजनवर्जितम् ।
रम्यहर्म्यावलीगर्भजृम्भितातोद्यनिस्वनम् ॥ १२७ ॥
अशेषैर्वियुतं दोषैरशेषैः संयुतं गुणैः ।
प्रवेशितोऽस्मि मुदितैरधिष्ठानं कुमारकैः ॥ १२८ ॥
तेषामेकस्तु मामाह भोगिनां भोगिनामियम् ।
पुरी भोगवती नाम वसतिः कल्पजीविनाम् ॥ १२९ ॥
तनयः कम्बलस्याहमयमश्वतरस्य तु ।
अन्ये च सूनवोऽन्येषां नागसेनाभृतामिति ॥ १३० ॥
ततः कम्बलपुत्रेण नीत्वाहं स्वं गृहं महत् ।
ग्राहितार्घादिसत्कारः कारितो वेषमीदृशम् ॥ १३१ ॥
इतरे नेतुमैच्छन्त स्वगृहान्मां मयोदिताः ।
अनुजानीत मामद्य सुहृदो मा स्म कुप्यत ॥ १३२ ॥
गुरुणा प्रतिषिद्धोऽहमेतां भूमिमुपागतः ।
भीतश्च कुपितात्तस्मात्तस्मान्नयत मामिति ॥ १३३ ॥
ते तु मामाहुरुत्तिष्ठ गम्यतां स्वमिदं पुरम् ।
पुनरागच्छता कार्यंमनुत्कण्ठभुजंगमम् ॥ १३४ ॥
तस्यामेव च रम्यत्वात्क्रीडामः संततं वयम् ।
सुहृदोऽपि यदीच्छा स्याद्गच्छेत्तां नलिनीमिति ॥ १३५ ॥
इत्युक्त्वा मम तैर्वक्त्रे पटान्तेनावगुण्ठिते ।
उत्तीर्णमहमात्मानं पश्यामि सरसस्ततः ॥ १३६ ॥
इति भोगवतीं दृष्ट्वा सोऽहमायामि संप्रति ।
ममास्मिन्नपराधे च प्रमाणं भगवानिति ॥ १३७ ॥
वसिष्ठस्तमथावोचदुपायोऽयं मया कृतः ।
येन नागकुमारास्ते दृष्टिगोचरतां गताः ॥ १३८ ॥
इदानीमपि तैः सार्धं गत्वा भोगवतीं त्वया ।
गान्धर्वं हस्तिविद्या च शिक्षितव्याः सविस्तराः ॥ १३९ ॥
यदि च ग्राहयेत्किंचित्त्वां नागाधिपतिस्ततः ।
सनागमूर्च्छना ग्राह्या वीणा घोषवती त्वया ॥ १४० ॥
अङ्कमारोपितायां च तन्त्र्यो यस्यामनाहताः ।
मधुरं निस्वनेयुस्तां विद्या घोषवतीमिति ॥ १४१ ॥
गुरोरुदयनः श्रुत्वा नागलोकं गतस्ततः ।
गते बहुतिथे काले वीणापाणिरुपागतः ॥ १४२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

कृताभिवादो गुरुणा परिष्वक्तश्च साश्रुणा ।
तद्वियोगाग्नितप्ताङ्गीमम्बामङ्कै रशीतयत् ॥ १४३ ॥
एकदा तु सुखासीनो वसिष्ठस्तमभाषत ।
तात घोषवतीघोषसंगीतं श्राव्यतामिति ॥ १४४ ॥
तन्निदेशाच्च पत्यौ ते प्रगीते सह वीणया ।
जगत्प्रचलनाचार्यो नभस्वानपि नाचलत् ॥ १४५ ॥
निश्चेष्टमाश्रमं दृष्ट्वा मूककेशरिवारणम् ।
रक्तां घोषवतीं मुक्त्वा तूष्णीमासीत्पतिस्तव ॥ १४६ ॥
उक्तश्चैष वसिष्ठेन न त्वयास्मिंस्तपोवने ।
वादनीया पुनर्वीणा गेयं वा शनकैरपि ॥ १४७ ॥
अन्येऽपि ध्वनयः प्रायश्चलयन्ति समाहितान् ।
समाधेः किं पुनर्येन शाखिनोऽपि विमोहिताः ॥ १४८ ॥
तस्मादवीतरागाणां समाधिमविहिंसता ।
दूरे तपोवनादस्माद्वीणेयं वाद्यतामिति ॥ १४९ ॥
ततश्चारभ्य दिवसादुदयाचलचारिणः ।
नागानुदयनोऽगृह्णाद्रम्यैर्घोषवतीरुतैः ॥ १५० ॥
दान्तव्यालगजारूढः सिंहादिव्यालवेल्लितः ।
क्वणद्घोषवतीपाणिरायाति स्म तपोवनम् ॥ १५१ ॥
एवं याति क्वचित्काले भगवान्मामभाषत ।
दारकस्तरुणो जातः कौशाम्बीं गम्यतामिति ॥ १५२ ॥
मया तु निर्वचनया कथितेऽस्मिन्मनोरथे ।
गुरुणा तीर्थसलिलैरभिषिक्तः सुतो मम ॥ १५३ ॥
तच्छिष्यास्तु तदादिष्टा मामादाय सपुत्रकाम् ।
आकाशेन नयन्ति स्म क्षणेन नगरीमिमाम् ॥ १५४ ॥
अथाहं नगरोद्याने रम्ये तैरवतारिता ।
मुहूर्तं प्रेरितवती गगनागमनश्रमम् ॥ १५५ ॥
अवतीर्य तु ते भर्ता क्रीडापुष्करिणीं पितुः ।
पद्मभञ्जिकया क्रीडन्दृष्ट उद्यानपालकैः ॥ १५६ ॥
तैर्गत्वा कथितं राज्ञे देव देवकुमारकः ।
अधुनैवागतः स्वर्गाद्गाहते नलिनीमिति ॥ १५७ ॥
राजा तु द्रुतमागत्य दृष्ट्वा देवसमं सुतम् ।
देव एवायमित्युक्त्वा प्रणामं कर्तुमुद्यतः ॥ १५८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

ततस्तपस्विभिः स्वस्थैः संभ्रान्तैः स निवारितः ।
राजन्नुदयनं पुत्रं न नमस्कर्तुमर्हसि ॥ १५९ ॥
संदेहश्चेदिमां पृच्छ महिषीं मृगयावतीम् ।
प्रेमसंभ्रमसंत्रासलज्जाभिः खेदितामिति ॥ १६० ॥
राजा तु तानथो दृष्ट्वा मामपश्यत्सुतं ततः ।
मुहूर्तं चिन्तयित्वा तु विहसन्प्रस्थितो गृहान् ॥ १६१ ॥
अथायमृषिभिः प्रोक्तः पुरः स्थित्वा ससंभ्रमैः ।
न गन्तव्यं न गन्तव्यं नैष स्वप्नो निवर्त्यताम् ॥ १६२ ॥
अथ वा भवतु स्वप्नः स्वप्नेऽपि न विरुध्यते ।
दुर्लभेनापि हि स्वप्ने वल्लभेन समागमः ॥ १६३ ॥
यच्च ब्रूमस्तदाकर्ण्य चेतःकर्णसुखावहम् ।
ततो यास्यसि सापत्यामादाय दयितामिति ॥ १६४ ॥
निवृत्ताय च ते तस्मै भारुण्डहरणादिकम् ।
आचक्षते स्म वृत्तान्तमाश्रमानयनादिति ॥ १६५ ॥
राजा तु पुत्रमालिङ्ग्य हर्षमूर्छाविचेतनः ।
निपतन्धरणीपृष्ठे पुत्रेणालम्भितः क्षणम् ॥ १६६ ॥
मां च दृष्ट्वा चिरं दृष्ट्वा देवदृष्टिविचेष्टया ।
निश्वासैरक्षिपद्दीर्घैर्नेत्राम्बुकणिकागणम् ॥ १६७ ॥
बद्धाञ्जलिर्नरपतिर्ब्रवीति स्म च तानृषीन् ।
अवतारेण गुरुभिः प्रसादः क्रियतामिति ॥ १६८ ॥
तैरुक्तं न समादिष्टा वसिष्ठेन वयं ततः ।
गच्छामो नावतीर्यैव स्वस्ति तुभ्यं भवत्विति ॥ १६९ ॥
तानयाचत भूपालो यत्किंचित्स्वाङ्गधारितम् ।
अस्मत्पावनमुज्झित्वा यथेष्टं गम्यतामिति ॥ १७० ॥
मृगाजिनानि ते क्षिप्त्वा तडित्कान्तिजटागुणाः ।
तत्रैवान्तर्दधुश्चण्डमरुद्व्यस्ता इवाम्बुदाः ॥ १७१ ॥
मृगाजिनानि तु नृपो दैवतानीव भक्तिमान् ।
पूजयित्वा तदुद्यानं नाम्नावोचन्मृगाजिनम् ॥ १७२ ॥
सा मृगाजिनयात्रेयं ततःप्रभृति वासरात् ।
प्रवर्तिता नृपतिना प्रसिद्धिमगमद्भुवि ॥ १७३ ॥
ततः कृत्वा सुतं राजा युवराजं मृगाजिने ।
प्रविष्टो हृष्टहृदयः प्रहृष्टां नगरीमिति ॥ १७४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

सोऽयं मयेदृशो लब्धः पुत्रः संपाद्य दोहदम् ।
तवापि दोहदो यः स पुत्रि संपाद्यतामिति ॥ १७५ ॥
यदा तु नैवाकथयल्लज्जया नृपतिस्तदा ।
मागधीमुक्तवान्पृच्छ दोहदं भगिनीमिति ॥ १७६ ॥
पद्मावती तु तां पृष्ट्वा तदाख्यातमवर्णयत् ।
दुःसंपादा किल श्रद्धा ममेत्याह शनैरियम् ॥ १७७ ॥
अथ तामब्रवीदुच्चैर्हसित्वा मृगयावती ।
मुग्धे किं नाम दुःसाध्यमुपायचतुरैर्नृभिः ॥ १७८ ॥
श्रूयतां वा पुरावृत्तं मथुरायामभून्नृपः ।
उग्रसेनो महासेनः शत्रुसेनाम्बुदानिलः ॥ १७९ ॥
तस्य स्त्री गुणसंपन्ना शुच्याचारकुलोद्भवा ।
आसीन्मनोरमाचारा या नाम्नापि मनोरमा ॥ १८० ॥
कदाचिदागते काले समृद्धकुटजार्जुने ।
रसन्मयूरसारङ्गमेघमण्डूकमण्डले ॥ १८१ ॥
मनोरमं गृहोद्यानं प्रविवेश मनोरमा ।
कदम्बानिलमाघ्रातुमुद्भूतप्रथमार्तवा ॥ १८२ ॥
तदा च द्रुमिलो नाम दानवो नभसा व्रजन् ।
उद्यानशोभयाकृष्टदृष्टिस्तां तत्र दृष्टवान् ॥ १८३ ॥
कृतोग्रसेनरूपेण तेन सापायचेतसा ।
समगच्छत सद्यश्च ससत्त्वा समपद्यत ॥ १८४ ॥
स्त्रीभिश्च दोहदं पृष्टा कृच्छ्रादुक्तवती स्त्रिया ।
विष्णोः शोणितमांसान्त्रैर्गर्भमयामि तृषामिति ॥ १८५ ॥
श्रुत्वेदमुग्रसेनेन चिरं संमन्त्र्य मन्त्रिभिः ।
सृष्टः पिष्टमयो विष्णुर्मेषामिषभृतोदरः ॥ १८६ ॥
मन्दप्रदीपकिरणे तस्या वसतिमन्दिरे ।
न्यस्तः पिष्टमयो विष्णुः क्षपायां क्षपितस्तया ॥ १८७ ॥
दुःसंपादेऽपि संपन्ने दोहदेऽस्मिन्नुपायतः ।
वध्यं यादवसिंहस्य कंसं सुतमसूत सा ॥ १८८ ॥
तेन ब्रवीमि नास्त्येव दुःसंपादा क्रिया नृभिः ।
तस्मात्तवापि या श्रद्धा सापि संपाद्यतामिति ॥ १८९ ॥
कथितं च ततः श्रुत्वा पद्मावत्येयमिच्छति ।
अम्बरस्थविमानस्था कृत्स्नां द्रष्टुं महीमिति ॥ १९० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अथोवाच हसन्नुच्चैः क्रीडाशीलो वसन्तकः ।
देवस्य दासभार्याणामयमेव मनोरथः ॥ १९१ ॥
मया तु भणिताः सर्वा दीर्घस्तम्भावलम्बिनीम् ।
दोलामारुह्य नभसा मुहुरायात यात च ॥ १९२ ॥
उपायमन्यं पतयो भवतीनां न जानते ।
तेनाकाशगतिश्रद्धा तथा वः पूर्यतामिति ॥ १९३ ॥
ततः प्रहसिताः सर्वे रुमण्वानिदमब्रवीत् ।
निवर्त्यतां परीहासः प्रस्तुतं वर्त्यतामिति ॥ १९४ ॥
यौगन्धरायणेनोक्तं किमत्र परिचिन्त्यते ।
असाधारण एवायं विषयः शिल्पिनामिति ॥ १९५ ॥
रुमण्वता तु तक्षाणः संनिपात्य प्रचोदिताः ।
यन्त्रमाकाशसंचारि त्वरितैः क्रियतामिति ॥ १९६ ॥
अथोत्क्रम्य चिरं सर्वे मन्त्रयित्वा च शिल्पिनः ।
रुमण्वन्तमभाषन्त संत्रासप्रस्खलद्गिरः ॥ १९७ ॥
चतुर्विधानि जानीमो वयं यन्त्राणि तद्यथा ।
जलाश्मपांशुयन्त्राणि काण्डराशीकृतानि च ॥ १९८ ॥
आकाशयन्त्राणि पुनर्यवनाः किल जानते ।
अस्माकं तु न यातानि गोचरं चक्षुषामिति ॥ १९९ ॥
तत्र च ब्राह्मणः कश्चिदब्रवीदाग्रहारिकः ।
भोः सभे श्रूयतां तावद्यन्मयाख्यानकं श्रुतम् ॥ २०० ॥
अस्ति पुक्वसको नाम महासेनस्य वर्धकी ।
स्कन्धावारेण सार्धं स सुराष्ट्रविषयं गतः ॥ २०१ ॥
तेन तत्रापरो दृष्टः सुरूपः शिल्पिदारकः ।
विश्विलो नाम यः शिल्पी सदृशो विश्वकर्मणा ॥ २०२ ॥
अथ पुक्वसकस्तस्य पितरं मयमब्रवीत् ।
तव पुत्राय दुहिता दत्ता रत्नावली मया ॥ २०३ ॥
प्रष्टव्यश्च त्वया नाहं कीदृशी सा गुणैरिति ।
कुलरूपाभिजात्यादिगुणरत्नावली हि सा ॥ २०४ ॥
संपद्यते च नः किंचिन्महासेनपरिग्रहात् ।
तस्मात्संवर्धसिध्यर्थं पुत्रं प्रस्थापयेरिति ॥ २०५ ॥
मयेन च प्रतिज्ञाते गत्वा पुक्वसको गृहान् ।
जामात्रागमनाकाङ्क्षी महान्तं कालमक्षिपत् ॥ २०६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

Digitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

कृत्वा राजकुले कर्म कदाचिद्गृहमागतम् ।
भणति स्म न तं कश्चित्स्नाहि भुङ्क्ष्वेति चाकुलः ॥२०७॥
भार्यया कथितं तस्मै किमेतदिति पृष्टया ।
आगन्तुकेन केनापि सर्वमाकुलितं गृहम् ॥ २०८ ॥
आत्मीयास्तण्डुलास्तेन रन्धनाय समर्पिताः ।
मन्दकोऽहममीभिर्मे मण्डः संपाद्यतामिति ॥ २०९ ॥
काष्ठभारशतं दग्धं न च स्विद्यन्ति तण्डुलाः ।
तेनायमाकुलो लोकस्तत्किमेतद्भवेदिति ॥ २१० ॥
अथ पुक्वसकेनोक्तं परिष्वज्य कुटुम्बिनीम् ।
गृहस्थे वर्धसे दिष्ट्या प्राप्तस्ते दुहितुर्वरः ॥ २११ ॥
क्वासौ क्वासौ विश्वभद्र इति पृच्छति भर्तरि ।
शिरः प्रावृत्य भार्यास्मै कर्मशालामदर्शयत् ॥ २१२ ॥
निष्क्रम्य कर्मशालातः सत्वरं विश्विलस्ततः ।
अभिवादितवान्प्रह्वः प्रसारितभुजं गुरुम् ॥ २१३ ॥
उत्क्षिप्य श्वशुरेणापि हर्षनेत्राम्बुवर्षिणा ।
निरन्तरं परिष्वक्तश्चिरदृष्टः सुहृद्यथा ॥ २१४ ॥
कृतार्घादिसपर्यश्च पृष्टः पुक्वसकेन सः ।
किंमयास्तण्डुलास्तात कथ्यतामिति सोऽब्रवीत् ॥ २१५ ॥
एते पाण्डरकाष्ठस्य मया काष्ठेन तण्डुलाः ।
घटिता घटिकामात्रात्करघाटतरोरिति ॥ २१६ ॥
अथ पुक्वसकेनोक्तं कर्मेदं विश्वकर्मणः ।
तवापि शिल्पिसिंहस्य तृतीयस्य न विद्यते ॥ २१७ ॥
अद्यैव च दिनं भद्रमतो रत्नावलीकरः ।
गृह्यतामिति तेनोक्ते विश्विलेनोक्तमोमिति ॥ २१८ ॥
रत्नावल्या स संगम्य स्फुरदुज्ज्वलशोभया ।
संमीयते स्म नाङ्गेषु दरिद्र इव कामुकः ॥ २१९ ॥
आलेख्यविद्याधरयोर्यथा संमुखयोस्तयोः ।
महान्कालोऽतियाति स्म निमेषोज्झितचक्षुषोः ॥ २२० ॥
अथ रत्नावलीं दृष्ट्वा विचिन्तामिव विश्विलः ।
किमेतदिति संदिह्य किमेतदिति पृष्टवान् ॥ २२१ ॥
तस्यामभाषमाणायामेकाभाषत दारिका ।
भर्तृदारक यद्यस्ति श्रोतुमिच्छा ततः शृणु ॥ २२२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

स्यालकास्तव जल्पन्ति पूर्वमेकाकिनीं वयम् ।
अधुना सह जामात्रा पुष्णीमो भगिनीमिति ॥ २२३ ॥
इति श्रुत्वा वनं गत्वा छित्त्वा दारूणि कान्यपि ।
यन्त्राणि घटयामास यावनान्यथ विश्विलः ॥ २२४ ॥
वृक्षायुर्वेदनिर्दिष्टैः पादपाङ्गैश्चकार सः ।
आयुरारोग्यकारीणि पाकोपकरणानि च ॥ २२५ ॥
सहस्रगुणमूल्यानि तानि विक्रीय तद्धनम् ।
श्वशुराय ददाति स्म स च प्रीतस्तदाददे ॥ २२६ ॥
एवं दिनेषु गच्छत्सु विद्राण इव पुक्वसः ।
विश्विलादीन्समाहूय सविषादमभाषत ॥ २२७ ॥
अहमाज्ञापितो राज्ञा ब्रह्मदत्तः सुहृन्मम ।
काशिदेशपतिस्तेन प्रणयादहमर्थितः ॥ २२८ ॥
तव पुक्वसको नाम तक्षास्ति कुशलः किल ।
धर्माधिकारकाराय स मे प्रस्थाप्यतामिति ॥ २२९ ॥
तच्च देवकुलं कृत्वा स्वबुद्धिसमकर्मकम् ।
वाराणस्यामविघ्नेन भवानावर्ततामिति ॥ २३० ॥
अवश्यं च मया तत्र गन्तव्यमनुजीविना ।
मर्तव्यं चास्य चण्डस्य राज्ञो वाक्यमकुर्वता ॥ २३१ ॥
दीर्घकालं च तत्कर्म दशा चेयमनुत्तरा ।
तस्मात्पुक्वसकः सर्वैः सुदृष्टः क्रियतामिति ॥ २३२ ॥
विश्विलेन ततः प्रोक्तमलं त्रासमुपास्य वः ।
भृत्यं वाराणसीं यान्तमनुजानीत मामिति ॥ २३३ ॥
श्वशुरेणाभ्यनुज्ञातः प्रीतेन च महीभुजा ।
दूतैः स प्रतिदूतैश्च सह वाराणसीं गतः ॥ २३४ ॥
बहुकालप्रयातेऽपि पत्यौ रत्नावली मुखम् ।
संतताश्रुजलासारधौतं म्लानकपोलकम् ॥ २३५ ॥
आयताशीतनिश्वासं नासाग्राहितलोचनम् ।
दन्तावरणसंस्कारशून्यमागलितालकम् ॥ २३६ ॥
विस्रंसमानरशनं जघनं मलिनांशुकम् ।
न दधाति स्म शोकान्धा बाहू च स्खलदङ्गदौ ॥ २३७ ॥
तस्यामित्थमवस्थायाममन्त्रयत पुक्वसः ।
गृहिणीं चकितः पश्य निश्चिन्तां तनयामिति ॥ २३८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

साब्रवीत्सुष्ठु पश्यामि लज्जमाना च ते मुखम् ।
न दर्शयामि नन्वेवं स्त्रैणं किमपि चापलम् ॥ २३९ ॥
यस्यासमेन रूपेण गुणैश्चागणितैः पुरी ।
वृता न लभते शान्तिमपश्यन्ती तमुत्सुका ॥ २४० ॥
दर्शनस्पर्शनालापैश्चिरं या तेन लालिता ।
सेयमेवमशोकेति मन्दभाग्या भणामि किम् ॥ २४१ ॥
जायापत्योस्तयोरित्थं मिथो मन्त्रयमाणयोः ।
दिनस्तोकेषु यातेषु गर्भं रत्नावली दधौ ॥ २४२ ॥
कृतक्रोधस्मितो भार्यामथ पुक्वसकोऽब्रवीत् ।
भो पश्य दयितापत्ये दुहितुः प्रक्रियामिति ॥ २४३ ॥
भर्तृकोपनिमित्तेन तनयादोषजन्मना ।
जातेन च नृपाच्चण्डात्प्राकम्पत भयेन सा ॥ २४४ ॥
आसीदयं च वृत्तान्तो राज्ञाहुतश्च पुक्वसः ।
सुतादोषविपाकं च पश्यन्राजकुलं गतः ॥ २४५ ॥
स विहस्य नृपेणोक्तो मा भैषीर्दुहितुस्तव ।
जामात्रैवाहितो गर्भस्तच्चेदमवधीयताम् ॥ २४६ ॥
ये मया प्रेषिता दूता जामात्रा भवतः सह ।
निवृत्तमात्रैस्तैरेवं मह्यमावेदितं यथा ॥ २४७ ॥
आरभ्य प्रथमादेव प्रयाणादेष विश्विलः ।
यन्त्रकुक्कुटमास्थाय प्रदेशे क्वापि यातवान् ॥ २४८ ॥
रात्रौ च यामशेषायां प्रावृत्यागत्य मस्तकम् ।
अविज्ञातः किलास्माभिरध्यशेत स्वसंस्तरे ॥ २४९ ॥
कदाचित्प्रतिबुद्धेषु दूतेषु स परागतः ।
पादेषु पतितस्तेषामयाचत विषस्मकः ॥ २५० ॥
नेदं कस्यचिदाख्येयं शिल्पिकस्येतरस्य वा ।
आकाशयन्त्रविज्ञानं दुर्विज्ञानमयावनैः ॥ २५१ ॥
खट्वाघटनविज्ञानमिवेदं प्रचुरीभवेत् ।
लोकेन परिभूयेत क्षणरागा हि मानुषाः ॥ २५२ ॥
निन्दिते वन्दनीयेऽस्मिन्नास्तां तावच्च पातकम् ।
दृष्ट एव महान्दोषो जीवनस्यापहारणम् ॥ २५३ ॥
अहं हि भार्यया सार्धमुषित्वा रजनीं दिवा ।
कुर्वन्नरपतेराज्ञां नेष्यामि दिवसानिति ॥ २५४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

तच्च देवकुलं तेन घटितं किल तादृशम् ।
द्रष्टुमिच्छा समुत्पन्ना येन दुश्चक्षुषामपि ॥ २५५ ॥
ब्रह्मदत्तेन दत्तं च धनराशिमनुत्तमम् ।
न गृह्णाति स्म वक्ति स्म गुरुर्मे लभतामिति ॥ २५६ ॥
एवमुक्त्वा महासेनो महता धनराशिना ।
सर्वस्वहरणात्त्रस्तं तोषयामास पुक्वसम् ॥ २५७ ॥
विश्विलोऽपि मुहूर्तेन वाराणस्याः परागतः ।
आकाशयन्त्रमास्थाय प्रविष्टश्च गृहान्निशि ॥ २५८ ॥
अतीते मासमात्रे च विश्विलं पुक्वसोऽब्रवीत् ।
अद्य मामाह नृपतिः शनैरुत्सार्य सस्मितम् ॥ २५९ ॥
आकाशयन्त्रविज्ञानं जामात्रे कथितं त्वया ।
यन्मह्यमपि तत्सर्वमर्थिने कथ्यतामिति ॥ २६० ॥
मया तु कथितं तस्मै न तस्मै कथितं मया ।
तस्मै तु कथितं प्रीतैः शिल्पिभिर्यावनैरिति ॥ २६१ ॥
राज्ञा तु कुपितेनोक्तं नेदं लोकवचो मृषा ।
शिल्पिनः सह शाठ्येन जायन्त इति घुष्यते ॥ २६२ ॥
तदिदं शाठ्यमुज्झित्वा मन्निदेशं समाचर ।
अन्यथा जीवलोकोऽयं सुदृष्टः क्रियतामिति ॥ २६३ ॥
तद्रक्षता मम प्राणान्सपुत्राननुजीविनः ।
राज्ञे तद्यन्त्रविज्ञानमर्थिने कथ्यतामिति ॥ २६४ ॥
विश्विलस्तु प्रतिज्ञाय श्वशुराय तथास्त्विति ।
रात्रौ रत्नावलीं सुप्तां प्रतिबोध्येदमब्रवीत् ॥ २६५ ॥
आमन्त्रयेऽहं भवतीं गच्छामि स्वगृहान्प्रति ।
उपायैस्तव पित्राहमस्मात्स्थानाद्विवासितः ॥ २६६ ॥
आकाशयन्त्रविज्ञानं प्राप्तुं मत्तः स वाञ्छति ।
प्रच्छाद्यं च तदस्माभिर्निधानं कृपणैरिव ॥ २६७ ॥
तदास्तां तावदात्मा मे तव वा दयितः पिता ।
विज्ञानस्यास्य रक्षायै त्यजेयं भवतीमपि ॥ २६८ ॥
इति रत्नावली श्रुत्वा भर्तारमिदमब्रवीत् ।
किं चाहं दुर्भगा येन भक्तां त्यजसि मामिति ॥ २६९ ॥
यानं कुक्कुटसंस्थानमास्थाय सह भार्यया ।
रात्रावाकाशमुत्पत्य स्वस्थानं विश्विलो ययौ ॥ २७० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

ते चैवमौरसान्बन्धून्छिल्पगुप्त्यै त्यजन्ति ये ।
ते शिल्पं दर्शयन्तीति कस्येयमसती मतिः ॥ २७१ ॥
तस्मादमी शठा बद्धाः पीड्यन्तां ताडनादिभिः ।
असाध्याः सामदानाभ्यां नीचा हि वधसाधनाः ॥ २७२ ॥
इति सेनापतिः श्रुत्वा सर्वान्संयम्य शिल्पिनः ।
अताडयदवोचच्च यन्त्रमायोज्यतामिति ॥ २७३ ॥
एतस्मिन्नेव वृत्तान्ते कश्चिदागन्तुकोऽब्रवीत् ।
अहं करोमि वो यन्त्रं मा स्म ताड्यन्त शिल्पिनः ॥ २७४ ॥
यन्त्रोपकरणं चेदमिदानीं दीयतामिति ।
तच्च संपादितं सर्वमचिरेण रुमण्वता ॥ २७५ ॥
तेषु चान्यतमः शिल्पी तमागन्तुमभाषत ।
आरोहकपरीमाणं सेनानीरनुयुज्यताम् ॥ २७६ ॥
अज्ञातवाह्यसंख्याभिर्बहवः शिल्पिनो नृपैः ।
विपन्नयन्त्रैः श्रूयन्ते मथिताः कुपितैरिति ॥ २७७ ॥
अथ तेनोक्तमन्ये ते वराका ग्राम्यशिल्पिकाः ।
किं वा वचोभिर्बहुभिः क्षणमास्थीयतामिति ॥ २७८ ॥
इत्युक्त्वा गरुडाकारमचिरेण चकार सः ।
विमानमम्बरोपेतं मन्दारकुसुमार्चितम् ॥ २७९ ॥
स चाभाषत राजानं राजन्राजजनार्दनः ।
आक्रम्य गरुडं क्राम क्रान्तपूर्वां महीमिमाम् ॥ २८० ॥
अथ राजावदद्देवीं देवि किं स्थीयतेऽधुना ।
विमानमिदमारुह्य यथेष्टं गम्यतामिति ॥ २८१ ॥
अवोचत्सा च राजानमर्यपुत्र त्वया विना ।
नोद्यानमपि गच्छामि कुतोऽनालम्बनां दिवम् ॥ २८२ ॥
एवं देवी ब्रवीतीति राज्ञोक्ते शिल्पिनोदितम् ।
ननु वोढुमिदं शक्तं सकलां नगरीमिति ॥ २८३ ॥
सान्तःपुरपरीवारः सदारसचिवस्ततः ।
सपौरश्रेणिवर्गश्च यानमध्यास्त भूपतिः ॥ २८४ ॥
तेन केतुपताकादिच्छायाविच्छुरिताम्बराम् ।
पुण्यमाकाशमाविश्य प्राक् प्राचीमगमद्दिशम् ॥ २८५ ॥
ददर्श दर्शकस्तत्र यानं यान्नगरोपरि ।
देवो विद्याधरो वापि भोः कोऽयमिति चाब्रवीत् ॥ २८६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

पद्मावतीद्वितीयेन स च राज्ञाभिवादितः ।
अनुज्ञातश्च खं यातो नृपः पवनवर्त्मना ।। २८७ ।।
इति प्रदक्षिणीकृत्य स भुवं सागराम्बराम् ।
अवन्तिनगरीं प्रायात्प्रवृत्तोदकदानकाम् ।। २८८ ।।
यात्रानुभवनोत्कण्ठं ज्ञात्वा शिल्पी महीपतिम् ।
स्तम्भयामास तद्यन्त्रमथातुष्यन्नराधिपः ।। २८९ ।।
प्रद्योतस्य तदालोक्य रत्नप्रद्योतपिञ्जरम् ।
किमेतदिति संदेहदोलादोलमभून्मनः ।। २९० ।।
महांश्चेदयमुत्पातो रमणीयमतः कथम् ।
इष्टसंप्राप्तिलम्भश्चेन्नास्माभिः श्रुतमीदृशम् ।। २९१ ।।
संदिहन्मानसस्येति प्रद्योतस्य पुरः शरम् ।
पातयामास वत्सेशः शनकैर्लेखिताक्षरम् ।। २९२ ।।
महासेनस्तमादाय चित्रमेतदवाचयत् ।
राजन्नुदयनश्चौरः सदारस्त्वां नमस्यति ।। २९३ ।।
इति श्रुत्वा महासेनो जामातरमभाषत ।
चौराय दत्तमभयं तस्मादवतरत्विति ।। २९४ ।।
आलोक्यावन्तिकौशाम्ब्यां विमानोदकदानके ।
द्रष्टव्येषु तनूभूतमद्भुतेषु कुतूहलम् ।। २९५ ।।
कांचिद्वेलामुपास्यैवमामन्त्र्य श्वशुरौ ततः ।
लोकालोकितयानश्च कौशाम्ब्यामवरूढवान् ।। २९६ ।।
पूजितामरविप्राग्निगुरुपौरानुजीविना ।
आज्ञापितं नृपतिना शिल्पी संमान्यतामिति ।। २९७ ।।
अथाभिभूय प्रभया सुप्रभामचिरप्रभाम् ।
तिष्ठन्तीमम्बरेऽपश्यद्देवतामवनीश्वरः ।। २९८ ।।
ततश्चित्रीयमाणं सा तमभाषत पार्थिवम् ।
पूजितैव त्वया यत्त्वां पूज्यं पूजितवत्यहम् ।। २९९ ।।
विज्ञाप्यं श्रूयतां चेदमस्त्यहं गुह्यकाङ्गना ।
गुह्यकाधिपतेराप्ता भद्रेति परिचारिका ।।३०० ।।
कदाचिन्नभसा यान्ती सती दृष्टवती सरः ।
कन्दरायां नगेन्द्रस्य महेन्द्रस्य नभःप्रभम् ।। ३०१ ।।
तत्र संक्रीडमानं च करेणुकरधारितैः ।
वीज्यमानं सरसिजैः कान्तारकरियूथपम् ।। ३०२ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

आसीच्च मम तं दृष्ट्वा करामृष्टवशामुखम् ।
कर्तारो हस्तिशिक्षायां सत्यमाहुरिदं यथा ॥ ३०३ ॥
देवदानवगन्धर्वपिशाचोरगरक्षसाम् ।
कन्याः सुजाता दिङ्नागैर्नानासत्त्वास्ततो गताः॥ ३०४ ॥
ततः सपदि निर्माय हस्तिनीरूपमात्मना ।
महामोदविभिन्नाम्भस्तदेवावतरं सरः ॥ ३०५ ॥
सामर्षकरिणीयूथकटाक्षेक्षितरूपया ।
प्रीतेन यूथपतिना चिरमाक्रीडितं मया ॥ ३०६ ॥
अथेन्दुकिरणाकारकिरणेऽरुणसारथौ ।
स गजः क्षालितकटः कटकं प्राविशद्गिरेः ॥ ३०७ ॥
अहं तु व्यसनं सेवाफलमुत्प्रेक्ष्य दारुणम् ।
सद्यः कृतनिजाकारा राजराजसभामगाम् ॥ ३०८ ॥
धनदस्योरुमालम्ब्य तस्य यूथपतेः करम् ।
स्मरन्ती ताडयामि स्म चामरेण धनाधिपम् ॥ ३०९ ॥
स कटाक्षेण मां दृष्ट्वा क्रोधविस्फुरिताधरः ।
त्रासोत्कम्पितदिक्चक्रः कृतवाञ्छापभाजनम् ॥ ३१० ॥
ध्यायन्त्या हस्तिनं यस्माच्चामरेणाहमाहतः ।
त्वमवन्तिपतेस्तस्मादभव्ये हस्तिनी भव ॥ ३११ ॥
तत्रोक्तं पूर्णभद्रेण यक्षेणागसि तुच्छके ।
प्रभुना देवदेवेन मुक्तः शापो महानिति ॥ ३१२ ॥
श्रुत्वेदं पूर्णभद्रोऽपि शप्तो यस्मात्त्वमेतया ।
शप्तया पीडितस्तस्माद्भव हस्ती महानिति ॥ ३१३ ॥
शोकदीनमुखावावां दृष्ट्वा वित्तपतेरभूत् ।
करुणोत्खातकोपस्य नवनीतनिभं मनः ॥ ३१४ ॥
अब्रवीच्च यदाहं वां स्मरिष्यामि क्वचित्तदा ।
शापादस्माद्विमोक्ष्येथे बिभीतं मा स्म पुत्रकौ ॥ ३१५ ॥
साहं भद्रवती जाता महासेनस्य हस्तिनी ।
पूर्णभद्रोऽपि तस्यैव नागो व्यालो नलागिरिः ॥ ३१६ ॥
महासेनस्य भवने परतन्त्रस्य निष्ठतः ।
आवयोश्चरितं यत्तत्सर्वं प्रत्यक्षमेव ते ॥ ३१७ ॥
तदा चापहरन्ती त्वां धनाधिपतिना स्मृता ।
अहमप्राप्य कौशाम्बीं विपन्ना गहने वने ॥ ३१८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

न तथा व्यसनेनासि पीडितस्तेन तादृशा।
यथा मयि विपन्नायां प्रियदारः स्त्रियामिव ॥ ३१९ ॥
यक्षयोनिमवाप्याहं तिर्यग्योनिमिवाप्सराः।
त्वामेव शोचितवती सेव शप्तं शतक्रतुम् ॥ ३२० ॥
आसीच्च मे कदा नाम कथं नाम च भूपतेः।
कं नाम च करिष्येऽहमुपकारं मनागिति ॥ ३२१ ॥
नीतश्चासि मया स्वप्ने तदा धनपतेः सभाम्।
भ्रामितश्च विमानेन सगर्भस्थसुतो महीम् ॥ ३२२ ॥
भविष्यन्तं च ते पुत्रं मग्नं कस्यांचिदापदि।
विद्याधरेन्द्रमुद्धर्ता सुखमास्तां भवानिति ॥ ३२३ ॥
प्राकारस्य ततः खण्डमपनीय जगाम सा।
यत्तद्भद्रवतीद्वारं कौशाम्ब्यां प्रथितं भुवि ॥ ३२४ ॥
अथाश्रूयन्त पौराणां जल्पितानि गृहे गृहे।
सिद्धादेशवचः सत्यं कृतं व्योमचरैरिति ॥ ३२५ ॥
सीमन्तोन्नयनान्तकर्मविरतावौत्सुक्यगर्भा पुरी
प्रत्यासन्नकरग्रहेव तरुणी कृच्छ्रान्निनाय क्षपाम्।
शुद्धान्ते च शुकादिपञ्जरवयःकोलाहलेऽपि श्रुते
राजा दारकजन्मसंपदघनप्रह्लादमुत्प्रैक्षत ॥ ३२६ ॥

इति दोहदसंपादनो नाम पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

षष्ठः सर्गः

ततः स्मरसखे काले पुष्पयुक्ते निशाकरे।
दिवाकरे मृदुकरे देवी पुत्रं व्यजायत ॥ १ ॥
पुत्रजन्म नरेन्द्रस्य जगतः सुखजन्म च।
शङ्काजन्म च शत्रूणां समं समभवत्त्रयम् ॥ २ ॥
अथ संभूय गणकैरुक्तं गणितजातकैः।
चक्रवर्तिपिता लोकावुभौ विजयतामिति ॥ ३ ॥
ततः सचिवभार्याणां तस्मिन्नेव दिने सुताः।
अल्पकालान्तरे जाताः कनीयांसो नृपात्मजात् ॥ ४ ॥
किमुत्सवः किं व्यसनं किं प्राणाः प्राणयन्तु किम्।
आगतं चेदिवत्सानामिति नासीद्विनिश्चयः ॥ ५ ॥
जातकर्मणि निर्वृत्ते प्राप्ते च द्वादशेऽह्नि।
अन्वर्थनाम्नस्तनयानकुर्वन्राजमन्त्रिणः ॥ ६ ॥
वाहनेन नरेणैव कुवेरो नरवाहनः।
नरवाहनदत्तोऽस्तु दत्तस्तेन यतस्ततः ॥ ७ ॥
इति नाम कृतं राज्ञा पुत्रस्य सपुरोधसा।
भूमिहेमगजाश्वादिदानप्रीतद्विजन्मना ॥ ८ ॥
नाम्ना हरिशिखं चक्रे रुमण्वानात्मजं यतः।
तस्मै वितीर्णवान्स्वप्ने देवदेवः शरं हरिः ॥ ९ ॥
यौगन्धरायणः पुत्रं चकार मरुभूतिकम्।
संनाहछद्मना तस्मै यतस्तं मरुतो ददुः ॥ १० ॥
चकार गोमुखं पुत्रमृषभः संज्ञया यतः।
स्वयं गोभिः प्रसन्नाभिश्चित्रं तस्मै प्रदर्शितम् ॥ ११ ॥
पुत्रं तपन्तकं नाम्ना करोति स्म वसन्तकः।
यस्मात्तं तपनस्तस्मै कुण्डलछद्मना ददौ ॥ १२ ॥
एवं लब्धश्च जातश्च यः कृतं नाम यस्य च।
अहमेव स ते चैते सर्वे हरिशिखादयः ॥ १३ ॥
ते वयं तु यथाकालं कृतान्नप्राशनादयः।
अवर्धामहि लघ्वेव सनाथाः पादपा इव ॥ १४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

ततः कुमारवटकामुपाध्यायैरधिष्ठिताम् ।
सब्रह्मचर्यकैश्छात्रैर्धात्रीभिश्चाश्रयामहि ॥ १५ ॥
अव्रतैरेव चास्माभिरभ्यस्ताः सकलाः कलाः ।
सव्रतैस्तु चतस्रोऽपि विद्याः सर्वं च वाङ्मयम् ॥ १६ ॥
गच्छत्सु दिवसेष्वेवमेकदा मरुभूतिकः ।
बालभावादनध्याये क्रीडति स्म सकन्दुकः ॥ १७ ॥
तं तु बालस्वभावेन तस्मादाच्छिद्य कन्दुकम् ।
अहं जवेन महता प्रयातः पितुरन्तिकम् ॥ १८ ॥
अथानुबध्नन्मां वेगात्पटुश्वसितसंततिः ।
बद्धमुष्टिकरः क्रोधादागतो मरुभूतिकः ॥ १९ ॥
किं किं तातेति तातेन स पृष्ट इदमुक्तवान् ।
कन्दुको मे हृतोऽनेन तमयं दाप्यतामिति ॥ २० ॥
ततो राज्ञा परिष्वज्य दापितापरकन्दुकः ।
तर्जनीतर्जितः पित्रा कुमारवटकां गतः ॥ २१ ॥
अहमप्यङ्कमारोप्य तातेन परिभाषितः ।
मा स्म तात पुनर्भ्रातॄन्कोपयेः कोपनानिति ॥ २२ ॥
तथापि प्रतिषिद्धोऽहं केलिशीलतया शिशोः ।
यथैनान्कोपयामि स्म तथैते मामकोपयन् ॥ २३ ॥
अभ्यासमेकदा कुर्वन्नाराचं मरुभूतिकः ।
इच्छति स्म च विस्रष्टुं मया च चलितं धनुः ॥ २४ ॥
असावपि च नाराचश्चलिताच्चापतश्च्युतः ।
मालतीमुकुलं लक्षं तन्मात्रेणैव नास्पृशत् ॥ २५ ॥
उत्सृज्य कुपितश्चापं धावमानः स मामनु ।
आस्थानस्थमहीपालसमीपमगमत्ततः ॥ २६ ॥
यौगन्धरायणो दृष्ट्वा कुपितं मरुभूतिकम् ।
कुपितो भर्त्सयित्वेदमभाषत महीपतिम् ॥ २७ ॥
वेदिता सर्वविद्यानामासन्ननवयौवनः ।
राजपुत्रो महाराज यौवराज्येऽभिषिच्यताम् ॥ २८ ॥
यावद्यावद्धि शास्त्रज्ञाः शास्त्रार्थान्न प्रयुञ्जते ।
तावत्तावद्भवन्त्येषां कुण्ठाः कार्येषु बुद्धयः ॥ २९ ॥
अमी रुमण्वदादीनां पुत्रा हरिशिखादयः ।
विजानन्तोऽपि शास्त्राणि सुतरामन्धबुद्धयः ॥ ३० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

वस्तुन्यल्पेऽप्यनात्मज्ञाः संरब्धालोहिताननाः ।
प्रभुमेव जिघांसन्ति मृगेन्द्रं मर्कटा इव ॥ ३१ ॥
तदेतेऽपि नियोज्यन्तामधिकारेषु केषुचित् ।
विज्ञापना मदीयेयं सफलीक्रियतामिति ॥ ३२ ॥

यौगन्धरायणवचः सुभगं निशम्य
प्रीत्या नरेन्द्रसभमुच्छ्रयिताग्रहस्तम् ।
भोः साधु साधु नरकुञ्जर साधु मन्त्रिन्
इत्युज्झितासनमभाषत निर्व्यवस्थम् ॥ ३३ ॥

इति कुमारजन्म षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

सप्तमः सर्गः

ततस्तातः सभां दृष्ट्वा तथा संजातसपदम् ।
यथाप्रधानमाभाष्य विनीतवदभाषत ॥ १ ॥
किमत्र पृच्छ्यते यत्र क्षिप्ताङ्गिरसबुद्धयः ।
अपृष्टा एव भाषध्वे प्रीतिनिर्वासितत्रपाः ॥ २ ॥
तेन यद्रोचते साधु पूज्येभ्यः पूजितं दिनम् ।
तत्रायं स्वसुतप्रीत्या बालः संस्क्रियतामिति ॥ ३ ॥
अथ प्रस्ताव एतस्मिन्ननुज्ञातप्रवेशया ।
कलिङ्गसेनया राजा दूरादेव नमस्कृतः ॥ ४ ॥
एहीति सा नृपेणोक्ता नातिमन्थरविक्रमा ।
उपगम्योपपर्यङ्कमध्यास्तादिष्टमासनम् ॥ ५ ॥
आयुक्तमौक्तिकस्तोकभूषणा विमलाम्बरा ।
शरद्विमलहंसेव चकाशत्काशचामरा ॥ ६ ॥
कंधरामूलविस्रस्तश्लथबन्धशिरोरुहा ।
पश्चिमाचलकूटस्थतिमिरा द्यौरिवोषसि ॥ ७ ॥
यौवनान्तमनुप्राप्ता प्रावृडन्तमिवापगा ।
चलच्चटुलताकारा भृतापि निभृताकृतिः ॥ ८ ॥
विनीतापि प्रगल्भेव स्थविरेव तरुण्यपि ।
मितवागपि वाचालाव्याख्यातव्या हि तन्मतिः ॥ ९ ॥
उपविष्टा पुरस्तस्या दशवर्षेव बालिका ।
तया मे दृष्टिराकृष्टा गुणैर्नौरिव मन्थरा ॥ १० ॥
अचिरस्थापितस्फीतभङ्गुरस्निग्धमूर्धजा ।
निलीनकोकिलकुला तन्वी चूतलतेव सा ॥ ११ ॥
निमेषोन्मेषशून्येन सहजायामशोभिना ।
चक्षुषा वीक्ष्यमाणा मां सहस्राक्षमिवाकरोत् ॥ १२ ॥
रूढा दाडिमगर्भाभदशनोद्भासितानना ।
दाडिमीमुकुलाकारविभक्तदशनच्छदा ॥ १३ ॥
सितसारसनोन्नद्धमहारजनकञ्चुका ।
रक्तेन्दीवरमालेव मृणालदलबन्धना ॥ १४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

उन्नीयन्ते स्म बालायाश्चिह्नै रङ्गानि कोमलैः ।
लतायाः सहकारस्य फलानि मुकुलैरिव ॥ १५ ॥
अथापृच्छन्महीपालः कस्येयं रूपिणी रतिः ।
दुहितृत्वमनुप्राप्ता नामास्याः कथ्यतामिति ॥ १६ ॥
कलिङ्गसेनयाख्यातं शोच्येयं तनया मम ।
यामेव पृच्छति स्वामी भृत्यां मदनमञ्जुकाम् ॥ १७ ॥
ततः सस्नेहमाहूय मातरेहीति भूपतिः ।
ऊरू मारोपयद्बालामाचेमां वामलोचनाम् ॥ १८ ॥
द्रुतमादित्यशर्मा च गृहीत्वा लग्नमब्रवीत् ।
अहो चित्रमिति स्मेरमभूच्च नृपतेर्मुखम् ॥ १९ ॥
युध्यमानरजन्मेषविषाणोन्मेषजन्मना ।
ध्वनिनापि न तच्चक्षुराक्षिप्तं निहितं मयि ॥ २० ॥
राजा तु वस्त्राभरणमनल्पमपकल्मषम् ।
साम्बायै दापयित्वास्यै तदास्थानं व्यसर्जयत् ॥ २१ ॥
अन्तःपुरं महीपालः कुमारवटकामहम् ।
दीर्घमुष्णं च निश्वस्य बाला स्वं भवनं ययौ ॥ २२ ॥
अथ पुण्ये दिने राजा द्विजराजजनावृतः ।
स्वयं भद्रासनस्थं मां यौवराज्येऽभिषिक्तवान् ॥ २३ ॥
तथा हरिशिखं राजा मुदाज्ञापितवानिति ।
यत्र प्रस्थाप्यते भर्ता गन्तव्यं तव निर्व्यथम् ॥ २४ ॥
सेनापतिश्च मन्त्री च भवान्भवतु सोद्यमः ।
इत्याज्ञापितवान्राजा प्रह्वं हरिशिखं ततः ॥ २५ ॥
खड्गचर्मधरो रक्षेदप्रमत्तः प्रभुं भवान् ।
इत्याज्ञया प्रमुदितं कृतवान्मरुभूतिकम् ॥ २६ ॥
आदिशद्गोमुखं भर्तूं रमणीयं मनस्त्वया ।
रमणीयैः क्रियालापैरपवादोज्झितैरिति ॥ २७ ॥
तपन्तकमथावोचत्कर्णकुण्डलवृत्तिना ।
न त्याज्यो भवता स्वामी कदाचिदिति पार्थिवः ॥ २८ ॥
तैरहं संवृतोऽन्यैश्च गृहीतछत्रचामरैः ।
मङ्गलालंकृताङ्गश्च सुरविप्रानवन्दिषि ॥ २९ ॥
पितुर्मातरमासीनां पितरं च समन्त्रिणम् ।
अम्बाद्वयप्रधानं च स्फीतं राजावरोधनम् ॥ ३० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

ततः पुष्परथारूढः प्रसर्पन्मङ्गलध्वनिम् ।
पुष्पपल्लवलाजाढ्यामाक्रामं परितः पुरीम् ॥ ३१ ॥
ततः प्राप्ताभिषेकोऽहं सार्धं हरिशिखादिभिः ।
स्वाधिकारपरैः क्रीडन्संवत्सरमयापयम् ॥ ३२ ॥
वर्षाभिषेके निर्वृत्ते पूर्वेण समडम्बरे ।
आवृत्त्या सर्वविद्यानां स्थिरतामुदपादयम् ॥ ३३ ॥
एवं मे समतीतेषु केषुचिद्दिवसेष्वहम् ।
प्रातर्भोजनवेलायां न पश्यामि स्म गोमुखम् ॥ ३४ ॥
न चानेन विना मह्यं निर्वाणमपि रोचते ।
तेनानेन विनास्माभिरभुक्तैर्गमितं दिनम् ॥ ३५ ॥
ज्ञायतां गोमुखः क्वेति मयोक्ते मरुभूतिकः ।
उन्मत्तकः स संवृत्त इत्यवोचद्गतागतः ॥ ३६ ॥
यदि चात्रार्यपुत्रस्य नास्ति संप्रत्ययस्ततः ।
गत्वा तपन्तकस्तस्य विकारान्प्रेक्षितामिति ॥ ३७ ॥
ततस्तपन्तको गत्वा पुनरागत्य चोक्तवान् ।
आर्यपुत्र न तन्मिथ्या यदाह मरुभूतिकः ॥ ३८ ॥
विमलादर्शसंक्रान्तं मुखमालोक्य गोमुखः ।
कम्पयित्वा शिरः क्रोधान्निर्दारयति लोचने ॥ ३९ ॥
कदाचिच्च स्मितं कृत्वा प्रसन्ने नेत्रतारके ।
संचारयति कर्णान्तं कदाचिन्नासिकान्तरम् ॥ ४० ॥
मधूच्छिष्टनिघृष्टौ च ताम्बूलद्रवलोहितौ ।
विवृत्य दूरमधरौ दन्तान्तेनापि निश्यति ॥ ४१ ॥
विकारानेवमाकारान्दृष्ट्वा तस्याहमागतः ।
तेनार्यपुत्र त्वरितं क्रियास्य क्रियतामिति ॥ ४२ ॥
अथानन्तरमागत्य संभोगमृदिताम्बरः ।
प्रागल्भ्यान्मृदुवैलक्ष्यो मामवन्दत गोमुखः ॥ ४३ ॥
कच्चित्स्वस्थोऽसि भद्रेति मयोक्तः सन्नभाषत ।
किमर्थं चाहमस्वस्थो न ह्यहं मरुभूतिकः ॥ ४४ ॥
यो हि नागरकंमन्यो मन्यते मामनामयम् ।
उन्मत्तकं स उन्मत्तः प्रकृतिभ्रष्टमानसः ॥ ४५ ॥
अथ शास्त्रोपनिषदस्तात यौगन्धरायणात् ।
अहं शिक्षितुमारब्धः स चापि व्यापृतः सदा ॥ ४६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

व्याचष्टे च तदा मह्यमन्तरं लभते यदा ।
तेन मां मा प्रतीक्षध्वं भोजनायोद्यता इति ॥ ४७ ॥
ततश्चारभ्य दिवसात्सायमायातवानयम् ।
कदाचिद्दिवसेऽन्यस्मिन्द्वयोस्त्रिषु गतेषु च ॥ ४८ ॥
एकदा भोजनस्यान्ते कुतोऽप्यागत्य सादरः ।
अहो शोभन्त इत्युच्चैः प्राशंसत्खण्डमोदकान् ॥ ४९ ॥
मया तु दापितानन्यान्क्रुध्यन्निव विहाय सः ।
बलादाकृष्य गतवान्स्वयमुच्छिष्टमोदकान् ॥ ५० ॥
आर्यपुत्र स्फुटीभूतमुन्मत्तत्वं प्रियस्य वः ।
अचिकित्स्यश्च संवृत्त इत्यवोचत्तपन्तकः ॥ ५१ ॥
एवमाभरणं वासस्ताम्बूलं चन्दनादि च ।
लब्धं लब्धं गच्छति स्म गृहीत्वा क्वापि गोमुखः ॥ ५२ ॥
एवंप्राये च वृत्तान्ते कुमारवटकां गतः ।
निवेदिताभ्यागमनो रुमण्वान्मामवन्दत ॥ ५३ ॥
तं तातमिव दृष्ट्वाहमुपक्रान्तश्च वन्दितुम् ।
तेन चोद्धतहस्तेन तात मा मेति वारितः ॥ ५४ ॥
उक्तं च न त्वया तात बालेनेवास्मदादयः ।
वन्द्यास्त्वमधुना प्राप्तो लोकेऽस्मिँल्लोकपालताम् ॥ ५५ ॥
अन्यच्च राजसंदेशमाख्यातुमहमागतः ।
यत्त्वामाह महाराजः सभृत्यं तन्निबोध्यताम् ॥ ५६ ॥
पुर्यामत्र शरत्काले यात्रा चित्रा प्रवर्तिता ।
या नागवनयात्रेति न क्वचिन्न विकथ्यते ॥ ५७ ॥
एतावन्तं च सा कालं युष्मभ्यं न प्रकाशिता ।
मा भूद्विद्याविघातो वस्तद्व्याक्षिप्तधियामिति ॥ ५८ ॥
चित्तापहारिणी यात्रा हार्यचित्ता च बालता ।
चित्तविद्या च विद्येति दुर्घटस्त्रिकसंगमः ॥ ५९ ॥
उक्तं चाजागरूकस्य मन्दबुद्धेः सुखात्मनः ।
ग्रन्थभीरोश्च सिध्यन्ति न शास्त्राणि तपांसि च ॥ ६० ॥
अधुना बुद्धबोद्धव्याः प्राप्तकोमलयौवनाः ।
भवन्तो निःसुखाः सन्तः संतपन्तीव मे मनः ॥ ६१ ॥
तदस्ति यदि वः काङ्क्षा तं यात्रोत्सवमीक्षितुम् ।
ततो यात निराशङ्का नास्ति चेदास्यतामिति ॥ ६२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

मयोक्तं सुहृदः पृष्ट्वा यन्नो निष्पद्यते हितम् ।
तद्वो विज्ञापयिष्यामि तावत्पृच्छामि तानिति ॥ ६३ ॥
रुमण्वता ततः प्रोक्तं कपोलगलिताश्रुणा ।
हैहयानां कुलं तुङ्गं चिरं विजयतां जगत् ॥ ६४ ॥
भवता साधुवृत्तेन गोत्रदासाः कृता वयम् ।
यन्नः संभाविताः पुत्राः प्रश्नप्रतिवचःक्षमाः ॥ ६५ ॥
इत्युक्त्वा निर्गते तस्मिन्सुहृदः पृष्टवानहम् ।
यस्य यद्वः स्थितं बुद्धौ तेन तत्कथ्यतामिति ॥ ६६ ॥
ततो हरिशिखेनोक्तं न मे गमनमीप्सितम् ।
यतः शून्यानि दुर्गाणि गृह्यन्तेऽनन्तरैर्नृपः ॥ ६७ ॥
श्रुतमेवार्यपुत्रेण प्रोषिते जगतीपतौ ।
विज्ञाय नगरीं शून्यां यत्तदारुणिना कृतम् ॥ ६८ ॥
दुर्गस्य च कृता रक्षा राजा च परितोषितः ।
ख्यापितं धीरचित्तत्वमात्मनश्च भवेदिति ॥ ६९ ॥
त्वं किमात्थेति पृष्टः सन्नवोचन्मरुभूतिकः ।
युक्तं हरिशिखेनोक्तमित्येतच्च तपन्तकः ॥ ७० ॥
अथोक्तवान्स्मितमुखः सासूय इव गोमुखः ।
किमत्र भण्यते कोऽन्यो मन्त्री हरिशिखाद्वरः ॥ ७१ ॥
इदं त्वाचक्ष्व केनायं नियुक्तो दुर्गरक्षणे ।
रक्षतश्चानियुक्तस्य दोषमन्ध न पश्यसि ॥ ७२ ॥
युवराजो युवा विद्वान्कृतास्त्रो मन्दकौतुकः ।
भवदादिसहायश्च कथं यायादचित्तताम् ॥ ७३ ॥
यच्च राजोदितं वक्ष्ये नास्ति चेदास्यतामिति ।
तदाशयपरीक्षार्थमपि चेत्तन्न दुष्यति ॥ ७४ ॥
अतः पुस्तकविन्यस्तग्रन्थबद्धार्थबुद्धयः ।
प्रश्नानुग्रहमर्हन्ति नेदृशः कूटमन्त्रिणः ॥ ७५ ॥
अहं पुनर्गुणोपायप्रयोगकुशलो यतः ।
चेतस्यैः सह संपर्कः प्रयोगकुशलैर्मम ॥ ७६ ॥
सुखं नः सेवितुं कालो न षाड्गुण्यकदर्थनाम् ।
यच्चोक्तं धर्मशास्त्रेणं तत्तावदवधीयताम् ॥ ७७ ॥
वयसः कर्मणोऽर्थस्य श्रुतस्याभिजनस्य च ।
वेषवाग्बुद्धिसारूप्यमाचरन्विचरेदिह ॥ ७८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

तेनोत्तिष्ठत गच्छामो यात्रामद्भुतदर्शनाम् ।
क्रीडिष्यामश्च कान्तासु स्थलीषु मृगयामिति ॥ ७९ ॥
तच्च मे गोमुखेनोक्तं प्रविष्टं हृदयं यतः ।
युक्तिमच्चानुकूलं च वचः कस्मै न रोचते ॥ ८० ॥
पुनश्च गोमुखेनोक्तं यात्रां लोकस्य गच्छतः ।
प्रासादतलमारुह्य समृद्धिर्दृश्यतामिति ॥ ८१ ॥
अथाहमभ्रंलिहशृङ्गचक्रं
ध्वजप्रभापीडितशक्रचापम् ।
प्रासादमारोहमुदारशोभं
शशीव पूर्वाचलराजकूटम् ॥ ८२ ॥

इति यौवराज्याभिषेकः सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अष्टमः सर्गः

तत्रापश्यं पुरद्वारान्निर्यान्तीं जनतामहम् ।
चित्रालंकारसंस्कारां वाचं कविमुखादिव ॥ १ ॥
तुरंगरथमातङ्गकरेणुशिविकादिभिः ।
कुटुम्बिपरिवारोऽपि यत्रागच्छदमण्डनः ॥ २ ॥
इति संपश्यमानोऽहमपश्यं हस्तिनीगतम् ।
निष्क्रामन्तं रुमण्वन्तमार्यवेषसहायकम् ॥ ३ ॥
अध्यासितवशायूथमम्बाद्वयपुरःसरम् ।
कञ्चुक्यादिपरीवारमन्तःपुरमतः परम् ॥ ४ ॥
सार्धं मकरयष्ट्या च चञ्चद्रक्तपताकया ।
गणिकागणमाकृष्टप्रमत्तजनमानसम् ॥ ५ ॥
अथ मां गोमुखोऽवोचदर्यपुत्र किमास्यते ।
अयं वः समयो गन्तुमित्यथाहमवातरम् ॥ ६ ॥
संचारिमेरुकूटाभमारुह्य ससुहृद्रथम् ।
नदन्नन्दिमृदङ्गादितूर्यप्रचलमध्यगम् ॥ ७ ॥
तुरंगहेषितैस्तारैर्मन्द्रैश्च गजगर्जितैः ।
शिखण्डिघनसंघातनिर्घोष इव जृम्भितम् ॥ ८ ॥
जनसंघट्टनिष्पिष्टतुलाकोटिकमेखलम् ।
राजमार्गमतिक्रम्य राजद्वारमयासिषम् ॥ ९ ॥
सुयामुनस्थस्तत्रस्थमनुज्ञाभिनयेन माम् ।
गच्छ गच्छेति भूपालः क्षिप्तपाणिरचोदयत् ॥ १० ॥
अहं तु तं नमस्कृत्य हर्षमस्याभिवर्धयन् ।
प्रातिष्ठे बन्दिसंघातप्रयुक्तजयघोषणः ॥ ११ ॥
प्राग्द्वारेण च निर्याय जनसंपद्दिदृक्षया ।
राजमार्गमधिष्ठाय मन्दिरं गन्तुमारभे ॥ १२ ॥
अथाष्टाभिः शशाङ्काभैः कुङ्कुमस्थासकाङ्कितैः ।
हेमभाण्डैः प्रवहणं युक्तमुक्षकुमारकैः ॥ १३ ॥
धवलाम्बरसंवीतं सज्योत्स्नमिव मन्दिरम् ।
गृहीतमन्दसंचारं पश्यामि स्म समीपगम् ॥ १४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

तत्र प्रवहणाच्छादच्छन्नार्धमहमाननम् ।
अपश्यं मेघरुद्धार्धमिव प्रालेयदीपितम् ॥ १५ ॥
ललाटतटविन्यस्तमृदुताम्राङ्गुलिद्वयम् ।
निबद्धमञ्जलिं चारुसरोजमुकुलाकृतिम् ॥ १६ ॥
कामोपचारविज्ञानशून्यो यस्मादहं ततः ।
न जानामि स्म केनापि तं बद्धं वन्दनाञ्जलिम् ॥ १७ ॥
अथ मां गोमुखोऽवोचत्स्रस्तेन मुकुटेन वः ।
ललाटमावृतं तेन तत्समाधीयतामिति ॥ १८ ॥
अथामृष्टे ललाटान्ते मया दक्षिणपाणिना ।
याने कन्याभिरुन्मुक्तस्तस्मिन्कलकलः पटुः ॥ १९ ॥
अन्यतश्च मुखं कृत्वा पार्श्वस्पन्दनसूचितम् ।
गोमुखेन स्मितं सद्य उपक्षिप्तकथान्तरम् ॥ २० ॥
क्रीडास्थानानि पश्यन्तः कारितानि रुमण्वता ।
समासीदाम कालिन्दीं तरज्जननिरन्तराम् ॥ २१ ॥
यत्तत्प्रवहणं पूर्वं दृष्टं दृष्टं च तन्मया ।
उत्तार्यमाणं यमुनां सादरेण रुमण्वता ॥ २२ ॥
उत्साहितनिषादेन सिद्धयात्रेति वादिना ।
नावः संचरता नावं तेनैवोत्तारिता वयम् ॥ २३ ॥
सुसंविहितसंभारे नदीतटनिवेशिते ।
स्थित्वा क्रीडागृहे रात्रिमुत्थिताः प्रस्थितास्ततः ॥ २४ ॥
नातिदूरमतिक्रम्य कृच्छ्राल्लब्धान्तराः पथि ।
प्राप्ता नागवनोद्यानं शोभानिन्दितनन्दनम् ॥ २५ ॥
संततानन्तवृत्तान्तां नितान्ताहितकौतुकः ।
यात्रां पश्यन्प्रयामि स्म जनताङ्गुलिदर्शितः ॥ २६ ॥
सेनापतिस्तु मां नीत्वा प्रांशु काञ्चनतोरणम् ।
क्लृप्तनानाविधाक्रीडं यात्रागृहमवेशयत् ॥ २७ ॥
तत्राहं ससुहृद्वर्गः क्रीडास्नानाशनादिकाः ।
क्रियाः कुर्वन्नयामि स्म नेत्रोन्मेषसमं दिवम् ॥ २८ ॥
अथ प्रदोषे सेनानीरागत्यास्मानभाषत ।
श्वः संपादयिता क्रीडा या वः सा कथ्यतामिति ॥ २९ ॥
मृगयेति मयाख्याते याते सेनापतौ वयम् ।
अभिनीय निशां प्रातः प्रातिष्ठामहि काननम् ॥ ३० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अन्येऽपि मदनुज्ञाताः प्रीताः पौरकुमारकाः।
करेणुकरभाश्वादिवाहनाः संघशोऽव्रजन् ॥ ३१ ॥
अथ दुष्परिसंख्यानमपश्यं वनरन्ध्रगम्।
प्लुष्टस्थाणुवनाकारपुलिन्दबलमग्रतः ॥ ३२ ॥
ततो निर्याय पीनाङ्गो निखर्वस्ताम्रलोचनः।
सेनापतिः सिंहशत्रुः सेनापतिमवन्दत ॥ ३३ ॥
तेनोक्तं भ्रातृजाया मे कीदृशी चिन्त्यमेखला।
तौ वा शाम्बरसारङ्गौ पुत्रौ कुशलिनाविति ॥ ३४ ॥
सिंहशत्रुरवोचत्तं शिवं नः सकले कुले।
यदर्थं वयमाहूतास्तत्समाज्ञाप्यतामिति ॥ ३५ ॥
रुमण्वानब्रवीदेष कुमारः ससुहृत्तव।
न्यासस्तेन ससैन्येन प्रयत्नात्पाल्यतामिति ॥ ३६ ॥
नैलहारिद्रकौसुम्भवासोराशिमदापयत्।
तैलकुम्भसहस्त्रं च रुमण्वान्सिंहशत्रवे ॥ ३७ ॥
सुसंविहितरक्षं मामनुज्ञाप्य रुमण्वति।
निवृत्ते गोमुखेनोक्तमहो तातेन शोभितम् ॥ ३८ ॥
विज्ञातास्मदभिप्रायो न निवर्तेत यद्ययम्।
कुमारवटकेवेयं भवेद्दारुणयन्त्रणा ॥ ३९ ॥
ततो द्वारादिमृगयाप्रकारैर्बहुभिर्मृगान्।
निघ्नन्तो घातयन्तश्च न तृप्तिमलभामहि ॥ ४० ॥
अथ नाथमरण्यान्या द्विषन्तं वाजिकुञ्जरान्।
यमाय प्रहिणोति स्म महिषं मरुभूतिकः ॥ ४१ ॥
रत्नबुद्बुदचित्राङ्गास्ततोऽदृश्यन्त संघशः।
चरन्तः संचरन्तश्च तत्र वातमजा मृगाः ॥ ४२ ॥
तान्हन्तुं दर्शितोत्साहाश्चिरं हरिशिखादयः।
भग्नोत्साहा न्यवर्तन्त वीरेभ्य इव भीरवः ॥ ४३ ॥
तैस्तु सेनापतिः पृष्टो न दृष्टाः कैश्चिदीदृशाः।
मृगा यदि च जानासि ततो नः कथ्यतामिति ॥ ४४ ॥
तेनोक्तमहमप्येतान्न जानामि पिता तु मे।
प्रस्तावे क्वचिदाचष्ट यां वार्तां कथयामि ताम् ॥ ४५ ॥
उत्पद्यते यदा लोके चक्रवर्ती तदा किल।
एवंरूपजवाकारा दृश्यन्ते मृगजातयः ॥ ४६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

न चेश्वरशरेणापि त्रिपुरेन्धनदाहिना ।
समासादयितुं शक्याः कुत एवान्यसायकैः ॥ ४७ ॥
एतान्प्रदक्षिणीकृत्य येन क्षिप्तः शरः किल ।
तूणमायाति तस्यैव वित्त तं चक्रवर्तिनम् ॥ ४८ ॥
तानहं बद्धसंरम्भः प्रस्थितश्च विहिंसितुम् ।
ते च मां दूरमाकृष्य दिवं हंसा इवास्थिताः ॥ ४९ ॥
अथावतीर्य तुरगाद्गृहीतप्रबलश्रमः ।
रमणीयसरस्तीरतरुच्छायामुपाश्रयम् ॥ ५० ॥
चिरान्मृगयमाणा मां तुरंगपदवर्त्मना ।
सेनानुबद्धवर्त्मानः प्राप्ता हरिशिखादयः ॥ ५१ ॥
ततः कुर्वन्परीहासं मामभाषत गोमुखः ।
कियन्तो वातहरिणा युष्माभिर्निहता इति ॥ ५२ ॥
मयोक्तं न मयैकोऽपि हतः क्षिप्तस्तु यः शरः ।
प्रदक्षिणीकृत्य स तानेष तूणं ममागतः ॥ ५३ ॥
अथ तेनोक्तमेतस्य शरराजस्य पूजनम् ।
यश्चक्रवर्तिचिह्नानां स्फुटानामग्रणीरिति ॥ ५४ ॥
सिंहशत्रुरथ तामिषुं मुदा
गोमुखादिभिरपूजयत्सह ।
सिद्धसार्थवधजातसंमदो
दत्तकाङ्क्षितवशमिवाम्बिकाम् ॥ ५५ ॥

इति मृगयाविहारसर्गः ॥ ८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

नवमः सर्गः

ततो मदान्धवनिताकपोलस्थलकौशलम् ।
सरोजपत्रं करजैश्छेत्तुमारब्ध गोमुखः ॥ १ ॥
पत्रच्छेद्यं ततस्तस्याः सरितस्तरदम्भसि ।
सजीवमिव संपन्नं चलत्वात्पटुरंहसः ॥ २ ॥
अनुकूलं प्रसर्पन्तं प्रशंसन्तश्च गोमुखम् ।
पत्रच्छेद्यमपश्याम मुक्तावयवसंकरम् ॥ ३ ॥
अस्माभिरनुयुक्तश्च कथयेति सविस्तरम् ।
गोमुखो व्याकरोति स्म पत्रच्छेदस्य लक्षणम् ॥ ४ ॥
इहार्यपुत्र विज्ञेयं पत्रच्छेद्यं समासतः ।
त्र्यस्रं च चतुरस्रं च दीर्घं वृत्तं च भेदतः ॥ ५ ॥
त्र्यस्रैश्चतुष्पदं शैला निष्पद्यन्ते गृहादि च ।
चतुरस्रैः सशालानि पुराणि पुरुषादि च ॥ ६ ॥
दीर्घैर्नदनदीमार्गप्रतानभुजगादयः ।
वृत्तैर्भूषणसंयोगशकुन्तमिथुनादयः ॥ ७ ॥
गोमुखे कथयत्येवमागत्य मरुभूतिकः ।
अहो नु महदाश्चर्यमार्यपुत्रेत्यभाषत ॥ ८ ॥
असौ हरिशिखेनोक्तः सर्वमेव भवादृशाम् ।
कूपकच्छपकल्पानामाश्चर्यं स्थूलचक्षुषाम् ॥ ९ ॥
पश्य दुःश्रद्दधानेति तमुक्त्वा मरुभूतिकः ।
इदमाश्चर्यमित्युच्चैः पुलिनं नो व्यदर्शयत् ॥ १० ॥
ततो हरिशिखेनोक्तं कृत्वा हसितमुल्बणम् ।
आश्चर्यं पुलिनं पश्य नमस्तस्मै सचक्षुषे ॥ ११ ॥
निम्नेन सलिलं याति पुलिनं सिकतास्थलम् ।
आश्चर्यं यदि तन्मूढ द्वेषः कः सलिले तव ॥ १२ ॥
सोऽब्रवीत्केन पुलिनमाश्चर्यमिति भाषितम् ।
पुलिने यत्तदाश्चर्यमथ वा दृश्यतामिति ॥ १३ ॥
तेनोक्तं पुलिने सन्ति सिकताः किं तदद्भुतम् ।
नेत्युक्ते तेन दृष्ट्वा तु पुलिनं गोमुखोऽब्रवीत् ॥ १४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

मा मा भद्रमुखं कश्चित्परिभून्मरुभूतिकम् ।
मया हि पुलिने दृष्टं संनिविष्टं पदद्वयम् ॥ १५ ॥
उक्तं हरिशिखेनापि यद्याश्चर्यं पदद्वयम् ।
अत्याश्चर्यमिदं पश्य पदकोटीश्चतुर्दश ॥ १६ ॥
तेनोक्तं सानुबन्धासु नाश्चर्यं पदकोटिषु ।
इदं विच्छिन्नसंतानं तेनाश्चर्यं पदद्वयम् ॥ १७ ॥
तेनोक्तं यदि शेषाणि परामृष्टानि पाणिना ।
भवेयुरिति तेनोक्तं ततः स्यादेव वालुका ॥ १८ ॥
येयं तीरतरोः शाखा पुलिनं यावदागता ।
तया गत्वावतीर्णः स्यात्कश्चिन्नागरको यदि ॥ १९ ॥
एतामेव समालम्ब्य दूरमालम्बपल्लवाम् ।
निवर्तेतेति तेनोक्ते पर्णाकीर्णा मही भवेत् ॥ २० ॥
कस्य तर्हीति तेनोक्ते दिव्यस्येत्यब्रवीत्स तम् ।
दिव्यानां कतमस्येति स विद्याधरमादिशत् ॥ २१ ॥
न स्पृशन्ति भुवं देवाः स्थूलत्वाद्यक्षरक्षसाम् ।
दूरं पदानि मज्जन्ति पुलिनेषु विशेषतः ॥ २२ ॥
तपःक्षामशरीरत्वात्सिद्धानामृषिभिः सह ।
अव्यक्ताङ्गुलिपार्ष्ण्यादिनिक्षेपं जायते पदम् ॥ २३ ॥
अन्येषां च मनुष्याणामुपपत्त्या नियुज्यते ।
अवगाढं भवत्यग्रे विपरीतं तु योषितः ॥ २४ ॥
भाराक्रान्तः स चेत्युक्ते भूयो हरिशिखोऽब्रवीत् ।
शिलापादपशत्रूणां कोऽस्य भारो भवेदिति ॥ २५ ॥
शिलायामवगाढं स्यात्पर्णकीर्णं च पादपे ।
शत्रौ न शत्रुं पुलिने रमणीयेऽवतारयेत् ॥ २६ ॥
तस्मादसिद्धविद्यास्य भारो विद्याधरी यतः ।
न विद्यासिद्धिमाप्त्वापि जायन्ते पङ्गुवृत्तयः ॥ २७ ॥
आरोपितं च तेनास्या जघनं दक्षिणं भुजम् ।
निमग्नं येन तस्येदं दक्षिणं कामिनः पदम् ॥ २८ ॥
पतितैरुत्तमाङ्गाच्च केशधूपाधिवासितैः ।
मालतीकुसुमैर्वासिमवकीर्णं न पश्यसि ॥ २९ ॥
रमणीयतरां चेमां न त्यक्ष्यति स निम्नगाम् ।
तेनान्यत्रापि दृश्यन्तां पदानि निपुणैरिति ॥ ३० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

ततः पौरैर्मदीयैश्च विचिन्वद्भिरितस्ततः ।
स्त्रीपुंसयोरदृश्यन्त पदानि सलिलान्तिके ॥ ३१ ॥
सहास्माभिस्तमुद्देशं गत्वा दृष्ट्वा च गोमुखः ।
तेन नागरकेणापि भाव्यमित्येतदुक्तवान् ॥ ३२ ॥
कथं वेत्थेति पृष्टश्च स विहस्येदमुक्तवान् ।
ज्ञेयं किमत्र दुर्ज्ञानमथ वा कथयामि वः ॥ ३३ ॥
परचित्तानुवृत्तिश्च स्वचित्तस्य च निग्रहः ।
येयं नागरकैरुक्ता सा नागरकता मता ॥ ३४ ॥
मन्थरं परिसर्पन्तीं कामिनीमनुगच्छति ।
अयं नागरको यस्मादतिक्रम्य न गच्छति ॥ ३५ ॥
इदानीमेव तौ यातौ पदवी दृश्यतामियम् ।
तथा हि चरणाक्रान्तिनतमद्यापि शाद्वलम् ॥ ३६ ॥
इति तामनुगच्छन्तो नवां चरणपद्धतिम् ।
सप्तपर्णमपश्याम प्रवृत्तभ्रमरोत्सवम् ॥ ३७ ॥
तन्मूले यानि वृत्तानि रहो विहरमाणयोः ।
स्वयमाचरितानीव गोमुखस्तान्यवर्णयत् ॥ ३८ ॥
इह सा कुपिता तस्मै तेन चेह प्रसादिता ।
अयं सकुसुमश्चात्र क्लृप्तः पल्लवसंस्तरः ॥ ३९ ॥
श्रान्ता चात्रोपविष्टा सा तथा चेदं निरूप्यताम् ।
आसनं जघनाक्रान्तिजातजर्जरपल्लवम् ॥ ४० ॥
निधाय जघने हस्तौ विनमय्य गुरु त्रिकम् ।
इयं विजृम्भमाणाया मग्नाग्रचरणा मही ॥ ४१ ॥
एवं निरूपयन्तश्च सप्तपर्णतलाद्वयम् ।
निर्यान्तीमन्वगच्छाम तयोश्चरणपद्धतिम् ॥ ४२ ॥
अथागम्यमपश्याम चन्द्रसूर्यानलानिलैः ।
माधवीगहनं वेश्म कामिनामनिवारितम् ॥ ४३ ॥
वारुणीपानसंजातमदभृङ्गविलुप्तया ।
पुष्पवत्या परिष्वक्तं श्यामया तन्निरन्तरम् ॥ ४४ ॥
दृष्ट्वा च गोमुखेनोक्तमत्रैवास्ते स कामुकः ।
प्रच्छन्नं रमणीयं च न हीदं त्यागमर्हति ॥ ४५ ॥
न चापि दर्शनं युक्तमासीनस्य यथासुखम् ।
तस्मान्मुहूर्तमन्यत्र क्वचिद्विश्रम्यतामिति ॥ ४६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

नीलशीतलमूलस्य दूर्वया वटशाखिनः।
छायया च पलाशानामतिष्ठाम तले ततः ॥ ४७ ॥
गोमुखस्तु तदालोक्य लतागृहकमुन्मुखः।
नास्त्यसावत्र कामीति सशिरःकम्पमुक्तवान् ॥ ४८ ॥
ततो हरिशिखेनोक्तं पूर्वमस्तीति भाषसे।
इदानीमपि नास्तीति सर्वथोन्मत्तको भवान् ॥ ४९ ॥
तेनोक्तमिदमत्रस्तं निष्क्रान्तं माधवीगृहात्।
शिखण्डिमिथुनं कस्मान्मूकमन्ध न पश्यसि ॥ ५० ॥
यदि कश्चिद्भवेदत्र त्रस्तमेतत्ततस्ततः।
मुक्तार्तकेकमुड्डीय वृक्षदुर्गं विशेदिति ॥ ५१ ॥
ततः प्रस्थापयामि स्म विचेतुं परिवारकान्।
चलयन्तस्तु हस्तांस्ते शून्यमाख्यँल्लतागृहम् ॥ ५२ ॥
स्वयं तत्राप्यपश्याम रचितं प्रस्तरं महत्।
प्रकीर्णपल्लवन्यासं किशोरलुटितैरिव ॥ ५३ ॥
तरुशाखावसक्तं च हारनूपुरमेखलम्।
अन्यत्रान्यत्र च क्षौममम्भोरुहदलारुणम् ॥ ५४ ॥
पतितार्कनिकाशं च विद्याधरधनं क्वचित्।
वर्मरत्नं स्फुरद्रत्नप्रभाकुञ्चितलोचनम् ॥ ५५ ॥
सर्वं तद्ग्राहयामि स्म पुरुषैर्भूषणादिकम्।
तस्मै निर्यातयिष्यामि दृष्टायेत्यथ गोमुखः ॥ ५६ ॥
अब्रवीद्वैरिणा नूनं स नीतः सह कान्तया।
ताभ्यां हि परतन्त्राभ्यां भूषणादीदमुज्झितम् ॥ ५७ ॥
दीर्घायुष्कं च तं वित्त स्निग्धास्तस्य शिरोरुहाः।
लग्नाः पादपशाखायामद्यापि हि सुगन्धयः ॥ ५८ ॥
एवं निरूपयन्तश्च समन्ताद्दत्तदृष्टयः।
नातिदूरमतिक्रम्य क्वचित्तुङ्गतरौ वने ॥ ५९ ॥
बद्धं स्कन्धे कदम्बस्य पञ्चभिर्लोहशङ्कुभिः।
विद्याधरमपश्याम लेपविद्याधराचलम् ॥ ६० ॥
अथावतार्यतामेष स्कन्धादित्यभिधाय तान्।
अपसृत्य ततश्छायामाश्रयामि स्म शाखिनः ॥ ६१ ॥
गोमुखस्त्वब्रवीन्नैते केनचिल्लोहशङ्कवः।
शक्याः क्रष्टुमुपायेन मन्त्रैरपि सुरैरिति ॥ ६२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अथाहमब्रुवं स्मृत्वा राजाजल्पन्मया श्रुतम् ।
एता ओषधयः पञ्च सदास्थाः किल वर्मणि ॥ ६३ ॥
विशल्यकरणी काचित्काचिन्मांसविवर्धनी ।
व्रणसंरोहणी काचित्काचिद्वर्णप्रसादनी ॥ ६४ ॥
मृतसंजीवनी चासां पञ्चमी परमौषधिः ।
यदि वर्मणि ताः सन्ति ताभिः संजीव्यतामिति ॥ ६५ ॥
मुहूर्तादिव चागत्य विस्मितो गोमुखोऽब्रवीत् ।
प्रसादादर्यपुत्रस्य जीवितः स नभश्चरः ॥ ६६ ॥
ता महौषधयो दृष्टा निहितास्तस्य वर्मणि ।
शल्यप्रोते च हरिणे प्रयुक्ताः क्रमशस्ततः ॥ ६७ ॥
तत्र दृष्टप्रभावाभिः स विद्याधरसुन्दरः ।
अक्षताङ्गः कृतः सद्यः समाश्वस्येति भाषते ॥ ६८ ॥
जीवितः केन बद्धोऽहमित्यथाहं तमुक्तवान् ।
अस्माकमर्यपुत्रेण प्रकारैश्चतुरैरिति ॥ ६९ ॥
तेनोक्तं किं च युष्माकमर्यपुत्रोऽपि विद्यते ।
आमेति च मया प्रोक्ते तेनोक्तं न स मानुषः ॥ ७० ॥
अस्माकमर्यपुत्रोऽपि देवो विद्याधरोऽपि वा ।
प्रसीदतु तमाख्यात प्रसादं चक्षुषामिति ॥ ७१ ॥
मयोक्तमर्यपुत्रेण वयमाज्ञापिता यथा ।
जीवयित्वाभ्यनुज्ञेयो मा स्म पश्यतस मामिति ॥ ७२ ॥
कृतोपकारस्त्वां द्रष्टुं नायमिच्छति लज्जया ।
पुनःसंदर्शनायातस्तात प्रस्थीयतामिति ॥ ७३ ॥
अथ विस्रस्तहस्तेन दत्त्वा जानुनिपातनम् ।
विनिश्वस्य च तेनोक्तं दैन्यगद्गदया गिरा ॥ ७४ ॥
इदानीमस्मि सुमृतः प्राणदानोपकारिणम् ।
स्वामिनं यन्न पश्यामि भविष्यं चक्रवर्तिनम् ॥ ७५ ॥
प्रदाय यदि मे प्राणान्पश्चात्तापेन खेद्यते ।
एवं मुञ्चामि भूयस्तान्न चेत्पश्यतु मामिति ॥ ७६ ॥
मया दत्तेऽभ्यनुज्ञाने पश्यत्वेवं करोत्विति ।
गां स्पृशञ्जानुशिरसा स मामिदमभाषत ॥ ७७ ॥
विद्याधरोऽमृतगतिः कौशिकस्य मुनेः सुतः ।
सर्वविद्याधरेशेन प्रणमन्दृश्यतामिति ॥ ७८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

एहीह च मयाहूय स्पृष्टः पृष्टे निरामयः ।
सुहृद्दृष्ट्या च दृष्टः सन्प्रहृष्टः समुपाविशत् ॥ ७९ ॥
ततो हरिशिखेनोक्तमुक्तं वृषसुतेन यत् ।
सत्यं तत्प्रियसंभाषो महानागरको ह्ययम् ॥ ८० ॥
इदं श्रुत्वामितगतिरिदमस्मानभाषत ।
नेदं नागरकत्वं मे श्रूयतां च कथा यथा ॥ ८१ ॥
अस्ति प्रालेयशैलस्य मनोनयनहारिणि ।
शिखरे कौशिको नाम मुनिस्तुल्याश्मकाञ्चनः ॥ ८२ ॥
तं च बिन्दुमती नाम त्यक्तनन्दनकानना ।
आराधितवती यत्नात्सुदीर्घं कालमप्सराः ॥ ८३ ॥
एकदा कौशिकेनोक्ता वरं ब्रूहीति साब्रवीत् ।
यदि मे भगवान्प्रीतः ततोऽपत्यं ददात्विति ॥ ८४ ॥
तेन चोत्पादितं तस्यामपत्ययुगलं क्रमात् ।
अहं च पुत्रः पुत्री च मत्स्वसा मत्सनामिका ॥ ८५ ॥
सोऽहं संवर्धितस्तेन नास्ति तद्यन्न शिक्षितम् ।
धारयामि च तद्विद्यास्तेन विद्याधरोऽभवम् ॥ ८६ ॥
एकदा पितरं दृष्ट्वा रुदन्तमहमब्रुवम् ।
मादृशं पुत्रमुत्पाद्य किं रोदिति भवानिति ॥ ८७ ॥
तेनोक्तं चक्रवर्तित्वं न ते पश्यामि पुत्रक ।
अङ्गादङ्गान्मदीयात्तु वृथा जातो भवानिति ॥ ८८ ॥
मयोक्तं मम यः स्वामी स मह्यं कथ्यतामिति ।
तेनोक्तं चक्रवर्ती यः स चाप्यन्विष्यतामिति ॥ ८९ ॥
मयोक्तं चक्रवर्तित्वं यैश्चिह्नैरवगम्यते ।
दृष्ट्वा तानि धिया मह्यमाचष्टां भगवानिति ॥ ९० ॥
तेनोक्तं शत्रुणा बद्धं यस्त्वां शङ्कुभिरायसैः ।
जीवयिष्यति जानीयात्स्वामिनं तं भवानिति ॥ ९१ ॥
मम त्वङ्गारको नाम व्यालकश्चाभवत्सुहृत् ।
सौदर्यो गमयामि स्म ताभ्यां कालं सुखं सह ॥ ९२ ॥
अथ वायुपथो नाम राजा तेन सहागमम् ।
काश्यपस्थलकं नाम पुरं मानसलोभनम् ॥ ९३ ॥
तत्रैकदा विचरता मयोपवनचारिणी ।
दृष्टा कन्यापरीवारा कन्यका कुसुमालिका ॥ ९४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

प्रशस्यवर्णसंस्थाना सा मे बुद्धौ स्थिरा स्थिता ।
प्रशस्तिरिव विन्यस्ता भित्तौ विन्ध्यशिलाभृतः ॥ ९५ ॥
तामादाय तया सार्धं सुहृद्भ्यां च मनोहराः ।
रतये संचरामि स्म सरिद्गिरितरुस्थलीः ॥ ९६ ॥
अङ्गारकमथापश्यं पश्यन्तं कुसुमालिकाम् ।
रागादपत्रपात्रासं वक्रग्रीवानिरीक्षितम् ॥ ९७ ॥
लक्षितोऽहमनेनेति लक्षयित्वा सहानुजः ।
अनामन्त्र्यैव मां नीचो नीचैरुत्थाय यातवान् ॥ ९८ ॥
अहं तु जातवैलक्ष्यात्संरक्ताच्च ततस्त्रसन् ।
न जानामि क्व यामीति चकितः सह कान्तया ॥ ९९ ॥
अद्य चेमां समासाद्य रमणीयां नगापगाम् ।
अवतीर्णोऽस्मि पुलिने कोमलामलवालुके ॥ १०० ॥
सुरतानुभवे योग्यं दृष्ट्वा तच्च सुसंवृतम् ।
लतागृहमहं प्राप्तः फुल्लश्यामालतावृतम् ॥ १०१ ॥
यच्च शेषमशेषं तत्कथितं गोमुखेन वः ।
तस्मादाप्तोपदेशोऽयं न नागरकता मम ॥ १०२ ॥
को हि विद्याधरैर्बद्धमविद्याधरसैन्यपः ।
मोचयेन्मादृशं तस्मात्तथेदमृषिभाषितम् ॥ १०३ ॥
सेवन्ते सेवकाः सेव्यान्प्रज्ञाप्राणधनादिभिः ।
येन तेनात्मरक्षार्थं मद्विद्या गृह्यतामिति ॥ १०४ ॥
सद्यः कृतोपकारेण मया मन्दादरेण च ।
न गृहीताब्रुवं चैनमनुगच्छ प्रियामिति ॥ १०५ ॥
अब्रवीच्च दिनादस्मात्परेणाहमहर्निशम् ।
अप्रमत्तो भविष्यामि भवतां देहरक्षणे ॥ १०६ ॥
स्मर्तव्यः संकटे चाहमित्युक्त्वा नः प्रणम्य च ।
वेगेनाकाशमुत्पत्य प्रागादङ्गारकं प्रति ॥ १०७ ॥
आदित्यशर्मवचनं वचनं च यक्ष्या
यानं प्रदक्षिणमिषोश्च मरुन्मृगाणाम् ।
प्रह्लादिनामितगतेः कथितेन जातम्
उत्खातसंशयकलङ्कतया विशुद्धम् ॥ १०८ ॥

इति पुलिनदर्शनसर्गः ॥ ९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

दशमः सर्गः

अथ संपादितं तत्र यात्रास्थेन रुमण्वता ।
अशित्वोदारमाहारं यात्रायै गन्तुमारभे ॥ १ ॥
उक्षवृन्दारकैर्युक्तमास्थाय स्यन्दनं सुखम् ।
हंसैरिव शशाङ्काभैर्विमानं यादसां पतिः ॥ २ ॥
अखण्डशशिबिम्बाभं गोमुखश्छत्रमग्रहीत् ।
मृष्टहाटकदण्डं च चामरं मरुभूतिकः ॥ ३ ॥
रथाग्रावस्थितो रश्मीनालम्बत तपन्तकः ।
आततज्यधनुष्पाणिः पार्श्वे हरिशिखोऽभवत् ॥ ४ ॥
आशितं मृदुघासानां शेषं स्नापितपायितम् ।
मन्दमन्दं च नः सैन्यं स्यन्दनं परितोऽगमत् ॥ ५ ॥
एवंप्राये च वृत्तान्ते चामरं चलयन्मनाक् ।
दृष्ट्वा हरिशिखं वाक्यमवोचन्मरुभूतिकः ॥ ६ ॥
चरता मृगयाक्रीडामर्यपुत्रेण पापिकाम् ।
प्रदाय प्राणिनः प्राणान्धर्मः प्राप्तो महानिति ॥ ७ ॥
तेनोक्तं किमिहाश्चर्यमनुपासितसाधुना ।
श्रमव्यायामसारेण भाषितं यत्त्वयेदृशम् ॥ ८ ॥
भूमिमित्रहिरण्यानां मित्रमेवातिरिच्यते ।
तन्मूलत्वादितरयोस्तस्मान्मित्रमुपार्जितम् ॥ ९ ॥
तयोः संजल्पतोरेवमहं गोमुखमब्रुवम् ।
धर्मादीनां प्रधानं यत्तदाचष्टां भवानिति ॥ १० ॥
तेनोक्तं धर्ममित्रार्था यतः कामप्रयोजनाः ।
प्राधान्यं तेन कामस्य कामश्चेच्छासुखात्मकः ॥ ११ ॥
पुलिने हि पदं दृष्ट्वा पूर्वमिच्छा प्रभोरभूत् ।
येनेदमिह विन्यस्तं तं पश्येयं कथं न्विति ॥ १२ ॥
तं च दृष्ट्वार्यपुत्रेण सुखमासादितं यतः ।
तन्न मित्रं न धर्मार्थौ किं तु कामोऽयमर्जितः ॥ १३ ॥
अन्योऽप्यस्ति महाकामः स युष्माकं न गोचरः ।
यूयं हि सर्वकामिभ्यो बाह्या दारुमनुष्यकाः ॥ १४ ॥
निर्दिष्टाः कामशास्त्रज्ञैः पुरुषास्तु चतुर्विधाः ।
उत्तमा मध्यमा हीनाश्चतुर्थास्तु नकेचन ॥ १५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

उत्तमो गोमुखस्तेषामर्यपुत्रस्तु मध्यमः।
अधमान्कथयिष्यामि भवन्तस्तु नकेचन ॥ १६ ॥
ततः क्रोधाद्विहस्येदमवोचन्मरुभूतिकः।
अहो नागरकत्वं ते निष्पन्नमनुजीविनः ॥ १७ ॥
अपि बालबलीवर्द सत्यमेवासि गोमुखः।
को नाम मानुषमुखः सन्नशुद्धमुदाहरेत् ॥ १८ ॥
उत्तमो गोमुखस्तेषामर्यपुत्रस्तु मध्यमः।
प्रभोरधिकमात्मानमित्थं कः कथयेदिति ॥ १९ ॥
तेनोक्तं दृढमूढोऽसि न किंचिदपि बुध्यसे।
न हि प्रभुत्वमात्रेण भवत्युत्तमकामुकः ॥ २० ॥
यः काम्यते च कामी च स प्रधानमहं यथा।
अकामी काम्यते यस्तु मध्योऽसावर्यपुत्रवत् ॥ २१ ॥
यस्तु कामयते कांचिदकामां सोऽधमः स्मृतः।
ते नकेचन भण्यन्ते ये न काम्या न कामिनः ॥ २२ ॥
इतीदं लक्षणं येषां तान्विजानीत कामिनः।
नकेचन भवन्तस्तु येन निर्लक्षणा इति ॥ २३ ॥
अथ चामरमुज्झित्वा स्फुटन्निव कुतूहलात्।
अपृच्छद्गर्जितमुखं गोमुखं मरुभूतिकः ॥ २४ ॥
योषिन्मधुकरी यासावुपभोक्तुं व्यवस्यति।
स्वामिनो यौवनमधु क्वासौ कथय तामिति ॥ २५ ॥
तेनोक्तमर्यपुत्राय ब्रवीमि यदि पृच्छति।
न तुभ्यं स्थलमण्डूक न हि भस्मनि हूयते ॥ २६ ॥
अथ बद्धाञ्जलिः प्रह्वो मावोचन्मरुभूतिकः।
पृच्छ्यतां स्थिरगर्वोऽयं प्रसादः क्रियतामिति ॥ २७ ॥
इच्छतापि तमालापं लज्जां भावयता मया।
अप्रत्याख्यातकथितं कथयेत्यनुमोदितम् ॥ २८ ॥
अथानन्दाश्रुतिमिरे नेत्रे संमृज्य गोमुखः।
संकास्य शुद्धकण्ठश्च रम्यामकथयत्कथाम् ॥ २९ ॥
अथाहमर्यपुत्रेण यौवराज्ये विभूषिते।
अभिवादयितुं देव्यौ नरेन्द्रान्तःपुरं गतः ॥ ३० ॥
तत्र चित्रं मया दृष्टमदृष्टं दिव्यमानुषैः।
वर्णक्रमविशुद्ध्या यद्राज्यमस्येव भूपतेः ॥ ३१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

पद्मावत्या च पृष्टोऽहं किमस्मिन्पुत्र गोमुख।
पश्यसीति ततो देवि त्रयमित्यहमुक्तवान् ॥ ३२ ॥
किं पुनस्त्रयमित्युक्ते देव्यै कथितवानहम्।
ऋद्धिं वः शिल्पिनां शिल्पं बहुरत्नां च गामिति ॥ ३३ ॥
अथ देव्या विहस्योक्तं चेतस्यः खलु गोमुखः।
अचेतस्यो हि पुरुषः कथमेवं वदेदिति ॥ ३४ ॥
आसीच्च मम तच्छ्रुत्वा संदेहाध्यासितं मनः।
चेतस्यः किं नु गुणवानाहो स्विद्दोषवानिति ॥ ३५ ॥
न च पृष्टा मया देवी ससंदेहेऽपि चेतसि।
मा स्म बुध्यत सा बालमचेतस्यं च मामिति ॥ ३६ ॥
अपृष्टः को नु कथयेच्चेतस्यामिति चिन्तयन्।
संचरन्मन्दिरमहं निर्गतो राजवेश्मनः ॥ ३७ ॥
पश्यामि स्म रथं युक्तं चित्रचामरमण्डनैः।
निरन्तरखुरन्यासैः पारसीकैस्तुरंगमैः ॥ ३८ ॥
रथस्य प्राजिता तस्य पुरुषो मां विनीतवत्।
प्रतोदगर्भमाधाय मूर्धन्यञ्जलिमब्रवीत् ॥ ३९ ॥
भर्तृदारक विज्ञाप्यमस्मिन् राजकुले वयम्।
कुलक्रमागता भृत्या रथवाहनजीविनः ॥ ४० ॥
सोऽहमाज्ञापितो राज्ञा यथैते पृष्ठवाहिनः।
अचिराद्भवता रथ्याः क्रियन्तां तुरगा इति ॥ ४१ ॥
मया चैते यथाशक्ति स्कन्धदान्तास्त्वरावता।
न तु संभावयाम्येतान्कुशलैरपरीक्षितान् ॥ ४२ ॥
तदेवं रथमारुह्य परीक्ष्यन्ताममी त्वया।
पदवाक्यप्रमाणार्थचतुरेणागमा इव ॥ ४३ ॥
इदमादि ततः श्रुत्वा क्षणमानमिताननः।
उपचारो भवेदेष सत्यमेवेत्यचिन्तयम् ॥ ४४ ॥
लम्बकर्णमथापश्यं विनीतं लम्बशाटकम्।
कायस्थं समषीपात्रं लेखनीकर्णपूरकम् ॥ ४५ ॥
सोऽब्रवीन्महति क्लेशे पातिताः प्रभुणा वयम्।
सर्वथा धिगिमां क्षुद्रां श्ववृत्तिमनुजीविनः ॥ ४६ ॥
पृथिव्यां सन्ति यावन्तश्चेतस्याः पुरुषोत्तमाः।
अचेतस्याश्च कर्तव्यं तेषां लेख्यं मया किल ॥ ४७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

न चैकमपि पश्यामि युक्तं चेतस्यलक्षणैः ।
अचेतस्यास्तु सकलां क्षोभयन्ति महीमिति ॥ ४८ ॥
पुस्तकद्वयहस्तेन तत्र चैकेन भाषितम् ।
प्रसारिताङ्गुलीकेन मामुद्दिश्य सकौतुकम् ॥ ४९ ॥
आगत्यार्याक्तिमिमं निर्दाक्षिण्यं न पश्यसि ।
आजीवार्थचिकित्साकं चिकित्सकमिवाधनम् ॥ ५० ॥
अयं तावदचेतस्यपुस्तकादौ निवेश्यताम् ।
य एवमनुनीतोऽपि रथं नारोढुमिच्छति ॥ ५१ ॥
अप्रार्थितोऽपि यः कश्चिदारोहति स लिख्यताम् ।
चेतस्यपुस्तकस्यादौ नमस्कारादनन्तरम् ॥ ५२ ॥
ततश्चेतस्यतालोभाद्दूरमुत्प्लुत्य सत्वरः ।
मा स्मान्यः कश्चिदारोहदित्यारोहमहं रथम् ॥ ५३ ॥
तेन वेगवता गच्छन्नपश्यं गजमग्रतः ।
सुखायमानं मधुरैरालापैः परिकर्मिणाम् ॥ ५४ ॥
हस्त्यारोहं रथारोहो विधार्य रथमुक्तवान् ।
अन्यतो नय मातङ्गं मा चेतस्यरथं रुधः ॥ ५५ ॥
तेनोक्तमन्यतो यातु चेतस्याध्यासितो रथः ।
विहन्तुमहमेतस्य नेच्छामिच्छामि दन्तिनः ॥ ५६ ॥
अप्रवृत्तमदस्यास्य मदः सान्त्वैः प्रवर्तते ।
इच्छायाश्चाविघातेन तेन नः क्षम्यतामिति ॥ ५७ ॥
अवोचमथ यन्तारं न नाम यदि नेच्छति ।
आधोरणः पथान्येन रथः प्रस्थाप्यतामिति ॥ ५८ ॥
एवं नामेति चोक्त्वा सः परिवर्तितवान् रथम् ।
चेतस्यावासमध्येन त्वां नयामीति चोक्तवान् ॥ ५९ ॥
आसीच्च मम दीर्घायुरयं भवतु कुञ्जरः ।
रुन्धता येन मे मार्गं चेतस्या दर्शिता इति ॥ ६० ॥
पश्यामि स्म च विस्तीर्णशिलातलधरातलम् ।
माल्यभूषणधूपादिप्रायपण्यं वणिक्पथम् ॥ ६१ ॥
तमतिक्रम्य रम्याग्रा हर्म्यमालाः सनिष्कुटाः ।
सशरीरा इव न्यस्ता वास्तुविद्याकृतां धियः ॥ ६२ ॥
उत्कटाकारचरिताः समदाः प्रमदाः क्वचित् ।
तादृशानेव पुरुषान् सेवमानाः पराङ्मुखान् ॥ ६३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

पृष्ठतोऽनुनयन्तं च युवानं युवतिं क्वचित् ।
तया निर्भर्त्स्यमानं च वाक्यैर्मधुरदारुणैः ॥ ६४ ॥
अयि वल्लवकापेहि किं मा छुपसि दुर्भगाम् ।
बहुवल्लवकच्छुप्तां छुप वल्लविकामिति ॥ ६५ ॥
चलयन्तीं क्वचित्कांचिद्विपञ्चीमञ्चिताङ्गुलिम् ।
कांचित्कोणपरामर्शशिञ्जानपरिवादिनीम् ॥ ६६ ॥
इति संचरमाणोऽहं रथेन मृदुगामिना ।
पठन्तीः पट्टिका व्यग्राः पश्यामि स्म कुमारिकाः ॥ ६७ ॥
कः पुनः स्यादयं ग्रन्थ इति श्रोतुं मयेच्छता ।
दूरात्प्रहितकर्णेन स्फुटमाकर्णितं यथा ॥ ६८ ॥
समेत्य पूर्वं न स्वप्यात्सुप्तं च न परित्यजेत् ।
प्राणापानौ च यत्नेन समं संधारयेदिति ॥ ६९ ॥
आसीच्च मम का एता विटशास्त्रमधीयते ।
मन्ये सारथिनोपायैरहं वेशं प्रवेशितः ॥ ७० ॥
कामदेवालयं चान्यः कुर्वन्कोऽपि प्रदक्षिणम् ।
अभाषत कृतार्थोऽहं निद्रां प्राप्स्यामि संप्रति ॥ ७१ ॥
योऽसौ विनयगर्वेण दुःखमास्ते स गोमुखः ।
अवन्ध्यं यौवनं कर्तुमेष वेशं विगाहते ॥ ७२ ॥
अवोचमथ यन्तारमशोभनमनुष्ठितम् ।
अधुना तु रथः क्षिप्रं प्रतीपं नीयतामिति ॥ ७३ ॥
तेनोक्तं मा त्रसीर्वेशान्नेदं मातङ्गपक्षणम् ।
न च दर्शनमात्रेण कश्चिद्भवति दोषवान् ॥ ७४ ॥
अतीतश्च महानध्वा शिष्यते स्तोकमन्तरम् ।
रथः किं पृष्ठतो यातु किं पुरः प्रेर्यतामिति ॥ ७५ ॥
मया तु पुर इत्युक्ते त्वरितः सारथी रथम् ।
प्रैरयत्तत्र चापश्यं मन्दिरं मन्दरोन्नतम् ॥ ७६ ॥
राजावरोधनाकारं द्वास्थाध्यासिततोरणम् ।
योषिद्वर्षवरप्रायं विनीतजनसंकुलम् ॥ ७७ ॥
तस्मात्कन्या विनिर्याय हारिहारादिभूषणाः ।
कान्तिबाधितपद्मिन्यः परिवार्य रथं स्थिताः ॥ ७८ ॥
तासामेकाब्रवीत्प्रौढा शिरोविरचिताञ्जलिः ।
भर्तृदारक विज्ञाप्यमागच्छत किलेति माम् ॥ ७९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

मम त्वासीदहो शक्तिर्बत पुण्यस्य कर्मणः।
जगतः प्रभुरप्येषा येन प्रैष्येव भाषते ॥ ८० ॥
अचेतनैरलं पुण्यैः किलशब्दः प्रलीयताम्।
यैः कृता परतन्त्रेयं लक्ष्मीर्येन च सूचिता ॥ ८१ ॥
किं तु यानि न यानीति संशयाने क्षणं मयि।
दैन्यम्लानमुखाम्भोजास्ता निरैक्षन्त पृष्ठतः ॥ ८२ ॥
अनुयाता च तद्दृष्टिं दृष्टमुद्घाटितं मया।
वातायनं कवाटस्थमणिजालांशुभासुरम् ॥ ८३ ॥
तेन शृङ्गारसंचारं तालवृन्तत्रयं चलत्।
विभ्रान्तग्राहिणीपाणिकरप्रकरपिञ्जरम् ॥ ८४ ॥
तालवृत्तान्तरालीनं मुखमुन्नतकण्ठकम्।
सरस्तरंगरन्ध्रस्थमुन्नालमिव पङ्कजम् ॥ ८५ ॥
चञ्चत्प्रदेशिनीकं च पाणिमुच्चैः प्रसारितम्।
सुकुमारमरुत्प्राप्तमिव विद्रुमपल्लवम् ॥ ८६ ॥
केयमाहूयतीत्येतदविचार्यैव यानतः।
भुवमागतमात्मानमाशु चेतितवानहम् ॥ ८७ ॥
उक्तः सारथिना चास्मि प्रणयं प्रणयीजनः।
करोतु सफलं तेन भर्तृपुत्र प्रविश्यताम् ॥ ८८ ॥
यावतीं च भवान्वेलामिहास्ते तावतीमहम्।
धुर्यान्विश्रमयन्नासे जाततीव्रश्रमानिति ॥ ८९ ॥
गणिकाभिस्त्वहं ताभिरारण्यक इव द्विपः।
वारीमिव दृढद्वारामाद्यां कक्ष्यां प्रवेशितः ॥ ९० ॥
प्रशस्तैरन्वितां तत्र प्रदेशैः पुष्करादिभिः।
अधीयमानविनयामपश्यं नागकन्यकाम् ॥ ९१ ॥
द्वितीयायां तु कक्ष्यायां शिल्पिकौशलशंसिनी।
कर्णीरथप्रवहणे शिबिकां च शिवाकृतिम् ॥ ९२ ॥
प्रशस्तलक्षणगणान् रणदाभरणस्रजः।
नानादेशांस्तृतीयाणां वाजिनः साधुवाहिनः ॥ ९३ ॥
चतुर्थ्यां विरुवत्केकचकोरशुकशारिकम्।
सरावकुक्कुटव्रातं वयःपञ्जरमण्डलम् ॥ ९४ ॥
कलाविन्यासकुशलैर्नानाकाराणि शिल्पिभिः।
सुवर्णतारताम्राणि कल्पितानि ततः परम् ॥ ९५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

षष्ठ्यां तु योज्यमानानि गन्धशास्त्रविशारदैः ।
धूपानुलेपनम्लानवासनानि ततस्ततः ॥ ९६ ॥
सप्तम्यां रच्यमानानि रङ्गधूपनवासनैः ।
वासांसि पट्टकौशेयदूकूलप्रभृतीनि तु ॥ ९७ ॥
अष्टम्यां मणिमुक्तस्य प्रकीर्णबहलत्विषः ।
संस्कारान्दृष्टवानस्मि निशानव्यधनादिकान् ॥ ९८ ॥
अष्टस्वपि च कक्ष्यासु महामात्रादयश्चिरम् ।
स्वकौशलानि शंसन्तो विघ्नन्ति स्म गतिं मम ॥ ९९ ॥
आगत्यागत्य ताः कन्याः कान्तरूपविभूषणाः ।
अब्रुवन्कारणीमूल्याद्ब्रुवन्तो मूढबुद्धयः ॥ १०० ॥
अयं केनापि कार्येण प्रविशन् भर्तृदारकः ।
दुर्भगैर्धार्यते कस्मात्स्वशिल्पकथितैरिति ॥ १०१ ॥
हेमकुण्डलधारिण्यः पाण्डराम्बरमूर्धजाः ।
प्रयुक्तरत्नपुष्पार्घमवोचन्मामथ स्त्रियः ॥ १०२ ॥
दीर्घायुषा गृहमिदं चिन्तामणिसधर्मणा ।
अलंकृतं च गुप्तं च गमितं च पवित्रताम् ॥ १०३ ॥
ततः संगत्य चेतस्यैश्चेतस्यग्रामणीर्भव ।
गुणिसङ्गनिमित्ता हि गुणा गुणवतामिति ॥ १०४ ॥
सूर्यकान्तशिलाकान्तिनिरस्ततिमिरां ततः ।
कन्यायूथपरीवारः प्राप्तः सोपानपद्धतिम् ॥ १०५ ॥
तया प्रासादमारुह्य वाक्प्रस्पन्दितवर्जिते ।
प्रसुप्त इव संसारे चित्रे दृष्टिं न्यवेशयम् ॥ १०६ ॥
कलाभिरथ चित्राभिर्बुद्धिं सर्वविदामिव ।
अप्रमेयगुणाकारां कन्यां कन्याभिरावृताम् ॥ १०७ ॥
अनुमानोपमाशब्दौ सुदूरे तावुपासताम् ।
प्रत्यक्षेणापि तद्रूपं दुर्निरूपं निरूपकैः ॥ १०८ ॥
चक्षुर्निरीक्ष्य तस्यां हि मूर्छामुषितचेतनः ।
पाषाणपुरुषाकारः प्रत्यक्षेण किमीक्षते ॥ १०९ ॥
नेश्वरेण च धर्मेण न प्रधानेन नाणुभिः ।
न च कालस्वभावाद्यैस्तादृशी सुकराकृतिः ॥ ११० ॥
अलं तद्रूपकथया तद्गुणाख्यानदीर्घया ।
करिष्यथ स्वयं तस्या गुणरूपविचारणाम् ॥ १११ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

तदहं तां नमस्कर्तुमुत्तमाङ्गाहिताञ्जलिः ।
तद्रूपं विस्मितः पश्यंस्तूष्णीमासं मुहूर्तकम् ।। ११२ ।।
उन्नमय्य मुखं सापि विकसल्लोचनोत्पलम् ।
चिरं गोमुख जीवेति मां पूर्वं समभाषत ।। ११३ ।।
मम त्वासीदहो धूर्ता मुग्धाभा चापि खल्वियम् ।
एवं निराभिमाना च ययाहं समयार्थितः ।। ११४ ।।
निन्दिता च मयात्मीया बुद्धिर्वाक्च प्रमादिनी ।
हस्तौ प्रशस्तौ ताभ्यां हि पूर्वमेव कृताञ्जलिः ।। ११५ ।।
सर्वतो हस्तमात्रोऽहमचेतनमुखादिकः ।
अप्रमत्ता हि जीवन्ति मृता एव प्रमादिनः ।। ११६ ।।
इति चिन्तयते मह्यं तया दापितमासनम् ।
निखर्वदन्तचरणं तत्र चाहमुपाविशम् ।। ११७ ।।
सा ह मां क्षणमासीनमपृच्छद्गोमुखः कुतः ।
आगच्छतीति कथितं मया राजकुलादिति ।। ११८ ।।
तयोक्तं कुशली राजा देव्यौ चान्तःपुराणि च ।
रुमण्वदादयो वापि मन्त्रिणः सपरिग्रहाः ।। ११९ ।।
कुमारिति ततः किंचिदुल्लाप्यास्फुटरेफकम् ।
तूष्णींभूता क्षणं दृष्टिं नासाग्रे निश्चलामधात् ।। १२० ।।
पृष्टे हरिशिखादीनां क्रमेण कुशले तया ।
मया कुशलमित्युक्तं मामपृच्छदसौ पुनः ।। १२१ ।।
जानाम्येव यथा बुद्धिः सर्वैः सर्वा सुखेदिता ।
प्रकर्षो यस्य यस्यां वो विद्यां कथय तामिति ।। १२२ ।।
मयोक्तमर्यपुत्रस्य प्रावीण्यं गजनीतिषु ।
मानुषैरविगाह्ये च गान्धर्वज्ञानसागरे ।। १२३ ।।
दण्डनीतौ हरिशिखः शास्त्रेषु मरुभूतिकः ।
रथादियानविद्यासु निष्ठायातस्तपन्तकः ।। १२४ ।।
मया तु करभेणेव शमीनामग्रपल्लवाः ।
गृहीताः सर्वविद्यानामेकदेशा मनीषिताः ।। १२५ ।।
साब्रवीदथ विद्यानामासामासेवनस्य कः ।
भवतामुचितः कालः कतमद्वा विनोदनम् ।। १२६ ।।
मयोदितं त्रियामान्ते प्रबुद्धाः स्तुतदेवताः ।
मङ्गलालंकृताः पश्चादितिहासमधीमहे ।। १२७ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

अनुज्ञातास्ततो वैद्यैः सुगन्धिस्नेहधारिणः ।
अभ्यस्यामः सयानानि नियुद्धान्यायुधानि च ॥ १२८ ॥
ततः स्नात्वा च भुक्त्वा च मुहूर्तं यापितश्रमाः ।
अर्थशास्त्राणि शंसन्तो महाकाव्यानि चास्महे ॥ १२९ ॥
निशामुखे ततः सौधे सान्द्रचन्द्रप्रभाजिति ।
रमामहे सुखं कान्तैर्वेणुतन्त्रीरुतैरिति ॥ १३० ॥
अथ सा नयनान्तेन श्रवणान्तविसारिणा ।
बालिकामन्तिकासीनां दृष्ट्वापश्यन्मदन्तिकम् ॥ १३१ ॥
ततः कृच्छ्रादिवोत्थाय नितम्बभरमन्थरम् ।
मयासन्ने निविष्टा सा मनागपि न लक्षिता ॥ १३२ ॥
एवमन्यापि गणिका तृणवद्गणिता मया ।
यदापरा तदायाता रूपिणी रूपदेवता ॥ १३३ ॥
साब्रवीत्कष्टमायातमितो गुरु गुरोर्वचः ।
इतश्चातिथिसत्कारः किमत्र क्रियतामिति ॥ १३४ ॥
मयोक्तं देवताभ्योऽपि गुरवो गुरवो यतः ।
तस्माद्गुरुर्गुरोराज्ञा सैव संपाद्यतामिति ॥ १३५ ॥
साब्रवीन्न त्वयोत्कण्ठा कार्या मित्राण्यपश्यता ।
करिष्यति निरुत्कण्ठमियं त्वा पद्मदेविका ॥ १३६ ॥
ममाभिप्रायमूहित्वा लज्जमानेव साब्रवीत् ।
न युक्तमननुज्ञातैः प्रेष्यैरासन्नमासितुम् ॥ १३७ ॥
इदं त्वास्तीर्णपर्यङ्कं शरणं भर्तृदारकः ।
प्रविश्य रथसंक्षोभखेदं विनयतामिति ॥ १३८ ॥
तत्प्रविश्य तदादेशाद्विकसद्रमणीयकम् ।
शयनं हेमरत्नाङ्कं सापाश्रयमपाश्रयम् ॥ १३९ ॥
पादस्थाने ततः स्थित्वा साब्रवीत्कः करोतु वः ।
मन्दपुण्यैरसंभाव्यां पादसंवाहनामिति ॥ १४० ॥
पादसंवाहनं कार्यं भद्रं स्याद्येन केनचित् ।
संवाहकविशेषेण किमत्रेति मयोदितम् ॥ १४१ ॥
तया त्वालम्बिते पादे पाणिभ्यामभवन्मम ।
निर्दोषे मयि केनेयं प्रयुक्ता विषकन्यका ॥ १४२ ॥
करणान्यस्वतन्त्राणि न जाने कीदृशं मनः ।
विचेष्टानि च मेऽङ्गानि धिगनार्यामिमामिति ॥ १४३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

सा तु संवाह्य चरणौ मुहूर्तमिदमब्रवीत् ।
कथं दासजनो वक्षः श्रान्तं वः सेवतामिति ॥ १४४ ॥
मम त्वासीत्प्रगल्भेयमनाचारा च या मम ।
स्पृष्टपादतलौ हस्तावुरस्याधातुमिच्छति ॥ १४५ ॥
ममाभिप्रायमूहित्वा साब्रवीद्दर्शितस्मिता ।
उरः स्पृशति वः को वा कराभ्यां मूढधीरिति ॥ १४६ ॥
आसीच्च मम काप्येषा देवता ब्रह्मवादिनी ।
परचित्तज्ञता यस्मान्नास्ति रागवतामिति ॥ १४७ ॥
तयोक्तं रथसंक्षोभजातखेदस्य वक्षसः ।
स्तनोत्पीडितकं नाम संवाहनमनिन्दितम् ॥ १४८ ॥
यदि वाहमनुग्राह्या वक्षो वा प्रबलश्रमम् ।
ततो मामनुजानीत भर्तृतन्त्रा हि योषितः ॥ १४९ ॥
आसीच्च मम धीरेयं निरस्तकरुणा च या ।
अनुज्ञां लभते यावत्तावदास्ते निराकुला ॥ १५० ॥
अथैनामब्रुवं बाले परायत्तं निबोध माम् ।
यः संवाहनशास्त्रज्ञः स स्वतन्त्रः प्रवर्तताम् ॥ १५१ ॥
उरसा स्तनसारेण सा मदीयमुरस्ततः ।
संवाहयितुमारब्धा सकम्पेन सवेपथु ॥ १५२ ॥
सर्वथालं विसर्पन्त्या प्रसङ्गकथयानया ।
संक्षिप्तवस्तु रम्येऽर्थे न कदाचिद्विरज्यते ॥ १५३ ॥
ततः क्रीडागृहीत्तस्माद् बाह्यां तामेव वीथिकाम् ।
उपागच्छं मुहूर्ताच्च तामेवार्यसुतागता ॥ १५४ ॥
वन्दित्वा प्रस्थितं सा मां क्षणमालोक्य विस्मिता ।
आलपन्मधुरालापा स्मितप्रच्छादितारितिः ॥ १५५ ॥
इदं भवनमात्मीयं प्रत्यवेक्ष्यं सदा त्वया ।
दृश्यमानो भुजंगोऽपि कालेन परिचीयते ॥ १५६ ॥
अथ वस्त्रान्तमालम्ब्य मदीयं पद्मदेविका ।
विज्ञाप्यमस्ति मे किंचित्तच्च नाद्येत्यभाषत ॥ १५७ ॥
ततो हृदयवासिन्या पद्मदेविकया सह ।
तमेव रथमारुह्य कुमारागारमागमम् ॥ १५८ ॥
तत्र युष्मानभुञ्जानान्पश्यामि स्म मया विना ।
उपहासं च कुर्वन्तं तं तथा मरुभूतिकम् ॥ १५९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

दिनेऽन्यत्र च सेवित्वा क्षणं युष्मानहं पुनः ।
गत्वार्यदुहितुर्मूलमासेवे पद्मदेविकाम् ॥ १६० ॥
उक्तश्चार्यदुहित्राहमधीराः सुहृदस्तव ।
वृत्तान्तोऽयमतस्तेषां मा गमत्कर्णगोचरम् ॥ १६१ ॥
ततः प्रतिष्ठमानं मामवोचत्पद्मदेविका ।
तद्वः किं विस्मृतं कार्यमिति मेति मयोदितम् ॥ १६२ ॥
तयोक्तं कथयिष्यामि पुनरप्यागताय ते ।
धत्ते संध्रियमाणं हि रहस्यं रम्यतामिति ॥ १६३ ॥
अथापरस्मिन्दिवसे गत्वार्यदुहितुर्गृहम् ।
शोकमूकप्रवृद्धास्रमपश्यमबलाजनम् ॥ १६४ ॥
करद्वयावृतमुखी स्तम्भे लग्ना पराङ्मुखी ।
मन्दशब्दं मया दृष्टा क्रन्दन्ती पद्मदेविका ॥ १६५ ॥
तामपृच्छं महाराज्ये वत्सराजे सुराजनि ।
जङ्गमस्य कुतः शोको युवराजे च राजति ॥ १६६ ॥
न किंचिदपि सावोचन्मया पृष्टासकृद्यदा ।
तदा किल विषण्णोऽहं मुमोह च पपात च ॥ १६७ ॥
तत्र चैका प्रमृज्यास्रं मामवोचत्सचेतनम् ।
त्वन्नाथाश्लाघनीयेयमशोच्या पद्मदेविका ॥ १६८ ॥
अस्यास्तु स्वामिनीं पश्य युवराजे विराजति ।
यस्याः शोकोपतप्ताया यतो रक्षस्ततो भयम् ॥ १६९ ॥
अथ वा पश्य तामेव पश्यतामेव पीड्यते ।
त्वादृशां सुहृदां यस्याः समदुःखसजीवनम् ॥ १७० ॥
तदावेदितमार्गेण गत्वा प्रमदकाननम् ।
दृष्टा कमलिनीकूले तत्रार्यदुहिता मया ॥ १७१ ॥
मृणालशैवलाम्भोजनलिनीदलसंस्तरम् ।
शोषयन्ती सनिश्वासैर्मुहुर्विपरिवर्तनैः ॥ १७२ ॥
मुद्रिकालतिका नाम दारिका हारिका दृशः ।
तदङ्कन्यस्तचरणा ध्यायन्ती पुरुषोत्तमम् ॥ १७३ ॥
अथोपगम्य संभ्रान्तस्तां कृताञ्जलिरब्रवम् ।
देवी दुःखाङ्गदानेन संभावयतु मामिति ॥ १७४ ॥
साब्रवीदलमाकर्ण्य प्रवृद्धसुखभागिनः ।
तथा ममाप्रतीकारां लज्जाशोककरीं कथाम् ॥ १७५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

को हि नन्दनसंचारिकामिनीजनकामुकः ।
तरन्मकरगम्भीरां विशेद्वैतरणीमिति ॥ १७६ ॥
ततः प्रसादयन्ती तां मुद्रिकालतिकाब्रवीत् ।
भर्तृदारिकया कश्चित्स्मर्यते न विमानितः ॥ १७७ ॥
यदि च स्वयमाख्यातुमशक्ता भर्तृदारिका ।
ततो मामनुजानातु धृष्टो हि गणिकाजनः ॥ १७८ ॥
एवमुक्ताब्रवीदेवमेवं नाम निगद्यताम् ।
अकृत्वा साहसं कैर्वा महाँल्लब्धो मनोरथः ॥ १७९ ॥
न चेमं गोमुखादन्यः श्रोतुमालापमर्हति ।
भेदसंधानदक्षो हि दूतः कार्ये नियुज्यते ॥ १८० ॥
अथोत्सार्य ततो देशान्मुद्रिकालतिका कथाम् ।
मह्यमाख्यातुमारब्धा क्षणमाधीयतां मनः ॥ १८१ ॥
भरतो नाम राजासीत्त्रिवर्गान्तपरायणः ।
स समाहृतवान्कान्ताः कुमारीरा महोदधेः ॥ १८२ ॥
युगपत्परिणीयाहमेताः सर्वा रहोगताः ।
सुखान्यनुभविष्यामि संततानीत्यचिन्तयत् ॥ १८३ ॥
यस्याश्च प्रथमं तेन गृहीतः कम्पनः करः ।
तस्यामेव स संतुष्टः शुद्धपुण्यार्जिताकृतौ ॥ १८४ ॥
परिशेषास्तु यास्तासां मनोनयनहारिणः ।
मनोरुहकराकारानष्टौ प्राकल्पयद्गणान् ॥ १८५ ॥
गणे गणे च प्रमुखां मुखराभरणावृताम् ।
अनुज्ञातासनच्छत्रचामरामकरोन्नृपः ॥ १८६ ॥
ता गणान्तर्गता यस्मादन्यासां च महत्तमाः ।
तं महागणिकाशब्दमलभन्त नराधिपात् ॥ १८७ ॥
महागुणास्ततश्चान्यास्ततोऽप्यन्यास्ततः पराः ।
यावद्घटकसंघट्टकठोरकटयः खलाः ॥ १८८ ॥
य एष गणिकाभेद इदानीमपि दृश्यते ।
ततः कालात्प्रभृत्येव भरतेन प्रवर्तितः ॥ १८९ ॥
गणमुख्यास्तु यास्तासामेकस्यां किल संततौ ।
जाता कलिङ्गसेनेयं सरस्यामिव पद्मिनी ॥ १९० ॥
सुरासुरोरगस्त्रीणां निन्दन्ती रूपसंपदम् ।
अनया तनया लब्धा सेयं मदनमञ्जुका ॥ १९१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

एषा राजकुलं यान्तीं दृष्ट्वा मातरमेकदा ।
अहमप्याचि यामीति पुनः पुनरभाषत ॥ १९२ ॥
ज्ञात्वा तु दृढनिर्बन्धां साची दुहितरं प्रियाम् ।
गृहीतबालाभरणामनयन्नृपसंसदम् ॥ १९३ ॥
अथ राजकुलादेषा निवृत्ता लक्षिता मया ।
सविकासैः सतोषेव कपोलनयनाधरैः ॥ १९४ ॥
स्थिता संप्रस्थितासीना निषीदन्ती च संतताः ।
करोति स्म सखीमध्ये राजास्थानगताः कथाः ॥ १९५ ॥
दिनशेषमतिप्रेर्य क्षणदां च सजागरा ।
प्रातः सादरमादत्त चित्रं मण्डनमात्मनः ॥ १९६ ॥
प्रस्थिता प्रस्थितां दृष्ट्वा राजास्थानाय मातरम् ।
तया पृष्टा क्व यासीति यत्र त्वमिति चाब्रवीत् ॥ १९७ ॥
तयोक्तमननुज्ञातैः पुत्रि गन्तुं न लभ्यते ।
राजास्थानं तनुस्नेहाः परुषा हि नराधिपाः ॥ १९८ ॥
तेन मातर्निवर्तस्व लब्धानुज्ञा गमिष्यसि ।
धृष्टा हि द्वेष्यतां यान्ति प्रणयिन्योऽपि योषितः ॥ १९९ ॥
मधुराश्चोपपन्नाश्च श्रुत्वा मातुरिमा गिरः ।
कटुका दुर्घटाश्चेयं मन्यमाना न्यवर्तत ॥ २०० ॥
दृष्टनष्टनिधानेव दरिद्रवणिगङ्गना ।
मुक्तनिद्राशनालापा शय्यैकशरणाभवत् ॥ २०१ ॥
एकदा प्रस्तुतकथाः सखीरियमभाषत ।
स्वप्तुमिच्छाम्यहं सख्यस्तावन्निर्गम्यतामिति ॥ २०२ ॥
यातासु तासु मनसा यत्सत्यं मम शङ्कितम् ।
एताः प्रस्थापिताः सख्यः किमकारणमेतया ॥ २०३ ॥
या सखीभिर्विना निद्रां नैव लब्धवती पुरा ।
तस्यास्ता एव निघ्नन्ति निद्रामिति न बध्यते ॥ २०४ ॥
चिन्तयित्वेति तिष्ठन्ती जालवातायनावृता ।
मण्डनव्यापृतामेतां पश्यामि स्म सदर्पणा ॥ २०५ ॥
अभिराजकुलं स्थित्वा बद्धाञ्जलिरभाषत ।
जन्मान्तरेऽपि भूयासमहं तस्मिन्वधूरिति ॥ २०६ ॥
दुकूलपाशमासज्य कंधरायामनन्तरम् ।
उदलम्बयदात्मानं सत्वरा नागदन्तके ॥ २०७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

वेगादिषुरिवागत्य प्राणापहरणोद्यतम् ।
कण्ठपाशं तमेतस्याः कालपाशमिवाक्षिपम् ॥ २०८ ॥
शयनीयमथानीय सजलैर्व्यंजनानिलैः ।
बलात्प्रत्यानयं संज्ञां प्रेतराजकुलादहम् ॥ २०९ ॥
क्रमेणोन्मील्य नयने मन्थरा ताम्रतारके ।
निनीय मयि मत्तश्च प्रत्याहृत्येदमब्रवीत् ॥ २१० ॥
तन्मित्रमतिकष्टाद्यद् व्यसनात्किल रक्षति ।
व्यसने प्रहरन्त्या तु शत्रुत्वं दर्शितं त्वया ॥ २११ ॥
अहं हि सर्वदुःखानामिदमुत्पन्नमालयम् ।
त्वया जीवितमुज्झन्ती विधृता किमकारणम् ॥ २१२ ॥
आनुकूल्येन निर्वाह्य कालमेकपदे त्वया ।
विघ्नन्त्या मम संकल्पं दर्शिता प्रतिकूलता ॥ २१३ ॥
यदेतदुच्यते लोके सर्वथा न तदन्यथा ।
अशेषोपायदुःसाध्यो मित्रं शत्रुर्महानिति ॥ २१४ ॥
ब्रुवाणामित्यसंबद्धमित्येनामहमब्रवम् ।
स्वामिनि प्रभुरित्यस्मानुपालम्भेन तक्षसि ॥ २१५ ॥
इदं कथय नस्तावद् व्यसनेऽभ्युदयेऽपि वा ।
स्वामिन्या वयमायाते कस्मिन्नाभ्यन्तरीकृताः ॥ २१६ ॥
जातासि कृपणेदानीं दासवर्गमपास्य या ।
तनुमेकाकिनी त्यक्त्वा सुखमासितुमिच्छसि ॥ २१७ ॥
दुःखहेतुमतः शंस यदि साध्यं भविष्यति ।
जीविष्यामस्ततः सर्वा मरिष्यामो विपर्यये ॥ २१८ ॥
अथ स्थित्वा क्षणं तूष्णीं शनकैरिदमब्रवीत् ।
एकजीवशरीरायै किं तुभ्यमपि कथ्यते ॥ २१९ ॥
अथ जानन्त्यपि त्वं मां निर्लज्जयितुमिच्छसि ।
इदमाख्याय ते को वा स्त्रीभ्यः साहसिकः परः ॥ २२० ॥
अहं राजकुलं याता देवेनाहूय सादरम् ।
दक्षिणं परिघाकारमूरुमारोपिता तदा ॥ २२१ ॥
उपविष्टस्तु नृपतेरूरौ वामे नृपात्मजः ।
मया दृष्टः प्रविष्टश्च हृदयं मेऽनिवारितः ॥ २२२ ॥
दहनोऽपि वसन्नन्तर्न दहत्यरणीं स तु ।
सौम्योऽपि पुण्यवानस्मान्निर्धूमं दग्धुमिच्छति ॥ २२३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

स हेतुरस्य दुःखस्य सक्तद्दर्शनमागतः।
अधुना श्रूयमाणोऽपि किं वा विलपितैरिति ॥ २२४ ॥
श्रुत्वेदमहमस्यास्तु जाता यत्सत्यमाकुला।
उपायमेतमाशङ्क्य समुद्रोत्सेकदुष्करम् ॥ २२५ ॥
हा हेति हसितेनोच्चैर्गूहमाना विषण्णताम्।
एतामाश्वासयामि स्म निःसारैर्वचनैरिति ॥ २२६ ॥
मुञ्च स्वामिनि संतापमपि विद्याधरेश्वरम्।
वशयेयं तव प्रीत्यै किं पुनः पुरुषेश्वरम् ॥ २२७ ॥
किं तु त्वरावता शक्यं न लब्धं फलमीप्सितम्।
राजानोऽपि हि सामादीन्क्रमेणैव प्रयुञ्जते ॥ २२८ ॥
तेन धैर्यप्रकर्षेण मनः संधृत्य चञ्चलम्।
लोकेनालक्षिता कांश्चित्सहस्व दिवसानिति ॥ २२९ ॥
तं चेयं सिद्धमेवार्थमर्थिभावादबुध्यत।
अन्तश्चाकथयत्तोषं विकसन्मुखपङ्कजा ॥ २३० ॥
दिवसे दिवसे चैतां वचोभिर्मधुरानृतैः।
कार्यसंसिद्धिसंबद्धैर्दर्शिताशामयापयम् ॥ २३१ ॥
वन्ध्योत्तरैर्यदात्मानं वञ्च्यमानाममन्यत।
मोक्तुकामा तदा प्राणान्पुनरुत्प्रेक्षिता मया ॥ २३२ ॥
ततः संभ्रान्तया गत्वा मयास्या मातुरन्तिकम्।
संप्रधार्य तया सार्धमुपायोऽयमनुष्ठितः ॥ २३३ ॥
शरीरं राजपुत्रस्य द्वितीयमिव गोमुखः।
स केनचिदुपायेन वेशमाशु प्रवेश्यताम् ॥ २३४ ॥
स एव सहचारित्वादानेष्यति नृपात्मजम्।
मनःश्रोत्रहरालापो वसन्तमिव कोकिलः ॥ २३५ ॥
कलिङ्गसेनया चायं वृत्तान्तः कथितस्तदा।
पद्मावत्यै तया चासि चेतस्य इति भाषितः ॥ २३६ ॥
ततः सारथिकायस्थहस्त्यारोहादिभिस्तथा।
धूर्तैरस्मत्प्रयुक्तैस्त्वं वेशमेतं प्रवेशितः ॥ २३७ ॥
तिसृणां च प्रयुक्तानामभवद्भवतः प्रिया।
तन्त्रीणां वर्णतन्त्रीव मधुरा पद्मदेविका ॥ २३८ ॥
सा तु निर्वर्तितस्वार्था सुहृदर्थपराङ्मुखी।
न निवेदयते तुभ्यं स्वार्थभ्रंशविशङ्कया ॥ २३९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

नोपायमपरं दृष्ट्वा प्रयुक्तं भर्तृदारिका ।
असाध्यायतनिश्वासा निराशा दृश्यतामिति ॥ २४० ॥
तदिदं दुःसहं दुःखं यस्मादस्माकमागतम् ।
त्वदायत्तः स शेषश्च संविधत्तां भवानिति ॥ २४१ ॥
अथाहमब्रुवं कस्मान्नखच्छेद्यमुपेक्षया ।
कुठारच्छेद्यतां नीतं भवतीभिरिदं तृणम् ॥ २४२ ॥
स्वयमेव ततो गत्वा देवी विज्ञापिता मया ।
मुच्यतामेष संतापः सिद्धं विद्धि प्रयोजनम् ॥ २४३ ॥
युवराजार्थिनी देवी स चर्तगुणवत्सलः ।
संधाता गोमुखश्चेति धन्यस्त्रिकसमागमः ॥ २४४ ॥
नास्त्येव च ममायासः शरत्कान्त्युन्मना यतः ।
राजहंसो हि नलिनीं स्वयमेवोपसर्पति ॥ २४५ ॥
अलं चालापजालेन सर्वथाहं नृपात्मजम् ।
स्वामिन्यै कारयिष्यामि प्रणाममचिरादिति ॥ २४६ ॥
साब्रवीन्न नसंभाव्यमिदं नागरके त्वयि ।
किं तु प्रस्तावमासाद्य यतेथाः कार्यसिद्धये ॥ २४७ ॥
अप्रस्तावप्रयुक्ता हि यान्ति निष्फलतां क्रियाः ।
अनिष्टफलतां वापि कोपयित्वा प्रभूनिति ॥ २४८ ॥
ततस्तस्यै नमस्कृत्य कुमारवटकामगाम् ।
उच्छिष्टानागतश्चास्मि गृहीत्वा मोदकादिकान् ॥ २४९ ॥
तां च विज्ञापयामि स्म राजपुत्रेण मोदकः ।
स्वयमारभ्य हस्ताभ्यां युष्मभ्यं प्रहिता इति ॥ २५० ॥
साब्रवीज्जालमप्येतदाश्वासयति मादृशम् ।
आश्वसन्ति क्षणं दृष्ट्वा मृगा हि मृगतृष्णिकाम् ॥ २५१ ॥
माल्यचन्दनताम्बूलवासोभूषणधूपनैः ।
युष्माभिः प्रेषितानीति तामाश्वासितवानहम् ॥ २५२ ॥
एष विज्ञापयाम्यद्य श्वो विज्ञापयितेति च ।
अलब्धावसरः कालमेतावन्तमयापयम् ॥ २५३ ॥
अथ मामब्रवीद्देव्याः पुरतो मुद्रिकालता ।
अहो संभावना कार्या महानागरको भवान् ॥ २५४ ॥
प्रणामं कारयामीति विस्फूर्ज्यं भवता तथा ।
किमियं वञ्च्यते मुग्धा पत्रपुष्पफलादिभिः ॥ २५५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

अथ वा तिष्ठ तावत्त्वमहमेवानयामि तम् ।
विरक्तमपि संधातुमलं कौशलमस्ति नः ॥ २५६ ॥
एवमुत्तेज्जितस्तस्या गुरुभिर्वचनैरहम् ।
फलेन ज्ञास्यसीत्युक्त्वा प्रस्तावावहितोऽभवम् ॥ २५७ ॥
यात्रायां तु प्रवृत्तायामभ्यासेऽत्र यदेव मे ।
तन्मया कारिता यूयं क्षिप्रत्वा हरिशिखादिकान् ॥ २५८ ॥
यत्तत्प्रवहणं गच्छत्पथि युष्माभिरीक्षितम् ।
तदर्यदुहिताध्यास्त विद्युदभ्रमिव ध्वनत् ॥ २५९ ॥
यत्र यत्तन्मुखस्यार्द्धं ललाटनिहिताङ्गुलि ।
युष्मभ्यं दर्शितं वन्द्यं तत्तया वन्दमानया ॥ २६० ॥
यच्च विज्ञापिता यूयमानतं मुकुटं मनाक् ।
उन्नम्यतामिति मया तत्रापीदं प्रयोजनम् ॥ २६१ ॥
आसीदासां प्रणामोऽयमर्यपुत्रेण नागरः ।
कृतस्तोषयता कान्तामस्माकं स्वामिनीमिति ॥ २६२ ॥
सेयं कामयते देवं देवी मदनमञ्जुका ।
प्रज्ञापराक्रमप्राणं लक्ष्मीरिव नराधिपम् ॥ २६३ ॥
अयत्नोपनता चेयं न प्रत्याख्यातुमर्हति ।
नवेव मालतीमाला लोभनीयगुणाकृतिः ॥ २६४ ॥
दष्टानङ्गभुजंगेन लघु संभाव्यतामसौ ।
न ह्याशीर्विषदग्धान्त्राः क्षमन्ते दिवसानिति ॥ २६५ ॥
इति गोमुखतः श्रुत्वा कथां नवदशप्रियाम् ।
तत्कथापहृतव्रीडः प्रकाशमहमब्रवम् ॥ २६६ ॥
तदैव हृदयेऽस्माकं राजोत्सङ्गनिषण्णया ।
अशीर्णं मन्मथतरोः प्रकीर्णं बीजमेतया ॥ २६७ ॥
तद्गुणश्रवणाम्भोभिः सिच्यमानं तदा तदा ।
बाधमानं मनो जातमुच्छ्वसत्कर्कशाङ्कुरम् ॥ २६८ ॥
तद्दोहदमिवासाद्य प्रियां प्रवहणे स्थिताम् ।
कम्पनिःश्वासजननानमुञ्चत्पल्लवानिव ॥ २६९ ॥
समाप्तावयवो यावन्मनोभवमहातरुः ।
न समाक्रम्य मृद्नाति तावद्दर्शय तामिति ॥ २७० ॥
तेनोक्तं नर्तनाचार्यावस्पर्धेतां परस्परम् ।
त्वत्प्रवीणोऽहमित्युक्तौ तौ च भूपतिना किल ॥ २७१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अलं वां कलहं कृत्वा कर्मशास्त्रविदौ युवाम् ।
यस्य या कुशला शिष्या स नर्तयतु तामिति ॥ २७२ ॥
श्वः सुयामुनदन्तां च तस्मादर्यसुतां च नः ।
नृत्यन्तीं नृपतिर्द्रष्टा तत्र द्रष्टास्थ तामिति ॥ २७३ ॥
या स्वाभाविकरूपखण्डितजगद्रूपाभिमाना प्रिया
शृङ्गारादिरसप्रयोगसुभगा जायेत सा कीदृशी ।
इत्यध्यासितचेतसा कथमपि प्रक्रान्तया चिन्तया
पर्यङ्काङ्कविवर्तिनार्ततनुना नीता त्रियामा मया ॥ २७४ ॥

इति रथ्यासंलापो नाम सर्गः ॥ १० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

एकादशः सर्गः

अथ नागरकाकारस्तदाकारसुहृद्वृतः।
संप्रस्थाप्य मनः पूर्वं नृपास्थानमगामहम् ॥ १ ॥
तत्र पुष्पकसंस्थानमञ्चस्थानं महीपतिम्।
प्रणम्य तदनुज्ञातं मञ्चान्तरमसेविषि ॥ २ ॥
रङ्गाङ्गणमथालोक्य कुशलप्रेक्षकाकुलम्।
नृत्याचार्यौ नमस्कृत्य महीपालमवोचताम् ॥ ३ ॥
राजन्नुपान्तनेपथ्ये भृत्ये वः समुपागते।
द्रष्टुमिच्छथ यां पूर्वमाज्ञापयत तामिति ॥ ४ ॥
सोऽब्रवीन्नृत्यगीतादिकलाशास्त्रविशारदः।
गोमुखः स च यामाह सा पूर्वं नृत्यतामिति ॥ ५ ॥
ताभ्यामागत्य पृष्टश्च का पूर्वं नृत्यतामिति।
स सुयामुनदन्तेति तदुपाध्यायमादिशत् ॥ ६ ॥
ततस्तस्यां प्रनृत्तायां प्रनृत्ता नृत्यवेदिनः।
रङ्गशेषस्तु निश्चेष्टः सुषुप्तावस्थतां गतः ॥ ७ ॥
प्रत्याहृत्य ततश्चेतो ह्रियमाणं बलात्तया।
मनोनेत्राङ्गसंचारैरनाहार्यैरचिन्तयम् ॥ ८ ॥
नानुगन्तुमलं रम्भा नृत्तमस्याः समेनका।
कुत एव पराजेतुमबला बालिका प्रिया ॥ ९ ॥
राजहंसः पिपासान्धः प्राप्तः पङ्कजिनीं यथा।
पङ्काविलजलां पश्येत्तथाध्यासमहं प्रियाम् ॥ १० ॥
अवोचं गोमुखं चेदं जीयमानां प्रियामहम्।
अशक्तः प्रेक्षितुं तेन रङ्गान्निर्गम्यतामिति ॥ ११ ॥
तेनोक्तमिच्छया गन्तुमागन्तुं वा न लभ्यते।
वत्सराजकुलात्तेन मुहूर्तं स्थीयतामिति ॥ १२ ॥
विरतायां ततस्तस्यां पुराणार्करुचाविव।
जीवलोकमिव ज्योत्स्ना प्रिया रङ्गमरञ्जयत् ॥ १३ ॥
अपृच्छं गोमुखं चासां कतमा पद्मदेविका।
मुद्रिकालतिका चेति स विहस्येदमब्रवीत् ॥ १४ ॥
कीर्तिकान्त्योरियं मध्ये या लक्ष्मीरिव राजते।
एषा नः स्वामिनी देवी वामतो मुद्रिकालता ॥ १५।

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

न चेयं शक्यते जेतुमलं वः शङ्कया यतः ।
दृष्टा केन शरज्ज्योत्स्ना खद्योतप्रभया जिता ॥ १६ ॥
मया विजयमानेयमनेकं नर्तकीशतम् ।
दृष्टा संभावयाम्यस्यास्तेन नृत्तगुणानिति ॥ १७ ॥
गोमुखाभिमुखो यावत्सावधानं शृणोम्यहम् ।
तावज्जय जयेत्युच्चैर्विमुक्तः प्रेक्षकैर्ध्वनिः ॥ १८ ॥
रङ्गाद् दृष्टा च निर्यान्ती बाध्यमानेव सा मया ।
दैन्यवेपथुवैवर्ण्यविषादैः सहजैरिव ॥ १९ ॥
ततो विसर्जितास्थानं नमस्कृत्य महीपतिम् ।
स्वमावासं व्रजामि स्म कान्ताचिन्तापुरःसरः ॥ २० ॥
गोमुखं चाब्रवं कस्मान्मामिदानीमुपेक्षसे ।
न ह्यादेशमुपेक्षन्ते त्वादृशा मादृशामिति ॥ २१ ॥
तेनोक्तमपरः कश्चित्प्रत्ययार्थं विसर्ज्यताम् ।
श्रद्धास्यति न मे वाक्यं विप्रलब्धा हि सा मया ॥ २२ ॥
एषामन्यतमं याहि गृहीत्वेति मयोदिते ।
मरुभूतिक एवात्र योग्य इत्ययमुक्तवान् ॥ २३ ॥
अयं हरिशिखस्तावन्नीत्या वक्रगतिः कृतः ।
अपायशतमालोक्य कदाचिज्जालमालिखेत् ॥ २४ ॥
कथं कष्टतमे वालो व्यसनानां चतुष्टये ।
यत्प्रधानस्त्रियस्तत्र राजपुत्रः प्रवर्त्यते ॥ २५ ॥
एवमङ्गुलिभङ्गेन विचार्यालीकपण्डितः ।
विहन्यादपि नः कार्यं तस्मादेष न युज्यते ॥ २६ ॥
तपन्तकोऽपि बालत्वान्मूढः शून्यमुखो यतः ।
तस्मादेवंविधे कार्ये नियोगं नायमर्हति ॥ २७ ॥
विक्रमैकरसत्वाच्च समर्थो मरुभूतिकः ।
अभ्यस्तसाहसस्तस्मादेष प्रस्थाप्यतामिति ॥ २८ ॥
ततस्तौ सहितौ यातौ चिरात्तु मरुभूतिकम् ।
प्राप्तं हरिशिखोऽपृच्छत्किं वृत्तं भवतोरिति ॥ २९ ॥
तेनोक्तमावयोस्तावद्देशमध्येन गच्छतोः ।
आयात्यभिमुखी यैव सैव याति पराङ्मुखी ॥ ३० ॥
भञ्जन्ती चाङ्गुलीः क्रोधाद्वदत्यारक्तलोचना ।
न स्प्रष्टव्यो न संभाष्यो गोमुखः पापवानिति ॥ ३१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

क्रुद्धदौवारिकाक्रान्तहाटकस्तम्भतोरणैः ।
कक्ष्याद्वारैः प्रविष्टौ स्वः स्थानमर्यसुतास्थितम् ॥ ३२ ॥
तत्रैका दारिकावोचद् दारिकाः पश्यताद्भुतम् ।
धूर्तेनानेन चातुर्याद्गोमयं पायसीकृतम् ॥ ३३ ॥
अपराधोऽयमेतावत्सर्पः प्राणहरः कृतः ।
तमेव पश्यतानेन वाचालेन गुणीकृतम् ॥ ३४ ॥
वन्दमानो यदा कोपात्स्वामिन्या नाभिनन्दितः ।
संभ्रान्तश्च विलक्षश्च तदा तामाह गोमुखः ॥ ३५ ॥
मन्ये निष्कारणं कोपं देव्याः को नाम मादृशः ।
सेवकः परिचित्तज्ञः स्वामिनं कोपयेदिति ॥ ३६ ॥
तथान्यतमया कोपात्तालवृन्तभृतोदितम् ।
कथं निष्कारणो नाम किमिदं लघु कारणम् ॥ ३७ ॥
उत्कण्ठादर्शमिच्छन्ती कस्यापि चिरकाङ्क्षितम् ।
त्वया नर्तयता कान्ता किमियं सुखमासिता ॥ ३८ ॥
अथ वा तद्गतं नाम स्वामी किंकारणं त्वया ।
पश्यन्नभिमुखं प्रीत्या स तथा विमुखीकृतः ॥ ३९ ॥
भवान्पश्यतु वा मा वा त्वद्विधेयो युवा जनः ।
त्वमिच्छसि जयं यस्याः किमसौ न पराजिता ॥ ४० ॥
ततो भियावनमितं मुखमुन्नम्य गोमुखः ।
उक्तवान्पश्यतानर्थं दोषोभूतो गुणोऽपि नः ॥ ४१ ॥
यदि प्राक् स्वामिनी नृत्येत्तया राजा सुतोषितः ।
कदाचिदितरां नैव पश्येद् वृत्तकुतूहलः ॥ ४२ ॥
तदा च गुणविद्वेषी जनो वक्ता भवेद्यथा ।
पक्षपातान्नरेन्द्रेण दृष्टा मदनमञ्जुका ॥ ४३ ॥
इतरा यदि नृत्यन्ती तेन दृष्टा भवेत्तदा ।
नोर्वशीमपि पश्येत्सः कुतो मदनमञ्जुकाम् ॥ ४४ ॥
प्रीत्या यश्चोन्मुखः पश्यन्कृतः स्वामी पराङ्मुखः ।
मयोपायः प्रयुक्तोऽसौ कथमित्यवधीयताम् ॥ ४५ ॥
न सुयामुनदन्तायाः शक्यः कर्तुं पराभवः ।
कृतानुकरणैः साक्षाद्भरतेनापि नृत्यता ॥ ४६ ॥
अर्यपुत्रे तु विमुखे युष्माभिः सा पराजिता ।
सहजैरेव वैवर्ण्यविवादस्वेदवेपनैः ॥ ४७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

तेन ब्रवीमि सेवापि याति यद्यपराधताम् ।
भक्त्याराधितभर्तारः सेवका हन्त दुःस्थिताः ॥ ४८ ॥
अथवा सापराधोऽपि दूतः संमानमर्हति ।
संदेशश्रवणात्तेन संमानयत मामिति ॥ ४९ ॥
अथ सात्र परावृत्य प्रसादविशदानना ।
ईषद्विहसितज्योत्स्नासलिलस्नपिताधरा ॥ ५० ॥
अयि चन्द्रमुखं मा स्म गोमुखं परुषं वद ।
न हि वत्सेश्वरासन्नाः श्रूयन्ते स्त्रीसुहृद्द्रुहः ॥ ५१ ॥
अनालापेन यच्चासि क्षणमायासितो मया ।
तत्क्षमस्व न हि स्वास्था बाधन्ते त्वादृशामिति ॥ ५२ ॥
ततः सा गोमुखेनोक्ता द्रष्टुमिच्छति वः प्रियः ।
संदेहश्चेदियं मुद्रा तदीया दृश्यतामिति ॥ ५३ ॥
तयोक्तं कुम्भकाराणां कोटिर्वसति वः पुरे ।
कोटिः किमिति नानीता न हि ते क्षीणमृत्तिकाः ॥ ५४ ॥
तेनोक्तं केन वानीता मुद्रा वा मृत्तिकामयी ।
न ह्यारब्धमहाकार्याः प्रमाद्यन्ति सचेतसः ॥ ५५ ॥
यौगन्धरायणसुतः प्रियं मित्रं प्रियस्य वः ।
स्वामिना प्रेषितः प्रीत्या दृश्यतां मरुभूतिकः ॥ ५६ ॥
अथ देवी नमस्कृत्य प्रीता विज्ञापिता मया ।
यत्संदिशति नः स्वामी युष्मभ्यं तन्निशाम्यताम् ॥ ५७ ॥
प्रेरितः त्वामहं द्रष्टुं येन लक्ष्मीमिवालसः ।
क्रीडतास्मद्विधैरेष विलक्षः क्रियतामिति ॥ ५८ ॥
प्रस्थितायां ततो देव्यामाह मां पद्मदेविका ।
इयं प्रसाध्यते यावत्तावदास्तां भवानिति ॥ ५९ ॥
देव्या सह प्रविश्यान्तर्मुहूर्तादिव सा ततः ।
आह प्रकृष्टप्रमुदा प्रफुल्लनयनोत्पला ॥ ६० ॥
मया कलिङ्गसेनायै तया गत्वा रुमण्वते ।
तेनापि भूमिपतये वृत्तान्तोऽयं निवेदितः ॥ ६१ ॥
तेनोक्तं किमिहाख्येयं तरुणो ननु दारकः ।
जीवलोकसुखान्येष तस्मादनुभवत्विति ॥ ६२ ॥
सेयं राज्ञाभ्यनुज्ञाता गुरुणा मन्मथेन च ।
इयमायाति ते पश्चाद्यातु तावद्भवानिति ॥ ६३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

अथ प्रविश्य संभ्रान्ता प्रतीहारी न्यवेदयत् ।
सयानो गोमुखः प्राह लघु श्रावय मामिति ।। ६४ ।।
मयोक्तं गोमुखस्तावदेकाकी प्रविशत्विति ।
स प्रविश्योक्तवान्द्वारे देवी किं विधृतेति माम् ।।६५ ।।
अज्ञातप्रमदासङ्गमाकुलीभूतमानसम् ।
कुरु नागरकं तावत्त्वं मामित्यहमुक्तवान् ।। ६६ ।।
तेनोक्तं युद्धवेलायां दम्यन्ते तुरगा इति ।
यदेतद् घुष्यते लोके तदेतत्तथ्यतां गतम् ।। ६७ ।।
न नागरकतां प्राप्तुमुपदेशेन शक्यते ।
इयं हि मोक्षविद्येव प्रयोगावृत्तिसाधना ।। ६८ ।।
संक्षेपतस्तु वक्ष्यामि यद्यद् देवी करिष्यति ।
तत्तदेवानुकुर्यास्त्वं दक्षो हि लभते श्रियम् ।। ६९ ।।
अनुशिष्य स मामेवं निर्यायानीय च प्रियाम् ।
सुखं सुप्यास्तमित्युक्त्वा यथास्वं ससुहृद्गतः ।। ७० ।।
ततः प्रविश्य दयिता मामर्धाक्ष्णा निरैक्षत ।
कृतं तथैव च मया वन्दितेन च वन्दिता ।। ७१ ।।
सर्वथा यद्यदेवाहमनया कारितस्तदा ।
तदेवानुकरोमि स्म नर्तनाचार्यशिष्यवत् ।। ७२ ।।
अथ बुद्ध्वानुकूलं मामियमन्वर्थवेदिनम् ।
स्मित्वा सोत्कम्परोमाञ्चं गाढमङ्गमपीडयत् ।। ७३ ।।
ततोऽहमनपेक्ष्यैव तत्कृतानुकृतक्रमम् ।
अशरीरस्य कस्यापि गतो भूतस्य वश्यताम् ।। ७४ ।।
स्त्रीपुंसतामागतयोरनभिप्रेतनिद्रयोः ।
प्रदोष एव क्षणदा क्षीणा क्षणवदावयोः ।। ७५ ।।
प्रातः प्रवहणेनैव प्रियामादाय गोमुखः ।
मातुरेवानयद्गेहं मन्मानसपुरःसराम् ।। ७६ ।।
वर्धमानरतेरेवमतियातेषु केषुचित् ।
दिनेषु मम संप्राप्तः सेनानीरिदमब्रवीत् ।। ७७ ।।
अद्याष्टासु प्रयातेषु मुहूर्तेषु प्रवक्ष्यति ।
मौहूर्तानुमतो राजा रात्रेः शान्तिपुरःसरम् ।। ७८ ।।
तारयिष्यामि यमुनामहं यात्रागतं जनम् ।
युष्माभिरपि कर्तव्यं यत्तदाज्ञप्यतामिति ।। ७९ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

मयोक्तं गोमुखो गत्वा युष्मान्विज्ञापयिष्यति ।
इति तस्मिन्गते मह्यं गोमुखेन निवेदितम् ॥ ८० ॥
अघं सकामुकगणः श्वो गन्ता गणिकागणः ।
तेनैव सहिता यूयं गन्तारः शनकैरिति ॥ ८१ ॥
गोमुखेन तु वृत्तान्ते कथितेऽस्मिन् रुमण्वते ।
प्रतिष्ठे ससुहृत्प्रातः पृष्ठतो जनसंहतेः ॥ ८२ ॥
तच्च क्रीडागृहं प्राप्य कल्पितं यमुनातटे ।
दिवसं गमयामि स्म तं त्रियामामुखोत्सुकः ॥ ८३ ॥
गोमुखानीतया सार्धमासित्वा कान्तया सह ।
निशायां यातकल्पायामपश्यं रुदतीमिमाम् ॥ ८४ ॥
किमेतदिति पृष्टा च मया संभ्रान्तचेतसा ।
यदा नोक्तवती किंचित्तदान्या दारिकाब्रवीत् ॥ ८५ ॥
अपैति गुणवत्सङ्गाद् दोषो दोषवतां किल ।
गणिकाशब्ददोषस्तु नैनामद्यापि मुञ्चति ॥ ८६ ॥
काशिराजस्य या कन्या वृता तुभ्यं पुरोधसा ।
तस्याश्चामरधारिण्या भवितव्यं किलानया ॥ ८७ ॥
सेयमुत्प्रेक्ष्य तद् दुःखं दारुणं मरणादपि ।
विषपानकृतोत्साहा हातुमिच्छत्यसूनिति ॥ ८८ ॥
मयोक्तमहमप्यङ्गं त्वद्वियोगरुजातुरम् ।
नित्योत्क्षपितमक्षीबं त्यक्त्वा स्थास्याम्यवेदनः ॥ ८९ ॥
इत्यस्मिन्नेव समये प्राप्ता हरिशिखादयः ।
वृत्तान्तमेवमाकर्ण्य भीषणं सभियोऽभवन् ॥ ९० ॥
ततः संभाष्य सुहृदाववोचन्मरुभूतिकः ।
वयमेव विषं पूर्वं पिबामः कल्प्यतामिति ॥ ९१ ॥
ततो हरिशिखेनोक्तं क्वासौ संप्रति गोमुखः ।
यो हि मूलमनर्थस्य स तावत्पाय्यतामिति ॥ ९२ ॥
तेन गोमुखमाह्वातुं प्रहितागत्य दारिका ।
अब्रवीद्गोमुखो वक्ति किं मयातः प्रयोजनम् ॥ ९३ ॥
दीर्घजीवितनामानमध्यायं चिरविस्मृतम् ।
अहमध्येतुमारब्धो वैद्यात्प्राणप्रदादिति ॥ ९४ ॥
ततो हरिशिखेनोक्तः क्रुद्धेन मरुभूतिकः ।
प्रेर्यमाणं गलाङ्गुष्ठाभिः शीघ्रमानय तं शठम् ॥ ९५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

.... ।
.... ॥ ९६ ॥
यस्त्वया घटितोऽनर्थः स्वामिनो जीवितः सुखम् ।
स्वामिन्या सह संयोगः सोऽयमेवं विजृम्भते ॥ ९७ ॥
सोऽब्रवीत्सोऽयमायातो वादः संप्रति सत्यताम् ।
ज्वरिष्यामीति संचिन्त्य मण्डं पिबति मुण्डितः ॥ ९८ ॥
स कालस्तावदायातु स्वामिनी यद्विशङ्किता ।
तत्रैव विद्याम न्यश्चो पास्यामस्त्यज्यतां त्वरा ॥ ९९ ॥
अथ वालं प्रलापेन महीपालं तपन्तकः ।
विज्ञापयतु तेनास्य दत्तः पूर्वमयं वरः ॥ १०० ॥
अप्रसङ्गेऽपि भवता कार्या विज्ञापना मयि ।
सिद्धिं यास्यति चावश्यं मा स्म शङ्कां करोदिति ॥ १०१ ॥
इतीमामनुकूलाभिर्वाग्भिराश्वास्य गोमुखः ।
मातुरेवानयन्मूलं प्राविशाम ततः पुरीम् ॥ १०२ ॥
कुमारवटकास्थेन मयानूक्तस्तपन्तकः ।
गोमुखेन यदाख्यातं तत्कार्यं साध्यतामिति ॥ १०३ ॥
तपन्तकस्तु सास्फोटमिदं सिद्धमिति ब्रुवन् ।
गत्वा राजकुलं तस्मादागत्येदमभाषत ॥ १०४ ॥
राजपादैरहं पृष्टस्तात किं क्रियतामिति ।
शालीनेन मयाप्युक्तं मोदको दीयतामिति ॥ १०५ ॥
एवं मालाफलादीनि निःसाराणि तपन्तकः ।
याचते स्म प्रहीणत्वाद्गत्वा गत्वा महीपतिम् ॥ १०६ ॥
इति सशरीरया क्षणमिव क्षणदाः क्षपयन्
सह विशरीरया दयितया विरसान्दिवसान् ।
दिनरजनीविहारविपरीतमहं चरितैः
रथचरणाह्वयस्य चरितानि विडम्बितवान् ॥ १०७ ॥

इति श्लोकसंग्रहे मदनमञ्जुकालाभः ॥ ११ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

द्वादशः सर्गः

अथ मां कृतकर्तव्यं सुखासीनमहर्मुखे ।
वादी जित इवाच्छायस्त्रपया गोमुखोऽब्रवीत् ॥ १ ॥
अहमर्यसुतां नीत्वा गृहं स्वगृहमागतः ।
ततोऽपि वन्दितुं देव्यौ नरेन्द्रान्तःपुरं गतः ॥ २ ॥
वन्दिता च विहस्याह देवो पद्मावती यथा ।
किंकारणं वधूरद्य नास्मानायाति वन्दितुम् ॥ ३ ॥
श्रान्ता ते किं न मुक्तैव न वाद्यापि विबुध्यते ।
कोपिता वा भवेद्भर्त्रा शिष्टा दुश्चरितैरिति ॥ ४ ॥
अथागता हतोरस्का क्रन्दन्ती पद्मदेविका ।
नास्ति नः स्वामिनीत्युक्त्वा देव्योर्निपतिता पुरः ॥ ५ ॥
ततो देव्यौ ततः शेषमशेषमवरोधनम् ।
राजा च श्रुतवृत्तान्तः सास्थानो धैर्यमत्यजत् ॥ ६ ॥
ततः प्राप्याचिरात्संज्ञां मागध्या पद्मदेविका ।
कथं जानासि नास्तीति पृष्टाचष्ट निशाम्यताम् ॥ ७ ॥
यथैव गोमुखेनासौ स्वमावासं प्रवेशिता ।
तथैव कगिति घ्रातो गन्धोऽस्माभिरमानुषः ॥ ८ ॥
अकस्माच्च क्षणं निद्रां गच्छामः प्रतिबुध्य च ।
शून्यामीक्षामहे शय्यामश्रीकां नलिनीमिव ॥ ९ ॥
ततो हा हेति विक्रुश्य समूर्छाः क्षणमास्महे ।
न क्वचिच्च विचिन्वत्यः पश्यामः स्वामिनीमिति ॥ १० ॥
कलिङ्गसेनया त्वत्र शोकगद्गदयोदितम् ।
इदं तदागतं मन्ये दुर्विद्याधरचेष्टितम् ॥ ११ ॥
बालिकामहमादाय पूर्वं मदनमञ्जुकाम् ।
हर्म्याग्रे क्रीडयामि स्म चन्द्रिकासङ्गशीतले ॥ १२ ॥
एहि विद्याधरा३ एहि गृहाणेमां सुरूपिकाम् ।
एकामेव मया लब्धां सुतां दुर्लभिकामिति ॥ १३ ॥
ततश्चर्मासिकेयूरहारादिकरभासुरः ।
अवातरद्दिवः कोऽपि दिव्यगन्धस्रगम्बरः ॥ १४ ॥
दूरादेव च मां भीतां मा भैषीरिति सान्त्वयन् ।
गम्भीरध्वनिवित्रस्ततनयामिदमब्रवीत् ॥ १५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

यदि मह्यमियं दत्ता सत्येन तनया त्वया।
ततो मुञ्च नयाम्येनां न्यासभूता हि कन्यका ॥ १६ ॥
नाम्ना मानसवेगोऽहं विद्याधरगणाधिपः।
सर्वविज्ञेयविज्ञानमनोज्वलितधीरिति ॥ १७ ॥
अनिच्छन्ती ततस्तस्य संनिधौ चिरमासितुम्।
प्रयत्नाद्धैर्यमाधाय प्रगल्भेव तमब्रवम् ॥ १८ ॥
अर्हत्यवश्यमेवेयमीदृशी त्वादृशं पतिम्।
न पुनर्दीयते तावद्बालिका शैशवादिति ॥ १९ ॥
अथ मामभिवाद्यासावुल्कासंघातभासुरः।
दृश्यमानो महावेगः क्षणेनान्तर्हितोऽभवत् ॥ २० ॥
तेन ब्रवीमि तेनाद्य तत्स्मृत्वा क्षुद्रबुद्धिना।
विद्याधराधमेनासौ नीता यदि भवेदिति ॥ २१ ॥
सर्वथा दृश्यते नेह देवी मदनमञ्जुका।
यदत्रानन्तरं न्याय्यं तदनुष्ठीयतामिति ॥ २२ ॥
ततः समुत्पतन्नेव शोकः क्रोधेन मामकः।
प्रेरितः पवनेनेव प्रबलेन बलाहकः ॥ २३ ॥
स्त्रीतस्कर दुराचार मूढ मानसवेगक।
तिष्ठ तिष्ठ क्व यासीति प्रालपं गगनोन्मुखः ॥ २४ ॥
युगपत्क्रोधशोकाभ्यां शोषितोऽहं क्रमेण च।
यथानिलतुषाराभ्यां शिशिरे कमलाकरः ॥ २५ ॥
गोमुखस्तु नृपाहूतः प्रत्यागत्येदमब्रवीत्।
किमेतदिति पृष्टेन वृत्तान्तोऽयं मयोदितः ॥ २६ ॥
ततः संभ्रमविस्रस्तमाकर्षन्नुत्तराम्बरम्।
विषादाकुलितो राजा प्रस्थितो युष्मदन्तिकम् ॥ २७ ॥
अन्तरे च रुमण्वन्तमाह केयं प्रमादिता।
सर्वथा ख्यापितं लोकैर्भवतां नीतिकौशलम् ॥ २८ ॥
युक्तं तदा यदालोच्य महत्सीदत्प्रयोजनम्।
विप्रलब्धोऽस्मि युष्माभिर्देव्या वासवदत्तया ॥ २९ ॥
अधुना ध्रियमाणेऽपि समर्थसचिवे मयि।
अपनीता वधूः कस्माद्बालान्मम सुतादिति ॥ ३० ॥
स तमाह निवर्तध्वमलं तत्र गतेन वः।
युष्मान्दृष्ट्वा हि स शिशुः प्राणानपि परित्यजेत् ॥ ३१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

आज्ञापयथ मां यच्च यच्च विज्ञापयामि वः ।
आसीनानासने तेन निवृत्य स्थीयतामिति ॥ ३२ ॥
उपविष्टाग्र चाचष्ट स्फुटं दिव्येन सा हृता ।
अनाथापि न वः काचित्केनचित्परिभूयते ॥ ३३ ॥
यावदन्तःपुराटव्यौ यावच्च गृहपक्षिणः ।
नास्त्यसौ यो न चास्माभिरीक्षितश्चारचक्षुषा ॥ ३४ ॥
आकाशे तु न मे प्रज्ञा क्रमते दिव्यगोचरे ।
तेन विद्याधरेणासौ हृतेति हृदये मम ॥ ३५ ॥
अथ वा भवतूद्याने युवराजः परीक्षिताम् ।
कदाचित्कुपिता भर्त्रे तत्रासीत वधूरिति ॥ ३६ ॥
कुपितानां हि भर्तृभ्यः श्रूयन्ते कुलयोषिताम् ।
साधुभिः कथ्यमानानि पञ्च स्थानानि तद्यथा ॥ ३७ ॥
श्वश्रूभ्रातृननान्दृणां भर्तृमित्रस्य वा गृहम् ।
दुष्टसंचारशून्यानि मन्दिरोपवनानि वा ॥ ३८ ॥
अत्रान्तरे कथितवानाख्यानं मरुभूतिकः ।
प्रस्तावे यन्मया पूर्वं श्रुत तदवधीयताम् ॥ ३९ ॥
अष्टावक्रस्य दुहिता सावित्री नाम कन्यका ।
आसीद्या चरिताकारैः सावित्रीमतिरिच्यते ॥ ४० ॥
अष्टावक्रमयाचिष्ट कदाचिदृषिरङ्गिराः ।
ब्रह्मन्नकृतदारोऽस्मि सुता मे दीयतामिति ॥ ४१ ॥
सोऽब्रवीद्भवतः कोऽन्यस्त्रैलोक्येऽपि वरो वरः ।
किं तु दत्तेयमन्यस्मै क्षमतां भगवानिति ॥ ४२ ॥
तस्य भ्राता वृषो नाम स चाङ्गिरसमब्रवीत् ।
अमृता नाम दुहिता मम सा गृह्यतामिति ॥ ४३ ॥
परिणीय तु तां कन्याममृताममृतोपमाम् ।
आत्मानमङ्गिरा मेने पीतामृतमिवामृतम् ॥ ४४ ॥
सा कदाचित्कथंचित्तं कारणेऽल्पेऽपि पीडिता ।
उपालब्धवती नाथमृषिपुत्रस्य वल्लभा ॥ ४५ ॥
चक्षूरक्तेन भवता सावित्री स्वयमर्थिता ।
अहं त्वनिच्छते तुभ्यं पित्रा दत्ता बलादिति ॥ ४६ ॥
नानाविधैः स शपथैरमृतां परिसान्त्वयन् ।
कंचिदभ्यनयत्कालमेकदास्तंगते रवौ ॥ ४७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

पश्चात्सन्ध्यामुपासीनमासीनं मौनधारिणम् ।
अपृच्छदमृतागत्य किं ध्यायति भवानिति ॥ ४८ ॥
तेन वन्दितसंध्येन चिरादुक्तं ननु प्रिये ।
देवीं विहाय सावित्रीं किमन्यच्चिन्तयाम्यहम् ॥ ४९ ॥
अथ सा श्रुतमित्युक्त्वा स्वस्मिन्नाश्रमपादपे ।
देवताभ्यो नमस्कृत्य शरीरमुदलम्बयत् ॥ ५० ॥
आकृष्टकण्ठपाशा च पुरः प्रैक्षत देवताम् ।
विद्युत्पिङ्गजटाभारां साक्षमालाकमण्डलुम् ॥ ५१ ॥
ततो दन्तप्रभाजालप्रभासिततपोवना ।
देवतावोचदमृताममृतेनेव सिञ्चती ॥ ५२ ॥
पुत्रि मा स्म त्यज प्राणान्दुस्त्यजान्धर्मसाधनान् ।
स्त्रैणमज्ञानमाश्रित्य संतुष्टो हि पतिस्त्वया ॥ ५३ ॥
नाष्टावक्रस्य दुहिता सावित्री तेन चिन्तिता ।
किं त्वहं ब्रह्मरुद्रादिसप्तलोकनमस्कृता ॥ ५४ ॥
सर्वथा मत्प्रसादात्ते पुत्रि पुत्रो भविष्यति ।
बलेन तपसा यस्य न समानो भविष्यति ॥ ५५ ॥
इति दत्त्वा वरं तस्यै सावित्री दिवमाश्रयत् ।
अमृतापि गताशङ्का भर्त्रा सह समेयुषी ॥ ५६ ॥
तेन ब्रवीमि कुपिता कदाचिदमृतेव सा ।
उद्यानं प्रविशेत्तत्र स्वयमन्विष्यतामिति ॥ ५७ ॥
अथाहं शिबिकारूढः प्रस्थितो वेशमस्मृतिः ।
चक्षुश्चेतोहराकाराः पश्यन्वेश्याः समूहशः ॥ ५८ ॥
आसीच्च मम देवीभ्यां प्रयोगोऽयमनुष्ठितः ।
अपि नामास्य कस्यांचित्स्त्रियां भावो भवेदिति ॥ ५९ ॥
तदायं मोहसंकल्पो न हि संकल्पजन्मनः ।
रतेरन्यासु संकल्पः प्रमदासु प्रवर्तते ॥ ६० ॥
ततः संकल्पयन्नेवमचन्द्रिकमिवाम्बरम् ।
कान्तामातुर्गृहं कान्तं कान्ताशून्यमुपागमम् ॥ ६१ ॥
प्रकाशानप्रकाशांश्च प्रदेशान् बहुशो बहून् ।
अन्विष्यन्तो भ्रमाम स्म न चापश्याम तत्र ताम् ॥ ६२ ॥
गोमुखोद्दिष्टमार्गश्च प्रविश्य गृहकाननम् ।
पृच्छामि स्म प्रियावार्त्तां साक्षिशाखामृगाण्डजान् ॥६३॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

केभ्यश्चित्कुपितः शापान् केभ्यश्चिद्वितरन्करान् ।
विडम्बयन्नशास्त्रज्ञमत्युत्कटरसं नटम् ॥ ६४ ॥
अथोपगम्य त्वरितः प्रहृष्टो मरुभूतिकः ।
अर्यपुत्रार्यदुहिता मया दृष्टेत्यभाषत ॥ ६५ ॥
ततस्तस्य परामृज्य पाणिना विकसन्मुखम् ।
अपि सत्यमिदं सौम्य स्यात्क्रीडेत्यहमब्रवम् ॥ ६६ ॥
सोऽब्रवीत्सत्यमप्येतत्क्रीडा यैषातिहर्षजा ।
असत्ये ह्यत्र या क्रीडा तदुन्मत्तविजृम्भितम् ॥ ६७ ॥
अथ वालं विमर्शेन महाभ्युदयवैरिणा ।
त्वरितं गम्यतां यस्मान्नार्तः कालमुदीक्षते ॥ ६८ ॥
पश्यामि स्म ततो गच्छन्नशोकशिशुमग्रतः ।
रक्तं कुसुमसंघातमयमाभूमिपल्लवम् ॥ ६९ ॥
अकाले किमशोकस्य कुसुमानीति चिन्तयन् ।
तस्य स्कन्धे ह्रियालीनामपश्यं प्राणदायिनीम् ॥ ७० ॥
आसीच्च मम किं चित्रं यत्पादस्पर्शदोहृदः ।
सद्यः कुसुमितोऽशोकः प्राप्य सर्वाङ्गसंगतिम् ॥ ७१ ॥
इदमत्र महच्चित्रं यदालोकितमेतया ।
वनदेवतयोद्यानं सकलं न विजृम्भितम् ॥ ७२ ॥
सर्वथाचेतना वृक्षाः कान्ताया दर्शने सति ।
सुभगे निर्विकारत्वादङ्गारतुषभस्मवत् ॥ ७३ ॥
अथालिङ्गितुमारब्धः सानुरागमहं च ताम् ।
तया चाङ्गानि संहृत्य मा तावदिति वारितः ॥ ७४ ॥
ततः प्रसरभङ्गेन विलक्षमुपलक्ष्य माम् ।
साब्रवीदपरोधोऽयमर्यपुत्रेण मृष्यताम् ॥ ७५ ॥
आराधितवती यक्षमहं कन्या सती यथा ।
अर्यपुत्रस्य भूयासं दयिता परिचारिका ॥ ७६ ॥
तुभ्यं कार्ये च संसिद्धे शमीलाजसुगन्धिना ।
पानं हस्तेन दास्यामि प्रसीदतु भवानिति ॥ ७७ ॥
स च तस्य प्रसादान्मे यातः सिद्धिं मनोरथः ।
आयाचितं तु यक्षाय न मया प्रतियाचितम् ॥ ७८ ॥
तेनाहं पानशौण्डेन नीता धनपतेः सभाम् ।
वृत्तान्तः कथितश्चायमथोक्तो धनदेन सः ॥ ७९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

आयाचितमियं तुभ्यमचिरेणैव दास्यति ।
नीत्वा समर्पय क्षिप्रं दारकाय वधूमिति ॥८०॥
तेन चाहमिहानीता गगनागमनाच्च मे ।
शरीरं परुषीभूतं वारिता स्थ ततो मया ॥८१॥
... ... ।
तस्मै यक्षाय युष्माभिः स मे संपाद्यतामिति ॥८२॥
अथास्यै गणिकाध्यक्षो राजादेशं न्यवेदयत् ।
अद्यारभ्य कुलस्त्रीत्वं भवतीनां भवत्विति ॥८३॥
तं चाकर्ण्य महामनोरथमिदं पूर्णं चिरात्काङ्क्षितं
नैव प्रीतिविकासिहारिहसितं धत्ते स्म कान्ता मुखम्
याच्ञावृत्तिकदर्थितैर्बहुभिरप्याप्तैर्न हि प्रार्थकाः
प्रीतिं यान्ति तथा यथा तनुभिरप्यर्थैः सुखाभ्यागतैः ॥८४॥

इति वेगवतीलाभे उद्याननिमयो नाम द्वादशः
सर्गः ॥ १२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

त्रयोदशः सर्गः

ततो दिवसमासित्वा कान्तामातुरहं गृहे।
प्रियां नववधूवेषां प्रदोषे परिणीतवान् ॥ १ ॥
प्रसादादर्यपादानां कुलस्त्रीत्वमुपागताम्।
तामादाय स्वमावासं प्रवृत्तोत्सवमागमम् ॥ २ ॥
तत्र सा सधनाध्यक्षं तं यक्षं कुसुमादिभिः।
अभ्यर्च्य पानदानेन सुदुष्तोषमतोषयत् ॥ ३ ॥
पद्मरागमयीं शुक्तिं पद्मरागद्रवत्विषः।
आदाय मधुनः पूर्णां ततो मामब्रवीत्प्रिया ॥ ४ ॥
मङ्गलानां प्रधानत्वात्कार्यसंसिद्धिदायिनी।
एषा धनपतेः शेषा स्वादुरास्वाद्यतामिति ॥ ५ ॥
मयोक्तमननुज्ञातस्तातपादैर्गुणानपि ।
नाहं सेवितुमिच्छामि किं पुनर्व्यसनं महत् ॥ ६ ॥
ततः सा दृढसंरम्भा शपथैरव्यतिक्रमैः।
चिरान्निरुत्तरीकृत्य मामनिच्छुमपाययत् ॥ ७ ॥
पीतैकमधुशुक्तिं च मां सापृच्छत्कृतस्मिता।
किमास्वादमिदं पानमिति प्रत्यब्रवं ततः ॥ ८ ॥
आपाने मधुरास्वादमनुस्वादे तु तिक्तकम्।
क्षये कषायकटुकमवच्छेदे मनागिति ॥ ९ ॥
साब्रवीद्व्यक्तमद्यापि न जानीथ रसं पुनः।
पीयतामिति पीतं च पुनस्तद्वचनान्मया ॥ १० ॥
इदं कीदृशमित्यस्यै पृच्छत्यै कथितं मया।
किमर्थमपि मे चित्तं गतमस्वस्थतामिति ॥ ११ ॥
तयोक्तमपराप्येका शुक्तिरास्वाद्यतां ततः।
गमिष्यत्यचिरादेव चित्तं ते स्वस्थतामिति ॥ १२ ॥
तस्यामपि च पीतायामपश्यं वेगवद्भ्रमान्।
तरुप्रासादशैलादीन् स्थावरानपि जङ्गमान् ॥ १३ ॥
यथा चाहं तयोपायैरग्राम्यैः शपथादिभिः।
अनिच्छन् पायितः पानं तथा तामप्यपाययम् ॥ १४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

बलवद्भ्यामथाक्रम्य मदेन मदनेन च ।
यदेव रुचितं ताभ्यां तत्रैवास्मि प्रवर्तितः ॥ १५ ॥
यः संतोषयितुं यक्षं विवाहः कृत्रिमः कृतः ।
तेन कृत्रिममेवासौ कन्यात्वं प्रतिपादिता ॥ १६ ॥
ततः प्रातरुपागम्य मधुगन्धाधिवासितम् ।
घ्रात्वा हरिशिखो वेश्म संभ्रान्तमतिरुक्तवान् ॥ १७ ॥
अपूर्व इव गन्धोऽयमर्यपुत्र विभाव्यते ।
मन्येऽर्यपुत्रया यूयमनिच्छाः पायिता इति ॥ १८ ॥
स मयोक्तः सखे सख्या तवाहं पायितो बलात् ।
भवतापि रुचौ सत्यां स्थीयतां पीयतामिति ॥ १९ ॥
सोऽब्रवीद्व्यसनग्रामग्रामण्यं भवतामपि ।
पानं साधु न पश्यामि किं पुनर्मन्त्रिणामिति ॥ २० ॥
मयोक्तमर्यपादेषु समित्रेषु समाश्रितम् ।
पालयत्सु किमस्माकमात्मभिर्वञ्चितैरिति ॥ २१ ॥
तेनोक्तं मन्त्रिसचिवैर्विज्ञाप्यं कार्यमागतम् ।
अनुष्ठाने पुनस्तस्य स्वातन्त्र्यं स्वामिनामिति ॥ २२ ॥
तं पिबन्तं सहावाभ्यामालोक्य मरुभूतिकः ।
निःशङ्कः पातुमारब्ध तं च दृष्ट्वा तपन्तकः ॥ २३ ॥
राजमानस्ततो रक्तै रङ्गरागस्रगम्बरैः ।
पुनरुक्तप्रियालापो मामवन्दत गोमुखः ॥ २४ ॥
तमत्यासन्नमासीनमतिमात्रप्रियंवदम् ।
पादौ संवाहयन्तं मे क्रुद्धो हरिशिखोऽब्रवीत् ॥ २५ ॥
उन्मत्त किमसंबद्धं भाषमाणः पुरः प्रभोः ।
उद्वेजयसि भर्तारमपसृत्यास्यतामिति ॥ २६ ॥
तेनोक्तं मूर्ख नैवेदं मदसामर्थ्यजृम्भितम् ।
स्वामिनो निःसपत्नौ तु पादाविच्छामि सेवितुम् ॥ २७ ॥
यदा तूभयवैतर्द्धभर्तृमूर्धभिरर्चितौ ।
भविष्यतस्तदास्माकं ससपत्नौ भविष्यतः ॥ २८ ॥
वैतर्द्धनामग्रहणात्ततो मदनमञ्जुका ।
स्मितसंदर्शितप्रीतिरब्रवीत्साश्रुलोचना ॥ २९ ॥
अहो चातुर्यमाधुर्यप्रधानगुणभूषणाः ।
आलापा निर्गताः सौम्याद्गोमुखस्य मुखादिति ॥ ३० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

मयोक्तं भण पश्यामस्त्वया कस्माच्चिरं स्थितम् ।
को वा तवेदमाकारमुज्ज्वलं कृतवानिति ॥ ३१ ॥
तेनोक्तं वयमाहूय मागध्या राजसंनिधौ ।
आज्ञापितास्तव भ्रात्रा पानमासेवितं निशि ॥ ३२ ॥
तेन पानगृहात्पानं स्वाद्यमानं स्वदेत यत् ।
स्वयमास्वाद्य तद् भ्रात्रे त्वया प्रस्थाप्यतामिति ॥ ३३ ॥
सोऽहं देवीद्वयेनापि मण्डयित्वा स्वपाणिभिः ।
पानागाराय गमितः पानाध्यक्षपुरःसरः ॥ ३४ ॥
तत्र चास्वादयन्नेव तत्तत्पानं मनाङ्मनाक् ।
मत्तोऽहं प्रेषयामि स्म युष्मभ्यमपि संततम् ॥ ३५ ॥
तस्मात्पिबत निःशङ्काः कापिशायनमासवम् ।
अनुज्ञाताः सहामात्यैर्गुरुभिर्मुदितैरिति ॥ ३६ ॥
सेवमानस्ततः पानं सकान्तामित्रमण्डलः ।
दिवसान्गमयामि स्म प्रहृष्टपरिचारकः ॥ ३७ ॥
कदाचिदेकपर्यङ्कस्थिता मदनमञ्जुका ।
युष्माभिः सुखसुप्ताहं न द्रष्टव्येत्यभाषत ॥ ३८ ॥
मम त्वासीत्किमित्येषा निवारयति मामिति ।
यत्सत्यं सुतरां चेतः कुतूहलतरंगितम् ॥ ३९ ॥
कदाचिदर्धरात्रेऽहं स्थावराकारजङ्गमे ।
पाने परिणतिं याति प्रतिबुद्धः पिपासितः ॥ ४० ॥
ततः परिजनं दृष्ट्वा प्रसुप्तमभवन्मम ।
न युक्तं सुखसुप्तस्य शत्रोरपि विबोधनम् ॥ ४१ ॥
भार्या पुनः शरीरार्धमतो मदनमञ्जुकाम् ।
प्रतिबोध्य जलं याचे तद्धि मे न विरूप्यते ॥ ४२ ॥
इति निर्धार्य तस्यां च मया दृष्टिर्निपातिता ।
अवदन्त्यैव सा कापि नारीरूपेव चन्द्रिका ॥ ४३ ॥
आसीच्च मम किं यक्षी किं गन्धर्वी किमप्सराः ।
मानुषी स्यात्कुलस्त्री स्याद्गणिका स्यादियं न हि ॥ ४४ ॥
यस्मादन्यतमाप्यासां लक्षणैर्नोपपद्यते ।
तस्माद्विद्याधरी प्राप्ता कापि केनापि हेतुना ॥ ४५ ॥
इति निर्णीय निपुणं करिणीतालुकोमलौ ।
गाढं संवाहयामि स्म तस्याश्चरणपल्लवौ ॥ ४६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

सा तु संत्याजिता निद्रां सद्यश्चरणपीडया ।
मामालोक्य तथाभूतं भीता भूमावुपाविशत् ॥ ४७ ॥
अब्रवीच्च न कर्तव्यमर्यपुत्रेण साहसम् ।
त्वादृशामनुकम्प्यो हि बलिनां प्रमदाजनः ॥ ४८ ॥
ततः श्रुत्वेति यत्सत्यमात्मन्येवास्मि लज्जितः ।
एवंकारिणमप्येषा संभावयति मामिति ॥ ४९ ॥
सा मां लज्जितमालोक्य जानुसंनिहिताननम् ।
लज्जामपहरन्तीव त्वरितेदमभाषत ॥ ५० ॥
श्रूयतां चाप्रियं सा ते प्रिया मदनमञ्जुका ।
त्वद्गुणस्मरणव्यग्रा नयते दिवसानिति ॥ ५१ ॥
आसीन्मे मनसि हृता न सा मृता सा
या दृष्टेर्व्रजति न गोचरं प्रिया मे ।
ज्योत्स्ना हि स्फुटधवलापि कौमुदीन्दोर्
अन्धानां बहलतमोमलीमसैव ॥ ५२ ॥

इति वेगवतीदर्शनो नाम त्रयोदशः
सर्गः ॥ १३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

चतुर्दशः सर्गः

ततस्तामब्रवं भीरु त्वमेव हि मम प्रिया ।
तथापि तु विनोदेन तिष्ठामः कथ्यतामिति ।। १ ।।
ग्रहीतव्यानि नामानि गुरुदेवद्विजन्मनाम् ।
यस्मात्तेन विशुद्ध्यर्थं स्नानमाचरितं तया ।। २ ।।
अस्ति मेरुगिरिप्रांशुराषाढो नाम पर्वतः ।
शूरपण्डितवित्ताढ्यविद्याधरकुलालयः ।। ३ ।।
तत्र विद्याधरस्वामी वेदवान्वेगवानिति ।
यः कुवेराधिकस्वोऽपि निःस्व एव दिनात्यये ।। ४ ।।
तस्यापि पृथिवी नाम महिषी प्रांशुवंशजा ।
तृणाय मन्यते स्थैर्याद्या देवीं पृथिवीमपि ।। ५ ।।
तौ च पुत्रमविन्दन्तौ चिरं दुःखमतिष्ठताम् ।
प्रौढाया इव कन्यायाः पितरौ सदृशं वरम् ।। ६ ।।
तौ मनःपुत्रिकां नाम कुलविद्यां सुतार्थिनौ ।
आराधयितुमारब्धौ तया चोक्तं प्रसन्नया ।। ७ ।।
सर्वविद्याधरोत्कृष्टविद्याधरपराक्रमः ।
भविता भवतोः पुत्रः पुत्रकौ दुःखमुज्झतम् ।। ८ ।।
एका च दुहिता यस्याः कलाशाली भविष्यति ।
शूरः साङ्ग इवानङ्गो विद्याधरपतिः पतिः ।। ९ ।।
काले क्वचिदतीते च प्रसूता पृथिवी सुतम् ।
त्रिवर्गमक्षतं देवी पृथिवीव सुरक्षिता ।। १० ।।
मनःपुत्रिकया दत्तः स यस्मात्कुलविद्यया ।
तस्मान्मानसवेगाख्यः पुत्रः पित्रा प्रसाधितः ।। ११ ।।
संवत्सरत्रयेऽतीते जाताया दुहितुः कृतम् ।
नाम वेगवतात्मीयमसौ वेगवती ततः ।। १२ ।।
लब्धेष्टतनयौ तौ च मोदमानावहर्निशम् ।
नीतवन्तौ चिरं कालमेकाहर्निशसंमितम् ।। १३ ।।
वेगवानेकदा स्नातः प्रीणिताग्निसुरद्विजः ।
भद्रासनस्थमात्मानं ददर्शादर्शमण्डले ।। १४ ।।
अथ हंसमिवासीनमञ्जनाचलमूर्धनि ।
मृणालधवलं केशं दृष्टवानात्ममूर्धनि ।। १५ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

ततो भद्रासनं त्यक्त्वा वसुधास्थण्डिले स्थितः ।
पृष्टो मानसवेगेन किमेतदिति वेगवान् ॥ १६ ॥
तेनोक्तं पलितं दृष्ट्वा मनःपुत्रिकवंशजाः ।
तपांसि वा निषेवन्ते वेदान्तविहितानि वा ॥ १७ ॥
तत्प्रजाः पालयेः पुत्र प्रजास्त्वां पालयन्तु च ।
पालितैर्हि मृगेन्द्रोऽपि काननैरेव पाल्यते ॥ १८ ॥
अथ मानसवेगेन क्रोशन्तीषु प्रजासु च ।
राजा मन्दसुखोत्कण्ठः प्रतियातस्तपोवनम् ॥ १९ ॥
भर्त्रा निवर्त्यमानापि वचोभिः सोपपत्तिभिः ।
न निवृत्ता यदा देवी तदोपायं प्रयुक्तवान् ॥ २० ॥
अद्यैवाहं च्युतो राज्यादद्यैवेयं पतिव्रता ।
न मे संपादयत्याज्ञामहो धर्मः सतामिति ॥ २१ ॥
ततो ह्रीता च भीता च साश्रुश्रेणिः सवेपथुः ।
पादयोः पतिता पत्युर्व्यज्ञापयदसौ शनैः ॥ २२ ॥
यदा तर्हि मया यूयं पावयन्तस्तपोवनम् ।
उपास्याः पावनतमं स कालः कथ्यतामिति ॥ २३ ॥
सोऽब्रवीद्दुर्लभं पुत्रं स्थिरसिंहासनास्थितम् ।
भर्तारं वेगवत्याश्च दृष्ट्वा द्रष्टासि मामिति ॥ २४ ॥
एवं चैव च कल्याणि पिता विज्ञाप्यतामिति ।
उक्ता वेगवती मात्रा पितरं प्रणताब्रवीत् ॥ २५ ॥
तात त्वयि वनं याते को मे दास्यति मोदकान् ।
कल्पवृक्षप्रसूतानि फलानि कुसुमानि वा ॥ २६ ॥
तेनोक्तं येन येनार्थो दुर्लभेनापि केनचित् ।
तत्तन्मानसवेगस्ते भ्राता दातास्यतामिति ॥ २७ ॥
इति राज्यकलत्रमित्रपुत्रान्
गृहधामं च तृणाय मन्यमानः ।
गुरुसत्त्वरजस्तमःकलङ्कां
प्रकृतिं हातुमगाद्वनं नरेन्द्रः ॥ २८ ॥
श्रियं मानसवेगोऽपि कदलीदलचञ्चलाम् ।
शक्तित्रयप्रयोगज्ञः कृतवानचलाचलाम् ॥ २९ ॥
अथ याते क्वचित्काले मतङ्गाधिपतेः सुता ।
आषाढं वायुमुक्तेति सखीपरिवृतागमत् ॥ ३० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

सा स्म वेगवतीमाह राजपुत्रि किमास्यते ।
उत्तिष्ठाकाशमार्गेण गच्छामो मलयाचलम् ।। ३१ ।।
शृङ्गकुञ्जनितम्बेषु तस्य रम्येषु रम्यताम् ।
नेत्रापिधानिकाख्यानपुत्रिकाकन्दुकैरिति ।। ३२ ।।
तयोक्तं नास्ति मे शक्तिर्गन्तुमाकाशवर्त्मना ।
अलब्धकुलविद्यायाः सखि तन्मृष्यतामिति ।। ३३ ।।
उपहस्य ततस्तास्तामुच्चैस्ताडितपाणयः ।
आधताम्बरपक्षाः खं हंसकन्या इवास्थिताः ।। ३४ ।।
भ्रातुरन्तिकमायाता सावेगा वेगवत्यपि ।
तेन चोक्ताङ्कमारोप्य मातः किं दीयतामिति ।। ३५ ।।
तयोक्तं देहि मे विद्यां महाराज ससाधनाम् ।
सिद्धविद्याभिरद्याहं सखीभिर्हासिता यतः ।। ३६ ।।
अचिरेणैव दास्यामि मातरित्यभिधाय सा ।
भ्रात्रा विसर्जितासारबालालंकारवञ्चिता ।। ३७ ।।
एकदा गौरिमुण्डस्य भगिनी गौरिमद्यशाः ।
गता वेगवतीं द्रष्टुमाषाढं ससखी सखीम् ।। ३८ ।।
उपहस्य च तां सापि विपक्षामिव सारसीम् ।
सपक्षा राजहंसीव गता प्रति हिमाचलम् ।। ३९ ।।
वेगवत्यपि सास्थानं गत्वा भ्रातरमब्रवीत् ।
किमयं क्षिप्यते कालो विद्या मे दीयतामिति ।। ४० ।।
तेनोक्तमपि दास्यामि त्वरसे किमकारणम् ।
गुरुकार्यक्रियाव्यग्रं किं न पश्यसि मामिति ।। ४१ ।।
सा गत्वा मन्युभारेण स्फुटन्तीव त्वरावती ।
अपतन्मातुरुत्सङ्गे संतप्तेव वसाह्रदे ।। ४२ ।।
पृथिवी तु समाहूय सचिवौ भर्तुरब्रवीत् ।
अचिरेण पितुर्मूलं दारिकां नयतं युवाम् ।। ४३ ।।
अन्तरङ्गो हि संबन्धः पुत्रैः पित्रोरकृत्रिमः ।
भ्रातरस्तु द्विषन्त्येव भ्रातॄनेकोदरानपि ।। ४४ ।।
तौ तामाकाशमार्गेण नीतवन्तौ तपोवनम् ।
मार्गायतनमार्गेषु साम्भःसु गमितश्रमाम् ।। ४५ ।।
अथास्थिमयकायानां तडिद्बभ्रुजटाभृताम् ।
तेऽपश्यंस्तत्र वृन्दानि तापसानां तपस्यताम् ।। ४६ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

पृच्छन्ति स्म च तत्रैकमभिवाद्य तपस्विनम् ।
ब्रह्मन् ब्रूहि तमुद्देशं यत्रास्ते वेगवानिति ।। ४७ ।।
सोऽब्रवीत्पर्वताग्रेऽसावङ्गुष्ठाग्रेण तिष्ठति ।
अनुगच्छति गच्छन्तमंशुमन्तं च चक्षुषा ।। ४८ ।।
पर्णशाला च तस्येयं यस्याः सिंहमतङ्गजौ ।
अङ्गणे क्रीडतः प्रीताविमौ च शिखिपन्नगौ ।। ४९ ।।
आसन्नागमनश्वासौ दग्धं हि कठिनैः करैः ।
तस्याह्लादयितुं चक्षुरेष मन्दायते रविः ।। ५० ।।
तपस्तान्तं ततः कायं सकायमिव वेगवान् ।
कायक्लेशं वहन्नागाद्वैखानसमृगावृतः ।। ५१ ।।
अथ वेगवती दृष्ट्वा वेगवन्तं तथाविधम् ।
अब्रवीन्मन्त्रिणौ नायं मम तातः स वेगवान् ।। ५२ ।।
तस्य चन्द्रप्रभच्छत्रप्रभाः समुकुटप्रभाः ।
प्रभासयन्ति धावन्तीं पुरः सामन्तसंततिम् ।। ५३ ।।
अयं तु सिंहमातङ्गशार्दूलमृगतापसैः ।
त्यक्तवैरैः सहायाति नूनं कोऽपीन्द्रजालिकः ।। ५४ ।।
ताभ्यामुक्तं स एवायं तथा चेत्थं च दृश्यते ।
तादृशा एव दृश्यन्ते तथा चेत्थं च साधवः ।। ५५ ।।
वन्द्यतां च पितेत्युक्ता वन्दमानार्द्रचक्षुषा ।
अङ्कमारोपिता पित्रा रूढदर्भाङ्कुरव्रणम् ।। ५६ ।।
मन्त्रिणावपि भर्तारमुचितान्तरवर्तिनौ ।
शिरोवाग्भिरवन्देतामथ वेगवतोदितौ ।। ५७ ।।
आगच्छतं ममाभ्याशमलं स्थित्वातिदूरतः ।
जनरञ्जनमात्रं हि गतं तद्राज्यनाटकम् ।। ५८ ।।
आसन्नस्थण्डिलस्थौ तौ पृष्टवानथ वेगवान् ।
राज्ञो मानसवेगस्य राज्यं नो वर्ण्यतामिति ।। ५९ ।।
ताभ्यामुक्तमशक्यं तद्गुणाढ्येनापि शंसितुम् ।
तमपेक्ष्य तु राजानः शेषाश् छत्रविडम्बकाः ।। ६० ।।
इयं माणविका कस्मादानीतेति च पृच्छते ।
विद्यालाभार्थमित्युक्तं तस्मै ताभ्यां सविस्तरम् ।। ६१ ।।
तेनोक्तमचिरादेषा लब्धविद्या गमिष्यति ।
युवाभ्यां नीतिपन्नाभ्यां स बालः पाल्यतामिति ।। ६२ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

वेगवत्यपि सोत्साहा करोति स्म महत्तपः ।
कल्पिताहारकर्तव्या फलमूलजलानिलैः ।। ६३ ।।
जलाहरणसंमार्गकुसुमप्रचयादिभिः ।
आराधयद्दुराराधानसौ वैखानसानपि ।। ६४ ।।
उच्चिन्वन्ती कदाचित्सा फुल्लां काननमल्लिकाम् ।
हा सर्पेणास्मि दष्टेति साक्रन्दागमदाश्रमम् ।। ६५ ।।
यथासंनिहितैस्तत्र वैखानसकुमारकैः ।
मा राजदारिके भैषीरित्युक्त्वा परिवारिता ।। ६६ ।।
क्वासौ क्वासौ खलः सर्प इति पृष्टा कुमारकैः ।
अमुष्मिन्मल्लिकागुल्म इति तेभ्यो न्यवेदयत् ।। ६७ ।।
ते त्वालोक्य तमुद्देशमवोचन्नुच्चकैस्तराम् ।
राजपुत्रि न सर्पोऽयमयं सर्पान्तकः शिखी ।। ६८ ।।
दृष्ट्वा प्रसारितां ग्रीवामुत्फणाशीविषोपमाम् ।
त्वया सर्प इति ज्ञातं तस्मादाश्वस्यतामिति ।। ६९ ।।
उटजाङ्गणमानीतः स मयूरः कुमारकैः ।
विचित्रैर्नर्तितो मार्गैस्तया कुट्टिततालया ।। ७० ।।
प्रेक्षणीयं च तद्द्रष्टुमदृष्टं वनवासिभिः ।
मिलिताः सर्व एवास्थुस्तपोवननिवासिनः ।। ७१ ।।
एतस्मिन्नेव वृत्तान्ते वेगवन्तमुपागतम् ।
विश्रान्तमुपगम्येदमवोचंस्तं तपस्विनः ।। ७२ ।।
राजदारिकया राजंस्तपस्तप्तं सुदुस्तपम् ।
वयमाराधिताः प्रीतास्तद्विद्यां लभतामिति ।। ७३ ।।
तेनोक्तं यदि च प्रीता नो भवन्तोऽनुजानते ।
ततो गृह्णात्वियं विद्याः पश्चाङ्गपरिवारिताः ।। ७४ ।।
अनया यत्तपस्तप्तमस्माभिश्चेदमीदृशम् ।
तदस्याः कुलविद्यानामलं भवतु सिद्धये ।। ७५ ।।
यच्च मानसवेगस्य विद्यासिद्धिप्रभावितम् ।
बलं चतुर्गुणं तस्माद्बालेयं प्रतिपद्यताम् ।। ७६ ।।
यश्चास्याः कोऽपि दीर्घायुर्ग्रहीष्यति वरः करम् ।
राज्यस्य दशमं भागं स मदीयस्य भोक्ष्यति ।। ७७ ।।
एवमुक्त्वा ततस्तस्यास्तत्सर्वं कृतवान्पिता ।
सापि लब्धाभ्यनुज्ञाना वेगेनोदपतन्नभः ।। ७८ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

ततः कनकलेखेव भासा कषशिलामसौ ।
पिशङ्गभवती यान्ती श्यामलामम्बरस्थलीम् ॥ ७९ ॥
दृष्टा मानसवेगेन संभ्रमभ्रान्तचक्षुषा ।
अवातरत्तदास्थाने हंसीवाम्भोजकानने ॥ ८० ॥
कथंचित्प्रत्यभिज्ञाय लज्जितेनेव तेन सा ।
आलिङ्ग्योत्सङ्गमारोप्य गमिता मातुरन्तिकम् ॥ ८१ ॥
मातापि दुहितृस्नेहमनादृत्यैव सत्वरा ।
अपृच्छदपि कल्याणि कुशली वेगवानिति ॥ ८२ ॥
किं वाफलप्रलापेन सारमेवावधीयताम् ।
यासौ वेगवती साहं तस्य वेगवतः सुता ॥ ८३ ॥
अतीते तु क्वचित्काले सशरीरेव चारुता ।
नीता मानसवेगेन कापि भूमौ वराङ्गना ॥ ८४ ॥
सा च तद्गुणभूयिष्ठां दृढं द्वेष्टि कथामपि ।
क्षीणदोषगुणा साध्वी कामस्तुतिकथामिव ॥ ८५ ॥
स कदाचित्क्वचित्कांचिद्दृष्ट्वा तापसकन्यकाम् ।
बलाद्भोक्तुमुपक्रान्तस्तया चोक्तं स्फुरद्रुषा ॥ ८६ ॥
युक्तं शापाग्निना दग्धुं त्वादृशं पापचेतसम् ।
किं तु वेगवतः साधोः पुत्रत्वं तेन मुच्यसे ॥ ८७ ॥
सर्वथा शापनामानं प्रतीच्छतु वरं भवान् ।
अधीरहृदयाः प्रायस्त्रासगम्या भवादृशाः ॥ ८८ ॥
बलात्कामयमानस्य निःकामां कांचिदङ्गनाम् ।
भवतः शतधा मूर्धा दग्धबुद्धेः स्फुटेदिति ॥ ८९ ॥
तदस्त्रस्तस्ततः शापादकामां कामिनीमसौ ।
अपि नोत्सहते द्रष्टुं कुत एव निषेवितुम् ॥ ९० ॥
स तु मामब्रवीन्मातस्तथा मदनमञ्जुका ।
प्रोत्साह्यतां यथा क्षिप्रमुपसर्पति मामिति ॥ ९१ ॥
अथ बालस्वभावेन सकुतूहलया मया ।
अशोकवनिकामध्ये दृष्टा मदनमञ्जुका ॥ ९२ ॥
संक्षिप्तमधितिष्ठन्ती रूढपर्णलतोटजम् ।
म्लानचम्पकमालेव पुराणकदलीपुटम् ॥ ९३ ॥
पर्णशय्याशिरोभागे निहितः संपिधानकः ।
उटजाभ्यन्तरे न्यस्तः सजलः कलशस्तया ॥ ९४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अथ लम्भितविश्रम्भां मञ्जुकामहमब्रवम् ।
कस्ते मानुषकेणार्थः कुरु विद्याधरं पतिम् ॥ ९५ ॥
मुग्धे मानुषकास्तावद्बहुरोगाद्युपद्रवाः ।
विद्याधरास्तु विद्यानां प्रभावान्निरुपद्रवाः ॥ ९६ ॥
राजा मानसवेगस्तु भर्ता ते वर्ण्यतां कथम् ।
यो विद्याधरराजानां राजा स्फीतश्रियामिति ॥ ९७ ॥
दोषानपि मनुष्याणां गृह्णामि स्म यथा यथा ।
तथा तथाभवत्तस्याः प्रीतिस्फीताक्षमाननम् ॥ ९८ ॥
गुणान्विद्याधराणां तु गृह्णामि स्म यथा यथा ।
तथा तथाभवत्तस्याः क्रोधजिह्माक्षमाननम् ॥ ९९ ॥
आगन्तुकौ यदा चैनां प्रीतिक्रोधावमुञ्चताम् ।
गृह्णाति स्म तदा शोकः सनिश्वासास्रवेपथुः ॥ १०० ॥
अथास्याः परिमृज्यास्रमशीतस्पर्शमब्रवम् ।
अलं भगिनि संतप्य जीवितं रक्ष्यतामिति ॥ १०१ ॥
तया तूक्तं मया नेदमात्मदुःखेन रुद्यते ।
अशक्यं तु भयं भीममाहृतं मन्दया मया ॥ १०२ ॥
सर्वविद्याकलाभिज्ञः सर्वरूपवतां तुला ।
कुलविद्याधनैर्यश्च तुङ्गैरपि न माद्यति ॥ १०३ ॥
स मद्वृत्तान्तमज्ञात्वा दशां यास्यति कामपि ।
ततः सान्तःपुरामात्यराष्ट्रः सोमान्वयो नृपः ॥ १०४ ॥
किं तु प्रत्याशया प्राणानेकया धारयाम्यहम् ।
यदादिष्टः स्फुटादेशैरसौ विद्याधरादिभिः ॥ १०५ ॥
विद्यालवविषाध्मातान् विद्याधरभुजंगकान् ।
विद्याधरनरेन्द्रोऽयं कर्ता वान्तविषानिति ॥ १०६ ॥
ततः श्रुत्वेति यत्सत्यं जाताहं जातसंशया ।
विद्याधरनरेन्द्रः स्यादुत न स्यादसाविति ॥ १०७ ॥
किं काचिद् दूतिका यातु साप्यशक्ता परीक्षितुम् ।
दूतिका मत्समा नास्ति स्वयमेव व्रजाम्यतः ॥ १०८ ॥
ततः स्वार्थाहितोत्साहा पृच्छामि स्म तव प्रियाम् ।
तव प्रियाय किं वार्ता त्वदीया दीयतामिति ॥ १०९ ॥
अथ क्षणमिव ध्यात्वा तयोक्तं स्मयमानया ।
तुल्यमेवावयोः कार्यं शक्तौ सत्यां किमास्यते ॥ ११० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

इदं हि गुरु कर्तव्यं क्षिप्तकालं च सीदति।
ईदृशं त्वादृशी कर्म कार्यते कथमन्यथा ॥ १११ ॥
इयं मण्डलिता वेणी मया सखि तवाग्रतः।
दष्टुकामेव चपला भीषणाशीविषाङ्गना ॥ ११२ ॥
दाह्या वा दहनेनेयं मोच्या वा गृध्रजम्बुकैः।
अर्यपुत्रेण वादग्धदारुणा गतिदारुणा ॥ ११३ ॥
गत्वा चागच्छ दोलेव न स्थातव्यं क्वचिच्चिरम्।
असङ्गा हि गतिः सख्याः कान्तं यान्त्याः स्मृतेरिव ॥ ११४ ॥
इत्युक्ताज्जुकया क्षिप्रं नभसाहमिहागता।
अपश्यमर्यपुत्रं च हा क्वासीति प्रवादिनम् ॥ ११५ ॥
अनिन्दितमुपायं च विचिन्त्यात्मसमर्पणे।
अज्जुकारूपया तुभ्यमात्मा संदर्शितो मया ॥ ११६ ॥
निवारिताश्च यद्यूयं तदालिङ्गनलालसाः।
स दोषः कन्यकात्वस्य विशुद्धकुलजन्मनः ॥ ११७ ॥
यच्चायाचितदानाय विवाहः कारितो मया।
स च संस्कर्तुमात्मानं क्वात्र यक्षः क्व चाज्जुका ॥ ११८ ॥
यच्च पातुमनिच्छन्तः पायिताः स्थ बलान्मधु।
तत्र यत्कारणं तच्च प्रायः प्रत्यक्षमेव च ॥ ११९ ॥
न द्रष्टव्यास्मि सुप्तेति प्रतिषिद्धाः स्थ यन्मया।
तत्कुतूहलवृद्ध्यर्थं वामशीला हि बालता ॥ १२० ॥
सर्वथा विस्तरेणालमज्जका मदमञ्जुका।
नीता मानसवेगेन लक्ष्मीरिव दुरात्मना ॥ १२१ ॥
तदाज्ञापय मां क्षिप्रमिमां मदनमञ्जुकाम्।
आनयामि परैर्नीतां शुद्धा नीतिरिव श्रियम् ॥ १२२ ॥
आसीच्च मम न न्याय्यं प्रैषणीयजनोचितम्।
भर्तुः कारयितुं कर्म भार्यां तुङ्गकुलोद्भवाम् ॥ १२३ ॥
अथैनामब्रुवं चण्डि श्रुतमेहि शयावहै।
न हि ताम्रशिखण्डानामद्यापि स्फुरति ध्वनिः ॥ १२४ ॥
अहमपि धवलेन्दुवंशजन्मा कुलिशकठोरकनिष्ठिकाप्रकोष्ठः।
प्रियसमरपरावरोधरुद्धानहतरिपुः कथमाहरेय दारान् ॥ १२५ ॥

इति बृहत्कथायां श्लोकसंग्रहे वेगवतीदर्शनो नाम चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

पञ्चदशः सर्गः

परिपाट्या ततः प्राप्तास्त्रयो हरिशिखादयः ।
प्रभाते मामवन्दन्त न तु वेगवतः सुताम् ॥ १ ॥
गोमुखस्त्वचिरात्प्राप्तः प्रथमं मामवन्दत ।
अस्मदासन्नमासीनां भक्त्या वेगवतीं ततः ॥ २ ॥
असौ हरिशिखेनोक्तः सुष्ठु खल्वसि पण्डितः ।
वन्द्यावन्द्यविचारे हि पण्डिताः समदर्शिनः ॥ ३ ॥
अथोक्तं तेन मत्तोऽस्ति भवानेवातिपण्डितः ।
वन्द्यलक्षणयुक्तां यो वन्द्यामपि न वन्दते ॥ ४ ॥
भणं केन न पूज्येयं या नः पूज्येन पूजिता ।
ननु मन्दमते लोकः पूज्यपूजितपूजकः ॥ ५ ॥
स्वामिनी स्वामिसंबन्धात्स्वामीवार्हति वन्दनाम् ।
चन्द्रासन्नैर्हि नक्षत्रैर्लोकः कार्याणि कार्यते ॥ ६ ॥
इत्यादि वदतस्तस्य पक्षमुत्कर्षयन्निव ।
अहं वेगवतीवृत्तं तद्वर्णितमवर्णयम् ॥ ७ ॥
विद्याधरकुमारीणां प्रवृत्तावर्तनीति ते ।
वदन्तो मुदिता गत्वा सेनाभर्त्रे न्यवेदयन् ॥ ८ ॥
तेनापि तातपादेभ्यस्तैरम्बाभ्यां निवेदितम् ।
हर्षदुन्दुभिवृन्दैस्तु नदद्भिर्वृत्रशत्रवे ॥ ९ ॥
गम्भीरोत्पातजीमूतसंपातह्लादभीषणे ।
प्रमोदध्वनिते यातं तन्यमाने दिवानिशम् ॥ १० ॥
अथ सेनापतिः प्राप्तः प्रातर्मामिदमब्रवीत् ।
इदानीमेव देवीभ्यां देवी विज्ञापितो यथा ॥ ११ ॥
द्वितीयया वधुकया गृहीतो दारकः स्वयम् ।
कस्याश्चिदपि नास्माभिर्दृष्टः परिणयोत्सवः ॥ १२ ॥
तेन प्रसादो यद्यस्ति वेगवत्या ततः सह ।
नरवाहनदत्तस्य विवाहः कार्यतामिति ॥ १३ ॥
देवेन तु विहस्योक्तमेवमस्तु किमास्यते ।
ममापि हि मनस्यासीदयमेव मनोरथः ॥ १४ ॥
किं तु माता वरस्यात्र देवी भवतु मागधी ।
पिताहं वरपक्षेऽस्य समस्तमवरोधनम् ॥ १५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

अस्तु वासवदत्तायाः सुता वेगवतः सुता ।
रुमण्वदादयः पक्षे तस्या एवं भवन्त्विति ॥ १६ ॥
अथान्तःपुरमम्बायाः पद्मावत्याः सुहृद्वृतः ।
नीतोऽहं चित्रविन्यासरत्नमङ्गलमण्डलम् ॥ १७ ॥
सभर्तृबहुपुत्राभिर्नारीभिर्वेगवत्यपि ।
ज्येष्ठाम्बाभवनं नीता केलिकोलाहलाकुलम् ॥ १८ ॥
तपन्तकस्तु मागध्या प्रेषितः प्रेक्षितुं वधूम् ।
मषीकालमुखोरस्कः कारितो ज्येष्ठयाम्बया ॥ १९ ॥
कम्पमानश्च कोपेन ततः प्रत्यागतोऽब्रवीत् ।
अर्यपुत्र खलीकारं पश्यतेमं ममेदृशम् ॥ २० ॥
श्वश्रूस्ते मां खलीकृत्य सान्तर्हासमवोचत ।
क्व यासि जाल्म लब्धोऽसि प्रेषितस्त्वं चरः किल ॥ २१ ॥
एकैव मम बालेयमायाचितशतार्जिता ।
अस्याः सौभाग्यमुत्पाद्यमवश्यं कार्मणैर्मया ॥ २२ ॥
माता जामातृकस्यैव महाकार्मणकारिका ।
यया हस्ततले भर्ता गुरुधैर्योऽपि नर्तितः ॥ २३ ॥
वर्धयन्त्याश्चिरं पुत्रं तस्याः कार्मणमालया ।
किं मया प्रेषितः कश्चिद्भवानिव चरस्तया ॥ २४ ॥
इत्युक्त्वालम्भितो भीमामर्धचन्द्रपरंपराम् ।
देव्या निष्क्रमितः स्वस्मादहमन्तःपुरादिति ॥ २५ ॥
तपन्तकेन या प्राप्ता तत्र गत्वा विडम्बना ।
तामनेकगुणां प्रापज्ज्येष्ठाम्बाप्रेषिताश्चराः ॥ २६ ॥
इति प्रवृत्तवृत्तान्ते मत्तेऽन्तःपुरसागरे ।
मया वेगवतीपाणिर्गृहीतो मन्त्रसंस्कृतः ॥ २७ ॥
अथ गत्वा स्वमावासं वासावासं प्रविश्य च ।
अन्यादृशप्रपञ्चेव दृष्टा वेगवती मया ॥ २८ ॥
व्याहृता वचनं नादादगादालम्बितांशुका ।
शयनं च नवोढेव सेवते स्म पराङ्मुखी ॥ २९ ॥
उपसृत्य शनैश्चैनां ब्रवीमि स्म विलक्षकः ।
व्रीडाक्रीडाकृता पीडा दुर्भगा त्यज्यतामिति ॥ ३० ॥
तया तु कथमप्युक्तं स्फुटितस्मितचन्द्रिकम् ।
अर्यपुत्र कुतः क्रीडा गुर्वाज्ञेयं गरीयसी ॥ ३१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

मया हि श्वशुरादेशादस्मिन्वीवाहनाटके ।
दुष्करा क्षिप्तवेलापि वधूकाभूमिका कृता ॥ ३२ ॥
तथा नाटयितव्येयमुज्ज्वला जायते यथा ।
तस्माद्गुरुनियोगोऽयमलङ्घ्यः क्षम्यतामिति ॥ ३३ ॥
तया सह विसर्पन्त्या विवाहकथयानया ।
अनयं क्षणसंक्षिप्तामायातामपि यामिनीम् ॥ ३४ ॥
गते तु नातिसंक्षिप्ते काले चटुलसंभ्रमः ।
त्वरावान् स्खलदालापो मामवोचत्तपन्तकः ॥ ३५ ॥
अर्यपुत्र मया दृष्टाश्चतस्रः पुरदेवताः ।
भ्राम्यता नगरोद्याने दैन्यम्लानाननेन्दवः ॥ ३६ ॥
नृपस्यानिष्टमाशङ्क्य मन्ये किमपि दारुणम् ।
अन्यदुच्चलिताः स्थानं विहायेमां पुरीमिति ॥ ३७ ॥
मया वेगवती पृष्टा कास्ता इति तयोदितम् ।
क्रोधान्मानसवेगेन मम सख्यो विवासिताः ॥ ३८ ॥
मम प्रसादः क्रियतां स्वयमादाय ताः सखीः ।
नयनोन्मेषमात्रेण पश्य मामागतामिति ॥ ३९ ॥
उत्पतन्ती मया दृष्टा वेगाद्वेगवती नभः ।
आसीना चासने स्वस्मिन् सखीभिः परिवारिता ॥ ४० ॥
तदागमनवार्त्ता च व्यापज्झगिति मेदिनीम् ।
सद्यः स्वर्भानुमुक्तस्य ताराभर्तुरिव प्रभा ॥ ४१ ॥
सेनापतिरथागत्य प्रवीणैर्ब्राह्मणैः सह ।
प्रीतिस्निग्धविशालाक्षः सप्रणाममभाषत ॥ ४२ ॥
राजा वेगवतीमाह प्रत्यासन्नकरग्रहाः ।
चतस्रः किल तिष्ठन्ति भगिन्यः कन्यकास्तव ॥ ४३ ॥
ममाप्यकृतवीवाहा युवानो रम्यदर्शनाः ।
पुत्रास्तिष्ठन्ति चत्वारः शस्त्रशास्त्रकलाविदः ॥ ४४ ॥
यदि संबन्धयोग्यान्नो मन्यते राजदारिका ।
ततस्ता दारिकास्तेभ्यः पुत्रेभ्यो मे ददात्विति ॥ ४५ ॥
तयोक्तं धीरगणिकावक्त्रसंक्रान्तवाक्यया ।
देवेनानुगृहीतास्मि प्रसादैः फलितैरिति ॥ ४६ ॥
अभूच्च दारिकापक्षे तदा देवी कनीयसी ।
अहं च वरपक्षे तु तातः सान्तःपुरोऽभवत् ॥ ४७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

या समृद्धिस्तदा दृष्टा वत्सराजकुले मया।
तामद्यापि न पश्यामि प्राप्यापि श्रियमीदृशम् । ४८ ॥
विद्याधरकुमारीणां ततो हरिशिखादयः।
अग्रहीषत सस्वेदानम्भोरुहरुचः करान् ॥ ४९ ॥
निर्वर्तितविवाहास्तु राजराजसुता इव।
राजराजगृहाणीव गताः पितृगृहाणि ते ॥ ५० ॥
प्रभाते तानहं प्राप्तान् सव्रीडानिव पृष्टवान्।
याता यस्य यथा रात्रिः स तथा वर्णयत्विति ॥ ५१ ॥
गोमुखेन ततः प्रोक्तमुच्चैस्ताडितपाणिना।
तथैतेषां गता रात्रिर्मा स्म गच्छद्यथा पुनः ॥ ५२ ॥
अयं हरिशिखस्तावत्कन्याराधनकोविदः।
अपेहि मन्त्रिपुत्रेति भार्यया भर्त्सितः स्पृशन् ॥ ५३ ॥
ततः शय्यां समालिङ्ग्य कूर्मसंकोचपिण्डितः।
दारुणामनयद्रात्रिं निद्रयापि निराकृतः ॥ ५४ ॥
अयं तु घट्टयमानोऽपि भार्यया मरुभूतिकः।
शूरोऽहमिति भार्यायाः पादस्थानं न मुक्तवान् ॥ ५५ ॥
तपन्तकः पुनः शय्यां त्यक्त्वा सुप्तो महीतले।
प्रक्षालनाद्धि पङ्कस्य दूरादस्पर्शनं वरम् ॥ ५६ ॥
तदेवं दुर्भगानेतान्कान्तासंगमकातरान्।
प्रगल्भा रमयिष्यन्ति कथं विद्याधराङ्गनाः ॥ ५७ ॥
ततो हरिशिखेनोक्तमहो नागरको भवान्।
भार्यया योऽतिसौभाग्याद्गृहादपि निराकृतः ॥ ५८ ॥
यो हि वासगृहे सुप्तः प्रीतया सह कान्तया।
स कथं परवृत्तान्तैः क्षपां क्षपितवानिति ॥ ५९ ॥
तथोपहसतामेषामालपैरपयन्त्रणैः ।
रममाणः क्षणं स्थित्वा ससुहृत्पानमाचरम् ॥ ६० ॥
अथापरस्मिन्दिवसे वेगवत्या निमन्त्रिताः।
सभार्याः सुहृदस्तेऽपि ताभिरेव सहागताः ॥ ६१ ॥
मयोक्तं यस्य यस्याश्च पानं सह न दुष्यति।
स तया सा च तेनैव पानमासेवतामिति ॥ ६२ ॥
भार्यां हरिशिखस्यापि पाणावाकृष्य गोमुखः।
शोभाजितमृणालिन्यां पानभूमावुपाविशत् ॥ ६३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

भार्यया गोमुखस्योक्तं यदि लभ्यः स्वयंग्रहः ।
गृहीतस्तर्हि निःशङ्कं मया हरिशिखः स्वयम् ॥ ६४ ॥
आसीनायां ततस्तस्यां तेन सार्धमनन्तरम् ।
तपन्तकस्य गृहिणीमगृह्णान्मरुभूतिकः ॥ ६५ ॥
मरुभूतिकभार्या तु समुपेत्य तपन्तकम् ।
अब्रवीत्परिशेषोऽयं किमन्यत्क्रियतामिति ॥ ६६ ॥
एवं सह सुहृद्दारैः सुहृदः शुद्धबुद्धयः ।
वयं च सहिता दारैः क्रीडन्तः सुखमास्महि ॥ ६७ ॥
कदाचित्कुपिता मह्यं येन केनापि हेतुना ।
मयानुनीयमानापि सुप्ता वेगवती पृथक् ॥ ६८ ॥
जागरित्वा चिरं सुप्तस्ततोऽहं गाढनिद्रया ।
सहसा प्रतिबुद्धश्च स्फुरल्लोचनतारकः ॥ ६९ ॥
उन्मील्य च चिरान्नेत्रे बालनिद्राकषायिते ।
केनाप्यपश्यमात्मानं नीयमानं विहायसा ॥ ७० ॥
अमरासुरगन्धर्वपिशाचप्रेतराक्षसाम् ।
को नु मा नयतीत्यासं संदेहाधीनमानसः ॥ ७१ ॥
देवादीनामयं स्पर्शो लक्षणैर्न हि विद्यते ।
तस्माद्विद्याधरेणाहं गृहीतो दुष्टबुद्धिना ॥ ७२ ॥
शत्रुहस्ते गतस्यापि क्षत्रियस्य न शोभते ।
हस्तपादास्त्रमित्रस्य पङ्गोरिव मुधा वधः ॥ ७३ ॥
तस्मादहं यथाशक्ति व्यायम्य द्विषता सह ।
मरिष्यामीति निर्धार्य तं ताडयितुमुद्यतः ॥ ७४ ॥
अथ तेन विहस्योक्तं साधु क्षत्रियकुञ्जर ।
स्वस्याः सुसदृशं जातेः कर्म व्यवसितं त्वया ॥ ७५ ॥
वन्ध्यस्तु तव संकल्पः फूत्कारो वासुकेरिव ।
मन्त्रयन्त्रितवीर्यस्य तस्माच्चिन्तय देवताम् ॥ ७६ ॥
प्रीतश्चास्मि तवानेन शौर्यशौण्डेन चेतसा ।
तस्माद्ददामि तेऽभीष्टं द्वयोरन्यतरं वरम् ॥ ७७ ॥
ब्रूहि किं म्रियसे दृष्ट्वा प्रियां मदनमञ्जुकाम् ।
किं महासागराधारैः पाट्यसे मकरैरिति ॥ ७८ ॥
मम त्वासीन्मृणालीव चिक्खिलात्कलुषादियम् ।
अरातेरपि निर्याता भारती स्वच्छकोमला ॥ ७९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

यदि नाम प्रियां दृष्ट्वा न्यसेयं कायशृङ्खलाम् ।
ततो मे शत्रुमित्रेण भवेदुपकृतं महत् ॥ ८० ॥
यं यमेव स्मरन्भावं त्यजत्यन्ते कडेवरम् ।
तं तमेव किलाप्नोति तदा तद्भावभावितः ॥ ८१ ॥
यस्तु पश्यन्पुरः प्रीत्या प्रियां प्राणैर्वियुज्यते ।
तयानन्तरमेवासौ सुकृती संप्रयुज्यते ॥ ८२ ॥
इति संकल्पयन्नेव रणन्तीं किङ्किणीमधः ।
शृणोमि स्म प्रभातेन्दोः पश्यामि स्म तनुप्रभाम् ॥ ८३ ॥
तां दिशं प्रहिताक्षेण दृष्टा वेगवती मया ।
निवारवाणनिस्त्रिंशप्रभादलितचन्द्रिका ॥ ८४ ॥
पीवरक्रोधसंजातप्रज्वलज्ज्वलनद्युतिः ।
लोकानिव दिधक्षन्ती प्रलयानलसंततिः ॥ ८५ ॥
सान्द्रं मद्दर्शनादेव प्रीतिनिश्वसितानिलैः ।
क्रोधानलमविच्छिन्नैः स्थूलैश्च निरवापयत् ॥ ८६ ॥
अथांसयोः समासज्य नतयोरसिचर्मणी ।
मूर्ध्नि चाञ्जलिमाधाय लज्जादीनमभाषत ॥ ८७ ॥
वत्सराजसुतं दान्तमाकारेण तमीदृशम् ।
युवराजं महाराज मा वधीर्भगिनीपतिम् ॥ ८८ ॥
यथाहं तव भ्रातुश्च तथायं मम वल्लभः ।
स्वदारसहितस्तस्मादक्षतो मुच्यतामिति ॥ ८९ ॥
ततः सप्रबलाक्षेपो दष्टदन्तच्छदः स्फुरन् ।
स्वसारमब्रवीद्वाचा सिंहफूत्कारघोरया ॥ ९० ॥
स्वयंगृहीतनिर्वार्यधरागोचरभर्तृकाम् ।
धिवत्वां शारदचन्द्राभमनःपुत्रिकपांसनीम् ॥ ९१ ॥
तस्याः पुरो निहत्यैनं यासौ मामवमन्यते ।
तां च त्वां च ततस्तस्य गमयिष्यामि पृष्ठतः ॥ ९२ ॥
इदानीं निहतोऽसीति सा भ्रातरमभाषत ।
तेनापि त्वरितेनाहमभ्रमध्ये निपातितः ॥ ९३ ॥
अथ वेगवती ध्यात्वा कुलविद्यामभाषत ।
भगवत्यार्यपुत्रोऽयं स्वपुत्र इव रक्ष्यताम् ॥ ९४ ॥
वातमण्डलिकोत्क्षिप्तं यथा पत्रं भ्रमद्भ्रमत् ।
शनैः शनैर्महीं यायात्तथायं नीयतामिति ॥ ९५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अथ निस्त्रिंशमुद्गूर्यं निर्धर्मकिरुणः खलः ।
हन्तुं वेगवतीमेव प्रवृत्तः प्रार्थितस्तया ॥ ९६ ॥
स्त्रीषु स्वसृषु बालासु लालितास्वङ्कवक्षसि ।
निपतन्ति न निस्त्रिंशाः शूराणां त्वादृशामिति ॥ ९७ ॥
स तु वेगवतीमध्ये दुकूलस्पर्शभीलुके ।
वज्रस्तम्भच्छिदादक्षामसिधारां न्यपातयत् ॥ ९८ ॥
अथ वेगवतीरष्टौ प्रचण्डायुधमण्डलाः ।
अपश्यं युद्धसंनद्धाश्चण्डिकागणिका इव ॥ ९९ ॥
एकमानसवेगस्य मध्यं कुलिशकर्कशम् ।
रम्भास्तम्भमिवासारमलुनादसिधारया ॥ १०० ॥
ततो मानसवेगौ द्वौ विकरालासिभासुरौ ।
उत्पन्नौ सकलावेव शरीरशकलद्वयात् ॥ १०१ ॥
एका वेगवती कृत्ता भवन्त्यष्टौ तथाविधाः ।
तथा मानसवेगौ द्वौ प्रागल्भेतामितस्ततः ॥ १०२ ॥
एवं मानसवेगानां वृन्दैरम्बरमावृतम् ।
क्षणाद्वेगवतीनां च युध्यमानैश्चतुर्गुणैः ॥ १०३ ॥
अहं तु तन्महायुद्धं पश्यन्नेव शनैः शनैः ।
प्रोषिताम्भसि गम्भीरे पतितः कूपसागरे ॥ १०४ ॥
ततस्तीव्रविषादोऽपि विहस्य स्मृतवानिदम् ।
संजयस्य वचः कष्टे वर्तमानस्य संकटे ॥ १०५ ॥
धृष्टद्युम्नादहं मुक्तः कथंचित्क्रान्तवाहनः ।
पतितः सात्यकानीके दुष्कृती नरके यथा ॥ १०६ ॥
कथं दुरुत्तरादस्मान्ममोत्तारो भवेदिति ।
उपायं चिन्तयन्नेव स्मरामि स्म कथामिमाम् ॥ १०७ ॥
बभूवुर्भ्रातरः केचित्त्रयो ब्राह्मणदारकाः ।
एकतः पूर्वजस्तेषां मध्यमान्त्यौ द्वितत्रितौ ॥ १०८ ॥
तैश्चाधीतत्रयीविद्यैर्गुरुर्विज्ञापितः किल ।
गुरवे दातुमिच्छामः काङ्क्षितां दक्षिणामिति ॥ १०९ ॥
तेनोक्तं स्वगृहान् गत्वा कृत्वा दारपरिग्रहम् ।
उत्पाद्यतामपत्यं च ऋतुभिश्चेज्यतामिति ॥ ११० ॥
तैरुक्तमपरा काचिद्दक्षिणा मृग्यतामिति ।
तेनोक्तमलमेतेन ग्रहेण भवतामिति ॥ १११ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

तस्मान्नैवातिनिर्बन्धान्निवर्तन्ते स्म ते यदा।
तदा क्रुद्धेन गुरुणा याचिता दक्षिणामिमाम् ॥ ११२ ॥
एकतः श्वेतकर्णानां गवां कोकिलवर्चसाम्।
कुम्भोध्नीनां सहस्रं मे दत्त स्थात च मा चिरम् ॥ ११३ ॥
ते तु भ्रांत्वा महीं कृत्स्नामारूढास्तुहिनाचलम्।
ज्ञाताः किल कुबेरेण कौबेरीं प्रस्थिता दिशम् ॥ ११४ ॥
कुबेरस्यापि किं नास्ति तेन ते गुरुदक्षिणाम्।
दत्त्वा प्रस्थापिताः प्रीतास्तुहिनाद्रेरवातरन् ॥ ११५ ॥
संचरन्तो बहून्देशांश्चारयन्तश्च गाः शनैः।
प्राप्ताश्चण्डेश्वरासन्नाश्चण्डार्ककिरणाः स्थलीः ॥ ११६ ॥
कदाचिदेकतेनोक्तौ गाः संप्रेक्ष्य द्वितत्रितौ।
लोभनीयमिदं द्रव्यं न परित्यागमर्हति ॥ ११७ ॥
साधुकारश्रुतेर्लुब्धः कश्चिदुन्मत्तको यथा।
अग्निप्रवेशं कुर्वीत तथेदं नश्चिकीर्षितम् ॥ ११८ ॥
तेनेदमुपपन्नं च गुरुणा च मयोदितम्।
रमणीयविपाकं च वाक्यं नः क्रियतामिति ॥ ११९ ॥
अथोवाच द्वितः प्रीतो युक्तमार्येण चिन्तितम्।
न हि स्वार्थेषु मुह्यन्ति बुद्धयस्त्वादृशामिति ॥ १२० ॥
एकतस्तु त्रितं दृष्ट्वा तूष्णीमासीनमुक्तवान्।
यदत्र युक्तं तद्ब्रूतां किमुदास्ते भवानिति ॥ १२१ ॥
तेनोक्तं निन्दितं कुर्वन्न कश्चिन्न निवार्यते।
पितापि हि विषं खादन्नैव पुत्रैरुपेक्ष्यते ॥ १२२ ॥
तेन विज्ञापयामि त्वां क्रियतां च वचो मम।
बुद्धिवृद्धेन हि ग्राह्यं बालादपि सुभाषितम् ॥ १२३ ॥
अनार्यप्रियमार्येण न कार्यं कार्यमीदृशम्।
कार्यं चेन्मह्यमात्मीयमंशमार्यः प्रयच्छतु ॥ १२४ ॥
तमहं गुरवे दत्त्वा दक्षिणायोपकारिणे।
प्रतिज्ञाभारविक्षेपाद्यास्यामि लघुतामिति ॥ १२५ ॥
ततः क्रुद्धौ च लुब्धौ च कनिष्ठं ज्येष्ठमध्यमौ।
दुग्धगर्धान्धबुद्धित्वात्प्रमापयितुमिच्छतः ॥ १२६ ॥
तैः कदाचित्पिपासान्धैः पान्थसंहातसंकुलम्।
अदृश्यमानपानीयं दृष्टं कूपरसातलम् ॥ १२७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

जलमत्रास्ति नास्तीति संदेहविनिवृत्तये ।
तेषामन्यतमः पान्थः कूपे लोष्टुमपातयत् ॥ १२८ ॥
ततः च्वादिति कृत्वा तज्जर्जरं घटकर्परम् ।
वभञ्ज स च संदेहः पथिकानां न्यवर्तत ॥ १२९ ॥
अवतीर्य ततः कूपं त्रितः करुणयावृतः ।
पान्थैरुत्तारयामास रज्जुभिर्भाण्डमण्डलम् ॥ १३० ॥
तेन गावश्च पान्थाश्च भ्रातरौ च महात्मना ।
उत्तार्योत्तार्य पानीयं कृताः स्नापितपायिताः ॥ १३१ ॥
पथिकेषु तु यातेषु कृतार्थावेकतद्वितौ ।
कूप एव त्रितं त्यक्त्वा सगोयूथौ पलायितौ ॥ १३२ ॥
त्रितस्तु घटमालोक्य रज्ज्वैव सह पातितम् ।
निराशश्चिन्तयामास क्षणमुत्तारकारणम् ॥ १३३ ॥
आं स्मृतं लब्धमित्युक्त्वा वेदवृत्तान्तपेशलः ।
माहेन्द्रीमकरोदिष्टिं मनसैव महामनाः ॥ १३४ ॥
अथानन्तरमुन्नम्य निशीथध्वान्तकर्बुराः ।
धनुष्मन्तस्तडित्वन्तो घना जलमपातयन् ॥ १३५ ॥
शनकैः शनकैः कूपात्पूर्यमाणान्नवाम्बुभिः ।
प्रतरन्प्रतरन्धीरं गोलेह्यादुत्थितस्त्रितः ॥ १३६ ॥
गत्वा च स्तोकमध्वानं गोखुरालीं निरूपयन् ।
अपवर्गमिवाद्राक्षीन्मूर्तिमन्तं त्रिदण्डिनम् ॥ १३७ ॥
अभिवाद्य तमप्राक्षीन्मार्गे भगवता क्वचित् ।
न दृष्टावेवमाकारौ सगोयूथौ द्विजाविति ॥ १३८ ॥
तेनोक्तं न मया दृष्टौ तौ महापापकारिणौ ।
यौ त्वां पातालगम्भीरे कूपे भ्रातरमौज्झताम् ॥ १३९ ॥
प्रष्टव्यावपि न क्षुद्रौ द्रष्टव्यावपि न त्वया ।
यावेवं निन्दिताचारौ प्रष्टव्यौ कुत एव तौ ॥ १४० ॥
तमुवाच त्रितः क्रोधाद्धूर्तं कलुषमानसम् ।
दुष्टमस्करिणं धिक्त्वां साधुनिन्दाविशारदम् ॥ १४१ ॥
ज्ञानेन्दुकिरणव्यस्तसंमोहध्वान्तसंचयाः ।
तादृशा एव जानन्ति साधवं न भवादृशाः ॥ १४२ ॥
ततस्तस्य परिव्राजः शुचिताम्रघटारुणम् ।
जातं विकसितज्योतिः किरीटाभरणं शिरः ॥ १४३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

शरीरं च सहस्राक्षं करं च कुलिशाकुलम् ।
कृतैवमादिकाकारः स जातः सर्वथा हरिः ।। १४४ ।।
वरं ब्रूहीति तेनोक्तस्त्रितस्तुष्टस्तमब्रवीत् ।
भ्रातरौ मे सपापौ चेदपापौ भवतामिति ।। १४५ ।।
पुनर्ब्रूहीति तेनोक्तः पुनरप्यब्रवीत्त्रितः ।
गुरू मे गुरवे गास्ताः प्रीतौ वितरतामिति ।। १४६ ।।
पुनः प्रीततमेनोक्तं हरिणा याच्यतामिति ।
पर्याप्तमिति तेनोक्ते प्रीतः शक्रो दिवं ययौ ।। १४७ ।।
एवं महेन्द्रदैवत्यामिष्टिं निर्वर्त्य मानसीम् ।
तस्मात्पातालगम्भीरादवटादुत्थितस्त्रितः ।। १४८ ।।
तथाहमपि तामिष्टिं किं न कुर्यां मनोमयीम् ।
याजकैस्तु विना यज्ञं क्षत्रियस्य विरुध्यते ।। १४९ ।।
तस्मादस्मादुपायेन केनोत्तिष्ठेयमित्यहम् ।
इति चेति च निर्धार्यं स्मृत्यामितगतिं गतः ।। १५० ।।
शङ्कुबन्धनमुक्तेन तेनाहं याचितस्तदा ।
कष्टामापदमापन्नो विधये मां स्मरेरिति ।। १५१ ।।
असोढप्रार्थनादुःखं वरं त्यक्तं शरीरकम् ।
न तु प्रत्युपकाराशारुजाजर्जरितं धृतम् ।। १५२ ।।
एवं च चिन्तयन्नेव कूपे कूपतरोस्तले ।
अपश्यमहमात्मानं तं चामितगतिं पुरः ।। १५३ ।।
मां चावोचत्स वन्दित्वा हर्षघर्घरया गिरा ।
युष्मत्स्मरणपूतोऽयं जनः किं कुरुतामिति ।। १५४ ।।
खे संग्रामयमाणायाः सह भ्रात्रा बलीयसा ।
वेगवत्याः सहायत्वमाचरेति तमादिशम् ।। १५५ ।।
तेनोक्तमयं दुहितुर्वेगवत्याः सहायताम् ।
कर्तुमिच्छति यो मोहान्महागौरीं स रक्षति ।। १५६ ।।
आज्ञा तु प्रथमं दत्ता कर्तव्यैवानुजीविना ।
आज्ञासंपत्तिमात्रेण भृत्याद्भर्ता हि भिद्यते ।। १५७ ।।

तावत्सरोजजलजध्वजवज्रलक्ष्म्या त्वत्पादपङ्कजयुगं न नमामि यावत् ।
शत्रोर्गलद्गलसिरारुधिरेणमूर्ध्ना नाभ्यर्चितं मदसिलूनशिरोधरेण।।१५८।।

इति वेगवतीलाभो नाम पञ्चदशः सर्गः ।। १५ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

षोडशः सर्गः

अथासौ मामवन्दित्वा निस्त्रिंशकरकङ्कटः ।
आरोहदम्बरं काले मन्देन्दुग्रहचन्द्रिके ॥ १ ॥
तं चोत्पतन्तमाकाशं शरं वालम्बितत्वरम् ।
न पृच्छामि स्म पन्थानं देशं नगरमेव वा ॥ २ ॥
गाहमानश्च वल्मीकस्थाणुकण्टकसंकटाम् ।
अटवीं सिंहमातङ्गपुण्डरीकाकुलामगाम् ॥ ३ ॥
अथामितगतिक्रोधवह्निभासेव भासिताम् ।
अपश्यं लोहितायन्तीं प्राचीमरुणशोचिषा ॥ ४ ॥
कंचिच्चाध्वानमाक्रम्य देशे नातिघनद्रुमे ।
विवादिध्वनिघण्टानामपश्यं मण्डलं गवाम् ॥ ५ ॥
अनुमाय ततस्तेन वसन्तं देशमन्तिके ।
जाताश्वासमतिर्गच्छन् क्षणेनारण्यमत्यजम् ॥ ६ ॥
तुषारसमयारम्भभियेव कमलाकरान् ।
अपश्यं धूसरच्छायान् गच्छन् दिनकरोदये ॥ ७ ॥
अथालिकुलनीलाग्रविलसत्कुन्दकाननम् ।
आलवालपरिक्षिप्तमूलमुद्यानमासदम् ॥ ८ ॥
तत्र संमार्जनव्यग्रमुद्यानपरिचारकम् ।
पृष्टवानस्मि कस्येदमुद्यानमिति सोऽब्रवीत् ॥ ९ ॥
किं च देवकुमारोऽपि दिव्यज्ञानामलाशयः ।
अस्मदादीनबोधान्धान् संदिहन्निव पृच्छति ॥ १० ॥
अथ वा किं न एतेन महात्मानो हि मादृशैः ।
क्रीडन्ति तेन देवेन स्वयं विज्ञायतामिति ॥ ११ ॥
अथ द्वितीयमुद्यानं रमणीयतरं ततः ।
प्रविश्यापश्यमुद्यानमन्दिरं तुङ्गतोरणम् ॥ १२ ॥
प्रविशामि स्म तत्राहमेको दौवारिकश्च माम् ।
अन्तरे वेत्रमाधाय तिष्ठेति द्वार्यधारयत् ॥ १३ ॥
अथावोचद्द्वितीयस्तं धिक्त्वां निर्बुद्धिचक्षुषम् ।
निवारयसि यो मोहादेनमम्बरचारिणम् ॥ १४ ॥
किं कदाचित्त्वया दृष्टः श्रुतो वा कश्चिदीदृशः ।
एवं वा प्रविशन्धीरं धरणीधीरधीरिति ॥ १५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

तेनोक्तमननुज्ञातं भर्त्रा नारदमप्यहम् ।
विशन्तं नानुजानामि किं पुनः सौम्यमीदृशम् ॥ १६ ॥
अयं तु ध्रियमाणोऽपि दिग्दन्तिगतिधीरतः ।
प्रविशत्येव पारुष्यमात्रसारा हि मादृशाः ॥ १७ ॥
अथ निष्कारणोत्कण्ठाकरमुद्यानमन्दिरम् ।
प्राविशं निस्वनद्वीणं विनीताण्डजवानरम् ॥ १८ ॥
तत्रासीनं शिलापट्टे चित्रपट्टोपधानके ।
अपश्यममराकारं नरं नागरकेश्वरम् ॥ १९ ॥
उपसृत्य तमाभाष्य भोः साधो सुखमास्यते ।
कच्चिद्वा प्रत्यवेक्ष्यन्तो बहुकृत्वः कला इति ॥ २० ॥
वीणाव्यासक्तचित्तत्वात्पश्यति स्म न मामसौ ।
अवक्षिप्तं हि दृश्यानि मनः पश्यति नेक्षणे ॥ २१ ॥
मया तु चलिता वीणा गृहीत्वाग्रे यदा तदा ।
वीणातश्चक्षुराक्षिप्य मयि निक्षिप्तवानसौ ॥ २२ ॥
ततः संभ्रान्तमुत्थाय स्रंसमानोत्तराम्बरः ।
मामुपावेशयत्प्रीतस्तस्मिन्नेव शिलासने ॥ २३ ॥
पादचारपरिश्रान्तमङ्गं संवाह्य मामकम् ।
प्रक्षाल्य च स्वयं पादौ दत्तार्घः समुपाविशत् ॥ २४ ॥
अनुयुक्तश्च स मया कोऽयं जनपदस्त्वया ।
भूषितः कतमच्चेदं पुरं सच्चरितैरिति ॥ २५ ॥
अथ तेन विहस्योक्तं संभाव्या नभसा गतिः ।
त्वादृशां देवपुत्राणामज्ञानं तु न युज्यते ॥ २६ ॥
यो हि देशान्तरं याति मुग्धोऽपि धरणीचरः ।
अग्रतो भावितं देशं नाबुद्ध्वा संप्रपद्यते ॥ २७ ॥
देशश्चन्द्रप्रकाशोऽयं चन्द्रिकाप्रकटा पुरी ।
न ज्ञाता पथिकेनेति दुःश्लिष्टमिव दृश्यते ॥ २८ ॥
तेनामरकुमारस्त्वमवतीर्णो विहायसः ।
अज्ञानच्छद्मना छन्नः क्रीडितुं मद्विधैरिति ॥ २९ ॥
अथाहं चिन्तयित्वेदमुत्तराभासमुक्तवान् ।
द्विजोऽहं वत्सविषये वसतः पितरौ मम ॥ ३० ॥
सोऽहं कर्णसुखाचारः कदाचिन्मन्त्रवादिनाम् ।
श्रुत्वा दारैरसंतुष्टो यक्षीं कांचिदसाधयम् ॥ ३१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

सा चाहं च ततः प्रीतौ शैले शैले वने वने ।
यद्वा यद्रुचितं तस्यै तत्र तत्रारमावहि ॥ ३२ ॥
चिन्तितं च मया रात्रौ न मे यक्ष्या प्रयोजनम् ।
पातालमन्त्रमाराध्य रमयाम्यसुरीमिति ॥ ३३ ॥
अथेर्ष्यादूषितधिया तयाहं यक्षकन्यया ।
आनीय नभसा न्यस्तः पुरेऽस्मिन्भवतामिति ॥ ३४ ॥
तेनोक्तं न न संभाव्या यक्षरक्षःसु चण्डता ।
पश्चात्तापगृहीता तु न सा युष्मान्विमोक्ष्यति ॥ ३५ ॥
कोऽयं जनपदः स्यात्का पुरीति च यदुच्यते ।
अङ्गा जनपदः स्फीतश्चम्पा चेयं महापुरी ॥ ३६ ॥
अहं च दत्तको नाम वणिक् पौरपुरस्कृतः ।
प्रसिद्धः प्रियवीणत्वाद्वीणादत्तकनामकः ॥ ३७ ॥
अथाहूयाब्रवीदेकं स कर्णे परिचारकम् ।
गाढं परिकरं बध्नन्धावमानः स चागमत् ॥ ३८ ॥
क्षणेन च परावृत्य श्वसितस्पन्दितोदरः ।
स्वामिप्रवहणं प्राप्तमिति दत्तकमब्रवीत् ॥ ३९ ॥
अथावतार्य मुदितः स्वाङ्गुलेरङ्गुलीयकम् ।
दत्तवान्दत्तकस्तस्मै शीघ्रप्रेषणकारिणे ॥ ४० ॥
कृताञ्जलिरथोवाच यक्षीकामुक धाव्यताम् ।
पावनैर्दासभवनं पादनिक्षेपणैरिति ॥ ४१ ॥
अथारुह्य प्रवहणं वीणादत्तकवाहकम् ।
गृहीतचारुसंचारं चम्पामभिमुखोऽगमम् ॥ ४२ ॥
शृणोमि स्म च पौराणां जल्पतामितरेतरम् ।
चिरंजीवद्भिराश्चर्यं पृथिव्यां किं न दृश्यते ॥ ४३ ॥
क्व नागरकसेनानीर्दत्तकस्तुङ्गमस्तकः ।
क्व च कस्यापि पान्थस्य रज्जुभागे व्यवस्थितः ॥ ४४ ॥
अथापरेण तत्रोक्तमत एवायमुत्तमः ।
येन लोकोत्तमस्यास्य रज्जुभागे व्यवस्थितः ॥ ४५ ॥
आकारानुमितं चैतद् गुणसंभारभारिणः ।
ननु चास्य वसन्तोऽपि सारथ्येन विकत्थते ॥ ४६ ॥
दृष्टवान्परितश्चाहं क्वचिदुत्सृष्टलाङ्गलान् ।
हालिकान्हलमूलेषु वीणावादनतत्परान् ॥ ४७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

क्वचिदुद्दामगोवर्गं वटे गोपालमण्डलम् ।
वितन्त्रीस्ताडयद्वीणाः कर्णशूलप्रदायिनीः ॥ ४८ ॥
आसन्नश्च पुरद्वारं विक्रयाय प्रसारिताम् ।
वीणावयवसंपूर्णामपश्यं शकटावलीम् ॥ ४९ ॥
विजर्जरितकर्णश्च वितन्त्रीध्वनिमुद्गरैः ।
व्यस्तपद्मनिधानाभं प्राप्नोमि स्म वणिक्पथम् ॥ ५० ॥
कुङ्कुमं क्रेतुमायातः कश्चिद्वाणिजमब्रवीत् ।
वीणाविक्षिप्तचेतस्को वीणा मे दीयतामिति ॥ ५१ ॥
चिरादाकर्ण्य तद्वाक्यं कुपितः स तमब्रवीत् ।
वणिजोऽन्ये किमुत्सन्ना येन खादसि मामिति ॥ ५२ ॥
एवं वर्धकिकर्मारकुलालवरुडादयः ।
निकृष्टजन्मकर्माणः सक्ता वीणामवादयन् ॥ ५३ ॥
अथ प्रायं चिरं द्वारं वीणादत्तकवेश्मनः ।
शातकुम्भमयैः कुम्भैरम्भोगर्भैः समङ्गलम् ॥ ५४ ॥
तत्र यानादवप्लुत्य प्राविशं गृहमृद्धिमत् ।
उत्थास्नुरिव मेधावी विशालं हृदयं श्रियः ॥ ५५ ॥
दत्तकस्तु पुरोऽस्माकं दासीदासमभाषत ।
अद्यारभ्यास्य युष्माभिराज्ञा संपाद्यतामिति ॥ ५६ ॥
अथ व्यज्ञापयन्प्रह्वाः सूपकाराः समेत्य माम् ।
आज्ञापयत युष्माकं कः पाकः साध्यतामिति ॥ ५७ ॥
मम त्वासीन्मया तावद् ब्राह्मणत्वं प्रकाशितम् ।
ब्राह्मणाश्च घृतक्षीरगुडादिमधुरप्रियाः ॥ ५८ ॥
तदिदं युक्तमित्येतच्चिन्तयित्वेदमुक्तवान् ।
ननु हस्तपुटग्राह्यं पायसं साध्यतामिति ॥ ५९ ॥
अथ हस्तं विधूयोक्तं सूपकारेण गच्छता ।
अन्नसंस्कारशास्त्रज्ञाः कां दिशं यान्तु संप्रति ॥ ६० ॥
भीमसेनादिभिर्यानि सूदशास्त्राणि चक्रिरे ।
कर्मकर्योऽपि तान्यस्मिन्गृहे प्रायेण जानते ॥ ६१ ॥
यक्षीकामुकमासाद्य प्रभुं भोजनकोविदम् ।
अनर्थकानि जातानि चरितार्थानि पायसे ॥ ६२ ॥
अहो नागरकः स्वामी स्वयं प्रवहणेन यः ।
आलेख्ययक्षमादाय यक्षीकामुकमागतः ॥ ६३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

सर्वथा धिगकार्यज्ञमैश्वर्यजनितं मदम् ।
गमितः प्रेष्यतां येन मादृशोऽपीदृशामिति ॥ ६४ ॥
अथ मर्दनशास्त्रज्ञस्तरुणः परिचारकः ।
ममाङ्गं गन्धतैलेन मृद्नाति स्म यथासुखम् ॥ ६५ ॥
पश्चादुद्वर्तनं स्नानमहताम्बरधारणम् ।
कृत्वा देवप्रणामं च प्रायं भोजनमण्डपम् ॥ ६६ ॥
तत्र भोजनभूमिष्ठं मां नमस्कृत्य दत्तकः ।
सभ्रातृभागिनेयादिपङ्क्तिमध्य उपाविशत् ॥ ६७ ॥
कुलालचक्रपात्री च पात्री मम हिरण्मयी ।
पायसेनेन्दुवर्णेन सूपकारेण पूरिता ॥ ६८ ॥
पार्श्वे पायसपात्र्याश्च तेजस्विमणिभाजने ।
महासारमुसारस्थे स्थापिते मधुसर्पिषी ॥ ६९ ॥
चिन्तितं च मया जातो महानयमुपद्रवः ।
मधुमांसोचितः क्वाहं क्व चेदं घृतपायसम् ॥ ७० ॥
केन नाम प्रकारेण त्यजेयमिदमित्यहम् ।
विचार्य पायसग्रासं दग्धोऽस्मीति निरस्तवान् ॥ ७१ ॥
तेषां संप्रत्ययार्थं च हरन्दाहरुजं किल ।
शीतपानीयगण्डूषैर्मुखं मुहुरशीतयम् ॥ ७२ ॥
वल्लवस्तु पुरः स्थित्वा वीणादत्तकमुक्तवान् ।
नायं विप्रः कथं विप्रः प्रद्विष्याद् घृतपायसम् ॥ ७३ ॥
आचष्ट मर्दकश्चेदमासवामोदवासितः ।
निश्वासोऽस्य मया घ्रातः शनकैर्निश्चरन्निति ॥ ७४ ॥
दत्तकोऽपि कराग्रेण पिधाय मुखमात्मनः ।
कम्पयित्वोत्तमाङ्गं च तं ब्रुवन्तं न्यवारयत् ॥ ७५ ॥
अब्रवीच्च पयःपानं यूयं पिबत पानकम् ।
पानकस्यापि पानेन गोष्ठी संमान्यतामिति ॥ ७६ ॥
मया तु जाततर्षेण पाने परिणतिं गते ।
तत्पीतं पानसादृश्यात्पानबुद्ध्यैव पानकम् ॥ ७७ ॥
खण्डमांसप्रकाराद्यं नानाधिष्ठानसंकुलम् ।
सेवित्वाहारमग्राम्यमुदतिष्ठं सदत्तकः ॥ ७८ ॥
संमृष्टभोजनस्थाने पुष्पच्छुरितकुट्टिमे ।
कान्तमध्यासि पर्यङ्कं न्यस्तं तत्रैव मण्डपे ॥ ७९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

Digitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

कर्पूरत्रिफलानाभिलवङ्गैलासुगन्धिना ।
मुखस्य गन्धरागौ च ताम्बुलेनोदपादयम् ।। ८० ।।
एवं च सुखमासीनो वीणादत्तकमब्रवम् ।
वीणोन्मत्तिरियं कस्माच्चम्पायां कथ्यतामिति ।। ८१ ।।
तेनोक्तमिह चम्पायां सानुदासो वणिक्पतिः ।
तस्य गन्धर्वदत्तेति सुता त्रैलोक्यसुन्दरी ।। ८२ ।।
स च तां ध्रियमाणोऽपि वरैर्वरगुणाकरैः ।
अभिप्रायेण केनापि न कस्मैचित्प्रयच्छति ।। ८३ ।।
प्रत्याख्यातुमशक्तेन याचितेन क्षणे क्षणे ।
तेन शुल्कमुपन्यस्तं दुःसंपादं सुरैरपि ।। ८४ ।।
अपूर्वं किल गायन्त्यास्तस्याः किमपि गीतकम् ।
योऽनुवादयिता वीणां परिणेता स तामिति ।। ८५ ।।
मयेयं परिणेतव्या मयेयमिति निस्त्रपः ।
न कश्चिद्यो न चम्पायां वीणयोन्मत्तकः किल ।। ८६ ।।
पुरो नागरकाणां च चतुःषष्टेस्तदर्थिनाम् ।
षष्ठे षष्ठे गते मासे सा तद्गायति गीतकम् ।। ८७ ।।
अनेन च प्रकारेण यातः कालो महानयम् ।
न चापि वीणया कश्चिदनुगच्छति तामिति ।। ८८ ।।
एतत्कथावसाने च पुरुषौ श्रोत्रियाकृती ।
वीणादत्तकमब्रूतां स्थविरौ वेत्रधारिणौ ।। ८९ ।।
श्रेष्ठिना प्रेषितावावां संदेशेन त्वदन्तिकम् ।
यदि सज्जा सुहृद्गोष्ठी समस्या क्रियतामिति ।। ९० ।।
तेनोक्तं सुहृदः सज्जा यदि वः सुस्थिता गृहाः ।
कल्या गन्धर्वदत्ता वा श्व एव क्रियतामिति ।। ९१ ।।
ततस्तं पृष्टवानस्मि महोत्साहेन चेतसा ।
रूपं गन्धर्वदत्तायाः कीदृगित्यथ सोऽब्रवीत् ।। ९२ ।।
तस्याः स्वकान्तिपरिवेषपटापिधानं
नेत्रप्रभाप्रकरसारितहर्म्यगर्भम् ।
उत्कृष्टविस्मयविमोहितमानसेन
रूपं निरूपयितुमेव मया न शक्यम् ।। ९३ ।।

इति वृहत्कथायां गन्धर्वदत्तालाभे चम्पाप्रवेशो नाम षोडशः सर्गः ।। १६ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

सप्तदशः सर्गः

अथ गन्धर्वदत्तायास्तां गुणाकारसंपदम् ।
समाकर्ण्यैव कर्णाभ्यां मनो नीतं विधेयताम् ॥ १ ॥
पृच्छामि स्म च भूयस्तमपि शक्या भवेन्मया ।
द्रष्टुं गन्धर्वदत्तेति तेन चोक्तं न शक्यते ॥ २ ॥
अगान्धर्वेण सा द्रष्टुं देवेनापि न शक्यते ।
यदि चेच्छथ तां द्रष्टुं गान्धर्वं शिक्ष्यतामिति ॥ ३ ॥
मयोक्तं नारदीयेऽपि निवृत्ते किल लभ्यते ।
गान्धर्वशब्दस्तत्तस्मादस्माकं कार्यतामिति ॥ ४ ॥
ततो व्याहृरितस्तेन वीणाचार्यः खरस्वरः ।
नष्टश्रुतिस्वरज्ञानो भूतिको नाम दुर्भगः ॥ ५ ॥
आसीच्च मम तं दृष्ट्वा विकृतं नरवानरम् ।
अलं मे नारदीयेन कृतं गन्धर्वदत्तया ॥ ६ ॥
ईदृशः शिष्यतां गत्वा राज्यलाभोऽपि गर्हितः ।
अन्यायागतमैश्वर्यं निन्दन्त्येव हि साधवः ॥ ७ ॥
अभ्युत्थानाभिवादाभ्यां तं वीणादत्तकादयः ।
अपूजयन्मया चासौ न द्रष्टुमपि पारितः ॥ ८ ॥
अथ रुष्टकटाक्षेण लोहिताक्षः स वीक्ष्य माम् ।
वीणादत्तकदत्तायां पीठिकायामुपाविशत् ॥ ९ ॥
अब्रवीद्दत्तकस्तं च यक्षीभर्तुर्द्विजन्मनः ।
भवानस्योपपन्नस्य नारदीयं करोत्विति ॥ १० ॥
तेनोक्तं साभिमानत्वादयं मामवमन्यते ।
न च पारयते दातुं दारिद्र्यात्काकणीमपि ॥ ११ ॥
गुरुशुश्रूषया विद्या पुष्कलेन धनेन वा ।
न चास्मिन्नेकमप्यस्ति यद्यस्ति प्रतिपद्यताम् ॥ १२ ॥
दत्तकेनोक्तमाचार्य विरूपं मन्त्रितं त्वया ।
को यक्षीकामुकं शक्तो दरिद्रमिति जल्पितुम् ॥ १३ ॥
यस्य दासः सदासोऽहं त्वं जानास्येव मादृशः ।
स यक्षीकामुकः कस्माद्दरिद्र इति भण्यते ॥ १४ ॥
सुवर्णानां शतं वापि गृह्यतां त्वादृशोचितम् ।
पतिते द्रोणमेघेऽपि न तिष्ठति जलं स्थले ॥ १५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

नारदादिपरीवारां स चाभ्यर्च्य सरस्वतीम् ।
दुर्व्यवस्थिततन्त्रीकां वीणां मह्यमुपानयत् ॥ १६ ॥
मया तु सा विपर्यङ्कस्था स्थापिताङ्के यदा तदा ।
भूतिको मां धिगित्युक्त्वा वीणादत्तकमुक्तवान् ॥ १७ ॥
न यक्षीकामुको मन्दः शक्यः शिक्षयितुं मया ।
वीणाग्रहणमप्येष न जानाति सुखैधितः ॥ १८ ॥
न नाम स्वयमेतेन यदि वीणा न वादिता ।
आलेख्यवादकाः केऽपि न दृष्टा नष्टदृष्टिना ॥ १९ ॥
इति संतक्ष्य मां वाग्भिरातोद्यं परिवर्त्य च ।
सनिषादो निषादं मे षड्ज इत्युपदिष्टवान् ॥ २० ॥
अथामर्षपरीतेन दृढं ताडयता मया ।
चतस्रः पञ्च वा तन्त्र्यश्छिन्नाश्चडिति विस्वराः ॥ २१ ॥
अथोक्तो दत्तकस्तेन तन्त्रीवर्तकसंग्रहम् ।
अकृत्वा किं करोत्यस्य नारदीयं भवानिति ॥ २२ ॥
अहं तु विस्मृतच्छद्मा छिन्नतन्त्रीमपि क्षणम् ।
श्रुतिवासितकर्णत्वान्मृदु वीणामवादयम् ॥ २३ ॥
अथ विस्फारितैर्नेत्रैरुत्कर्णा दत्तकादयः ।
किमेतदिति जल्पन्तो मामैक्षन्त सविस्मयाः ॥ २४ ॥
भूतिकस्तु भयक्रोधलज्जाविस्मयनिष्प्रभः ।
काकतालीयमित्युक्त्वा गत एव सदक्षिणः ॥ २५ ॥
एवं च दिवसं नीत्वा कृतप्रादोषिकाशनः ।
आवसं शयनावासं मालाधूपाधिवासितम् ॥ २६ ॥
हंसपक्षांशुकप्रायकोमलास्तरणास्तृतम् ।
भास्वद्वज्रशिलापादमासेवे शयनं ततः ॥ २७ ॥
रूपाकृष्टजगन्नेत्रे युवती सारभूषणे ।
रूपाजीवे शनैः पादौ समवाहयतां मम ॥ २८ ॥
सहजाहार्यमाधुर्यं रमणीयतराक्षरैः ।
वचोभिः किल ते चित्तं मदीयं हर्तुमैच्छताम् ॥ २९ ॥
वेगवत्या विमुक्तं च प्रतिभान्ति स्म तानि माम् ।
रासभीरसितानीव विरसानि स्वकर्णयोः ॥ ३० ॥
तानि चाश्रोतुकामेन निद्राव्याजः कृतो मया ।
अथ प्रसुप्त एवास्मि निराशे ते च जग्मतुः ॥ ३१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अर्धे याते च यामिन्याः श्वासानुमितचेतने ।
दृष्टतत्त्व इवाविद्यां निद्रामत्यजमुत्कटाम् ॥ ३२ ॥
चित्रपट्टपिधानायां तिष्ठन्त्यां नागदन्तके ।
वीणादत्तकवीणायां ततो दृष्टिं न्यपातयम् ॥ ३३ ॥
मम त्वासीदवश्यं मां नेता श्वस्तत्र दत्तकः ।
वीणा च वादनीया स्याच्चिरोत्सृष्टा च सा मया ॥ ३४ ॥
विद्या चाराध्यमानापि दुःखेन परिचीयते ।
भक्त्या मातुः सपत्नीव निसर्गकुटिला हि सा ॥ ३५ ॥
वीणा संनिहिता चेयं वेला चेयं निराकुला ।
जिज्ञासे तावदित्येनां विचार्याहं गृहीतवान् ॥ ३६ ॥
उत्कर्षन्नपकर्षंश्च काश्चित्काश्चिन्मनाङ्मनाक् ।
व्यवस्थापयितुं तन्त्रीः करशाखभिरस्पृशम् ॥ ३७ ॥
अथाश्रृणवमालापान् स्वस्माद्वासगृहाद्बहिः ।
समुद्रसेन गोदत्त धाव धाव सखे द्रुतम् ॥ ३८ ॥
वीणादत्तकभद्रस्य गृहेषु कृतकर्मणः ।
सरस्वती भगवती वीणां सारयति स्वयम् ॥ ३९ ॥
वीणायाः सार्यमाणायाः स्वनस्योदय ईदृशः ।
समाप्तसारणायास्तु कीदृङ्नाम भविष्यति ॥ ४० ॥
तस्मात्सरस्वतीवीणे दृष्ट्वा श्रुत्वा च संहते ।
नेत्रश्रोत्राणि नो यान्ति पवित्रकरतामिति ॥ ४१ ॥
अथावलम्ब्य तां वीणां त्वरया नागदन्तके ।
प्रावृत्य सशिरःपादं कायं निद्रां किलागमम् ॥ ४२ ॥
नागरास्तु न्यवर्तन्त जल्पन्तो दीनचेतसः ।
कथं सरस्वती क्षुद्रैर्दृश्यतेऽस्मद्विधैरिति ॥ ४३ ॥
यापितायां तु यामिन्यां कृतपूर्वाह्णिकक्रमम् ।
मामनुल्बणवेषं च वन्दित्वा दन्तकोऽब्रवीत् ॥ ४४ ॥
अमी नागरकाः प्राप्ताश्चित्रयानप्रसाधनाः ।
तद्गन्धर्वसमस्यायै युष्माभिरपि गम्यताम् ॥ ४५ ॥
आज्ञापयत यानं च करेणुतुरगादिकम् ।
येन वो रोचते गन्तुं तेन प्रस्थीयतामिति ॥ ४६ ॥
मयोक्तं गच्छतु भवान्वाहनेन यथासुखम् ।
अहं तु पादचारेण गच्छामि शनकैरिति ॥ ४७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

अथास्मदनुरोधेन मां पुरोधाय दत्तकः ।
प्रस्थितः पादचारेण सनागरकमण्डलः ॥ ४८ ॥
अमन्त्रयन्त यान्तश्च क्रुद्धा नागरका मिथः ।
यक्षीकामुकरूपोऽयमनर्थोऽस्मानुपागतः ॥ ४९ ॥
वयमस्य प्रसादेन त्यक्तमण्डितवाहनाः ।
आशादीर्घासु रथ्यासु चरणैः संचरामहे ॥ ५० ॥
मेरोर्द्रोणीरिवाक्रामन्विशिखा विस्तृतायताः ।
अपश्यं वेश्मनां मालास्तस्यैव शिरसामिव ॥ ५१ ॥
प्रासादेषु च जल्पन्तीर्गवाक्षप्रेरितेक्षणाः ।
कोकिलासुभगालापाः शृणोमि स्म कुलाङ्गनाः ॥ ५२ ॥
अयि मागधि वैदेहि मलयावति यावनि ।
यक्षीकामुकमायातुं सख्यः पश्यत धावत ॥ ५३ ॥
खलया किल यक्ष्यायमीर्ष्यामुषितचेतसा ।
आकाशात्पातितः प्राप्तो दत्तकेन सुजन्मना ॥ ५४ ॥
ध्रुवं सा राक्षसी यक्षी यदि वा मृत्तिकामयी ।
क्रुद्धया मुग्धया वापि यया स्वार्थो न चेतितः ॥ ५५ ॥
अथ वा सर्वमेवेदमलीकं प्रतिभाति माम् ।
क्व यक्षीकामुकः क्वायं कामः कामी रतेरिव ॥ ५६ ॥
इति निर्दिश्यमानोऽहमङ्गुलीभिरितस्ततः ।
नयनोत्पलमालाभिरर्च्यमानश्च यातवान् ॥ ५७ ॥
अथ नागरकाः प्रापन् सुधां गृहपतेर्गृहम् ।
अङ्गं गन्धर्वदत्तायास्तेषामिव मनोरथाः ॥ ५८ ॥
मणिहाटकदन्ताद्यैरङ्गैस्तैरेव कल्पितम् ।
स्फुरद्दिव्यप्रभावात्तु न विद्म किंमयैरिति ॥ ५९ ॥
ततः प्रथमकक्षायामपश्यं संनिधापिताम् ।
आसनानां चतुःषष्टिं महापट्टोर्णवेष्टितम् ॥ ६० ॥
तेषु नागरकः कश्चित्कांश्चिदाह स्म सस्मितम् ।
अहो महाखलीकारो यक्षीकामुकमागतः ॥ ६१ ॥
सानुदासाभ्यनुज्ञाताः सुहृदो दत्तकादयः ।
समायाताश्चतुःषष्टिस्तावन्त्येवासनान्यपि ॥ ६२ ॥
यक्षीकामुकमालोच्य पञ्चषष्टमनासनम् ।
यत्सत्यं लज्जितोऽस्मीति ततश्चोक्तमृजुर्भवान् ॥ ६३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

आयत्तो दत्तको यस्य सपुत्रपशुबान्धवः ।
तेन गन्धर्वदत्तापि सुलभा किमुतासनम् ॥ ६४ ॥
पञ्चषष्टमदृष्ट्वा तु निक्षिप्तं तत्र दत्तकः ।
दत्तवान् स्वयमाकृष्य मह्यमात्मीयमासनम् ॥ ६५ ॥
तेऽपि नागरकाः शेषाः स्थिते तिष्ठति दत्तके ।
तिष्ठन्ति स्म स्थिता एव भृतका इव भर्तरि ॥ ६६ ॥
अथान्यदासनं दत्तं दत्तकायोज्ज्वलप्रभम् ।
स तदध्यास्त शेषाश्च यथासनमुपाविशन् ॥ ६७ ॥
ततस्त्रिशच्छतं तस्माद्गणिकानां विनिर्गतम् ।
गृहादसुरकन्यानां महासुरपुरादिव ॥ ६८ ॥
आत्तशृङ्गारभृङ्गारा काचिदावर्जयज्जलम् ।
तासां प्रत्येकमेकैका तेषां पादानधावत ॥ ६९ ॥
मदीयस्तु यया पादः पाणिभ्यामवलम्बितः ।
तया स्वेदजलेनैव धौतः श्लथशरीरया ॥ ७० ॥
आवर्जितवती या च जलं लुलितलोचना ।
विस्रस्तहस्तया हस्ताद् भृङ्गारः पातितस्तया ॥ ७१ ॥
प्रविशन्धौतपादश्च शृणोमि स्म प्रजल्पिताः ।
प्रांशुप्राकारगर्भस्थाः श्रुतिहारिगिरः स्त्रियः ॥ ७२ ॥
अनर्थोऽयमुपन्यस्तः सानुदासेन दारुणः ।
शुल्कं गन्धर्वदत्ताया वीणावादननामकम् ॥ ७३ ॥
यदि रूपमुपन्यस्येच्छुल्कं गृहपतिस्ततः ।
न यक्षीकामुकादन्यं प्राप्नुयाद्भर्तृदारिका ॥ ७४ ॥
वीणायां तु प्रयुक्तायां भग्नोऽयं नो मनोरथः ।
ह्यो यस्माद्भूतिकेनास्य नारदीयं कृतं किल ॥ ७५ ॥
इदं तावन्महद्दुःखं यद्यक्षीकामुकोऽनया ।
अयं नासुलभीभूतः शुल्कदोषान्न लभ्यते ॥ ७६ ॥
इदं तु दुःसहतरं यदिमां बकुलावलीम् ।
अनात्मज्ञो बलात्कोऽपि गले तां लम्बयिष्यति ॥ ७७ ॥
वीणावादनशुल्केयं साभियोगाश्च नागराः ।
प्रजापतिश्च दुर्लग्नः सर्वथा शिवमस्त्विति ॥ ७८ ॥
अथ निष्कम्पकालिन्दीसलिलस्वच्छकुट्टिमाम् ।
ज्वलन्मणिशिलास्तम्भां विशालां प्राविशं सभाम् ॥ ७९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

सभा नागरकैः साभाद्भिन्नप्रभविभूषणैः ।
उपत्यकास्थली मेरोः फुल्लैः कल्पद्रुमैरिव ॥ ८० ॥
अथ हंस इवोत्सार्यं नलिनीदलमण्डलम् ।
निर्गतः कञ्चुकी प्रेर्यं तिरस्करिणिकाम्बरम् ॥ ८१ ॥
स नागरकसंघातमवोचद्विनयानतः ।
विज्ञापयति वः श्रेष्ठी स्वागतं गुणरागिणाम् ॥ ८२ ॥
भवद्भिर्वर्णसंपन्नैरन्तःसारैरिदं गृहम् ।
शातकुम्भमयैः पूतं गङ्गाम्भःकलशैरिव ॥ ८३ ॥
यदि सर्वे समायाता यातो वागमनश्रमः ।
ततो गन्धर्वदत्तायै निर्देशो दीयतामिति ॥ ८४ ॥
ते परस्परमालोक्य विद्राणवदनप्रभाः ।
ह्रीताः सदिशमाकाशमपश्यन्प्रोषितोत्तराः ॥ ८५ ॥
ततः कञ्चुकिना वक्त्रं क्षणाद्दीनतया कृतम् ।
समरे कातरस्येव सन्नचक्षुःकपोलकम् ॥ ८६ ॥
प्रत्येकं च मुखान्येषामवलोक्य चिरं चिरम् ।
स यदा यातुमारब्धस्तदाहूय मयोदितः ॥ ८७ ॥
समाप्तप्रतिकर्मा वा कल्या वा यदि सा ततः ।
आगच्छतु किमद्यापि दृष्टैर्नागरकैरिति ॥ ८८ ॥
एतावतैव दत्तस्य तत्तादृग्म्लानमाननम् ।
जातमुच्छ्वसितं स्विन्नकपोलस्थलपीवरम् ॥ ८९ ॥
अलपत्सानुदासस्य प्रीतः परिजनस्ततः ।
यक्षीकामुक वन्द्योऽसि सर्वथा शोभितं त्वया ॥ ९० ॥
वाङ्मात्रेणापि भवतश्चिरादुच्छ्वसिता वयम् ।
अवग्रहे हि जीमूतो विस्फूर्जन्नपि शोभते ॥ ९१ ॥
तदेवं यादृशं रूपं यादृशी चातिधीरता ।
तादृशं यदि विज्ञानं भवेत्किं न भवेदिति ॥ ९२ ॥
एको नागरकश्चैकमवोचद्दर्शितस्मितः ।
उद्दामितमुखा लोके सुखं जीवन्ति निस्त्रपाः ॥ ९३ ॥
को हि वेदजडं मुक्त्वा छान्दसं छात्रमत्रपम् ।
मध्ये महामनुष्याणामेवमुद्दामयेन्मुखम् ॥ ९४ ॥
यक्षीकामुकशब्दोऽपि शब्द एवास्य केवलम् ।
क्व च प्रियगुणा यक्षी गुण ऋद्धिः क्वः चेदृशः ॥ ९५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

यत्किंचिदपि बालानां चेतस्तोषाय कल्पते ।
उत्कटेन हि नाम्नापि प्रायस्तुष्यन्ति डिण्डिकाः ॥ ९६ ॥
श्रुत्वेदमितरेणोक्तं मा स्म निन्दद्भवानिमम् ।
को जानाति मनुष्याणां चरितं गूढचारिणाम् ॥ ९७ ॥
यक्षीकान्तः प्रकृष्टेन धार्ष्ट्येनाज्ञापयन्नपि ।
यथा परिचितश्रीकस्तथा मां प्रति शोभते ॥ ९८ ॥
ततो जवनिकां प्रेर्य कन्या कञ्चुकिभिर्वृता ।
देवी गन्धर्वदत्तागादभिभूतसभाप्रभा ॥ ९९ ॥
कथयामि कथं रूपं तस्याः संक्षिप्तमुच्यते ।
प्रव्रज्यामास्थिता नूनमिदानीमप्सरोगणाः ॥ १०० ॥
कल्पितं च सभामध्ये पद्मरागशिलामयम् ।
चन्द्रलेखेव संध्याभ्रमध्यास्त चतुरन्तकम् ॥ १०१ ॥
तेजसोऽभिभवात्तस्याः संकुचन्ति स्म नागराः ।
बालायाः शशिलेखायाः पुण्डरीकाकरा इव ॥ १०२ ॥
साथ प्रज्ञावचःशून्यां रूपमात्रकशालिनीम् ।
परिभूतवती गोष्ठीं सभास्तम्भावलीमिव ॥ १०३ ॥
अथ दक्षिणमुत्क्षिप्य करं कञ्चुकिनोदितम् ।
श्रूयतां श्रेष्ठिनो वाक्यं भो नागरककुञ्जराः ॥ १०४ ॥
आस्ते गन्धर्वदत्तेयमियं वीणा च सारिता ।
यो वो वादयितुं शक्तः स किं तिष्ठति ढौकताम् ॥ १०५ ॥
अशेषैर्न च कर्तव्या परिपाटिरपार्थिका ।
सा हि युष्माकमस्याश्च लज्जाखेदप्रयोजना ॥ १०६ ॥
ततः स्वयं भवद्भिश्च यस्मिन्वो भावनाहिता ।
युष्मानात्मानमेतां च स क्लेशान्मोचयत्विति ॥ १०७ ॥
अथ नागरकाः सर्वे वीणादत्तकमब्रुवन् ।
त्वं नः पूज्यः प्रवीणश्च तस्मादुत्थीयतामिति ॥ १०८ ॥
स यदा कम्पितशिरा नेच्छति स्म तदापरः ।
संभावितितमस्तेषां गत्वा वीणामवादयत् ॥ १०९ ॥
तस्मिन्दोषैरसंकीर्णान्गुणान्मधुरतोत्तरान् ।
संपादयति शब्दोऽभूदुच्चकैः साधु साध्विति ॥ ११० ॥
ततो गन्धर्वदत्तायां प्रगीतायामभून्मम ।
अरे ज्ञातं मयेदानीं तेनैवामी वृथाश्रमाः ॥ १११ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

पुरा वामनरूपेण बलिं छलयता किल।
त्रिपिष्टपं त्रिभिः क्रान्तं विक्रमैश्चक्रपाणिना ॥ ११२ ॥
तं च विश्वावसुर्नाम गन्धर्वगणसेवितः।
क्रामन्तं गगनं वेगात्त्रिश्चकार प्रदक्षिणम् ॥ ११३ ॥
तेन च स्वयमुत्पाद्य स्तुवता गरुडध्वजम्।
नारायणस्तुतिं नाम गीतं गीतकमद्भुतम् ॥ ११४ ॥
नारदेन ततः प्राप्तं नारदावृत्रशत्रुणा।
अर्जुनेन ततस्तस्माद्विराटसुतया किल ॥ ११५ ॥
परीक्षित्प्राप्नुयान्मातुस्ततोऽपि जनमेजयः।
इति क्रमागतं तातस्तातादागमितं मया ॥ ११६ ॥
गान्धारग्रामसंबद्धं क्व गान्धारः क्व मानुषाः।
स्वर्गान्नान्यत्र गान्धार इत्याहुर्नारदादयः ॥ ११७ ॥
तेन योऽयं न जानाति न चेदभ्युपगच्छति।
तदसंपादयन्नेव जायते दोषवानसौ ॥ ११८ ॥
अहं पुनरिदं जानन् सद्यः परिणमत्फलम्।
पुरो नागरकाणां च यथासामर्थ्यमुत्सहे ॥ ११९ ॥
मयि संकल्पयत्येवमसौ नागरकर्षभः।
स्मयमानो विलक्ष्यत्वात्स्वमेवाभजतासनम् ॥ १२० ॥
ततः प्रतिहते तस्मिन् सुहृन्मण्डलमण्डने।
रङ्गो भङ्गमगृह्णात्स निगृह्यज्येष्ठमल्लवत् ॥ १२१ ॥
अथ मां जनितोत्साहमुत्तिष्ठासन्तमासनात्।
दृष्ट्वा संभाविताज्ञानं लज्जयाग्राहि दत्तकः ॥ १२२ ॥
अन्येन च निमित्तेन चलितोऽहं किलासनात्।
तेनोक्तं संकटास्थानादन्यत्र स्थीयतामिति ॥ १२३ ॥
ततस्तमुक्तवानस्मि किमिदं न त्वया श्रुतम्।
पथा सक्कत्प्रवृत्तायाः किं करोत्यवगुण्ठनम् ॥ १२४ ॥
प्रविष्टोऽहं सुहृद्गोष्ठीं यथैव बटुचापलात्।
तथा गन्धर्वदत्तापि धृष्टमाज्ञापिता मया ॥ १२५ ॥
तदस्या बटुविद्यायाः प्रान्तमप्राप्य मादृशः।
हा कष्टं वञ्चितोऽस्मीति पश्चात्तापेन खेद्यते ॥ १२६ ॥
यत्र चामी न लज्जन्ते सलज्जाः सुहृदस्तव।
तत्र निर्लज्जताश्लाघी लज्जयैव हि लज्जते ॥ १२७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

समर्थयति मय्येवं दत्तकोऽपि निरुत्तरः ।
अहो साहसमित्युक्त्वा तूष्णींभावमुपेयिवान् ।। १२८ ।।
अहमप्यासनं त्यक्त्वा तिर्यक् पश्यति दत्तके ।
पार्श्वे गन्धर्वदत्ताया दत्तमासनमास्थितः ।। १२९ ।।
अथ कञ्चुकिनानीतां वीणां दृष्ट्वाहमुक्तवान् ।
अपरानीयतामार्य नैतां स्पृशति मादृशः ।। १३० ।।
उदरं दृष्टमेतस्या लूतातन्तुनिरन्तरम् ।
जडतां गमिता येन पटुतन्त्रीपरंपरा ।। १३१ ।।
स्मितदर्शितदन्ताग्रैरन्यतः क्षिप्तदृष्टिभिः ।
मामालोक्य तथाभूतमुक्तं नागरकैरिति ।। १३२ ।।
ब्राह्मणः पूज्यतामेष निर्लज्जाग्रपताकया ।
येन साहसमारब्धं स्वगुणाख्यापनोपमम् ।। १३३ ।।
तन्त्रीकिणकठोराग्रा विशीर्णकरजातताः ।
करशाखाश्च नो जाता न च संभावनेदृशी ।। १३४ ।।
अयं तु कोमलाग्राभिस्तन्त्रीरङ्गुलिभिः स्पृशन् ।
कदा वादयिता वीणां वेदवेदाङ्गपारगः ।। १३५ ।।
सर्वथायमभिप्रायो मयैतस्योपलक्षितः ।
प्रीतिमुत्पादयिष्यामि तावल्लोचनयोरिति ।। १३६ ।।
यावदुत्सार्यते वीणा यावच्चानीयतेऽपरा ।
तावद्गन्धर्वदत्ताया रूपं पश्याम्यवारितः ।। १३७ ।।
रथ्याचत्वरयात्रासु वक्ष्यामि जनसंनिधौ ।
ईदृशी तादृशी दृष्टा रूपिणी युवतिर्मया ।। १३८ ।।
लूतातन्तुततं चायं वीणाकर्परमाह यत् ।
किं तत्सत्यं मृषेत्येतद्देवैर्विज्ञायतामिति ।। १३९ ।।
उद्वेष्टिते च तत्तस्मिन्दृष्टं वेष्टनचर्मणि ।
तन्तुचक्रं भयोद्भ्रान्तलूतामण्डलसंकुलम् ।। १४० ।।
अथ गन्धर्वदत्ताया जातमङ्गं निरीक्ष्य माम् ।
वेपथुस्वेदरोमाञ्चलज्जाविधुरमाकुलम् ।। १४१ ।।
अपरापि मया वीणा समास्फाल्य पटुक्वणा ।
केशदूषिततन्त्रीका प्रथमेव विवर्जिता ।। १४२ ।।
सानुदासस्ततो वीणां सुगन्धिकुसुमार्चिताम् ।
कच्छपाकारफलकामादाय स्वयमागतः ।। १४३ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

मां च प्रदक्षिणीकृत्य सविकारतनूरुहः ।
गन्धर्वदत्तामिव तामददात्सुभगस्वनाम् ॥ १४४ ॥
मया तु धौतपादेन वीणां कृत्वा प्रदक्षिणाम् ।
अभुक्ताम्बरसंवीतं पीठपृष्ठमधिष्ठितम् ॥ १४५ ॥
मनाक् संस्पृष्टमात्राश्च करशाखामुखैः स्वयम् ।
तन्त्रीबन्धा यथास्थानमसरन्धैवतादिकम् ॥ १४६ ॥
ततस्तन्त्रीषु गान्धारे जृम्भमाणासु मन्थरम् ।
गन्धर्वदत्तामवदं भीरु संगीयतामिति ॥ १४७ ॥
सा प्रगल्भापि गान्धारमाकर्ण्यामरगोचरम् ।
तथा च धृष्टमादिष्टा बालाशालीनतां गता ॥ १४८ ॥
तां च प्रवर्तयन् भीतां त्रपाजनितमूकताम् ।
तदेव गीतकं दिव्यमहं मन्दमवादयम् ॥ १४९ ॥
हृते तस्यास्त्रपासेतौ संदर्शितपथा यथा ।
लोकं पावयितुं पुण्या प्रावर्तत सरस्वती ॥ १५० ॥
वृत्तिभिर्दक्षिणाद्याभिस्तद्गीतं गीतकं तया ।
उपर्युपरि पाण्यान्तैः पाणिभिर्योजितं मया ॥ १५१ ॥
आसीदिदं तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम् ।
तद्गीतमात्रविषयश्रोत्रमात्रजगत्तदा ॥ १५२ ॥
सभायां गाढमूर्च्छायां मृदु तद्गीतवादितम् ।
पटुभिर्दुन्दुभिध्वानैरभिभूतं विमानिनाम् ॥ १५३ ॥
पतितासु सरत्नासु दिवःकुसुमवृष्टिषु ।
कञ्चुकी चेतनाप्राप्तानभाषत सभासदः ॥ १५४ ॥
भो भो निर्मत्सराः सन्तः सत्यमाख्यात साधवः ।
गीतं यदनयानेन किं तत्संवादितं न हि ॥ १५५ ॥
अथोद्यमितहस्तैस्तैः समस्तैरुक्तमुच्चकैः ।
धर्म्यशुल्कार्जितामेष कन्यकां लभतामिति ॥ १५६ ॥
तिरस्करिणिकां नीत्वा ततः कञ्चुकिनान्तरा ।
बहिष्कृता नागरका नास्तिकास्त्रिदिवादिव ॥ १५७ ॥
निर्गच्छन्ति हतच्छायास्ते खण्डितमनोरथाः ।
स्वभ्यस्तगुणवैफल्यं गुणिनः कान्न तापयेत् ॥ १५८ ॥
सवीणादत्तकोऽहं तु श्रेष्ठिनाभ्यन्तरीकृतः ।
परीक्ष्य बहुशो राज्ञा सचिवो गुणवानिव ॥ १५९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अभाषत च निर्गच्छंस्तेषु नागरकर्षभः ।
यक्षीकामुक देवस्त्वममानुषपराक्रमः ॥ १६० ॥
वयं गन्धर्वदत्ता च सानुदासश्च सानुगः ।
कृच्छ्रामापदमापन्ना लीलयैव त्वयोद्धृताः ॥ १६१ ॥
काश्मर्यः खदिराः शाकाश्चम्पकाश्च सवेणवः ।
आतोद्याङ्गार्थमुत्खाताः प्ररोहन्तु यथा पुरा ॥ १६२ ॥
अग्निहोत्राणि हूयन्तां द्विजाः संध्यामुपासताम् ।
कुमार्यः परिणीयन्तां प्रसूयन्तां कुलस्त्रियः ॥ १६३ ॥
परिव्राजकनिर्ग्रन्थभिक्षुपाशुपतादयः ।
गुरुवक्त्राभिसंक्रान्तान् स्वसिद्धान्तानधीयताम् ॥ १६४ ॥
शान्तवीणोपसर्गत्वात्सकीरनगराः सुखम् ।
सचम्पामगधाश्चाङ्गाः स्वस्थाङ्गाः शेरतामिति ॥ १६५ ॥
ततो गृहपतिर्दीनः प्रार्थनाभङ्गशङ्कया ।
वीणादत्तकमालोक्य प्रावोचन्नीचकैस्तराम् ॥ १६६ ॥
प्रशस्तं दिनमद्यैवं तेनायं पौरुषार्जितः ।
श्लाघ्यो गन्धर्वदत्तायाः करः संस्क्रियतामिति ॥ १६७ ॥
अहं तु साभिलाषोऽपि दर्शितालीकधीरतः ।
अवोचं स्मितसंकीर्णमनास्थामन्थरां गिरम् ॥ १६८ ॥
द्विजोऽहं मेरुकैलासतुल्यामलकुलोद्भवः ।
परिणेतुं न मे युक्तमसवर्णामिमामिति ॥ १६९ ॥
अथोक्तं सानुदासेन विश्रब्धं परिणीयताम् ।
युष्माकं हि सवर्णेयमुत्कृष्टा वा भवेदिति ॥ १७० ॥
आसीच्च मम किं मत्तः किमुन्मत्तः किमार्जवः ।
अयं यस्मादसंबद्धमबुद्धिरिव भाषते ॥ १७१ ॥
अहं चेयं च यद्यस्य ब्राह्मणाविति निश्चयः ।
ततो मत्कथमुत्कृष्टा ब्राह्मणी ब्राह्मणादियम् ॥ १७२ ॥
अथेमां ब्राह्मणीमेष मन्यते क्षत्रियं तु माम् ।
तथा सति कथाप्येषा क्रियमाणा विरुध्यते ॥ १७३ ॥
किं तु संभाव्यते नायमसंबद्धं प्रभाषितुम् ।
येन धर्मार्थशास्त्रार्थक्षुण्णधीरिव भाषते ॥ १७४ ॥
अग्रजोऽवरजां भार्यां स्वीकुर्वन्न प्रदुष्यति ।
ते च स्वा चैव नृपतेरित्युक्तं मनुना यतः ॥ १७५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

प्रत्याख्यानं च नितरामियं नार्हति निन्दितम् ।
यस्मादखण्डिताज्ञेन दापिता गुरुणैव मे ॥ १७६ ॥
यदहं ग्राहितस्तेन विज्ञानमतिमानुषम् ।
दापिता येन तेनैव तेन तेनैव दापिता ॥ १७७ ॥
न चावश्यपरिग्राह्या कुमारी चिरमर्हति ।
साभिलाषा विशेषेण प्रत्याख्यानकदर्थनाम् ॥ १७८ ॥
तस्मादलं ममानेन निर्बन्धेनेति निश्चितम् ।
अर्थितां सानुदासस्य तथेति सममानयम् ॥ १७९ ॥
अथ वैश्रवणस्येव सूनोराखण्डलात्मजः ।
करं गन्धर्वदत्तायाः ससंस्कारमुपाददे ॥ १८० ॥
मन्दं पादतलेन तालमनया यत्कुट्टयन्त्याचिरं
गीतं मामभि विस्फुरत्कुहरितं तारैः सुभुग्नभ्रुवा ।
तेनैव प्रतनूकृतामपहरन्नस्याः क्रमेण त्रपां
निर्वाणान्महतान्तरेण सुभगं संसारमज्ञासिषम् ॥१८१॥

इति बृहत्कथायां श्लोकसंग्रहे गन्धर्वदत्ताविवाहः ॥ १७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अष्टादशः सर्गः

गन्धर्वदत्तया साधं दिवसान्दत्तकेन च।
यथा रतिवसन्ताभ्यां स्मरः सुखमयापयम् ॥ १ ॥
अथ गन्धर्वदत्तायां गतायां वन्दितुं गुरून्।
सानुदासो नमस्कृत्य वदति स्म कृतासनः॥ २ ॥
युष्माकं हि सवर्णेयमुत्कृष्टा वेति यन्मया।
यूयं विज्ञापिताः पूर्वं तदेतदवधीयताम् ॥ ३ ॥
आसीदिहैव चम्पायां मित्रवर्मेति वाणिजः।
नामित्रो नापि मध्यस्थः साधोर्यस्याभवद्भुवि ॥ ४ ॥
तस्य मित्रवती नाम नाम्ना सुसदृशी प्रिया।
भार्या मैत्रीव साधोर्या शत्रोरपि हितैषिणी ॥ ५ ॥
तयोर्गुणवतोः पुत्रं गुणवन्तमविन्दतोः।
अपुत्रानात्मनः पौराः सपुत्रानपि मेनिरे ॥ ६ ॥
एकदा पिण्डपाताय सानुर्नाम दिगम्बरः।
त्रिरात्रक्षपणक्षामो वर्धमान इवागतः॥ ७ ॥
दंपतिभ्यामसौ ताभ्यां क्रीताभ्यां प्रीणितस्तथा।
अपृष्टोऽपि यथाचष्ट धर्मान्नृषभभाषितान् ॥ ८ ॥
प्रश्नादिग्रन्थसारज्ञश्चित्तं बुद्ध्वा तयोरसौ।
आदिदेश स्फटादेशो भाविनं गुणिनं सुतम् ॥ ९ ॥
यश्च पुत्रस्तयोर्जातस्तस्य नामाकरोत्पिता।
आदिष्टः सानुना यत्तत्सानुदासो भवत्विति ॥ १० ॥
एकपुत्रोऽप्यसौ पित्रा दुर्लभत्वाच्च वल्लभः।
विद्याः शिक्षयता नीतो बाललीलानभिज्ञताम् ॥ ११ ॥
उपाध्यायैश्च सोत्साहैर्विनीतः स तथा यथा।
स्वदारानेव सव्रीडः परदारानमन्यत ॥ १२ ॥
तेनातिविनयेनास्य लोकबाह्येन पार्थिवः।
पितरौ सुहृदो दारा न कश्चिन्नाकुलीकृतः॥ १३ ॥
आदिष्टः सानुना योऽसौ तयोः पुत्रः सुवृत्तयोः।
अहमेव स वो दासः सानुदासस्तथागुणः॥ १४ ॥
मम तु ध्रुवको नाम ध्रुवमैत्रीसुखः सखा।
स च मामब्रवीन्मित्र क्रियतां तद्ब्रवीमि यत् ॥ १५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

उद्याननलिनीकूले सदाराः सुहृदस्तव ।
अनुभूतजलक्रीडाः खादन्ति च पिबन्ति च ॥ १६ ॥
भवतापि सदारेण तत्र गत्वा मया सह ।
साफल्यं क्रियतामद्य रूपयौवनजन्मनाम् ॥ १७ ॥
धर्मार्थयोः फलं येन सुखमेव निराकृतम् ।
विफलीकृतधर्मार्थात्पापकर्मा कुतस्ततः ॥ १८ ॥
जन्मान्तरसुखप्राप्त्यै यश्च धर्मं निषेवते ।
त्यक्तदृष्टसुखः सोऽपि वद को नाम पण्डितः ॥ १९ ॥
न चापि स्वार्थसिद्ध्यर्थं मया त्वं विप्रलभ्यसे ।
तथा हि भीमसेनस्य वाक्यमाकर्ण्यतां यथा ॥ २० ॥
प्रत्युपस्थितकालस्य सुखस्य परिवर्जनम् ।
अनागतसुखाशा च नैष बुद्धिमतां नयः ॥ २१ ॥
मया तु स विहस्योक्तस्तुच्छ एव प्रयोजने ।
इदं संरम्भगाम्भीर्यं शङ्कामिव करोति सः ॥ २२ ॥
यदि पीतं न वा पीतं स्वदारसहितैर्मधु ।
लाभः कस्तत्र हानिर्वा रागोऽयमभिवासितः ॥ २३ ॥
रागाग्निः प्राणिनां प्रायः प्रकृत्यैव प्रदीप्यते ।
तमिन्धयति यन्मित्र तत्र किं नाम पौरुषम् ॥ २४ ॥
यस्तं विषयसंकल्पसर्पिरिन्धनमुद्धतम् ।
वैराग्यवचनाम्भोभिर्निर्वापयति स क्षमः ॥ २५ ॥
फलं यदि च धर्मस्य सुखमीदृशमिष्यते ।
धर्मस्याभवनिर्भूयात्तत्फलस्य सुखस्य च ॥ २६ ॥
यां यथासुखमासीनामश्नन्तीं च स्त्रियं प्रति ।
नेक्ष्यते प्रतिषेधात्सा कथमेवं विडम्ब्यते ॥ २७ ॥
गोष्ठीमण्डलमध्यस्था मदोपहतचेतना ।
विषमूर्च्छापरीतेव भर्तुर्भार्या विडम्बना ॥ २८ ॥
अथ वा गच्छतु भवान्यथासुखमहं पुनः ।
न यास्यामि न धास्यामि दारैः सह सभामिति ॥ २९ ॥
स ततः स्थिरसंकल्पं मां दृष्ट्वा प्रत्यवस्थितम् ।
हस्ते सस्मितमालम्ब्य सविषाद इवावदत् ॥ ३० ॥
सुहृदामग्रतः कृत्वा प्रतिज्ञामहमागतः ।
सानुदासोऽयमानीतः सदारो दृश्यतामिति ॥ ३१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

तेनोपहसितस्योच्चैः सुहृद्भिर्वदनं मम ।
प्रतिज्ञाखण्डनम्लानं कथं शक्ष्यसि वीक्षितुम् ॥ ३२ ॥
तत्प्रसीदासतां नाम दारा यदि विरुध्यते ।
त्वयैकेन प्रतिज्ञायाः साफल्यमुपपाद्यताम् ॥ ३३ ॥
सदोषं यदि पानं च स्वयं मा स्म पिबस्ततः ।
सुहृदः पिबतः पश्य सदारतनयानिति ॥ ३४ ॥
ततस्तत्सहितो गत्वा पुरोपवनपद्मिनीम् ।
तां तदा दृष्टवानस्मि सकलत्रां सुहृत्सभाम् ॥ ३५ ॥
निन्दितेन्द्रायुधच्छायैः कुसुमाभरणाम्बरैः ।
क्षिप्ताम्भःपद्मिनीच्छायां स्थलीकमलिनीमिव ॥ ३६ ॥
ततः समञ्जरीजालैर्माधवीचूतपल्लवैः ।
कल्पितं ध्रुवको मह्यमुच्चमाहरदासनम् ॥ ३७ ॥
अपश्यं तत्र चासीनः सुहृदः पायितप्रियान् ।
पिबतश्च मधु प्रीतप्रियाकरतलार्पितम् ॥ ३८ ॥
क्वचिद्वसन्तरागं च वेणुतन्त्रीरुतान्वितम् ।
गीयमानं शृणोमि स्म रुदन्तीश्चालिकोकिलाः ॥ ३९ ॥
हित्वा कुरबकाग्राणि वर्णसंस्थानचारुषु ।
पतिताः कर्णिकारेषु लूननासा इवालिनः ॥ ४० ॥
आमूलशिखरं फुल्लास्तिलकाशोकर्किशुकाः ।
असारस्य हि जायन्ते नटस्यात्युत्कटा रसाः ॥ ४१ ॥
अथ कर्दमदिग्धाङ्गः शैवलाविलशाटकः ।
उत्थितः पुरुषः कोऽपि सरसः सरसस्ततः ॥ ४२ ॥
आदाय नलिनीपत्त्रपुटं केनापि पूरितम् ।
भोः पुष्करमधु प्राप्तं मयेति च मुदावदत् ॥ ४३ ॥
प्रतिषिद्धः स चैकेन मूर्ख मा चण्डमारटीः ।
न पुष्करमधु प्राप्तं त्वयानर्थोऽयमर्जितः ॥ ४४ ॥
यदि तावदिदं सर्वे पिबन्ति सुहृदस्ततः ।
परमाणुप्रमाणोऽपि बिन्दुरंशो न जायते ॥ ४५ ॥
दीयते यदि वा राज्ञे दुर्लभं पार्थिवैरपि ।
अपरं सोऽपि याचेत रत्नगृद्धा हि पार्थिवाः ॥ ४६ ॥
तं च कर्णेजपाः केचिद्वक्ष्यन्ति प्रियवादिनः ।
राजन्नपरमप्यस्ति तत्र प्राप्तमिदं यतः ॥ ४७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

एतावदेव तत्रासीन्नातिरिक्तमिति ब्रुवन् ।
अभावमतिरिक्तस्य केनोपायेन साधयेत् ॥ ४८ ॥
इति प्रोत्साहितः पापैर्लब्धास्वादश्च पार्थिवः ।
हरेत्सर्वस्वमस्माकं तस्मात्तस्मै न दीयते ॥ ४९ ॥
किं तु रस्यतरास्वादं न च मद्यं यतस्ततः ।
इदं पुष्करमध्वेष सानुदासः पिबत्विति ॥ ५० ॥
दुर्लभत्वात्ततस्तस्य सुहृदभ्यर्थनेन च ।
न च मद्यमिति श्रुत्वा पीतवानस्मि तन्मधु ॥ ५१ ॥
आसीच्च मम को नाम षण्णामेष रसो भवेत् ।
लक्ष्यते न हि सादृश्यमेतस्य मधुरादिभिः ॥ ५२ ॥
न चाहं षड्भिरारब्धः संहृत्य मधुरादिभिः ।
सर्वज्ञैरपि दुर्ज्ञाना येनास्मिन्नेकशो रसाः ॥ ५३ ॥
तेन मन्यत एवायं सप्तमः सुरसो रसः ।
रसितेऽमृतमप्यस्मिन् गच्छेद्विरसतामिति ॥ ५४ ॥
ततस्तद्रसगन्धेन तृषा च गमितत्रपः ।
बाधते मां पिपासेति शनैर्ध्रुवकमब्रुवम् ॥ ५५ ॥
तेन दत्तं तु तत्पीत्वा स्वभावापोढमानसः ।
तत्पुरोपवनं वेगाच्चक्रवद् भ्रमदभ्रमम् ॥ ५६ ॥
ततश्च तारमधुरं दीर्घवेणोरिवोषसि ।
दीनमन्थरमश्रौषं प्रमदाक्रन्दितध्वनिम् ॥ ५७ ॥
अथ गत्वा तमुद्देशमपश्यं माधवीगृहे ।
स्त्रियं साक्षादिवासीनां माधवीवनदेवताम् ॥ ५८ ॥
आख्यायिकाकथाकाव्यनाटकेष्वपि तादृशी ।
वर्ण्यमानापि नास्माभिः कदाचित्प्रमदा श्रुता ॥ ५९ ॥
ततस्तामब्रवं साम्ना भद्रे यदि न दुष्यति ।
दुःखस्यास्य ततो हेतुर्मह्यमाख्यायतामिति ॥ ६० ॥
ततो रुदितसंभिन्नं नीचकैरुदितं तया ।
दुःसहस्यास्य दुःखस्य ननु हेतुर्भवानिति ॥ ६१ ॥
लज्जाप्रह्वशिरस्केन ततो नीचैर्मयोदितम् ।
यदीदं मत्कृतं दुःखं भीरु मा त्वं रुदस्ततः ॥ ६२ ॥
यदनन्तमनन्तार्घं तन्मन्ये द्रविणं तृणम् ।
शरीरकमपीदं मे क्वचिद्व्यापार्यतामिति ॥ ६३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अथावोचदसौ स्मित्वा हर्षाश्रुकलुषेक्षणा ।
अनेनैव त्वदीयेन शरीरेणाहमर्थिनी ॥ ६४ ॥
अहं हि गङ्गदत्तेति यक्षकन्या नभश्चरी ।
संकल्पजन्मनानल्पं संकल्पं कारिता त्वयि ॥ ६५ ॥
तदेहि गृहमस्माकं सत्यं मन्त्रयसे यदि ।
शरीरस्यास्य ते तत्र विनियोगो भवत्विति ॥ ६६ ॥
कृष्यमाणस्तया चाहं पाणावादाय मन्थरम् ।
असुरान्तःपुराकारं प्राविशं भवनेश्वरम् ॥ ६७ ॥
तत्रापश्यं स्त्रियं गौरीं सितासितशिरोरुहाम् ।
स्थूलोदरवलीलेखां शुद्धसूक्ष्माम्बरावृताम् ॥ ६८ ॥
सा मामर्घ्येण संभाव्य मूर्द्धिन चाघ्राय सादरम् ।
अब्रवीदध्वखिन्नोऽसि पुत्र विश्रम्यतामिति ॥ ६९ ॥
आदृता चादिशत्प्रेष्याः सानुदासः पिपासितः ।
तत्पुष्करमधु स्वादु शीघ्रमानीयतामिति ॥ ७० ॥
मम त्वासीद् ध्रुवं यक्षी गङ्गदत्तान्यथा कुतः ।
गृहे पुष्करमध्वस्या दुष्प्रापं मानुषैरिति ॥ ७१ ॥
गन्धेन पुष्करमधुप्रभवेणाधिवासितम् ।
वसन्तकुसुमाकीर्णं प्राविशं वासमन्दिरम् ॥ ७२ ॥
पीत्वा च पुष्करमधु प्रीतया सहितस्तया ।
अस्यै पूर्वप्रतिज्ञातं स्वशरीरमुपाहरम् ॥ ७३ ॥
स्वशरीरप्रदानेन मह्यं पूर्वोपकारिणे ।
सापि प्रत्युपकाराय स्वशरीरं न्यवेदयत् ॥ ७४ ॥
आसीन्मे यन्मया दत्त्वा शरीरं पुण्यमर्जितम् ।
तस्य कन्याशरीराप्त्या सद्यः परिणतं फलम् ॥ ७५ ॥
इति तत्र चिरं स्थित्वा पृच्छामि स्म प्रियां प्रिये ।
किमिदानीं सुहृद् गोष्ठी करोतीत्यथ साब्रवीत् ॥ ७६ ॥
यदि ते द्रष्टुमिच्छास्ति मयैव सहितस्ततः ।
गत्वा पश्य सुहृद्गोष्ठी मदातिशयविह्वलाम् ॥ ७७ ॥
मयालम्बितहस्तं त्वां न कश्चिदपि पश्यति ।
तेनादृष्टः सुहृद्गोष्ठ्या विश्रब्धः पश्यतामिति ॥ ७८ ॥
गत्वा ततस्तदुद्यानं गङ्गदत्तावलम्बितः ।
पश्यामि स्म सुहृद्गोष्ठीं स्मितव्यावर्तिताननाम् ॥ ७९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

अथ स्वाभाविकमुखः सुहृत्कश्चिदभाषत ।
न दृश्यते सानुदासः क्व नु यातो भवेदिति ॥ ८० ॥
अपरेणोक्तमाश्चर्यमदृष्टं किं न पश्यसि ।
सानुदासेन दुःसाध्या साधिता यक्षकन्यका ॥ ८१ ॥
यक्ष्यावलम्बितः पाणावदृश्यो दृश्यतामयम् ।
सानुदासः सुहृन्मध्ये विचरन् पुण्यवानिति ॥ ८२ ॥
गङ्गदत्तामथावोचमदृश्यो यद्यहं ततः ।
भद्रे कथमनेनोक्तमदृश्यो दृश्यतामिति ॥ ८३ ॥
ततः संरुध्यमानोऽपि यत्नेन जनसंसदा ।
प्रवृत्तः सहसा हासः सलिलौघ इवोल्बणः ॥ ८४ ॥
तेषामन्यतमो नृत्यन् सतालहसितध्वनिः ।
मामवोचददृश्याय यक्षीभर्त्रे नमोऽस्तु ते ॥ ८५ ॥
क्व पुष्करमधु क्वात्र दुर्लभा यक्षकन्यका ।
द्राक्षामधु त्वया पीतं साधिता च विलासिनी ॥ ८६ ॥
सर्वथा दुश्चिकित्सोऽयं भवतो विनयामयः ।
सुहृद्वैद्यगणेनाद्य कुशलेन चिकित्सितः ॥ ८७ ॥
स भवान्गङ्गदत्ताया गृहं यातु निरामयः ।
सुहृदोऽपि कृतस्वार्थाः सर्वे यान्तु यथायथम् ॥ ८८ ॥
अहं तु पुष्करमधुच्छद्मना छलितोऽपि तैः ।
ज्ञातकान्तासवास्वादो न तेभ्यः कुपितोऽभवम् ॥ ८९ ॥
आसीच्च मम ते धीरा ये स्वभ्यस्तमधुप्रियाः ।
विदूषितमधुस्पर्शाः प्रव्रजन्ति मुमुक्षवः ॥ ९० ॥
अहं तु सकृदास्वाद्य प्रमदामदिरारसम् ।
न प्राणिमि विना तस्माद्धिङ् निकृष्टं च मामिति ॥ ९१ ॥
अथ गच्छति स्म रविरस्तभूधरं
वसतिद्रुमानभि शकुन्तपङ्क्तयः ।
मदमन्दमात्मभवनानि नागराः
प्रियया सहाहमपि तन्निवेशनम् ॥ ९२ ॥
तत्र प्रसन्नया कालं प्रियया च प्रसन्नया ।
प्रसन्नो ध्रुवकादीनां सुहृदामत्यवाहयम् ॥ ९३ ॥
दशभिर्दशभिर्याति सहस्रैर्दिवसव्यये ।
धनराशिः परिक्षीणः कालेन महता महान् ॥ ९४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

कदाचिच्चाहमाहूय नीतो दारिकया गृहम् ।
दुःश्रवं श्रावितो मात्रा पितुः स्वर्गाधिरोहणम् ॥ ९५ ॥
गुरुणा गुरुशोकेन पीड्यमानं च मां नृपः ।
समाह्वाय्यावदत्पुत्र मित्रवर्माहमेव ते ॥ ९६ ॥
कुलपुत्रकवृत्तेन स्थातव्यमधुना त्वया ।
स हीह परलोके च सुखाय प्राणिनामिति ॥ ९७ ॥
अलंकृताय स च मे भूषणाम्बरचन्दनैः ।
पित्र्यं श्रेष्ठिपदं कृत्वा गृहं याहीत्यभाषत ॥ ९८ ॥
कालस्तोके प्रयाते च सदैन्यो ध्रुवकोऽब्रवीत् ।
सशोका गङ्गदत्तापि सा समाश्वास्यतामिति ॥ ९९ ॥
मया तूक्तमिदानीं स बालकालश्चलो गतः ।
अन्य एवायमायातः कुटुम्बभरदारुणम् ॥ १०० ॥
क्व वेशवनितासक्तिः क्व कुटुम्बपरिग्रहः ।
न हि वानरशावस्य युक्ता स्यन्दनधुर्यता ॥ १०१ ॥
अधुना गङ्गदत्ताया बालता लोलतां गता ।
मार्गमासेवतां सापि मातृमातामहीगतम् ॥ १०२ ॥
दुराचारैव सा वेश्या चिरं यस्याः सतीव्रतम् ।
न हि वेदमधीयानः शूद्रः सद्भिः प्रशस्यते ॥ १०३ ॥
सदोषमपि न त्याज्यं सहजं कर्म साधुभिः ।
इतीदं वचनं विष्णोः सापि संमानयत्विति ॥ १०४ ॥
तेनोक्तं गणिकासक्तिः प्रतिषिद्धा कुटुम्बिनाम ।
न तु शोकोपतप्ताया गणिकायाः सभाजनम् ॥ १०५ ॥
तद्ब्रवीमि समाश्वास्य गङ्गदत्तां समातृकाम् ।
अयमागत एवासि त्यज निष्ठुरतामिति ॥ १०६ ॥
तस्यामुद्भूतरागत्वाद् ध्रुवकाभ्यर्थितेन च ।
दोषमुत्प्रेक्षमाणोऽपि गत एवास्मि तद्गृहम् ॥ १०७ ॥
अथ सा मद्वियोगेन मद्दुःखेन च कर्शिता ।
क्रन्दत्परिजना कृच्छ्रात्परिसंस्थापिता मया ॥ १०८ ॥
मयैव च सह स्नाता निरुप्तसलिलाञ्जलिः ।
शरावं मदिरापूर्णं न्यस्यति स्म गृहाङ्गणे ॥ १०९ ॥
माता तु गङ्गदत्ताया गृहीतचषकावदत् ।
पुत्र दुःखविनोदार्थं तर्पणं क्रियतामिति ॥ ११० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

मम त्वासीत्प्रपञ्चोऽयं विषमः प्रस्तुतोऽनया ।
नूनमस्मानियं वृद्धा मुग्धानाक्रष्टुमिच्छति ॥ १११ ॥
ईदृशी च वचोदक्षा सदाक्षिण्यश्च मादृशः ।
निर्दाक्षिण्या च देवी श्रीरिति जातोऽस्मि शङ्कितः ॥ ११२ ॥
अवश्यं च मदीया श्रीर्गङ्गदत्तां गमिष्यति ।
प्रायः समानशीलेषु सख्यं बध्नन्ति जन्तवः ॥ ११३ ॥
अथ वा गङ्गदत्तैव क्षेत्रं दानस्य पूजितम् ।
दानं हि तत्र दातव्यं यत्र चित्तं प्रसीदति ॥ ११४ ॥
इति चेति च निश्चित्य त्रासास्वादितचेतसा ।
त्रिफलाविरसास्वादं पानमासेवितं मया ॥ ११५ ॥
न वर्तते सकृत्पातुमतस्त्रिः पीयतामिति ।
गणिकामातुरादेशमोमिति प्रत्यपूजयम् ॥ ११६ ॥
यथा यथा च मां मन्दमारोहन्मदिरामदः ।
पितृशोकोऽपि बलवानवारोहत्तथा तथा ॥ ११७ ॥
अतः परं मदादेशान्मदीयाः परिचारिकाः ।
मदिरामन्दिरान्मद्यमाहरन्ति स्म संततम् ॥ ११८ ॥
तदीयाश्च मदीयाश्च गतशोकमवेक्ष्य माम् ।
गायन्ति स्म हसन्ति स्म केचित्तत्रारुदन्नपि ॥ ११९ ॥
इति विस्मारितस्ताभिः पितृशोकमहं तदा ।
दिवसान्गमयामि स्म सुरास्मरपरायणः ॥ १२० ॥
एकदा गणिकामात्रा प्रेषिता गणिकावदत् ।
श्वश्रूस्त्वामाह रूक्षोऽसि गात्रमभ्यज्यतां तव ॥ १२१ ॥
गङ्गदत्तापि परुषा जाता स्नेहविवर्जनात् ।
तस्मादियमपि स्नेहमङ्गेषु निदधात्विति ॥ १२२ ॥
शाटकं चाहरन्मह्यं स्थूलं तैलमलीमसम् ।
स्कन्धः कटुकतैलेन म्रक्षितश्च तया मम ॥ १२३ ॥
उक्तश्चास्मि पुनर्यावद्दारिकाया मुहूर्तकम् ।
अभ्यङ्गः क्रियते तावद्भवानवतरत्विति ॥ १२४ ॥
अथोपरिपुरात् षष्ठमनन्तरमवातरम् ।
शिल्पिनस्तत्र चापश्यं रत्नसंस्कारकारकान् ॥ १२५ ॥
ससंभ्रमैश्च तैरुक्तः कृताञ्जलिपुटैरहम् ।
श्रेष्ठिपुत्र प्रवीणोऽसि त्वत्तो लज्जामहे वयम् ॥ १२६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

सर्वविद्याकलाशिल्पकोविदस्य पुरस्तव ।
सर्वज्ञानामपि त्रासात्प्रसरन्ति न पाणयः ॥ १२७ ॥
तस्मादवतरत्वस्माद्दीर्घायुः पञ्चमं पुरम् ।
अलंकरणकर्मेदमाशु निष्ठां व्रजत्विति ॥ १२८ ॥
एवं च परिशेषेभ्यः क्रमाच्चित्रकरादिभिः ।
पञ्चेभ्योऽपि पुरेभ्योऽहमुपायैरवतारितः ॥ १२९ ॥
सान्तःकर्मारिकाभिश्च घटदासीभिरङ्गणात् ।
सिच्यसे गोमयाम्भोभिरिति निर्धारितो बहिः ॥ १३० ॥
श्रूयते स्म च तस्यैव प्रासादस्योपरि ध्वनिः ।
बन्दिनः पठतः श्लोकमुच्चकैरुच्चरन्निति ॥ १३१ ॥
जय राजसिंह परदन्तिमण्डलं
विजितैव वादिमृगसंहतिस्त्वया ।
परिमण्डलग्रहपतिप्रभाप्रभैर्
गुणकेसरांशुविसरैश्च राजसे ॥ १३२ ॥
चिन्तितं च मया मन्ये प्रविष्टः कोऽप्ययं विटः ।
रण्डापुत्रस्य यस्यैते श्रूयन्ते बन्दिभिर्गुणाः ॥ १३३ ॥
कुतोऽस्य गुणगन्धोऽपि येन लज्जैव खादिता ।
वेशनारीग्रहस्थेन स्वयं ख्यापयता गुणान् ॥ १३४ ॥
इत्यसूयन्नहं तस्मै लज्जावर्जितकंधरः ।
स्वगृहाभिमुखं प्रायां पौरधिक्कारकारितः ॥ १३५ ॥
य एव मां सुहृत्कश्चिदपश्यत्संमुखागतम् ।
स एवामीलयद्दृष्टिं हा किं दृष्टमिति ब्रुवन् ॥ १३६ ॥
येनाङ्गणेन यामि स्म संस्तुतस्यैतरस्य वा ।
तत्र गोमयपानीयं पातयन्ति स्म नागराः ॥ १३७ ॥
एवंप्रायप्रपञ्चाभिर्जनताभिर्जुगुप्सितः ।
अपूर्वपुरुषाक्रान्तं स्वगृहद्वारमागमम् ॥ १३८ ॥
तेन च प्रविशन्नेव पूर्वाभ्यासादशङ्कितः ।
तिष्ठ तिष्ठेति रुष्टेन द्वारपालेन वारितः ॥ १३९ ॥
ततस्तं पृष्टवानस्मि शङ्कामन्दीकृतत्रपः ।
भद्र सर्वं न जानामि तत्त्वमाख्यायतामिति ॥ १४० ॥
तेनोक्तमीदृशं तत्त्वं न त्वं परगृहं पुनः ।
तिष्ठद्दौवारिकद्वारमशङ्कः प्रविशेरिति ॥ १४१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

मयोक्तमथ सासूयं किं च मित्रवती मृता।
तेनोक्तं कच्चिदायुष्मान् सानुदासो भवानिति ॥ १४२ ॥
अहं तु कटुकालापस्तस्मान्मधुरभाषिणः।
लज्जमानः स्थितस्तूष्णीमथ तेनोदितं पुनः ॥ १४३ ॥
जीवन्त्येव मृता तात माता मित्रवती तव।
स्पृहयत्यनपत्याभ्यो या स्त्रीभ्यः पुत्रवत्यपि ॥ १४४ ॥
एकेनैव प्रवृद्धेन कामेनागन्तुना तव।
संहतावपि धर्मार्थावुच्छिन्नौ स्वकुलोचितौ ॥ १४५ ॥
गृहं विक्रीय निःसारमनाथा जननी तव।
सह पौत्रेण वध्वा च कुत्राप्यन्यत्र तिष्ठति ॥ १४६ ॥
योऽयं प्रथमकक्षायां कुरुते कर्म वर्धकिः।
आस्ते मित्रवती यत्र तदयं पृच्छ्यतामिति ॥ १४७ ॥
स च गत्वा मया दृष्टः प्रत्यभिज्ञाय मां चिरात्।
हा कष्टमिति कृत्वोच्चैर्दुःखस्खलितमब्रवीत् ॥ १४८ ॥
हृतार्थजनदारिद्र्यात्त्वत्प्रसादात्सह स्नुषा।
दरिद्रवाटके तात जननी तव तिष्ठति ॥ १४९ ॥
दरिद्रवाटकं पृष्टः कुत्रेति स मया पुनः।
चण्डालवाटकादूरं दक्षिणेनेत्यभाषत ॥ १५० ॥
शनैः संचरमाणश्च दरिद्रग्रामरथ्यया।
दरिद्रान्दृष्टवानस्मि क्षयक्षीणान्मृताकृतीन् ॥ १५१ ॥
अथ निम्बतरोर्मूले दत्तकं नाम पुत्रकम्।
दृष्टवानस्मि बहुभिर्बालकैः परिवारितम् ॥ १५२ ॥
बालकानामयं राजा तेऽन्ये मन्त्र्यादयः किल।
ददाति स्म ततस्तेभ्यः स्वाः स कुल्माषपिण्डिकाः ॥ १५३ ॥
यस्तु तेषां प्रतीहारः स राजांशं प्रकल्पिताम्।
कुल्माषपिण्डिकां हृत्वा क्षुधितत्वादभक्षयत् ॥ १५४ ॥
दत्तकोऽपि हृतस्वांशस्तारं मातरमाह्वयन्।
अगच्छत्कुटिकामेकां संकारस्थगिताजिराम् ॥ १५५ ॥
कटैः कृतपरिक्षेपां जरद्भिरलवीरणैः।
अनन्तपटलच्छिद्रप्रविष्टातपचन्द्रिकाम् ॥ १५६ ॥
पृष्ठतो दत्तकस्याहं गतस्तत्कुटिकाङ्गणम्।
दास्या च प्रत्यभिज्ञाय मित्रवत्यै निवेदितम् ॥ १५७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

सातु निष्क्रम्य संभ्रान्ता मामालिङ्ग्य तथाविधम् ।
गाढनिद्राप्रसुप्तेव नाकम्पत न चाश्वसीत् ॥ १५८ ॥
सद्यः पुत्रेण संयुक्ता स्वामिना च विनाकृता ।
अनुष्णाशीतसंस्पर्शैर्मामस्नापयदश्रुभिः ॥ १५९ ॥
निलीनां च कुटीकोणे पश्यामि स्म कुटुम्बिनीम् ।
अलं वा विस्तरं कृत्वा मूर्तामिव दरिद्रताम् ॥ १६० ॥
सतुषैः कोद्रवकणैरपनीतं ममाङ्गतः ।
तद्दुष्टचेटिकादत्तमादरात्स्वयमस्वया ॥ १६१ ॥
लाक्षावृतबहुच्छिद्रा खण्डौष्ठी शीर्णतालुका ।
आनीतोष्णोदकं दातुमालुका परगेहतः ॥ १६२ ॥
स्नपयन्त्या च मां भग्ना कर्मकर्या प्रमत्तया ।
अथास्याः स्वामिनी चण्डमाक्रन्दत्ताडितोदरी ॥ १६३ ॥
अयि त्वयि विपन्नायामालुकादेवि गोमिनि ।
शून्यमद्य जगज्जातमद्य माता मृता मम ॥ १६४ ॥
मम मातुर्विवाहे त्वं लब्धा ज्ञातिकुलात्किल ।
तेन त्वामनुशोचामि द्वितीयां जननीमिव ॥ १६५ ॥
विलपत्यै तथा दीनं करुणार्द्रीकृताशयः ।
शाटकं पाटयित्वाहमर्धं तस्यै वितीर्णवान् ॥ १६६ ॥
पुष्करिण्यां ततः स्नात्वा पिबन्तीव विषाणकाः ।
काञ्जिकव्यञ्जनं कृच्छ्रादभुञ्जे कोद्रवौदनम् ॥ १६७ ॥
अथ वालमिदं श्रुत्वा दरिद्रचरितं चिरम् ।
श्रूयमाणमपि ह्येतद्दुःखायैव भवादृशाम् ॥ १६८ ॥
सोऽहं कथमपि क्षिप्त्वा वर्षलक्षायतां क्षपाम् ।
जातदुर्वारवैराग्यः प्रातर्भ्रातरमब्रवम् ॥ १६९ ॥
ततः प्रक्षपिताद्द्रव्यादुपादाय चतुर्गुणम् ।
गृहं मया प्रवेष्टव्यं न प्रवेष्टव्यमन्यथा ॥ १७० ॥
तस्मादजातपुत्रेव मातर्मृतसुतेव वा ।
दुःखकर्मविनोदेन गमयेर्दिवसानिति ॥ १७१ ॥
तयोक्तं मा गमः पुत्र त्वां सदारं सदारकम् ।
जीवयामि सुखासीनं कर्मभिर्गर्हितैरिति ॥ १७२ ॥
मयोक्तं वृद्धया मात्रा जीव्यते दुःखकर्मभिः ।
यः शक्तः पुरुषस्तस्य श्लाघ्यमेकस्य जीवितम् ॥ १७३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

तेनालमवलम्ब्येमामम्ब कातरतां तव ।
ननु तातस्य दाराः स्थ सुमेरुगुरुचेतसः ॥ १७४ ॥
इत्यवस्थितनिर्बन्धः प्रणम्य जननीमहम् ।
दरिद्रवाटकाद्घोरान्निरयां निरयादिव ॥ १७५ ॥
अम्बा दूरमनुव्रज्य हितं मह्यमुपादिशत् ।
ताम्रलिप्तीं व्रजेः पुत्र यत्रास्ते मातुलस्तव ॥ १७६ ॥
नराणां हि विपन्नानां शरणं मातृवान्धवाः ।
त्याज्यास्तु निजशत्रुत्वात्प्राज्ञेन पितृवान्धवाः ॥ १७७ ॥
एवमादि समादिश्य दत्त्वा चौदनमल्लकम् ।
सा निवृत्ता प्रवृत्तोऽहं पथा प्राग्देशगामिना ॥ १७८ ॥
पश्यामि स्म च वैदेशाञ्जर्जरच्छत्रपादुकान् ।
स्कन्धासक्तजरच्चर्मस्थगिकापचनालिकान् ॥ १७९ ॥
एवमादिप्रकारास्ते तत्प्रकारं निरीक्ष्य माम् ।
करुणागोचरीभूतमभाषन्त परस्परम् ॥ १८० ॥
अहो कष्टमिदं दृष्टमस्माभिश्चेष्टितं विधेः ।
क्व साधुः सानुदासोऽयं क्वेयमेतादृशी दशा ॥ १८१ ॥
अथ वा नैव शोच्योऽयमविपन्नमहाधनः ।
अविपन्नगुणानां हि किं विपन्नं महात्मनाम् ॥ १८२ ॥
मां चावोचन्वयं सर्वे भवतः परिचारकाः ।
एतस्मादसहायत्वान्मा स्म शङ्कां करोरिति ॥ १८३ ॥
अथ मां रमयन्तस्ते रमणीयकथाः पथि ।
अगच्छन्कंचिदध्वानमचेतितपथक्लमम् ॥ १८४ ॥
संकोचितजगच्छाये प्रतापेन विसारिणा ।
सर्वोपरि स्थिते भानौ संप्रापं सुमहत्सरः ॥ १८५ ॥
वञ्चयित्वा त तद्दृष्टिं दूरे स्नात्वामृतोपमम् ।
तत्कोद्रवान्नमस्नेहलवणं भुक्तवानहम् ॥ १८६ ॥
तेऽपि प्लुतैरुदात्तैश्च व्याहारैः परितो दिशम् ।
सानुदासा३ क्व यासीति व्याहरन्मां ससंभ्रमाः ॥ १८७ ॥
उक्तवन्तश्च मां दृष्ट्वा निवृत्तस्नानभोजनम् ।
धिक्प्रमादहतानस्मान् भवता छलिता वयम् ॥ १८८ ॥
अस्माभिः कारितं कन्दौ खादितव्यमनेकधा ।
भवता च न संभुक्तमेतदस्मादनर्थकम् ॥ १८९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

इदानीमपि यत्किंचित्त्वया तत्रोपयुज्यताम् ।
अन्यथास्माभिरप्यद्य स्थातव्यं क्षुधितैरिति ॥ १९० ॥
ततस्तदर्थितः किंचिद्भक्षयित्वा सहैव तैः ।
सायाह्ने प्रस्थितो ग्राममगच्छं सिद्धकच्छपम् ॥ १९१ ॥
तत्र मां रथ्ययायान्तं कश्चिद्दृष्ट्वा कुटुम्बिकः ।
प्रणिपत्याब्रवीदेहि स्वगृहं गम्यतामिति ॥ १९२ ॥
अनुज्ञातस्य पथिकैः प्रविष्टस्य गृहं मम ।
स्वयं प्रक्षालयत्पादौ वारितोऽपि कुटुम्बिकः ॥ १९३ ॥
अभ्यङ्गोच्छादनस्नानगमिताङ्गश्रमाय मे ।
धातुरक्तमदात्स्थूलं प्रक्षालं पटशाटकम् ॥ १९४ ॥
ततः क्षीरौदनप्रायं भुक्त्वा नवतकाज्झके ।
शयनीये निषण्णं मामवोचत्स कुटुम्बिकः ॥ १९५ ॥
त्वदीयस्तात वृत्तान्तः सर्वः संविदितो मम ।
भानोः स्वर्भानुना ग्रासः कस्य नेक्षणगोचरः ॥ १९६ ॥
मेरुसागरसारस्य प्रसादान्मित्रवर्मणः ।
सहस्राणि समृद्धानि मादृशामनुजीविनाम् ॥ १९७ ॥
अहं सिद्धार्थको नाम वणिग्भृत्यः पितुस्तव ।
तेन त्वदीयमेवेदं यत्किंचिद्द्रविणं मम ॥ १९८ ॥
मूलमेतदुपादाय वर्धन्तां ते विभूतयः ।
बहुसत्त्वोपकारिण्यः शाखा इव वनस्पतेः ॥ १९९ ॥
दिनस्तोकेषु यातेषु सार्थेन सहितो मया ।
ताम्रलिप्तीं प्रयातासि तावद्विश्रम्यतामिति ॥ २०० ॥
अथोपपन्नमाहेति विचार्य सह चेतसा ।
प्रातिष्ठे सह सार्थेन तेन सिद्धार्थकेन च ॥ २०१ ॥
ततो विचित्रशस्त्राणां हर्षेण स्फुटतामिव ।
शृणोमि स्म प्रचण्डानां डिण्डिकानां विकत्थिताम् ॥ २०२ ॥
श्रूयतां धातकीभङ्गप्रतिज्ञापर्वतस्थिराः ।
खण्डचर्मेति मे नाम मुण्डाः पाशुपता वयम् ॥ २०३ ॥
सहस्रमपि चौराणां शूराणां युद्धमूर्धनि ।
न नयेयं यदि स्वर्गं गच्छेयं निरयं ततः ॥ २०४ ॥
तस्करान्यदि पश्यामस्ततस्त्वां देवि चण्डिके ।
प्रत्यग्रैस्तर्पयिष्यामो महिषच्छागशोणितैः ॥ २०५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

इति गत्वाटवीमध्ये नदीं गम्भीरकन्दराम् ।
आवसाम कृतापुण्याश्चण्डां वैतरणीमिव ॥ २०६ ॥
कृष्णपक्षक्षपाकाली प्रणादपरिहारिणी ।
कालरात्रिरिवासह्या पुलिन्दपृतनापतत् ॥ २०७ ॥
तथा कथितवन्तस्ते तामालोक्यैव डिण्डिकाः ।
अपाक्रामन्परित्यक्तशस्त्रलज्जायशोधनाः ॥ २०८ ॥
लुण्ठ्यमानात्त्वहं सार्थात्प्राणत्राणपरायणः ।
संभ्रमभ्रान्तदिग्भागः कान्दिशीकः पलायितः ॥ २०९ ॥
तस्करोऽयमिति भ्रष्टः सार्थिकादपि धावतः ।
गहनान्तं दिनान्तेन वनान्तग्राममासदम् ॥ २१० ॥
तस्य मध्येन गच्छन्तं मां परिष्वज्य वृद्धिका ।
इति रोदितुमारब्धा वृद्धताघर्घरध्वनिः ॥ २११ ॥
पुत्र निष्ठुरचित्तोऽसि यो मामुत्सन्नबान्धवाम् ।
वृद्धां दुःखितकामस्वां त्यक्त्वा देशान्तरं गतः ॥ २१२ ॥
मादृशीं मातरं दीनां त्यक्त्वा यदुपचीयते ।
तत्प्रयागगतेनापि न पापमपचीयते ॥ २१३ ॥
तीर्थयात्राकृतं पापमतः क्षपयता त्वया ।
मामाराधयमानेन स्वगृहे स्थीयतामिति ॥ २१४ ॥
मम त्वासीदहो कष्टमपरोऽयमुपद्रवः ।
मन्ये मूर्तिमती कापि विपत्तिरियमागता ॥ २१५ ॥
मादृशां हि प्रमत्तानामप्रमत्ता विपत्तयः ।
संतताः संनिधीयन्ते प्राज्ञानामिव संपदः ॥ २१६ ॥
अथ मां चिरमीक्षित्वा तयोक्तं लज्जमानया ।
पुत्र स्वपुत्रसादृश्यात्त्वं मयेत्थं कदर्थितः ॥ २१७ ॥
अथ वा पुत्र एवासि ममेत्युक्त्वानयद्गृहम् ।
तत्राकरोदखेदं मामङ्गाभ्यङ्गाशनादिभिः ॥ २१८ ॥
प्रभाते प्रस्थितश्चैनामभिवाद्याहमब्रवम् ।
चम्पायां सानुदासस्य गृहमम्ब व्रजेरिति ॥ २१९ ॥
श्रान्तश्रान्तश्च विश्रान्तः पृष्ट्वा पन्थानमन्तरे ।
ताम्रलिप्तीं व्रजामि स्म परिभूतामरावतीम् ॥ २२० ॥
भोः साधो गङ्गदत्तस्य गृहमाख्यायतामिति ।
यं यमेव स्म पृच्छामि स स एवैवमब्रवीत् ॥ २२१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

ताम्रलिप्त्यां पुरे भ्रातस्त्वत्तो धूर्ततरो जनः ।
दुर्विदग्धजनालापो ग्राम्यनागरको भवान् ॥ २२२ ॥
इति संपृच्छमानाय यदा मह्यं न कश्च न ।
आचष्टे स्म तदा खिन्नः सन्नुपाविशमापणे ॥ २२३ ॥
तत्र मां पृष्टवानेको वणिक्पाण्डरमस्तकः ।
उद्विग्न इव विच्छायः किं निमित्तं भवानिति ॥ २२४ ॥
मयापि कथितं तस्मै सानुकम्पाय पृच्छते ।
उद्वेगस्य निमित्तं तत्तेनापि हसितोदितम् ॥ २२५ ॥
त्वाममी कुटिलालापं मन्यन्ते ताम्रलिप्तिकाः ।
गृहं हि गङ्गदत्तस्य न पृच्छन्ति यथास्थिताः ॥ २२६ ॥
पौर्णमासीशशाङ्कस्य यो न जानाति मण्डलम् ।
न स जानाति धूर्तो वा गङ्गदत्तस्य मन्दिरम् ॥ २२७ ॥
अथ वा धर्मकामार्थान्कूटस्थान्यत्र पश्यसि ।
प्रवृद्धांश्च विशुद्धांशु गङ्गदत्तस्य तद्गृहम् ॥ २२८ ॥
अथ वा गच्छ मुग्धेति मामुक्त्वा स्वयमेव सः ।
गङ्गदत्तगृहद्वारमनयत्प्रीतयाचकम् ॥ २२९ ॥
तस्मान्मामागतं श्रुत्वा दौवारिकपरंपरा ।
अन्तःकक्षान्तरस्थाय मातुलाय न्यवेदयत् ॥ २३० ॥
गङ्गौघस्येव पततस्तुषारगिरिगह्वरे ।
अथान्तस्तारगम्भीरः प्रवृत्तः क्रन्दितध्वनिः ॥ २३१ ॥
ततः सदारभृत्येन तस्मान्निर्याय मन्दिरात् ।
गङ्गायां गङ्गदत्तेन पित्रे दत्तं जलं मम ॥ २३२ ॥
तत्राहमुपभुञ्जानः सान्तर्दुःखं महत्सुखम् ।
कालस्तोकं नयामि स्म विषभिन्नमिवामृतम् ॥ २३३ ॥
एकदा लब्धविश्रामं मामभाषत मातुलः ।
भागिनेयार्थये यत्त्वां तदनुष्ठातुमर्हसि ॥ २३४ ॥
यदनन्तमकुप्यं च द्रविणं मम पश्यसि ।
गुणद्रविणराशेस्तदुत्पन्नं मित्रवर्मणः ॥ २३५ ॥
स्वस्मात्स्वस्मात्तदादाय प्रतिज्ञाताच्चतुर्गुणम् ।
द्रष्टुं त्वद्विरहम्लानां मातरं परिगम्यताम् ॥ २३६ ॥
तस्मिंश्च क्षीण एवान्या गन्त्री ते द्रव्यसंहतिः ।
अक्षयप्रभवो ह्यस्या गङ्गाया हिमवानिव ॥ २३७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

स्वे स्वस्मिन्सति चानन्ते लिप्सान्यस्मिन्विगर्हिता ।
विज्ञातसाङ्गवेदार्थः कः पठेन्मातृकामिति ॥ २३८ ॥
अनुशासतमित्यादि गङ्गदत्तमथावदम् ।
सारेऽर्थे दृढनिर्बन्धं मा मां व्याहृत मातुल ॥ २३९ ॥
प्रवर्त्यो गुरुभिः कार्ये यत्र बालो बलादपि ।
स्वयमेव प्रवृत्तस्तैर्निवर्त्येत कथं ततः ॥ २४० ॥
यच्चोक्तं मामकैरर्थैः कुटुम्बं जीव्यतामिति ।
एतत्सहस्तपादाय मादृशे नोपदिश्यते ॥ २४१ ॥
मातुलाद्धनमादाय यो जीवति समातृकः ।
ननु मातुलमात्रैव क्लीबसत्त्वः स जीव्यते ॥ २४२ ॥
स्थिरसत्त्वं स बुद्ध्वा मामालापैरेवमादिभिः ।
आप्तैरकारयद् भृत्यैश्चक्षूरक्षितमादृतैः ॥ २४३ ॥
पलायमानं कः शक्तो म्रियमाणं च रक्षितुम् ।
इति लोकादिदं श्रुत्वा पलायनपरोऽभवम् ॥ २४४ ॥
अथ सांयात्रिकं कंचिद्गमिष्यन्तं महोदधिम् ।
अदृष्टः केनचिद्गत्वा विनयेनाभ्यवादयम् ॥ २४५ ॥
तस्मै च कथयामि स्म प्रकृष्टानात्मनो गुणान् ।
तृष्णादासीविधेया हि किं न कुर्वन्ति पातकम् ॥ २४६ ॥
अहं चम्पानिवेशस्य तनयो मित्रवर्मणः ।
सर्वरत्नपरीक्षादिकलाकुलविशारदः ॥ २४७ ॥
युष्माभिश्च सनाथत्वमहमिच्छामि साधुभिः ।
त्वादृङ्नाथो ह्यनाथोऽपि मुख्यो नाथवतामिति ॥ २४८ ॥
स मित्रवर्मणो नाम श्रुत्वैवानन्दविह्वलः ।
श्रद्दधाति स्म दुःसाध्यां मयि सर्वज्ञतामपि ॥ २४९ ॥
अवोचच्च पुराभूम सनाथा मित्रवर्मणा ।
अधुना भवता तात ततः प्रस्थियतामिति ॥ २५० ॥
अथ देवद्विजगुरूनर्चित्वा मङ्गलोज्ज्वले ।
प्रशस्ते तिथिनक्षत्रे बोहित्थममुचद्वणिक् ॥ २५१ ॥
तरंगजलदालयं मकरनक्रचक्रग्रहं
पिनाकधरकंधरप्रभमनन्तमप्रक्षयम् ।
महार्णवनभस्तलं लवणसिन्धुनौछद्मना
वियत्पथरथेन तेन वणिजस्ततः प्रस्थिताः ॥ २५२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

कथं वा न विमानं तद्येन मानसरंहसा ।
लोचनोन्मेषमात्रेण योजनानां शतं गतम् ॥ २५३ ॥
ततो जलगजेन्द्रेण जलादुन्मज्जताहतः ।
विशीर्णबन्धनः पोतः पट्टशः स्फुतति स्म सः ॥ २५४ ॥
यस्य केशेषु जीमूता इति गीतामनुस्मरन् ।
दैवात्फलकमालम्ब्य प्रापं तोयनिधेस्तटम् ॥ २५५ ॥
क्षणं विश्रम्य तत्राहं हा किं वृत्तमिति ब्रुवन् ।
उद्भ्रान्तोद्भ्रान्तदिक्कत्वाद् भ्रान्तवान् सिन्धुरोधसि॥२५६॥
चन्दनागरुकर्पूरलवङ्गलवलीवनैः ।
यत्राक्रान्ताः सरित्वन्तः शैलोपान्ताः समन्ततः ॥ २५७ ॥
कदलीनारिकेरादिफलिनद्रुमसंकटाः ।
आरण्यकैररण्यान्यो भज्यन्ते यत्र कुञ्जरैः ॥ २५८ ॥
शिलापिहितपूर्वार्धे दरीद्वारे ततः क्वचित् ।
शिलापिहितपूर्वाङ्गीमङ्गनामस्मि दृष्टवान् ॥ २५९ ॥
ततो यथाप्रमाणेन निर्निमेषेण चक्षुषा ।
ऋजुतानिर्विकारत्वान्मामसौ त्रस्तमैक्षत ॥ २६० ॥
आसीच्च मम काप्येषा दानवी देवतापि वा ।
न हि रूपं मया दृष्टं नार्याः कस्याश्चिदीदृशम् ॥ २६१ ॥
अथ वा क्षुधिता कापि देवतारूपकञ्चुका ।
मामिहैकाकिनं दृष्ट्वा प्राप्ता नक्तंचराङ्गना ॥ २६२ ॥
राक्षस्यो ह्यप्सरोरूपा मादृशेषु प्रमादिषु ।
रन्ध्रेषु प्रहरन्तीति यत्तन्मामिदमागतम् ॥ २६३ ॥
तस्मादस्मादहं देशात्पलाये सभयादिति ।
प्रस्थितश्चिन्तयित्वा च सा च मामित्यभाषत ॥ २६४ ॥
भोः साधो मा भवत्ते भीर्नाहं नक्तंचराङ्गना ।
बोहित्थव्यसनभ्रष्टां विद्धि मां मानुषीमिति ॥ २६५ ॥
अथ श्रुत्वेदमुत्क्रुष्टात्साध्वसादूर्ध्वमूर्धजः ।
त्रातारौ जगतो वन्दे पार्वतीपरमेश्वरौ ॥ २६६ ॥
आसीच्च मम दिव्येयमिति संप्रति निश्चितम् ।
निर्निमेषा यतो यच्च परचित्तज्ञमानसा ॥ २६७ ॥
यद्येषा राक्षसी तस्मात्क्व गतः स्यां पलायितः ।
निश्चित्येति परावृत्य बिभ्यन्तीमिदमब्रवम् ॥ २६८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

यदि त्वं मानुषी सत्यं दरीद्वारादितस्ततः।
निर्गत्यात्मानमाचक्ष्व दिव्या चेत्पाहि मामिति ॥ २६९ ॥
अथ ह्रीतेव सा किंचिन्नेत्रे संमील्य साश्रुणी।
शिलानुष्ठितवस्त्रार्धे पूर्वकाये न्यपातयत् ॥ २७० ॥
ततः संमीलिते दृष्ट्वा तया नेत्रे ममाभवत्।
ननु मानुषयोषैव वराक्येषा निरम्वरा ॥ २७१ ॥
ततः पराङ्मुखीभूय स्वशाटकमपाटयम्।
इदं वस्स्वेति तामुक्त्वा तस्यै तस्यार्धमक्षिपम् ॥ २७२ ॥
छादितच्छादनीयाङ्गी बाहुवस्त्रार्धमूर्धजैः।
ततः स्वजघनस्फीतामध्यशेत शिलामसौ ॥ २७३ ॥
अथ नातिसमीपस्थः परित्रस्तः परस्त्रियाः।
भद्रे कस्यासि का वेति तामपृच्छमवाङ्मुखः ॥ २७४ ॥
मानुषी मानुषं दृष्ट्वा देशे दुर्लभमानुषे।
लब्धबन्धुरिवारण्ये विश्रब्धारब्ध भाषितुम् ॥ २७५ ॥
साधुधर्मार्थिसर्वार्थैः सार्थवाहोऽस्ति सागरः।
राजराजगृहाकारगृहे राजगृहे पुरे ॥ २७६ ॥
यावनीनामिका यस्य जाया यवनदेशजा।
या प्रकृष्टेऽपि सौभाग्ये पतिं देवमिवार्चति ॥ २७७ ॥
तयोः सागरदिन्नाख्यः पुत्रः पित्रोर्गुणैः समः।
ज्येष्ठः समुद्रदिन्नश्च तत्सनामा च कन्यका ॥ २७८ ॥
चम्पाभूषणभूतस्य सत्पतेर्मित्रवर्मणः।
सुताय सानुदासाय सा च पित्रा प्रतिश्रुता ॥ २७९ ॥
सानुदासश्च रूपेण स्मरेण सदृशः किल।
सकलं च कलाजालं वेदेति जगति श्रुतिः ॥ २८० ॥
अथ वा न कलाजालं जालं वेद स केवलम्।
को हि नाम कलाशाली कर्म तादृशमाचरेत् ॥ २८१ ॥
स हि वेश्याहृताशेषगुणद्रविणसंचयः।
समब्राह्मणचण्डालैश्चौरैः सार्थवधे हतः ॥ २८२ ॥
तच्च वैशसमाकर्ण्य सानुदासस्य दुःश्रवम्।
सागरस्य कुटुम्बं तत्प्रस्थितं यवनीं प्रति ॥ २८३ ॥
यानपात्रविपत्तौ च विपन्नं लवणाम्भसि।
मेदिनीमण्डलध्वंसे जन्तूनामिव मण्डलम् ॥ २८४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

यासौ समुद्रदिन्नेति कन्या निन्दितलक्षणा ।
न तस्यै निर्दयेनापि सिन्धुना दत्तमन्तरम् ॥ २८५ ॥
सागरेण च या कन्या सानुदासाय कल्पिता ।
सागरेण निरस्ता च मन्दभाग्याहमेव सा ॥ २८६ ॥
किं कर्तव्यं क्व गन्तव्यं किं वृत्तं किं नु वर्तते ।
इति चिन्ताविनोदाहमिहासे प्रियजीविता ॥ २८७ ॥
शुक्तीनां तटभिन्नानां मांसैर्दावाग्निसाधितैः ।
प्रज्ञातैः फलमूलैश्च पुष्णामि विफलां तनुम् ॥ २८८ ॥
लुब्धत्वाच्च वणिग्जातेराहृत्याहृत्य सैकतात् ।
मौक्तिकस्य गुहाकोणे राशिः प्रांशुर्मया कृतः ॥ २८९ ॥
मम तावदियं वार्ता त्वदीयाख्यायतामिति ।
इति पृष्टस्य मे चित्तमिति चित्तमभूत्तया ॥ २९० ॥
सानुदासोऽहमेवेति यद्यस्यै कथयाम्यहम् ।
अन्यदेव किमप्येषा मयि संभावयिष्यति ॥ २९१ ॥
संभावयतु नामेयमहं पुनरिमां कथम् ।
विपन्मग्नामुपेक्षेयं पुरुषः सन् स्त्रियं सतीम् ॥ २९२ ॥
अपि चेदं स्मराम्येव तातपादैर्यथा वृता ।
पित्रा चेयं प्रतिज्ञाता तेन व्यर्था विचारणा ॥ २९३ ॥
अथेत्थं कथयामि स्म चम्पायामभवद्वणिक् ।
मित्रवर्मेति यः स्वस्थो यशसाद्यापि तिष्ठति ॥ २९४ ॥
यस्य मित्रवती जाया सानुदासः सुतस्तयोः ।
स ताभ्यामेकपुत्रत्वाज्ज्ञापितः सकलाः कलाः ॥ २९५ ॥
असौ चालीकपाण्डित्याल्लोकवृत्तपराङ्मुखः ।
सुहृद्भिर्धूर्तचित्तज्ञैर्दास्या संगमितः सह ॥ २९६ ॥
सानुदासः स एवाहं सर्वस्वं मे तया हृतम् ।
साथ मानर्थकं ज्ञात्वा निर्वासयितुमैहत ॥ २९७ ॥
अथास्मिन्नन्तरे सा मां भाषमाणमभाषत ।
किंचित्पृच्छामि यत्तान्मे यूयमाख्यातुमर्हथ ॥ २९८ ॥
स्नानशाटकमानीय स्थूलं तैलमलीमसम् ।
प्रासादाग्रे यदुक्ताः स्थ दास्या तत्कथ्यतामिति ॥ २९९ ॥
मया तूक्तं तयोक्तोऽहं दारिकाया मुहूर्तकम् ।
अभ्यङ्गः क्रियते तस्माद्भवानवतरत्विति ॥ ३०० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

साथापृच्छत्पुरे षष्ठे रत्नसंस्कारकारकैः।
किमुक्ताः शिल्पिभिर्यूयमिति प्रत्यब्रवं ततः॥ ३०१॥
तैरुक्तोऽहं प्रवीणोऽसि त्वत्तो लज्जामहे वयम्।
तस्मादस्मात्पुरात्षष्ठात्पञ्चमं गम्यतामिति॥ ३०२॥
इत्यादि यत्तया पृष्टं वृत्तं वृत्तं मयाखिलम्।
सार्थध्वंसावसानान्तं प्रत्युक्तं सकलं मया॥ ३०३॥
अथ कूर्माङ्गनेवाङ्गैरङ्गेऽलीनापि लज्जया।
मामालिङ्गदपाङ्गेन सानङ्गाभ्यङ्गचारुणा॥ ३०४॥
ततस्तां पृष्टवानस्मि भीरु किं क्रियतामिति।
साथ प्रसारयत्स्विन्नं स्फुरन्तं दक्षिणं करम्॥ ३०५॥
गम्भीरं ध्वनति ततः समुद्रतूर्ये
गायत्सु श्रुतिमधुरं शिलीमुखेषु।
नृत्यत्सु स्फुटरटितेषु नीलकण्ठे–
ष्वालम्बे करमिभतालुताम्रमस्याः॥ ३०६॥
ततस्तत्तादृशं दुःखं पोतभङ्गादिहेतुकम्।
सर्वमेकपदे नष्टं साधावपकृतं यथा॥ ३०७॥
पाषण्डिनो गृहस्थांश्च मोक्षस्वर्गाभिकाङ्क्षिणः।
चिन्तितांस्तान्हसामि स्म प्रत्युत्पन्नमहासुखः॥ ३०८॥
मीनकूर्मकुलीरादिवृष्यवारिचरामिषैः।
नारिकेलादिभिश्चाङ्गमपुषावोपबृंहिभिः॥ ३०९॥
पुलिनैः सिन्धुराजस्य मुक्ताविद्रुमसंकटैः।
राजहंसाविवोत्कण्ठौ प्रीतौ समचरावहि॥ ३१०॥
कदाचित्कुञ्जशिखरैरचलानां सनिर्झरैः।
सफलद्रुमसंनाहैः करेणुकलभाविव॥ ३११॥
लवङ्गपूगकर्पूरताम्बूलाद्यै रदुर्लभैः।
नित्यमङ्गमनङ्गाङ्गैः समस्कुर्व सचन्दनैः॥ ३१२॥
गुहालतागृहावासौ वसितद्रुमवल्कलौ।
देवमात्मभुवं ध्यान्तौ जातौ स्वः कामयोगिनौ॥ ३१३॥
ततः समुद्रदिन्ना मामित्यवोचत्कदाचन।
भिन्नपोतवणिग्वृत्तमर्यपुत्र समाचर॥ ३१४॥
दिवा प्रांशोस्तरोरग्रे प्रांशुरुच्छ्रीयतां ध्वजः।
ज्वलनो ज्वाल्यतां रात्रौ तुङ्गे सागररोधसि॥ ३१५॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

कदाचिन्नाविकः कश्चिदालोक्यावान्तरं द्वयोः ।
स्वदेशमानयेदावां धर्मोऽयं वणिजामिति ॥ ३१६ ॥
युक्तमाहेति निर्धार्यं तथैव कृतवानहम् ।
आप्तानामुपदेशो हि प्रमाणं योषितामपि ॥ ३१७ ॥
ततस्तुङ्गेषु रंहन्ती भङ्गश्रृङ्गेषु भङ्गिषु ।
मद्गुपङ्क्तिरिवागच्छदुपनौकारुणोदये ॥ ३१८ ॥
तां द्विनिर्यामिकारूढामारूढः पटुरंहसम् ।
प्राग्वातालीमिवाम्भोदः प्रातिष्ठं दूरमन्तरम् ॥ ३१९ ॥
पश्यामि स्म ततः सिन्धौ बोहित्थं स्थिरमस्थिरे ।
कातराणामिव व्राते स्थिरसत्त्वमवस्थितम् ॥ ३२० ॥
तत्र वाणिजमद्राक्षं महाद्रविणभाजनम् ।
कैलास इव शुभ्राग्रं महापद्ममहानिधिम् ॥ ३२१ ॥
अभिवादयमानं च मां दृष्ट्वा तेन सस्पृहम् ।
बाष्पवद्दृष्टिकण्ठेन भाषितं प्रस्खलद्गिरा ॥ ३२२ ॥
किं जातिः कस्य पुत्रोऽसि किं वा मातेति सर्वथा ।
किं त्वया तात पृष्टेन मित्रवर्मसुतो भवान् ॥ ३२३ ॥
कथं पुनरमुं देशमागतोऽसीति पृच्छते ।
विस्तरेण मया तस्मै सर्वपूर्वं निवेदितम् ॥ ३२४ ॥
तेनोक्तमसि दीर्घायुर्जामाता तनयश्च मे ।
आत्मा सागरदत्तश्च मित्रवर्मा च मे यतः ॥ ३२५ ॥
गच्छ सागरदत्तस्य तनयां तच्च मौक्तिकम् ।
बहुनाविकया नावा तटादानीयतामिह ॥ ३२६ ॥
अन्यच्चासिद्धयात्रोऽहं किं च पोतं न पश्यसि ।
अवग्रहहृताम्भस्कं तडागमिव रिक्तकम् ॥ ३२७ ॥
ममेदं वहनं रिक्तं वोढव्यं सारवत्तव ।
नष्टाश्वदग्धरथवद्योगः श्लाघ्योऽयमावयोः ॥ ३२८ ॥
मूल्यं तस्य च यत्तन्नौ समभागं भविष्यति ।
पूर्वं संमन्त्रितार्थस्त्वं धर्मोऽयं वणिजामिति ॥ ३२९ ॥
तच्च मौक्तिकमानीय पोतस्तेन प्रपूरितः ।
समुद्रदिन्नया पादौ वाणिजस्य च वन्दितौ ॥ ३३० ॥
तस्यै दशसहस्राणि वस्त्राण्याभरणानि च ।
तेन दत्तानि वदता वधूस्त्वं मे सुतेति च ॥ ३३१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

कृतं चातिप्रसङ्गेन संक्षेपः श्रूयतामयम् ।
प्रेरितं ¹यानपात्रं च तद्विपन्नं च पूर्ववत् ॥ ३३२ ॥
जीवितेऽपि निराशेन यानपात्रे निमज्जति ।
निगृहीताः शिखामध्ये मुक्ताः कतिपया मया ॥ ३३३ ॥
ताश्च विज्ञापयामि स्म परस्मिन्मम जन्मनि ।
भगवत्यः सदा भक्तमुपतिष्ठत मामिति ॥ ३३४ ॥
एवंप्राये च वृत्तान्ते तरंगान्तरतारणी ।
पट्टश्लिष्टा मया दृष्टा संनिकृष्टागता प्रिया ॥ ३३५ ॥
मामुपाहूयमानैव सा प्रसारितपाणिका ।
चपलेन तरंगेण बलादपहृतावला ॥ ३३६ ॥
तस्मै क्रुद्धस्तरंगाय महामोहमहं गतः ।
चेतये यावदात्मानं लोटन्तमुदधेस्तटे ॥ ३३७ ॥
कान्तां मुक्त्वा विमुक्तत्वात्प्रियाविश्लेषविक्लवः ।
प्रक्राममन्विलपामि स्म निर्जने निरवग्रहः ॥ ३३८ ॥
नमस्ते भगवन्मोह निर्वाणप्रीतिदायिने ।
कालाकालविदाशून्यां चेतनां धिगचेतनाम् ॥ ३३९ ॥
मौक्तिकं गृह्यतां नाम तत्ते स्वं स्वं महोदधे ।
साधो साध्वी विपद्बन्धुः प्रिया मे मुच्यतामिति ॥ ३४० ॥
याश्च ताः शिरसि न्यस्ता मुक्ताः पोते निमज्जति ।
शिरः कण्डूयमानेन ताः स्पृष्टाः पाणिना मया ॥ ३४१ ॥
ताः परीक्षितवानस्मि तन्मात्रद्रविणस्तदा ।
तत्किं परीक्षितं तासां या न दृष्टाः परीक्षकैः ॥ ३४२ ॥
स शोकस्तासु दृष्टासु यत्सत्यमभवत्तनुः ।
यदेतद्द्रविणं नाम प्राणा ह्येते बहिश्चराः ॥ ३४३ ॥
शाटकान्ते च ता बद्ध्वा दृढया ग्रन्थिमालया ।
वेलाकूलेन यामि स्म धीरधीर्द्रविणोष्मणा ॥ ३४४ ॥
कदलीफलचिक्खल्लप्रस्खलच्चरणः क्वचित् ।
नारिकेलजलोच्छिन्नपिपासावेदनः क्वचित् ॥ ३४५ ॥
एलामरिचताम्बूलवल्लीवेल्लितपल्लवैः ।
पनसक्रमुकारामैर्नीतदृक् फलबन्धुरैः ॥ ३४६ ॥
गोलाङ्गूलादिविक्रान्तविशीर्णकुसुमेषु च ।
क्वचिच्चम्पकषण्डेषु गमयन्गमनश्रमम् ॥ ३४७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

दिनान्तकपिशाङ्गे च दिवसान्तदिवाकरे ।
धावद्धेनुधनोद्धूतधूलीकं ग्राममासदम् ॥ ३४८ ॥
ततस्तत्र वसत्यर्थं यं यं याचे स्म कंचन ।
धन्निनु चोल्लिदिति च ब्रवीति स्म हसन् स सः ॥ ३४९ ॥
अथैकेन द्विभाषेण गृहं नीत्वा कुटुम्बिना ।
जामातेव चिरात्प्राप्तः प्रियः प्रीत्यास्मि सत्कृतः ॥ ३५० ॥
तं च स्वशयनासन्नमपृच्छं रजनीमुखे ।
देशोऽयं कतमः साधो कतमद्वात्र पत्तनम् ॥ ३५१ ॥
तेनोक्तं पाण्ड्यदेशोऽयमनुदक्षिणसागरम् ।
महापद्मनिधिप्राप्तिरम्यं यत्रार्थिदर्शनम् ॥ ३५२ ॥
इतश्च पाण्ड्यमथुरा ग्रामान्मृदुनि योजने ।
विश्रम्य रजनीमत्र प्रातर्गन्तासि तामिति ॥ ३५३ ॥
सुप्तेन प्रियया सार्धमसुप्तेनार्थचिन्तया ।
संक्षिप्ता च निरस्ता च यापिता यामिनी मया ॥ ३५४ ॥
प्रातः क्रोशद्वयातीतः कदलीषण्डसंवृतम् ।
पान्थसंहातसंबाधमपश्यं सत्त्रमण्डपम् ॥ ३५५ ॥
पश्यामि स्म च वैदेशान्क्रियमाणक्षुरक्रियान् ।
अभ्यङ्गोच्छादनाच्छादभोजनाद्यैश्च सत्कृतान् ॥ ३५६ ॥
कृतक्षौरादिकर्मा तु लब्धवस्त्रोत्तमाशनः ।
पृष्टोऽस्मि सत्त्रपतिना शय्यास्थः शर्वरीमुखे ॥ ३५७ ॥
क्वचित्कश्चित्त्वया दृष्टः प्राज्ञो वाणिजदारकः ।
सानुदास इति प्रांशुः श्यामस्ताम्रान्तलोचनः ॥ ३५८ ॥
ततस्तं पृष्टवानस्मि सानुदासेन किं तव ।
कस्य वा सानुदासोऽसाविति तेनोदितं ततः ॥ ३५९ ॥
गङ्गदत्ताभिधानस्य ताम्रलिप्तीविभूषिणः ।
गुणवान्भागिनेयोऽसौ गतः पोतेन सागरम् ॥ ३६० ॥
स च पोतः किलाम्भोधौ प्रभञ्जनपराहतः ।
प्रविशीर्णः पयःपूर्णः पयोधर इवाम्बरे ॥ ३६१ ॥
वार्त्ता चेयं प्रसर्पन्ती मूर्छातिशयदायिनी ।
क्रूराशीविषयोषेव गङ्गदत्तममूर्छयत् ॥ ३६२ ॥
तेनापि सर्वदेशेषु कान्तारेषु तरेषु च ।
प्रवर्तितानि सत्त्राणि वेलातटपुरेषु च ॥ ३६३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

कदाचित्सानुदासस्य पोतापेतस्य जीवतः।
पान्थः कश्चित्क्वचित्सत्रे प्रवृत्तिं कथयेदिति ॥ ३६४ ॥
तत्ते यदि स दीर्घायुरायुष्मन्दर्शनं गतः।
आचक्ष्व नस्ततो दीना जनता जीव्यतामिति ॥ ३६५ ॥
मम त्वासीत्प्रतिज्ञायाः कियत्संपादितं मया।
अस्मै यदहमात्मानमाचक्षेऽपहृतत्रपः ॥ ३६६ ॥
तस्मादिति ब्रवीमीति विनिश्चित्येदमब्रवम्।
सानुदासः पुनः पोतमारुह्य गतवानिति ॥ ३६७ ॥
प्रातश्च पाण्ड्यमथुरामाश्चर्यशतशालिनीम्।
प्रायं पूरितसर्वेच्छां चिन्तामणिशिलामिव ॥ ३६८ ॥
तस्यामध्यासि भिन्नाभरत्नपञ्जरसंकुलम्।
अगस्त्यपीतपानीयसागराकारमापणम् ॥ ३६९ ॥
तत्रालंकारमादाय द्वावुपागमतां नरौ।
तस्य चैकतरः क्रेता विक्रेतान्यतरस्तयोः ॥ ३७० ॥
तौ तं वाणिजमब्रूतां रत्नतत्त्वविदा त्वया।
उचितं भूषणस्यास्य मूल्यमाख्यायतामिति ॥ ३७१ ॥
तेनापि तच्चिरं दृष्ट्वा न जानामीति भाषिते।
तौ मां निश्चलया दृष्ट्या दृष्टवन्तमपृच्छताम् ॥ ३७२ ॥
निश्चलस्निग्धया दृष्ट्या सुष्ठु दृष्टमिदं त्वया।
मन्यावहे विजानाति मूल्यमस्य भवानिति ॥ ३७३ ॥
अनास्थोत्तानहस्तेन ततः स्मित्वा मयोदितम्।
नैवेदमतिदुर्ज्ञानं किं मुधेवाकुलौ युवाम् ॥ ३७४ ॥
कोटिरस्य समं मूल्यं रत्नतत्त्वविदो विदुः।
तस्मादधिकमूनं वा क्रेतृविक्रायकेच्छया ॥ ३७५ ॥
अथ विक्रायकस्तोषान्मुक्ताश्रुर्मामवोचत।
यदीयं मूल्यमेतस्य धनं धन्यास्ततो वयम् ॥ ३७६ ॥
अपि भूषणमेतन्मे कोटिमूल्यं भवेदिति।
सदैव मे मनस्यासीदयमेव मनोरथः ॥ ३७७ ॥
अथेति क्रायकेणोक्तं ममाप्यासीन्मनोरथः।
अपि नाम लभेयाहमिदं कोट्येति चेतसि ॥ ३७८ ॥
ततस्तावस्तुवातां मां नमस्ते विश्वकर्मणे।
को हि मानुषदुर्बोधमिदं बुध्येत मानुषः ॥ ३७९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

क्रयविक्रयकामाभ्यामावाभ्यां बहुशः पुरी ।
द्रव्यस्यास्य परीक्षार्थं परिक्रान्ता समन्ततः ॥ ३८० ॥
पृथिवी मूल्यमस्येति कश्चिदाह परीक्षकः ।
अजानन्काकिनीत्यन्यो न किंचिदिति चापरः ॥ ३८१ ॥
त्वत्कृतेन तु मूल्येन जनितं नौ महत्सुखम् ।
एतदेकार्थयोरासीदभीष्टमुभयोरपि ॥ ३८२ ॥
इत्यादि तौ प्रशस्ताय प्रादिषातां ससंमदौ ।
अयुतं मे सुवर्णानां ससाराभरणाम्बरम् ॥ ३८३ ॥
अथ वार्त्तामिमां श्रुत्वा नृपेणाहूय सादरम् ।
परीक्षितोऽस्मि रत्नानि वर्जितानि परीक्षकैः ॥ ३८४ ॥
वहुभृत्यं वहुधनं बहुवृत्तान्तनिष्कुटम् ।
विशालं वहुशालं च प्रीतः प्रादात्स मे गृहम् ॥ ३८५ ॥
अतः परमहं तस्यामासं पुरि परीक्षकः ।
धर्मेणैव च मां कश्चिन्न परीक्षामकारयत् ॥ ३८६ ॥
एवं च वसतस्तत्र ममेयमभवन्मतिः ।
केन नामाल्पमूल्येन महालाभो भवेदिति ॥ ३८७ ॥
उपलभ्यस्ततो लोकात्कर्पासो गुणवानिति ।
तस्य कैलासकूटाभान् सप्त कूटानकारयम् ॥ ३८८ ॥
धिक्कर्पासकथां तुच्छां सर्वथा मूषकेण ते ।
प्रदीपशिखया कूटा गमिता भस्मकूटताम् ॥ ३८९ ॥
मथुरायां च मर्यादा गृहं यस्य प्रदीप्यते ।
प्रक्षिप्यते स तत्रैव सकुटुम्बो रटन्निति ॥ ३९० ॥
अथ हस्तद्वितीयोऽहमियं दिगिति संभ्रमन् ।
उदीचीं दिशमुद्दिश्य कान्दिशीकः पलायितः ॥ ३९१ ॥
धावित्वा च त्रियामार्धमहरर्धं च रंहसा ।
दुर्गादुत्क्रम्य सुप्तोऽहं वटमूले महाश्रमः ॥ ३९२ ॥
अथांशुमति शीतांशौ प्रशान्तप्रवलश्रमः ।
जनताध्वनिमश्रौषमभितो वटमुत्कटम ॥ ३९३ ॥
आसीच्च मम हा कष्टं हन्त नष्टोऽस्मि संप्रति ।
ज्वलति जलने क्षिप्तो निर्घृणैर्द्रविडैरिति ॥ ३९४ ॥
अथ कन्थाजरच्छत्रपादुकादिपरिच्छदान् ।
अद्राक्षं पथिकाकल्पाञ्जल्पतो गौडभाषया ॥ ३९५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

हा मातर्जीवितोऽस्मीति तानालोक्याश्वसं ततः।
रक्षोमुक्तो हि नाश्वस्यात्को वा दृष्ट्वा नरान्नरः॥ ३९६ ॥
आस्तीर्णपर्णशय्यास्ते ततो न्यस्तपरिच्छदाः।
परितो मामुपासीनाः समपृच्छन्त विश्रमाः॥ ३९७ ॥
आगच्छति कुतो देशान्नगराद्वा भवानिति।
मयापि कथितं तेभ्यः पाण्ड्यदेशपुरादिति॥ ३९८ ॥
अथ तैः सस्पृहैः पृष्टं मथुरायां त्वया यदि।
सानुदासो वणिग्दृष्टस्ततो नः कथ्यतामिति॥ ३९९ ॥
मयोक्तं सानुदासाख्यो वणिक् तत्र न विद्यते।
भवन्तः कतमत्तत्र पृच्छन्तीत्युच्यतामिति॥ ४०० ॥
ततस्ते कथयन्ति स्म ताम्रलिप्त्यां वणिक्पतिः।
गङ्गदत्तो गुणान्यस्य न न वेद भवानपि॥ ४०१ ॥
ये गुणान्न विदुस्तस्य सद्वीपात्प्राङ्महोदधेः।
व्यापिन्या कीर्तितान्कीर्त्या न जातास्तेऽथ वा मृताः॥४०२॥
स्वस्रीयः सानुदासोऽस्य पोतभङ्गात्किल च्युतः।
अध्यास्ते पाण्ड्यमथुरां कृतकर्पाससंग्रहः॥ ४०३ ॥
गङ्गदत्तस्तु पान्थेभ्यः प्रवृत्तिमुपलभ्य ताम्।
आहूयाह स्म सुहृदः प्रीतांश्च परिचारकान्॥ ४०४ ॥
ये मे शोणितमायान्ति गृहीत्वा दक्षिणापथात्।
तानहं सुहृदः स्फीतैस्तोषयामि धनैरिति॥ ४०५ ॥
तद्वयं गङ्गदत्तेन तमानेतुं विसर्जिताः।
यदि चासौ त्वया दृष्टस्तदाचष्टां भवानिति॥ ४०६ ॥
मम त्वासीद्वरं क्षिप्तस्तत्रैवाहं विभावसौ।
न त्वपूर्णप्रतिज्ञेन मातुराननमीक्षितुम्॥ ४०७ ॥
अथेत्थं कथयामि स्म सानुदासस्तपस्विकः।
कर्पासे ज्वलति क्षिप्तः पाण्ड्यैर्निष्करुणैरिति॥ ४०८ ॥
ततस्ताडितवक्षस्कास्तारमारट्य ते चिरम्।
इति संमन्त्रयन्ते स्म विषादक्षामवाचकाः॥ ४०९ ॥
गङ्गदत्तार्थिता यूयं सानुदासार्थमागताः।
तस्मै तन्मृत्युवृत्तान्तं कथं शक्ष्यथ शंसितुम्॥ ४१० ॥
वार्त्तां चेमामुपश्रुत्य वैवस्वतहसाशिवाम्।
चम्पायां ताम्रलिप्त्यां च जीवितव्यं न केनचित्॥ ४११ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

तदात्मानं परित्यज्य स्वामिनो भवतानृणाः।
गङ्गदत्तोऽपि तद्वार्त्तामन्यतो लभतामिति ॥ ४१२ ॥
ते काष्ठस्कन्धमादीप्य प्रवेष्टुमनसस्ततः।
स्तुवन्तो देवताः स्वाः स्वाः पर्यक्रामन्प्रदक्षिणम् ॥ ४१३ ॥
मम त्वासीदहो कष्टं बद्धोऽहं नरशम्वरः।
सोत्साहैरपि दुर्लङ्घ्यं जालं जाल्मैः प्रसारितम् ॥ ४१४ ॥
अथोच्चैरारटामि स्म भो भो त्यजत साहसम्।
सानुदासः स एवाहं विधेयो भवतामिति ॥ ४१५ ॥
विषादेन ततस्तेषामसवो निर्ययियासवः।
अस्मत्संप्राप्तिहर्षेण जाताः कण्ठोपकण्ठगाः ॥ ४१६ ॥
शेषत्वादायुषस्तेऽपि विनिवृत्तप्रियासवः।
हर्षार्द्राः समकूर्दन्त तालक्षोभितकाननाः ॥ ४१७ ॥
ते स्तुवन्तस्ततो हृष्टाः सुगतं सौगता इव।
वहुकृत्वः परिक्रम्य मामवन्दन्त मूर्धभिः ॥ ४१८ ॥
तेऽथ मां शिविकारूढं नातिदीर्घैः प्रयानकैः।
निधिलाभादिव प्रीतास्ताम्रलिप्तीमनेषत ॥ ४१९ ॥
अथ क्षितिपतेः पुत्रं परिणेतुमिवागतम्।
हृष्टः प्रत्युदगच्छन्मां मातुलः स्फीतडम्वरः ॥ ४२० ॥
व्यासेनापि न शक्योऽसौ व्यासेनाख्यातुमुत्सवः।
समासेन तवाख्यामि वाक्कुण्ठानामयं विधिः ॥ ४२१ ॥
तिष्ठन्तु तावदकलङ्ककुटुम्बिदाराः
शीतांशुभास्वदनिलैरपि ये न दृष्टाः।
सिन्दूरपाटलितखण्डनटैर्नटद्भिर्
नग्नाटकैरपि नरेन्द्रपथेषु गीतम् ॥ ४२२ ॥
विद्यावृत्तैस्ततो विप्रैर्गङ्गदत्तः स्वयं च माम्।
मधुरैरुपपन्नैश्च वचनैरित्यबोधयत् ॥ ४२३ ॥
पिता मे ध्रियते भर्ता भृत्यानात्तेन किं मम।
आत्मनायासितेनेति प्रागभूस्त्वमुपेक्षकः ॥ ४२४ ॥
अधुना जननीजायाप्रजागुरुजनादिभिः।
अवश्यभरणीयैश्च रक्ष्यैश्च परवान् भवान् ॥ ४२५ ॥
तद्भवद्भर्तृके तत्र वर्गे प्रोषितभर्तृके।
असारथाविव रथे ध्रुवं यन्न ब्रवीमि तत् ॥ ४२६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

तस्मादुत्कण्ठयोत्कण्ठं त्वयि तात दिदृक्षया ।
स्वकुटुम्बमनुत्कण्ठं कुरु याहि गृहानिति ॥ ४२७ ॥
एकदा कंचिदद्राक्षमाचेरं नाम वाणिजम् ।
सुवर्णभूमये यान्तमनन्तैः सह वाणिजैः ॥ ४२८ ॥
तैर्गत्वा सह पोतेन कंचिदध्वानमम्बुधेः ।
तटे बोहित्थमुज्झित्वा प्रातिष्ठामहि रोधसा ॥ ४२९ ॥
अथाभ्रंलिहशृङ्गस्य पादं पादपसंकटम् ।
आवसाम नगेन्द्रस्य लोहितायति भास्वति ॥ ४३० ॥
ततस्तत्राहृताहारान्निषण्णान्पर्णसंस्तरे ।
इत्यस्माननुशास्ति स्म सार्थवाहः क्षपाक्षये ॥ ४३१ ॥
त्रिधा पृष्ठेषु बध्नीत पाथेयस्थगिका दृढम् ।
ग्रीवासु तैलकुतुपान् समासजत वाणिजाः ॥ ४३२ ॥
एताश्च कोमलाः स्थूलाः शोषदोषादिवर्जिताः ।
हस्तैर्वेत्रलता गाढमालम्ब्यारोहताचलम् ॥ ४३३ ॥
लतामनीदृशीं मोहाद्यः कश्चिदवलम्बते ।
प्रमीतो हिमवत्यस्मिन् स प्रयाति परां गतिम् ॥ ४३४ ॥
एष वेत्रपथो नाम सर्वोत्साहविघातकृत् ।
सुवर्णाशाप्रवृत्तानां महानिव विनायकः ॥ ४३५ ॥
एवमादि ततः श्रुत्वा विषण्णैरस्मदादिभिः ।
हेमगर्धग्रहग्रस्तैस्तथैव तदनुष्ठितम् ॥ ४३६ ॥
अथैको दूरमारूढश्छिन्नवेत्रलताशिखः ।
क्षुरप्रक्षुरितज्याकः क्षोणीं शूर इवागमत् ॥ ४३७ ॥
वयमेवाचलाग्रं तदारुह्य परिदेव्य च ।
निरुप्य च जलं तस्मै तत्रैवानेष्महि क्षपाम् ॥ ४३८ ॥
प्रातर्महान्तमध्वानं गत्वापश्याम निम्नगाम् ।
गवाश्वाजैडकाकारपाषाणकुलसंकुलाम् ॥ ४३९ ॥
अथाचेरः पुरःस्थित्वा पान्थानुच्चैरवारयत् ।
मा मा स्पृक्षत वार्येतद्भो भो तिष्ठत तिष्ठत ॥ ४४० ॥
मूढैः स्पृष्टमिदं यैर्यैस्ते ते पाषाणतां गताः ।
अथ वा स्वयमेवैनां सुहृदः किं न पश्यथ ॥ ४४१ ॥
वंशान्पश्यथ यानस्याः परस्मिन् सरितस्तटे ।
अर्वाक्कूलं नुदत्येनान् पटुः परतटानिलः ॥ ४४२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

कार्श्यकौमलसंकोथशोषदोषाविदूषितम् ।
एषामन्यतमं गाढं गृह्णीध्वं मस्करं करैः ॥ ४४३ ॥
वाते मन्थरतां याते मस्करात्तुङ्गतां गतात् ।
परस्मिन्नापगापारे शनकैरवरोहत ॥ ४४४ ॥
कोथशोषादिदोषं तु योऽवलम्बेत मस्करम् ॥
स ततः पतितो गच्छेच्छैलस्थिरशरीरताम् ॥ ४४५ ॥
एप वेणुपथो नाम महापथविभीषणः ।
कुशलैः कुशलेनाशु निर्विषादैश्च लङ्घ्यते ॥ ४४६ ॥
यथासुरविलं बालः शासनान्मन्त्रवादिनः ।
प्रविवेशाविचार्यैव तथास्माभिस्तदीहितम् ॥ ४४७ ॥
तेपामेकं कृशाद्वंशाद्विशीर्णादपतत्ततः ।
शिलाभूतां तनुं त्यक्त्वा गतिं माहेश्वरीमगात् ॥ ४४८ ॥
अवतीर्य तु वंशेभ्यस्त्यक्त्वा दूरेण तां नदीम् ।
तस्मै सलिलमन्यस्यामदाम न्यवसाम च ॥ ४४९ ॥
वाहयित्वा च पन्थानं योजनद्वयसं प्रगे ।
भुजंगस्यातिसंक्षिप्तामद्राक्षं पदवीं ततः ॥ ४५० ॥
तस्याश्चोभयतो भीममदृष्टान्तं रसातलम् ।
अन्धान्धकारसंघातवित्रासिततमोनुदम् ॥ ४५१ ॥
अथाचेरोऽवदत्पान्थान्दारुपर्णतृणादिभिः ।
आर्द्रशुष्कैररण्यानी सधूमा क्रियतामियम् ॥ ४५२ ॥
एतां दृष्ट्वा सपर्याणाञ्छार्दूलाजिनकङ्कटान् ।
छागान्विक्रेतुमायान्ति किराताः परितो दिशः ॥ ४५३ ॥
तान्क्रीणीयात कौसुम्भनैलशाकलिकाम्बरैः ।
खण्डतण्डुलसिन्दूरलवणस्नेहनैरपि ॥ ४५४ ॥
छागपृष्ठानि चारुह्य गृहीतायतवेणवः ।
अतिगाहत चाध्वानं कालभ्रूदण्डभङ्गुरम् ॥ ४५५ ॥
आदाय यदि चान्येऽपि काञ्चनं काञ्चनाकरात् ।
अनेनैव निवर्तेरन्पथा पान्थाः कदाचन ॥ ४५६ ॥
ततस्तैरस्मदीयैश्च संमुखीनैरिहान्तरे ।
रसातलं प्रवेष्टव्यं ससुवर्णमनोरथैः ॥ ४५७ ॥
न महासंकटादस्मान्मार्गादुत्क्रम्य विद्यते ।
छागपङ्क्तेरवस्थानं न निर्वर्तितुमन्तरम् ॥ ४५८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

Digitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

तस्मादभ्यस्तकुन्तेन वीरेण प्रतिभावता ।
अनुभूतसमीकेन पङ्क्तेः प्रस्थीयतां पुरः ॥ ४५९ ॥
समर्थस्तादृगेकोऽपि हन्तुं परपरंपराम् ।
न पराभाव्यते यावदपरेण परेण सः ॥ ४६० ॥
अयं चाजपथो नाम श्रूयमाणो विभीषणः ।
दृश्यमानो विशेषेण भृगुः पातार्थिनामिव ॥ ४६१ ॥
इत्याचेरे ब्रुवत्येवं प्रांशुकोदण्डमण्डला ।
आगच्छन्म्लेच्छपृतना छागपूगपुरःसरा ॥ ४६२ ॥
तेषु तु प्रतियातेषु निष्कार्ये क्रयविक्रयौ ।
स्नात्वावन्दन्त क्रदन्तः पान्थाः शंकरकेशवौ ॥ ४६३ ॥
अथ पान्थास्थिता दीर्घा प्रस्थिता छागसंततिः ।
रंहसिन्यपि निष्कम्पा निवाते नौरिवाम्भसि ॥ ४६४ ॥
तस्याश्च पथिकश्रेण्याः सप्तमः पश्चिमादहम् ।
आचेरश्चाभवत् षष्ठः पृष्ठतोऽनन्तरो मम ॥ ४६५ ॥
एवंप्राये च वृत्तान्ते दूरादाश्रूयतोच्चकैः ।
वंशानां ताड्यमानानां पुरः ष्ठा ष्ठोदितस्वनः ॥ ४६६ ॥
छागानां पुरुषाणां च धीराणामपि सादकः ।
मज्जतां ध्वान्तजम्बाले मे मे हा हेति च ध्वनिः ॥ ४६७ ॥
सर्वथा क्षणमात्रेण प्रक्षीणा परवाहिनी ।
एकशेषास्मदीया या सप्तमप्रमुखा स्थिता ॥ ४६८ ॥
अथ मामवशास्ति स्म ग्रामणीः किमुदास्यते ।
एककः पुरुषश्चायं परः स्वर्नीयतामिति ॥ ४६९ ॥
परस्तु वंशमुज्झित्वा बद्ध्वा मूर्धनि चाञ्जलिम् ।
हृतस्वपान्थसार्थत्वादनाथो मामनाथत ॥ ४७० ॥
एकशाखावशेषस्य मद्वंशस्यावसीदतः ।
शाखाच्छेदेन नोच्छेदमत्यन्तं कर्तुमर्हसि ॥ ४७१ ॥
एक एव प्रियः पुत्रः पित्रोरहमचक्षुषोः ।
अन्धयष्टिस्तयोस्तस्माद् भ्रातर्मा मा वधीरिति ॥ ४७२ ॥
आसीच्च मम धिक्प्राणान्पापपांसुविधूसरान् ।
धिग्धिगेव सुवर्णं तत्प्राप्यं प्राणिवधेन यत् ॥ ४७३ ॥
तस्मान्निहन्तु मामेष वराकः प्रियजीवितः ।
प्राणा यस्योपयुज्यन्ते पित्रोर्दृश्चक्षुषोरिति ॥ ४७४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अथ रोषविषादाभ्यामाचेरस्ताम्रनिष्प्रभः ।
अम्बूकृतमवोचन्मां वाचा निष्ठुरमन्दया ॥ ४७५ ॥
अरे बालबलीवर्द कालाकालाविचक्षणः ।
क्व कृपाणोचितः कालः क्व कृपा कृपणोचिता ॥ ४७६ ॥
अहो कारुणिकत्वं ते सिद्धं सिद्धान्तवेदिनः ।
एकस्य क्षुद्रकस्यार्थे यः षोडश जिघांसति ॥ ४७७ ॥
सच्छागे निहते ह्यस्मिञ्जीविताः स्युश्चतुर्दश ।
अहते तु सहानेन भवता च हता वयम् ॥ ४७८ ॥
न चापि रक्षितुं क्षुद्रमात्मानं दुस्त्यजं त्यजेत् ।
आत्मा तु सततं रक्ष्यो दारैरपि धनैरपि ॥ ४७९ ॥
इत्यादि भगवद्गीतामात्रं दण्डकमीरयन् ।
स पार्थमिव मां विष्णुः कर्म क्रूरमकारयत् ॥ ४८० ॥
अथाहं प्रबलव्रीडो गर्हमाणश्च कर्मवत् ।
चरणेषु परच्छागं सुकुमारमताडयम् ॥ ४८१ ॥
छागपोते ततस्तस्मिन्ध्वान्तसिन्धौ निमज्जति ।
पान्थसांयात्रिको मग्नः सहैव धनतृष्णया ॥ ४८२ ॥
वयं तु दुर्गमान्मार्गात्प्रक्षीणस्वल्पसैनिकाः ।
भारतादिव संग्रामात्सप्तशेषा हतोद्यमाः ॥ ४८३ ॥
तं च देशं परिक्रम्य प्राप्य विष्णुपदीतटम् ।
अश्रुमिश्रां प्रमीतेभ्यः प्रादाम सलिलाञ्जलिम् ॥ ४८४ ॥
ततस्तत्तादृशं दुःखं बाधितं नो बुभुक्षया ।
शरीरवेदना नास्ति देहिनां हि क्षुधासमा ॥ ४८५ ॥
अथा संपादिताहारान् पर्णशय्याधिशायिनः ।
मन्दनिद्राकुलाक्षान्नः प्रबोध्याह स्म नायकः ॥ ४८६ ॥
अमी छागाः प्रमाप्यन्तां ततस्तन्मांसमद्यताम् ।
सीव्यन्तामजिनैर्भस्त्रास्तेषां विपरिवर्तितैः ॥ ४८७ ॥
तथा च परिधीयन्तां मुक्त्वा विप्रकृतं घृणाम् ।
यथा तासामसृक्क्लिन्नं यदन्तस्तद्बहिर्भवेत् ॥ ४८८ ॥
पक्षवन्त इवाहार्या दरीदारितचञ्चवः ।
हेमभूमेरिमां भूमिमागच्छन्ति विहंगमाः ॥ ४८९ ॥
मांसपिण्डधिया तेऽस्मान्नभसादाय चञ्चुभिः ।
सुवर्णभूमये यान्ति तत्तत्संपाद्यतामिति ॥ ४९० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

अथाहमब्रवं ब्रूते जनता. यत्तथैव तत् ।
त्यज्यतां तत्सुवर्णं यच्छिनत्ति श्रवणे इति ॥ ४९१ ॥
येनाहं दुर्गमान्मार्गाद्धर्मेणैव तु दुर्गतेः ।
तारितश्छागनागेन हन्यां तं निर्घृणः कथम् ॥ ४९२ ॥
तस्मादलं सुवर्णेन प्राणैरेवाथ वा कृतम् ।
येन तेनैव दत्तेभ्यस्तेभ्यो हन्यां सुहृत्तमम् ॥ ४९३ ॥
अथाचेरोऽवदत्पान्थानजः स्वः स्वः प्रमाप्यताम् ।
अयं तु सानुदासीयः सुदूरे मुच्यतामिति ॥ ४९४ ॥
तेषामेकतमः पान्थस्तमजं क्वापि नीतवान् ।
दण्डालम्बितकृत्तिश्च प्रत्यागत्येदमुक्तवान् ॥ ४९५ ॥
छागेन सानुदासस्य मयान्यः परिवर्तितः ।
तदीयं चेदमानीतमजिनं दृश्यतामिति ॥ ४९६ ॥
मया तु प्रत्यभिज्ञाय तस्यैवाजस्य चर्म तत् ।
उक्तं नासौ त्वया मुक्तः प्राणैर्मुक्तः प्रियैरिति ॥ ४९७ ॥
अथाप्तवचनाद्भीमं समुद्रतरणादपि ।
युक्तिहीनं तदस्माभिर्नभोगमनमिङ्गितम् ॥ ४९८ ॥
ततो दुर्भगनिह्रादैः पाण्डुच्छविभिरण्डजैः ।
शारदैरिव जीमूतैः साशमाकाशमावृतम् ॥ ४९९ ॥
तत्पक्षतिमरुत्पिष्टगुरुस्कन्धनगो नगः ।
शक्रशस्त्रशिखाकृत्तपत्त्रचक्र इवाभवत् ॥ ५०० ॥
अथ कण्ठगतप्राणानस्मानादाय खं खगाः ।
आक्रामन् सप्त सप्तापि गरुत्मन्त इवोरगान् ॥ ५०१ ॥
परिशिष्टोऽपरस्तेषां स च मद्ग्राहिणो बलात् ।
निरंशत्वान्निराशंसो मामेवाच्छेतुमैहत ॥ ५०२ ॥
अथ रौद्रमभूद्युद्धं गृध्रयोः स्वार्थगृद्धयोः ।
यथाम्बरचरत्रासि दशकण्ठजटायुषोः ॥ ५०३ ॥
पर्यायेणाहमाकृष्टश्चञ्चोश्चञ्चौ पतत्रिणोः ।
कच्चिच्च स्खलितस्तस्याः खस्थः शंकरमस्मरम् ॥ ५०४ ॥
वज्रकोटिकठोराभिश्चञ्चूचरणकोटिभिः ।
कुट्टितं तत्तयोश्चर्म जातं तितउजर्जरम् ॥ ५०५ ॥
ततो निष्कुषितश्चाहं कुट्टिताच्चर्मकञ्चुकात् ।
पतितः सरसि क्वापि शोभाविस्मितमानसे ॥ ५०६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

तत्र शोणितशोणानि घृष्ट्वा गात्राणि पङ्कजैः ।
स्नातस्तर्पितदेवश्च पश्चादमृतमाहरम् ।। ५०७ ।।
तत्तटे क्षणमासित्वा निषद्य च गतश्रमः ।
अपूर्वबहुवृत्तान्तं दृष्टवानस्मि तद्वनम् ।। ५०८ ।।
यत्र विस्मृतवानस्मि दुःखं भारुण्डयुद्धजम् ।
असिपत्त्रवनापेतः संचरन्निव नन्दने ।। ५०९ ।।
शीर्णदुर्वर्णपर्णो वा विद्युद्दाहहतोऽपि वा ।
अपुष्पः फलहीनो वा यत्रैकोऽपि न पादपः ।। ५१० ।।
कदम्बमालतीकुन्दमाधवीमल्लिकादयः ।
भृङ्गानीकैः सदा यत्र कृष्णकल्माषपल्लवाः ।। ५११ ।।
चतुरङ्गुलतुङ्गैश्च नीलकण्ठगलासितैः ।
शशोर्णसुकुमारैश्च तृणैर्भूषितभूतलम् ।। ५१२ ।।
यत्र केसरिशार्दूलशिखण्डिभुजगादयः ।
व्रतयन्ति दयावन्तः पर्णपुष्पजलानिलान् ।। ५१३ ।।
अनिवृत्तदिदृक्षश्च काननं परितो भ्रमन् ।
कस्यापि चरणैः क्षुण्णामद्राक्षं पदवीमिव ।। ५१४ ।।
तया संचरमाणश्च मन्थरं दूरमन्तरम् ।
वामनोभयरोधस्कामगम्भीराम्भसं नदीम् ।। ५१५ ।।
तां च काञ्चनगाहादिरत्नकाञ्चनवालुकाम् ।
उत्तीर्याचर्य च स्नानमार्चिषं देवतागुरून् ।। ५१६ ।।
सरित्तटोपकण्ठे च कदलीकाननावृतम् ।
तपःकाननमद्राक्षं वद्धपर्यङ्कवानरम् ।। ५१७ ।।
तत्राचिरद्युतिपिशङ्गजटं मुनीन्द्रम्
ऐक्षे निखर्वकुशविष्टरपृष्ठभाजम् ।
आज्याहुतिस्तिमितनीरसदारुयोनि
कुण्डोदराहितमिवाहवनीयमग्निम् ।। ५१८ ।।
तं वन्दितुमुपासर्पमुत्सर्पत्सौम्यचन्द्रिकम् ।
सान्तसंतापकस्पर्शमुष्णांशुमिव हैमनम् ।। ५१९ ।।
अथासौ संमदास्रार्द्रकपोलो मामभाषत ।
कुशलं सानुदासाय श्रेष्ठिने भवतामिति ।। ५२० ।।
मम त्वासीत्ततो नाम दिव्यं चक्षुस्तपस्विनाम् ।
सर्वं पश्यति येनार्थं मांसचक्षुरगोचरम् ।। ५२१ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

यन्मे यादृच्छिकं नाम यच्च व्यापारहेतुकम् ।
तत्कीर्तितमनेनाद्य न कदाचिदपि श्रुतम् ॥ ५२२ ॥
इति चिन्तितवन्तं मामास्थितादिष्टविष्टरम् ।
व्रीडामन्थरमाह स्म स्मितवेति मुनिपुंगवः ॥ ५२३ ॥
त्वया यच्चिन्तितं तात ततः प्रति तथैव तत् ।
नाममात्रकथा नातिचित्रं हि तपसः फलम् ॥ ५२४ ॥
ध्रुवकाद्यैर्यथा मद्यमुपायैः पायितो भवान् ।
यथा वधुकयोद्याने संगतो गङ्गदत्तया ॥ ५२५ ॥
यावद्भारुण्डसंग्रामाद्यमद्रंष्ट्रान्तरादिव ।
विमुक्तस्त्वमिह प्राप्तः सर्वं तद्विदितं मम ॥ ५२६ ॥
अनुभूता त्वया तात यानपात्रविपत्तयः ।
लङ्घिताश्च सुदुर्लङ्घ्याः शैलकान्तारनिम्नगाः ॥ ५२७ ॥
यदर्थं चायमायासः प्राप्तः कृच्छ्रतमस्त्वया ।
मित्रवत्येव तत्सर्वं माता ते कथयिष्यति ॥ ५२८ ॥
सकलश्चायमारम्भः सुवर्णप्राप्तये तव ।
तच्च संप्राप्तदेशीयमतो मा विषदद्भवान् ॥ ५२९ ॥
त्वादृशः स्थिरसत्त्वस्य मादृशादेशकारिणः ।
सुप्रापं प्राज्ञसोत्साहैः सुवर्णं क्व गमिष्यति ॥ ५३० ॥
पर्णशालाशयेनातः पादपावयवाशिना ।
अहःकतिपयान्यस्मिन्नाश्रमे स्थीयतामिति ॥ ५३१ ॥
अथाभिलषितास्वादं मृजौजःपुष्टिवर्धनम् ।
वानेयमाहरन्नन्नं कृष्टपच्यमहं द्विषन् ॥ ५३२ ॥
पर्णशालान्तरास्तीर्णे शयानः पर्णसंस्तरे ।
तुङ्गपर्यङ्कमद्वेषं गङ्गदत्तानिवेशनम् ॥ ५३३ ॥
इति विस्मृतदुःखोऽपि सुखास्वादैरमानुषैः ।
दरिद्रवाटकस्थायाः सततं मातुरध्यगाम् ॥ ५३४ ॥
आकाशपथयानान्ताः प्रशंसामि स्म चापदः ।
सुवर्णप्राप्तये प्राप्ता या विपत्संपदेव सा ॥ ५३५ ॥
एकदा तं महात्मानमभितः प्राप्तमम्बरात् ।
मूर्तं पुण्यमिवाद्राक्षं विमानं मेरुभास्वरम् ॥ ५३६ ॥
कन्यास्तस्मान्निरक्रामन्द्युतिद्योतितकाननाः ।
सेन्द्रचापादिवाम्भोदात्कान्तात्सौदामनीलता ॥ ५३७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

ततस्ताः संपरिक्रम्य प्रणम्य च यतिप्रभुम् ।
विहायस्तलमाक्रामन्निन्दोरिव मरीचयः ।। ५३८ ।।
एका तु न गता तासामङ्कमारोप्य तां मुनिः ।
प्रमोदगद्गदालापः प्रमृष्टाक्षीमभाषत ।। ५३९ ।।
पुत्रि गन्धर्वदत्तेऽयं सानुदासः पिता त्वया ।
अस्मानपि तिरस्कृत्य श्रद्धयाराध्यतामिति ।। ५४० ।।
तं चाहमतिसत्कारममन्येऽतिविडम्बनाम् ।
वन्द्यमानो महागौर्या क्रीडया प्रमथो यथा ।। ५४१ ।।
सा कदाचिन्मया पृष्टा कोऽयं का वा त्वमित्यथ ।
श्रूयतामिति भाषित्वा तयोर्वृत्तमवर्तयत् ।। ५४२ ।।
भरद्वाजसगोत्रोऽयमुपधानं तपस्विनाम् ।
विद्याधरभरद्वाजो यद्विद्यासाधनोद्यतः ।। ५४३ ।।
महतस्तपसश्चास्य व्यथमानः पुरंदरः ।
आसनेनाचलाभेन चलता चलितः किल ।। ५४४ ।।
शच्यालिङ्गनकालेऽपि ध्यात्वा कंचित्तपस्विनम् ।
विषादाकुलचेतस्को दुःखं जीवति वासवः ।। ५४५ ।।
नारदात्तु भरद्वाजमुपलभ्य तपस्विनम् ।
हरिणा सुप्रभादिष्टा गन्धर्वाधिपतेः सुता ।। ५४६ ।।
रूपयौवनसौभाग्यैर्गर्वितामुर्वशीमपि ।
अतिशेषे त्वमित्येषा प्रतीतिः पिष्टपत्रये ।। ५४७ ।।
भरद्वाजमतो गत्वा त्वमाराधय सुन्दरि ।
तथा ते रूपसौभाग्ये सफलीभवतामिति ।। ५४८ ।।
सुप्रभाथ मुनेरस्य वचःप्रेक्षितचेष्टितैः ।
शृङ्गारैरैच्छदाक्रष्टुं सतत्त्वालम्बनं मनः ।। ५४९ ।।
यदा नाशकदाक्रष्टुमब्दैर्बहुतिथैरपि ।
तदा कर्मकरीकर्म निर्वेदादकरोदसौ ।। ५५० ।।
पुष्पोच्चयजलाहारकुटीसंमार्जनादिभिः ।
तोषितोऽयमवोचत्तां वरः कस्ते भवत्विति ।। ५५१ ।।
तयोक्तं स्पृहयन्ति स्म यस्मै त्रिदशयोषितः ।
तन्मे भगवता धैर्यात्सौभाग्यं दुर्भगीकृतम् ।। ५५२ ।।
निष्प्रयोजनचारुत्वभूषणस्रग्विलेपनम् ।
सौभाग्यमात्रकं स्त्रैणं कामकामेषु भर्तृषु ।। ५५३ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

तेन विज्ञापयाम्येतत्प्रीतश्चेद्दयसे वरम् ।
जगतोऽपि वरस्तस्माद्भवानेवास्तु नो वरः ॥ ५५४ ॥
तरुणीनां हि कन्यानां चेतोजक्षुण्णचेतसाम् ।
चेतश्चक्षुप्रियात्पुंसः कीदृशोऽन्यो वराद्वरः ॥ ५५५ ॥
तस्मादप्रियरागोऽपि भगवाननुकम्पया ।
वशित्वाद्रागमालम्व्य सौभाग्यं मे ददात्विति ॥ ५५६ ॥
अनुरोधाच्च तेनास्यामेकैव जनिता सुता ।
चिरमाराधितो भक्त्या विरक्तोऽपि हि रज्यते ॥ ५५७ ॥
सा तु सुप्रभया नीत्वा पित्र्यं विश्वावसोः पुरम् ।
वर्धिता च विनीता च विद्यासु च कलासु च ॥ ५५८ ॥
अथ गन्धर्वराजस्तामानीय दुहितुः सुताम् ।
अभाषत भरद्वाजं नामास्याः क्रियतामिति ॥ ५५९ ॥
अस्तु गन्धर्वदत्तेयं मह्यं दत्ता यतस्त्वया ।
इति तस्याः कृतं नाम भरद्वाजेन सार्थकम् ॥ ५६० ॥
सुप्रभायां तु या कन्या भरद्वाजादजायत ।
नाम्ना गन्धर्वदत्तेति वित्त मामेव तामिति ॥ ५६१ ॥
एकदा कृष्णशर्वर्यां पश्यामि स्म शिलोच्चयम् ।
जातरूपशिलाजालज्योतिरुज्ज्वलितद्रुमम् ॥ ५६२ ॥
मम त्वासीदयं शैलो हिरण्मयशिलः स्फुटम् ।
कल्याणं काञ्चनं चास्मिन्नस्मत्कल्याणकारणम् ॥ ५६३ ॥
निर्धार्येति सुवर्णाशापाशयन्त्रितचेतसा ।
विशाला पर्णशालासौ शिलाभिः पूरिता मया ॥ ५६४ ॥
तास्तु प्रातः शिला दृष्ट्वा पृष्टो गन्धर्वदत्तया ।
किमेतदिति तस्यै च यथावृत्तं न्यवेदयम् ॥ ५६५ ॥
तया तु कथितं पित्रे मामाहूय स चावदत् ।
आयुष्मन्न हिरण्मय्यः शिला एव हि ताः शिलाः ॥ ५६६ ॥
ओषधीनामिदं ज्योतिर्ध्वान्ते हाटकसप्रभम् ।
भास्वद्भासाभिभाविन्या मुक्तं रात्रौ विजृम्भते ॥ ५६७ ॥
दृष्टवानसि सौवर्णास्तत्संपर्कादिमाः शिलाः ।
पश्यन्ते च दिशः पीतास्तृष्णातिमिरमीलिताः ॥ ५६८ ॥
अहमेव सुवर्णं च चम्पां प्रतिगमं च ते ।
अचिरात्संविधास्यामि तत्त्यजाकुलतामिति ॥ ५६९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

याश्च तास्तुष्टतुष्टेन मुहूर्तेनाहृताः शिलाः ।
ता मया दुःखदुःखेन सर्वाह्णेन निराकृताः ॥ ५७० ॥
एकदा कच्छपीं वीणां मह्यं दत्त्वावदन्मुनिः ।
यद्ब्रवीमि तदाकर्ण्य त्वमनुष्ठातुमर्हसि ॥ ५७१ ॥
गन्धर्वदत्तया यस्ते मद्वृत्तान्तो निवेदितः ।
स तथैव यतस्तस्मादस्माकमियमात्मजा ॥ ५७२ ॥
विद्याधरपतेश्चेयं भाविनो भाविनी प्रिया ।
न हि सागरजन्मा श्रीः श्रीपतेरन्यमर्हति ॥ ५७३ ॥
तेन चम्पामियं नीत्वा देया ते चक्रवर्तिने ।
चिह्नैर्यैश्च स विज्ञेयः क्रियन्तां तानि चेतसि ॥ ५७४ ॥
षष्ठे षष्ठे भवान्मासे गन्धर्वान् संनिपातयेत् ।
पुरस्तेषामियं गायाद्गेयं नारायणस्तुतिम् ॥ ५७५ ॥
यस्तु संवादयेत्कश्चिद्गन्धर्वस्तेषु वीणया ।
वादयेत्तच्च यस्तस्मै दद्याः स्वतनयामिति ॥ ५७६ ॥
सर्वथा भवतां यद्यद्वृत्तं गन्धर्वसंसदि ।
वीणावादनपर्यन्तं तत्तत्तेन निवेदितम् ॥ ५७७ ॥
अथावां मुनिराह स्म खिन्नौ स्थः पुत्रकौ चिरम् ।
खेदोच्छेदाय तच्चम्पां प्रतिष्ठेथां युवामिति ॥ ५७८ ॥
ततस्तं प्रणिपत्याहं चलितः प्रचलो मुदा ।
यामत्रयं त्रियामाया यापयित्वा प्रसुप्तवान् ॥ ५७९ ॥
अथामानुषमश्रौषं दारवीमात्रवीणयोः ।
सवेणुनिस्वनं स्वानं मनःश्रवणवल्लभम् ॥ ५८० ॥
सताम्रशिखरासानि तारं मङ्गलवादिनाम् ।
निद्रात्याजनदक्षाणि बन्दिनां वन्दितानि च ॥ ५८१ ॥
आत्मानमथ निर्निद्रो जातरूपाङ्गपञ्जरम् ।
पर्यङ्कमधितिष्ठन्तमद्राक्षं रत्नपिञ्जरम् ॥ ५८२ ॥
चित्रचीनांशुकास्तीर्णमम्बरं स्वच्छकुट्टिमे ।
मृष्टहाटकदण्डालीतटिते पटमण्डपे ॥ ५८३ ॥
नीलरत्नशिलोत्सङ्गे वितानावृतभास्करे ।
वीणापरिचयव्यग्रामासीनां सुप्रभासुताम् ॥ ५८४ ॥
विचित्रोज्ज्वलवर्णं च सुवेषाकारभर्तृकम् ।
गोणीभिर्हेमपूर्णाभिः पूर्णं पटकुटीकुलम् ॥ ५८५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

क्रीणतो मणिहेमादि विक्रीणानांश्च वाणिजान् ।
समाहितैश्च सीमान्तान् संकटानौष्ट्रकौक्षकैः ।। ५८६ ।।
सर्वथा दुष्करं मन्दैरलं कृत्वातिविस्तरम् ।
स्वप्नेऽपि न नरैर्दृष्टा समृद्धिः कैश्चिदप्यसौ ।। ५८७ ।।
भारद्वाजीमथापृच्छं मातः किमिदमद्भुतम् ।
गन्धर्वनगरं माया स्वप्नो वायं भवेदिति ।। ५८८ ।।
भरद्वाजार्जितस्येदं तपःकल्पतरोः फलम् ।
अप्रमेयप्रभावं हि सद्भिः सुचरितं तपः ।। ५८९ ।।
तस्मादिदमनन्तत्वाद्धनमिच्छाव्ययक्षमम् ।
भूमेरन्यत्र सर्वत्र सत्पात्रादौ निधीयताम् ।। ५९० ।।
आयचिन्तां परित्यज्य व्ययचिन्तापरो भव ।
आयस्थानं हि तेऽस्त्येव मुनिकाञ्चनपर्वतः ।। ५९१ ।।
कदा पश्यामि जननीमिति चाकुलतां त्यज ।
सार्थस्थानादितश्चम्पा ननु क्रोशेषु पञ्चसु ।। ५९२ ।।
स च मे स्वप्नमायादिविषयः संशयस्तया ।
निश्चयात्मिकया सद्यः प्रज्ञयेव निवर्तितः ।। ५९३ ।।
अथ ध्रुवकमद्राक्षं वैलक्ष्यान्नमिताननम् ।
धूर्तं तादृग्विधैरेव सुहृद्भिः परिवारितम् ।। ५९४ ।।
तमुत्थायाथ पर्यङ्कात्परिरभ्य च सादरम् ।
अध्यस्थापयमात्मीयां शय्यां गतविलक्षतम् ।। ५९५ ।।
संभाषणपरिष्वङ्गशातकुम्भासनादिभिः ।
सुहृद्गणमनुज्येष्ठमुदारैः पर्यतोषयम् ।। ५९६ ।।
अतः परमशेषैव नटन्नटपुरःसरा ।
प्रवृद्धप्रमदोन्मादा चम्पा तं सार्थमावृणोत् ।। ५९७ ।।
प्रहर्षोत्कर्षविच्छिन्ननिश्वासानिलसंततिः ।
अमृतैव जनः कश्चिच्चिरात्कश्चिदुदश्वसत् ।। ५९८ ।।
सुस्वादेनान्नपानेन रत्नवासःस्रगादिभिः ।
स्फीतैर्हेमातिसर्गैश्च पौरश्रेणीमवर्धयम् ।। ५९९ ।।
यैश्च गोमयपानीयं क्षिप्तं मम पुरःसराः ।
उद्धृतास्ते विशेषेण दारिद्र्यनिरयान्मया ।। ६०० ।।
अथ ध्रुवकमाभाषे भद्र रौद्रतराकृतेः ।
दरिद्रवाटकादम्बा स्वमेवानीयतां गृहम् ।। ६०१ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

यावन्मात्रेण विक्रीतं द्रविणेन तदम्बया ।
ततः शतगुणेनापि क्रेतुर्निष्क्रेतुमर्हसि ।। ६०२ ।।
तादृशीमीश्वरामम्बां दरिद्रकुटिकागताम् ।
द्रष्टुं शक्नोति यस्तस्य क्षुद्रकान्धिगसूनिति ।। ६०३ ।।
ततस्तेन विहस्योक्तं क्व देवी क्व दरिद्रता ।
केन भागीरथी दृष्टा विच्छिन्नजलसंहतिः ।। ६०४ ।।
तदेव भवनं देव्याः समृद्धिः सैव चाचला ।
उज्ज्वला तु त्वयेदानीं कुमुद्वत्या इवेन्दुना ।। ६०५ ।।
इति तत्क्षणसंक्षिप्तं क्षिप्त्वा सक्षणदं दिनम् ।
सुप्रातः प्राविशं चम्पां धनाधिप इवालकाम् ।। ६०६ ।।
रथ्याभिर्विशिखाभिश्च श्रेणिश्रेणिपुरःसरः ।
गत्वा नरेन्द्रमद्राक्षं सुरेन्द्रमिव भास्वरम् ।। ६०७ ।।
वन्दनाय ततो दूराद्धरणीमहमाश्लिषम् ।
असावपि मुदाहूय मामाश्लिषदकैतवम् ।। ६०८ ।।
सारवद्भिरनन्तैश्च मामसौ भूषणाम्बरैः ।
सत्कृत्याज्ञापयत्पुत्र जननी दृश्यतामिति ।। ६०९ ।।
ततः सुमेरुसारेण रत्नकाञ्चनराशिना ।
दुष्पूरं पूरयामि स्म राज्ञस्तृष्णारसातलम् ।। ६१० ।।
नरेन्द्रपरिवारेण प्रतीतेनावृतस्ततः ।
पठद्भिश्च ततो विप्रैरात्मीयमगमं गृहम् ।। ६११ ।।
मन्दध्वनिमृदङ्गादौ तस्मिन्नुद्दामताण्डवे ।
पौरैर्हर्षकृतोत्साहैर्न क्षुण्णः कथमप्यहम् ।। ६१२ ।।
अम्बामथार्घजलपात्रभृतं निरीक्ष्य
दूरादपासरदसौ जनता विहस्ता ।
पूर्णादिवान्धतमसानि तुषारकान्तेर्
आर्यात्पृथग्जनशतानि हि संभ्रमन्ति ।। ६१३ ।।
लब्धान्तरस्ततः पादौ शिरसा मातुरस्पृशम् ।
सापि सार्घपयःपात्रा पतति स्म ममोपरि ।। ६१४ ।।
चिराच्च लब्धनिश्वासा मामुदस्थापयत्ततः ।
अनयत्पाणिनाकृष्य गृहाभ्यन्तरमण्डपम् ।। ६१५ ।।
देवद्विजगुरूंस्तत्र सदुर्गतवनीपकान् ।
स्फीतैः परिजनं च स्वं विभवैः समयोजयम् ।। ६१६ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

ततो निर्वर्तिताहारपर्यन्तकरणस्थितिः ।
प्राविशं मातुरादेशादावासं गुरुचारुतम् ॥ ६१७ ॥
तत्रासीनश्च पर्यङ्के महीतलसमासनाम् ।
अपश्यं प्रथमां जायां करशाखावृताननाम् ॥ ६१८ ॥
तस्याः करुणया नेत्रे मार्जता संतताश्रुणी ।
गद्गदत्ता मया दृष्टा श्लिष्टभित्तिः पराङ्मुखी ॥ ६१९ ॥
वाङ्मात्रेणापि यत्सत्यं न सा संमानिता मया ।
स्मरन्ति हि तिरस्कारान्मुनयोऽपि गरीयसः ॥ ६२० ॥
तच्चावासगृहं दृष्ट्वा कुसुमस्थगितक्षिति ।
सिन्धुरोधः स्मरामि स्म फुल्लनानालतागृहम् ॥ ६२१ ॥
समुद्रदिन्नया सार्धमनुभूतं च तत्र यत् ।
स्थितप्रस्थितगीतादि विश्रब्धाचरितं मया ॥ ६२२ ॥
मम त्वासीद्वरं दुःखमनुभूतं महन्मया ।
हृदयाद्व्यावृताद्येन क्वापि प्रियतमा गता ॥ ६२३ ॥
दुःखशून्यं तु तद्दृष्ट्वा रन्ध्रान्वेषणतत्परा ।
अधुना निरनुक्रोशा सा प्रविष्टानिवारिता ॥ ६२४ ॥
प्रविष्टा हृदयं सा मे यथावासगृहं तथा ।
प्रविशेदपि नामेयं दुर्घटोऽयं मनोरथः ॥ ६२५ ॥
सा हि मामाह्वयत्येव परित्रायस्व मामिति ।
तरंगपाणिनाकृष्य हृता पापेन सिन्धुना ॥ ६२६ ॥
इति चिन्तातुरं सा मां हर्षत्याजितधीरता ।
प्रविश्य त्वरयालिङ्गदङ्गैस्तुङ्गतनूरुहम् ॥ ६२७ ॥
अत्यन्तानुपपन्नं तु दृष्ट्वा तस्याः समागमम् ।
तामेव ध्यातवानस्मि सिन्धुभङ्गाग्रतारणीम् ॥ ६२८ ॥
विस्मृतापरवृत्तान्तस्तदासक्तमनस्तया ।
तामेवाश्वासयामि स्म मा स्म भीरुर्भवेरिति ॥ ६२९ ॥
अथ भीतेव सावोचत्स्वगृहे वर्तते भवान् ।
विपन्नवहनः कष्टे न तु क्षाराम्बुधाविति ॥ ६३० ॥
ततः क्षाराम्बुधेर्भीमात्प्रत्याहृतमनास्तया ।
गृहं तत्परितः पश्यन्नपश्यं वनिताद्वयम् ॥ ६३१ ॥
स्मरता च सदाचारं सपत्नीजनसंनिधौ ।
वक्षःस्थापि सती नासौ दोर्भ्यामालिङ्गिता मया ॥ ६३२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अथावस्थान्तरे तस्मिन्दारसंनिधिसंकटे ।
अश्राविता ममागच्छदम्वात्रासाकुलेक्षणा ॥ ६३३ ॥
समुद्रदिन्नया सार्धमुच्छ्रिते संभ्रमान्मयि ।
अम्वा शयनमध्यास्ते शेषास्त्वासत भूतले ॥ ६३४ ॥
ततः किंचिदिवाम्वायै यत्सत्यं कुपितोऽभवम् ।
अकालज्ञा हि मातापि पुत्रेण परिभूयते ॥ ६३५ ॥
अथाम्वया विहस्योक्तमकालज्ञेति मा ग्रहीः ।
ननु सर्वज्ञकल्पस्य भार्याहं मित्रवर्मणः ॥ ६३६ ॥
त्वद्भार्यासंनिधावस्मिन्नागमिष्यमहं यदि ।
व्यनशिष्यन्महत्कार्यं तच्चेदमवधीयताम् ॥ ६३७ ॥
आयाचितशतैर्जातः पुत्रः पुत्रत्वमावयोः ।
वर्धितः शिक्षितश्चासि पित्रा विद्याचतुष्टयम् ॥ ६३८ ॥
परिव्राच्छाक्यनिर्गन्थग्रन्थाभ्यासाच्च सर्वदा ।
कुटुम्वपालनालापस्तव जातोऽतिदुर्भगः ॥ ६३९ ॥
ततः समन्त्रिणा राज्ञा संमन्त्र्य गुरुभिश्च ते ।
सुहृद्भिर्धुवकाद्यैस्त्वमुद्याने मधु पायितः ॥ ६४० ॥
गङ्गदत्ता च तैरेव योजिता भवता सह ।
तया तथा कृतश्चासि यथा वेत्थ त्वमेव तत् ॥ ६४१ ॥
प्रकारेण च येन त्वं गृहं निर्वासितस्तया ।
जनन्यै गङ्गदत्तायाः कथितो भूभृतैव सः ॥ ६४२ ॥
दरिद्रवाटके यच्च रात्रिंदिवमसि स्थितः ।
तदेवैकमसौ राज्ञा कल्पितश्चारणादिभिः ॥ ६४३ ॥
जानात्येव च दीर्घायुः क्व चम्पा क्व दरिद्रता ।
पौर्णमासी क्षपा केन दृष्टा ध्वान्तमलीमसा ॥ ६४४ ॥
सर्वदैव हि चम्पायामस्मिन्बलिनि पालके ।
बलाविव महीपाले बलिराज्यं न दुर्लभम् ॥ ६४५ ॥
यां च रात्रिं भवान् सुप्तस्तस्मिन्दुर्गतवाटके ।
मम खट्वातले तस्मिञ्छयितं गङ्गदत्तया ॥ ६४६ ॥
तस्याः प्रभृति भीमाया यावदद्यतनीं निशाम् ।
अत्रान्तरे निषण्णेयं मत्खट्वातलभूतले ॥ ६४७ ॥
यच्च तद्धनमेतस्यै त्वया दत्तं तदेतया ।
भाण्डागारे तव न्यस्तमशेषं कृतलेखकम् ॥ ६४८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

तदियं सानुरागत्वाद्भवद्दर्शनकाङ्क्षिणी ।
स्मृत्वा मिथ्यातिरस्कारं न तिरस्कारमर्हति ॥ ६४९ ॥
भवता परिभूता च सपत्नीजनसंनिधौ ।
कातरा प्रमदाभावात्प्राणानपि परित्यजेत् ॥ ६५० ॥
एतन्मनसि कृत्वार्थमकालेऽप्यहमागता ।
सीदद्गुरुतरार्थानां कः कालो नाम कार्यिणाम् ॥ ६५१ ॥
एष ते गङ्गदत्ताया वृत्तान्तः कथितोऽधुना ।
वधूः समुद्रदिन्नापि यथायाता तथा शृणु ॥ ६५२ ॥
दरिद्रवाटकाद्यैस्त्वं पथिकैः सह निर्गतः ।
प्रयुक्तास्ते नृपेणैव स च सिद्धार्थको वणिक् ॥ ६५३ ॥
अन्तरे यच्च ते वृत्तं सार्थध्वंसादि भीषणम् ।
ताम्रलिप्तीप्रवेशान्तं शिष्टं सिद्धार्थकेन तत् ॥ ६५४ ॥
भ्रष्टेन वहनभ्रंशाद् भ्राम्यता जलधेस्तटे ।
यथा समुद्रदिन्नायाः पाणिरालम्बितस्त्वया ॥ ६५५ ॥
पुनश्च भिन्नपोतश्च पाण्ड्यपुर्यां च यत्तव ।
वृत्तं कर्पासदाहान्तं ताम्रलिप्त्यागमश्च यः ॥ ६५६ ॥
गङ्गदत्तेन तन्मह्यं संततैर्लेखहारिभिः ।
ख्यापितं यावदाचेरो भवन्तं क्वापि नीतवान् ॥ ६५७ ॥
अतः परं भवद्वार्तां विच्छिन्नत्वादविन्दती ।
नैराश्यकृतनिर्वेदात्परलोकोत्सुकाभवम् ॥ ६५८ ॥
एवंप्राये च वृत्तान्ते दौवारिकनिवेदितौ ।
समुद्रदिन्नया सार्धं स्यालौ प्राविशतां ततः ॥ ६५९ ॥
प्रयुक्ताघ्यर्यादिसत्कारौ क्षणं तौ गमितश्रमौ ।
विलक्ष्यावीक्षमाणौ मामाभाष्येदमवोचताम् ॥ ६६० ॥
तव पुत्राय पित्रा नस्तनयेयं प्रतिश्रुता ।
स च यौवनमूढत्वात्स्वीकृतो गङ्गदत्तया ॥ ६६१ ॥
तया च स्वीकृतस्वस्य गच्छतो मातुलालयम् ।
न शक्यते यदाख्यातुं पुलिन्दैः किल तत्कृतम् ॥ ६६२ ॥
वैशसं दुःश्रवं श्रुत्वा तत्सूनोर्मित्रवर्मणः ।
निष्प्रत्याशं कुटुम्बं नः प्रस्थितं यवनान्प्रति ॥ ६६३ ॥
अथ बोहित्थमास्थाय पूजितद्विजदेवताः ।
संभाव्यव्यसनध्वंसं समगाहाम सागरम् ॥ ६६४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

ततः प्रजविनं पोतं तं प्रचण्डः प्रभञ्जनः।
मृगेन्द्र इव नागेन्द्रं प्रस्फुरन्तं प्रभिन्नवान् ॥ ६६५ ॥
वयं तु कर्मसामर्थ्यात्तरंगैः शरगत्वरैः।
आरूढाः पट्टपृष्ठानि प्रापिता जलधेस्तटम् ॥ ६६६ ॥
वधूस्त्वेकार्णवाम्भोधौ लोलकल्लोलसंकुले।
भ्रान्तमेघ इवोद्भ्रान्ता व्योम्नि सारसकन्यका ॥ ६६७ ॥
मुक्त्वा समुद्रदिन्नाशामर्थाशां च महाश्रुभिः।
यवनस्थमगच्छाम मातामहगृहं ततः ॥ ६६८ ॥
तत्रास्माकं कुटुम्बं तद् दूरादुत्सुकमागतम्।
समृद्धे सरसीवासीत्तृप्तं हंसकदम्बकम् ॥ ६६९ ॥
अथ याते क्वचित्काले पिता वामित्थमादिशत्।
आसाते किमुदासीनौ भवन्तौ स्थविराविव ॥ ६७० ॥
तरुणौ सकलौ स्वस्थौ वार्त्ताविद्याविशारदौ।
स्वजनान्नेन जीवन्तौ किमुच्येथे जनैर्युवाम् ॥ ६७१ ॥
तस्मान्मुक्ताप्रवालादि सारं सागरसंभवम्।
गृहीत्वा यानपात्रेण सिन्धुरुत्तार्यतामिति ॥ ६७२ ॥
तथेति च प्रतिज्ञाय तथैवावामकुर्वहि।
श्लिष्टपट्टामथाद्राक्ष्व तरन्तीं रुदतीं स्त्रियम् ॥ ६७३ ॥
अस्पृशन्तः करैरेनां परस्त्रीमुपनौकया।
आरोपयत बोहित्थमित्यवोचाव वाहकान् ॥ ६७४ ॥
तां चारूढामपृच्छाम परस्त्रीति पराङ्मुखौ।
मातः कस्यासि का वेति सा च नीचैरवोचत ॥ ६७५ ॥
वाचा प्रत्यभिजानामि चिरमभ्यस्तया युवाम्।
कच्चित्सागरदत्तस्य भवन्तौ तनयाविति ॥ ६७६ ॥
ततस्तस्याश्चिराभ्यस्तां प्रत्यभिज्ञाय तद्वचः।
कच्चित्समुद्रदिन्नासि सुन्दरीत्यवदाव ताम् ॥ ६७७ ॥
आक्रन्दन्ती ततस्तारमावयोर्वामदक्षिणे।
सापराङ्मुखयोर्जङ्घे बाहुभ्यां गाढमाश्लिषत् ॥ ६७८ ॥
अभाषत च हा तात हा ममाम्बा प्रियात्मजा।
धिक्कारः सागरं पापं येन तौ क्वापि यापितौ ॥ ६७९ ॥
हार्यपुत्र क्व यातोऽसि हतस्नेह विहाय माम्।
आपन्नप्रियदाराणां नैष धर्मः सतामिति ॥ ६८० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

अथार्यपुत्रशब्देन भयसंशयहेतुना ।
निःस्नेहीकृतचेतस्कावभाषावहि तामिति ॥ ६८१ ॥
अलं सुन्दरि क्रन्दित्वा जीवतः पितरौ तव ।
आर्यपुत्रः पुनर्यस्ते स नौ निश्चीयतामिति ॥ ६८२ ॥
ततः श्रुतपितृक्षेमा सा शोकोज्झितमानसा ।
आवां मा भैष्टमित्युक्त्वा स्वं वृत्तं वृत्तमब्रवीत् ॥ ६८३ ॥
अस्त्यहं वहनाद्भ्रष्टा भ्राम्यन्ती जलधेस्तटे ।
यस्मै दत्तास्मि युष्माभिस्तमद्राक्षं विपद्गतम् ॥ ६८४ ॥
संवादितस्ववृत्तेन गृहीतस्तेन मे करः ।
जायन्ते हि सुपुण्यानामुत्सवा व्यसनेष्वपि ॥ ६८५ ॥
स मामलालयद्बालनारीलालनपेशलः ।
तथा यथा प्रियतमौ नास्मरं पितरावपि ॥ ६८६ ॥
अथाद्य पोतमारुह्य समायतं यदृच्छया ।
प्रस्थितौ स्वः स्वदेशाय विपन्नः स च पूर्ववत् ॥ ६८७ ॥
स च वां भागिनीभर्ता साक्रन्दायाः पुरो मम ।
संप्रत्येव तरंगेण गमितः क्वापि वैरिणा ॥ ६८८ ॥
नभस्वज्जवनैर्भङ्गैर्भङ्गुरैरावृतः स च ।
अकस्माज्जातशत्रुभ्यां भवद्भ्यां चाहमुद्धृता ॥ ६८९ ॥
सर्वथा तद्वियोगाग्नितप्तान्यङ्गानि सागरे ।
शीते शीतलयिष्यामि मुञ्चतं मां युवामिति ॥ ६९० ॥
उपपन्नैरथालापैर्जनितप्रत्ययौ तया ।
उत्पन्नपरमानन्दावालिङ्गाम परस्परम् ॥ ६९१ ॥
विपन्नपोतयोरासीद्युवयोः संगमो यथा ।
भविष्यति तथा भूयश्चित्रं हि चरितं विधेः ॥ ६९२ ॥
एवमादिभिरालापैश्चेतोविक्षेपहेतुभिः ।
परिसंस्थापयन्तौ तामतराव महोदधिम् ॥ ६९३ ॥
तच्च मुक्ताप्रवालादि गुरुमूल्यं यदाहृतम् ।
सहस्रगुणलाभं तदावाभ्यां परिवर्तितम् ॥ ६९४ ॥
वधूः समुद्रदिन्ना ते गुरुसारं च तद्धनम् ।
सर्वमर्पितमावाभ्यां तुभ्यं तत्परिगृह्यताम् ॥ ६९५ ॥
वहनध्वंसमुक्तानां समेतानां च बन्धुभिः ।
एवं समुद्रदिन्ना च त्वत्पुत्रस्य निदर्शनम् ॥ ६९६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

पूर्वंवत्सानुदासोऽपि मुक्तः पोतविपत्तितः ।
आगमिष्यति तद्देवि मुञ्च कातरतामिति ॥ ६९७ ॥
इत्युक्त्वा सधनस्कन्धां निक्षिप्य भागिनीं मयि ।
सुसत्कारप्रयुक्तौ तौ यथागतमगच्छताम् ॥ ६९८ ॥
एवं समुद्रदिन्नेयमागता भवतो गृहम् ।
दैवपौरुषयुक्तस्य श्रीरिव श्लाघ्यजन्मनः ॥ ६९९ ॥
तदेतान्भवतो दारान्धर्मचारित्ररक्षितान् ।
रक्षन्त्या गुरुमानिन्या चरिते चरितं मया ॥ ७०० ॥
व्रीडितद्रविणेशस्य समृद्ध्या दिव्ययानया ।
पित्रा तुल्यो भवत्वेष शापो नाशंसितस्तव ॥ ७०१ ॥
तस्माद्धनमिदं भुञ्जन् भुञ्जानश्च यथागमम् ।
देवतानां पितॄणां च यात्वानृण्यं भवानिति ॥ ७०२ ॥
.... ।
.... ॥

इति बृहत्कथायां श्लोकसंग्रहे सानुदासकथा ॥ १८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

एकोनविंशतिः सर्गः

स्निग्धैर्दारैः सुहृद्भिश्च मैत्रीमात्रनिबन्धनैः ।
चम्पायां रममाणस्य कालः कश्चिदगान्मम ॥ १ ॥
एकदा प्रासकैः क्रीडन् सह गन्धर्वदत्तया ।
सहसा प्रमदावेषमपश्यं पुरुषं पुरः ॥ २ ॥
कपालशिखिपिञ्छाभ्यां विराजितकरद्वयम् ।
अयुक्तेन्द्रधनुश्छायश्मृङ्गारगलकण्ठिकम् ॥ ३ ॥
गन्धर्वदत्तया चासौ दत्तस्वासनया स्वयम् ।
प्रक्षाल्य चरणौ भक्त्या स्वालंकारैरलंकृतः ॥ ४ ॥
तच्च मे गुरुगाम्भीर्यं क्वापि नीतमसूयया ।
यथा केसरिशावस्य गन्धहस्तिजिघांसया ॥ ५ ॥
ममासीदियमेवात्र सदोषा कुलमानिनी ।
एष स्त्रीपुरुषः शोच्यो यो न स्त्री न पुमानिति ॥ ६ ॥
मामुद्दिश्य ततस्तेन क्रोधारुणितचक्षुषा ।
वदता निहतोऽसीति विमुक्तः शिखिपिच्छकः ॥ ७ ॥
स मे केशकलापाग्रमीषदामृश्य यातवान् ।
नागेषुरिव कर्णास्त्रः किरीटाग्रं किरीटिनः ॥ ८ ॥
स्वयमेव च तत्तस्य कपालमपतत्करात् ।
निःस्थाम्नः कुञ्जरस्येव विधानं विनशिष्यतः ॥ ९ ॥
सोऽथ ग्रामेयकेनेव धिया धूर्तोऽतिसंधितः ।
धूम्रच्छायः शनैर्जल्पन्धिग्धिङ्मामिति निर्गतः ॥ १० ॥
अथ गन्धर्वदत्ता मां दीप्तामर्षमशङ्किता ।
सवाडवमुपासर्पन्निम्नगेव महार्णवम् ॥ ११ ॥
मम त्वासीदहो स्त्रीणामत्रासमत्रपं मनः ।
यत्पुरेव प्रगल्भेयमुपसर्पति मामिति ॥ १२ ॥
सा मामवोचद्भीतेव शीतलीभवत क्षणम् ।
किंचिद्विज्ञापयाम्येष यातु वः क्रोधपावकः ॥ १३ ॥
अयं विकचिको नाम गौरीशिखरवासिनः ।
विद्याधरपतेर्भ्राता गौरिमुण्डस्य साधकः ॥ १४ ॥
भूतव्रतं च नामेदं बहुविघ्नं चरत्ययम् ।
समाप्तेऽस्मिन्नविघ्नेन वन्ध्याः स्युर्नो मनोरथाः ॥ १५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

या च पूजयते तं स्त्री गौरीव्रतविचारिणम् ।
तस्यै वरं महागौरी दयते शापमन्यथा ॥ १६ ॥
विज्ञापयामि संक्षिप्तं क्रोधादन्यो महाबलः ।
विहन्ता सर्वसिद्धीनां नास्ति विघ्नविनायकः ॥ १७ ॥
सिद्धकल्पं च तस्येदं खण्डयन्त्या महाव्रतम् ।
तुष्टया तोषिता गौरी मया यूयं च रोषिताः ॥ १८ ॥
तदेतस्याद्य युष्मभ्यं क्रुद्धेभ्यः क्रुध्यतस्तथा ।
गौरीभ्रष्टा महाविद्या विद्येव तनुमेधसः ॥ १९ ॥
तेन युष्माकमेवेदं कार्यं कुर्वाणया गुरु ।
यन्मया रोषिता यूयमेतन्मे मृष्यतामिति ॥ २० ॥
स च क्रोधग्रहश्चण्डः शनकैः शनकैर्मम ।
दयितामन्त्रवादिन्या हृदयादपसर्पितः ॥ २१ ॥
इति संजनितोत्साहस्तयाहं मन्त्रसाधनैः ।
आसीनः सानुदासेन कदाचिदिति भाषितः ॥ २२ ॥
आसीदिहैव चम्पायामिष्टभार्यो महीपतिः ।
तेन दोहदकं पृष्टा भार्यावोचत्त्रपावती ॥ २३ ॥
क्रीडन्मकरकुम्भीरकुलीरझषकच्छपे ।
क्रीडेयं सह युष्माभिर्जले जलनिधेरिति ॥ २४ ॥
राज्ञापि मगधैः सार्ध्दैर्बन्धयित्वाशु निम्नगाम् ।
सरः सागरविस्तारमवन्ध्याज्ञेन खानितम् ॥ २५ ॥
तत्र नक्रादिसंस्थानदारुयन्त्रनिरन्तरे ।
विमानाकारपोतस्थौ तौ राजानौ विचेरतुः ॥ २६ ॥
आरभ्य च ततः कालात्तत्र यात्रा प्रवर्तिता ।
आहृष्टपरपुष्टेषु दिवसेषु महीभुजा ॥ २७ ॥
ते चैते दिवसाः प्राप्ताः पटुकोकिलकूजिताः ।
सा च यात्रेयमायाता रम्यामृतभुजामपि ॥ २८ ॥
इष्यते यदि च द्रष्टुं सह गन्धर्वदत्तया ।
अस्मदादिपरीवारैस्ततः सा दृश्यतामिति ॥ २९ ॥
अभिनीय ततो रात्रिं प्रातः प्रवहणाश्रितः ।
निर्गच्छामि स्म चम्पायाः पौरनेत्रोत्पलार्चितः ॥ ३० ॥
चक्षुर्मनोहरारामच्छायामध्यासितं ततः ।
पक्कणं दृष्टवानस्मि राजराजपुरोज्ज्वलम् ॥ ३१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

तस्य मध्ये च मातङ्गं गन्धमातङ्गधीरतम् ।
कालमप्युज्ज्वलायामं घनाघनमिवाम्बुदम् ॥ ३२ ॥
कालिन्दीनीलकालीं च वृद्धां पिङ्गशिरोरुहाम् ।
दीप्तसौदामनीचक्रां प्रावृषेण्यामिव क्षपाम् ॥ ३३ ॥
दोलालीलाविलोला च तत्रादृश्यत कन्यका ।
नीलनीरजमालेव कोमलानिललासिता ॥ ३४ ॥
चिन्तितं च मया कान्ता यदि मे कालिका भवेत् ।
इयमेव ततस्तन्वी क्षिप्तकुङ्कुमगौरता ॥ ३५ ॥
स्थानाच्चाचलितैवासौ दृष्ट्या मां दूरमन्वगात् ।
मालयेव पलाशानामंशुमन्तं सुवर्चला ॥ ३६ ॥
तां चालिङ्गितवानस्मि दृष्ट्या दूरीभवन्नपि ।
नितान्तस्निग्धया प्राचीं प्रभयेव दिवाकरः ॥ ३७ ॥
स्निग्धे दृष्टी विसर्ज्येति दूतिकाप्रतिदूतिके ।
तया मम मया तस्या नीताः प्राणा विधेयताम् ॥ ३८ ।
अथारामानभिक्रुध्यन्नावयोर्व्यवधायकान् ।
मातङ्गीं मनसागच्छं शरीरेण महासरः ॥ ३९ ॥
स च यात्रोत्सवश्चित्रो मयान्याहितचेतसा ।
तत्रस्थेनैव नो दृष्टः संसार इव योगिना ॥ ४० ॥
अथ यात्रोत्सवे तत्र पीत्वेव मधु भास्करः ।
मन्दमन्दपरिस्पन्दस्ताम्रमण्डलतामयात् ॥ ४१ ॥
मम त्वासीद्यथा देवः प्राचीं कमलिनीप्रियः ।
अप्रसाद्यैव तां भानुः प्रतीचीमुपसर्पति ॥ ४२ ॥
तथा गन्धर्वदत्तायाः पुर एवानुवर्ण्य ताम् ।
मातङ्गीमनुसर्पामि यथा राजा तथा प्रजाः ॥ ४३ ॥
अथ वा मानुषैरेव यः पन्थाः कामिभिर्गतः ।
तमेवानुगमिष्यामि न देवचरितं चरेत् ॥ ४४ ॥
सानुदासमथावोचं भरद्वाजात्मजा त्वया ।
पूर्वमेव सयानेन नगरीमभिनीयताम् ॥ ४५ ॥
पश्चाज्जनसमूहस्य गच्छन्त्याः पथि पांसवः ।
पराधूसरयन्त्यस्याः सोत्पलामलकावलीम् ॥ ४६ ॥
शोभां यात्रिकलोकस्य पश्यन्प्रविशतः पुरम् ।
पुरस्तादहमायामि सह नागरकैरिति ॥ ४७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अथ गन्धर्वदत्तायां प्रवृत्तायां पुरं प्रति ।
दारिके द्वे परावृत्य वन्दित्वा मामवोचताम् ॥ ४८ ॥
आवामाज्ञापिते देव्या स्वामिनं निर्विनोदनम् ।
विनोदयतमालापैर्युवामपरुषैरिति ॥ ४९ ॥
ततस्ते मदयित्वाहं तोषयित्वा च भूषणैः ।
पटुवेगेन यानेन पक्कणान्तिकमागमम् ॥ ५० ॥
सापि तत्रैव दोलायां स्थिता मातङ्गसुन्दरी ।
गच्छन्तमिव निर्व्याजमागच्छन्तं समैक्षत ॥ ५१ ॥
विश्रब्धमथ तां द्राष्टुं शनैर्यानमचोदयम् ।
ततस्तदपि संप्राप्तं जवेन कुलटाद्वयम् ॥ ५२ ॥
आसीच्च मम यल्लोके प्रसिद्धमभिधीयते ।
श्रेयांसि बहुविघ्नानि भवन्तीति तथैव तत् ॥ ५३ ॥
दुःखेन च गृहं गत्वा शून्यः संमान्य च प्रियाम् ।
निद्रामभिलषामि स्म मातङ्गीसंगमाशया ॥ ५४ ॥
अर्धरात्रे तु सहसा प्रतिबुद्धा मुनेः सुता ।
प्रयुक्ते मयि ये दास्यौ ते पानीयमयाचत ॥ ५५ ॥
धौतप्रमृष्टवदना स्वादितानन भूषणा ।
उपवेश्य पुरोऽक्लेशैरपृच्छद्बन्धकीद्वयम् ॥ ५६ ॥
अर्यपुत्रेण मातङ्गी तया वा लोलनेत्रया ।
दृष्टोऽयं तरलेनेति ततस्ताभ्यां निवेदितम् ॥ ५७ ॥
न तथा सार्यपुत्रेण प्रेक्षिता जीर्णकन्यका ।
नेत्राभ्यामनिमेषाभ्यामर्यपुत्रस्तया यथा ॥ ५८ ॥
ततः प्राक्प्रतिबुद्धं मामपृच्छत्सुप्रभासुता ।
जाग्रथ स्वपिथेत्युच्चैर्जाग्रमीति मयोदितम् ॥ ५९ ॥
तयोक्तमयमारम्भो युष्माकं दृश्यते यथा ।
तथा नलिनिकां नूनं कर्तुमिच्छसि मामिति ॥ ६० ॥
क्वासौ नलिनिका का वा कस्य वेति मयोदिते ।
भरद्वाजसुताख्यातुमुपाक्रामत वृत्तकम् ॥ ६१ ॥
अस्ति पश्चात्समुद्रान्ते स्वाचारधनवत्प्रजम् ।
नगरं काननद्वीपं महेन्द्रनगरोपमम् ॥ ६२ ॥
अमहेन्द्रगुणस्तत्र मनुजेन्द्रः प्रजाप्रियः ।
पुत्रो मनोहरस्तस्य संज्ञयापि मनोहरः ॥ ६३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

विदिताशेषवेद्योऽपि गन्धशास्त्रप्रियोऽधिकम् ।
नानारुचिषु सत्त्वेषु कस्यचित्किंचिदीप्सितम् ॥ ६४ ॥
सुहृदौ बकुलाशोकौ वसन्तस्येव तस्य यौ ।
वसन्तमिव तं प्रेम्णा न कदाचिदमुञ्चताम् ॥ ६५ ॥
कदाचिद्द्वारपालेन वन्दित्वा राजसूनवे ।
कुमारावसथस्थाय समित्राय निवेदितम् ॥ ६६ ॥
युष्मान् सुमङ्गलो नाम बुद्धगन्धानुशासनः ।
अग्राम्यो धीरवचनः कस्मादपि दिदृक्षते ॥ ६७ ॥
गच्छ प्रवेशयेत्युक्त्वा द्वारपालं मनोहरः ।
विलेपनमुपादत्त धूपं च त्वरितोऽदहत् ॥ ६८ ॥
सुमङ्गलोऽप्यनुज्ञातः प्रविश्य द्वारदेशतः ।
शिरो निपीड्य पाणिभ्यां संकोच्याङ्गमपासरत् ॥ ६९ ॥
अनेन मम धूपेन गन्धमाल्यविवादिना ।
आघ्रातेन शिरःशूलमुत्पन्नमिति चावदत् ॥ ७० ॥
आकृष्टे स्थगिकायाश्च स्वस्याः फलकसंपुटे ।
मनोहरं मुहुः पश्यन् स्वयं धूपमयोजयत् ॥ ७१ ॥
ततः कृतनमस्कारः स मनोहरमब्रवीत् ।
सुमनोगन्धसंवादी धूपोऽयं दाह्यतामिति ॥ ७२ ॥
ततः सबकुलाशोकस्तस्मिन्गन्धे मनोहरः ।
प्रतीतो गन्धशास्त्रज्ञं सुमङ्गलमपूजयत् ॥ ७३ ॥
एवं च कृतसत्कारो राजपुत्रं सुमङ्गलः ।
दिनैस्त्रिचतुरैरेव चतुरः पर्यतोषयत् ॥ ७४ ॥
एकदा बकुलाशोकसुमङ्गलपुरःसरः ।
मनोहरामगाद्द्रष्टुं यक्षसत्रां मनोहरः ॥ ७५ ॥
तत्र तत्र ततस्तेन पश्यता तत्तदद्भुतम् ।
यक्षीप्रतिकृतिर्दृष्टा विन्यस्ता चित्रकर्मणि ॥ ७६ ॥
निर्जीवापि स्फुरन्तीव मूकापि मृदुवागिव ।
चित्रे न्यस्तापि सा तेन चित्ते न्यस्तातिरागिणा ॥ ७७ ॥
द्रष्टव्यं चान्यदुज्झित्वा रमणं चित्तचक्षुषाम् ।
सुमनोगन्धधूपाद्यैस्तामेवैकामसेवत ॥ ७८ ॥
बलवन्मन्मथापास्तभोग्याभोग्यविचारणः ।
नितम्बादम्बरं तस्याः स किलाक्रष्टुमैहत ॥ ७९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

चित्रभित्तिमथ त्यक्त्वा सापि पद्मेव पद्मिनीम् ।
विष्णोर्वक्ष इव श्याममसेवत नभस्तलम् ॥ ८० ॥
उवाच राजपुत्रं च नाम्नाहं सुकुमारिका ।
यक्षी यक्षपतेः शापात्प्राप्तालेख्यशरीरताम् ॥ ८१ ॥
तेन क्षणिकरोषेण नारीषु च दयालुना ।
शापान्तमर्थितेनाहमिति निध्याय धीरिता ॥ ८२ ॥
चित्रन्यस्ततनुं यस्त्वां मनुष्योऽभिभविष्यति ।
स एव कृतशापान्तस्तव भर्ता भविष्यति ॥ ८३ ॥
इति त्वं राजराजेन भर्ता मे प्रतिपादितः ।
सदृशो वरदानेन शापोऽपि हि महात्मनाम् ॥ ८४ ॥
यदि तेऽस्ति मयि प्रीतिस्ततः क्रीडत्सुरासुरम् ।
शैलं श्रीकुञ्जनामानं यक्षावासं व्रजेरिति ॥ ८५ ॥
अथान्तर्धिं गता यक्षी महामोहं मनोहरः ।
तं चालोक्य तथावस्थं विषादं वकुलादयः ॥ ८६ ॥
लब्धसंज्ञश्च तैरुक्तः श्रुत्वा यक्षीकथामसौ ।
अलमाकुलतां गत्वा सुलभा सुकुमारिका ॥ ८७ ॥
यद्यसौ दुर्गमः शैलस्ततस्तं सुकुमारिका ।
युष्मत्संभोगमिच्छन्ती न तथा कथयेदिति ॥ ८८ ॥
एकदा पितरं द्रष्टुं स गतः ससुहृद्गणः ।
सिद्धपात्रं परावृत्तमपश्यत्पोतवाणिजम् ॥ ८९ ॥
राज्ञो दत्तमहारत्नः स राज्ञा कृतसत्क्रियः ।
पृष्टस्तेन भवान्किं किमाश्चर्यं दृष्टवानिति ॥ ९० ॥
तेनोक्तमम्बुधेस्तीरे देवेन वसता सता ।
दृष्टं किं नाम नाश्चर्यमाश्चर्यनिधिरम्बुधिः ॥ ९१ ॥
किं त्वेकदाहमद्राक्षं हृतपोतो नभस्वता ।
सान्द्रहेमप्रभापिङ्गं तुङ्गशृङ्गस्रजं नगम् ॥ ९२ ॥
किमेतदिति पृष्टश्च मया निर्यामकोऽवदत् ।
वृद्धैरेष समाख्यातः श्रीकुञ्जः शृङ्गवानिति ॥ ९३ ॥
एवमादि निवेद्यासौ वाणिजः स्वगृहानगात् ।
राजपुत्रोऽपि राजानं नत्वा वाणिजमन्वगात् ॥ ९४ ॥
प्रददावथ सर्वस्वं तस्मै त्रासेन वाणिजः ।
राजपुत्राद्गृहप्राप्तादाढ्यः को नाम न त्रसेत ॥ ९५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

तेनापि सुमनोमालामात्रमालभ्य भाषितम् ।
न सत्कारखलीकारमर्हन्ति शिशवो गुरोः ॥ ९६ ॥
किं तु यस्तातपादेभ्यः श्रीकुञ्जः कथितस्त्वया ।
स कुतूहलिने मह्यं स्पष्टमाख्यायतामिति ॥ ९७ ॥
प्रत्याश्वस्तस्ततस्तस्य वचोभिर्मधुरैरसौ ।
श्रीकुञ्जं सहितं चिह्नैरित्याख्यातुं प्रचक्रमे ॥ ९८ ॥
अथैकदा मदेनेव महाव्यालो मतङ्गजः ।
मरुता त्याजितस्थैर्यो यातः पोतः स्वतन्त्रताम् ॥ ९९ ॥
प्रशान्तोत्पातवातत्वात्सागरे चाम्बरस्थिरे ।
चित्राकारानपश्याम प्राणिनो जलचारिणः ॥ १०० ॥
क्वचित्केसरिशार्दूलद्वीपिखड्गर्क्षशम्बरान् ।
यूथशः प्रस्तुतक्रीडानुन्मज्जननिमज्जनैः ॥ १०१ ॥
अन्यत्राविद्धकर्णानां स्त्रीपुंसानामवाससाम् ।
ध्वनिमात्रकभाषाणां द्वंद्वानि पशुधर्मणाम् ॥ १०२ ॥
क्वचिदुत्पततस्तुङ्गान्नागानायतपक्षतीन् ।
पक्षच्छेदभयालीनान्नगानिव महार्णवात् ॥ १०३ ॥
अवाच्च सहसा मोदः कौवेर्याः पवनाहृतः ।
यस्याघ्राणाय संपन्नं मन्ये घ्राणमयं जगत् ॥ १०४ ॥
द्रक्ष्यन्तः संभवं तस्य सकुतूहलदृष्टयः ।
दूराद्गिरिमपश्याम रत्नकूटस्थकिंनरम् ॥ १०५ ॥
किमेतदिति पृष्टश्च मया निर्यामकोऽब्रवीत् ।
वृद्धैरेष समाख्यातः श्रीकुञ्जः शृङ्गवानिति ॥ १०६ ॥
इत्यादि कथितं तेन यद्यत्तत्तन्मनोहरः ।
सहसागरदिग्देशं स्पष्टं संपुटकेऽलिखत् ॥ १०७ ॥
आगमय्य ततः पोतमाप्तनिर्यामकास्थितम् ।
बकुलादिसहायोऽसावगाहत महार्णवम् ॥ १०८ ॥
अनुकूलमहावेगसमीरप्रेरितेन सः ।
आसीददचिरेणैव पोतेन दिशमीप्सिताम् ॥ १०९ ॥
सदृशैः स्फलकस्थानां चिह्नैर्जनितनिश्चयः ।
मनश्चक्षुःशरीरैः सः श्रीकुञ्जं युगपद्गतः ॥ ११० ॥
अम्भोधिजलकल्लोलधौतनीलोपलं ततः ।
आशाकाशविशालोच्चं पोतः सोपानमासदत् ॥ १११ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

तत्रैव सुहृदस्त्यक्त्वा यदुत्कण्ठो मनोहरः ।
तेन शैलाग्रमारोहद्धर्मेणेव त्रिपिष्टपम् ॥ ११२ ॥
यक्षस्त्रीपुंसवृन्दैश्च प्रेक्ष्यमाणः ससंमदैः ।
संकल्पचक्षुषा पश्यन्नगच्छत्सुकुमारिकाम् ॥ ११३ ॥
तत्र काश्चिदभाषन्त कृतार्था सुकुमारिका ।
ययास्मिन्नाहितं प्रेम नरामरकुमारके ॥ ११४ ॥
सुरासुरनराणां हि कस्यायं न मनोहरः ।
यो वृतः सहजाहार्यैः शरीरादिगुणैरिति ॥ ११५ ॥
प्रक्रीडन्तीमथापश्यद्विशाले मन्दिराजिरे ।
स्वे संकल्पमये यक्षीं वक्षसीव मनोहरः ॥ ११६ ॥
प्रत्युद्गम्य तया चासौ रूपाजीवाप्रगल्भया ।
स्विन्नकण्टकिते पाणौ गृहीत्वान्तः प्रवेशितः ॥ ११७ ॥
तस्याः पितरमद्राक्षीत्तत्रारब्धदुरोदरम् ।
रक्ताक्षं शातकौम्भाभं समदं मेदुरोदरम् ॥ ११८ ॥
उपवेश्य च तेनाङ्के घ्रात्वा मूर्ध्नि मनोहरः ।
श्वश्रूः पश्येत्यनुज्ञातः प्रविवेशावरोधनम् ॥ ११९ ॥
यत्र संपूर्णतारुण्याः कर्णिकारस्रगुज्ज्वलाः ।
श्वश्रूश्वशुरयोस्तस्य पितामह्योऽपि योषितः ॥ १२० ॥
अभिवाद्य च तास्तत्र स ताभिरभिनन्दितः ।
अनुज्ञातश्च सस्नेहं प्राविशत्कन्यकागृहम् ॥ १२१ ॥
दिव्यस्य मधुनः पानं दिव्यतन्त्रीरुतिश्रुतिः ।
दिव्यस्त्रीसंप्रयोगाश्च मनोहरमनोऽहरन् ॥ १२२ ॥
इत्यसौ क्षणमासीनः सुकुमारिकयोदितः ।
अतीता दिवसाः पञ्च कुमार प्रतिगम्यताम् ॥ १२३ ॥
देवलोकैकदेशोऽयं यत्ततोऽस्मिन्न लभ्यते ।
स्थातुं मानुषमात्रेण पञ्चमाद्दिवसात्परम् ॥ १२४ ॥
भवन्तं च परित्यज्य गच्छेयुः पोतवाहकाः ।
वहनस्वामिनं पञ्च प्रतीक्षन्ते दिनानि ते ॥ १२५ ॥
श्रुत्वेदं राजपुत्रस्य देवपुत्रस्य यादृशी ।
स्वर्गतश्च्यवमानस्य ध्यामध्यामाभवत्प्रभा ॥ १२६ ॥
तं दृष्ट्वा तादृशाकारमवोचत्सुकुमारिका ।
अद्यारभ्य गमिष्यामि तवैवाहं गृहानिति ॥ १२७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

स तया धीरितो गत्वा पोतमुद्विग्नवाहकम् ।
तत्रैव सुहृदोऽपश्यद्दिव्यरत्नाम्बरस्रजः ॥ १२८ ॥
स्थिताः स्थ दिवसानेतान् क्व कथं वेति चोदिताः ।
तेन ते कथयन्ति स्म यथा यूयं तथा वयम् ॥ १२९ ॥
सुकुमारिकयादिष्टाः प्रहृष्टा गुह्यकाङ्गनाः ।
अस्मानुपचरन्ति स्म सुरानिव सुराङ्गनाः ॥ १३० ॥
महादेवमुपासीना मृता गच्छन्ति मानुषाः ।
सेवमाना वयं देवं देवताममृता गताः ॥ १३१ ॥
इति यक्षीकथारक्ता महाध्वानं महाभयम् ।
तासामेवानुभावेन संतेरुस्ते महोदधिम् ॥ १३२ ॥
व्यापारैरुज्झितं सर्वैस्त्रिवर्गप्राप्तिहेतुभिः ।
प्राविशंस्तद्वियोगार्तं शून्यराजपथं पुरम् ॥ १३३ ॥
अथैका ब्राह्मणी वृद्धा किमर्थमपि निर्गता ।
अवगुण्ठितमूर्धानं पश्यति स्म मनोहरम् ॥ १३४ ॥
तमसौ प्रत्यभिज्ञाय परितोषस्खलद्गतिः ।
गत्वा ध्यानपरास्थानं महीपालमतोषयत् ॥ १३५ ॥
मन्त्रिप्रभृतयस्तेन वारिताः पुरवासिनः ।
मा वोचद्दारकं कश्चित्क्व गतोऽभूद्भवानिति ॥ १३६ ॥
राजपुत्रोऽपि राजानमवन्दत विलक्षकः ।
सोऽपि तस्याङ्कमारोप्य हरति स्म विलक्षताम् ॥ १३७ ॥
स्वं च मन्दिरमागत्य स सुमङ्गलमुक्तवान् ।
गन्धशास्त्रफलं सारं धूपमायोज्यतामिति ॥ १३८ ॥
अद्यागच्छति युष्माकं सखीभिः सहिता सखी ।
सुगन्धिताप्रधानं च रतमाहुरनिन्दितम् ॥ १३९ ॥
गन्धराजश्च योऽस्माकं घुष्यते यक्षकर्दमः ।
स कर्दमसमस्तासामतोऽसौ यक्षकर्दमः ॥ १४० ॥
तस्मादादरमास्थाय शास्त्रमद्य प्रकाश्यताम् ।
धनुर्वेदस्य कृत्स्नस्य विद्धसारं हि सौष्ठवम् ॥ १४१ ॥
इति प्रोत्साहितस्तेन स्वार्थेन च सुमङ्गलः ।
धूपस्नानीयगन्धादि यथादेशमयोजयत् ॥ १४२ ॥
मनोहरस्तु ससुहृत्कृतकामुकडम्बरः ।
आसन्नदयिताशून्यां दुःखशय्यामसेवत ॥ १४३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

ततः स तादृशो गन्धस्तथायत्नेन साधितः ।
प्रेरितः पटुनान्येन समीरेणेव तोयदः ॥ १४४ ॥
भासा विच्छाययन्तीव चन्द्रकान्तादिचन्द्रिकाम् ।
प्रविश्य सहसाध्यास्त पर्यङ्कं सुकुमारिका ॥ १४५ ॥
ततः सस्मितमालोक्य बकुलादीनुवाच सा ।
ससहायाहमायाता यात विश्रम्यतामिति ॥ १४६ ॥
प्रणम्य तेषु यातेषु कुमारसुकुमारिके ।
यथा तथाविधोत्कण्ठे तथागमयतां निशाम् ॥ १४७ ॥
संभोगरमणीयैश्च शरीरैर्बकुलादयः ।
प्रभाते राजपुत्राय रात्रिवृत्तं न्यवेदयन् ॥ १४८ ॥
रात्रौ रात्रौ समेतानां वियुक्तानां दिवा दिवा ।
इति संवत्सरो यातस्ताभिस्तेषामचेतितः ॥ १४९ ॥
एकदा स्यन्दमानाश्रुः साक्रन्दा सा तमब्रवीत् ।
स्वाधीनानां पराधीनैः सह संगतिरीदृशी ॥ १५० ॥
अद्यारभ्य मया देवः सेवितव्यो धनेश्वरः ।
सखीसहितया वर्षं गृहीतब्रह्मचर्यया ॥ १५१ ॥
पितरौ वन्दितुं चाहमष्टम्यादिषु पर्वसु ।
स्वगृहाय गमिष्यामि तत्र गच्छेद्भवानपि ॥ १५२ ॥
त्वत्सङ्गसुभगा या दिक्तामपि प्रेक्ष्य जीव्यते ।
निन्दितामृतपानेन किं पुनर्दर्शनेन ते ॥ १५३ ॥
तस्यामुक्त्वेति यातायामायाता बकुलादयः ।
खं पश्यन्तमपश्यंस्तमियं यातीति वादिनम् ॥ १५४ ॥
ततः सबकुलाशोके सशोके पार्थिवात्मजे ।
तोषगद्गदवागुच्चैरभाषत सुमङ्गलः ॥ १५५ ॥
किमस्थाने विषादेन पोतमारुह्य मामकम् ।
दृष्टमार्गा मुहूर्तेन यामस्तं गुह्यकाचलम् ॥ १५६ ॥
ध्यायन्तस्तत्र ताः कान्ताः पश्यन्तश्चान्तरान्तरा ।
संगमाशाधनप्राणा यापयाम समामिति ॥ १५७ ॥
ततः स तेन पोतेन प्रस्थितश्च महार्णवम् ।
स च पोतः समीरेण दूरं हृत्वा विपादितः ॥ १५८ ॥
राजपुत्रस्तु दयितां सिद्धां विद्यामिव स्मरन् ।
तां न चेतितवानेव विपत्तिं मारदारुणाम् ॥ १५९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

उत्तीर्णस्यैव जलधेर्वेलारोधासि सर्पतः।
चौरसैन्येन संयम्य तस्यालंकरणं हृतम् ॥ १६० ॥
ततस्तस्करसैन्यं तद्वाजिसैन्येन सर्वतः।
वेष्टितं कुट्टितं बद्धमुद्बद्धं पादपेषु च ॥ १६१ ॥
एकश्चारुतराकारः पुरुषः प्रणिपत्य तम्।
करिणीपृष्ठमारोप्य ससैन्यः प्रस्थितः पुरः ॥ १६२ ॥
अदूरं चान्तरं गत्वा बन्दिस्तुतिगुणान्वयः।
मनोहरः पुरं प्रापत्कुङ्कुमालिप्तचत्वरम् ॥ १६३ ॥
रत्नवन्दनमालानां स शृण्वन्पटुशिञ्जितम्।
आगच्छत्कलरासानां नानापत्त्रिस्रजामिव ॥ १६४ ॥
पुरानुरूपशोभं च प्राविशत्स नृपालयम्।
विशालमण्डपासीनं शक्राकारं नराधिपम् ॥ १६५ ॥
अवतीर्य च हस्तिन्याः स राजानमवन्दत।
गाढमालिङ्ग्य तेनापि चिरं प्रीत्या निरूपितः ॥ १६६ ॥
शरीरावयवान्दृष्ट्वा मुहुस्तस्यावदत्ततः।
कुतः सुमङ्गलादन्यश्चक्षुष्मानिति भूपतिः ॥ १६७ ॥
आसीच्च राजपुत्रस्य स एवायं सुमङ्गलः।
भवेदहमिव भ्रष्टः पोतभङ्गभयादिति ॥ १६८ ॥
गच्छ विश्रम्य तातेति राज्ञोक्तः प्राविशत्पुरम्।
अपश्यन्नतमूर्धानं स तमेव सुमङ्गलम् ॥ १६९ ॥
पृच्छति स्म च तं भद्र मित्रे प्राणसमे तव।
भुजौ मे वकुलाशोकौ कच्चित्कुशलिनाविति ॥ १७० ॥
तेनोक्तं बकुलाशोकौ गृहान्कुशलिनौ गतौ।
यथा चाहमिहायातस्तथाश्रोतुं प्रसीदत ॥ १७१ ॥
पुनरुक्तगुणाख्यानमेतन्नागपुरं पुरम्।
दृष्टमेव हि युष्माभिर्नृपश्चैष पुरंदरः ॥ १७२ ॥
जयन्त इति पुत्रोऽस्य शूरः चारुः कविः पटुः।
स येन यूयमानीताः सागरोपान्तकाननात् ॥ १७३ ॥
सुता नलिनिका नाम नृपतेस्तस्य तादृशी।
यस्या न प्रमदालोके न चास्ति सदृशो वरः ॥ १७४ ॥
वरं वरयता तस्याः पित्रा द्वीपान्तराण्यपि।
गुणरूपान्तरज्ञानशालिनः प्रहिता हृताः ॥ १७५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अनेन च प्रपञ्चेन यदा कालो बहुर्गतः ।
तदा मामयमाहूय सदैन्यस्मितमुक्तवान् ॥ १७६ ॥
त्वं न केवलमस्माकं सर्वाध्यक्षगणाग्रणीः ।
नाथोऽपि भव नस्तात संकटादुद्धरन्नितः ॥ १७७ ॥
कुलशीलवयोरूपैर्यः स्यादस्याः समो वरः ।
आदरेण तमन्विष्येस्त्यज श्रीमदिरारुजम् ॥ १७८ ॥
भूरिसारधनाढ्योऽपि गुणद्रविणदुर्गतः ।
दुर्गतेभ्यः सुदूरेण शोचनीयः सतामिति ॥ १७९ ॥
ततो नलिनिकारूपमालिख्य फलके मया ।
मही साष्टादशद्वीपा परिक्रान्ता वरार्थिना ॥ १८० ॥
यदा तु पटुयत्नोऽपि नालभे वरमीप्सितम् ।
तदा त्यक्तुमनाः प्राणान्प्राविविक्षं महोदधिम् ॥ १८१ ॥
गतश्च काननद्वीपं दृष्टवानस्मि संचरन् ।
युष्मद्गुणकथासक्ताः संतताः साधुसंपदः ॥ १८२ ॥
ततः स मे स्थिराधैर्यस्तादृङ्मरणनिश्चयः ।
ज्योत्स्नयेव तमोराशिर्युष्मत्कीर्त्या निराकृतः ॥ १८३ ॥
गन्धशास्त्रव्यसनिनो युष्मान्बुद्ध्वा च लोकतः ।
आत्मापि गन्धशास्त्रज्ञस्तदा वः श्रावितो मया ॥ १८४ ॥
तुल्यज्ञानस्वभावा हि भर्तृणामनुजीविनः ।
रञ्जयन्ति मनः क्षिप्रं गुणैरपि निराकृताः ॥ १८५ ॥
गन्धमाल्यविसंवादी धूपो यच्चापि दाहितः ।
सुहृद्भिः सह युष्माभिरहं जिज्ञासितस्तदा ॥ १८६ ॥
यच्च योजितवानस्मि गन्धमाल्यानुवादिनम् ।
धूपं तत्फलके न्यस्तामपश्यं भर्तृदारिकाम् ॥ १८७ ॥
तामालोक्य ततो युष्मान्मन्येऽहं धन्यजन्मनाम् ।
आत्मनो राजपुत्र्याश्च विधातुश्च कृतार्थताम् ॥ १८८ ॥
सोऽहं स्वार्थपरो युष्मानपहर्तुमितो गतः ।
यावद्युष्मद्गुणैरेव हृतः साधुमनोहरैः ॥ १८९ ॥
तथापि सत्कृतो युष्मान् हर्तुमेवाहमुद्यतः ।
पापमध्याचरन्त्येव भृत्या भर्तृप्रियेप्सवः ॥ १९० ॥
पुण्यैर्नलिनिकायाश्च युष्मत्संगमहेतुभिः ।
सेवाचारापदेशेन गतैव सुकुमारिका ॥ १९१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

इदं चान्तरमासाद्य मया यूयं त्वरावता ।
संनिधापितपोतेन समुद्रमवतारिताः ॥ १९२ ॥
प्रदेशे यत्र चाम्भोधिर्विपन्नं वहनं वहेत् ।
विपन्नवहनस्तत्र न च कश्चन विद्यते ॥ १९३ ॥
तेन तौ बकुलाशोकावविपन्नौ गृहान्गतौ ।
इदं च पुरमायाता यथा यूयं तथा वयम् ॥ १९४ ॥
तस्मान्नलिनिकाद्यैव युष्माभिरनुगम्यताम् ।
न हि श्रीः स्वयमायान्ती कालातिक्रममर्हति ॥ १९५ ॥
मनोहरस्तु तां प्राप्य सर्वाकारमनोहराम् ।
यथाकाममुपाभुङ्क्त करी कमलिनीमिव ॥ १९६ ॥
सुमङ्गलेन सा चोक्ता मा स्म शेथाः पृथङ्निशि ।
पत्युस्ते दयिता यक्षी मैनं नैषीदसाविति ॥ १९७ ॥
कुपिता राजपुत्राय राजपुत्री कदाचन ।
उन्निद्रैव सनिद्रेव सुप्ता किल पृथक् क्षणम् ॥ १९८ ॥
अथ सेवावधौ पूर्णे वर्षान्ते सुकुमारिका ।
शयितं पृथगासाद्य मनोहरमपाहरत् ॥ १९९ ॥
यथा नलिनिकाभर्ता सुकुमारिकया हृतः ।
युष्मानपि हरेदेषा तथा मातङ्गकन्यका ॥ २०० ॥
मन्यध्वे यादृशीमेनां कन्यका नेयमीदृशी ।
न हि चण्डालकन्यासु रज्यन्ते देवसूनवः ॥ २०१ ॥
इदं नलिनिकावृत्तं स्मृत्वा यूयं मयोदिताः ।
न मे नलिनिकावार्त्ता विरसान्ता भवेदिति ॥ २०२ ॥
अनन्यगतसंकल्पमेवं मां मा स्म कल्पयः ।
इति जिह्मं पुरस्तस्याः कामुकाचारमाचरम् ॥ २०३ ॥
गन्धर्वदत्तावचनात्प्रियत्वं
मातङ्गकन्या सुतरामगान्मे ।
मदं विधत्ते मदिरा प्रकृत्या
किमङ्ग कान्ताननसङ्गरम्या ॥ २०४ ॥

इति बृहत्कथायां श्लोकसंग्रहे अजिनवतीलाभे नलिनिकाख्यानम् ॥ १९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

विंशतिः सर्गः

इति शेषं वसन्तस्य तनुपाटलकुड्मलम् ।
दिवसांश्च नयामि स्म सुभगानिलचन्दनान् ।। १ ।।
एकदा दत्तकेनाहमागत्य हसतोदितः ।
अर्यपुत्र विचित्रं वः क्रीडास्थानमुपागतम् ।। २ ।।
राजमार्गे मया दृष्टा वृद्धा स्त्री भास्वरप्रभा ।
नागरैर्देवि देवीति वन्द्यमाना वरार्थिभिः ।। ३ ।।
सा चाह प्रभवन्तीव दारक प्रतिगृह्यताम् ।
तव भर्त्रे मया दत्ता कन्याजिनवतीति माम् ।। ४ ।।
उक्ता सा च मया देवि भृत्यत्वात्परवानहम् ।
दृष्ट्वा स्वामिनमायामि तत्क्षणं क्षम्यतामिति ।। ५ ।।
स मयोक्तस्तया साकं हसन्तः सुखमास्महे ।
तेनागच्छतु सात्रैव मद्वचश्चेदमुच्यताम् ।। ६ ।।
वहून् संपृच्छ्य कन्यायाः कार्यौ दानप्रतिग्रहौ ।
प्रष्टव्याः सन्ति चास्माकं तावत्पृच्छामि तानहम् ।। ७ ।।
अन्यच्चागम्यतामेतद्गृहं यदि न दुष्यति ।
त्वादृशातिथिसत्कारः कारणं श्रेयसामिति ।। ८ ।।
ततः प्रस्थापितो गत्वा प्रत्यागत्य च दत्तकः ।
मामभाषत भारत्या गम्भीरभयगर्भया ।। ९ ।।
युष्मत्संदेशमाकर्ण्य तयोक्तं भीमहासया ।
अहो महाकुलीनानामाचारः साधुसेविनाम् ।। १० ।।
किमत्रोदयनो राजा प्रष्टव्यः सुहृदा तव ।
देवी वासवदत्ता वा किं वा मगधवंशजा ।। ११ ।।
रुमण्वदादयः किं वा किं वा हरिशिखादयः ।
आह यत्सन्ति मे केचित्तावत्पृच्छामि तानिति ।। १२ ।।
आज्ञापयति यच्चैष मामिहागम्यतामिति ।
किमेवमपमान्यन्ते गुरवो गुरुसेविभिः ।। १३ ।।
अथ वा किमहं तस्य समीपं किमसौ मम ।
अचिराद्यास्यतीत्येतत्स एवानुभविष्यति ।। १४ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

इत्युक्त्वा निश्चरन्तीभिर्ज्वालामालाभिराननात् ।
दग्ध्वा चम्पैकदेशं सा महोल्केव तिरोहिता ॥ १५ ॥
मम त्वासीद्विदग्धेयं वृद्धा विप्रश्निका ध्रुवम् ।
इन्द्रजालाभियुक्ता वा मायाकारी भवेदिति ॥ १६ ॥
भरद्वाजसुतायास्तु तीव्रः संत्रासकारणः ।
अस्मद्धृदयसंतापी परितापज्वरोऽभवत् ॥ १७ ॥
मृणालानिलमुक्तालीजलार्द्रपटचन्दनैः ।
अस्मदङ्गपरिष्वङ्गैर्नास्यास्तापो न्यवर्तत ॥ १८ ॥
ततः शक्रधनुःसम्पाबलाकाचक्रलाञ्छनैः ।
निरम्बुदाम्बरच्छायैश्छन्नमम्बरमम्बुदैः ॥ १९ ॥
संतापमपनेतुं च सासारैः पश्चिमानिलैः ।
समारोहाम हर्म्यस्य सान्द्रशुभ्रसुधं शिरः ॥ २० ॥
तत्रारुद्धप्रणालादिदासीदासोत्तराम्बरैः ।
पाश्चात्यमरुदाद्योतिजडं जलमधारयम् ॥ २१ ॥
तत्रान्येषामुरोमात्रे मज्जन्तः कुब्जवामनाः ।
शनकैः शान्तसंतापां भारद्वाजीमहासयन् ॥ २२ ॥
इति नः क्रीडतो दृष्ट्वा प्रासादाग्रमहाह्रदे ।
जले रन्तुमिवोष्णांशुः प्राविशत्पश्चिमार्णवम् ॥ २३ ॥
भरद्वाजतनूजा तु निषेव्य शिशिरं चिरम् ।
प्रशान्तागन्तुसंतापा शीतपीडातुराभवत् ॥ २४ ॥
तामुरोबाहुवासोभिः समाच्छाद्य निरन्तरम् ।
विशीतां कृतवानस्मि तापशीतापहारिभिः ॥ २५ ॥
अपनीतपिधानैश्च प्रणालैर्मकराननैः ।
प्रासादात्प्रास्रवत्तोयं सुमेरोरिव निर्झरैः ॥ २६ ॥
प्रकीर्णसलिलक्रीडापीडनच्छिन्नभूषणम् ।
मुनिपीताम्बुधिच्छायं हर्म्याग्रं तददृश्यत ॥ २७ ॥
तस्मिन्नभिनवाम्भोदकुम्भाम्भःक्षालनामले ।
दानैः परिचरामि स्म समानैः परिचारकान् ॥ २८ ॥
इति कान्ते त्रियामादौ गमिते मानितप्रियः ।
उपायि प्रबलां निद्रां सुखदुःखाभिभाविनीम् ॥ २९ ॥
याते च क्षणदापादे कठोरस्पर्शबोधितः ।
गम्भीरेक्षणमद्राक्षं नरं व्यात्तास्यकन्दरम् ॥ ३० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अनुमाय च तं प्रेतं मन्त्रगर्भमुपागतम् ।
क्वापि मां नेतुमिच्छन्तं नेतुमैच्छं यमालयम् ।। ३१ ।।
भरद्वाजात्मजा त्रस्ता मा स्म निद्रां जहादिति ।
न तं तत्र निहन्मि स्म भीषणारटिशङ्कितः ।। ३२ ।।
तुषारजडमारोप्य स्वपृष्ठं काष्ठनिष्ठुरम् ।
स मां सोपानमार्गेण प्रासादाग्रादवातरत् ।। ३३ ।।
तत्प्रभावाच्च निद्रान्धाः सुप्ता जागरिकाः क्षितौ ।
कक्षारक्षास्तमद्राक्षुर्न निर्यान्तमचेतनाः ।। ३४ ।।
निष्क्रान्तश्च परावृत्य कक्षाद्वारं यदैक्षत ।
कवाटसंपुटस्तत्र शनैरघटयत्स्वयम् ।। ३५ ।।
गृहाद्दूरमतीतश्च जानुभ्यां तमताडयम् ।
प्रहारः स तु मे जातो जानुपीडाप्रयोजनः ।। ३६ ।।
यच्च किंचिदहं द्रष्टुमैच्छं पटुकुतूहलः ।
कुलपुत्रः स तत्र स्म कंचित्कालं न गच्छति ।। ३७ ।।
आशाकाशविशालासु विशिखासु प्रसारिताः ।
अपश्यं द्वीपिनां कृत्तीस्तथेदमभवन्मम ।। ३८ ।।
एतावन्ति कुतः सन्ति द्वीपिचर्माणि कानने ।
आस्तीर्णानि किमर्थं वा केनापि विशिखास्विति ।। ३९ ।।
यावत्प्रासादमालाभ्यो जालवातायनच्युतैः ।
संततैर्वितता रथ्या प्रदीपार्चिःकदम्बकैः ।। ४० ।।
अपनीतवितर्कश्च तैर्गतः स्तोकमन्तरम् ।
प्रासादे क्वचिदश्रौषं वचः कस्यापि कामिनः ।। ४१ ।।
अयि चन्द्रक किं शेषे ननु भ्रातर्विबुध्यताम् ।
नाकर्णयसि कूजन्तमुलूकं सुभगध्वनिम् ।। ४२ ।।
अस्मै दशसहस्राणि दीयन्तां भूषणानि च ।
अयं नः सुखहेतूनामग्रणीः सुहृदामिति ।। ४३ ।।
अनन्तरं च सारङ्गदर्दुराम्भोदबन्धुना ।
उत्कण्ठागर्भकण्ठेन नीलकण्ठेन कूजितम् ।। ४४ ।।
ततः कामी ज्वलत्क्रोधश्चन्द्रकं चण्डमब्रवीत् ।
दुष्टस्य चटकस्यास्य मस्तकश्छिद्यतामिति ।। ४५ ।।
मया तर्कयता चेदं विरुद्धमिति निश्चितम् ।
आज्ञातमनयोर्न्याय्ये संमाननविमानने ।। ४६ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

भार्या नागरकस्यास्य परसंक्रान्तमानसा ।
एकपर्यङ्कसुप्तापि सुप्ता भर्तुः पराङ्मुखी ॥ ४७ ॥
तयोलूकध्वनिं श्रुत्वा भीरुनारीविभीषणम् ।
त्रस्तयातः परावृत्य गाढमालिङ्गितः पतिः ॥ ४८ ॥
ततो विरक्तभार्येण भार्यारक्तेन चामुना ।
उलूकभयपूर्वोऽपि कान्ताश्लेषोऽभिनन्दितः ॥ ४९ ॥
तेन पूजामुलूकस्य सुहृदः कृतवानयम् ।
येनास्य विमुखी कान्ता त्रासादभिमुखी कृता ॥ ५० ॥
श्रुत्वा च शिखिनः केकाः कान्तोत्कण्ठाविधायिनीः ।
पत्युः कण्ठं परित्यज्य स्थिता भूयः पराङ्मुखी ॥ ५१ ॥
तेनानेन मयूरस्य मस्तकश्छेदितो रुषा ।
येनास्याभिमुखी कान्ता कूजता विमुखी कृता ॥ ५२ ॥
अथातीत्य तमुद्देशमश्रौषं मदविद्धयोः ।
कृतनिग्रहयोर्वाचं कुलटाविटयोर्यथा ॥ ५३ ॥
मनोघ्राणहरा गन्धा यया प्रतनुतुङ्गया ।
आघ्राता मम सा नासा त्वत्कृते विकृता कृता ॥ ५४ ॥
कर्तरीपाशसंकाशौ पुरा मण्डितकुण्डलौ ।
कर्णौ मम तथा भूतौ भवतां भवतो यथा ॥ ५५ ॥
साहमेवंविधा जाता विप्रलब्धा खलु त्वया ।
कृतघ्न त्वमपीदानीमवजानासि मामिति ॥ ५६ ॥
अथावोचत्पतिस्तस्याः किं मां निन्दसि नन्दिनि ।
मयापि ननु यत्प्राप्तं त्वदर्थं तन्न दृश्यते ॥ ५७ ॥
देवाः कुसुमधूपाद्यैः पितरः पिण्डवारिभिः ।
समस्तास्तर्पिता येन दक्षिणाभिर्द्विजातयः ॥ ५८ ॥
शूराधिष्ठितपृष्ठानां चूर्णितप्रतिदन्तिनाम् ।
येन चासिसनाथेन निकृत्ताः करिणां कराः ॥ ५९ ॥
पृथुलाः कोमलास्तुङ्गाः पीनाः सत्कृतचन्दनाः ।
आत्मशेषपरस्त्रीणां येन भुक्ताः पयोधराः ॥ ६० ॥
स मे वामेतरः पाणिः फुल्लतामरसारुणः ।
कृत्तः शस्त्रेण संधानाद्बन्धनादिव पल्लवः ॥ ६१ ॥
अधुना वामपादस्य शृणु चण्डि पराक्रमम् ।
येन क्रान्ता समुद्रान्ता तीर्थस्नानाय मेदिनी ॥ ६२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

येन चान्तःपुरारक्षपरिक्षिप्तेन लीलया ।
वप्रप्राकारपरिखाः शतकृत्वो विलङ्घिताः ॥ ६३ ॥
सोऽयं मारुतसंचारस्ताम्रस्तुङ्गनखाङ्गुलिः ।
पादो मे यादृशो जातस्तादृशः कस्य कथ्यताम् ॥ ६४ ॥
अथ वा यः समुद्रस्य तुलया तुलयेज्जलम् ।
स गुणान् पाणिपादस्य गणयेन्मन्दधीर्गिरा ॥ ६५ ॥
सर्वथा धिगधीरं मां यस्त्वादृश्याः स्त्रियः पुरः ।
आत्मनः पाणिपादस्य प्रशंसामि गुणानिति ॥ ६६ ॥
अथान्यत्र शृणोमि स्म पादः श्लोकस्य शोभनः ।
आगतस्तं लिखाम्याशु दत्त मे वर्तिकामिति ॥ ६७ ॥
एवं चानन्तवृत्तान्तां चम्पां पश्यन् कुतूहली ।
आगच्छं नगरीद्वारमुत्तरं प्रेतवाहनः ॥ ६८ ॥
मम त्वासीन्न मामेष गतप्राणो जिघांसति ।
उत्तरेण हि नीयन्ते न द्वारेण जिघांसितुम् ॥ ६९ ॥
चिन्तयन्निति निर्यातः प्राकारं समया व्रजन् ।
क्षीणमांसकमद्राक्षं बालकं गतजीवकम् ॥ ७० ॥
अथाचिन्तयमालोक्य क्षणं बालचिकित्सितम् ।
शोषितः शुष्करैवत्या वराकोऽयं मृतः शिशुः ॥ ७१ ॥
यदि जीवन्तमद्रक्ष्यं लिखित्वा मण्डलं ततः ।
अत्रास्ये मरणादेनमिष्ट्वा क्रूरग्रहानिति ॥ ७२ ॥
दृष्टवानस्मि चान्यत्र चित्रवस्त्रविभूषणम् ।
पुरुषं प्रोषितप्राणमथेदमभवन्मम ॥ ७३ ॥
रज्जुशस्त्राग्निपानीयजराज्वरगरक्षुधाम् ।
नायमन्यतमेनापि केन नाम मृतो भवेत् ॥ ७४ ॥
अये नूनमयं कामी कामयित्वान्यकामिनीम् ।
निद्रासुखमुपासीनः प्रतिबुद्धः पिपासितः ॥ ७५ ॥
सुखसुप्तेति चानेन न सा स्त्री प्रतिबोधिता ।
गवाक्षस्थोदपात्रस्थमुदकं पीतमात्मना ॥ ७६ ॥
अपनीतपिधानं च दृष्ट्वा तज्जलभाजनम् ।
स्वविषानलदाहान्धः प्रविष्टः प्राग्भुजंगमः ॥ ७७ ॥
तेन तद्विषमुद्गीर्णं तेन त द्दूषितं जलम् ।
तेन पीतेन मूढोऽयं सद्यः प्राणैर्वियोजितः ॥ ७८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

तस्याश्च परकामिन्या दारिकाभिः ससंभ्रमम् ।
प्राकारशृङ्गरन्ध्रेण निक्षिप्तः परिखातटे ।। ७९ ।।
अमृतो यदि दृष्टः स्याज्जीवितः स्यादयं मया ।
मन्त्रमण्डलमुद्राणामुपांशुस्मरणादिति ।। ८० ।।
अथान्यत्राहमद्राक्षं निन्दितासुरकन्यकाम् ।
अशोकशाखिशाखायामुद्बद्धां कामपि स्त्रियम् ।। ८१ ।।
अङ्गैः कुसुमसिन्दूरकुङ्कुमालक्तकोज्ज्वलैः ।
नीलार्धोरुकसंवीतविशालजघनस्थलाम् ।। ८२ ।।
निक्षिप्तं च तयादूरं करच्छुरितचन्द्रिकम् ।
चीनपट्टांशुकन्यस्तमनर्घ्यं रत्नमण्डनम् ।। ८३ ।।
किमर्थमनया स्त्रैणं कृतं साहसमित्यहम् ।
परामृश्य बहून्पक्षानिदं निश्चितवान्धिया ।। ८४ ।।
इयं पतिव्रता योषिन्नूनं भर्तुश्च वल्लभा ।
न विमानितवानेतां पतिः परिहसन्नपि ।। ८५ ।।
तेन सुप्तेन मत्तेन जिज्ञासाकुपितेन वा ।
गृहीतं नाम कस्याश्चित्प्रमदायाः प्रमादिना ।। ८६ ।।
तेन चाश्रुतपूर्वेण वज्रपातप्रमाथिना ।
गाढं ताडितया क्रूरं कृतं कर्मेदमेतया ।। ८७ ।।
सर्वथा पुत्रदाराणां पिताभर्तृसमो रिपुः ।
नास्ति यस्तानतिस्नेहाल्लालयत्येव केवलम् ।। ८८ ।।
वरं चातितिरस्कारो बालानां नातिलालना ।
दृश्यन्ते ह्यवसीदन्तो धीमन्तोऽप्यतिलालिताः ।। ८९ ।।
वसनाभरणं यच्च भूतले स्वयमुज्झितम् ।
तत्तस्करकरस्पर्शपरिहारार्थमेतया ।। ९० ।।
निश्चौरा चेदृशी चम्पा यन्मेरुगुरुरप्ययम् ।
अलंकारोऽप्यसत्कारः संकार इव दृश्यते ।। ९१ ।।

एतानि चान्यानि च नागराणां
पश्यन्विचित्राणि विचेष्टितानि ।
चितानलालोकहृतान्धकारम्
अगच्छमुज्जीवजनाधिवासम् ।। ९२ ।।
अथापश्यं शिवास्तत्र त्रासिताः पिशिताशिनीः ।
दीनभीषणफेत्काराः कुक्कुरैः खरबुक्कितैः ।। ९३ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

उज्झिताम्बरमुद्बाहु प्रकीर्णकचसंचयम् ।
परितः कुणपं नृत्यड्डाकिनीमण्डलं क्वचित् ॥ ९४ ॥
क्वचित्पुरुषमुत्खड्गमुपात्तघटकर्परम् ।
महामांसं महासत्त्वाः क्रीयतामिति वादिनम् ॥ ९५ ॥
सशस्त्रपुरुषव्रातरक्षिताशाचतुष्टयम् ।
साधकं सिद्धिनिर्स्त्रिंशमुत्पतन्तं नभः क्वचित् ॥ ९६ ॥
इत्यादिवहुवृत्तान्तं पश्यता प्रेतकेतकम् ।
यात्रां या गच्छता दृष्टा सा दृष्टा स्थविरा मया ॥ ९७ ॥
वटमूले चितावह्नौ वामहस्तार्पितस्रुवा ।
हुंकारान्तेन मन्त्रेण जुह्वती नरशोणितम् ॥ ९८ ॥
तं च प्रेतमसौ दृष्ट्वा साधितादेशमागतम् ।
गुरुहर्षविशालाक्षी कर्मशेषं समापयत् ॥ ९९ ॥
तं च दत्तार्घसत्कारमवोचत्कृतकर्मणे ।
स्वागतं चन्द्रवक्त्राय कुमारो मुच्यतामिति ॥ १०० ॥
मम त्वासीदहो कष्टा चन्द्रमस्यापदागता ।
येन काकमुखस्यास्य मुखमेतेन तुल्यते ॥ १०१ ॥
स तु मां शनकैर्मुक्त्वा बाहुजङ्घं प्रसार्य च ।
दक्षिणाभिमुखस्तारमारट्यापतितः क्षितौ ॥ १०२ ॥
अथ मातङ्गवृद्धा मामवोचद्दत्तविष्टरा ।
श्मशानमागतोऽस्मीति खेदं मा मनसो गमः ॥ १०३ ॥
श्मशाने भगवान्रुद्रः सरुद्राणीविनायकः ।
समातृप्रमथानीकस्त्रिसंध्यं संनिधीयते ॥ १०४ ॥
यत्र रुद्रः सुरास्तत्र सर्वे हरिपुरःसराः ।
न ह्यन्यत्र तुषारांशुरन्यत्रास्य मरीचयः ॥ १०५ ॥
मोक्षस्वर्गार्थकामाश्च श्रूयन्ते बहवो द्विजाः ।
प्राप्ताः प्रेतवने सिद्धिं तस्मान्नेदममङ्गलम् ॥ १०६ ॥
यदर्थं त्वं ममानीतस्तदेतत्सं निशाम्यताम् ।
न हि निष्कारणः खेदस्त्वादृशामुपपद्यते ॥ १०७ ॥
आसीन्मातङ्गनाथेन्द्रः क्षुण्णशत्रुर्मतङ्गजः ।
शरीरीव महद्वाहोर्महासिंहः पतिर्मम ॥ १०८ ॥
अहं धनमती नाम मन्त्रशक्तिश्च या मम ।
सा दिनेषु गमिष्यत्सु विज्ञाता भवता स्वयम् ॥ १०९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

चण्डसिंहं महासिंहः पुत्रमुत्पाद्य निष्ठितः ।
फलभारमिवानन्तं घनः कुसुमसंचयः ॥ ११० ॥
सुताजिनवती नाम चण्डसिंहस्य कन्यका ।
रात्रिंदिवमसूयन्ति यस्यै त्रिदशकन्यकाः ॥ १११ ॥
तया महासरोयात्रामस्माभिः सह यातया ।
भारद्वाजीद्वितीयस्त्वं दृष्टः प्रवहणाश्रितः ॥ ११२ ॥
अथावस्थाभवत्तस्याः कापि दुर्ज्ञानकारणा ।
दुर्लभे भवति स्त्रीणां दृष्टे त्वादृशि यादृशी ॥ ११३ ॥
सखीभिरनुयुक्तासौ बहुशः क्लेशकारणम् ।
यदा नाकथयज्ज्ञाता मन्त्रशक्त्या मया तदा ॥ ११४ ॥
प्रार्थनाभङ्गजं दुःखमसंचिन्त्य स्वयं मया ।
पौत्र्याः प्राणपरित्राणं करिष्यन्त्या भवान्वृतः ॥ ११५ ॥
दीर्घायुषा यदा चाहं परिभूता तथा त्वया ।
साधयित्वा तथा प्रेतं त्वमिहानायितो मया ॥ ११६ ॥
तेनाजिनवतीं तुभ्यं प्रयच्छामि बलादपि ।
मालामधारयन्तोऽपि लभन्ते हि दिवौकसः ॥ ११७ ॥
साथ पश्चान्मुखी स्थित्वा पौत्रीमेहीत्यभाषत ।
अथादृश्यत तत्रैव साप्यनागतमागता ॥ ११८ ॥
चेदिवत्सेशदायादं मया मन्त्रैर्वशीकृतम् ।
वरं पाणौ गृहाणेति तामवोचत्पितामही ॥ ११९ ॥
मदीयं च तदीयेन स्विन्नं स्विन्नेन पाणिना ।
स्फुरन्तं स्फुरतागृह्णाद्दक्षिणं दक्षिणेन सा ॥ १२० ॥
तस्याः कररुचा ताम्रे दृष्टिपातैः सितासितैः ।
अपश्यं कुङ्कुमाभेऽपि स्वकरे वर्णसंकरम् ॥ १२१ ॥
अथ मामवदद्वृद्धा श्वशुरो दृश्यतामिति ।
ततस्तामवदं देवि जनोऽयं परवानिति ॥ १२२ ॥
ततः पुरुषमद्राक्षमर्कमण्डलभासुरम् ।
आवर्तयन्तमुत्कान्तिं चन्द्रकान्ताक्षमण्डलम् ॥ १२३ ॥
धनमत्या ममाख्यातमयं विद्याधरेश्वरः ।
गौरिमुण्डो महागौरीमाराधयितुमिच्छति ॥ १२४ ॥
व्यालकाङ्गारकौ चास्य भ्रातरौ परिचारकौ ।
यावेतौ पार्श्वयोरस्य भुजाविव महाबलौ ॥ १२५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

येनामितगतिर्बद्धः कदम्बे मोचितस्त्वया ।
सोऽयमङ्गारको योऽसौ जहार कुसुमालिकाम् ।। १२६ ।।
आरभ्य च ततः कालाद्गौरिमुण्डः सहानुजः ।
द्विषन्तमन्तरं प्राप्य भवन्तं हन्तुमिच्छति ।। १२७ ।।
तेन मानसवेगश्च गौरिमुण्डादयश्च ते ।
अनन्ताश्च महान्तश्च भविष्यन्तश्च शत्रवः ।। १२८ ।।
प्रमत्तमसहायं च दिव्यसामर्थ्यदुर्गतम् ।
त्वामेतद्विपरीतारिं पान्तु देवगुरुद्विजाः ।। १२९ ।।
तन्नायं तव संबन्धः कन्यामात्रप्रयोजनः ।
चण्डसिंहसहायोऽपि महदस्य प्रयोजनम् ।। १३० ।।
मम त्वभूदभून्मित्रमेकोऽमितगतिर्मम ।
इदानीं चण्डसिंहोऽपि सुमहाबलमातृकः ।। १३१ ।।
इति संकल्पयन्नेव छायाच्छुरितचन्द्रिकम् ।
विमानमहमद्राक्षमवरूढं विहायसः ।। १३२ ।।
गच्छतापि स्थिरेणेव तेन मानसरंहसा ।
खमगच्छन्निवागच्छं वहनेनेव सागरम् ।। १३३ ।।
अथापश्यं विमानस्य दूरादवनिमण्डलम् ।
लोकालोकादिपर्यन्तमादर्शपरिमण्डलम् ।। १३४ ।।
इदमीदृशमाकाशमनावरणमीक्ष्यते ।
स तु नास्ति प्रदेशोऽस्य यो विमानैरनावृतः ।। १३५ ।।
अप्सरःशतसंबाधं सक्रीडागिरिनिष्कुटम् ।
निकृष्टस्यापि देवस्य विमानं योजनायतम् ।। १३६ ।।
सोऽहमेवमनन्तानि कान्तिमन्ति महान्ति च ।
गच्छामि स्म विमानानि पश्यन्नायान्ति यान्ति च ।। १३७ ।।
कस्मिन्नपि ततो देशे कस्यापि शिखरे गिरेः ।
कस्यामपि दिशि स्फीतमदृश्यत पुरः पुरम् ।। १३८ ।।
तस्माच्चोदपतद्भास्वद्विमानं व्याप्नुवन्नभः ।
शृङ्गात्प्रागचलस्येव सहस्रकरमण्डलम् ।। १३९ ।।
मामकेन विमानेन सह तत्समगच्छत ।
शरीरमिव मातङ्ग्याः शरीरेण निरन्तरम् ।। १४० ।।
कृष्णाङ्गश्यामतुङ्गाङ्गस्ताम्रापाङ्गायतेक्षणः ।
आगमत्पुरुषस्तस्मात्प्रभाव इव देहवान् ।। १४१ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

ततस्तं प्रत्यभिज्ञाय दृष्टं यात्रामहोत्सवे।
कथितं धनमत्याहं चण्डसिंहमवन्दिषि ॥ १४२ ॥
असौ चानन्दजस्वेदस्तिमितैरुत्तनूरुहैः।
अङ्गैरङ्गं समालिङ्ग्य स्नेहार्द्रैः कर्कशैरपि ॥ १४३ ॥
अपसृत्य ततो दूरं नमयित्वोन्नतं शिरः।
ज्योग्भर्तर्जय देवेति स मामुक्त्वेदमब्रवीत् ॥ १४४ ॥
अस्माभिः सेवकैः कार्यमिदं युष्मासु भर्तृषु।
आलिङ्गनं तु भर्तृणां भृत्यैः परिभवो महान् ॥ १४५ ॥
बालोऽपि नावमन्तव्यो जामातेति भवादृशः।
महती देवता ह्येषा त्वादृग्रूपेण तिष्ठति ॥ १४६ ॥
इत्यादि बहु तत्तन्मां यावदेव वदत्यसौ।
चण्डसिंहपुरं तावत्तुमुलोत्सवमासदम् ॥ १४७ ॥
तस्य किं वर्ण्यते यत्र विशालं विशिखातलम्।
चित्रं चित्रैर्महारत्नैरिन्द्राणीजघनोचितैः ॥ १४८ ॥
एतेन परिखाशालप्रासादसुरसद्मनाम्।
अवश्याधेयशोभानामाख्यातं रामणीयकम् ॥ १४९ ॥
तस्य किं वर्ण्यते यस्य माणवाः स्मितिमानसाः।
न स्तन्यमपि याचन्ते जननीरपि बालकाः ॥ १५० ॥
तस्य किं वर्ण्यते यत्र पशुपालसुतैरपि।
सकलाः सकला विद्या मातृकेवानुशीलिताः ॥ १५१ ॥
तस्य किं वर्ण्यते यत्र योगिनामेव केवलम्।
प्रक्षयो न च जायन्ते रथ्याः प्रासादसंकटाः ॥ १५२ ॥
येन दोषेण संसारात्परित्रस्यन्ति मोक्षवः।
स तस्मिन्मोक्षशास्त्रेषु श्रूयते कपिलादिभिः ॥ १५३ ॥
यच्च दूषितसंसारैर्वस्तुदोषैरदूषितम्।
अकल्मषगुणात्तस्माद्रमणीयतमं कुतः ॥ १५४ ॥
न चेदं चण्डसिंहस्य पुरमेकं प्रशस्यते।
अन्येषामपि सिद्धानामीदृशान्यधिकान्यपि ॥ १५५ ॥
अवरुह्य च भूमिष्ठात्तस्मादम्बरमन्दिरात्।
प्राविशं कन्यकागारं हसिताम्बरमन्दिरम् ॥ १५६ ॥
तस्मिन्परिजनो दिव्यैः प्रकारैर्मामुपाचरत्।
किमर्थमपि चाहूता मात्राजिनवती गता ॥ १५७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

सा यदा तन्निशाशेषमुत्तरं च दिवानिशम् ।
नागतैव तदासीन्मे त्वरातुरमतेर्मतिः ।। १५८ ।।
दर्शनस्मितसंभाषास्पर्शनालिङ्गनादिभिः ।
समस्तैरसमस्तैश्च रमयन्ति प्रियाः प्रियान् ।। १५९ ।।
किरणैरिन्दुलेखेव गतैव सह तैरसौ ।
अहमप्येष तिष्ठामि दुःखसंतप्तमानसः ।। १६० ।।
तत्किमेतत्कथं न्वेतदित्यादि बहु चिन्तयन् ।
विवाहविघ्नसंभ्रान्तमैक्षे सान्तःपुरं पुरम् ।। १६१ ।।
आसीच्च मम चम्पायाः प्रेतो मामनयन्निशि ।
ज्येष्ठकृष्णचतुर्दश्यामार्द्रास्थे तारकापतौ ।। १६२ ।।
नूनमाषाढशुक्लादौ पञ्चम्यामुत्तरासु च ।
फल्गुणीषु विवाहोऽयं राज्ञा कारयितावयोः ।। १६३ ।।
अयं माहाकुलो राजा श्रुतिस्मृतिविशारदः ।
तद्ब्राह्मेण विवाहेन सूनोः संस्कारमिच्छति ।। १६४ ।।
उपास्य चतुरः कष्टान्पावकानिव वासरान् ।
तां प्रापं कन्यकामन्ते तपःसिद्धिमिवेप्सिताम् ।। १६५ ।।
घनाघनाम्भोधरजालकालीम्
अदृष्टतारागणराजबिम्बाम् ।
तया सह प्रावृषमासि रम्याम्
अशुक्लपक्षान्तनिशामिवैकाम् ।। १६६ ।।
सैकदा सपरीवारा निभृतक्रन्दितध्वनिः ।
अनुयुक्ता मया कच्चिन्नृपः कुशलवानिति ।। १६७ ।।
तया तु प्रतिषिद्धापि दारिका मेघराजिका ।
निवेदयितुमारब्धा श्रूयतां भर्तृदारक ।। १६८ ।।
पूर्वं विकचिको नाम स्वच्छन्दः खेचराधमः ।
स्वैस्त्यक्तः सापराधत्वात्कंचित्कालमिहास्थितः ।। १६९ ।।
कन्या सर्वस्य दृश्येति तेनासौ भर्तृदारिकाम् ।
आसीनां पितुरुत्सङ्गे दृष्ट्वा राजानमुक्तवान् ।। १७० ।।
दुहिता तव यद्येषा ततो मह्यं प्रदीयताम् ।
मदीयगुणसंख्या च बुद्धैव भवतामिति ।। १७१ ।।
तेनोक्तं केन न ज्ञाताः प्रसिद्धा हि गुणास्तव ।
किं तु कोमलजन्मेयं प्रौढा तावद्भवत्विति ।। १७२ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

तेनाप्यामन्त्र्य राजानं स्वदेशाय गमिष्यता ।
आयोषिद्बालगोपालमालापः श्रावितः पुरे ॥ १७३ ॥
राज्ञा मह्यं ससत्कारं दत्ताजिनवती सुता ।
दिष्ट्या वृद्धिर्भवत्यद्य ममेव भवतामिति ॥ १७४ ॥
स भर्तृदारिकां श्रुत्वा भर्तृदारकभर्तृकाम् ।
विस्मृतोपकृतः क्रोधादाह राजानमत्रपः ॥ १७५ ॥
भवतः कोऽयमाचारः सदाचाराभिमानिनः ।
यद्दत्त्वा तनयां मह्यमन्यस्मै दत्तवानिति ॥ १७६ ॥
अथ बालमुपालभ्य भवन्तमभयत्रपम् ।
सुता वा व्यवहारो वा युद्धं वा दीयतामिति ॥ १७७ ॥
अथाह विहसन्राजा न युद्धं न ममात्मजाम् ।
लब्धुमर्हति दीर्घायुर्व्यवहारस्तु दीयते ॥ १७८ ॥
इत्युक्त्वा तं महीपालः समन्त्रिगणमातृकः ।
वायुमुक्तमहाध्यक्षं सप्तपर्णपुरं गतः ॥ १७९ ॥
युवामपि रुचौ सत्यां शोभिताशाविहायसौ ।
तत्रैव सहितौ यातं रोहिणीशशिनाविव ॥ १८० ॥
मयोक्तं भीरु मा भैषीः किंनरीकण्ठि मा रुदः ।
मेघराज्या यथाख्यातं जितः स चपलस्तथा ॥ १८१ ॥
इति तस्याः परित्रासतुषारम्लापितं मया ।
सान्त्वबालातपस्पर्शान्मुखाम्भोजं विकाशितम् ॥ १८२ ॥
मामादाय ततः पाणौ सा गत्वाम्बरवर्त्मना ।
सप्तपर्णपुरोद्याने सप्तपर्णपुरे स्थिता ॥ १८३ ॥
अब्रवीच्च निरुत्कण्ठैः क्षणमेकमिहास्यताम् ।
यावदेमि सखीं दृष्ट्वा वन्दित्वा च गुरूनिति ॥ १८४ ॥
तस्यामुत्पत्य यातायामुद्याने संचरन्नहम् ।
स्थूलमौक्तिकवर्णानि सप्तपर्णानि दृष्टवान् ॥ १८५ ॥
तैश्च ग्रथितवानस्मि कदलीपटुतन्तुभिः ।
बन्धूकतरलं हारमुत्पलैश्छुरितोदरम् ॥ १८६ ॥
पद्मरागेन्द्रनीलादिनानारत्नोपलप्रभैः ।
कुसुमैः कल्पयामि स्म कम्बूनूपुरमेखलाः ॥ १८७ ॥
अवतीर्य ततो व्योम्नः सा प्रिया प्रियवादिनी ।
निर्जितः स दुरात्मेति हृष्टा मामप्यहर्षयत् ॥ १८८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

कथमित्यनुयुक्ता च मया सादरमब्रवीत् ।
अनुयोगमुपेक्षन्ते विवक्षन्तोऽपि वाचकाः ॥ १८९ ॥
वायुमूलान्मया गत्वा वन्दितान्तःपुरस्त्रिया ।
वायुमुक्ता सखी दृष्टा कन्यान्तःपुरवर्तिनी ॥ १९० ॥
तत्राहं क्षणमासीना जितजीमूतगर्जिताम् ।
प्रध्वनन्तीं शृणोमि स्म भेरीं भैरवगर्जिताम् ॥ १९१ ॥
किमेतदिति पृष्टा सा संभ्रमोत्कर्णया मया ।
सखी स्वां दारिकामाह याहि विज्ञायतामिति ॥ १९२ ॥
सा मुहूर्तादिवागत्य श्वसितोत्कम्पितस्तनी ।
वर्धसे देवि दिष्ट्येति मामुक्त्वोक्तवती पुनः ॥ १९३ ॥
भेरीं ताडितवानेष गत्वा विकचिकः सभाम् ।
वायुमुक्ताक्षदर्शश्च समायाताः सभासदः ॥ १९४ ॥
ते तमाहुर्भवान्कस्माद्भेरीं ताडितवानिति ।
आर्यवेषः स तानाह पुरः स्थित्वा निरासनः ॥ १९५ ॥
चण्डसिंहः सुतां दत्त्वा मह्यं नगरसंनिधौ ।
अन्यस्मिन्दत्तवान्यत्र नागरं पृच्छ्यतामिति ॥ १९६ ॥
उच्यतामिति चोक्तेन तातेन किल संसदा ।
मेघराज्या यदाख्यातं तदेवाख्यातमाह च ॥ १९७ ॥
मदीयपुरवास्तव्यान् साक्षिणश्चायमाह यान् ।
पृच्छ्यन्तां तेऽपि तेषां चेदविरुद्धा प्रमाणता ॥ १९८ ॥
अथोक्तं वायुमुक्तेन संभाषितसभासदा ।
नृपतेर्मनुकल्पस्य किमेतस्य परीक्षया ॥ १९९ ॥
न हि प्रामाण्यराजस्य जिज्ञासासंशयच्छिदः ।
प्रत्यक्षस्यानुमानेन प्रमाणत्वं प्रमीयते ॥ २०० ॥
तस्मात्प्रत्यर्थिना राज्ञा व्यवहारे पराजितः ।
अर्थी विकचिकः कन्यामन्यां मृगयतामिति ॥ २०१ ॥
ततो विकचिकः क्रुद्धः झटित्युत्थाय संसदः ।
उत्पत्य नभसा गच्छन्नुच्चैराह सभासदः ॥ २०२ ॥
धिक्खलान्खलु चण्डालान्पक्षपातहताञ्जडान् ।
अहमेव हि कर्तव्ये कर्तव्ये बुद्धिवानिति ॥ २०३ ॥
आसीच्च मम यत्सत्यमाशङ्काकलुषं मनः ।
कस्मिन्पुनरसौ कार्ये कर्तव्ये बुद्धिमानिति ॥ २०४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

ततस्तैस्तामलंकृत्य शरत्कुसुमभूषणैः।
शरीरशरदाकारतस्करामिदमब्रवम् ॥ २०५ ॥
प्रियाख्यानप्रहृष्टेन विभ्रमाभरणं मया।
तवारोपितमङ्गेषु सुभगाङ्गि विराजते ॥ २०६ ॥
सा ततस्तानलंकारान्द्विषती कण्टकानिव।
मामवोचद्विधूयाङ्गमसूयामन्थरस्मिता ॥ २०७ ॥
अपरास्वपि भार्यासु युष्माभिरिदमाहितम्।
न हि दृष्टं विनाभ्यासात्क्रियाकौशलमीदृशम् ॥ २०८ ॥
तस्मान्निर्माल्यतुल्येन न कार्यममुना मम।
का हि दुर्लभमात्मानं कितवैः परिभावयेत् ॥ २०९ ॥
मम त्वासीदपूर्वेयमस्या विषमशीलता।
उपायैर्दुर्निवर्त्यैव प्राणामशपथादिभिः ॥ २१० ॥
नारी च लघुसारत्वात्तरंगश्रेणिचञ्चला।
नौकेव प्रतिकूलाशु कुशलैः परिवर्त्यते ॥ २११ ॥
भार्याज्ञातिगृहे वासश्चिरं दौर्भाग्यकारणम।
यदि विप्रत्ययः कश्चिद्भर्तारं किं न पश्यसि ॥ २१२ ॥
भर्त्रा ते चाटुकारेण भार्यां तोषयता किल।
तत्कृतं दुर्विदग्धेन येन भार्यैव रोषिता ॥ २१३ ॥
सुभगं करणं यद्यत्समाचरति दुर्भगः।
सुतरां तेन तेनास्य दौर्भाग्यमुपचीयते ॥ २१४ ॥
सर्वथा वारयिष्मामि पुत्रानपि भविष्यतः।
मा चिरं पुत्रकाः स्थात भार्याज्ञातिगृहेष्विति ॥ २१५ ॥
तया तु मन्मुखं दृष्ट्वा ह्रीतत्रस्तविलक्षया।
अस्निग्धस्मितया हा हा किमेतदिति भाषितम् ॥ २१६ ॥
अतः परमयुक्तोऽयं प्रपञ्च इति तामहम्।
अनयं वेपमानाङ्गीमालिङ्ग्योत्सङ्गमङ्गनाम् ॥ २१७ ॥
सा तु लब्धसमाश्वासा दीर्घिकातीर्थवर्तिनी।
अर्यपुत्रं प्रसीदेति व्याहरत्तारमातुरा ॥ २१८ ॥
पश्यामि स्म ततः खस्थं तं विद्याधरपांसनम्।
परितः स्फुरितस्फीतमण्डलाग्रांशुमण्डलम् ॥ २१९ ॥
रोषभीषणघोषेण तेनोक्तं धरणीचर।
ते पश्यत इयं कान्ता ह्रियते ध्रियतामिति ॥ २२० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

क्रोधापहृतधैर्यत्वाद्वाच्यावाच्याविवेचिना ।
संभावितस्वसारेण मयासाविति भर्त्सितः ॥ २२१ ॥
आकाशगोचरोऽस्मीति किं त्वं नीच विकत्थसे ।
काकोऽपि हि नभश्चारी न च मुञ्चति नीचताम् ॥२२२॥
यः सिंहशिरसि न्यस्य काकश्चरणमुत्पतेत् ।
न तेन परिभूतः स्यात्केसरी धरणीचरः ॥ २२३ ॥
एवमुत्तेज्यमानोऽपि नावतीर्णः स भूतलम् ।
परितश्चकितः पश्यन् सावज्ञानमिवाब्रवीत् ॥ २२४ ॥
स्थलकच्छपकल्पाय वैनतेयपराक्रमः ।
त्वादृशे मादृशः क्रुध्यन्केन पापान्न शोच्यताम् ॥ २२५ ॥
इत्युक्त्वा करुणाक्रन्दां तामसौ खेचराधमः ।
भुवः श्येन इव श्यामामादायोदपतद्दिवम् ॥ २२६ ॥
अथापश्यं महाज्वालाज्वालसंकुचिताम्बराम् ।
आपतन्तीं दिवं देवीमुत्पातोल्कामिवाशिवाम् ॥ २२७ ॥
चण्डविद्याधरानीकपरिवारं च भूपतिम् ।
महाकालमिव क्रुद्धं गणामरगणानुगम् ॥ २२८ ॥
उत्तानवदनश्चाहं चण्डसिंहमनुव्रजन् ।
अन्यत्रैव गतः क्वापि दिङ्मोहमुषितस्मृतिः ॥ २२९ ॥
भ्राम्यता भ्राम्यता रूक्षवृक्षेषूपवने घने ।
चिरादाकर्णितो धीरादुच्चकैरुच्चरन्ध्वनिः ॥ २३० ॥
हे हे कालाक्षि कालाक्षि गङ्गे गङ्गे महीति च ।
वत्सलानां विवत्सानां रम्भश्च सुभगो गवाम् ॥ २३१ ॥
गत्वा च त्वरयापश्यं याष्टीकं पालमग्रतः ।
कुलत्थस्थूलपुलकमुरुजङ्घोरुविस्तृतम् ॥ २३२ ॥
प्रतिमल्लभुजानामवन्धुरस्कन्धकंधरम् ।
वेगवच्चर्पटाताडकिणकर्कशकर्णकम् ॥ २३३ ॥
ततस्तमब्रवं साम्ना सततं महितं गवाम् ।
भ्रष्टः पन्था ममाटव्यां तमाख्यातु भवानिति ॥ २३४ ॥
तेनोक्तं गोकुले रात्रिं गमयित्वा गतश्रमः ।
प्रगे द्रष्टा स्वपन्थानं तदेत स्वगृहानिति ॥ २३५ ॥
गत्वा तेन सहापश्यं घोषमासन्नगोकुलम् ।
मन्द्रमन्थध्वनिक्षिप्तमन्दरास्फालितार्णवम् ॥ २३६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

अकुट्टिमसमा यत्र साङ्गणोटजभूमयः ।
हरिद्गोमयसंमार्गसंप्रसारितमानसाः ॥ २३७ ॥
बन्धूकचूतकास्तम्बैः परिक्षिप्तोटजाङ्गणैः ।
यत्र नाभीरनारीणां परिभूतं कराधरम् ॥ २३८ ॥
यत्र तुम्बीलताजालैः कुटीपटलरोधिभिः ।
लज्जिताः पङ्कजिन्योऽपि कलिकाङ्गुलितर्जिताः ॥ २३९ ॥
यस्मिन्नदृष्टदुर्दर्शपांसुसंकारसंकटाः ।
निरवाच्यतला रथ्याः कूर्दद्दामतर्णकाः ॥ २४० ॥
कर्णिकारामलैरङ्गैः पृथुलैर्जघनस्थलैः ।
स तादृङ्मलिनः स्त्रीणां यत्र वेषो विभूषितः ॥ २४१ ॥
वनगोकुलवृद्धत्वाद्यत्र गोपा गवार्जवाः ।
गोप्यस्तु चतुराचारा नटीरप्यतिशेरते ॥ २४२ ॥
एवमादिप्रकारेण घोषेण हृतमानसम् ।
मां गोपः स्वगृहं नीत्वा गृहिणीमाह्वयन्मुदा ॥ २४३ ॥
सुदेवदुहितः क्वासि ननु गोपालदारिके ।
देवस्ते गृहमायातः स भक्त्याराध्यतामिति ॥ २४४ ॥
ततः पयोदशकलात्सा कलेव कलावतः ।
गृहान्निरगमद्गौरी प्रकीर्णतनुचन्द्रिका ॥ २४५ ॥
दारुदन्तशिलामय्यः प्रतिमास्तावदासताम् ।
न तां वेधाः क्षमः स्रष्टुं मधूच्छिष्टमयीमपि ॥ २४६ ॥
भाविभिर्वर्तमानैश्च कविभिः किमुदाहृतैः ।
न तां वर्णयितुं शक्तौ व्यासवाल्मीकिनावपि ॥ २४७ ॥
सा मां गोमयपीठस्थं स्वसेव स्वच्छमानसा ।
आशिरःपादमश्रान्ता संवाहितवती चिरम् ॥ २४८ ॥
यं यमेवोपसारं सा तुच्छमप्याचरेन्मयि ।
सर्वमन्वसहे तं तं दाक्षिण्यक्षयशङ्कया ॥ २४९ ॥
सलिलैः कांस्यपात्रस्थैरधावच्चरणौ मम ।
सोत्तमाङ्गेषु चाङ्गेषु नवनीतमदान्मुदा ॥ २५० ॥
उच्छाद्य कणकल्केन तत्र स्तीमितमस्तकः ।
लोध्रकर्बूरमुस्ताभिर्घृष्टोऽहं स्नपितस्तया ॥ २५१ ॥
अशित्वा चाशनं मेध्यमल्पान्नं वहुगोरसम् ।
विपाप्मानमिवात्मानममन्ये मद्यपायिनम् ॥ २५२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

कल्पयित्वा तु मे गोपः शय्यां वल्कलपल्लवैः ।
एतत्ते गृहमित्युक्त्वांसभारो व्रजमव्रजत् ॥ २५३ ॥
मम त्वासीदयं मन्ये वीतरागादिबन्धनः ।
सक्लेशः को नु विश्वस्याद्दारेषु च परेषु च ॥ २५४ ॥
साधारणकलत्राणामीर्ष्याक्षोभितचेतसाम् ।
तिरश्चामपि दृश्यन्ते प्रकाशमरणा रणाः ॥ २५५ ॥
अयं तु दयितान्दारान्मुनिमानसहारिणः ।
मयि निक्षिप्य यातीति व्यक्त एष स पुंगवः ॥ २५६ ॥
अथ वा निष्प्रवीणेषु वहिर्वृत्तिकुटुम्बिषु ।
नारीतन्त्रेषु तन्त्रेषु किमाचारपरीक्षया ॥ २५७ ॥
रजकध्वजगोपालमालाकारनटस्त्रियः ।
दृश्यन्ते याः सदाचाराः सा तासां बालशीलता ॥ २५८ ॥
एषा तु गोपयोषापि रूपिण्यपि तरुण्यपि ।
एवं गम्भीरधैर्येति दुर्बोधाः परबुद्धयः ॥ २५९ ॥
चिन्तामेतां कुर्वतः कार्यवन्ध्याम्
आसीत्सा मे सोपकारैव रात्रिः ।
सद्यः कान्ताकण्ठविश्लेषदुःखम्
आरात्सह्यं चेतसा यन्न सोढम् ॥ २६० ॥
ततः प्रातः स मां गोपः कृपालुरिव तत्त्ववित् ।
घोरात्कान्तारसंसारादचिरादुदतारयत् ॥ २६१ ॥
एष ते संभवग्रामः प्रांशुप्राग्वंशकाननः ।
दृश्यन्ते यस्य सीमान्ताः सीरमन्तः ससंकटाः ॥ २६२ ॥
देशान्तरमभिप्रेतमत्र विश्रम्य गम्यताम् ।
इति मामिदमुक्त्वासौ निवृत्तः कृतबन्धनः ॥ २६३ ॥
अथेक्षुगहनच्छायाः क्षिप्तशारदिकातपाः ।
सेवमानः प्रयामि स्म संतप्तो भानुभानुभिः ॥ २६४ ॥
विकाशिकुमुदारामाः प्रशंसन् सरसीः क्वचित् ।
स्थलीरिव निदाघान्ते फुल्लाविरलकन्दराः ॥ २६५ ॥
क्वचिद्गर्भितशालीनि शालेयानि कुतूहली ।
सगुन्द्रागहनानीव पल्वलानि विलोकयन् ॥ २६६ ॥
क्वचिदुत्कूलकालिन्दीसराम्भःपूरितैरिव ।
कृतहंसद्विजातीयैः सरोभिः प्रीणितेक्षणः ॥ २६७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

सत्त्वाकारसतीकारकोमलापाण्डुपांसुभिः ।
कृष्टैराकृष्टदृष्टिश्च जाह्नवीपुलिनैरिव ॥ २६८ ॥
एवमादिशरत्कालकान्तिविस्मारितप्रियः ।
गच्छन्पुरुषमद्राक्षं ग्रामादायान्तमन्तिके ॥ २६९ ॥
स तु मां चिरमीक्षित्वा ब्रवीति स्म सविस्मयः ।
चित्रमार्यकनिष्ठस्य यूयं सुसदृशा इति ॥ २७० ॥
मम त्वासीदसंदिग्धं दृष्टवानेष गोमुखम् ।
न हि तस्मादृते कश्चिदस्ति मत्सदृशः क्षितौ ॥ २७१ ॥
पृच्छामि स्म च तं भद्र स कनिष्ठः क्व तिष्ठति ।
कीदृशा वा विनोदेन गमयेद्दिवसानिति ॥ २७२ ॥
ततस्तेनोक्तमत्रैव ग्रामे गृहपतिर्द्विजः ।
अस्ति साधारणार्थार्थैः प्रियवादी प्रसन्नकः ॥ २७३ ॥
एकदा ब्राह्मणः पृष्टस्तेन ब्रह्मसभां गतः ।
आगतः कतमाद्देशात्किमर्थं वा भवानिति ॥ २७४ ॥
तेनोक्तमागतावावामवन्तिविषयाद्द्विजौ ।
भ्रातरौ स च मे ज्येष्ठो यात्रायामन्यतो गतः ॥ २७५ ॥
तद्गवेषयमाणोऽहमेतं ग्राममुपागतः ।
छात्त्राणामत्र सर्वेषामुपपन्नः समागमः ॥ २७६ ॥
इत्युक्ते तेन तेनोक्तमिदं वः सधनं गृहम् ।
येन येनात्र वः कार्यं तत्तदादीयतामिति ॥ २७७ ॥
गृहे गृहपतेस्तस्य क्षमावानपि शीलतः ।
त्रस्तभृत्यकृताराधो दुर्वासोवद्वसत्यसौ ॥ २७८ ॥
हालिकत्वान्न जानामि ज्ञाता किं किमसाविति ।
यन्मात्रं तु विजानामि तन्मात्रं कथयामि वः ॥ २७९ ॥
छात्त्रैस्तावत्किमुद्दिष्टैरप्राप्तसकलागमैः ।
आचार्या अपि विद्यासु तस्यैव छात्त्रतां गताः ॥ २८० ॥
इति चाहुः किमस्माभिर्वृथैवात्मावसादिभिः ।
विश्वकर्माथ वा ब्रह्मा कस्मान्नायमुपासितः ॥ २८१ ॥
एवमादिविनोदोऽसावार्यज्येष्ठं प्रतीक्षते ।
उत्कण्ठः सर्वतः पश्यञ्जीमूतमिव चातकः ॥ २८२ ॥
आर्यज्येष्ठो भवानेव यदि तल्लघु कथ्यताम् ।
अकालकौमुदी ग्रामे सहसा जृम्भतामिति ॥ २८३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

आम सौम्य स एवाहमिति संवादितो मया ।
ऊर्ध्वचूडः स वेगेन प्रति ग्राममधावत ।। २८४ ।।
सहसा तेन चोत्क्षिप्तो ग्रामे त्रासितकातरः ।
उत्थितस्तोषनिर्घोषस्तालसंपातसंकुलः ।। २८५ ।।
विनिःसृत्य ततो ग्रामाद्गोमुखो विकसन्मुखः ।
दूरादेव यथादीर्घमपतन्मम पादयोः ।। २८६ ।।
बालैरालिङ्गितैः पुत्रैर्दारैश्च न तथा प्रियैः ।
जन्यते जनिता प्रीतिस्तेन मे सुहृदा यथा ।। २८७ ।।
प्रसन्नवदनं चारात्तदाख्यातं प्रसन्नकम् ।
आलिङ्ग्य सहितस्तेन संभवग्राममासदम् ।। २८८ ।।
उभेटीकूटपटलप्रासादादिगता च माम् ।
ग्रामीणा जनता यान्तमङ्गुलीभिरदर्शयत् ।। २८९ ।।
प्रीतानुचरवर्गेण प्रसन्नकनिवेशने ।
कृतासुकरसत्कारः प्रेरयं दिवसं क्षणम् ।। २९० ।।
शयनीयगृहस्थं च मामभाषत गोमुखः ।
नीतवन्तः कथं यूयमियतो दिवसानिति ।। २९१ ।।
घोषवासावसाने च स्ववृत्ते कथिते मया ।
पृष्टः स्ववृत्त आचष्ट गोमुखः प्रियविस्तरः ।। २९२ ।।
अस्त्यहं स्वगृहात्प्रातर्युष्मान् सेवितुमागतः ।
प्रतिबुद्धान्न चापश्यं पाण्डावपि दिवाकरे ।। २९३ ।।
संभ्रान्तमत्प्रयुक्ता च प्रविश्य परिचारिका ।
हा शून्यमिति साक्रन्दा निर्गता वासमन्दिरात् ।। २९४ ।।
ततः सवत्सकौशाम्बीक्रन्दितह्रादपूरिताः ।
विन्ध्याकाशदिशश्चण्डमारटन्निव पीडिताः ।। २९५ ।।
अथ ताडितहस्तेन मा मा भैष्टेति वादिना ।
आदित्यशर्मणा लोकः सिद्धादेशेन वारितः ।। २९६ ।।
स चावोचन्महीपालमलं गत्वा विषण्णताम् ।
न ह्यदर्शनमात्रेण भानोः संभाव्यते च्युतिः ।। २९७ ।।
यस्य वेगवती रक्षा क्षमा संरक्षणक्षमा ।
ब्रह्मजातिरिवावध्या स कस्माद्दुःस्थतामियात् ।। २९८ ।।
अथ वोत्तिष्ठत स्नात जुहुताश्नीत गायत ।
पश्चाद्वार्त्तोपलम्भाय वियदालोच्यतामिति ।। २९९ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

इदं श्रुत्वापि नैवासीत्कस्मैचिदशने रुचिः ।
उत्कण्ठाविषयादन्यत्किं सोत्कण्ठाय रोचते ॥ ३०० ॥
अथोत्तानमुखाः पौराः खं पश्यन्तः समन्ततः ।
विच्छिन्नाभ्रलवाकारं किमप्यैक्षन्त पूर्वतः ॥ ३०१ ॥
किमेतदिति पौराणां यावद्वाक्यं समाप्यते ।
तावदासन्नमद्राक्षं पुरोऽमितगतिं दिवः ॥ ३०२ ॥
शरपातान्तरे चास्य वधूवेषविभूषणाम् ।
वेगवत्तनयां देवीं यान्तीमन्तःपुरं प्रति ॥ ३०३ ॥
अथ व्यज्ञापयं देवं देव प्राज्ञप्तिकौशिकिः ।
दिष्ट्यामितगतिः प्राप्तः प्रीत्या संभाव्यतामिति ॥ ३०४ ॥
स तु मामब्रवीत्कर्णे कथं कथमयं मया ।
विद्याधरो मनुष्येण सता संमान्यतामिति ॥ ३०५ ॥
ततस्तमुक्तवानस्मि यया हरिशिखादयः ।
तयामितगतिर्दृष्ट्या विश्रब्धं दृश्यतामिति ॥ ३०६ ॥
आगच्छागच्छ तातेति स तमाहूतमागतम् ।
प्रसारितभुजः प्रह्वमामृशत्पृष्ठमूर्धनि ॥ ३०७ ॥
सोऽपि न्युब्जिकया दूरमपसृत्य प्रणम्य च ।
आहूतः पुनरादिष्टमध्यास्तानुच्चमासनम् ॥ ३०८ ॥
तं राजा क्षणमासीनमखेदमिदमुक्तवान् ।
भ्रातुः कथय वृत्तान्तमिति तेनोदितं ततः ॥ ३०९ ॥
राज्ञा मानसवेगेन चक्रवर्ती नभस्तलात् ।
पातितोऽन्धतमे कूपे स्ववीर्याच्चोत्थितस्ततः ॥ ३१० ॥
वेगवत्यपि सक्रोधा जित्वा भ्रातरमम्बरे ।
इयं मत्सहितागत्य गता राजावरोधनम् ॥ ३११ ॥
युवराजोऽपि चम्पायां वीणादत्तकवेश्मनि ।
सुखं तिष्ठति मा भूत्तद्विशङ्का भवतामिति ॥ ३१२ ॥
मातरौ पुत्र पश्येति समादिष्टो महीभुजा ।
स मया सहितो गत्वा देव्यौ दूरादवन्दत ॥ ३१३ ॥
क्षणं चान्तःपुरे स्थित्वा निर्यातः स मयोदितः ।
विस्तरेण सखे मह्यं भर्तुर्वृत्तं निवेद्यताम् ॥ ३१४ ॥
भिद्यन्ते न रहस्यानि गुरूणां संनिधौ तथा ।
यथाभिन्नरहस्यानामशङ्कैः सुहृदामिति ॥ ३१५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अथोक्तं तेन यद्येवं विविक्ते क्वचिदास्यताम् ।
न ह्यीदं शक्यमाख्यातुं न श्रोतुं प्रस्थितैरिति ॥ ३१६ ॥
अथान्तःपुरनिर्यूहे निराकृतमहाजने ।
आसीनाय स मे वृत्तं युष्मद्वृत्तमवर्तयत् ॥ ३१७ ॥
अस्त्यहं युवराजेन मोचितः शङ्कुवन्धनात् ।
तेनैव च कृतानुज्ञः प्रायामङ्गारकं प्रति ॥ ३१८ ॥
चक्रवर्तिभयाच्चासौ त्यक्तवान्कुसुमालिकाम् ।
वलवत्संश्रयात्केन दुर्बलेन न भीयते ॥ ३१९ ॥
सोऽहमादाय विश्रब्धं त्वत्सखीमाश्रमे पितुः ।
अवसं दिवसानेतान्कदाचित्काश्यपस्थले ॥ ३२० ॥
अद्य चानुगृहीतोऽस्मि स्मरता चक्रवर्तिना ।
स च गत्वा मया दृष्टस्तिष्ठन्नवटसंकटे ॥ ३२१ ॥
स चावटतटस्थो मामाज्ञयानुगृहीतवान् ।
युध्यमानां सह भ्रात्रा रक्ष वेगवतीमिति ॥ ३२२ ॥
उत्पत्य च मया दृष्टा निर्जिता भ्रातृशात्रवा ।
उत्खातनिजरागेव योगिनीचक्रवर्तिनी ॥ ३२३ ॥
सा तु मां प्रणतं दूरादाज्ञापितवती लघु ।
भ्रातः प्रज्ञप्तिमावर्त्य स्वामी विज्ञायतामिति ॥ ३२४ ॥
तां विज्ञापितवानस्मि देवि चम्पानिवासिनः ।
भवने दत्तकस्यास्ते तत्र संभाव्यतामिति ॥ ३२५ ॥
अथ दूरेण मां जित्वा वेगाद्वेगवती गता ।
प्रावृड्जडमिवाम्भोदं समीरणपरंपरा ॥ ३२६ ॥
प्राप्य चातिचिराच्चम्पामहं दत्तकवेश्मनि ।
दृष्टवान्मानुषादृश्यां देवीं देवस्य संनिधौ ॥ ३२७ ॥
नागभोगाङ्कपर्यङ्के निषण्णं च नभःपतिम् ।
जगत्पतिमिवानन्तभुजङ्गोत्सङ्गशायिनम् ॥ ३२८ ॥
पृष्टश्च युवराजेन सादरेणैव दत्तकः ।
रूपं गन्धर्वदत्तायाः कीदृगित्युच्यतामिति ॥ ३२९ ॥
वेगवत्या ततः क्रोधदैन्यवैलक्ष्यधूम्रया ।
पश्यामितगते भर्तुराचारमिति भाषितम् ॥ ३३० ॥
वर्णितं दत्तकेनापि रूपं तस्यास्तथा यथा ।
सद्यो विकसितं भर्तुर्देव्यास्तु म्लानमाननम् ॥ ३३१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

अथोक्तं शनकैर्भर्त्रा दत्तकः कूपकच्छपः ।
येन गन्धर्वदत्ताया रूपमेष प्रशंसति ॥ ३३२ ॥
यदि पश्येदयं मुग्धः प्रियां मदनमञ्जुकाम् ।
दूरे गन्धर्वदत्तास्तां रम्भामपि न वर्णयेत् ॥ ३३३ ॥
उक्तश्चार्यदुहित्राहं कम्पयित्वा शनैः शिरः ।
बहु श्रोतव्यमत्रास्ति निपुणं श्रूयतामिति ॥ ३३४ ॥
पुनरप्युक्तवान् स्वामी सा तथापि प्रिया प्रिया ।
प्रियां वेगवतीं प्राप्य यत्सत्यं विस्मृतैव मे ॥ ३३५ ॥
ततः सद्यस्तदङ्गानि लज्जामुकुलितान्यपि ।
अद्राक्षं विकसन्तीव तुङ्गीभूतैस्तनूरुहैः ॥ ३३६ ॥
उक्तश्चास्मि तया स्मित्वा भ्रातर्गच्छाव संप्रति ।
यावन्नापरमेतेन किंचिद्दुर्वच उच्यते ॥ ३३७ ॥
एकेन पटुनानेकं दूष्यते मधुरं वचः ।
विषतोयलवेनेव दुग्धकुण्डमुरूदरम् ॥ ३३८ ॥
यावत्या वेलया देव्या वाक्यमित्यादि कल्पितम् ।
देवः संचिन्त्य तावत्या पश्चादूहितवानिदम् ॥ ३३९ ॥
यथा प्राप्य द्वितीयां मे विस्मृता प्रथमा प्रिया ।
तृतीयायास्तथा प्राप्त्या द्वितीया विस्मरिष्यते ॥ ३४० ॥
काव्यस्त्रीवस्त्रचन्द्रेषु प्रायेण विगुणेष्वपि ।
अपुराणेषु रज्यन्ते स्वभावादेव जन्तवः ॥ ३४१ ॥
तेन गन्धर्वदत्तायाः शुल्कं संपाद्यतामहम् ।
प्रसह्य स्वीकरिष्यामि कृष्णामिव धनंजयः ॥ ३४२ ॥
इति दारुणया पत्युरियं वाचा विमोहिता ।
दृष्ट्या दृष्टिविषस्येव निश्चेष्टा वसुधामगात् ॥ ३४३ ॥
ततः किंकार्यमूढेन मया कथमपि प्रभुः ।
प्रतीकारशतावध्यं वृत्तान्तं तं न बोधितः ॥ ३४४ ॥
उत्थाय च ससंज्ञेयं दिवमुत्पत्य भाषते ।
वन्दमाना गुरोः पादान्क्षपयामि शरीरकम् ॥ ३४५ ॥
अथवा कुरु बन्धुत्वं भ्रातः काष्ठानि संहर ।
राजद्वारे श्मशाने वा यस्तिष्ठति स बान्धवः ॥ ३४६ ॥
दुःखानि ह्यनुभूयन्ते सशरीरैः शरीरिभिः ।
दुःखाधिकरणं तन्मे शरीरं दह्यतामिति ॥ ३४७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

मयोक्तेयं क्व देवस्य देवी वेगवतः सुता ।
क्व चासदृशमेतत्ते वदनान्निर्गतं वचः ।। ३४८ ।।
यदि त्यक्तशरीराणां शरीरं न पुनर्भवेत् ।
ततो नैव विरुध्येरन्नात्मनैरात्म्यवादिभिः ।। ३४९ ।।
चित्तवृत्तिनिरोधेन यत्खिन्नैर्मोक्षुभिश्चिरम् ।
मुस्ताग्रन्थिप्रमाणेन तद्विषेणैव लभ्यते ।। ३५० ।।
तस्मान्नास्तिक्यमुज्झित्वा सर्वसर्वज्ञनिन्दितम् ।
धर्माधिकरणं देवि शरीरं पाल्यतामिति ।। ३५१ ।।
तया तु सर्वमेवेदमश्रुत्वा शून्यचेतसा ।
ननु संहर दारूणि किं चिरेणेति भाषितम् ।। ३५२ ।।
मयोक्तं यदि युष्माकमयं चेतसि निश्चयः ।
अहमेव ततः पूर्वं प्रविशामि चितामिति ।। ३५३ ।।
अथाहं परुषालापमुक्तः कुपितया तया ।
मामनुम्रियमाणस्त्वमुच्यसे किं जनैरिति ।। ३५४ ।।
अथैनामुक्तवानस्मि सत्यमेतद्विरुध्यते ।
जीवितं तु महादोषं तथा च श्रूयतां कथा ।। ३५५ ।।
अस्यास्त्वाकाश आसानो दुःश्लिष्टालापकर्पटाम् ।
चित्तमाक्षिप्तवानस्मि कथाकन्थां प्रसारयन् ।। ३५६ ।।
अस्ति भागीरथीकच्छः प्रांशुकाशशराकरः ।
बदरीखदिरप्रायकान्तारतरुदुर्गमः ।। ३५७ ।।
स्फीतसीमान्तलुण्ठाकाः खड्गिशम्बरतस्कराः ।
दुर्गराजं यमाश्रित्य राजभ्यो ऽपि न बिभ्यति ।। ३५८ ।।
प्रभावाद्यस्य शार्दूलैर्विरलीकृतगोकुलैः ।
गोष्ठश्वा इव गायन्ते मत्ता मृगयुदन्तिनः ।। ३५९ ।।
यच्च घर्मान्तवादाग्निज्वालाजनितवेदनम् ।
पयःश्वेतपयःपूरैर्निर्वापयति जाह्नवी ।। ३६० ।।
तत्रान्यत्र शरस्तम्बे बदरीझाटवेष्टिते ।
बिलं कृत्वा शतद्वारमुवास किल मूषिकः ।। ३६१ ।।
वानेयैः पावनै रत्नैर्जाह्नवीयैश्च वारिभिः ।
स भृत्यान्बिभरामास वैखानस इवाश्रमे ।। ३६२ ।।
कदाचित्प्रोषिते तस्मिन्नाहाराहारकाङ्क्षिणि ।
गृहमस्यागमन्मित्रमाखुर्नगरगोचरः ।। ३६३ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

Digitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

आसीनश्चार्घ्यपाद्याभ्यामसौ मूषिकयार्चितः ।
तामपृच्छत्क्व यातो नः सखा सखि भवेदिति ॥ ३६४ ॥
तयाहारार्थमित्युक्ते प्रस्थितं तमुवाच सा ।
अयमायाति ते भ्राता सुमुहूर्तमुदीक्ष्यताम् ॥ ३६५ ॥
असत्कारे गृहाद्याते कृतघ्नेऽपि स ते सखा ।
निद्राहाराभिलाषाभ्यां सप्तरात्रं वियुज्यते ॥ ३६६ ॥
त्वं पुनस्तस्य मित्रं च चिराच्च गृहमागतः ।
निरातिथ्यश्च यामीति वृषस्त्वमविषाणकः ॥ ३६७ ॥
यावच्चेयं कथा तावन्निर्ग्रन्थाङ्गमलीमसैः ।
धूमैर्धूसरितो भानुः स्वर्भानुतिमिरैरिव ॥ ३६८ ॥
अनन्तरं च साङ्गारभस्मसंतानहारिणः ।
अपवन्त नभस्वन्तो गङ्गाताण्डवहेतवः ॥ ३६९ ॥
ततः पृषतगोकर्णपरंपरपरंपराः ।
लङ्घितोद्भ्रान्तशार्दूलाः प्राधावन्नभि जाह्नवीम् ॥ ३७० ॥
अथासौ मूषिकः पापस्तामामन्त्र्य ससंभ्रमः ।
अपगन्तुमुपक्रान्तस्तया संभ्रान्तयोदितः ॥ ३७१ ॥
अहो नगरवासित्वं देवरेण प्रकाशितम् ।
महासाहसमारब्धमात्मानं येन रक्षता ॥ ३७२ ॥
नागराः किल भाषन्ते धर्मार्थग्रन्थकोविदाः ।
आत्मार्थे सकलां जह्यात्पण्डितः पृथिवीमिति ॥ ३७३ ॥
त्वदीयेन तु मित्रेण मित्रामित्रा विपद्गताः ।
शरीरनिरपेक्षेण स्वगुणा इव रक्षिताः ॥ ३७४ ॥
अथ वा कृतमालापैरकालोऽयमुदासितुम् ।
दावदाहभयाद्बालान्परित्रायस्व पुत्रकान् ॥ ३७५ ॥
वहूनेतानहं मुग्धाननुन्मीलितलोचनान् ।
पञ्चरात्रप्रसूतत्वात्संचारयितुमक्षमा ॥ ३७६ ॥
त्वं पुनः पुरुषः शक्तः प्रियापत्यश्च यत्नतः ।
तुङ्गगङ्गातटीं येन संचारय सुतानिति ॥ ३७७ ॥
स तु पापाखुरालम्ब्य संभ्रान्तव्याघ्रवालधिम् ।
मुषिकामवकर्ण्यैव गङ्गारोधः परागमत् ॥ ३७८ ॥
ततः पाषाणवर्षस्य पततः कुट्टिमेष्विव ।
उत्थितः परितः कच्छं पटुः पटपटाध्वनिः ॥ ३७९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अथालोच्य बुभुक्षोस्तं कक्षं कक्षं विभावसोः।
सर्वं ज्वालाच्छलेनाङ्गं जिह्वामयमिवाभवत् ॥ ३८० ॥
दावकालानलः स्तम्बकक्षसंसारमायतम्।
दग्ध्वा निरिन्धनः शान्तः प्राप्य गङ्गातटाम्बरम् ॥ ३८१ ॥
ततः पटुमरुद्व्यस्तभस्मस्कन्धवसुंधरः।
क्षणेन ददृशे कच्छः प्रांशुवल्मीकसंकुलः ॥ ३८२ ॥
एतस्मिन्नीदृशे काले शङ्काग्रस्तः स मूषिकः।
अनुमाय चिराच्चिह्नै राजगाम स्वमालयम् ॥ ३८३ ॥
तत्रापश्यत्ततः कान्तामन्तर्गृहमचेतनाम्।
ज्वालाव्यतिकरोष्णाभिरुत्स्विन्नां धूमवर्तिभिः ॥ ३८४ ॥
सर्वानालिङ्ग्य सर्वाङ्गैः शावकान्गतजीवकान्।
दीर्घनिद्रामुपासीनामसंमीलितलोचनान् ॥ ३८५ ॥
अथ मूढश्चिरं स्थित्वा प्रबुद्धो विललाप सः।
विलापैकविनोदा हि बन्धुव्यसनपीडिताः ॥ ३८६ ॥
महाभूतानि भूतानि भूतानां भूतये किल।
महाभूतेन भूताङ्गे भवता किमिदं कृतम् ॥ ३८७ ॥
वरं ब्रह्मवधादीनि पातकानि महान्त्यपि।
न पुनर्यत्त्वया पाप दुष्करं दुष्कृतं कृतम् ॥ ३८८ ॥
ननु ब्रह्मवधादीनि यान्ति निष्कृतिभिः क्षयम्।
शरणागतबालस्त्रीकृतहत्यास्तु दुःखयाः ॥ ३८९ ॥
यस्मान्निष्करुणेनेदं दग्धमाखुकुलं त्वया।
दशजन्मसहस्राणि तस्मादाखुर्भविष्यसि ॥ ३९० ॥
अथ वा निर्दहत्वेष दीप्तशापहुताशनः।
तमेव चपलं येन सर्वभक्षः कृतो भवान् ॥ ३९१ ॥
इत्यादि विलपन्तं तं समेत्य स सुहृद् ध्रुवः।
मूषिकैरपरैः सार्धमलीकमवदद्वचः ॥ ३९२ ॥
स्वयमेव सखे सख्या स्त्रीत्वाद्वामस्वभावया।
मयि प्रार्थयमानेऽपि कुटुम्बमवसादितम् ॥ ३९३ ॥
दशकृत्वो मयोक्तेयं भवती सहिता मया।
गङ्गाकूलं त्रिभिर्वारैः शावकान्नयतामिति ॥ ३९४ ॥
असंभ्रान्ता च मामाह कातराणां भवादृशाम्।
अपायशतदर्शिन्यः स्ववृच्छत्तोऽपि बुद्धयः ॥ ३९५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

igitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

वेतस्वन्नड्वलोपान्तमन्तरे पल्वलं महत् ।
नीलाविरलपर्णाश्च जम्बूवञ्जुलराजयः ॥ ३९६ ॥
न चाग्नेरस्ति सामर्थ्यमदाह्यं दग्धुमीदृशम् ।
सोऽतिदूरेण विच्छिन्नः कथमस्मान्दहेदिति ॥ ३९७ ॥
स तु मित्रीयमाणस्तं चिरमालोक्य पृष्टवान् ।
एवमुक्तः प्रजावत्या भवान्किं कृतवानिति ॥ २९८ ॥
तेनोक्तं वामशीलत्वाद्यदेयं प्रत्यवस्थिता ।
निष्प्रत्याशस्तदा प्राणानहं रक्षितवानिति ॥ ३९९ ॥
लज्जमाने नते तस्मिन् स्थितेऽसाधावधोमुखे ।
आखुरन्यतमस्तेषां तमसाधुमभाषत ॥ ४०० ॥
तुषान्गोपयता त्यक्ताः प्राज्ञेन कलमास्त्वया ।
रक्षता सुत्यजान्प्राणांस्त्यक्ता यद्दुस्त्यजा गुणाः ॥ ४०१ ॥
प्राणानां च गुणानां च विशेषः स्यात्कियानिति ।
मीमांसित्वा चिरं देवाः साम्यमेषामकल्पयन् ॥ ४०२ ॥
तान्प्रजापतिराहैत्य मा कृध्वं विषमं समम् ।
तरंगतरलाः प्राणा गुणा मेरुस्थिरा इति ॥ ४०३ ॥
अथ वा मृत एव त्वमुत्क्रान्तं पश्य ते यशः ।
अयशोमरणात्त्रस्ता यशोजीवा हि साधवः ॥ ४०४ ॥
सखे दावाग्निना दग्धं त्वत्कुटुम्बं ममाग्रतः ।
अहं जीवित इत्येतत्को ब्रूयान्मूषिकादृते ॥ ४०४ ॥
इति ते तमुपालभ्य परिसंस्थाप्य चेतरम् ।
कुटुम्बं चास्य संस्कृत्य प्रतिजग्मुर्यथागतम् ॥ ४०६ ॥
स चाखुर्मूषिकश्रेण्या तस्मादारभ्य वासरात् ।
आसनस्थानसंभाषासंभोगैर्वर्जितः कृतः ॥ ४०७ ॥
अहं तु स्वामिनीं दृष्ट्वा पवित्रितचितानलाम् ।
अक्षताङ्गः स्वयं मन्दः किं वक्ष्यामि पुरः प्रभोः ॥ ४०८ ॥
चतुर्वर्गस्य धर्मादिर्हेतुः साधुसमागमः ।
साधुभिर्वर्ज्यमानस्य नष्टमेतच्चतुष्टयम् ॥ ४०९ ॥
तद्गरिष्ठादतो दोषाल्लघिष्ठं मरणं मया ।
अङ्गीकृतमलं प्राणैरकीर्तिमलिनैरिति ॥ ४१० ॥
यावच्च समयं बद्ध्वा कथा परिसमाप्यते ।
तावदावामनुप्राप्तावास्थानं भवतामिति ॥ ४११ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

ततः स सत्कृतो राज्ञा वसनाभरणादिभिः ।
प्रीतः प्रीतं महीपालं प्रणिपत्य तिरोऽभवत् ।। ४१२ ।।
तत्राचिरगते देवं सेनापतिरभाषत ।
तन्त्रेण सह गच्छन्तु चम्पां हरिशिखादयः ।। ४१३ ।।
राजपुत्रस्य नागन्तुं न स्थातुं तत्र युज्यते ।
पान्थस्येवासहायस्य पुराधिष्ठानवासिनः ।। ४१४ ।।
शतानि पञ्च नागानामभ्यस्तास्त्रनिषादिनाम् ।
तावन्त्येव सहस्राणि तादृशामेत्र वाजिनाम् ।। ४१५ ।।
पत्तयश्च प्रतिष्ठन्तां वाजिसंख्याचतुर्गुणाः ।
पत्तिरक्ष्या हि मातङ्गाः कर्मण्याः समरेष्विति ।। ४१६ ।।
प्राप्तकालमिदं स्तुत्वा राजा सेनापतेर्वचः ।
तन्त्रेण सहितानस्मान्प्राहिणोद्युष्मदन्तिकम् ।। ४१७ ।।
अथ विन्ध्याचलच्छायां गुञ्जद्वानरकुञ्जराम् ।
आक्रामन्तः प्रयामः स्म स्वच्छशैलसरिज्जलाम् ।। ४१८ ।।
संनिविष्टं च तत्तन्त्रमन्यस्मिन्विन्ध्यसानुषु ।
ध्वनत्पटहश्रृङ्गं च चौरचक्रमुपागतम् ।। ४१९ ।।
अदृष्टतरुपाषाणशकुन्तमृगचारणः ।
दृष्टः पुलीन्द्रभावेन विन्ध्यः परिणमन्निव ।। ४२० ।।
ततः पुलिन्द्रकोदण्डषण्डमुक्तैः शिलीमुखैः ।
संततैर्वयमाक्रान्ताः शलभैरिव शालयः ।। ४२१ ।।
अथ नागाधिरूढेन सैनापत्येन तत्कृतम् ।
प्रत्यक्षमपि यद् दृष्टं न कश्चित्समभावयत् ।। ४२२ ।।
तत्करभ्रमितप्रासचक्रप्रान्तपरागताः ।
परावृत्य परानेव पराघ्नन्परमार्गणाः ।। ४२३ ।।
भ्रान्तकुन्तपरिक्षिप्तं न शरीरमदृश्यत ।
तस्य बाहुसहस्रं तु फलेन समभाव्यत ।। ४२४ ।।
आक्रान्तचतुराशेषु विन्ध्यकान्तारवासिषु ।
तद्विसृष्टानपश्याम युगपत्पततः शरान् ।। ४२५ ।।
स्फुरत्किरणनिस्त्रिंशपाणिर्यौगन्धरायणिः ।
दृष्टः सर्वेण सर्वेषां पुलीन्द्राणां पुरः स्थितः ।। ४२६ ।।
सर्वथानेन संदृष्टं परचक्रमुदायुधम् ।
तदासन्नविमानस्थैर्दृष्टमप्सरसां गणैः ।। ४२७ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

प्रतिपक्षक्षयं घोरमकरोत्तं तपन्तकः ।
कृतब्रह्मास्त्रमोक्षेण द्रोणेनापि न यः कृतः ॥ ४२८ ॥
मयापि सतुरंगेण तत्र तत्राभिधावता ।
निष्प्रयोजनयत्नेन स्वे परे चोपहासिताः ॥ ४२९ ॥
ततस्तस्करचक्रेण व्यतिभिन्नं भवद्बलम् ।
नीहारनिकरेणेव भास्वत्करकदम्बकम् ॥ ४३० ॥
एतस्मिन्नाकुले काले शालस्कन्धावृतः परः ।
दृढं मर्मणि बाणेन मत्तुरंगमताडयत् ॥ ४३१ ॥
तुरंगस्तु तथा पादताडनान्यविचिन्तयन् ।
स्थाणुपाषाणगर्तांश्च यथावेगमधावत ॥ ४३२ ॥
दिनान्तेन च निर्गत्य गहनाद्विन्ध्यकाननात् ।
स्थित एवामुचत्प्राणान्पश्चात्कायमपातयत् ॥ ४३३ ॥
ततः संहृत्य दारूणि गुरूणि च बहूनि च ।
तस्यानुष्ठितवानस्मि संस्कारं सोदकक्रियम् ॥ ४३४ ॥
दिङ्मोहभ्रान्तचेताश्च प्रांशुमारुह्य शाखिनम् ।
एतं ग्रामकमद्राक्षमारादाकुलगोकुलम् ॥ ४३५ ॥
आगतश्चाहमेतेन साधुनाराधितस्तथा ।
यथा गुरुर्यथा देवो यथा राजा यथा वरः ॥ ४३६ ॥
तं च तस्करसेनान्यमघ्नन्हरिशिखादयः ।
इति मह्यमियं वार्त्ता कथिता पथिकैरिति ॥ ४३७ ॥
कान्तासुहृद्गुणकथाश्रवणोत्सुकस्य
रम्या विनिद्रनयनस्य गता ममासौ ।
सर्वेन्द्रियार्थजनितानि हि सेव्यमाना
दीर्घास्ववृत्तिरिव हन्ति सुखानि निद्रा ॥ ४३८ ॥

इत्यजिनवतीलाभः ॥ २० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

एकविंशः सर्गः

तत्र मित्रप्रकाण्डेन गोमुखेन विनोदितः ।
मासमासिषि विप्रैश्च प्रसन्नैः सप्रसन्नकैः ॥ १ ॥
एकदा गोमुखेनोक्तं योजने ग्रामकादितः ।
अविमुक्ताविमुक्तत्वात्पुण्या वाराणसी पुरी ॥ २ ॥
आप्राग्ज्योतिषकश्मीरद्वारकाताम्रपर्णि यत् ।
तत्सर्वं सुलभं तस्यां मनोहारिविनोदनम् ॥ ३ ॥
कदाचिच्चोपलभ्येत तत्र पान्थात्कुतश्चन ।
वार्ता हरिशिखादीनामतः सागम्यतामिति ॥ ४ ॥
तमुक्त्वा युक्तमात्थेति तं चामन्त्र्य प्रसन्नकम् ।
साक्रन्दात्संभवग्रामात्प्रति वाराणसीमगाम् ॥ ५ ॥
अथ स्तोकान्तरातीतं मामभाषत गोमुखः ।
वहानि किमहं युष्मान्यूयं वहत मामिति ॥ ६ ॥
चिन्तितं च मया हन्त विनष्टः खलु गोमुखः ।
यूयं मां वहतेत्येष नो ब्रूयात्कथमन्यथा ॥ ७ ॥
आसनस्यापि यश्छायां मदीयस्य नमस्यति ।
अरिष्टाविष्टतां मुक्त्वा कथमित्थं स वक्ष्यति ॥ ८ ॥
स मयोक्तः सदैन्येन भवान्गुरुपदश्रमः ।
तन्मदीयमशङ्केन पृष्ठमारुह्यतामिति ॥ ९ ॥
तेन चोक्तं विलक्षेण मा ग्रहीत यथा श्रुतम् ।
नेयं संभाव्यते चिन्ता जातारिष्टेऽपि मादृशि ॥ १० ॥
किं तु यः किंचिदाचष्टे पान्थस्य पथिकः पथि ।
वोढा भवति तस्यासौ खेदविस्मरणादिति ॥ ११ ॥
स मयोक्तो भवानेव सर्ववृत्तान्तपेशलः ।
आख्यातुं च विजानाति यत्ततः कथयत्विति ॥ १२ ॥
तेनोक्तं पञ्च कथ्यन्ते कथावस्तूनि कोविदैः ।
धर्मार्थसुखनिर्वाणचिकित्साः सहविस्तराः ॥ १३ ॥
तत्र सत्त्वोपकारार्था कायवाङ्मानसक्रिया ।
प्रभवः सर्वधर्माणां जगती जगतामिव ॥ १४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

येनोपायेन मित्रत्वं यान्ति मध्यस्थशत्रवः ।
सर्वार्थानामसौ हेतुर्गुणानामिव सज्जनः ॥ १५ ॥
परस्त्रीगणिकात्यागः संतोषो मन्दरोषता ।
नातिसक्तिश्च दारेषु सुखं दुःखं विपर्ययः ॥ १६ ॥
साङ्गस्य सुखरागादेरनङ्गस्य च देहिनः ।
संबन्धाभावमत्यन्तं निर्वाणं विदुरीश्वराः ॥ १७ ॥
अर्धरात्रेऽपि भुञ्जानः परमार्थबुभुक्षितः ।
कूटवैद्यपरित्यागी रोगैर्दूरेण वर्ज्यते ॥ १८ ॥
दृष्टसंसारसाराणामृषीणां को हि मादृशः ।
असारो गुरुसाराणि दर्शनानि विडम्बयेत् ॥ १९ ॥
तेन यत्किंचिदुच्छास्त्रं बालभावादुदाहृतम् ।
शुकवाशितनिःसारमिदं मे मृष्यतामिति ॥ २० ॥
इदमादीः कथाः शृण्वन्निरन्तरसुरालयाम् ।
गङ्गाभरणमाख्यातां प्रापं वाराणसीं ततः ॥ २१ ॥
तत्र वाह्यनिविष्टस्य शून्यस्य पुरसद्मनः ।
जरद्दारुसुधाचित्रमध्यतिष्ठाम मण्डपम् ॥ २२ ॥
गोमुखस्तु क्षणं स्थित्वा मामवोचद्गतश्रमम् ।
मुहूर्तकमनुत्कण्ठैरिह युष्माभिरास्यताम् ॥ २३ ॥
यत्र स्थातव्यमस्माभिरुपलभ्य तमाश्रयम् ।
आगच्छामीति मामुक्त्वा चलैरुच्चलितः पदैः ॥ २४ ॥
गत्वा षोडशविंशानि पदानि सहसा स्थितः ।
ततः किमपि निश्चित्य निवृत्तो मामभाषत ॥ २५ ॥
यदिदं युष्मदङ्गेषु दिव्यं भूषणमाहितम् ।
इदमादाय गच्छामि स्थातुं नास्येह युज्यते ॥ २६ ॥
त्रिदण्डिपाण्डराङ्गादिपाषण्डैश्छद्मकङ्कटैः ।
वाराणसी महाचौरैस्तीर्थध्वाङ्क्षैरधिष्ठिता ॥ २७ ॥
युष्मानेकाकिनो दृष्ट्वा सालङ्कारान्निरायुधान् ।
तेषां साहसिकः कश्चिदनर्थं चिन्तयेदिति ॥ २८ ॥
एवं भवतु नामेति मयासावनुमोदितः ।
तदाभरणमादाय प्राविशत्त्वरितः पुरम् ॥ २९ ॥
अथाचिरगते तस्मिन्परिव्राड्ब्रह्मचारिणौ ।
परिचङ्क्रमणश्रान्तौ तस्मिन्नेव न्यसीदताम् ॥ ३० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

आसीच्च मम तावेतौ नूनं पाषण्डितस्करौ ।
निरायुधासहायं मां मुषितुं किल वाञ्छतः ॥ ३१ ॥
तदेतेषां सहस्रेषु सक्तपाणकरेष्वपि ।
गवामिवोद्विषाणानां मतिर्मे मन्थरादरा ॥ ३२ ॥
ऊरुमूलस्थशस्त्रेषु प्रव्रज्याकङ्कटेषु यः ।
प्रयुङ्क्ते निर्घृणः शस्त्रं कोऽन्यः क्लीवतमस्ततः ॥ ३३ ॥
एवमादिविकल्पं मामसावालोक्य मस्करी ।
निराश इव विद्राणो ब्रह्मचारिणमुक्तवान् ॥ ३४ ॥
जल्पाकग्रथितैर्ग्रन्थैः सांख्ययोगादिभिर्वयम् ।
विप्रलब्धाः सुखं त्यक्त्वा मोक्षमार्गे किल स्थिताः ॥ ३५ ॥
यथा तृणमुपादातुमम्बराम्भोजमेव वा ।
कश्चिन्महत्तपः कुर्यान्मोक्षार्थो नस्तथा श्रमः ॥ ३६ ॥
तृणवत्सुलभो मोक्षो यदि खेदोऽफलस्ततः ।
अथ खाम्भोजदुष्प्रापस्ततो नष्टा मुमुक्षवः ॥३७ ॥
परलोकस्य सद्भावे हेतुः सर्वज्ञभाषितः ।
सर्वज्ञस्यापि सद्भावः पञ्चदिव्यप्रमाणकः ॥ ३८ ॥
योऽप्युपादीयते हेतुः सर्वज्ञास्तित्वसिद्धये ।
सोऽप्यसिद्धविरुद्धादिदोषाशीविषदूषितः ॥ ३९ ॥
तदलं विटवाचाटघटितैः काव्यकर्पटैः ।
सेवमाना यथाच्छन्दमास्महे विषयानिति ॥ ४० ॥
ब्रह्मचारी तु सावेगः परिव्राजकमुक्तवान् ।
प्रसारितस्त्वया कस्मादसारो मल्लदण्डकः ॥ ४१ ॥
प्रतिज्ञाहेतुदृष्टान्ताः साधवस्तावदासताम् ।
सर्वतन्त्राविरुद्धेन सिद्धान्तेनैव बाध्यसे ॥ ४२ ॥
असत्तां परलोकस्य शुष्कतर्केण साधयन् ।
वितण्डावादवार्त्तार्तिः साधु शोच्यो भविष्यसि ॥ ४३ ॥
अथ वास्तामिदं तावदिदं तावन्निगद्यताम् ।
स्मृतीनां विटकाव्यत्वं कथं वेद भवानिति ॥ ४४ ॥
तेनोक्तं मानुषाणां च प्रायः सर्वशरीरिणाम् ।
नन्दीशप्रमुखैरुक्तमहं जानामि लक्षणम् ॥ ४५ ॥
यश्चैष पुरुषः कोऽपि पान्थः पांसुलपादकः ।
एष विद्याधरेन्द्राणामिन्द्रः किल भविष्यति ॥ ४६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

Digitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

एनं दृष्ट्वाधितिष्ठन्तमेतं जर्जरमण्डपम् ।
मल्लदण्डकनिःसारानुत्प्रेक्षे सकलागमान् ॥ ४७ ॥
अदृष्टार्थाः किल ग्रन्था दृष्टार्थैर्गारुडादिभिः ।
अर्थवन्तोऽनुमीयन्ते याचकैरिव दायकाः ॥ ४८ ॥
यथा च विटकाव्यत्वान्मृषा पुरुषलक्षणम् ।
श्रुतिस्मृतिपुराणादि तथा संभाव्यतामिति ॥ ४९ ॥
इतरस्तमथावोचदतीतभवसंचितम् ।
इष्टानिष्टफलं कर्म दैवमाहुर्विचक्षणाः ॥ ५० ॥
यच्चेदं लक्षणं नाम शरीरेषु शरीरिणाम् ।
एतद्दैवाभिधानस्य लक्षणं पूर्वकर्मणः ॥ ५१ ॥
न चापुरुषकारस्य दैवं फलति कस्यचित् ।
कालकारणसामग्रीमीश्वरोऽपि ह्यपेक्षते ॥ ५२ ॥
अयं तु तरुणः कल्यः कान्तिक्षिप्तसुरासुरः ।
कुण्ठया गण्डमण्डानां मन्दचेष्टतया समः ॥ ५३ ॥
यथा धनुरधानुष्कं यथा बीजमवापकम् ।
सत्तामात्रफलं पुंसस्तथा दैवमपौरुषम् ॥ ५४ ॥
परिव्राडब्रवीद्दैवं पौरुषाद्बलवत्तरम् ।
ज्ञापकं चास्य पक्षस्य श्रूयतां यन्मया श्रुतम् ॥ ५५ ॥
अस्ति सिन्धुतटे ग्रामो ब्रह्मस्थलकनामकः ।
तत्रासीद्वेदशर्मेति चतुर्वेदो द्विजोत्तमः ॥ ५६ ॥
तस्य यान्यतमः शिष्यः पाठं प्रति दृढोद्यमः ।
तस्मादेव च स छात्रैराहूयत दृढोद्यमः ॥ ५७ ॥
तमोभेदकनाम्नश्च गृहस्थस्य गृहे सदा ।
दापितं भोजनं तस्याच्छादनं वेदशर्मणा ॥ ५८ ॥
तत्र भिन्नतमा नाम परिव्राट् पाञ्चरात्रिकः ।
वासमावसथे तस्य करोति स्म दृढोद्यमः ॥ ५९ ॥
अनेन च प्रकारेण पटुश्रद्धानमेधसा ।
अधीतं दशभिर्वर्षैस्तेन वेदचतुष्टयम् ॥ ६० ॥
अथ भिन्नतमाः कृत्वा वर्णाश्रमकथां चिरम् ।
प्रशान्तजनसंपाते प्रदोषे तमभाषत ॥ ६१ ॥
बहुगोमहिषीभूमिदासीदासमिदं मया ।
तन्त्रस्थानमुपान्तं च चाटादिभ्यश्च रक्षितम् ॥ ६२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

ध्यानाध्यायप्रधानं च विहितं भिक्षुकर्म यत् ।
वैश्यकर्माभियुक्तस्य तस्य नामापि नास्ति मे ॥ ६३ ॥
अधुना तु वचःकायपरिस्पन्दापहारिणी ।
परलोकसमासन्ना जरातन्द्रीरिवागता ॥ ६४ ॥
गृहमेधिव्रतस्थानामलसानां स्वकर्मसु ।
धर्मसाधनमुद्दिष्टमृषिभिस्तीर्थसेवनम् ॥ ६५ ॥
आह वेदान्तवादश्च तारकं ब्रह्म तन्त्रयेत् ।
एतस्मान्न विमुञ्चेयुरविमुक्तं मुमुक्षवः ॥ ६६ ॥
श्वः प्रस्थातास्महे तस्मात्प्रातर्वाराणसीं प्रति ।
बुद्धधर्मे प्रशस्ता हि धर्मस्य त्वरिता गतिः ॥ ६७ ॥
भवतापि श्रुतिस्मृत्योः प्रामाण्यमनुजानता ।
नियोगेनैव कर्तव्यः पत्नीपुत्रापरिग्रहः ॥ ६८ ॥
गृहस्थाश्रमधर्मश्च गवादिधनसाधनः ।
न च प्रतिग्रहादन्यद्विप्रस्य धनसाधनम् ॥ ६९ ॥
तत्सुखोपनतं चैतदनिन्द्यमतिभूरि च ।
सदासीदासमस्माकं धनमादीयतामिति ॥ ७० ॥
तेनोक्तं युष्मदादिष्टमकार्यमपि मादृशः ।
न विकल्पयितुं शक्तः किं पुनर्न्याय्यमीदृशम् ॥ ७१ ॥
किं त्वामन्त्र्य पितृस्थानौ विद्याजीवितदायिनौ ।
कर्तास्मि भवदादेशमतिवाह्य निशामिति ॥ ७२ ॥
यातायां तु त्रियामायां तमामन्त्रयितुं गतम् ।
संप्रतिष्ठासमानोऽपि चिरं भिक्षुरुदैक्षत ॥ ७३ ॥
यदा तु दिवसार्धेऽपि गते छात्त्रः स नागतः ।
तं गवेषयितुं भिक्षुः स्वयमेव तदा गतः ॥ ७४ ॥
स तु तेनाङ्गणे दृष्टस्तमोभेदकवेश्मनः ।
शनैश्चङ्क्रमणं कुर्वन्नीचैश्चाम्नायमानसम् ॥ ७५ ॥
उक्तं च भवता कस्मादियच्चिरमिह स्थितम् ।
अथार्थेनैव तेनार्थस्तथा नः कथ्यतामिति ॥ ७६ ॥
ततस्तेनोक्तमेतस्मिन्गृहे केनापि हेतुना ।
व्यग्रः परिजनः सर्वस्तत्र तत्राभिधावति ॥ ७७ ॥
यां यामेव च पृच्छामि किमेतदिति दारिकाम् ।
सा सा मामाह संरब्धा शिवं ध्यातु भवानिति ॥ ७८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

Digitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

तं चाद्यापि न पृच्छामि तमोभेदकमाकुलम् ।
तेनाहं नागतः क्षिप्रं सकाशं भवतामिति ॥ ७९ ॥
अथ भिन्नतमाः स्मित्वा दृढोद्यममभाषत ।
येनायमाकुलो लोकस्तदहं कथयामि ते ॥ ८० ॥
तमोभेदकभार्यायाः प्रसूतिः प्रत्युपस्थिता ।
अयं परिजनस्तत्र तत्रतत्राकुलाकुलः ॥ ८१ ॥
दारिका जायते चास्य तां च त्वं परिणेष्यसि ।
सा च रागग्रहाविष्टा दुष्टचेष्टा भविष्यति ॥ ८२ ॥
इति तस्मिन्कृतादेशे गते स्वविवधं प्रति ।
इतरश्चिन्तयामास शङ्काकम्पितमानसः ॥ ८३ ॥
ब्राह्मणी ब्राह्मणस्यास्य यदि कन्यां विजायते ।
ततो भिन्नतमोवाक्यमभूतार्थं न जायते ॥ ८४ ॥
स्तोभावेशविषाच्छेदक्रियासु व्यक्तशक्तिभिः ।
शेषाणामपि मन्त्राणां सामर्थ्यमनुमीयते ॥ ८५ ॥
इति चिन्तयतस्तस्य दीनो गृहपतिर्गृहात् ।
हा दैवं खलमित्यादि लपन्नीचैर्विनिर्गतः ॥ ८६ ॥
क्षणाच्च श्वगृहीतस्य मार्जारस्येव कूजतः ।
अन्तर्भवनमुद्भूतः श्वागारपरुषश्रुतिः ॥ ८७ ॥
ततः प्रसाधिता नार्यो लज्जाप्रावृतमस्तकाः ।
पक्षद्वारेण निर्जग्मुर्नैराश्योत्तानपाणयः ॥ ८८ ॥
परिचारकवर्गश्च शोचद्बन्धुकदम्बकम् ।
अमन्त्रयत वामस्य विधेः किं क्रियतामिति ॥ ८९ ॥
एवंप्रायप्रपञ्चे तु गृहे तस्मिन्दृढोद्यमः ।
सिद्धप्रव्रजितादेशजातभीतिरचिन्तयत् ॥ ९० ॥
परिव्राजकवाक्येन तथाभूतेन साधितम् ।
दैवं पुरुषकारेण जनाः पश्यन्तु बाधितम् ॥ ९१ ॥
सिन्धुदेशं परित्यज्य देशाद्देशं परिव्रजन् ।
अयं परिहराम्येनां दूरतः कर्दमामिति ॥ ९२ ॥
एवमादि विमृश्यासावसंमन्त्र्यैव संस्कृतान् ।
दशयोजनमध्वानमेकाहेन पलायितः ॥ ९३ ॥
सद्वीपां च परिक्रम्य वर्षैर्द्वादशभिर्महीम् ।
गङ्गातटमुपागच्छत्तीर्थोपासनकाम्यया ॥ ९४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अथातपपिपासार्तश्छायासलिलवाञ्छया ।
कस्मिंश्चिद्ब्राह्मणग्रामे कंचन प्राविशद्गृहम् ॥ ९५ ॥
तत्र चालिन्दकासीनामर्कतूलाभमूर्धजाम् ।
ययाचे ब्राह्मणीमम्ब पानीयं दाप्यतामिति ॥ ९६ ॥
सा त्वभाषत संभ्रान्ता हले पुत्रि तमालिके ।
आसनोदकमादाय लघु निर्गम्यतामिति ॥ ९७ ॥
ततः पीठालुकाहस्ता वसितासितकञ्चुका ।
आपिङ्गापान्तकेशान्ता कन्यका निरगाद्गृहात् ॥ ९८ ॥
दिशस्तरलया दृष्ट्या पश्यन्ती संततस्मिता ।
पङ्गुभङ्गुरसंचारा चिरात्प्रापद्दृढोद्यमम् ॥ ९९ ॥
आस्यतामत्र मित्रेति वदन्त्या शून्यया तया ।
पीठबुद्ध्या पुरस्तस्य निक्षिप्तं जलभाजनम् ॥ १०० ॥
अथ तामब्रवीद्वृद्धा मुक्त्वैतामविनीतताम् ।
अपरेणोदपात्रेण जलमावर्ज्यतामिति ॥ १०१ ॥
सा तु कृत्रिमसंत्रासजनितोत्कटवेपथुः ।
अन्तर्हसितभुग्नौष्ठी वृद्धाज्ञां समपादयत् ॥ १०२ ॥
ततो गतश्रमं वृद्धा पृच्छति स्म दृढोद्यमम् ।
आगच्छति कुतो देशात्कं वा याति भवानिति ॥ १०३ ॥
तेनोक्तं न स देशोऽस्ति नागच्छामि यतः क्षितौ ।
यच्च ब्रूथ क्व यासीति तत्र विज्ञापयामि वः ॥ १०४ ॥
कस्मिंश्चिद्ब्राह्मणग्रामे कुर्वन् बटुकपाठनाम् ।
संतुष्टो ग्रामवासोभिर्निनीषे दिवसानिति ॥ १०५ ॥
ततस्तमब्रवीद्वृद्धा नीतिज्ञैः सत्यमुच्यते ।
न ह्यतप्तेन लोहेन तप्तं संधीयते क्वचित् ॥ १०६ ॥
मम द्वौ पुत्रनप्तारावधुनैवोपनीतकौ ।
तौ च संयोजितौ पुण्यैरर्थिनार्थिना त्वया ॥ १०७ ॥
भवानध्यापनेनार्थी तौ चाध्ययनकाङ्क्षिणौ ।
नष्टाश्वदग्धरथवद्योगोऽस्तु भवतामिति ॥ १०८ ॥
ततस्तस्यै प्रतिज्ञाय तौ बटू पाठयन्नसौ ।
अन्तेवासिगणं चान्यमस्थात्संवत्सरद्वयम् ॥ १०९ ॥
एकदा तामभाषन्त वृद्धामगत्य बान्धवाः ।
कस्माद्दृढोद्यमायेयं दीयते न तमालिका ॥ ११० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

Digitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

ये जामातृगुणास्तेषां कश्चिदस्ति क्वचिद्वरे।
दृढोद्यमे पुनः पश्य यदि कंच्चिन्न पश्यसि ॥ १११ ॥
दुर्लभः सुलभीभूतस्तस्मात्स्वीक्रियतामयम्।
केन वन्यः करी वारीमागतः स्वयमुज्झितः ॥ ११२ ॥
इति तैर्बोधिता वृद्धा प्रतीता तानयाचत।
यद्येवं स्वयमेवायं पूज्यैरभ्यर्थ्यतामिति ॥ ११३ ॥
ते ततस्तमभाषन्त भौतिक ब्रह्मचारिणा।
आम्नाताश्चावबुद्धाश्च वेदाः सस्मृतयस्त्वया ॥ ११४ ॥
अवश्यं चाधुना कार्यः शुद्धपत्नीपरिग्रहः।
उरःकण्ठौष्ठशोषस्य मा भूद्वैफल्यमन्यथा ॥ ११५ ॥
अतः प्रतीष्यतामेषा सर्वशुद्धा तमालिका।
ज्येष्ठं ज्येष्ठाश्रमस्याङ्गं त्रयी विद्येव देहिनी ॥ ११६ ॥
एवमादि स तैरुक्तः क्षणमेतदचिन्तयत्।
युक्तं यद्ब्राह्मणैरुक्तमत्र तावत्किमुच्यते ॥ ११७ ॥
यश्चासौ सिन्धुविषये दूषितः कृत्यया तया।
पारे सागरवत्सोऽपि दूरत्वात्सुदुरागमः ॥ ११८ ॥
अथ दैवेन सैवेयमानीता सिन्धुदेशतः।
सूचीसूत्रगते दैवात्ततः कः कुत्र मोक्ष्यते ॥ ११९ ॥
एवमादि स निश्चित्य प्रतिश्रुत्य तथेति च।
परिणीय च तां कन्यां संवत्सरमयापयत् ॥ १२० ॥
अथ यातत्रियामायां त्रियामायां दृढोद्यमः।
जृम्भावेदितनिद्रान्तां पृच्छति स्म तमालिकाम् ॥ १२१ ॥
ब्रूहि सुन्दरि पश्याम कुटुम्बस्यास्य कः प्रभुः।
केयं भवति ते वृद्धा कावेतौ बटुकाविति ॥ १२२ ॥
तया स्वायतनिश्वासकथितायतदुःखया।
स्रुताश्रुकणिकाश्रेण्या कथितं स्खलदक्षरम् ॥ १२३ ॥
अस्या ब्राह्मणवृद्धायाः प्रियः साधुरभूत्पतिः।
यस्य विद्याधनैस्तृप्ताः शिष्ययाजकयाचकाः ॥ १२४ ॥
तेन चाशेषवेदाय क्षमादिगुणशालिने।
दुहिता गृहजामात्रे छात्राय प्रतिपादिता ॥ १२५ ॥
ताडितश्चरणेनापि यः क्षमावानभूत्पुरा।
स जामातृतया क्रोधाद्गमितः कृष्णसर्पताम् ॥ १२६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

महान्तमपि संमानं मन्यमानो विमानताम् ।
श्वश्रूश्वशुरयोः खेदमात्मनश्चाकरोद्वृथा ॥ १२७ ॥
एकदा परिहासेन स्यालकस्तमभाषत ।
दुर्वासःसदृशस्तात दुराराधो भवानिति ॥ १२८ ॥
यद्येवं दुर्दुरूढेन किं मयाराधितेन वः ।
इत्युक्त्वा मन्थरालापः सदारो गत एव सः ॥ १२९ ॥
श्वश्रूश्वशुरमित्राणामवकर्ण्य कदर्थनाम् ।
निरपेक्षं स्वदेशाय सिन्धुदेशाय यातवान् ॥ १३० ॥
तत्र च ग्राममध्यास्य ब्रह्मस्थलकनामकम् ।
अचिरान्नित्यकाम्यानि कर्माणि निरवर्तयत् ॥ १३१ ॥
तस्य तस्यां च भार्यायां कालरात्रिसमा सुता ।
यमौ च तनयौ जातौ यमकालौ कुलस्य यौ ॥ १३२ ॥
अहमेव च सा कन्या तौ चैतौ काकतालुकौ ।
यैर्मातापितरावेव वालैरेव समाहितौ ॥ १३३ ॥
सिन्धुदेशैकदेशश्च सिन्धुना चण्डरंहसा ।
दुर्वारगुरुपूरेण सहसाकृष्य नीयते ॥ १३४ ॥
अथ मातापितृभ्यां नस्तद्भयादवधारितम् ।
मातामहगृहं यान्तु बाला मे निविशन्त्विति ॥ १३५ ॥
ततः शङ्केषुभिन्नस्तामभाषत दृढोद्यमः ।
शेषं सुज्ञानमेवास्याः कथायाः स्थीयतामिति ॥ १३६ ॥
आसीच्चास्य स सर्वज्ञः परिव्राजकभास्करः ।
स्फुटं भिन्नतमा एव भिन्नाज्ञानतमा यतः ॥ १३७ ॥
अनुभूतौ तथाभूतौ तदादेशौ मयाधुना ।
तृतीयपरिहाराय त्यजामि पृथिवीमिति ॥ १३८ ॥
अथ द्वादशवर्षाणि भ्रांत्वा द्वीपान्तराणि सः ।
निर्विण्णश्चिन्तयामास किंचिद्धवलमूर्धजः ॥ १३९ ॥
आदिष्टं यत्परिव्राजा तत्तयोन्मादमत्तया ।
कालेनैतावता नूनमकृत्यं कृत्यया कृतम् ॥ १४० ॥
अस्माभिश्च न वेदोक्तं न वेदान्तोक्तमीहितम् ।
व्रणैरिव विसर्पद्भिः क्वापीतं पुरुषायुषम् ॥ १४१ ॥
तेन वाराणसीं गत्वा तीर्थोपासनहेतुकम् ।
पुण्यं स्वर्गफलं कुर्वन्नयामि दिवसानिति ॥ १४२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

ततः सागरमुत्तीर्य गङ्गासागरमागमत् ।
ततो वाराणसीं प्रापदमुञ्चन्नेव जाह्नवीम् ।। १४३ ।।
प्राविशन्नेव चापश्यन्नरधातुपरिच्छदम् ।
स्खलदालापसंचारं महापाशुपतं पुरः ।। १४४ ।।
तां चानु स्फटिकप्रायकर्णकण्ठविभूषणाम् ।
मदिराताम्रजिह्माक्षां विचित्रगलकण्ठिकाम् ।। १४५ ।।
द्विगुणीकुर्वतीं मार्गं वङ्कैर्गतिनिवर्तनैः ।
अमुक्तनिजनिर्मोकां भुजंगीमिव योषितम् ।। १४६ ।।
सा तु कापालिकेनोक्ता द्रुतमेहि कपालिनि ।
न यावदविमुक्तस्य धूपवेलातिवर्तते ।। १४७ ।।
हुंहुंकारादिभिः स्तुत्वा संस्थात्रयपरं ध्रुवम् ।
ततः शुण्डिकशालेषु मार्गयामि सुरामिति ।। १४८ ।।
एवंप्राये च वृत्तान्ते चिरं दृष्ट्वा दृढोद्यमम् ।
पपात पादयोस्तस्य ताराक्रन्दा कपालिनी ।। १४९ ।।
पुनः कापालिकेनोक्तं मुञ्च ब्राह्मणमध्वगम् ।
परिहासश्चिरं चण्डि विरुद्धस्त्यज्यतामिति ।। १५० ।।
साब्रवीदेष मे भर्ता दैवतैः प्रतिपादितः ।
त्वं तु धृष्टविटो भूत्वा किं व्याहरसि मामिति ।। १५१ ।।
तं च प्रपञ्चमालोक्य स प्रदेशः सकौतुकैः ।
जनैरगणितैर्व्याप्तः श्रमणब्राह्मणादिभिः ।। १५२ ।।
सा चावोचच्चतुर्वेद रिक्तवेदोऽसि सर्वथा ।
सवेदः को हि निर्वेदं वेदोक्तैः कर्मभिर्व्रजेत् ।। १५३ ।।
न त्वयोत्पादिताः पुत्रा नाग्निहोत्रमुपासितम् ।
नार्चिताः पितरः पिण्डैर्वायुभूतेन हिण्डितम् ।। १५४ ।।
त्वया दृढोद्यम त्यक्ता साहं मन्दा तमालिका ।
कुलात्कुलमटन्तीदं चरामि कुलटाव्रतम् ।। १५५ ।।
अवृद्धकुलवासिन्यस्तरुण्यः पतिवर्जिताः ।
यैरदुष्टाः स्त्रियो दृष्टास्ते दृष्टाः केनचित्क्वचित् ।। १५६ ।।
तेन त्यक्तवता दारान्यत्त्वया पापमर्जितम् ।
तानेव भरमाणेन तत्समुच्छिद्यतामिति ।। १५७ ।।
अथ लज्जाविषादान्धमूचुर्विप्रा दृढोद्यमम् ।
भगवत्या यदुक्तं तत्तत्त्वतः कथ्यतामिति ।। १५८ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

तेनात्मनश्च तस्याश्च द्विजादिजनसंनिधौ ।
ब्रह्मस्थलकवासादि यद्वृत्तं तन्निवेदितम् ॥ १५९ ॥
अथोक्तं ब्राह्मणैर्ब्रह्मन् ब्राह्मणी परिगृह्यताम् ।
रक्तदारपरित्यागमाचरन्ति न साधवः ॥ १६० ॥
यच्च किंचिदकर्तव्यमनाथ्यादनया कृतम् ।
तस्य कृच्छ्रतमैः कृच्छ्रैर्विशुद्धिः क्रियतामिति ॥ १६१ ॥
तेनोक्तं यादृशं पापं प्रायश्चित्तैरपोह्यते ।
पूज्यानामेव तद्बुद्धमिदं बुध्यत यादृशम् ॥ १६२ ॥
हीनवर्णाभिगामिन्यः पातकिन्यः किल स्त्रियः ।
इयं त्वशुभसावर्णं यमुपास्ते स दृश्यताम् ॥ १६३ ॥
तदुपास्तामियं भद्रा यमुपासच्छिवं ध्रुवम् ।
सुखानां चोपहर्तारं महापाशुपतं पतिम् ॥ १६४ ॥
इत्युक्तवति सा तस्मिन्नुवाचोपचितत्रपा ।
आ मृत्योस्त्वत्समीपस्था नयामि दिवसानिति ॥ १६५ ॥
अथैको ब्राह्मणस्तेषु दृढोद्यममभाषत ।
मदीया दुहिता ब्रह्मन्रूपिणी परिणीयताम् ॥ १६६ ॥
धनं मे धनदस्येव सैव चैका सुता यतः ।
ततस्तस्य च तस्याश्च भवेद्भर्ता भवानिति ॥ १६७ ॥
आसीच्चास्य किमद्यापि स्यान्न स्यादिति चिन्तया ।
परिव्राजकवाक्यं हि कृतार्थीकृतमेतया ॥ १६८ ॥
प्रतिज्ञाय च तां कन्यां ददानाद्ब्राह्मणात्स्वयम् ।
समहाद्रविणस्कन्धामुपयेमे दृढोद्यमः ॥ १६९ ॥
तमालिकापि संहार्यं केशान्काषायचीवरा ।
दृढोद्यमगृहासन्ना वसती कालमक्षिपत् ॥ १७० ॥
दृढोद्यमोऽपि संततं द्विजातिकर्म साधयन् ।
हरोत्तमाङ्गलालितामुपास्त जह्नुकन्यकाम् ॥ १७१ ॥
तत्तेन येन कृतदुष्करपौरुषेण
वाक्यं न भिन्नतमसः कृतमप्रमाणम् ।
शूरेण दैवहरिणा प्रभुणा प्रसह्य
तस्माज्जितः पुरुषकारगजाधिराजः ॥ १७२ ॥

इति प्रियदर्शनालाभे दैवाख्यानम् ॥ २१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

द्वाविंशः सर्गः

I

ततः किंचिद्विहस्योक्तः परिव्राड् ब्रह्मचारिणा।
यथा पुरुषकारस्य प्राधान्यं तन्निशाम्यताम् ॥ १ ॥
आसीदुज्ज्यनीवासी सार्थकार्थपरिग्रहः।
वणिक् सागरदत्ताख्यः सागरागाधमानसः ॥ २ ॥
सागरं तेन यातेन मुक्तपोतेन गच्छता।
अपरः प्रेक्षितः पोतस्तरलध्वजलक्षणः ॥ ३ ॥
अङ्गापोतममुं येन पोतं प्रेरयतेति सः।
यावन्निर्यामकानाह तावत्पोतौ समीयतुः ॥ ४ ॥
ततः सागरदत्तस्तं पोतस्वामिनमुक्तवान्।
यूयं ये वा यतस्त्या वा तन्नः प्रत्युच्यतामिति ॥ ५ ॥
तेनोक्तं बुद्धवर्माहं वणिग्राजगृहालयः।
भवन्तः के कुतो वेति ततः सोऽपि न्यवेदयत् ॥ ६ ॥
अथ काव्यकथापानतन्त्रीगीतदुरोदरैः।
सविनोदौ जगाहाते तौ दुर्गाधं महोदधिम् ॥ ७ ॥
गत्वा च काञ्चनद्वीपमुपान्तानन्तकाञ्चनौ।
प्राप्तवन्तौ परावृत्य समुद्रतटपत्तनम् ॥ ८ ॥
अथ सागरदत्तेन बुद्धवर्मेति भाषितः।
प्रीतिर्नः स्थिरतां यायाद्यथा संपाद्यतां तथा ॥ ९ ॥
भार्यायां गुरुगर्भायां निरगच्छमहं गृहात्।
तस्याश्च दिवसैरेभिर्जातमन्यतरद्द्वयोः ॥ १० ॥
दुहिता चेत्ततो दत्ता भवत्पुत्राय सा मया।
पुत्रश्चेत्त्वं ततस्तस्मै दद्याः स्वतनयामिति ॥ ११ ॥
तेनोक्तं महदाश्चर्यमियमेव हि नो मतिः।
अथ वा किमिहाश्चर्यमेकमेवावयोर्वपुः ॥ १२ ॥
इति तौ कृतसंबन्धौ परिष्वज्य परस्परम्।
महामहिषसार्थाभ्यां यथास्थानमगच्छताम् ॥ १३ ॥
प्रणिपत्य च राजानाववन्तिमगधाधिपौ।
तत्प्रयुक्तातिसत्कारौ ययतुः स्वगृहान्प्रति ॥ १४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

तत्र सत्क्रियमाणौ च सत्कुर्वाणौ च संततम् ।
बन्धुभिर्ब्राह्मणादींश्च गमयामासतुर्दिनम् ॥ १५ ॥
ततः सागरदत्तस्य पर्यङ्कमधितिष्ठतः ।
उत्सङ्गे दारिका न्यस्ता विराजत्कुन्दमालिका ॥ १६ ॥
कस्येयं कुन्दमालेति स भार्यामनुयुक्तवान् ।
सापि कस्यापरस्येति शनैराचष्ट लज्जिता ॥ १७ ॥
तेन चोक्तमिदं यादृग्बालिका कुन्दमालिका ।
ययोः स्यादीदृशः पुत्रः पितरौ तौ सपुत्रकौ ॥ १८ ॥
तस्माद्दुहितृमातेति मा गास्त्वं भीरु भीरुताम् ।
न कीर्तिजननी विद्या निन्द्या भवितुमर्हति ॥ १९ ॥
तामित्यादि समाश्वस्य पयोनिधिसमागमम् ।
बुद्धवर्मसखित्वं च तस्यै कथितवानसौ ॥ २० ॥
कस्येयं कुन्दमालेति तामपृच्छद्यतः पिता ।
प्रसिद्धा तस्य नाम्नापि सा ततः कुन्दमालिका ॥ २१ ॥
बुद्धवर्मापि पप्रच्छ निरालापां कुटुम्बिनीम् ।
तस्मिन्गर्भे तवोत्पन्नं यत्तन्नः कथ्यतामिति ॥ २२ ॥
अथ वामनमेकाक्षं रूक्षं तुन्दिलदन्तुरम् ।
लम्बौष्ठं भुग्नपृष्ठं च सा तं पुत्रं समर्पयत् ॥ २३ ॥
सोऽब्रवीत्किं वृथैवायं धृतः कुरुभकस्त्वया ।
कस्मादीक्षणिकां पृष्ट्वा गर्भ एव न पातितः ॥ २४ ॥
यः स सागरदत्तेन सह संबन्धकः कृतः ।
विकृताकृतिनानेन स प्रेतेन निराकृतः ॥ २५ ॥
संदिशेद्यदि नामासावहं दुहितृवानिति ।
तदा किं प्रतिसंदेश्यं मयाहं पुत्रवानिति ॥ २६ ॥
भार्यां चावोचदागच्छेद्दूतो मालवकाद्यदि ।
एनं कुरुभकं तस्मै न कश्चित्कथयेदिति ॥ २७ ॥
अयं कुरुभकः कस्मादिति यत्तं पिताब्रवीत् ।
व्याहरन्ति स्म तं पौरास्ततः कुरुभकाख्यया ॥ २८ ॥
अथातीते क्वचित्काले बुद्धिवर्मा रहः स्थितः ।
लेखं सागरदत्तेन प्रस्थापितमवाचयत् ॥ २९ ॥
स्वस्ति राजगृहे पूज्यं बुद्धवर्माणमूर्जितम् ।
उज्जयन्याः परिष्वज्य विज्ञापयति सागरः ॥ ३० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

सख्यास्ते दुहिता जाता श्रेयोलक्षणभूषणा ।
रूपेण सदृशी यस्याः प्रमदा न भविष्यति ॥ ३१ ॥
तवापि यदि भार्यायाः पुत्रो जातः शिवं ततः ।
कन्या चेद्वामशीलेन देवेन मुषिता वयम् ॥ ३२ ॥
निर्निमित्तापि हि प्रीतिर्या न संबन्धबृंहिता ।
श्रीरुत्साहसनाथेव प्रयाति स्थिरतामिति ॥ ३३ ॥
ततः सत्कृत्य तं दूतमपृच्छद्गृहिणीं वणिक् ।
तस्मिन्नेवं गते कार्ये ब्रूहि किं क्रियतामिति ॥ ३४ ॥
तयोक्तं द्व्यङ्गुलप्रज्ञा जानीयुर्वा स्त्रियः कियत् ।
किं तु पृष्टेति वक्ष्यामि पृष्टधृष्टा हि मादृशी ॥ ३५ ॥
सत्यानृतं वणिग्वृत्तं परित्याज्यं न वाणिजैः ।
सहजं हि त्यजन्वृत्तं दुर्वृत्त इति निन्द्यते ॥ ३६ ॥
पुत्रस्तावत्तवोत्पन्नस्तत्र कानृतवादिता ।
ये पुनस्तस्य दोषास्तान्मिथ्या भण गुणा इति ॥ ३७ ॥
आख्यायन्ते हि सर्वार्थाः कृत्रिमैरेव नामभिः ।
आहुर्मधुरकं केचित्तं तादृङ्मारकं विषम् ॥ ३८ ॥
कार्ये हि गुरुणि प्राप्ते मिथ्या सत्यमपीष्यते ।
अश्वत्थामा हतो द्रौणिरित्यूचे किं न पाण्डवः ॥ ३९ ॥
धनगर्धपराधीनाः कालहुंकारदारुणे ।
क्रीडाकमलिनीं यान्ति त्वद्विधाः क्षारसागरे ॥ ४० ॥
सांयात्रिकपतेस्तस्य दुहिता भवतो गृहे ।
न विनाम्भोधिसारेण प्रवेष्टा धनराशिना ॥ ४१ ॥
तस्मान्मा स्मावमन्यध्वमधन्यैर्दुर्लभां श्रियम् ।
कृच्छ्रायासशतप्राप्यां न कृच्छ्राधिगतामिति ॥ ४२ ॥
इत्यादिवचनं तस्याः सूक्तमित्यभिनन्द्य सः ।
ददौ सागरदत्ताय संदेशं दूतसंनिधौ ॥ ४३ ॥
वक्तव्यः सुहृदस्माकमस्माकमपि दारकः ।
उत्पन्नस्तादृशो यस्य कथिता कथमाकृतिः ॥ ४४ ॥
अथ वा ये गुणाः केऽपि तस्य शारीरमानसाः ।
स्वयमेवासि तान्द्रष्टा किं नस्तैः कथितैरिति ॥ ४५ ॥
इत्यादि बहु संकीर्णमसौ संदिश्य सादरम् ।
दूतं प्रस्थापयामास सपाथेयप्रदेशकम् ॥ ४६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

एवमष्टावतिक्रान्ताः समा दूतसमागमैः ।
अथ दूतः स्फुटालापो बुद्धवर्माणमुक्तवान् ॥ ४७ ॥
अहं सागरदत्तेन सकलत्रेण भाषितः ।
जामातरमनालोक्य मा स्मागच्छद्भवानिति ॥ ४८ ॥
तन्मामुज्जयनीं यूयं यदि गच्छन्तमिच्छथ ।
तं मे दारकमाख्यात तदीयांश्च गुणानिति ॥ ४९ ॥
तेन तु क्षणमुत्प्रेक्ष्य समग्रस्मृतिनोदितम् ।
आस्ते मातुलशालेऽसौ ताम्रलिप्त्यां पठन्निति ॥ ५० ॥
अनेनापि प्रपञ्चेन चतुष्पञ्च समा ययुः ।
अथ त्रिचतुराः प्रापुर्दूताश्चतुरभाषिणः ॥ ५१ ॥
ते चादृतमनादृत्य बुद्धवर्माणमब्रुवन् ।
आह संबन्धिनी यत्त्वां सदारं तन्निशाम्यताम् ॥ ५२ ॥
अमी संवत्सरा यातास्त्रयोदशचतुर्दशाः ।
अद्यापि च न पश्यामो वयं जामातुराकृतिम् ॥ ५३ ॥
दृष्टस्य किल पण्यस्य भवतः क्रयविक्रयौ ।
इति लोकप्रवादोऽयं भवतापि न किं श्रुतः ॥ ५४ ॥
त्वं यच्चात्थ पठन्नास्ते ताम्रलिप्त्यामसाविति ।
इदमप्यतिदुर्बद्धं सव्याजमिव वाचकम् ॥ ५५ ॥
येषां कर्म च वृत्तिश्च विहिते पाठपाठने ।
तेषामपि परिच्छिन्नः पाठकालः कियानपि ॥ ५६ ॥
त्वदीयेन तु पुत्रेण त्यक्तसर्वान्यकर्मणा ।
पठता सकलं जन्म नेयमित्यसमञ्जसम् ॥ ५७ ॥
तस्मात्क्रीडामिमां त्यक्त्वा यमहासविभीषणाम् ।
अत्र वा ताम्रलिप्त्यां वा दारको दर्श्यतामिति ॥ ५८ ॥
इति यावदसौ तावत्पूज्यैर्विश्रम्यतामिति ।
तानुक्त्वा गृहिणीमूचे बुद्धवर्मा ससंभ्रमः ॥ ५९ ॥
अनुत्प्रेक्ष्यैव मन्देन दोषमागामिनं मया ।
दूराशाग्रस्तचित्तेन प्रमदावचनं कृतम् ॥ ६० ॥
त्वत्पुत्रस्य हि ये दोषाः काणदन्तुरतादयः ।
कालेनैतावता तेषां कतमः प्रक्षयं गतः ॥ ६१ ॥
वर्धमाणे शरीरे हि निजा दोषाः शरीरिणाम् ।
सुतरामुपचीयन्ते शरीरावयवा इव ॥ ६२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

तस्माद्दर्शय दूतेभ्यः पुत्रं हरगणाकृतिम् ।
अथ वा पण्डितेनैवमुपायश्चिन्त्यतामिति ॥ ६३ ॥
तया चोक्तं मयोपायः कीदृशोऽप्यत्र चिन्तितः ।
यद्यसौ रोचते तुभ्यं ततः प्रस्तूयतामिति ॥ ६४ ॥
उच्यतामिति तेनोक्ता कर्णे किमपि साब्रवीत् ।
सोऽपि शोभनमित्युक्त्वा तमुपायं प्रयुक्तवान् ॥ ६५ ॥
विविक्ते ब्राह्मणं मित्रं तत्प्रतिग्रहजीविनम् ।
प्रियालापशतप्रीतमयाचत सदीनतः ॥ ६६ ॥
श्वेतकाकप्रसिद्धस्य मम पुत्रस्य ये गुणाः ।
आकारश्च प्रकारश्च यादृक्कि तस्य कथ्यते ॥ ६७ ॥
यच्च सागरदत्तेन मया च परिभाषितम् ।
बुद्धं तद्भवतः सर्वं सहदूतसमागमम् ॥ ६८ ॥
तेन नस्तेन सौहार्दं सुहृदा स्थिरतां नय ।
अथ वा स्वार्थ एवायं तव धिङ्मां मुधाकुलम् ॥ ६९ ॥
य एष भवतः पुत्रो यज्ञगुप्तः सुरूपवान् ।
श्रुतिस्मृत्यादितत्त्वज्ञः कलासु च विशारदः ॥ ७० ॥
एष सागरदत्तस्य तनयामुपयच्छताम् ।
तादृशीमेव चानीय मत्पुत्राय प्रयच्छतु ॥ ७१ ॥
यच्च रत्नसुवर्णादि लप्स्यते द्रविणं ततः ।
तस्यांशस्तव भावीति लज्जते कथयानया ॥ ७२ ॥
एवमादि स तेनोक्तः सोत्साहं स्वार्थतृष्णया ।
अब्रवीत्त्वद्विधेयैः किं मद्विधैः प्रार्थितैरिति ॥ ७३ ॥
यज्ञगुप्तमथाहूय संनिधौ बुद्धवर्मणः ।
पिता श्रावितवानेतं वृत्तान्तं पूर्वमन्त्रितम् ॥ ७४ ॥
तेनोक्तं गुरुवाक्यानि युक्तिमन्तीतराणि वा ।
शिशुभिर्न विचार्याणि तस्मादेवं भवत्विति ॥ ७५ ॥
ततः कतिचिदासित्वा दिवसान् बुद्धवर्मणा ।
यज्ञगुप्तः स्वलंकारः संबन्धिभ्यः प्रदर्शितः ॥ ७६ ॥
अब्रवीच्चायमायातस्ताम्रलिप्त्याः स दारकः ।
आकारश्च गुणाश्चास्य दृश्यन्तां यादृशा इति ॥ ७७ ॥
ततस्तैर्विस्मितैरुक्तमनिन्द्या कुन्दमालिका ।
सह बालवसन्तेन यदनेन समेष्यति ॥ ७८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

गुणानां त्वेतदीयानामन्वेषणमनर्थकम् ।
दृश्यते निर्गुणानां हि नेदृशाकारधीरता ॥ ७९ ॥
किं तु नामास्य दुःश्लिष्टमयं कुरुभकः किल ।
न हि कुब्जपलाशाख्या पारिजातस्य युज्यते ॥ ८० ॥
अथ वा दुःश्रवं नाम श्रूयते महतामपि ।
क्लेदुरित्युच्यते चन्द्रो मातरिश्वेति मारुतः ॥ ८१ ॥
न चापि गुणवद्वाच्यवाचकं परिभूयते ।
आश्रयस्य हि दौर्बल्यादाश्रितः परिभूयते ॥ ८२ ॥
सर्वथा सार्थवाहस्य प्रसूताद्य कुटुम्बिनी ।
युवयोरद्य सौहार्दं गतं कूटस्थनित्यताम् ॥ ८३ ॥
तस्मादाशुतरं गत्वा त्यक्तनिद्राशनादिकाम् ।
वर्धयामो वयं दिष्ट्या सार्थवाहकुटुम्बिनीम् ॥ ८४ ॥
भवद्भिरपि पुण्याहे वरयात्रा प्रवर्त्यताम् ।
न हीदानीं विवाहस्य कश्चिदस्ति विघातकः ॥ ८५ ॥
इत्युक्त्वा तेषु यातेषु सारवत्प्राभृतेषु सः ।
यज्ञगुप्तं वरीकृत्य वरयात्रां व्यसर्जयत् ॥ ८६ ॥
यो ऽसौ कुरुभकस्तं च यज्ञगुप्तं चकार सः ।
संज्ञया यज्ञगुप्तं तु वरं कुरुभकं वणिक् ॥ ८७ ॥
कल्पितब्राह्मणाकल्पस्तुलहेमाङ्गुलीयकः ।
श्रेष्ठिपुत्रोऽपि जामातुरासीत्तत्र वयस्यकः ॥ ८८ ॥
वरयात्रा चिरात्प्रापदवन्तिनगरीं ततः ।
उत्क्रान्तिकान्तवृत्तान्तां यक्षसेनालकामिव ॥ ८९ ॥
सिप्रातटे निविष्टं च जन्यावासकमावसत् ।
वसन्तोपहृतश्रीकपुरोद्यानमनोहरम् ॥ ९० ॥
तृणीकृतमहाकालास्तदहः सकुतूहलाः ।
अतृप्तदृष्टयोऽपश्यन्वरं पौरपरंपराः ॥ ९१ ॥
स चौज्जयनकैर्धूर्तैर्वङ्कवाचकपण्डितैः ।
वेणुवीणाप्रवीणैश्च कांचिद्वेलामयापयत् ॥ ९२ ॥
अथासौ स्यालकेनोक्तः कल्पिताहारभूषिणा ।
सज्जं वः पानमन्नं च किमाध्वे भुज्यतामिति ॥ ९३ ॥
स चानेकासनामेकामालोक्य मनुभूमिकाम् ।
केन वे नात्र भोक्तव्यमिति स्यालकमुक्तवान् ॥ ९४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

तेनोक्तं जातरूपाङ्गं तुङ्गविद्रुमपादकम् ।
यूयं मध्यममध्याध्वमासनं पटुवासनम् ॥ ९५ ॥
ये चैते दत्तवेत्राङ्गे युष्मानुभयतः समे ।
एते ज्येष्ठकनिष्ठौ ते स्यालकावधितिष्ठतः ॥ ९६ ॥
पार्श्वयोरुभयोर्दीर्घा या चासनपरंपरा ।
तवास्यामुपवेष्टव्यं शेषया स्यालमालया ॥ ९७ ॥
वरस्तु क्षणमव्यूहस्यालमेतदभाषत ।
अस्माभिः सह युष्माभिर्न कार्यं पानभोजनम् ॥ ९८ ॥
गोत्राचारोऽयमस्माकं तावत्पानं न सेव्यते ।
भुज्यते वापरैः सार्धं यावन्न परिणीयते ॥ ९९ ॥
परिणीय निवृत्तेन लब्धाज्ञेन सता पितुः ।
कार्यमेतन्न वा कार्यं विनादेशाद्गुरोरिति ॥ १०० ॥
एवं नामेत्यनुज्ञातः श्वशुरेण वरः पृथक् ।
दुर्मनायितसंबन्धी पूतमाहारमाहरत् ॥ १०१ ॥
याते यामे च यामिन्या गर्जद्वादित्रमण्डलः ।
गृहं सागरदत्तस्य परिणेतुमगादसौ ॥ १०२ ॥
तत्रालम्बितवान्वध्वाः स्फुरच्चामीकरं करम् ।
स्मरन्गुरुवचो धीर्यान्निर्विकारकरो वरः ॥ १०३ ॥
स चात्राग्निं परिक्रम्य चण्डशूलाकुलः किल ।
पाणिभ्यामुदरं धृत्वा मुमोह च पपात च ॥ १०४ ॥
प्रशान्तोच्छ्वासनिःश्वासे तस्मिन् संमीलितेक्षणे ।
मूकितोद्दामधूर्येण क्रन्दितेन विजृम्भितम् ॥ १०५ ॥
श्वश्रूर्जामातरं दृष्ट्वा ताडितोरःशिरास्ततः ।
उच्चैर्भर्तृसमावस्थामाक्रोशत्कुन्दमालिकाम् ॥ १०६ ॥
हा हतासि विनष्टासि धिक्त्वां प्रच्छन्नराक्षसीम् ।
जितप्रद्युम्नरूपोऽयं पतिरुत्सादितो यया ॥ १०७ ॥
त्वमेव न मृता कस्मादहं वा दुःखभागिनी ।
यया त्वं सकलं जन्म द्रष्टव्यामृतया मृता ॥ १०८ ॥
कथं जीवति सा या स्त्री बालैव मृतभर्तृका ।
दूरान्तरगरिष्ठो हि नारीणां जीवितात्पतिः ॥ १०९ ॥
या च माता सुतामिष्टां चारुताशीलशालिनीम् ।
शक्ता विधविकां द्रष्टुं ज्येष्ठा कालस्य सा स्वसा ॥ ११० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

इत्यादि विलपन्त्येव सा च निश्चेष्टनाभवत् ।
हृदयोदरसंधिश्च जामातुः स्पन्दितः शनैः ॥ १११ ॥
ततः पौरसमूहस्य जामातरि तथाविधे ।
हर्षहासाट्टहासानामासीन्नान्तरमम्बरे ॥ ११२ ॥
शनकैश्च स निःश्वस्य जिह्मस्फुरितपक्ष्मणी ।
उदमीलयदाताम्रे लोचने गुरुतारके ॥ ११३ ॥
ततः सागरदत्तेन कृतस्तादृङ्महोत्सवः ।
वृद्धतालब्धपुत्रेण यो नृपेणापि दुष्करः ॥ ११४ ॥
किमेतदिति पृष्टश्च स वैद्यैः प्रत्युवाच तान् ।
आमाशयगतं शूलं बाधते गुरु मामिति ॥ ११५ ॥
अथ वासगृहस्थस्य वैद्या जामातुरादृताः ।
शूलस्यामनिदानस्य कृतवन्तश्चिकित्सितम् ॥ ११६ ॥
शूलैरायास्यमानस्य लब्धनिद्रस्य चान्तरे ।
तस्य जाग्रद्वधूकस्य कथमप्यगमन्निशा ॥ ११७ ॥
नागरातिविषामुस्ताक्वाथपानावतर्पितः ।
अस्नेहाल्पतराहारः सोऽभवत्प्रत्यहः कृशः ॥ ११८ ॥
स्वयं भेषजपेषादिव्यापृता कुन्दमालिका ।
विस्मृतेव वधूलज्जां भर्तृमान्द्यभयातुरा ॥ ११९ ॥
ततः पतिमुपासीनां स कुब्जः कुन्दमालिकाम् ।
अङ्गेषु भयसन्नाङ्गीं कुर्वन्केलीं किलास्पृशत् ॥ १२० ॥
अब्रवीच्च विमुञ्चैनं किराटमपटुं विटम् ।
देवतागुरुभिर्दत्तं कान्तं तोषय मामिति ॥ १२१ ॥
अथोत्थाय ततः स्थानाद्भर्तृशय्यातिरस्कृता ।
केयं केलिरनार्येति वधूर्भर्तारमब्रवीत् ॥ १२२ ॥
स तां सस्मितमाह स्म मा स्म ग्रामेयिका भव ।
का हि नागरिकंमन्या हास्यान्नटबटोस्त्रसेत् ॥ १२३ ॥
धनिनामीदृशाः क्षुद्राः प्रायो वाचालताफलाः ।
न हि मूकं शुकं कश्चिच्चिरं धरति पञ्जरे ॥ १२४ ॥
तस्मात्क्रीडनकादस्मादबद्धभाषमाणकात् ।
हसतः स्पृशतश्चाङ्गं भीरु मा वित्रसीरिति ॥ १२५ ॥
तेन सा बोधिताप्येवं सदाचारकुलोद्भवा ।
चण्डाभिर्घटदासीभिस्तं भुक्तं निरभर्त्सयत् ॥ १२६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

आसीच्च यज्ञगुप्तस्य यावदेवैष मूढकः ।
रहस्यं न भिनत्त्येतत्तावन्न्याय्यमितो गतम् ॥ १२७ ॥
तं कदाचिद्‌भाषन्त भिषजो निष्फलक्रियाः ।
पानाहारविहारेषु किमिच्छति भवानिति ॥ १२८ ॥
ततः क्षामतरालापस्तानवोचच्चिरादसौ ।
पितरौ द्रष्टुमिच्छामि प्रियपुत्रौ प्रियाविति ॥ १२९ ॥
अथ सागरदत्ताय वैद्यैरेवं निवेदितम् ।
एवं वदति जामाता तच्च प्रतिविधीयताम् ॥ १३० ॥
यद्यद्वैद्येन कर्तव्यमामाशयचिकित्सितम् ।
कृतमप्यकृतं तत्तदेतस्मिञ्जातमातुरे ॥ १३१ ॥
स्वदेशाय तु यातोऽयं भवेदपि निरामयः ।
जगत्प्रसिद्धिसिद्धं हि सुहृद्दर्शनमौषधम् ॥ १३२ ॥
धात्रीप्रधानपरिवारचमूसनाथाम् ।
अम्भोधिसारधनहारमहोष्ट्रयूथाम् ।
श्यामां निशामिव कृशेन तुषारभासा
प्रास्थापयत्सह वरेण वणिक्तनूजाम् ॥ १३३ ॥

[इति पुरुषकारकथायां प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥]

II

प्रयाणकैश्च यावद्भिरगाद्राजगृहं वरः ।
श्रेष्ठी च द्विगुणान्प्रीतान्प्राहिणोत्परिचारकान् ॥ १३४ ॥
अन्यजामातृवार्त्ताभ्यां द्वाभ्यां द्वाभ्यां प्रयाणकात् ।
निर्वर्तितव्यं युष्माभिरिति चासावुवाच तान् ॥ १३५ ॥
प्रथमाद्वासकाद्यौ च निवृत्तौ परिचारकौ ।
श्रेष्ठिने कथितं ताभ्यां वरः स्वस्थो मनागिति ॥ १३६ ॥
यथा यथा च याति स्म वासकानुत्तरोत्तरान् ।
शनकैः शनकैर्मान्द्यमत्यजत्स तथा तथा ॥ १३७ ॥
अन्यात्तु वासकादन्यौ निवृत्तपरिचारकौ ।
वरं सागरदत्ताय हृष्टपुष्टाङ्गमाख्यताम् ॥ १३८ ॥
अथासाविति हर्षान्धस्त्यक्तपात्रपरीक्षणः ।
आचतुर्वेदचण्डालं विततार निधीनपि ॥ ॥ १३९ ॥
कृत्रिमस्तु वरः प्रातस्त्यक्तजामातृडम्बरः ।
गृहीतब्राह्मणाकल्पः प्रस्थितः पदगः पथि ॥ १४० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

वैषेणागन्तुना मुक्तः स रेजे निजया श्रिया ।
सेन्द्रचापतडिद्दाम्ना घनेनेव निशाकरः ॥ १४१ ॥
वरप्रवहणं तच्च कुन्दमालिकयास्थितम् ।
आरुरोह वराकारः प्रीतः कुरुभकः खलः ॥ १४२ ॥
तं दृष्ट्वा विकृताकारं जितशंकरकिंकरम् ।
प्रविधूय वधूरङ्गं लोचने सममीलयत् ॥ १४३ ॥
वधूवरमथ द्रष्टुं सकला सकुतूहला ।
निरगात्त्यक्तकर्तव्या जवना जनता पुरात् ॥ १४४ ॥
तौ च दुर्बद्धसंबन्धौ मुक्तालोहगुडाविव ।
दृष्ट्वा धुतकरैः पौरैरधिक्षिप्तः प्रजापतिः ॥ १४५ ॥
कामचारेण कामोऽपि तावन्नैव प्रशस्यते ।
किं पुनर्यः सदाचारः सर्गहेतुर्भवादृशः ॥ १४६ ॥
सर्वथा वामशीलानां त्वमेव परमेश्वरः ।
येनैतावप्सरःप्रेतौ दुर्योज्यौ योजिताविति ॥ १४७ ॥
बुद्धवर्मापि निर्याय सर्वश्रेणिपुरःसरः ।
वधूमभ्यनयत्कान्त्या जितराजगृहं गृहम् ॥ १४८ ॥
अङ्कस्थवधुकस्तत्र स चावोचत्कुटुम्बिनीम् ।
इयमेवास्तु ते पुत्रस्तनया च वधूरिति ॥ १४९ ॥
मन्यमानेषु मानेषु वन्दमानेषु बन्दिषु ।
नटादिषु च नृत्यत्सु सार्कं तदगमद्दिनम् ॥ १५० ॥
अथ चक्षुर्मनःकान्तमावासं कुन्दमालिका ।
यज्ञगुप्तवयस्येन कुब्जकेन सहाविशत् ॥ १५१ ॥
तत्र शय्यासमीपस्थमास्थिता चित्रमासनम् ।
वधूर्वरवयस्योऽपि तदनन्तरमुन्नतम् ॥ १५२ ॥
चिन्तयन्तस्ततः तत्र सर्वे मोहान्धमानसाः ।
अमूलाग्राणि पत्त्राणि लिलिखुर्नमिताननाः ॥ १५३ ॥
अस्मिन्नचिन्तयत्कष्टे वृत्तान्ते कुन्दमालिका ।
अपि नामैष मां मुक्त्वा ब्राह्मणो न व्रजेदिति ॥ १५४ ॥
आसीत्कुरुभकस्यापि विविक्ते रन्तुमिच्छतः ।
अपि नामैष निर्यायाद्बहिर्वासगृहादिति ॥ १५५ ॥
यज्ञगुप्तस्तयोर्बुद्ध्वा तत्कालोचितमिङ्गितम् ।
गमनं चात्मनः श्रेयस्ततो निर्गन्तुमैहत ॥ १५६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

सा तमुच्छलितं दृष्ट्वा सविषादमभाषत ।
दारानापद्गतान्मुक्त्वा प्रस्थितः क्व भवानिति ॥ १५७ ॥
तेनोक्तं यस्य दारास्त्वं विधात्रा परिकल्पिता ।
आपन्नास्मीति मा वोचस्तिष्ठन्ती तस्य संनिधौ ॥ १५८ ॥
तत्समालभतामेष त्वदालिङ्गनचुम्बनम् ।
वयं तु खरधर्माणो भारमात्रस्य भागिनः ॥ १५९ ॥
इत्थमुक्त्वा स चान्याभिः प्रेष्याभिः सह निर्ययौ ।
अनिच्छामैच्छदाक्रष्टुं ग्राम्यः कुरुभकश्च ताम् ॥ १६० ॥
ततस्तारतरारावैः श्रोणीचरणभूषणैः ।
व्याहरन्तीव तं विप्रं निर्जगाम जवेन सा ॥ १६१ ॥
मत्तप्रमत्तपौरे च नृत्यद्भृत्यनिरन्तरे ।
यज्ञगुप्तस्तया नैव दृष्टस्तत्र गृहाङ्गणे ॥ १६२ ॥
एष यात्येष यातीति सादृश्यभ्रान्तिवञ्चिता ।
यं कंचिदपि सा यान्तमन्वयासीत्तदाशया ॥ १६३ ॥
रभसेन च निर्याय रथ्यापथमवातरत् ।
हिण्डीवादित्रभीता च कुम्भकारकुटीगमात् ॥ १६४ ॥
तत्र कापालिकं दृष्टवा सुषुप्तं मदमूर्छया ।
सुश्लिष्टा हन्त रक्षेयमित्यध्यवसितं तया ॥ १६५ ॥
अथाभरणमुन्मुच्य महासारं शरीरतः ।
अभ्यस्तवणिगाचारा बबन्ध दृढमम्बरे ॥ १६६ ॥
खट्वाङ्गादिकमादाय कापालिकपरिच्छदम् ।
घूर्णमाना मदाद्ग्रामं बाह्यं निरगमत्पुरात् ॥ १६७ ॥
तत्र च ब्राह्मणी काचित्तया श्वेतशिरोरुहा ।
स्वगृहालिन्दकासीना दृष्टा कर्पासकर्त्रिका ॥ १६८ ॥
एकाकिन्येव सा दैवं निन्दित्वा करुणस्वना ।
धिक् क्षुद्रं बुद्धवर्माणमिति सक्रोधमब्रवीत् ॥ १६९ ॥
तामपृच्छदसावार्ये निर्व्याजगुणशालिनः ।
साधोः किं दुष्कृतं तस्य निन्द्यते यदसाविति ॥ १७० ॥
तयोक्तमतिमुग्धो वा धूर्तो वा भगवन्नसि ।
तदीयं दुष्कृतं येन प्रकाशमपि न श्रुतम् ॥ १७१ ॥
अथ वा श्रोष्यति भवानन्यतस्तत्सुदुःश्रवम् ।
मादृशी तु न शक्तैव वक्तुं प्रकृतिकातरा ॥ १७२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

यावच्चेदमसावाह तावदुच्चैस्तरां पुरे।
डिण्डिमध्वनिसंभिन्ना परिबभ्राम घोषणा॥ १७३॥
अहो राजसमादेशो यो वधूं बुद्धवर्मणः।
नागरः कश्चिदाचष्टे स दारिद्र्येण मुच्यते॥ १७४॥
यः पुनः स्वगृहे मोहात्प्रच्छादयति तं नृपः।
पाटयत्यधनं कृत्वा दारुणैः क्रकचैरिति॥ १७५॥
अथेदं ब्राह्मणी श्रुत्वा नेत्राम्बुप्लावितानना।
परितोषपराधीना जहास च रुरोद च॥ १७६॥
अब्रवीच्च किमाश्चर्यं यदुज्जयनिको जनः।
नातिसंधीयते धूर्तैर्मूलदेवसमैरिति॥ १७७॥
साधु साधु महाप्राज्ञे सुजाते कुन्दमालिके।
यया सकुब्जकः पापो बुद्धवर्मातिसंधितः॥ १७८॥
यथा राजगृहं पुत्रि त्वयेदं सुखमासितम्।
यज्ञगुप्तेन संगम्य त्वयापि स्थीयतां तथा॥ १७९॥
इत्यादि ब्रुवतीं श्रुत्वा चिन्तयामास तामसौ।
निष्कारणजनन्येषा गोपायिष्यति मामिति॥ १८०॥
शनैश्चाकथयत्तस्यै वृत्तं वृत्तान्तमात्मनः।
गाढमालिङ्ग्य सा चैनां प्रीता प्रावेशयद्गृहम्॥ १८१॥
अवतार्यं च तत्रास्यास्तां कापालिकतण्डिकाम्।
तद्भारपरिखिन्नानि गात्राणि पर्यवाहयत्॥ १८२॥
अभ्यज्य स्नपयित्वा च सुखोष्णैः सलिलैरसौ।
स्थूलचेलदलास्तीर्णे शयने समवेशयत्॥ १८३॥
परिधाय च तामेव बीभत्सामस्थिश्रृङ्खलाम्।
भ्राम्यत्संभ्रान्तपौरं तत्सा प्रातः प्राविशत्पुरम्॥ १८४॥
किंनिमित्तमयं लोकः संचरत्याकुलाकुलः।
इति पृष्टवती कंचिदसौ पुरनिवासिनम्॥ १८५॥
तेनोक्तमिह च स्थाने श्रेष्ठिनो बुद्धवर्मणः।
पुत्रः कुरुभको नाम स्वनामविकृताकृतिः॥ १८६॥
तस्मै चान्येन षण्ढेन परिणीय द्विजन्मना।
शैलूषेणेव लुब्धेन स्वभार्या प्रतिपादिता॥ १८७॥
सा तं कुरुभकं त्यक्त्वा मार्गयन्ती च तं द्विजम्।
प्रदोषे क्वाप्यपक्रान्ता लोकस्तेनायमाकुलः॥ १८८॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

ततस्ततस्तया श्रुत्वा सान्तःस्मितमुदाहृतम् ।
भद्र षण्ढस्य तस्याशु गृहं नयत मामिति ॥ १८९ ॥
ततस्तन्मधुरालापरक्तपौरपुरःसरा ।
यज्ञगुप्तगृहं प्रापद्ब्रह्मनिर्घोषभूषणम् ॥ १९० ॥
तत्र चाग्निगृहद्वारि व्याख्यानकरणाकुलम् ।
सान्तेवासिनमासीनं यज्ञगुप्तं ददर्श सा ॥ १९१ ॥
ततो निधाय खट्वाङ्गं रचितस्वस्तिकासना ।
कोऽयं व्याख्यायते ग्रन्थ इत्यपृच्छत्समत्सरा ॥ १९२ ॥
सोऽब्रवीद्भगवन्नेषा मानवी धर्मसंहिता ।
एतस्यां चातुराश्रम्यं चातुर्वर्ण्यं च वर्ण्यते ॥ १९३ ॥
तयोक्तं किमलीकेन न हीयं धर्मसंहिता ।
लोकायतमिदं मन्ये निर्मर्यादजनप्रियम् ॥ १९४ ॥
क्व धर्मसंहिता क्वेदमधर्मचरितं तव ।
न हि वैद्यः स्वशास्त्रज्ञः कुष्ठी मांसं निषेवते ॥ १९५ ॥
व्याचख्यानेन विप्रेण मानवीं धर्मसंहिताम् ।
व्यतिक्रान्तसवर्णेन परिणीता वरा त्वया ॥ १९६ ॥
सा चाखण्डशरीरेण सुरूपेण कलाविदा ।
यूना च काणकुण्ठाय मत्कुणाय किलार्पिता ॥ १९७ ॥
तन्माहेश्वर पृच्छामि किमर्थमिदमीदृशम् ।
त्वया कृतमकर्तव्यं युक्तं चेत्कथ्यतामिति ॥ १९८ ॥
सोऽब्रवीद्भगवन्युक्तमयुक्तं वा भवत्विदम् ।
विधेयैरविकार्यार्थाद्गुरुवाक्यादनुष्ठितम् ॥ १९९ ॥
तथा हि जामदग्न्येन दुर्लङ्घ्याद्वचनात्पितुः ।
मातुः कृत्तं शिरस्तत्र किमाह भगवानिति ॥ २०० ॥
तयोक्तं दिव्यवृत्तान्ता नादिव्यस्य निदर्शनम् ।
न हि रुद्रेण पीतेति पिबन्ति ब्राह्मणाः सुराम् ॥ २०१ ॥
न च प्राज्ञेन कर्तव्यं सर्वमेव गुरोर्वचः ।
गुरुः किं नाम न ब्रूयाद्दुःखक्रोधादिबाधितः ॥ २०२ ॥
तीव्रशूलातुरशिराः पुत्रं ब्रूयात्पिता यदि ।
शिरो मे छिन्द्धि पुत्रेति किं कार्यं तेन तत्तथा ॥ २०३ ॥
यच्च मातुः शिरः कृत्तं रामेण वचनात्पितुः ।
तत्तस्यैव प्रभावेन सद्यः संघटितं पुनः ॥ २०४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

त्वया तु गुरुवाक्येन कृताकर्तव्यकर्मणा ।
दिव्यप्रभावहीनेन तत्कथं कार्यमन्यथा ॥ २०५ ॥
इदानीमपि तामेव भवान्विनेष्यति प्रियाम् ।
गुरुवाक्यं कृतं पूर्वं यद्गतं गतमेव तत् ॥ २०६ ॥
तस्यामित्युक्तवाक्यायामसावासीन्निरुत्तरः ।
वादिवाच्ये हि निर्दोषे किं वाच्यं प्रतिवादिनः ॥ २०७ ॥
एवं च चिरमासित्वा नभोमध्यगते रवौ ।
भिक्षावेलापदेशेन तमामन्त्र्योच्चचाल सा ॥ २०८ ॥
तेन चोक्ता स्वमेवेदमृद्धिमच्च गृहं तव ।
तेनात्रैव सदाहारं करोतु भगवानिति ॥ २०९ ॥
ततस्तया विहस्योक्तं नास्तिकःस्य भवादृशः ।
असंभोज्यमभोज्यत्वादन्नं कापालिकैरपि ॥ २१० ॥
कृत्वापि तु महत्पापं पश्चात्तापं करोति यः ।
पुनःसंवरणं चासौ याति भोज्यान्नतामिति ॥ २११ ॥
एवमादि तमुक्त्वासौ गत्वा च ब्राह्मणीगृहम् ।
अपनीय च तं वेषमाचरन्मज्जनादिकम् ॥ २१२ ॥
तं च कापालिकं कल्पं सायमादाय सा पुनः ।
यज्ञगुप्तगृहं गत्वा दिनशेषमयापयत् ॥ २१३ ॥
अन्नकालं च रात्रिं च नयन्ती ब्राह्मणीगृहे ।
शेषं च यज्ञगुप्तस्य सानयद्दिवसान्बहून् ॥ २१४ ॥
कदाचिच्चाभवत्तस्यास्तृष्णावशगचेतसा ।
अकार्यमिदमेतेन कृतं कर्म द्विजन्मना ॥ २१५ ॥
तेन शक्यो मयानेतुमयं दर्शिततृष्णया ।
कार्ये हि सुलभोपाये न मुह्यन्ति सुमेधसः ॥ २१६ ॥
अथ मुक्तालतामेकामरुणां तरलांशुभिः ।
असौ विक्रापयामास तया ब्राह्मणवृद्धया ॥ २१७ ॥
हेमरूप्यं च तन्मूल्यमाहृतानाहृतं शुचि ।
ताम्रकुम्भयुगन्यस्तं सीमान्ते निहितं तया ॥ २१८ ॥
अथ धातुक्रियावादनिधिवादाश्रयैरसौ ।
आलापैश्चिरमासित्वा यज्ञगुप्तमभाषत ॥ २१९ ॥
एकरात्रं वसेद्ग्रामे पञ्चरात्रं मुनिः पुरे ।
इति प्रव्रजिताचारमेतं वेद भवानिति ॥ २२० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

एतावन्तमहं कालं वत्स राजगृहे स्थितः ।
त्यक्तप्रव्रजिताचारस्तदभवत्प्रीतिवञ्चितः ॥ २२१ ॥
गृहिणोऽपि हि सीदन्ति स्नेहशृङ्खलयन्त्रिताः ।
विरक्ताः स्वशरीरेऽपि निःसङ्गाः किं मुमुक्षवः ॥ २२२ ॥
तेन वाराणसीं गन्तुमहमिच्छामि संप्रति ।
तीर्थदर्शनतन्त्रा हि सोमसिद्धान्तवादिनः ॥ २२३ ॥
अन्यच्चाहं विजानामि दारिद्र्यव्याधिवैद्यकम् ।
महाकालमतं नाम निधानोत्पाटनागमम् ॥ २२४ ॥
मया च ध्यानखिन्नेन वनान्ते परिसर्पता ।
उज्ज्वलैर्लक्षितश्चिह्नैः केनापि निहितो निधिः ॥ २२५ ॥
यदि चास्ति मयि प्रीतिस्ततः स्वीक्रियतामसौ ।
सफलाः खलु संपर्काः साधुभिस्त्वादृशैरिति ॥ २२६ ॥
यज्ञगुप्तस्तमुत्खाय निधिं तत्सहितस्ततः ।
सधीराप्ततरच्छात्रः प्रच्छन्नं गृहमानयत् ॥ २२७ ॥
तत्र पित्रे निधानं तत्प्रीतः कथितवानसौ ।
महाकालमतज्ञात्वं तस्य कापालिकस्य च ॥ २२८ ॥
तमुवाच पिता पुत्रं त्यक्त्वा वेदाननर्थकान् ।
महाभिक्षोर्महाज्ञानं महाकालमतं पठ ॥ २२९ ॥
दिव्यं चक्षुरिदं तात महाकालमतं मतम् ।
निधिगर्भां नरो येन छिद्रां पश्यति मेदिनीम् ॥ २३० ॥
महापाशुपतस्तस्मान्महाकाल इव त्वया ।
महाकालमतस्यार्थे यत्नादाराध्यतामिति ॥ २३१ ॥
इति प्रोत्साहितस्तेन महाकालमतार्थिना ।
यज्ञगुप्तो ब्रवीति स्म प्रस्थितां कुन्दमालिकाम् ॥ २३२ ॥
अहमप्यनुगच्छामि भवन्तीं तीर्थमस्थिरम् ।
दृष्टादृष्टमहाश्रेयःकारणं मादृशामिति ॥ २३३ ॥
तया तु वार्यमाणोऽपि वाचा मन्दप्रयत्नया ।
महाकालमतप्रेप्सुरसौ नैव निवृत्तवान् ॥ २३४ ॥
अथ वाराणसीं गत्वा यज्ञगुप्ताय सा ददौ ।
रत्नं नातिमहामूल्यमिति चैनमभाषत ॥ २३५ ॥
अस्य रत्नस्य मूल्येन यथासुखमिहास्यताम् ।
न तु तारुण्यमूढेन संभाष्या गणिका त्वया ॥ २३६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

त्वादृङ्न वदशप्रायः श्रोत्रियः सकुतूहलः ।
वेश्यावश्यः स्वदाराणां यात्यवश्यमवश्यताम् ।। २३७ ।।
गणिकाडाकिनीभिश्च पीतसर्वाङ्गलोहितः ।
यज्जीवति तदाश्चर्यं क्व धर्मः क्व यशःसुखे ।। २३८ ।।
इत्यादिमादेशमसौ तदीयं
तथेत्यनुज्ञाय तथा चकार ।
आराध्यवाक्यानि हि भूतिकामाः
सेवाविधिज्ञा न विकल्पयन्ति ।। २३९ ।।

III

चतुरः पञ्च वा मासान्वाराणस्यां विहृत्य तौ ।
नैमिषं जग्मतुस्तस्माद्गङ्गाद्वारं ततः कुरून् ।। २४० ।।
कुरुभ्यः पुष्करं तत्र गमयित्वा घनागमम् ।
कार्त्तिकान्ते महापुण्यं दृष्टवन्तौ महालयम् ।। २४१ ।।
यज्ञगुप्तमथावोचदेकदा कुन्दमालिका ।
बहुद्रविणमुत्पाद्य ददामि भवते निधिम् ।। २४२ ।।
तमादाय गृहान्गच्छ दृष्टादृष्टार्थसाधनम् ।
त्रिवर्गेण हि युज्यन्ते गृहस्था गृहमेधिनः ।। २४३ ।।
अश्रुतश्रुतयो मूढा रण्डा निर्वसवोऽपि वा ।
भवन्ति खलु धर्मार्थं तीर्थयात्रापरायणा ।। २४४ ।।
अहमप्यधुना गच्छाम्यवन्तिनगरीं प्रति ।
सा हि कापालिकालीना गणिकानामिवाकरः ।। २४५ ।।
महापाशुपतास्तत्र निशातशितपट्टिशाः ।
यात्रायां किल युध्यन्ते युद्धमात्रप्रयोजनाः ।। २४६ ।।
तत्र कापालिकः कश्चिन्निहन्यादपि मां बली ।
काकतालीयमोक्षा हि शस्त्रपञ्जरचारिणः ।। २४७ ।।
उज्जयन्यां च यत्पापं दुष्कृतं कृतवानसि ।
स्वर्गवद्ब्रह्मघातेन तेन सा दुर्गमा त्वया ।। २४८ ।।
तेनायासफलं तत्र विशङ्के गमनं तव ।
प्रावृत्य च ततः पश्य सनिधिः पितराविति ।। २४९ ।।
आसीच्चास्य प्रसन्नौ मे पादावस्य महात्मनः ।
हन्त संप्रति संप्राप्तं महाकालमतं मया ।। २५० ।।
लोको हि प्राणसंदेहे प्राणधारणकारणम् ।
सर्वमप्युज्झति स्फीतं किमु ग्रन्थमनर्थकम् ।। २५१ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

चिरमाराधितश्चायं निरपेक्षः स्वजीविते ।
महाकालमतं तन्मे कथं नाम न दास्यति ॥ २५२ ॥
यं च दोषमहं तत्र कृतवान्गुरुशासनात् ।
तस्य प्रच्छादनोपायो यत्किंचिदिव तुच्छकः ॥२५३ ॥
मां देवकुलकोणेषु लीनं कालपटच्चरम् ।
परुषाकुलकेशं च न कश्चिल्लक्षयिष्यति ॥ २५४ ॥
युक्तमित्यादि निर्धार्य सोऽब्रवीत्कुन्दमालिकाम् ।
किं चान्तेवासिनां युक्तं मोक्तुमाचार्यमापदि ॥ २५५ ॥
या गतिर्भवतः सैव ममापि सहचारिणः ।
न हि गच्छति पूर्णेन्दौ कलङ्कोऽस्य न गच्छति ॥ २५६ ॥
इत्यादि वदतो वल्गु जातसंमदमानसा ।
अनुज्ञातवती तस्य गमनं कुन्दमालिका ॥ २५७ ॥
अथावन्तिपुरीं गत्वा यज्ञगुप्तमुवाच सा ।
इह भद्रवटे भद्र विनयस्व पथिश्रमम् ॥ २५८ ॥
आगच्छामि निधिं दृष्ट्वा निहितं केनचित्क्वचित् ।
यावत्तावत्त्वयोत्कण्ठा न कार्या मामपश्यता ॥ २५९ ॥
उज्जयन्यां निधानानि दुर्लभानि यतस्ततः ।
आशङ्के चिरमात्मानं परिभ्रान्तमितस्ततः ॥ २६० ॥
आयुष्मन्तः प्रजावन्तोऽपितृवन्तोऽपि वा समाः ।
न ह्यौज्जयनकाः पौराः स्थिरान्निदधते निधीन् ॥ २६१ ॥
एवमादि तमुक्त्वासौ गत्वा सिप्रासरित्तटम् ।
मुक्त्वा कापालिकाकल्पममलामकरोत्तनुम् ॥ २६२ ॥
कुन्दशुभ्रपरीधाना शङ्खस्फटिकमण्डना ।
शरद्द्यौरिव साभासीज्ज्योत्स्नाताराकुलाकुला ॥ २६३ ॥
भिन्नवर्णां च भिन्दन्ती स्तनाभ्यां कण्ठकण्ठिकाम् ।
जालशिक्यस्थितालाबूः सा प्रतस्थे सपिण्डिका ॥ २६४ ॥
ततः कापालिका मत्ताः पिबन्तो बद्धमण्डलाः ।
व्याहरन्ति स्म तामुच्चैः कुञ्चिताङ्गुलिपाणयः ॥ २६५ ॥
एह्येहि तरलापाङ्गि यस्ते कापालिकः प्रियः ।
तेन सार्धं यथाश्रद्धं पानमासेव्यतामिति ॥ २६६ ॥
ततस्तत्रापि सा तेभ्यः प्रकृत्या प्रतिभावती ।
ताननतिद्रुतया गत्या जगाम च जगाद च ॥ २६७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

पश्यन्तीं च रमणीयां स्पृश्यमानां च भीषणाम् ।
अलं भगवतां दृष्ट्वा मां दृष्टिविषकन्यकाम् ।। २६८ ।।
पतिर्मम हि गन्धर्वः क्रूरताजितराक्षसः ।
ईर्ष्यावानप्रमत्तश्च सदा रक्षति मामसौ ।। २६९ ।।
तेन मामभियुञ्जाना कन्दर्पशरताडिता ।
यमेनेव क्षयं नीता कोटिर्युष्मादृशामिति ।। २७० ।।
ततः कापालिकैरुक्तमुक्तं यदनया श्रिया ।
तन्न केवलमेतस्यामधिकं चोपपद्यते ।। २७१ ।।
त्रैलोक्येऽनिद्रताहेतोरस्याः कान्ताकृतेः कृते ।
आश्चर्यं यन्न युध्यन्ते ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।। २७२ ।।
तस्माद्गन्धर्वमन्यं वा कंचित्त्रैलोक्यसुन्दरम् ।
अनुगृह्णातु सस्नेहैरियमालोकितैरिति ।। २७३ ।।
ततः सा परिकर्षन्ती सपाषण्डिगणा पुरीम् ।
आशीःकलकलोन्नीतमगच्छद्भवनं पितुः ।।२७४ ।।
हृष्टार्थे वर्गसंबाधं सप्तकक्षं प्रविश्य तत् ।
मातुर्वासगृहद्वारि भिक्षां देहीति चाब्रवीत् ।। २७५ ।।
गृहाद्गृहीतभिक्षा च निर्याय परिचारिका ।
आशिरश्चरणाङ्गुष्ठमपश्यत्कुन्दमालिकाम् ।। २७६ ।।
चिराच्च प्रत्यभिज्ञाय घ्नती सहृदयं शिरः ।
प्रविश्य कथयामास स्वामिन्यै शनकैरसौ ।। २७७ ।।
उत्सन्नासि विनष्टासि यस्यास्ते धरणीधृता ।
शिरीषमालिकालोला दुहिता कुन्दमालिका ।। २७८ ।।
सा हि कापालिकाकल्पकलङ्कां दधती तनुम् ।
इयं तिष्ठति ते द्वारि स्वयं वा दृश्यतामिति ।। २७९ ।।
इदमाकर्ण्य निष्क्रान्ता सा तां दृष्ट्वा तथाविधाम् ।
वाच्यतामनपेक्ष्यैव स्नेहादेतच्चकार सा ।। २८० ।।
बिभेद लवशः पिच्छं कपालं च कपालशः ।
चिच्छेद गुडिकां शश्वत् शङ्खस्फटिकमण्डनम् ।। २८१ ।।
पाटयित्वा च तां तस्यास्तन्तुशः कण्ठकण्ठिकाम् ।
मङ्गलस्नानशुद्धान्तां शुद्धान्तमनयत्ततः ।। २८२ ।।
तत्रैनामब्रवीन्माता मातर्विश्रब्धमुच्यताम् ।
किमेतदेवमेवेति सा ततस्तामभाषत ।। २८३ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अकस्माद्भ्रान्तिरम्बायाः कथं तव सुता सती ।
असतीभिरपि क्षिप्तं चरेत्कापालिकव्रतम् ॥ २८४ ॥
आस्तां तावत्कथा चेयं तातपादानिहाह्वय ।
अस्ति मे गुरु कर्तव्यं साध्यते तच्च तैरिति ॥ २८५ ॥
अथ सागरदत्तस्तामालोक्य व्याहृतागतः ।
किं किमेतत्कथं चेति शशङ्के विषसाद च ॥ २८६ ॥
तं च दृष्ट्वा तथाभूतमत्रस्ता कुन्दमालिका ।
आश्वासयितुमालिङ्ग्य ववन्दे विजहास च ॥ २८७ ॥
अब्रवीच्चैनमाश्वस्तमास्ते भद्रवटाश्रमे ।
जामाता तव स स्यालैस्तस्मादानाय्यतामिति ॥ २८८ ॥
तदादिष्टैश्च संरब्धैर्गृहीतः स्यालकैरसौ ।
लब्धोऽसि पुत्रचौरेति मृषा परुषभाषिभिः ॥ २८९ ॥
किं तिष्ठसि शठोत्तिष्ठ प्रतिष्ठ स्वपुरं प्रति ।
त्वामाहूयति राजेति सस्मिताश्चैनमब्रुवन् ॥ २९० ॥
ततस्तान्प्रत्यभिज्ञाय संभाव्य वधबन्धने ।
मानस्तोकमृचं जप्त्वा शिखाबन्धं चकार सः ॥ २९१ ॥
ससान्त्वं चाब्रवीदङ्ग क्षणमेतदुदीक्ष्यताम् ।
मम कापालिको मित्रं यावदायात्यसाविति ॥ २९२ ॥
स तैस्तारं विहस्योक्तस्त्वं यन्मित्रमुदीक्षसे ।
स गतः प्रथमं तत्र तेनैव ग्राहितो भवान् ॥ २९३ ॥
निष्प्रयोजनसौहार्दा वचःसदृशचेतसः ।
सुहृदोऽपि विरज्यन्ते खलानां त्वादृशामिति ॥ २९४ ॥
तं विषण्णं प्रहृष्टास्ते मूकं वहुपटुस्वनाः ।
गृहीत्वा गृहमाजग्मुः प्रीतबन्धुजनावृतम् ॥ २९५ ॥
तत्र सागरदत्तेन प्रीतिकण्टकितत्वचा ।
परिष्वक्तस्य जामातुः सप्राणमभवद्वपुः ॥ २९६ ॥
कृतार्घादिसपर्यश्च स निर्वर्तितभोजनः ।
अध्यशेत महाशय्यां रम्यमण्डपसंस्तृताम् ॥ २९७ ॥
तत्रास्य श्वशुरौ स्यालाः स्यालभार्याश्च सात्मजाः ।
आप्ताश्च श्रेष्ठिनः पौराः परितः समुपाविशन् ॥ २९८ ॥
साथागच्छद्वणिक्कन्या मधुराभरणक्वणा ।
वाचालकलहंसेव निष्कलङ्काम्बरा शरत् ॥ २९९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

गुरवः सत्कृता मूर्ध्ना वाचा सवयसस्तया ।
यज्ञगुप्तः पुनर्दृष्ट्या सरागाञ्जनगर्भया ॥ ३०० ॥
अध्यास्य च पुरः पित्रोरसौ वामनमासनम् ।
विवाहादियथावृत्तमात्मवृत्तं न्यवेदयत् ॥ ३०१ ॥
आसीच्च यज्ञगुप्तस्य धिग्धिङ्मे विफलाः कलाः ।
द्व्यङ्गुलप्रज्ञया योऽहं वञ्चितः कुलकन्यया ॥ ३०२ ॥
अथ वा द्व्यङ्गुलप्रज्ञाः पुरुषा एव मादृशाः ।
कुशाग्रीयधियो योषा यासां कर्मेदमीदृशम् ॥ ३०३ ॥
किमतः परमाश्चर्यं यन्नागरिकयानया ।
तिष्ठतां गतिसंस्थाने स्वरोऽपि परिवर्तितः ॥ ३०४ ॥
विराटनगरे पार्थैः कथं मूढात्मभिः स्थितम् ।
इति ये विचिकित्सेयुस्तेषामेषा निदर्शनम् ॥ ३०५ ॥
सर्वथा गुरुवाक्येन यन्मया चरितं महत् ।
तस्मादस्म्यनयैवाद्य मोचितः पातकादिति ॥ ३०६ ॥
वृत्तान्तं चैतदाकर्ण्य प्रहृष्टेन महीभृता ।
सहजामातृकानीता स्वगृहं कुन्दमालिका ॥ ३०७ ॥
तस्मिन्बहुमहाग्रामं दानं बहुसुवर्णकम् ।
स दत्त्वा यज्ञगुप्ताय सस्मितस्तामभाषत ॥ ३०८ ॥
यथा द्विजातिकर्मभ्यो न हीयेत पतिस्तव ।
त्वया धीरतया पुत्रि तथा संपाद्यतामिति ॥ ३०९ ॥
तयातिधैर्याङ्कुशवारितेर्ष्यया द्विजातिकन्यां परिणायितः पतिः ।
न हि क्षितीशानविलङ्घ्यशासनान्
विलङ्घयन्ति प्रियजीवितश्रियः ॥ ३१० ॥
द्विजातिकन्यां रतिपुत्रकाम्यया सुखाय शुद्धाय च कुन्दमालिकाम् ।
निषेवमानः सुकृतं च संततं निनाय विप्रः सफलं समाशतम् ॥ ३११ ॥
पौगण्डाय वितीर्णयापि विधिना यस्माद्वणिक्कन्यया
चित्रोपायपरंपराचतुरया प्राप्तः पतिर्वाञ्छितः ।
संतोषक्षतसत्त्वसत्त्वदयितः संसेवितः कातरैस्
तस्मात्पौरुषमारुतेन बलिना दैवाद्रिरुन्मूलितः ॥ ३१२ ॥

इति प्रियदर्शनालाभे पुरुषकारकथा ॥ २२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

Digitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

त्रयोविंशः सर्गः

इत्याख्याय कथितौ च मिथः प्रव्रजितौ गतौ ।
द्रुतप्रवहणारूढो गोमुखश्च परागतः ॥ १ ॥
मामवोचत्स वन्दित्वा प्रीतिदासः पुनर्वसुः ।
सर्वनागरकश्रेणिग्रामणीर्दृश्यतामिति ॥ २ ॥
अथ प्रणतमद्राक्षमनुल्बणविभूषणम् ।
युवानमपि वैनीत्याल्लज्जितस्थविरं नरम् ॥ ३ ॥
गोमुखाख्यातमाहात्म्यं तं चालिङ्गितवानहम् ।
संभावितगुणाः सद्भिरर्हन्त्येव च सत्क्रियाम् ॥ ४ ॥
अथ यानं समारुह्य तत्पुनर्वसुवाहकम् ।
सांयात्रिक इवाम्भोधिं तदावासमवातरम् ॥ ५ ॥
सेविताहारपर्यन्तशरीरस्थितिसाधनः ।
दिनशेषं नयामि स्म गीतिश्रुतिविनोदनः ॥ ६ ॥
ततः सुप्तजने काले पृष्टवानस्मि गोमुखम् ।
कथमेष त्वया प्राप्तः सुहृदित्यथ सोऽब्रवीत् ॥ ७ ॥
श्रूयतामस्त्यहं युष्मान्वन्दित्वा पुनरागतः ।
न च कंचन पश्यामि योग्यमाश्रयदायिनम् ॥ ८ ॥
ततश्चिन्तितवानस्मि धनविद्यादिदायिनाम् ।
संभवः सर्वसाधूनां नास्ति राजकुलादृते ॥ ९ ॥
योगक्षेमप्रयुक्ता हि प्रायः सज्जनसंसदः ।
राजद्वारं विगाहन्ते समुद्रमिव सिन्धवः ॥ १० ॥
राजद्वारं ततो गत्वा याचिष्ये कंचिदाश्रयम् ।
राजद्वारं हि कार्याणां द्वारमुक्तं बुधैरिति ॥ ११ ॥
निग्रहानुग्रहप्राप्तलोककोलाहलाकुलम् ।
तद्गत्वा स्मृतवानस्मि प्रेताधिपधनाधिपौ ॥ १२ ॥
महामनुष्यचरितः पुरुषोऽयं विभाव्यते ।
आश्रयप्रार्थना तस्मान्नास्मिन् संपद्यते मृषा ॥ १३ ॥
अयमन्यः सुवेषोऽपि कीनाशविरसाकृतिः ।
तेन संभाव्यते नास्मात्प्रार्थनाफलमण्वपि ॥ १४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

पुरुषं पुरुषं तत्र चिरमित्थं विचारयन् ।
अभ्यन्तरात्प्रतीहारं दृष्टवानस्मि निर्गतम् ॥ १५ ॥
स्वस्तिकारनमस्कारज्योत्कारान् स च कार्यिणाम् ।
प्रतिमानितवान् सर्वान् सकृन्नमितमस्तकः ॥ १६ ॥
अथ विज्ञापनामात्रं पश्यद्भिः कार्यसाधनम् ।
कार्यिभिर्युगपत्तत्र कार्यविज्ञापना कृता ॥ १७ ॥
तेभ्यस्तेनापि सामान्यमेकमेवोत्तरं कृतम् ।
भवतः सुमुखो राजा मा त्वरिष्ट भवानिति ॥ १८ ॥
स प्रतीहारवेषं च वारबाणादिमङ्गतः ।
अवतार्य समीपस्थे न्यस्तवान्परिचारके ॥ १९ ॥
तं च दृष्ट्वा समाप्तैव समाश्रयगवेषणा ।
न हि दृष्टसुवर्णाद्रिः ताम्रं धमति वातिकः ॥ २० ॥
स्वस्तिकृत्वा ततस्तस्मै स्वगृहान्प्रतिगच्छते ।
मां मुहुः पश्यता प्रीत्या तेनैव सहितोऽगमम् ॥ २१ ॥
गृहे च कृतसत्कारमसौ मामनुयुक्तवान् ।
आगच्छति कुतः किं वा मदिच्छति भवानिति ॥ २२ ॥
मयोक्तं भ्रातरावावां द्विजौ द्वावागमार्थिनौ ।
विद्यास्थानमिदं श्रुत्वावन्तिदेशात्समागतौ ॥ २३ ॥
इह वासितुमिच्छावो युष्मत्कृतपरिग्रहौ ।
बलवत्तरगुप्तो हि कृशोऽपि बलवानिति ॥ २४ ॥
तेनोक्तं त्वादृशामेतद्गुणग्रहणकाङ्क्षिणाम् ।
अग्राम्यालापरूपाणां स्वगृहं भवतामिति ॥ २५ ॥
मुहूर्तं तत्र चासीनः श्रुतवानहमुत्थितम् ।
क्षुभिताम्भोधिकल्लोलकोलाहलमिव क्षणम् ॥ २६ ॥
मां तदाकर्णनोत्कर्णमसौ सस्मितमुक्तवान् ।
किं त्वमेतन्न वेत्थेति न वेदेति मयोदितम् ॥ २७ ॥
अयं पुनर्वसुर्नाम दाता वाणिजदारकः ।
वृतः कितवसंघेन दीव्यति द्यूतमण्डपे ॥ २८ ॥
यदा विजयते द्यूते स सर्वं द्रविणं तदा ।
वितरत्यर्थिवर्गाय तस्यैष तुमुलो ध्वनिः ॥ २९ ॥
जीयमाने पुनस्तस्मिन्जानुमूर्धस्थमस्तकाः ।
विषादमुषितालापा ध्यायन्ति शिवमर्थिनः ॥ ३० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

यदि कौतूहलं तत्र ततोऽसौ दृश्यतामिति ।
प्रतीहारेण कथिते ततश्चिन्तितवानहम् ॥ ३१ ॥
नीतिविद्यावयोवृद्धैरमात्यैः किं प्रयोजनम् ।
येषां यन्त्रितवाक्कायैरग्रतो दुःखमास्यते ॥ ३२ ॥
यः समानवयःशीलो मुक्तहस्तः सकिंचन ।
व्यसनी च स्वतन्त्रश्च सोऽस्माकमधुना सुहृत् ॥ ३३ ॥
तस्माद्द्यूतसभामेव यामि द्रष्टुं पुनर्वसुम् ।
निर्धार्येति तमामन्त्र्य द्यूतकारसभामगाम् ॥ ३४ ॥
साकीर्णा देवनव्यग्रैः सभा कितवचन्द्रकैः ।
सरसीवामिषास्वादगृद्धैर्वककदम्बकैः ॥ ३५ ॥
तत्रान्यतमयोरक्षान्दीव्यतोरक्षधूर्तयोः ।
अक्षः कोणेन पतितः संदिग्धपदपञ्चकः ॥ ३६ ॥
पञ्चकोऽयं पदं नेदं पदमेतन्न पञ्चकः ।
इति जाता तयोः स्पर्धा परस्परजयैषिणोः ॥ ३७ ॥
तयोरेकतरेणोक्तं मध्यस्थः पृच्छ्यतामिति ।
प्रत्युक्तमितरेणापि यथेच्छसि तथास्त्विति ॥ ३८ ॥
अथैकः पुरुषः प्रांशुः पृष्टस्ताभ्यामनागरः ।
कतरत्पश्यसि स्पष्टं पदपञ्चकयोरिति ॥ ३९ ॥
तत्र चान्यतमेनोच्चैरुक्तमुत्क्षिप्तपाणिना ।
दीर्घत्वादेष निर्बुद्धिरतोऽन्यः पृच्छ्यतामिति ॥ ४० ॥
ततः पृष्टोऽपरो ह्रस्वः सोऽपि तेन निवारितः ।
नेदृशाः प्रश्नमर्हन्ति बहुदोषा हि खट्वकाः ॥ ४१ ॥
अथ मां दृष्टवन्तौ तौ पृष्टवन्तौ च सादरम् ।
साधो यदि न दोषोऽस्ति ततो नौ छिन्द्धि संशयम् ॥ ४२ ॥
त्वं न दीर्घो न च ह्रस्वस्तस्मात्प्राज्ञो न दुष्टधीः ।
तेन मध्यप्रमाणत्वाद्गच्छ मध्यस्थतामिति ॥ ४३ ॥
चिन्तितं च मया कष्टः खलसंदिग्धनिर्णयः ।
पारद्रविणगृद्धेषु कितवेषु विशेषतः ॥ ४४ ॥
अवश्यं तु कलाज्ञानं ख्यापनीयं कलाविदा ।
अप्रकाशं हि विज्ञानं कृपणार्थनिरर्थकम् ॥ ४५ ॥
न च द्यूतकलान्यत्र कितवेभ्यः प्रकाश्यते ।
न हि प्रयुञ्जते प्राज्ञाः वेशादन्यत्र वैशिकम् ॥ ४६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

द्यूते जेष्यति यश्चात्र स मे मित्रं भविष्यति ।
धनवन्मित्रलाभं हि निधिलाभादिकं विदुः ॥ ४७ ॥
इत्यादि बहु निश्चित्य पुरस्तेषां सविस्तरम् ।
अक्षाष्टापदशारीणामाख्यं भूमेश्च लक्षणम् ॥ ४८ ॥
ततः संदिग्धपातस्य तस्याहं कोणपातिनः ।
सुपिष्टमिष्टकाक्षोदमक्षस्योपरि दत्तवान् ॥ ४९ ॥
अथासाविष्टकाक्षोदः पदस्योपरि योऽपतत् ।
सोऽपतत्सकलो भूमौ पञ्चकस्योपरि स्थितः ॥ ५० ॥
ततस्तानुक्तवानस्मि यो भागः पञ्चकाङ्कितः ।
तस्योत्तानत्वमुत्कृष्टं क्षोदस्तत्र यतः स्थितः ॥ ५१ ॥
एतावन्मम विज्ञानमित्युक्त्वावस्थिते मयि ।
अहो साध्विति निर्घोषः समन्तात्सहसोत्थितः ॥ ५२ ॥
ततस्तत्रोदितं कैश्चिदयमक्षविशारदौ ।
ध्रुवं विजयते दूरान्नलकुन्तीसुताविति ॥ ५३ ॥
तेऽपरैः कुपितैरुक्ता जितौ नलयुधिष्ठिरौ ।
अयं जयति जेतारावपि पुष्करसौबलौ ॥ ५४ ॥
इति प्रशस्यमानं मां तिर्यग्दृष्ट्वा समत्सरः ।
पदवादी जितो योऽसावसौ मन्थरमुक्तवान् ॥ ५५ ॥
येषां द्यूतपणाभावस्ते किमर्थमिहासते ।
द्यूतस्थाने हि किं कृत्यं प्रवीणैः प्राश्निकैरिति ॥ ५६ ॥
आसीच्च मम कस्मान्मां कौलटेयः क्षिपत्ययम् ।
योऽहं त्रैलोक्यसारेण पणेन पणवानिति ॥ ५७ ॥
अथ निक्षिप्य सक्रोधं यौष्माकं भूषणं भुवि ।
एहि दीव्याव मित्रेति तमहं धूर्तमुक्तवान् ॥ ५८ ॥
स च धूर्तैरलंकारः प्रसर्पद्बहलप्रभः ।
दृष्टस्तृष्णाविशालाक्षैः पतंगैरिव पावकः ॥ ५९ ॥
अथासौ क्रोधलोभाभ्यामक्षधूर्तः प्रतारितः ।
मया सह ससंरम्भमक्षानारब्ध देवितुम् ॥ ६० ॥
तेन चाहं त्रिभिः पातैरनक्षकुशलः किल ।
प्रबद्धैर्गर्वगृद्धेन सहस्रत्रितयं जितः ॥ ६१ ॥
ततस्तत्सकृदुन्मोच्य सहस्रत्रितयं मया ।
लक्षमेकेन पातेन जितः स कितवाधमः ॥ ६२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

विजयाज्जृम्भितोत्साहः शङ्कितश्च पराजयात् ।
न विरन्तुं न वा रन्तुमसावशकदाकुलः ॥ ६३ ॥
दीव्य वा देहि वा लक्षं सौम्येति च मयोदितः ।
वैलक्ष्याद्घट्टयन्नक्षान्न किंचित्प्रतिपन्नवान् ॥ ६४ ॥
एतस्मिन्नन्तरे भृत्यं स्वमवोचत्पुनर्वसुः ।
कितवोऽयमिदं लक्षमचलं दाप्यतामिति ॥ ६५ ॥
मां चायं स्वं गृहं नीत्वा हर्षादृजुतनूरुहः ।
तथा पूजितवान्देवं हरं दत्तवरं यथा ॥ ६६ ॥
मां चावोचद्धनं यत्तद्भवद्भिः कितवार्जितम् ।
तदुद्ग्राह्येदेमानीतं लक्षं ते गृह्यतामिति ॥ ६७ ॥
मयाप्युक्तमुपान्ते यद्द्रविणं त्वत्परिग्रहात् ।
साधितं भवता यच्च तस्य स्वामी भवानिति ॥ ६८ ॥
उक्तं चानेन यन्नाम युष्माभिः स्वयमर्जितम् ।
स्वामिनो यूयमेवास्य धनस्येत्यत्र का कथा ॥ ६९ ॥
यदपीदं मयावाप्तं युष्मत्स्वामिकमेव तत् ।
अधिगच्छति यद्दासो भर्तुरेव हि तद्धनम् ॥ ७० ॥
यच्च पृच्छामि तन्मह्यं प्रसादे सति कथ्यताम् ।
भूतलं यूयमायाताः किं निमित्तं त्रिपिष्टपात् ॥ ७१ ॥
मन्ये सत्यपि देवत्वे भवद्भिः क्रीडयाहृतैः ।
आकारान्तरनिर्माणं नात्यन्तमनुशीलितम् ॥ ७२ ॥
तथा च वर्णसंस्थानकलाविज्ञानसंपदः ।
दृष्टाः केन मनुष्येषु यादृशो भवतामिति ॥ ७३ ॥
तेन यत्सत्यमित्युक्ते दुःखमाशितवानहम् ।
दूरेण ह्यतिनिन्दाया दुःखहेतुरतिस्तुतिः ॥ ७४ ॥
वाराणसीप्रवेशेषु प्रतीहाराय पृच्छते ।
यन्मया कार्यमाख्यातं तदेवास्मै निवेदितम् ॥ ७५ ॥
अथानेनोक्तमाश्चर्यं ज्येष्ठस्य जगतां गुणैः ।
त्वादृशस्यापि यो ज्येष्ठः कीदृशः स भविष्यति ॥ ७६ ॥
किं वानेन विमर्देन ज्येष्ठस्तिष्ठति यत्र सः ।
सर्वतीर्थाधिके देशे तं प्रापयत मामिति ॥ ७७ ॥
अथैनमहमादाय गतवान्भवदन्तिकम् ।
यच्चोत्तरमतस्तत्र प्रत्यक्षं भवतामपि ॥ ७८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

इति क्षिप्रमयं लब्धो मया वः परिचारकः ।
न हिंसन्ति न सर्वत्र श्रियः पुण्यवतामिति ॥ ७९ ॥
ततस्तमुक्तवानस्मि विपदस्तेन दुर्लभाः ।
फलं सुचरितस्यैव हृदयं यस्य गोमुखः ॥ ८० ॥
किं तु संश्रयमात्रेण पीडनीयः पुनर्वसुः ।
परान्नं हि वृथाभुक्तं दुःखायैव सतामिति ॥ ८१ ॥
एवमादिभिरालापैरर्धमर्धं च निद्रया ।
नीतवानस्मि यामिन्याः प्रातश्चागात्पुनर्वसुः ॥ ८२ ॥
तं च वन्दितमत्पादमवोचदिति गोमुखः ।
बल्लवः कुशल कश्चित्कुतश्चन गवेष्यताम् ॥ ८३ ॥
त्वदन्यस्य गृहे नान्नमर्यज्येष्ठेन सेवितम् ।
परपाकनिवृत्ता हि साधुवृत्ता द्विजातयः ॥ ८४ ॥
आदराराधितश्चायं त्वदीयं परिभुक्तवान् ।
आराधनानुरोधो हि चरितं महतामिति ॥ ८५ ॥
प्रत्याख्यानविचित्तस्तु तमाह स्म पुनर्वसुः ।
यद्येवं जगदीशानां किं नास्ति भवतामिति ॥ ८६ ॥
अचिराच्च तदानीतौ संभाव्यगुणसंपदौ ।
आकारक्षिप्तनासत्यावपश्यं पुरुषौ पुरः ॥ ८७ ॥
तौ च मां चिरमालोक्य वदनं च परस्परम् ।
प्रसार्य सभुजान्पादाञ्जयेत्युक्त्वा भुवं गतौ ॥ ८८ ॥
तौ चाहूय मयायातौ स्पृष्टपृष्ठौ सभाजितौ ।
वन्दित्वा पुनरब्रूतां ब्रूत किं क्रियतामिति ॥ ८९ ॥
ततस्तौ गोमुखेनोक्तौ भवन्तौ किल बल्लवौ ।
सत्यं चेदिदमार्यस्य पाकः संसाध्यतामिति ॥ ९० ॥
तौ च प्रीतौ प्रतिज्ञाय निकर्त्य नखमूर्धजान् ।
स्नातौ सोष्णीषमूर्धानौ महानसमगच्छताम् ॥ ९१ ॥
अथ वा तिष्ठति व्यासः समासः श्रूयतामयम् ।
सर्वा ताभ्यामपूर्वेव प्रक्रिया संप्रसारिता ॥ ९२ ॥
यावत्या चापरः स्थालीमधिश्रयति बल्लवः ।
तावत्या वेलया ताभ्यां पाक एव समापितः ॥ ९३ ॥
ततो निर्वर्तितस्नानदेवतानलतर्पणः ।
आहारस्थानमध्यासि विप्रपङ्क्तिनिरन्तरम् ॥ ९४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

पञ्च तित्तिरयः पक्वाश्चत्वारः कुक्कुटा इति।
आहारो यैः प्रशस्तस्तैरशितं प्राकृताशनम् ॥ ९५ ॥
आहारं यदि सेवेरन् सकृत्तममृताशनम्।
समुत्सृष्टामृताहारा भवेयुर्नामरास्तदा ॥ ९६ ॥
ततः समापिताहारः कर्णे गोमुखमब्रवम्।
सूदाभ्यां भुक्तभक्ताभ्यामयुतं दीयतामिति ॥ ९७ ॥
स गत्वा सहितस्ताभ्यां चिराच्चागत्य केवलः।
स्मितसंसूचितप्रीतिरुपाक्रमत भाषितुम् ॥ ९८ ॥
मया यावुदितावेतौ न युवामेतदर्हथः।
अवस्थासदृशं किं तु यत्किंचिद्गृह्यतामिति ॥ ९९ ॥
तयोरेकतरेणाथ भर्तुर्दौःस्थित्यवर्तिनः।
न युक्तं धनमादातुमावाभ्यामिति भाषितम् ॥ १०० ॥
स क्रुद्धेनेतरेणोक्तो धिक्त्वां दीनतराशयम्।
जितत्रैलोक्यवित्तेशं वित्तेशं योऽनुकम्पसे ॥ १०१ ॥
महापद्मसहस्राणि यत्प्रसादाद्विमानिनाम्।
सुस्थितानि भविष्यन्ति दौःस्थित्यं तस्य कीदृशम् ॥ १०२ ॥
प्रयच्छत्ययुतं यश्च पाकस्यैकस्य निष्क्रयम्।
दुःस्थितस्तादृशो यस्य सुस्थितस्तस्य कीदृशः ॥ १०३ ॥
एवमादि ब्रुवन्नेव स माल्यमिव तद्धनम्।
धारयित्वा क्षणं मूर्ध्ना प्रस्थाय प्राप्तवान्गृहम् ॥ १०४ ॥
अथैनं पृष्टवानस्मि पटुकौतूहलाकुलः।
दिव्यमैश्वर्यमागामि कथं वेद भवानिति ॥ १०५ ॥
ततस्तेनोक्तमस्यैव ब्रह्मदत्तस्य भूपतेः।
शतयज्ञाधिकश्रीकः पञ्चयज्ञः पिताभवत् ॥ १०६ ॥
चिकित्सासूदशास्त्रज्ञः शिल्पित्वेऽप्यशठोऽभवत्।
द्वितीय इव तस्यात्मा देववानिति वल्लवः ॥ १०७ ॥
शरीरमेतदायत्तं ममेति कृतबुद्धिना।
राज्ञा तस्मै स्वराज्यस्य दशमोंऽशः प्रकल्पितः ॥ १०८ ॥
नन्दोपनन्दनामानौ तस्य सूदपतेः सुतौ।
ईदृशाकारविज्ञानावावामेव च विद्धि तौ ॥ १०९ ॥
बालाभ्यामेव चावाभ्यां सूदशास्त्रचिकित्सिते।
सहज्ञानप्रयोगाभ्यां कुलविद्येति शिक्षिते ॥ ११० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

एकदा नौ पितावोचत्पुत्रकौ शृणुतं हितम् ।
श्रोतारं गुरुवाक्यानां न स्पृशन्ति विपत्तयः ॥ १११ ॥
पदवाक्यप्रमाणानि काव्यानि विविधानि च ।
भवद्भ्यां शिक्षितव्यानि चित्रादिश्च कलागणः ॥ ११२ ॥
कदाचिदजितं जेतुं यातो यातव्यमण्डलम् ।
शास्त्रकाव्यकथालापैर्विनोदं प्रभुरिच्छति ॥ ११३ ॥
विज्ञाय तु तदास्थानमसंनिहितपण्डितम् ।
विनोदं तस्य कुर्यातं शास्त्रालापादिभिर्युवाम् ॥ ११४ ॥
प्रगल्भाः प्रतिभावन्तो बहुवृत्तान्तपण्डिताः ।
प्रकाशितमनोवृत्तैर्भृत्याः क्रीडन्ति भर्तृभिः ॥ ११५ ॥
एकविद्यः पुनस्तत्र प्रगल्भोऽपि तपस्विकः ।
स्वविद्यालापपर्यायखिन्नश्चिरमुदीक्षते ॥ ११६ ॥
अभ्यस्तबहुविद्यश्च निर्विपर्यासमानसः ।
गतसंशयदुःखत्वात्सुखिनां परमेश्वरः ॥ ११७ ॥
उत्साहेन च शिक्षेथामायुरैश्वर्यलक्षणम् ।
दीर्घायुर्वित्तवन्तो हि संसेव्याः सेवकैरिति ॥ ११८ ॥
तच्च पित्राज्ञयाशेषमावाभ्यामनुशीलितम् ।
रम्यास्वादं च पथ्यं च कोऽवमन्येत भेषजम् ॥ ११९ ॥
तद्विद्याधरचक्रस्य चक्रवर्ती भविष्यति ।
ज्यैष्ठचन्द्रसहस्रांशुदीर्घायुश्चेति नौ मतिः ॥ १२० ॥
तेन प्रसारिताङ्गाभ्यामावाभ्यामेष वन्दितः ।
न हि वन्दनसामान्यमर्हन्ति बहुवन्दिताः ॥ १२१ ॥
बहवो हीह तिष्ठन्ति ब्राह्मणास्तीर्थकुक्कुटाः ।
शिरःस्पन्दनमात्रेण तानावां पूजयावहे ॥ १२२ ॥
तस्माद्यस्मादसङ्गेन सर्वत्रागमचक्षुषा ।
ज्येष्ठस्य दृष्टमैश्वर्यमतः श्रद्धीयतामिति ॥ १२३ ॥
प्रज्ञप्तिकौशिकसुतप्रमुखैर्यदुक्तं
नन्दस्य निश्चिततरं वचनात्तदासीत् ।
भावं हि संशयतमःपटलापिनद्धम् ।
उद्भावयन्त्यवितथा वचनप्रदीपाः ॥ १२४ ॥

इति बृहत्कथायां श्लोकसंग्रहे प्रियदर्शनालाभे नन्दोपनन्दकथा ॥२३॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

चतुर्विंशः सर्गः

अथ नन्दोपनन्दाभ्यां सेव्यमानः स्वकर्मणा ।
पुनर्वसुगृहे स्तोकान्दिवसानवसं सुखी ॥ १ ॥
कदाचिन्मन्दिराग्रस्थः कुर्वन्नाशावलोकनम् ।
श्रमणां दृष्टवानस्मि शिष्यासंघपुरःसरीम् ॥ २ ॥
कविभिस्तैरनात्मज्ञैर्बुद्धिरायास्यते वृथा ।
ये तस्या वर्णसंस्थाने वर्णयन्ति हृतत्रपाः ॥ ३ ॥
सर्वथा तं विधातारं धिग्यर्किंचनकारिणम् ।
येनाकारविरुद्धोऽस्यामाचारो दुर्भगः कृतः ॥ ४ ॥
सर्वो हि विनियोगार्थमर्थः सर्वेण सृज्यते ।
घटयित्वा घटः केन लोष्टेन शकलीकृतः ॥ ५ ॥
धात्रा पुनरियं सृष्टा कोमलेव मृणालिनी ।
शोषिता तुहिनेनेति धिक्तस्य खलतामिति ॥ ६ ॥
ततस्तां चिरमालोक्य निर्निमिषेण चक्षुषा ।
गोमुखः स्फुरितोत्साहः पृच्छति स्म पुनर्वसुम् ॥ ७ ॥
अलंकृतपुरीमार्गैरूरुगौरवमन्थरैः ।
एषा प्रव्रजिता भद्र क्व गच्छति गतैरिति ॥ ८ ॥
तेनोक्तमृषिदत्तेयमार्हतं धर्ममास्थिता ।
वीतरागतया सिद्धानतिशेते जिनानपि ॥ ९ ॥
एषा बालसखीं दृष्ट्वा सततं राजदारिकाम् ।
कन्यकान्तःपुरादेति याति स्वशयनासनम् ॥ १० ॥
इत्यादि कथयित्वासावृषिदत्तामवन्दत ।
अम्बिके सहशिष्यायास्ते नमोऽस्तु नमोऽस्त्विति ॥ ११ ॥
तं च प्रव्रजितावोचदसंभाष्यो भवानिति ।
किमर्थमिति तेनोक्ते तयोक्तमवधीयताम् ॥ १२ ॥
ज्ञानाधिक्षिप्तसर्वज्ञौ रूपविस्मारितस्मरौ ।
द्विजौ ज्येष्ठकनिष्ठाख्यौ त्वद्गृहे किल तिष्ठतः ॥ १३ ॥
तत्संदर्शनसंभाषाजनितं च सुखं त्वया ।
द्रविणं कृपणेनेव प्रच्छन्नमुपभुज्यते ॥ १४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

सुहृत्साधारणं यस्य सुखं स परमं सुखी।
सुखसंवरणायासाद्विपरीतस्तु दुःखितः ॥ १५ ॥
सुहृद्भिः कुपितैस्तस्मादसंभाव्यः कृतो भवान्।
तेषामत्रानयोपायः समर्थश्चिन्त्यतामिति ॥ १६ ॥
अथोच्चैर्गोमुखेनोक्तमचिरेण पुनर्वसुः।
.... ॥ १७ ॥
.... ।
सहनन्दोपनन्दश्च जिनायतनमण्डपम् ॥ १८ ॥
अर्हंतस्तत्र वन्दित्वा संघं चीवरवाससम्।
ऋषिदत्तां च तद्दत्ते विष्टरे समुपाविशम् ॥ १९ ॥
अवलम्बितबाहुस्तु मुक्तकक्षश्च गोमुखः।
स्थित्वा देवकुलद्वारे जिनस्तोत्रमुदाहरत् ॥ २० ॥
नमोऽस्तु सर्वसिद्धेभ्यः साधुभ्यश्च नमोऽस्तु वः।
ऋषभप्रमुखेभ्यश्च सर्वज्ञेभ्यो नमोऽस्त्विति ॥ २१ ॥
साधु श्रावक धन्योऽसि यः सर्वज्ञं नमस्यसि।
इत्यादि बहु निर्ग्रन्थाः प्रीत्यास्तुवत गोमुखम् ॥ २२ ॥
अथायमृषिदत्तायाः पादौ गाढं निपीडयन्।
अब्रवीत्सुप्रसन्नौ मे भवन्तौ भवतामिति ॥ २३ ॥
तया त्वस्य प्रयुक्ताशीरस्माकं लघुशासने।
श्रावकस्यापि संवाद्या प्रतिपत्तिर्भवत्विति ॥ २४ ॥
अथोक्तमुपनन्देन वीणागोष्ठी प्रवर्त्यताम्।
एष संनिहितः संघः सकलः सुहृदामिति ॥ २५ ॥
अन्येनोक्तमनायाते प्रवीणे गङ्गरक्षिते।
असंनिहितहंसेव नलिनी नीरवा सभा ॥ २६ ॥
तस्मान्महाप्रतीहारं भवन्तो गङ्गरक्षितम्।
उदीक्षन्तामिति ततः संप्राप्तो गङ्गरक्षितः ॥ २७ ॥
तं दृष्ट्वा नागरैरुक्तमार्यज्येष्ठस्य वास्य वा।
आख्यात निपुणं दृष्ट्वा कतरो रूपवानिति ॥ २८ ॥
आसीच्च मम यत्सत्यं सत्यमेवास्मि रूपवान्।
गङ्गरक्षितरूपेण रूपं मे सदृशं यतः ॥ २९ ॥
यदीयमेतदीयेन रूपेणाप्युपचर्यते।
उपमानमुपादेयः सोऽपि रूपवतामिति ॥ ३० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

वन्दित्वा जिनमग्रन्थानृषिदत्तां च मां च सः ।
उपाविशत्पुनश्चोक्तमुपनन्देन पूर्ववत् ॥ ३१ ॥
ततः प्रव्रजिताह स्म श्रेष्ठिनि प्रियदर्शने ।
अनायाते सदः सर्वमिदमप्रियदर्शनम् ॥ ३२ ॥
अतः प्रतीक्ष्यतां श्रेष्ठी क्षणमित्युदितेक्षया ।
अयमायात इत्याख्यन्नागराः प्रियदर्शनम् ॥ ३३ ॥
आसीच्च मम तं दृष्ट्वा नैवायं प्रियदर्शनः ।
एषा पुरुषवेषेण भूषिता प्रियदर्शना ॥ ३४ ॥
स्त्रैणीभिर्गतिसंस्थानवाणीभिर्व्यक्तमेतया ।
क्षिप्तत्रैलोक्यसौन्दर्यमाख्यातं स्त्रैणमात्मनः ॥ ३५ ॥
सा तु वन्दितदेवादिः सादरं मामवन्दत ।
चिरं सुन्दरि जीवेति मयापि प्रतिवन्दिता ॥ ३६ ॥
ततः क्रोधारुणाक्षेण गोमुखेनाहमीक्षितः ।
चित्रं नागरकैः कैश्चिल्लज्जितैः कैश्चिदम्बरम् ॥ ३७ ॥
ऋषिदत्ता पुनः सास्रं सविकासचलेक्षणा ।
सगोमुखमपश्यन्मामाशिरश्चरणं चिरम् ॥ ३८ ॥
अथ प्रपञ्चमाक्षेप्तुमेतं सपदि गोमुखः ।
अभाषत सुहृद्वर्गं गोष्ठी प्रस्तूयतामिति ॥ ३९ ॥
उपनन्दस्ततः पूर्वं तथा वीणामवादयत् ।
यथा विगतरागाद्यैर्निर्ग्रन्थैरपि मूर्छितम् ॥ ४० ॥
उपनन्दात्ततो नन्दं नन्दादपि पुनर्वसुम् ।
पुनर्वसोरगाद्वीणा क्रमात्तं गङ्गरक्षितम् ॥ ४१ ॥
उपनन्दादिकानां च जितनारदपर्वतम् ।
पराजयत दूरेण पूर्वं पूर्वं परः परः ॥ ४२ ॥
क्रमप्राप्ता ततो वीणा गोमुखं गङ्गरक्षितात् ।
सरस्वतीव वित्ताढ्यादीश्वराद्दुर्गतं गता ॥ ४३ ॥
गोमुखस्तु ततो वीणामवादयत लीलया ।
यथा नागरिकैर्दीनैरीक्षितो गङ्गरक्षितः ॥ ४४ ॥
गोमुखाङ्कात्ततो वीणा याति स्म प्रियदर्शनम् ।
कुलटेव प्रियोत्सङ्गात्कामिनं प्रियदर्शनम् ॥ ४५ ॥
ततः प्रवादिते तस्मिन्प्रगीते चातिमानुषम् ।
वैलक्ष्याद्गोमुखस्यासीदभिप्रायः पलायितुम् ॥ ४६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

किं तु नारदशिष्योऽयं सुतो वा तुम्बुरोरिति ।
यत्सत्यमहमप्यासमद्भुतश्रुतिविस्मितः ॥ ४७ ॥
मुक्तवीणे ततस्तत्र शनैर्मां गोमुखोऽब्रवीत् ।
अधुना प्राप्तपर्यायं वादनं भवतामिति ॥ ४८ ॥
हसित्वा तमथावोचमद्यापि हि शिशुर्भवान् ।
यो मां यत्र क्वचित्तुच्छे प्रवर्तयति वस्तुनि ॥ ४९ ॥
नग्नश्रमणकानां च किराटानां च संनिधौ ।
वीणां वादयमानस्य मादृशः कीदृशं फलम् ॥ ५० ॥
इति श्रुत्वेदमुक्तोऽहमनेन कृतमन्युना ।
चम्पायां कीदृशं कार्यमभवद्भवतामिति ॥ ५१ ॥
ततस्तमुक्तवानस्मि श्रूयतां यदि न श्रुतम् ।
प्राप्तिर्गन्धर्वदत्तायास्तत्र कार्यमभूदिति ॥ ५२ ॥
अथायमवदत्तत्र देवीप्राप्तिः फलं यदि ।
इहापि गोमुखप्राप्तिः फलमुत्तममिष्यताम् ॥ ५३ ॥
युष्मदन्यो न मां कश्चिद्वीणया जितवानिति ।
इदं मे श्रेष्ठमागम्य श्रेष्ठिनापहृतं यशः ॥ ५४ ॥
सोऽयमस्मद्यशश्चौरो यदि नाशु निगृह्यते ।
त्यजाम्येष ततः प्राणान्दुःखभारातुरानिति ॥ ५५ ॥
मम त्वासीदसंदिग्धं सर्वमत्रोपपद्यते ।
मरणाभ्यधिकक्लेशो मानभङ्गो हि मानिनाम् ॥ ५६ ॥
शास्त्रार्थज्ञानमत्तस्य निगृहीतस्य वादिनः ।
कान्तया च विमुक्तस्य दुःखं केनोपमीयते ॥ ५७ ॥
तस्मादेतदिह न्याय्यमिति निश्चित्य सादरम् ।
व्यवस्थापयितुं तन्त्रीरारभे दुर्व्यवस्थिताः ॥ ५८ ॥
ततः पृथुलितैर्नेत्रैः पुलकालिङ्गितत्वचः ।
अन्योन्यस्य निरैक्षन्त वदनानि सदःसदः ॥ ५९ ॥
तन्त्रीषु करशाखाग्रैः परामृष्टासु ते ततः ।
हा हा किमिदमित्युक्त्वा पुस्तन्यस्ता इवाभवान् ॥ ६० ॥
अथैतस्यामवस्थायां मया वीणा च संहृता ।
तैश्च मुक्तायतोच्छ्वासैर्जीवलोकोऽवलोकितः ॥ ६१ ॥
हर्षारुणपरामृष्टं विकसद्विशदप्रभम् ।
अभ्राजत ततः सद्यो गोमुखाननपङ्कजम् ॥ ६२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

Digitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

जितगोमुखदर्पस्तु जितोऽपि प्रियदर्शनः ।
जितदुर्जयवादीव प्रीतिमान्मामभाषत ॥ ६३ ॥
श्रेष्ठी ज्येष्ठेन वीणायां जगद्विजयिना जितः ।
इति मे प्रस्थिता कीर्तिरापयोधि वसुंधराम् ॥ ६४ ॥
पूर्णा हि वसुधा शूद्रैर्न च तान्वेद कश्चन ।
राघवोत्कृत्तमूर्ध्नस्तु शम्बूकस्यामलं यशः ॥ ६५ ॥
किं चाद्यारभ्य युष्मभ्यं मयात्मैव निवेदितः ।
वीणावादार्थिनं शिष्यं परिगृह्णीत मामिति ॥ ६६ ॥
अस्यामेव तु वेलायामवोचद्गङ्गरक्षितः ।
अयमेव ममाप्यर्थः सफलीक्रियतामिति ॥ ६७ ॥
ततस्तौ गोमुखेनोक्तौ भवन्तावागमार्थिनौ ।
अनायासोपदेशौ च यत्तदेवं भवत्विति ॥ ६८ ॥
स मया शनकैरुक्तः क्षिप्रमेव त्वयानयोः ।
प्रार्थना प्रतिपन्नेति गोमुखेनोदितं ततः ॥ ६९ ॥
शरीरं काशिराजस्य राज्यमन्तःपुरं पुरम् ।
यच्चान्यदपि तत्सर्वं गङ्गरक्षितरक्षितम् ॥ ७० ॥
यस्य च स्वयमेवार्यं दास्यामभ्युपगच्छति ।
तस्यापद्भिरसंकीर्णा हस्तस्थाः सर्वसंपदः ॥ ७१ ॥
अशेषश्रेणिभर्ता च श्रेष्ठित्वात्प्रियदर्शनः ।
स यस्य किंकरस्तस्य किंकरा सकला पुरी ॥ ७२ ॥
एतत्फलमभिप्रेत्य मयैताभ्यां प्रतिश्रुतम् ।
न ह्यनालोच्यकर्तारः किंकरा भवतामिति ॥ ७३ ॥
प्रशंस्य तस्येति मतिप्रकर्षं नन्दोपनन्दादिसुहृत्समग्रः ।
नमस्कृतार्हद्व्रतचारिसंघः पुनर्वसोर्वेश्म गतस्ततोऽहम् ॥७४॥

प्रियदर्शनलाभे ...... ॥ २४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

पञ्चविंशः सर्गः

तत्र नन्दादिभिर्मित्रैराराधनविशारदैः।
अकृत्रिमसुहृद्भावैः संगतः सुखमासिषि ॥ १ ॥
एकदाहारवेलायां दृश्यते स्म न गोमुखः।
अथ नीतमनाहारैरस्माभिरपि तद्दिनम् ॥ २ ॥
असौ तु सायमागत्य नातिस्वाभाविकाकृतिः।
तदनाथमतोद्विग्नं मां विनीतवदुक्तवान् ॥ ३ ॥
राजमार्गे मया दृष्टः पौरसंघातसंकटे।
भृत्यो हरिशिखस्यैव लोकेनान्तरितः स च ॥ ४ ॥
तद्गवेषयमाणेन मयाद्य गमितं दिनम्।
कार्ये हि गुरुणि व्यग्रं जिघत्सापि न बाधते ॥ ५ ॥
स चावश्यं मयान्वेष्यः सुहृद्वार्त्तोपलब्धये।
तस्मान्मा मामपश्यन्तः कृध्वं दुःखासिकामिति ॥ ६ ॥
मया चायमनुज्ञातः क्षिप्तसप्ताष्टवासरः।
मदमन्थरसंचारो बहुजल्पन्नुपागमत् ॥ ७ ॥
अथैनमहमालोक्य क्रोधक्षोभितमानसः।
स्थित्वा क्षणमनालापः परुषालापमब्रवम् ॥ ८ ॥
ईदृशस्तादृशः प्राज्ञः प्रेक्षाकारी च गोमुखः।
इति पङ्गोस्तुरंगस्य कृता गरुडवेगता ॥ ९ ॥
पूर्वं ब्राह्मणमाख्याय समस्तायाः पुरः पुरः।
अधुना मधुना मत्तः कथं पश्यसि मामिति ॥ १० ॥
अथ मामयमाह स्म न मदः पारमर्थिकः।
सदोषं तु वचो वक्तुं मयायं कृत्रिमः कृतः ॥ ११ ॥
मत्तस्य किल वाग्दोषाः पारुष्यानृततादयः।
दूषयन्ति न वक्तारमतोऽयं कृत्रिमो मदः ॥ १२ ॥
ततस्तमुक्तवानस्मि संभावितगुणस्य ते।
मदप्रच्छादनोपायः किं न्वदोषोऽपि विद्यते ॥ १३ ॥
अथानेनोक्तमस्तीति कथमित्युदिते मया।
अयमारभताख्यातुं लज्जामन्थरिताक्षरम् ॥ १४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

श्रूयतामृषिदत्ता मे यत्र नेत्रपथं गता ।
आरभ्य दिवसात्तस्माच्चेतोविषयतामिति ॥ १५ ॥
निरवग्रहतां बुद्ध्वा चित्तस्याथ ममाभवत् ।
कस्मादविषये चक्षुश्चेतसा मे प्रसारितम् ॥ १६ ॥
ज्ञातधर्मार्थशास्त्रत्वात्स्थानात्साधुसभासु च ।
रागाधीनं न मे चक्षुः प्रवृत्तं गणिकास्वपि ॥ १७ ॥
नूनमेषा परिग्राह्या मम प्रव्रजिता यतः ।
संकल्पेन ममैतस्यां दुर्दान्ततुरगोऽयतः ॥ १८ ॥
तस्मादस्यामनिष्टस्य संकल्पस्य निबन्धनम् ।
जिज्ञास्ये तावदित्येनामगच्छं द्रष्टुमन्वहम् ॥ १९ ॥
नानाकारैर्विनोदैश्च देशान्तरकथादिभिः ।
द्वित्रैरेव दिनैस्तस्या विश्वासमुदपादयम् ॥ २० ॥
एकदा प्रस्तुतालापः पृष्टोऽहमृषिदत्तया ।
के के देशास्त्वया दृष्टाः क्रामता पृथिवीमिति ॥ २१ ॥
समृद्धिः सशरीरेव कौशाम्बी यत्र पत्तनम् ।
वत्सदेशः स दृष्टः प्राङ्ममेति कथिते मया ॥ २२ ॥
तयोक्तमलमालापैरपरैस्तव दुर्भगैः ।
क्रियतां वत्सकौशाम्बीसंबन्धैव पुनः कथा ॥ २३ ॥
अथ जानासि कौशाम्ब्यामाकारजितमन्मथम् ।
गोमुखं नाम निष्णातं सविद्यासु कलास्विति ॥ २४ ॥
अथाचिन्तयमात्मानमेतस्यै कथयामि किम् ।
अथ वा धिगधीरं मामेवं तावद्भवत्विति ॥ २५ ॥
ततोऽहमुक्तवानार्ये जानासीति किमुच्यते ।
आत्मानं को न जानाति स हि मे परमः सुहृत् ॥ २६ ॥
अथ वा न विशेषोऽस्ति सूक्ष्मोऽपि मम गोमुखात् ।
तेन मां पश्यता व्यक्तं दृष्टो भवति गोमुखः ॥ २७ ॥
अथासौ लोचनान्तेन बाष्पस्तिमितपक्ष्मणा ।
सानुरागेव दृष्ट्वा मां चिरं मन्थरमब्रवीत् ॥ २८ ॥
गोमुखः किल रूपेण कलाकौशलचारिणा ।
वत्सराजसुतं मुक्त्वा नान्येन सदृशः क्षितौ ॥ २९ ॥
यदि चासौ त्वदाकारस्त्वत्कलाजालपेशलः ।
विद्याधरकुमारेण गोमुखः सदृशस्ततः ॥ ३० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

यस्त्वदाकारविज्ञानः सर्वथा पुण्यवानसौ ।
गन्धशैलोऽपि हि श्लाघ्यस्तुल्यमानः सुमेरुणा ॥ ३१ ॥
इत्युक्त्वा चीवरान्तेन मुखमावृत्य नीचकैः ।
असौ रोदितुमारब्धा सोत्कम्पस्तनमण्डला ॥ ३२ ॥
ऋषिदत्तामथावोचमार्ये किं कारणं त्वया ।
रुद्यते मृतपत्येव गोमुखश्रवणादिति ॥ ३३ ॥
तयोक्तं श्रूयतामस्ति विद्वान्राजगृहे वणिक् ।
पद्मो नाम धनं यस्य पद्मस्येव महानिधेः ॥ ३४ ॥
कुटुम्बाचारचतुरे प्रिये पत्युः पतिव्रते ।
सुमना महदिन्ना च तस्य भार्ये बभूवतुः ॥ ३५ ॥
तयोरभवतां पुत्रौ मातृनामसनामकौ ।
पुत्राभ्यां दयिते पित्रोस्तथा दुहितरावपि ॥ ३६ ॥
तत्र या सुमना नाम तस्याः सुमनसः सुता ।
नगर्यां परिणीतात्र श्रेष्ठिना कालियेन सा ॥ ३७ ॥
दुहिता महदिन्नाया या च मातुः सनामिका ।
चेदिवत्सेशमित्रेण परिणीतर्षभेण सा ॥ ३८ ॥
ऋषभान्महदिन्नायामुत्पन्नः किल गोमुखः ।
न कुतश्चिन्न कस्यांचित्कश्चिज्जगति यादृशः ॥ ३९ ॥
अहं तु महदिन्नस्य तनया गुणशालिनः ।
हिमाद्रेरपि निर्यान्ति सरितः क्षारवारयः ॥ ४० ॥
साहं बालैव गुरुभिर्गोमुखाय प्रतिश्रुता ।
कं हि नाम न गच्छन्ति कन्यापित्रोर्मनोरथाः ॥ ४१ ॥
काले क्वचिदतीते तु तं गुणैर्जनवल्लभम् ।
हिमकाल इवासाधुः कालः पद्ममनाशयत् ॥ ४२ ॥
तत्कुटुम्बं ततस्तेन धारकेन विना कृतम् ।
उन्मूलितदृढस्तम्भमन्दिरावस्थतां गतम् ॥ ४३ ॥
वाराणस्यां ततः पित्रा स्वसुः सुमनसो गृहे ।
स्थापिताहं पितृष्वस्रा दुहितेव च लालिता ॥ ४४ ॥
संतताद्यैः क्रमेणाथ ज्वरैः पञ्चभिरप्यहम् ।
पीड्यमाना बभूवान्धा प्रत्याख्याता चिकित्सकैः ॥ ४५ ॥
अत्र चागाधजैनेन्द्रशास्त्रसागरपारगा ।
आसीच्छ्रुतधरा नाम श्रमणा करुणावती ॥ ४६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

एतं वाचा समानीय मन्त्रागदविशारदा ।
मामसावचिरेणैव तस्माद्व्याधेरमोचयत् ॥ ४७ ॥
स्वस्थावस्थां च मां दृष्ट्वा सुमना गृहमानयत् ।
अथ क्रोधादिवागृह्णात्सैव ज्वरपरंपरा ॥ ४८ ॥
ततः श्रुतधारायै मामर्पयत्सुमनाः पुनः ।
स च यातः पुनर्व्याधिर्मन्त्रागदभयादिव ॥ ४९ ॥
श्रमणामवदद्दैन्याद्दुर्मनाः सुमनास्ततः ।
प्रव्रज्याग्राहणेनेयं बालिका जीव्यतामिति ॥ ५० ॥
तथा चाग्राहयत्सा मामर्हत्प्रवचनं यथा ।
सकलः श्रमणासंघः शिष्यतामगमन्मम ॥ ५१ ॥
केवलज्ञानदीपेन दृष्ट्वा संसारफल्गुताम् ।
निर्वाणस्य च सारत्वं निष्ठां श्रुतधरागमत् ॥ ५२ ॥
निर्वृत्तायां ततस्तस्यां संहृत्य श्रमणागणः ।
गणनीमकरोदस्मिन्विहारे मामनिच्छतीम् ॥ ५३ ॥
ध्यानं यद्यत्समापद्य देवतालम्बनं निशि ।
बलादालम्बनं तत्र गोमुखः संनिधीयते ॥ ५४ ॥
यदा यदा च गोशब्दमधीयाना वदाम्यहम् ।
मुखोत्तरपदस्तत्र जायते स तदा तदा ॥ ५५ ॥
जल्पन्ती मुखशब्दं च प्रयुञ्जे यदि केवलम् ।
गोशब्दपूर्वपदतां बलात्तत्रोपगच्छति ॥ ५६ ॥
गोमुखेन परामृष्टं श्लाघनीयं तृणाद्यपि ।
इति चिन्तापराधीना महान्तं कालमक्षिपम् ॥ ५७ ॥
तावच्च न मया त्यक्ता प्रत्याशा गोमुखाश्रया ।
आगता यावदन्यैव वार्त्ता दत्तनिराशता ॥ ५८ ॥
चम्पास्थस्य प्रभोर्मूलं प्रस्थितः सबलः किल ।
गोमुखः ससुहृद्वर्गः पुलिन्दैरन्तरे हतः ॥ ५९ ॥
यच्चास्मि न मृता सद्यः श्रुत्वा गोमुखवैशसम् ।
विचारणसमर्थायाः प्रज्ञायाः सा समर्थता ॥ ६० ॥
आसीच्च मम जीवन्ती जीवितस्य महत्फलम् ।
रम्यामाकर्णयिष्यामि गोमुखस्य कथामिति ॥ ६१ ॥
अपि चापरमप्यस्ति जीवितालम्बनं मम ।
हतः प्रवादमात्रेण गोमुखः शबरैरिति ॥ ६२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

तेन गोमुखसंबन्धामाकर्ण्य रुदितं मया ।
अमृताभ्यधिकत्वेऽपि दुःखहेतुं कथामिति ।। ६३ ।।
मम त्वासीद्यथाहेयं सर्वं तदुपपद्यते ।
युष्मद्दासाः कथं कुर्युः पापसंकल्पमन्यथा ।। ६४ ।।
स्वैरियं गुरुभिर्दत्ता मदीयैरपि यार्थिता ।
कुमारी सानुरागा च तस्मान्न त्यागमर्हति ।। ६५ ।।
इत्यादि बहु निर्धार्य तत्स्वीकरणकारणम् ।
अदुष्टं ग्रहणोपायमहमेतं प्रयुक्तवान् ।। ६६ ।।
स्वादुना पिण्डपातेन वन्दनेन चिकित्सया ।
मर्दनाभ्यञ्जनाद्यैश्च लघु संघमतोषयम् ।। ६७ ।।
व्यग्रेण चात्र वृत्तान्ते दत्तं वः कृतकोत्तरम् ।
मित्रवार्ताविदाव्यग्रं प्रतीक्षध्वं न मामिति ।। ६८ ।।
ऋषिदत्तामथावोचं स्वशिल्पे लब्धकौशलाः ।
श्रावकैः संनिधार्यन्तामन्नसंस्कारकारकाः ।। ६९ ।।
अर्हतामर्हणं कृत्वा गन्धवासस्रगादिभिः ।
ऋषिभ्यः श्रमणाभ्यश्च दातुमिच्छामि भोजनम् ।। ७० ।।
मिथ्यादृष्टिसहस्राणि भोजयित्वा यदर्ज्यते ।
तदेकमार्हतं भक्त्या सद्यः पापं प्रमार्ज्यते ।। ७१ ।।
तेन सन्तीह यावन्तः प्रियसर्वज्ञशासनाः ।
सश्रावकगणानार्यास्तांस्तदामन्त्र्यतामिति ।। ७२ ।।
सर्वथा साधितः सूदैराहारः स तथा यथा ।
जितजिह्वैरपि प्रीतं जिनशासनपारगैः ।। ७३ ।।
अथाहमृषिदत्तायाः पुरः सकृतकज्वरः ।
पतितस्तुङ्गरोमाञ्चः सवेपथुविजृम्भकः ।। ७४ ।।
तादृशी च मया व्यक्ता ज्वरितानुकृतिः कृता ।
दुष्करः परितापोऽपि यथा संभावितस्तया ।। ७५ ।।
किमेतदिति चापृच्छत्सा मामुज्ज्वलसंभ्रमा ।
दन्तकूजितसंभिन्नं मयाप्येतन्निवेदितम् ।। ७६ ।।
षड्रात्राभक्षणक्षामो गृहीतो वातहेतुना ।
ज्वरेणानुभवाम्येतामवस्थामीदृशीमिति ।। ७७ ।।
ततः स्वस्वपनावासे श्रमणागणसंकुले ।
मामसौ करुणाविष्टा संवाहितवती चिरम् ।। ७८ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अथ संघट्टयन्दन्तानुक्तवानस्मि तां शनैः ।
महाजनविविक्तोऽयमावासः क्रियतामिति ॥ ७९ ॥
ऋषिदत्ताकृतानुज्ञास्ताश्च प्रव्रजिता गताः ।
तदभिप्रायजिज्ञासुरथ तामिदमब्रवम् ॥ ८० ॥
आर्ये विरुध्यते स्त्रीणां पितृभ्रातृसुतैरपि ।
व्रतस्थानां विशेषेण स्थातुं सह रहश्चिरम् ॥ ८१ ॥
अहं च कितवः पान्थः संभाव्याविनयाकृतिः ।
पृथग्जना जनाश्चैते तेन निर्गम्यतामिति ॥ ८२ ॥
तयोक्तं क्षणमप्येकमशक्ता स्वस्थमप्यहम् ।
मुक्त्वा त्वां स्थातुमन्यत्र किं पुनः संततज्वरम् ॥ ८३ ॥
संभावनापि रम्यैव मादृश्यास्त्वादृशा सह ।
श्लाघ्या किंशुकशाखापि वसन्तसहचारिणी ॥ ८४ ॥
धन्यो ज्वरोऽपि येनेदं त्वदङ्गमुपयुज्यते ।
कालकूटमपि श्लाघ्यं लीढशंकरकंधरम् ॥ ८५ ॥
एवमादि ब्रुवाणैव प्रखलीकृतसाधुना ।
सा महाग्रहचण्डेन गृहीता भावजन्मना ॥ ८६ ॥
मम त्वासीदियं चिन्ता सत्यमाहुश्चिकित्सकाः ।
सर्वे संक्रामिणो रोगाः स्पृशतां प्राणिनामिति ॥ ८७ ॥
मदीयः कृत्रिमोऽप्येनां यत्र संक्रामति ज्वरः ।
कथं नाम न संक्रामेत्तत्र यः परमार्थिकः ॥ ८८ ॥
तथा हि स्वेदरोमाञ्चबाष्पकम्पविजृम्भिका ।
ज्वरस्य परिवारोऽयमङ्गमस्याः प्रबाधते ॥ ८९ ॥
सर्वथा स्मरशास्त्रेषु यदिङ्गितमुदाहृतम् ।
लावण्यमिव गात्रेषु तदस्याः प्रास्फुरत्स्फुटम् ॥ ९० ॥
ततस्तामुक्तवानस्मि धिक्त्वां निष्करुणाशयाम् ।
शीतज्वरार्तमङ्गैर्या न पीडयसि मामिति ॥ ९१ ॥
अथाश्लिष्यं तथा सा मां नादृश्यत यथा पृथक् ।
विरलेवारुणालोकं निशान्तशशिचन्द्रिका ॥ ९२ ॥
ततस्तावावयोश्चण्डौ तथाश्लेषचिकित्सया ।
अपायातां मुहूर्तेन कृत्रिमाकृत्रिमौ ज्वरौ ॥ ९३ ॥
यातायामथ यामिन्यां बुद्ध्वा वृत्तान्तमीदृशम् ।
संघः संहृत्य तां स्वस्मान्निवासान्निरवासयत् ॥ ९४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अथ प्रवहणारूढामृषिदत्तां मया सह ।
अनयन्मुदितः श्रेष्ठी गृहं मङ्गलसंकुलम् ॥ ९५ ॥
तत्रावयोः समुमनाः सुमनाः प्रियदर्शनः ।
प्रीतनागरकानीकं करग्रहमकारयत् ॥ ९६ ॥
तदेवमृषिदत्ता वः संवृत्ता परिचारिका ।
अथ वा किं विकल्पेन स्वयमालोक्यतामिति ॥ ९७ ॥
तथापि कथितं तेन नैव संशयमत्यजम् ।
दुःश्रद्धानं हि सहसा काकतालीयमीदृशम् ॥ ९८ ॥
मालालंकारवस्त्रादि गृहोपकरणानि च ।
प्रस्थाप्य प्राक्तदार्हाणि तां दिदृक्षुस्ततोऽगमम् ॥ ९९ ॥
तत्र चासौ मया दृष्टा चित्रांशुकविभूषणा ।
नानापुष्पां हसन्तीव वसन्तोपवनश्रियम् ॥ १०० ॥
प्रतिमाः काष्ठमय्योऽपि शोभन्ते भूषितास्तथा ।
लज्जितासुरकन्यासु तादृशीषु तु का कथा ॥ १०१ ॥
प्रव्रज्यायां पुनर्यस्याः कान्तिर्यासीदकृत्रिमा ।
दुर्लभाणि क्वचित्तस्या वाचकान्यक्षराण्यपि ॥ १०२ ॥
आसीच्च मम दुःश्लिष्टं कान्तरूपविरूपयोः ।
अलंकारकलापस्य गुरुसारस्य धारणम् ॥ १०३ ॥
अलंकारावृता तावत्कान्तरूपस्य चारुता ।
न शक्या सर्वथा द्रष्टुं जनैर्लोलेक्षणैरपि ॥ १०४ ॥
विरूपस्य तु वैरूप्यं यत्प्रच्छादनमर्हति ।
प्रकाशयति तल्लोके पटुमण्डनडिण्डिमः ॥ १०५ ॥
अथाधिष्ठितपर्यङ्कमृषिदत्तोपगम्य माम् ।
अवन्दत प्रहृष्टापि प्रव्रज्यात्यागलज्जिता ॥ १०६ ॥
ततस्तामुक्तवानस्मि सख्याः किं कार्यमाशिषा ।
सरागैव सती या त्वं वीतरागगतिं गता ॥ १०७ ॥
मोक्षः कारुणिकैरुक्तः सिद्धैर्दुःखक्षयः किल ।
क्षीणदुःसहदुःखत्वान्मोक्षं प्राप्तासि सर्वथा ॥ १०८ ॥
सर्वथा सुभगतामहोद्धतः किंकरो भवतु गोमुखस्तव ।
योषितो हि जितदृष्टभर्तृकास्तोषयन्ति जननीसखीजनम् ॥ १०९ ॥

प्रियदर्शनालाभे गोमुखविवाहाख्यानम् ॥ २५ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

षड्विंशः सर्गः

इत्यादिकुटिलालापकलापगमितत्रपाम् ।
तामामन्त्र्य स्वमावासमगच्छं सहगोमुखः ॥ १ ॥
एकदा पुनरायातस्तयानुष्ठितसत्क्रियः ।
विपणेर्गृहमायातमपश्यं प्रियदर्शनम् ॥ २ ॥
कञ्चुकं मुञ्चतस्तस्य मया दृष्टः पयोधरः ।
पयोधरान्तरालक्ष्यः शशीव परिमण्डलः ॥ ३ ॥
आसीच्च मम योषैषा यतस्तुङ्गपयोधरा ।
स्तनकेशवतीत्वं हि प्रथमं स्त्रीत्वलक्षणम् ॥ ४ ॥
लोकस्तु यदिमां सर्वः प्रतिपन्नः पुमानिति ।
भ्रान्तिज्ञानमिदं तस्य किंचित्सादृश्यकारितम् ॥ ५ ॥
अथ वा किं विकल्पेन ममातिमिरचक्षुषः ।
न हि दृष्टेन दृष्टार्थे द्रष्टुर्भवति संशयः ॥ ६ ॥
इत्यादि बहुसंकल्पमनिमेषविलोचनम् ।
अपश्यदृषिदत्ता मां पश्यन्तं प्रियदर्शनम् ॥ ७ ॥
अथासौ गद्गदालापा: प्रीतिबाष्पावृतेक्षणा ।
आत्मानं चेतयस्वेति प्रियदर्शनमब्रवीत् ॥ ८ ॥
असावपि तमुद्देशं प्रकाश्य झगिति त्विषा ।
तडिद्गुण इवाम्भोदं प्राविशन्मन्दिरोदरम् ॥ ९ ॥
ऋषिदत्तामथापश्यं क्रोधविस्फारितेक्षणः ।
ययापक्रमितः श्रेष्ठी मम लोचनगोचरात् ॥ १० ॥
उत्थाय च ततः स्थानात्सकामक्रोधगोमुखः ।
पुनर्वसुगृहं प्राप्य पर्यङ्कशरणोऽभवम् ॥ ११ ॥
ततः क्रमं परित्यज्य कामावस्थापरंपरा ।
तुमुलायुधिसेनेव युगपन्मामबाधत ॥ १२ ॥
अथाचिरागतश्रीको यथा बालः पृथग्जनः ।
तथाज्ञापितवानस्मि गोमुखं रूक्षया गिरा ॥ १३ ॥
अपि प्रव्रजिताभर्तः प्रिया मे प्रियदर्शना ।
अकृतप्रतिकर्मैव क्षिप्रमानीयतामिति ॥ १४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

स तु मामब्रवीत्त्रस्तः का नाम प्रियदर्शना ।
त्याजिताः स्थ यया सद्यश्चेतसः स्थिरतामिति ॥ १५ ॥
मयोक्तं तव यः स्यालः पुरुषः प्रियदर्शनः ।
अयमेव जगत्सारः प्रमदा प्रियदर्शना ॥ १६ ॥
यच्च वक्ष्यसि सर्वस्यां वाराणस्यामयं पुमान् ।
भवतः कथमेकस्य प्रमदेति तदुच्यते ॥ १७ ॥
ऋषिदत्ता विरक्तेति परिच्छिन्ना पुरा तया ।
अधुना भवतः कान्ता जातेत्यत्र किमुच्यते ॥ १८ ॥
गतानुगतिको लोकः प्रवृत्तो हि यथा तथा ।
परमार्थं पुनर्वेद सहस्रैकः पुमानिति ॥ १९ ॥
तेनोक्तं जनतासिद्धं विरुद्धमपि न त्यजेत् ।
क्रियते छगलः श्वापि संहत्य बहुभिर्बलात् ॥ २० ॥
तेन युष्मद्विधैः प्राज्ञैर्न वाच्यं सदपीदृशम् ।
अश्रद्धेयं न वक्तव्यं प्रत्यक्षमपि यद्भवेत् ॥ २१ ॥
श्रूयतां च कथा तावदर्थस्यास्य प्रकाशिका ।
प्रमाणं हि प्रमाणज्ञैः पुराकल्पेऽपि वर्तितम् ॥ २२ ॥
बभूव कौशिको नाम वेदवेदाङ्गविद्द्विजः ।
सत्यव्रततया लोके प्रसिद्धः सत्यकौशिकः ॥ २३ ॥
कदाचिदभिषेकाय तेन यातेन जाह्नवीम् ।
सशिष्यपरिवारेण तरन्ती प्रेक्षिता शिला ॥ २४ ॥
महतासौ प्रयत्नेन शिष्यानन्वशिषत्ततः ।
नायमर्थो महानर्थः प्रकाश्यः पुत्रकैरिति ॥ २५ ॥
अथैकश्चपलस्तेषां बटुः पिङ्गलनामकः ।
विपणौ मन्त्रयां चक्रे कस्यचिद्वणिजः पुरः ॥ २६ ॥
श्रेष्ठि किं न शृणोष्येकमाश्चर्यं कथयामि ते ।
तरन्तीं दृष्टवानस्मि सोपाध्यायः शिलामिति ॥ २७ ॥
अथान्तःपुरिका दासी किमपि क्रेतुमागता ।
एतदालापमाकर्ण्य राजपत्न्यै न्यवेदयत् ॥ २८ ॥
तयापि कथितं राज्ञे स तां पृष्ट्वा परंपराम् ।
बटुनाख्यातमाह्वाय्य पृष्टवान् सत्यकौशिकम् ॥ २९ ॥
सत्यं ब्रूहीति नो वाच्यः सत्यवादिव्रतो भवान् ।
मिथ्या ब्रूहीति नो वाच्यः कामी मिथ्याव्रतो हि सः ॥ ३० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

किं तु यत्पिङ्गलेनोक्तमेतद्युक्तं परीक्षितुम् ।
प्रमदात्सत्यमप्येते वदन्ति वटवो यतः ॥ ३१ ॥
सशिष्यैः किल युष्माभिस्तरन्ती प्रेक्षिता शिला ।
किमेतत्सत्यमाहो स्विन्मृषेत्याख्यायतामिति ॥ ३२ ॥
आसीच्चास्य धिगेतां मे निन्दितां सत्यवादिताम् ।
दुःश्रद्धानमनिष्टं च यन्मया वाच्यमीदृशम् ॥ ३३ ॥
न सत्यमपि तद्वाच्यं यदुक्तमसुखावहम् ।
इति सत्यप्रवादोऽयं न त्याज्यः सत्यवादिभिः ॥ ३४ ॥
तस्मात्सत्यमिदं त्यक्त्वा मृषावादशताधिकम् ।
असत्यमभिधास्यामि सत्यवादशताधिकम् ॥ ३५ ॥
अथावोचत्स राजानं राजन्मिथ्या वटोर्वचः ।
अग्निं पश्यति यः शीतं प्लवमानां शिलामसौ ॥ ३६ ॥
कः श्रद्दध्याद्बटोर्वाचं निसर्गाधीरचेतसः ।
चपलस्योपमानं हि प्रथमं बटुमर्कटाः ॥ ३७ ॥
विषण्णमिति विश्वास्य राजानं सत्यकौशिकः ।
विरुद्धवादिनं क्रुद्धः पिङ्गलं निरवासयत् ॥ ३८ ॥
तदेवं लोकविद्विष्टमनुयुक्तोऽपि भूभृता ।
सत्यं सत्यप्रतिज्ञोऽपि नावदत्सत्यकौशिकः ॥ ३९ ॥
युष्माकं पुनरज्ञातशीलचारित्रजन्मनाम् ।
विरुद्धमिदमीदृक्कः श्रद्दध्याद्वदतामिति ॥ ४० ॥
स मयोक्तो भवानेव दुःश्रद्धानस्य भाषिता ।
यस्यास्मिन्प्रमदारत्ने पुमानिति विपर्ययः ॥ ४१ ॥
किं चानेन प्रलापेन स्त्रीरत्नं प्रियदर्शनाम् ।
अचिरात्स्वीकरिष्यामि क्रोशतां त्वादृशामिति ॥ ४२ ॥
एवं च मम वृत्तान्तं विजानन्नपि गोमुखः ।
वैद्यराजं समाहूय वैद्यराजमुपागमत् ॥ ४३ ॥
स ममालापमाकर्ण्य कायच्छायां विलोक्य च ।
प्रधार्य चापरैर्वैद्यैः शनकैरिदमब्रवीत् ॥ ४४ ॥
मानसोऽस्य विकारोऽयमीप्सितालाभहेतुकः ।
तेनास्मै रुचितं यत्तदाशु संपाद्यतामिति ॥ ४५ ॥
अथ नन्दोपनन्दाभ्यां संस्कार्याहारमादरात् ।
मां पुनर्वसुहस्तेन गोमुखः प्रागभोजयत् ॥ ४६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

स चाहारः सुसंस्कारो लोभनोऽप्यमृताशिनाम् ।
त्रिफलाक्वाथवद्द्वेषान्ममाङ्गानि व्यधूनयत् ॥ ४७ ॥
ततो नन्दोपनन्दाभ्यां भोज्यमानः क्रमेण तौ ।
सविषादौ करोमि स्म विषदाविव वैरिणौ ॥ ४८ ॥
तेषु वन्ध्यप्रयत्नेषु गोमुखः प्रियदर्शनम् ।
लज्जामन्दपदन्यासं नमिताननमानयत् ॥ ४९ ॥
स मां समानपर्यङ्कमध्यमध्यासितस्ततः ।
ग्रासानग्रासयत् षड्वा सप्त वा गोमुखाज्ञया ॥ ५० ॥
ये तत्पाणिसरोजसङ्गसुभगा ग्रासा मया स्वादितास्
तैः सद्यस्तनुतामनीयत स मे संकल्पजन्मा ज्वरः ।
शैलेन्द्राः शुचिशुक्रभानुदहनप्लुष्टोपलाधित्यका
मन्दैरप्युदविन्दुभिर्नवतरैरुज्झन्ति संतप्तताम् ॥ ५१ ॥

प्रियदर्शनालाभे प्रियदर्शनास्तनदर्शनसर्गः ॥ २६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

सप्तविंशः सर्गः

ततः समापिताहारः सुहृदामेव संनिधौ।
प्रियदर्शनमालिङ्गमनङ्गोन्मूलितत्रपः ॥ १ ॥
अथ क्रोधारुणमुखो गोमुखः प्रियदर्शनम्।
पाणावाकृष्य त्वरितः स्वगृहान्प्रतियातवान् ॥ २ ॥
स मयोक्तः समायातः क्रोधविस्तीर्णचक्षुषा।
पाण्डित्यान्धक मित्रारे मा स्म तिष्ठः पुरो मम ॥ ३ ॥
पिपासोर्मधुशौण्डस्य मधुशुक्तिं हरेत्करात्।
यस्य यस्तस्य कस्तस्मादरातिरपरः परः ॥ ४ ॥
इत्युक्तः स विषादेन त्याजितश्चम्पकाभताम्।
राहुणेव तुषारांशुरगमद्धूमधूम्रताम् ॥ ५ ॥
तं च दीर्घमहःशेषमायतां च विभावरीम्।
प्रवृद्धैर्गमयामि स्म निषादासनचङ्क्रमैः ॥ ६ ॥
सुहृद्वृन्दवृतः प्रायो द्वेष्याशेषविनोदनः।
प्रियदर्शनसंप्राप्तेरुपायमगवेषयम् ॥ ७ ॥
एवंप्राये च वृत्तान्ते धवलोष्णीषकञ्चुकौ।
विस्मितौ चिरमालोक्य स्थविरौ मामवोचताम् ॥ ८ ॥
किंनिमित्तमपि ब्रह्मन्ब्रह्मदत्तः प्रजेश्वरः।
भवन्तमिच्छति द्रष्टुमिष्टं चेद्गम्यतामिति ॥ ९ ॥
इदमाकर्ण्य यत्सत्यमीषदाकुलमानसः।
गोमुखस्य स्मरामि स्म विचारचतुरं मनः ॥ १० ॥
किं गच्छानि न गच्छानि गच्छतः किं भवेदिति।
वितर्क्य क्षणमासीन्मे संदेहच्छेदनी मतिः ॥ ११ ॥
यो बन्धव्योऽथ वा वध्यो न स कञ्चुकिदूतकः।
स हि शृङ्खलनिस्त्रिंशपाणिभिः परिवार्यते ॥ १२ ॥
ये च केचिज्जना येषां विषये सुखमासते।
राज्ञामाज्ञामवज्ञाय तेषां जीवन्ति ते कथम् ॥ १३ ॥
अमन्दस्पन्दमेतच्च काङ्क्षितामक्षि दक्षिणम्।
आख्यातीव प्रियाप्राप्तिं मह्यं तद्गमनं हितम् ॥ १४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

निश्चित्येत्यादि निर्गत्य गृहात्प्रवहणं बहिः ।
कञ्चुक्यानीतमद्राक्षमारुक्षं चाविशङ्कितः ॥ १५ ॥
पौरसंघातसंबाधं राजमार्गं व्यतीत्य च ।
राजद्वारं व्रजामि स्म चित्रमङ्गलमण्डलम् ॥ १६ ॥
गोमुखाख्यापिता भिख्यं तदध्यास्य क्षणं ततः ।
प्राविक्षं प्रथमां कक्षां द्वाःस्थवृन्दाभिवन्दितः ॥ १७ ॥
समृद्धिः श्रूयतां तस्याः कृतं वा तत्प्रशंसया ।
को हि वर्णयितुं शक्तो नरो मेरोरधित्यकाम् ॥ १८ ॥
तामतिक्रम्य पञ्चान्याः प्रकृष्टतररम्यताः ।
सप्तम्यां दृष्टवानस्मि महास्थानं महीपतेः ॥ १९ ॥
श्रुतिस्मृतिपुराणादिग्रन्थसागरपारगैः ।
धनुर्वेदादितत्त्वज्ञैः कलादक्षैश्च सेवितम् ॥ २० ॥
विरुद्धां बिभ्रतं मूर्त्या चन्द्रमःसवितृप्रभाम् ।
सुखसेव्यं दुरीक्षं च तप्तांशुमिव हैमनम् ॥ २१ ॥
स्वस्तिकृत्वा ततस्तस्मै जातरूपाङ्गमासनम् ।
अध्यतिष्ठं नृपादिष्टं निर्विकाराम्बरावृतम् ॥ २२ ॥
नृपस्तु मां चिरं दृष्ट्वा स्नेहस्निग्धायतेक्षणः ।
ततस्तारकराजाख्यं सेनाभर्तारमैक्षत ॥ २३ ॥
स तु मामभितः स्थित्वा कार्यमात्रस्य वाचकः ।
अवोचद्वचनं चारु विस्पष्टमधुराक्षरम् ॥ २४ ॥
आर्यज्येष्ठ मनस्तावदविक्षिप्तं कुरु क्षणम् ।
राजा मन्मुखसंक्रान्तैर्वाक्यैस्त्वामेष भाषते ॥ २५ ॥
येयं भागीरथीशुभ्रा काशिभूपतिसंततिः ।
सा किमाख्यायते तुभ्यं प्रथिता पृथिवीव या ॥ २६ ॥
अस्यामस्य प्रसूतस्य ब्रह्मदत्तस्य भूपतेः ।
ये गुणास्तेऽपि ते बुद्धाः शिशिरांशोरिवांशवः ॥ २७ ॥
अस्यासीत्कालियो नाम श्रेष्ठी प्राणप्रियः सुहृत् ।
सफलैर्द्रविणैर्यस्माद्द्रविणेशोऽपि लज्जितः ॥ २८ ॥
अन्तर्वत्न्यामसौ पत्न्यां नीतः पुण्यैस्त्रिपिष्टपम् ।
अथ सा गृहिणी तस्य काले पुत्रं व्यजायत ॥ २९ ॥
तस्मिञ्जाते महाराजः स्वात्मजादपि हर्षदे ।
पुरे सान्तःपुरे रम्यं महामहमकारयत् ॥ ३० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

स कृताशेषसंस्कारः शिशुर्गच्छन्कुमारताम् ।
अङ्गैर्विद्याकलाभिश्च सकलाभिरलंकृतः ।। ३१ ।।
एवंप्राये च वृत्तान्ते द्वाःस्थैर्विज्ञापितो नृपः ।
द्वारे वः कालियः श्रेष्ठी तिष्ठतीति ससंभ्रमैः ।। ३२ ।।
ततश्चित्रीयमाणेन स नृपेण प्रवेशितः ।
कस्त्वं कस्य कुतो वेति पृष्टश्चेदमभाषत ।। ३३ ।।
देवाहं कालियः श्रेष्ठी देवेन स्वशरीरवत् ।
लालितः पालितश्चासं शिक्षितश्चाखिलाः कलाः ।। ३४ ।।
सोऽहं सुचरितैरङ्गैः सुखाद्युष्मत्प्रसादजात् ।
च्यावयित्वा दिवं नीतो न हि नाशोऽस्ति कर्मणाम् ।।३५।।
अथासौ भवतां दासी दुर्मनाः सुमनाः सुताम् ।
जातां पुत्र इति ख्यातिमनयल्लोभदूषिता ।। ३६ ।।
मृषावादेन तेनास्याः सुरलोकादहं च्युतः ।
भार्यया हि कृतं कर्म पत्यावपि विपच्यते ।। ३७ ।।
कुले च कुलपुत्रस्य जातो जातिस्मरः पुनः ।
एतमीदृशमाकारं वहामि जननिन्दितम् ।। ३८ ।।
असौ च युवतिर्जाता कान्ताकारा च दारिका ।
कस्मैचिदभिरूपाय वराय प्रतिपाद्यताम् ।। ३९ ।।
अहमप्येतमात्मानमङ्गवैकल्यनिन्दितम् ।
प्रयागे संन्यसिष्यामि प्रस्थापयत मामिति ।। ४० ।।
एवमाद्युक्तवानुक्तो विस्मितेन स भूभृता ।
पूर्वं यदावयोर्वृत्तं तत्किंचित्स्मर्यतामिति ।। ४१ ।।
अनेनापि विहस्योक्तं यद्यद्देवाय रोचते ।
असंदिग्धं सुविश्रब्धस्तत्तत्पृच्छतु मामिति ।। ४२ ।।
अथाध्याय चिरं राज्ञा यद्यत्पृष्टं चिरन्तनम् ।
अशेषं तत्तदेतेन सविशेषं निवेदितम् ।। ४३ ।।
अथात्यद्भुतमित्युक्त्वा जातसंप्रत्ययो नृपः ।
आहैनं दारिका कस्मै जामात्रे दीयतामिति ।। ४४ ।।
अयं तु परितोषेण स्खलदक्षरमुक्तवान् ।
रोचते यो वरस्तस्यै तस्मै सा दीयतामिति ।। ४५ ।।
ततोऽन्तःपुरमानाय्य सा सार्धमृषिदत्तया ।
पृष्टा देवीसमूहेन ह्रिया कूर्माङ्गनाकृतिः ।। ४६ ।।

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

असौ चासौ च जामाता कुलरूपादिभूषणः ।
भवत्यै रोचते नेति मातराख्यायतामिति ॥ ४७ ॥
अथारुणकरच्छायकपोलेक्षणयानया ।
पुण्डरीकमिवावाते मन्थरं चलितं शिरः ॥ ४८ ॥
अथार्यज्येष्ठ इत्युक्ते प्रसन्नाक्षिकपोलया ।
स्वेदार्द्रांशुकया प्राग्वन्न तद्विचलितं शिरः ॥ ४९ ॥
तद्भवान्रुचितस्तस्यै नृपाय च यतस्ततः ।
अद्यैव श्रेष्ठिकन्यायाः पाणिमालम्बतामिति ॥ ५० ॥
ततो मन्दस्पृहेणेव मयानादरमन्थरम् ।
भीतान्तःपुरदृष्टेन चिरादिदमुदीरितम् ॥ ५१ ॥
अवन्तेरहमायातः सह भ्रात्रा कनीयसा ।
वेदशास्त्रागमायैव न योषित्प्राप्तिवाञ्छया ॥ ५२ ॥
किं तु भूभर्तुरादेशो दुर्लङ्घ्यः पुरवासिभिः ।
योगक्षेमार्थिभिर्भव्यैस्तस्मादेवं भवत्विति ॥ ५३ ॥
एतस्मिन्नन्तरे मन्द्रं सतालतुमुलध्वनि ।
प्रतिध्वानध्वनद्व्योम प्राध्वनत्तूर्यमण्डलम् ॥ ५४ ॥
यश्च संवत्सरेणापि दुःसंभारो नृपैः परैः ।
विवाहार्थः स संभारो राज्ञा संभारितः क्षणात् ॥ ५५ ॥
ततः सान्तःपुरो राजा स सदारसुहृद्गणः ।
राजाजिरे ममोदारं करग्रहमकारयत् ॥ ५६ ॥
दत्वा ततः श्रेष्ठिपदं नगर्यां
वित्तं च भूमण्डलमूल्यतुल्यम् ।
समृद्धिमन्वेष्य च कालियस्य
प्रास्थापयन्मां मुदितो नरेन्द्रः ॥ ५७ ॥
आसीच्च मम लोकोक्तिरियं मय्येव संप्रति ।
वर्धमानो यथा राजा श्रेष्ठी जात इति स्थिता ॥ ५८ ॥
अथ नन्दोपनन्दाद्यैः प्रवृद्धप्रीतिविस्मयैः ।
प्रियदर्शनया चास्मि सह क्षिप्तशचीपतिः ॥ ५९ ॥
अहोरात्रे त्वतिक्रान्ते स गोमुखमपश्यतः ।
महाव्यसनसंकीर्ण इवासीन्मे महोत्सवः ॥ ६० ॥
आसीच्च मे विलक्षस्य विलक्षं गोमुखं बलात् ।
विदग्धसुहृदां कश्चिदपि नामानयेदिति ॥ ६१ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

ततः संमानयन्तं तमानतान्पुरवासिनः।
अद्राक्षं भृत्यवर्गं च संचरन्तमितस्ततः॥ ६२॥
चिन्तितं च मया धिङ्मां विलक्षकमकारणे।
बलादानाययाम्येनं किं दुःखासिकया मम॥ ६३॥
अथ नन्दोपनन्दाभ्यामसावानायितो मया।
आसीनः स्मयमानेन सोपालम्भमिवोदितः॥ ६४॥
किं गोमुखः सखा यस्य प्राज्ञंमन्यो न विद्यते।
तस्य साध्यानि कार्याणि न सिध्यन्तीति सोऽब्रवीत्॥ ६५॥
सर्वप्राणभृतामेव पुराकृतकृतं फलम्।
न तु तत्कारणैर्योग्यैर्विना सिध्यति कस्यचित्॥ ६६॥
यदपीदं महत्कार्यं युष्माभिः किल साधितम्।
तत्रापि गोमुखस्यैव प्राज्ञंमन्यस्य कौशलम्॥ ६७॥
प्रभवः प्रभवन्तो हि दोषाभासे मनागपि।
भृत्यानुद्वेजयन्त्येव तेषां किं क्रियतामिति॥ ६८॥
किमस्मिन्भवता कार्ये कृतमित्युदिते मया।
आख्यातुमयमारब्धः श्रूयतां यन्मया कृतम्॥ ६९॥
अस्त्यहं भर्त्सितः क्रुद्धैर्युष्माभिः स्वगृहं गतः।
तत्र प्रावृत्य मूर्धानं पतित्वा शयनो स्थितः॥ ७०॥
ततस्त्रसद्द्रुतगिरा पृष्टोऽहमृषिदत्तया।
किमेतदिति तस्यैव न मया दत्तमुत्तरम्॥ ७१॥
सा यदा दृढनिबन्धा पृच्छति स्म पुनः पुनः।
युष्मद्वृत्तान्तमखिलं तदा कथितवानहम्॥ ७२॥
साथ प्रमोदबाष्पार्द्रकपोलापृच्छदादरात्।
वत्सेश्वरसुतः कश्चिदार्यज्येष्ठो भवेदिति॥ ७३॥
शपथैः प्रतिषिध्यैनां त्वद्वृत्तान्तप्रकाशनात्।
आम सुभ्रु स एवायमिति तस्यै न्यवेदयम्॥ ७४॥
अथासौ स्थिरधीरत्वं गोमुख श्रूयतामिति।
सासूया सप्रमोदेव मामुक्त्वाकथयत्कथाम्॥ ७५॥
आसीत्सुमनसः कापि प्रिया विद्याधरी सखी।
दिव्यज्ञाना मरुद्वेगा नाम्ना च प्रियदर्शना॥ ७६॥
सा यदृच्छागता चैनां प्रसङ्गे क्वचिदब्रवीत्।
त्वं मामापदि कष्टायां वर्तमाना स्मरेरिति॥ ७७॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

ततः श्रेष्ठिनि कालेन नीते वैवस्वतक्षयम् ।
श्रेष्ठिन्याः कन्यका जाता शोकानलघृताहुतिः ॥ ७८ ॥
अस्यास्त्वासीदपुत्राया द्रविणस्यातिभूरिणः ।
सारस्यास्यास्मदीयस्य पालकः को भविष्यति ॥ ७९ ॥
उक्ता चास्मि पुरा सख्या व्यसने मां स्मरेरिति ।
ततश्चिन्तितमात्रैव ददृशे प्रियदर्शना ॥ ८० ॥
तां चासौ दारिकां दृष्ट्वा प्रकर्षप्रमदस्मिता ।
अवोचत्सखि मा भैषीर्जनयित्वेदृशीं सुताम् ॥ ८१ ॥
एषा विद्याधरेन्द्रस्य भविष्यति भविष्यतः ।
प्रिया प्रियतमा तस्माज्जृम्भन्तां तूर्यपङ्क्तयः ॥ ८२ ॥
अथासावोषधीगर्भं बद्ध्वा तस्याः स्फुरत्करम् ।
कन्याया हाटकं दृष्ट्वा कण्ठे गण्डकमब्रवीत् ॥ ८३ ॥
प्रभावादोषधेरस्याः स्त्रियमेनां सतीं जनाः ।
द्रक्ष्यन्ति पुरुषं मुक्त्वा भविष्यच्चक्रवर्तिनम् ॥ ८४ ॥
अमलानन्तपुण्यत्वात्सर्वज्ञाश्चक्रवर्तिनः ।
पश्यन्ति हि यथाभूतमर्थं दिव्येन चक्षुषा ॥ ८५ ॥
तेन यः स्त्रियमेवैनां द्रष्टा स भवति ध्रुवम् ।
चक्रवर्ती पतिश्चास्याः सर्वविद्याधराधिपः ॥ ८६ ॥
ओषधिर्या च कण्ठेऽस्याः सा नाम्ना प्रियदर्शना ।
इदमेव च नामास्याः प्रशस्तं क्रियतामिति ॥ ८७ ॥
तेन योऽयं पुरश्रेष्ठी पुरुषः प्रियदर्शनः ।
विद्याधरेन्द्रयोग्येयं प्रमदा प्रियदर्शना ॥ ८८ ॥
किं च वीणासमस्यायां यदुक्तं चक्रवर्तिना ।
चिरं सुन्दरि जीवेति तेनैव विदितं मया ॥ ८९ ॥
न हि शक्तः स्त्रियं द्रष्टुमेनामवनिगोचरः ।
यस्तु पश्यति स व्यक्तं चक्रवर्तीत्यभून्मम ॥ ९० ॥
त्वं च गोमुख एवेति तदैव ज्ञातवत्यहम् ।
सरूपः सवयाश्चान्यो नास्ति यच्चक्रवर्तिनः ॥ ९१ ॥
रूपं च युवराजस्य तव चानायितं मया ।
कौशाम्बीतः पटे न्यस्तं तच्च निश्चयकारणम् ॥ ९२ ॥
इत्यादिभिर्मया चिह्नैरयमव्यभिचारितः ।
चक्रवर्तीति विज्ञातः पश्चिमं स्तनदर्शनम् ॥ ९३ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

यः पुनर्घटनोपायः कार्यः स भवतानयोः ।
घटने दुर्घटस्यापि चतुरो हि भवानिति ॥ ९४ ॥
एवमादि ततः श्रुत्वा स्पृहयामि स्म मृत्यवे ।
यस्मान्निश्चितवानस्मि त्रयं मरणकारणम् ॥ ९५ ॥
मया सत्यं ब्रुवद्भर्ता मिथ्या ब्रूतेति खेदितः ।
अत्र जीवति यस्तस्य मृत एवामृतोपमः ॥ ९६ ॥
पाण्डित्यान्धसुहृद्वैरि मा स्म तिष्ठ पुरो मम ।
इति यः स्वामिनादिष्टस्तस्य मृत्युर्महोत्सवः ॥ ९७ ॥
न चास्ति दुर्घटस्यास्य घटने मम कौशलम् ।
तस्मान्मरणमेवास्तु धिक्प्राणान्दुःस्थितानिति ॥ ९८ ॥
निर्यातश्च पुरीबाह्यं मरणोपायलिप्सया ।
कस्याप्यदृष्टरूपस्य वाचमश्रौषमम्बरे ॥ ९९ ॥
विपर्यस्त निवर्तस्व निन्द्यान्मरणनिश्चयात् ।
न हि दुःखक्षयोपायो मृत्युरिष्टः सतामिति ॥ १०० ॥
ततः शिथिलितोद्वेगो गिरा खेचरयानया ।
पुरः पुरुषमद्राक्षं स्कन्धारोपितदारकम् ॥ १०१ ॥
असौ च दारकः कुण्ठः खञ्जः कुब्जः पृथूदरः ।
इति संतक्षितः पित्रा कर्कशैर्वचनक्षुरैः ॥ १०२ ॥
म्रियस्व धर्षिणीपुत्र प्रेतखादितमातृक ।
न वहामि न पुष्णामि भवन्तं निष्प्रयोजनम् ॥ १०३ ॥
एष त्वां गाढमावेष्ट्य ग्रीवां भित्त्वाथवा शिरः ।
मारयिष्यामि तद्गच्छ वैवस्वतपुरीमिति ॥ १०४ ॥
ततस्तेन विहस्योक्तं मा धाक्षीर्मा च मां पुषः ।
एतावता हि ते कार्यं न मदीयेन मृत्युना ॥ १०५ ॥
मयापि किल कर्तव्यं महत्कार्यं महात्मनाम् ।
तद्भवान्मां सहस्रेण विक्रीनीतां महात्मसु ॥ १०६ ॥
सहस्रं यच्च तद्दत्तं पर्याप्तं जीवनं यतः ।
मा स्म तस्माद्विना कार्यान्मारयन्मां भवानिति ॥ १०७ ॥
मम त्वासीन्महात्मानः केऽन्ये युष्मज्जगत्त्रये ।
कुतश्चान्यन्महत्कार्यं युष्मज्जीवितरक्षणात् ॥ १०८ ॥
सहस्रं ते न यत्किंचित्कोट्यापि यदि लभ्यते ।
तुच्छमूल्यस्तथाप्येष तृणमुष्टिसमा हि सा ॥ १०९ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

तत्तदित्यादि निश्चित्य गृहमानाय्य तं ततः ।
क्रीणामि स्म सहस्रेण चिन्तामणिमिवाश्मना ॥ ११० ॥
ऋषिदत्तामथावोचं यावत्स्मरसि किंचन ।
प्रच्छन्नं श्रेष्ठिनो वृत्तं तावन्मे कथ्यतामिति ॥ १११ ॥
कालियेन च राज्ञा च यद्यत्कार्यं रहः कृतम् ।
तत्तत्सुमनसे भर्त्रा कथितं धीरचेतसे ॥ ११२ ॥
यच्च श्रुतधरा कार्यं राज्ञः श्रुतवती गुरु ।
तया तदृषिदत्तायै दुष्प्रकाशं प्रकाशितम् ॥ ११३ ॥
तया तया च तन्मह्यं कुब्जाय कथितं मया ।
कुब्जेन ब्रह्मदत्ताय शेषं प्रत्यक्षमेव च ॥ ११४ ॥
तद्युष्माभिर्यदादिष्टं यदत्र भवता कृतम् ।
तदाचक्ष्वेति कार्यं तदेतदत्र मया कृतम् ॥ ११५ ॥
इत्याद्याकर्ण्य तत्तस्मादिन्द्रजालाधिकाद्भुतम् ।
प्राशंसं चरितं तस्य प्रशस्या हि गुणाधिकाः ॥ ११६ ॥
का विद्याधरचक्रवर्तिपदके तुच्छा रतिर्मादृशः ।
सुप्रापं धरणीचरैर्यदपरैः क्रोधादिवश्यैरपि ।
प्रज्ञाधिक्कृतदेवदानवगुरुर्येषां सुहृद्गोमुखः ।
ते यत्पिष्टपसप्तकाप्तिविमुखास्तत्कर्मणां जृम्भितम् ॥ ११७ ॥

इति प्रियदर्शनाविवाहः ॥ २७ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

अष्टाविंशः सर्गः

एवं वाराणसीस्थं मां दारमित्रैरुपासितम् ।
उपातिष्ठन्त काशिक्याः श्रेणयः पण्यपाणयः ॥ १ ॥
तांश्च भाषितवानस्मि सर्ववृत्तान्तकोविदः ।
अयमार्यकनिष्ठो वः श्रेणिश्रेष्ठी भवत्विति ॥ २ ॥
अथ याते क्वचित्काले सौधे सप्रियदर्शनः ।
सोपाने तारमश्रौषं हंसानामिव निस्वनम् ॥ ३ ॥
मम त्वासीन्न हंसानां नूपुराणामयं ध्वनिः ।
पदमन्थरसंचारो यच्चाविच्छिन्नसंततिः ॥ ४ ॥
न चैष कुलनारीणामुपपत्त्या विरुध्यते ।
उत्सवाभ्युदयेष्वेव ता हि बिभ्रति भूषणम् ॥ ५ ॥
तेनान्तः पुरसंचारवारस्त्रीचरणोचितः ।
किमर्थमपि सोपाने चंरत्याभरणध्वनि ॥ ६ ॥
एवं च विमृशन्नेव ताराभरणशिञ्जिताः ।
चित्रांशुकधरा नारीरपश्यं रूढयौवनाः ॥ ७ ॥
तासां कुमुदिका नाम लोकलोचनकौमुदी ।
प्रगल्भापि विनीतेव वन्दित्वा मामभाषत ॥ ८ ॥
आर्यज्येष्ठं यघोभागिन्भवतो भर्तृदारिका ।
विज्ञापयति वन्दित्वा सादरं राजदारिका ॥ ९ ॥
मया व्रतकमुद्दिश्य पूजिता देवताद्विजाः ।
वण्टकस्तस्य युष्माभिः सदारैर्गृह्यतामिति ॥ १० ॥
अथ मह्यं सुसंस्कारं सा समुद्रं समुद्गकम् ।
वासःकुसुमगन्धांश्च हारिगन्धानुपासरत् ॥ ११ ॥
अथोद्वृत्य जगत्सारानसौ मह्यमदर्शयत् ।
द्विप्रकारानलंकारान्नरनारीजनोचितान् ॥ १२ ॥
मयोक्तं द्वयमप्येतदर्हति प्रियदर्शना ।
प्रेषितं योषिता यत्तद्योषिदेव यतोऽर्हति ॥ १३ ॥
इदमाकर्ण्य ताः प्रेक्ष्य विस्मिताः सस्मिताश्च माम्।
तस्यै दत्त्वा च तद्द्रव्यमगच्छन्कृतवन्दनाः ॥ १४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

यशोभागिन्निति श्रुत्वा तयोक्तं पीडितोऽभवम् ।
अनभ्यस्तं हि यद्येन तेन तद्वस्तु दुःसहम् ॥ १५ ॥
ममामन्त्रयते यावान्पुरुषः प्रमदाजनः ।
सर्वोऽसावार्यपुत्रेति मुक्त्वेतां परुषामिति ॥ १६ ॥
किं चान्यत्कुलकन्यानां केयमीदृक् स्वतन्त्रता ।
येयमस्मद्विधैः सार्धं लोकयात्रा निरङ्कुशैः ॥ १७ ॥
किं तु कामयमानापि कामिनि कामिनि प्रिये ।
न धनायत्यपि स्वाङ्गं किमङ्ग धनमध्रुवम् ॥ १८ ॥
तदस्याः को भवेद्भावो मयीत्येतद्वितर्कयन् ।
अन्धकारमुखेनाहं गोमुखेनेति भाषितः ॥ १९ ॥
अर्यपुत्र दुरन्तेयमीदृशीभिर्भवादृशाम् ।
लोकयात्रेत्यथावोचमेनं परिहसन्निव ॥ २० ॥
दुरन्ता वाथ वा स्वन्ता न हीयं प्रस्तुता मया ।
अथ वा संकटात्त्राता ममास्त्येव भवानिति ॥ २१ ॥
इति तस्मिन्नहोरात्रे गते कुमुदिकादिकाः ।
आगत्येदमभाषन्त सव्रीडाविनया इव ॥ २२ ॥
अर्यपुत्रार्यदुहिता वन्दित्वा राजदारिका ।
अस्मद्दोषे कृतव्रीडा विज्ञापयति साञ्जलिः ॥ २३ ॥
क्षमणीयोऽयमस्माकमाचारातिक्रमो यतः ।
मूढभृत्यकृता दोषा न ग्राह्याः स्वामिनामिति ॥ २४ ॥
मयाप्युक्तं न पश्यामि दोषमाचरितं तया ।
अस्ति चेत्क्षान्त एवासौ तथाप्याख्यायतामिति ॥ २५ ॥
ततः कुमुदिकाचष्टे मामपृच्छन्नृपात्मजा ।
आर्यज्येष्ठस्त्वयालापान्भाषितः कीदृशानिति ॥ २६ ॥
आर्यज्येष्ठ यशोभागिन्नित्यादौ कथिते मया ।
सासूया सविषादेव वेपमानेदमब्रवीत् ॥ २७ ॥
अयि वैरिणि भर्तारमेवं वदति काङ्क्षना ।
यथोक्तो मन्दया ज्येष्ठो यशोभागिन्निति त्वया ॥ २८ ॥
न च त्वदीयमेवेदं वचः संभावयत्यसौ ।
परसंदेशहारी हि प्रतीतो गणिकाजनः ॥ २९ ॥
यः श्रेष्ठिदुहितुर्भर्ता सोऽस्माकमपि धर्मतः ।
प्रियदर्शनया सार्धमभिन्नैव हि मे तनुः ॥ ३० ॥

ÇSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

अयंपुत्रस्त्वया तस्मादर्यपुत्रेति भाष्यताम् ।
तथा विज्ञाप्यतां चेदं यथावज्ञां न मन्यते ॥ ३१ ॥
अस्मदर्थं मया चेयमुच्यतां प्रियदर्शना ।
व्रतकोत्सवमासेव्य सायाह्ने प्रतियास्यति ॥ ३२ ॥
इति श्रुत्वेदमासीन्मे कोऽन्यः परिभवः परः ।
एतस्माद्यदसावाह भार्या प्रस्थाप्यतामिति ॥ ३३ ॥
या वधूस्तातपादानां मम भार्या च सा कथम् ।
कुटुम्बिजनयोषेव गच्छेत्परगृहानिति ॥ ३४ ॥
अथ मां गोमुखोऽवोचत्किमस्थाने विशङ्कया ।
नेदं परगृहं देव्यास्तथा विदितमेव वः ॥ ३५ ॥
मङ्गलं हि विवाहान्तमस्यास्तत्रैव कारितम् ।
तच्चैतच्च गृहं तस्मादभिन्नं दृश्यतामिति ॥ ३६ ॥
ततस्तद्वचनान्न्याय्यादनुज्ञाता सती मया ।
प्रासादाग्रादवारोहत्समं तु प्रियदर्शना ॥ ३७ ॥
अथ प्रासादपृष्ठस्थो दान्तैरुज्ज्वलमण्डनैः ।
गोभिः प्रवहणं युक्तमपश्यं राजवर्त्मनि ॥ ३८ ॥
राजकञ्चुकिभिर्वृद्धैरनन्तैर्वेत्रपाणिभिः ।
नारीवर्षवरप्रायजनवृन्दैश्च संवृतम् ॥ ३९ ॥
तच्च राजकुलाद्दृष्ट्वा गच्छत्प्रवहणं ततः ।
तद्दिनं गमयामि स्म दीर्घबन्धनदुर्गमम् ॥ ४० ॥
सूर्योऽपि तदहर्मन्ये भग्नाक्षस्यन्दनो भवेत् ।
दैत्योच्छिन्नतुरंगो वा येनास्तं कथमप्यगात् ॥ ४१ ॥
अथ प्रासादमारुह्य राजमार्गं निरूपयन् ।
तदेव यानमद्राक्षं दीपिकावलयावृतम् ॥ ४२ ॥
अवतीर्य च हर्म्याग्राद्दीपिकाचन्द्रिकासखीम् ।
सोपाने दृष्टवानस्मि श्राम्यन्तीं प्रियदर्शनाम् ॥ ४३ ॥
तामादाय ततः पाणौ मदप्रमदबाधिताम् ।
चिरादारोपयामि स्म हर्म्याग्रशयनान्तिकम् ॥ ४४ ॥
क्षणं च तत्र विश्रान्तां तामालिङ्गमसौ च माम् ।
ततश्चडिति विच्छिन्नं तत्काञ्चीगुणबन्धनम् ॥ ४५ ॥
शरारिकुररश्रेणिः पुलिनान्नलिनीमिव ।
शिञ्जाना रशना शय्यां तन्नितम्बादथापतत् ॥ ४६ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

तां च भिन्नमणिच्छायाच्छत्रच्छादितदीपिकाम् ।
दृष्ट्वा पृष्टा मया तस्याः संप्राप्तिं प्रियदर्शना ॥ ४७ ॥
वहु श्रोतव्यमत्रास्ति क्रमेण श्रूयतामिति ।
उक्त्वा रुष्टैव तां दृष्ट्वा साचष्ट स्म कथामिमाम् ॥ ४८ ॥
अस्त्यहं युष्मदादेशाद्गता कन्यावरोधनम् ।
न च तत्र मया दृष्टा मार्गयन्त्या नृपात्मजा ॥ ४९ ॥
ततः परिजनस्तस्याः प्राह मां राजदारिका ।
गृहोपवनमध्यास्ते तत्र संभाव्यतामिति ॥ ५० ॥
प्रविश्य च मया दृष्टा तस्मिन्नुद्यानपालिका ।
वसन्तसुमनःक्लृप्तमालाभरणधारिणी ॥ ५१ ॥
सा च पृष्टा मयावोचद्योऽयं संध्यावदारुणः ।
अशोकषण्डस्तत्रास्ते विविक्ते राजदारिका ॥ ५२ ॥
अनेन चार्यदुहितुर्वक्रेणापि तथा व्रजः ।
योऽयं प्रियङ्गुषण्डस्य याति मध्येन निर्भयः ॥ ५३ ॥
दूरात्कुरबकानां च्र.................काननम् ।
माधवीसहकाराणामङ्कोलानां च वर्जय ॥ ५४ ॥
भ्राम्यन्मधुकरस्तेनसेनासंबाधपादपम् ।
भृङ्गदंशभयात्कस्तं नाप्रमत्तस्त्यजेदिति ॥ ५५ ॥
तेन च प्रस्थिताद्राक्षं कदम्बकुटजानपि ।
मालतीसप्तपर्णांश्च मञ्जरीच्छन्नपल्लवान् ॥ ५६ ॥
मम त्वासीदहो शक्तिर्दोहदस्य वरीयसी ।
अनृतावपि येनैते जृम्भिताः पादपा इति ॥ ५७ ॥
साथ पङ्कजिनीकूले हिमवत्कंधराजते ।
शिलापृष्ठे मया दृष्टा सान्द्रचन्दनकर्दमे ॥ ५८ ॥
समशीतातपेऽप्यस्मिन्वसन्ते शारदीव सा ।
मध्यंदिने ज्वरेणैव खेद्यमाना बलीयसा ॥ ५९ ॥
संततैस्तालवृन्तैश्च चन्दनापार्द्रमारुतैः ।
वीज्यमाना वचोभिश्च सान्त्व्यमानातिकोमलैः ॥ ६० ॥
अथ तस्या मया गत्वा समीपं वन्दना कृता ।
तयापि क्षिप्तचेतस्त्वान्न किंचिदपि भाषितम् ॥ ६१ ॥
ततः कुमुदिका तस्याः पादमालम्ब्य निष्ठुरम् ।
प्रतिबुद्धामवोचत्तां भगिनी दृश्यतामिति ॥ ६२ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

ततः कुमुदिकाहस्तमालम्ब्योत्थाय मां चिरम् ।
आलिङ्गितवती स्वाङ्गैर्ध्वान्ताङ्गारागिनदुःसहैः ॥ ६३ ॥
सुखासीनां च मामाह भर्ता ते सुखभागिनि ।
सततं कुशलीत्यादि तथेति च मयोदितम् ॥ ६४ ॥
पुनराह स ते भर्ता छात्रत्वाद्दुर्जनः किल ।
आहाराद्यैर्दुराराधस्त्वया तदिति मे मतिः ॥ ६५ ॥
प्रीत्या नन्दोपनन्दाभ्यां येनाहरति साधितम् ।
तेन नैवोपचर्योऽसौ मयेति कथितं मया ॥ ६६ ॥
पुनरुक्तं तया स्मित्वा नेदं संभाव्यते तयोः ।
राज्यांशो दशमस्ताभ्यामभिमानात्किलोज्झितः ॥ ६७ ॥
तौ त्वद्भर्तुरवित्तस्य पान्थस्याज्ञातजन्मनः ।
दासमभ्युपगच्छेतां कथं नामेति दुर्घटम् ॥ ६८ ॥
मयोक्तं सर्वमस्त्येतत्किं तु तौ दिव्यचक्षुषौ ।
यदेवादिशतः किंचित्तत्तथैव हि सिध्यति ॥ ६९ ॥
ज्येष्ठस्य च गुणा ज्येष्ठास्ताभ्यां कस्येति मानुषाः ।
तेनाङ्गीकृतवन्तौ तौ मद्भर्तुर्भृत्यतामिति ॥ ७० ॥
भगीरथयशाः श्रुत्वा निष्कम्पाक्षी कथामिमाम् ।
तनूरुहविकारेण साश्रुणालिङ्गिता बलात् ॥ ७१ ॥
एवं च क्षणमासीनामाह मां राजदारिका ।
अङ्गं प्रवहणक्षोभात्खिन्नमभ्यञ्ज्यतामिति ॥ ७२ ॥
आस्तामास्तामिति मयानिच्छन्त्या यावदुच्यते ।
तावद्बलाद्बलात्तैलं न्यधात्कुमुदिका मयि ॥ ७३ ॥
सर्वथाक्षिनिकोचाद्यैरुक्त्वा कुमुदिकादिकाः ।
सा मेऽभ्यङ्गापदेशेन विवृत्याङ्गानि पश्यति ॥ ७४ ॥
एतत्त्वत्करशाखाभिर्लिखितं..........म्भकम् ।
मदीयमङ्गमालोक्य राजदारिकयोदितम् ॥ ७५ ॥
अहो सखे सलज्जासि बालिका कुलपालिका ।
ययेह दुःसहा सोढा कोमलाङ्ग्या कदर्थना ॥ ७६ ॥
अथ वा त्वं पराधीना भर्तैव तव निर्दयः ।
येन प्रबलदर्पेण कृतं वैषम्यमीदृशम् ॥ ७७ ॥
कोऽन्यो निष्करुणस्तस्मात्त्वं येनोत्पलकोमला ।
दन्तिनेव महान्धेन मथिता पुण्डरीकिणी ॥ ७८ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

मत्संदेशं च वाच्योऽसौ किमस्थाने कृतं त्वया ।
न हि चूडामणिः पादे प्रभवामीति बध्यते ॥ ७९ ॥
इदं हि कर्कशाः सोढुं शक्ता राजन्यकन्यकाः ।
छायाकोमलगात्र्यस्तु नाहि वाणिजदारिकाः ॥ ८० ॥
इत्यादि बहु जल्पित्वा सा मामुद्वर्तनादिभिः ।
सत्कारैरन्नपानान्तैः संमानितवती चिरम् ॥ ८१ ॥
तस्याश्च क्षणसंक्षिप्तं मम संवत्सरायतम् ।
युष्मत्कथाप्रसङ्गेन सार्कं गतमिदं दिनम् ॥ ८२ ॥
अथाचलनितम्बाभात्स्वनितम्बाद्विमुच्य सा ।
आमुचन्मेखलामेनां मन्नितम्बे लघीयसि ॥ ८३ ॥
वहुर्विस्रंसमानायां ग्रन्थिरस्यां तया कृतः ।
स्वहस्तवलितैर्यत्नान्मृणालीतन्तुसूत्रकैः ॥ ८४ ॥
ततः प्रस्थापितवती मामित्यादि विधाय सा ।
मेखला स्खलिता चेयं छित्त्वा तत्तन्तुबन्धनम् ॥ ८५ ॥
इति तस्यास्तया चित्रे प्रपञ्चेऽस्मिन्निवेदिते ।
संकल्पजन्मनामृष्टः संकल्पयितुमारभे ॥ ८६ ॥
तया यद्गुरु संदिष्टमुपलब्धं च यत्तया ।
एतदेव सुपर्याप्तमनुरागस्य लक्षणम् ॥ ८७ ॥
यत्पुनर्मेखला बद्धा निःसारैर्बिसतन्तुभिः ।
सत्स्वप्यन्येषु सूत्रेषु तत्रेदं चिन्तितं तया ॥ ८८ ॥
निर्दयालिङ्गनक्षोभादिदं विच्छेदमेष्यति ।
अथेयं मेखला स्रस्ता शय्यायां निपतिष्यति ॥ ८९ ॥
लम्वां चेमामसौ दृष्ट्वा मन्नितम्बविशालताम् ।
अनया ··· प्रीतिमाधास्यत्यपि कामिति ॥ ९० ॥
एकैकतोऽपि वृत्तान्त उपपन्ने तया कृते ।
मया तु ज्ञातकार्यत्वादुत्प्रेक्षेयमुपेक्षिता ॥ ९१ ॥
अथाहमब्रवं श्यामा भगीरथयशाः स्फुटम् ।
कथं वेत्थेति सापृच्छदथेत्थमहमुक्तवान् ॥ ९२ ॥
गौराणामसिताभासमसितानां सिताधिकम् ।
श्यामानां मण्डनं तज्ज्ञैश्चित्रवर्णं तु वर्णितम् ॥ ९३ ॥
पारिजातस्रगाभाभा यदियं मेखला ततः ।
बाला दूर्वादलश्यामा नियतं राजदारिका ॥ ९४ ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

किं च नान्या ततः काचिद्दर्शनीयतमा यतः।
दर्शनीयतमा श्यामा नारीणामिति दर्शनम् ॥ ९५ ॥
तयोक्तं धिग्धिगस्त्वेषां रत्नलक्षणकारिणाम्।
जनः प्रच्छादनीयोऽपि ख्यापितो यैः शठैरपि ॥ ९६ ॥
इत्याद्या कथया तस्याः क्षपायाः प्रहरद्वयम्।
प्राप्त्युपायविचारेण तृतीयः प्रेरितो मया ॥ ९७ ॥
मम त्वासीदियं चिन्ता किं ममोपायचिन्तया।
देवतास्तत्करिष्यन्ति येन शान्तिर्भविष्यति ॥ ९८ ॥
वेगवत्यादिकाप्राप्तावुपायः कः कृतो मया।
यथा ताः प्राप्तवानस्मि तथा राजसुतामिति ॥ ९९ ॥
अथ मामेकदागत्य सायं कुमुदिकावदत्।
भगीरथयशा युष्मान्वन्दित्वा याचते यथा ॥ १०० ॥
ये मयारोपिताश्चूता माधवीचम्पकादयः।
ते जाता मञ्जरीभारभरभङ्गुरपल्लवाः ॥ १०१ ॥
अतः श्वस्तत्र गत्वाहं माधवीसहकारयोः।
कर्त्री विवाहसंस्कारमपरेषां च पूजनम् ॥ १०२ ॥
तेन युष्मद्गृहद्वाराद्गृहीत्वा प्रियदर्शनाम्।
प्रातरेव प्रयातास्मि तदेषा मुच्यतामिति ॥ १०३ ॥
अथ तस्यै प्रतिज्ञाय गच्छत्वेवं भवत्विति।
द्रष्टव्या राजपुत्रीति खिद्यमानोऽनयं निशाम् ॥ १०४ ॥
प्रातः कुमुदिकागत्य भाषते स्म ससंभ्रमा।
भगीरथयशाः प्राप्ता गच्छत्वर्यसुतेति माम् ॥ १०५ ॥
अथ तां दृष्टवानस्मि प्रस्थाप्य प्रियदर्शनाम्।
प्रासादाग्रस्थितो द्वाःस्थस्वच्छप्रवहणास्थिताम् ॥ १०६ ॥
आस्तां च मम तां दृष्ट्वा क्षणं मानसचक्षुषी।
सुषुप्तावस्थितस्येव नष्टसंकल्पदर्शने ॥ १०७ ॥
सर्वथा पुण्यवन्तस्ते सुरासुरनरोरगाः।
असावकालमृत्युर्यैर्नारीरूपो न वीक्षितः ॥ १०८ ॥
तया चाननमुन्नम्य हृष्टः संदृष्टवानहम्।
सहस्राक्षं स्वमात्मानं तच्चक्षुष्कादिकोज्ज्वलम् ॥ १०९ ॥
मां च मद्दयितां नासौ संमानितवती समम्।
मयि दृष्टमदात्तस्यां गाढ᳚ठग्रहार्हणाम् ॥ ११० ॥

CSU-Jaipur Campus Collection

itization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

अथ स्वयानमारोप्य सा प्रियां प्रियदर्शनाम् ।
कञ्चुक्यादिचमूगुप्ता नगरोपवनं गता ॥ १११ ॥
अहं तु तद्दिनं नीत्वा कृच्छ्रान्मन्दिरनिष्कुटे ।
हर्म्यमूर्धानमारोहं राजपुत्रीदिदृक्षया ॥ ११२ ॥
अथ प्रवहणेनासौ नभस्वत्पटुरंहसा ।
मद्गृहद्वारमागच्छद्दूरादुन्नमितानना ॥ ११३ ॥
सा च मां तत्र पश्यन्ती संततं प्रियदर्शनाम् ।
गाढं निष्पीडयन्ती च चिरमङ्गं न्यपीडयत् ॥ ११४ ॥
वन्दनाच्छद्मना पश्चान्मय्यात्मानं निधाय सा ।
चेतोविनिमयं कृत्वा प्रवृत्ता शिबिकामिति ॥ ११५ ॥
आराधयामि नृपसूनुकृते नु गौरीं
किं खानयामि चतुरैस्त्वरितं सुरुङ्गाम् ।
इत्याद्युपायशतचिन्तनतान्तचेताः
कृच्छ्रान्निशामनयमप्रतिलब्धनिद्रः ॥ ११६ ॥

इति श्रीभट्टबुधस्वामिना कृते श्लोकसंग्रहे बृहत्कथायां
[प्रियदर्शनालाभः] ॥ २८ ॥

समाप्तश्चायं ग्रन्थः

— शुभम् —

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

A CULTURAL STUDY OF THE BRIHATKATHA-SLOKASAMGRAHA

The *Bṛihatkathā-ślokasaṁgraha* (BKSS) of Budhasvāmin is an important text in about 5000 *anushṭubh* verses of chaste, flowing Sanskrit, written sometime in the Gupta period, as a summary of the *Bṛihatkathā* of Guṇāḍhya. Its merit lies, apart from being a résumé of that famous work, in the profusion of cultural material relating to the period in which it was recast. Its text was edited by Félix Lacòte on the basis of five manuscripts in 1908 (published by Imprimerie Nationale, Paris) and together with a comparative volume entitled, *Essai sur Guṇāḍhya et la Bṛihatkathā* (Paris, Leroux 1908). As at present, the work consists of 28 Sargas and 4547 verses. The word *sarga*, a Kāvya division, was a rechristening of the original word '*lambhaka*' or '*lambaka*'—since a classical Kāvya is supposed to consist of Sargas according to the conventional poetical theory. The gist of the plot revolves round the fact that the hero Sānudāsa in each Sarga contracts a new marital alliance on the basis of which the original word *lambhaka* was justified, which later on became *lambaka*.[1]

The first canto opens with a description of Ujjayanī, having a bunch of architectural terms such as 'having a large moat' (*mahākhātā*), 'a high city wall' (*prāṁśu-prākārā*), 'big residential buildings' (*mahāśālā*), 'palatial houses' (*prāsāda*). In the royal palace there was an

1. See my Introduction to the *Kathāsaritsāgara*, Vol. I (Patna 1960), p. 7.

CSU-Jaipur Campus Collection

Digitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

Āsthāna Maṇḍapa (I. 63) or Hall of Public Audience, a technical term having several synonyms such as Sabhā, Āsthāna, Āsthāyikā, Sarvāpasaraka;[1] it was the same as Divan-i-am of Moghul times. In II. 22 it is also called *āsthāna-sthāna*. In II. 9 the word *mṛigendrāsana* is used for king's siṁhāsana or royal seat.

In II. 11, there is reference to a religious controversy over which the king presided. He questioned the learned men of his Sabhā as to what was really the Dharma. They replied that the Sāṁkhya doctrine was in no way a match to the Vedas and hence the king should follow the Vedic religion. From other sources we know that there were five religious doctrines known as '*Kṛitānta-pañchaka*' in the Gupta age comprising the Veda, Sāṁkhya, Yoga, Vaishṇava and Śaiva systems.[2] Amongst them the followers of Sāṁkhya were most trenchent in their criticism of other schools and had developed an original philosophy of their own based on the triple Guṇas. It appears that the adherents of the Vedic tradition did not see eye to eye with the Sāṁkhya philosophers of which a clear mention is made here :— *Sāṁkhyādīnāmakāryatvād vedasyaiva pramāṇatā | tasmād-vedeshu vihitaṁ yattadāsevyatāmiti* ||II. 13. It also indicates that the *Vedamārga* was considered higher than that of Sāṁkhya.

In II. 19, there is a reference to female attendants of the royal palace (*antaḥpurachārīḥ praishyāḥ*) who were

1. See my DH, p. 242-3.
2. *Vishṇudharmottara Purāṇa* II. 22. 133-4; *Agni Purāṇa* 219.61 :— *sāṁkhyayogaḥ pāśupataṁ vedā vai pañcharātrakam | kṛitāntapañchakaṁ hyetad* || See my article in *Purāṇam*, Vol. II, Nos. 1-2 (July 1960), pp. 27 ff.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

kept satisfied with drinks, ornaments, clothes, garlands, etc. and sweet words. These were the same as *antaḥpurikā* and Sanskrit literature is full of reference to them. The chief of them was known as *dauvārikī* or *vetragrāhiṇī*.

The male attendants were termed as *antaḥpura-vichārin* (II. 26). In II. 24, there is a reference to *Udyāna* (also mentioned as *mandirodyāna* in IV. 55), i. e. *Bhavanodyāna*, the garden attached to the palace, in which the king ordered his ministers to arrange for an *Āpāna-bhūmi*, i. e. a pavilion for enjoying drinks. In fact the royal enjoyments in the palace garden consisted of several items, such as 1. *Pushpa-krīḍā*, 2. *Salila-krīḍā*, 3. *Vastrābharaṇa-maṇḍana*, including *Keśa-saṁskāra* and *Chandanānulepana*, 4. *Nṛitya-saṁgīta*, 5. *Rahovilāsa*, and 6. *Pānagoshṭhī*, to which a reference is found in the Kāvyas and Purāṇas.[1] The various items of *Āpāna-krīḍā* such as drinks, necessary eatables etc., were known as *Pānopakaraṇa* (II. 27). The invitees to these Āpāna-goshṭhīs included the ministers of high rank who were on friendly terms (*suhṛid*) with the king, rich citizens (*paura-jana*) amongst whom were members of the merchant guilds, and high-placed palace-officials (*antaḥpura-vichāriṇaḥ bhṛityān*). The whole programme of these enjoyments was considered a special item in the king's pleasure routine and generally formed part in the Vasantaka festival, though it was arranged by royal order on other occasions also.

In II. 29, there is a graphic description of the drink which was filled in small cups of the shape of conchshell

1. See my MPS, pp. 200-1; *Studies in Indian Art* (Varanasi 1965), article Nos. 19 and 22.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

(*śukti*), made of precious gems like rubies (*padma-rāga*). It was the practice to put small bits of lotus leaf in the wine (*utpalādyadhivāsita*) with a view to perfume it, a feature mentioned many a time in the classical literature by Kālidāsa, Māgha, Bāṇa, etc. The third interesting feature of these drinking bouts was to hold the cup in the hand and to make obeisance or gestures of courtesy by slightly bowing the head to the fellows in the party (*kṛitajotkāramanyo'nyaṁ pīyate sma tato madhu*, II. 29; *jotkāra*=bowing the head; cf. *Harshacharita's* Commentary *Saṁketa* for this word).[1]

The drinking scenes were punctuated by dance and music, which formed an essential element of each programme (*madhu-pānāntarāleshu savipañchīsvanaṁ muhuḥ*, II. 30). Here lute-playing in the middle of it is specifically mentioned.

In II. 45, the word *abhisheka-hastin* refers to king's own elephant, who was consecrated with a ritual bath and honoured with a *paṭṭabandha*. In II. 71, there is a reference to royal statue as *rājapratikṛiti*.

In III. 3, there is graphic description of a young woman enjoying a swing such as we see in the depiction of lady Irandatī at Ajaṇṭā and also in a terracotta plaque from Rājghāt.[2] There is also a reference (III. 4) to her fluttering upper scarf (*uttarīya*), hair-braid (*śikhaṇḍaka*) and the diaphanous cloth called '*nirmoka*' being like the slough of a serpent. It was a special

1. *Harshacharita* (Nirnayasagar ed.), p. 156 :—'*āpṛichchhyamānaṁ jyokṛiyamaṇam*'. It is possibly the same as *jyokkāra* from *jyok*+*kṛi*; in Hindi we have its form as *johāra*.
2. See my *Gupta Art* (Lucknow 1948), p. 14, Fig. 11; and Yazdani, *Ajanta*, Pt. II, pl. XLI (a).

CSU-Jaipur Campus Collection

Digitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

textile mentioned as *nirmoka-paṭṭa* by Kālidāsa (*Raghuvaṁśa* 16. 17) and Bāṇa,[1] and used as a *kucha-paṭṭa* (scarf for breasts) and for several other purposes.

In III. 5, there is reference to Hayaśālā, i.e. the royal stable for horses in the First Court of the palace, also known as '*Rājavallabha-turaṅga-mandurā*', of which Bāṇa in the *Harshacharita* has given a detailed description.[2] Also on its opposite side there used to be a stable for royal elephants, called *Gajāvasthānamaṇḍapa*, that is only slightly touched here in verse III. 10.

In III. 19 reference is made to a cloth dyed in various rainbow colours and therefore known as *indrāyudha-rāgāmbara*, also mentioned in the *Kādambarī*[3] and seen in Ajaṇṭā paintings.[4] It is said that a *dolā* or palanquin of the form of a swing was tied on the back of the elephant between two ivory tusks on which the king took his seat.

The word *pakkaṇa* (III. 32), also *pakshaṇa* in III. 43, has a special meaning of a village of the Mātaṅgas, or residence of the foresters. *Karkara-veṇu* (III. 33) seems to have been a kind of musical instrument formed of seven pieces of bamboo (*veṇu*) to produce different notes like that of a lute (*karkarī*) and therefore called *karkara-veṇu* more or less like a syrinx or pan-pipe.

---

1. *Harshacharita* (Nirṇayasāgar ed.), pp. 143, 163. Also see *Śiśupālavadha* of Māgha 20. 47.
2. See my DH, pp. 45-6, 242.
3. See my KSA, p. 12; also 176; and DH, p. 101.
4. E.g. see Pant Pratinidhi Chief of Aundh, *Ajanta* (Bombay 1932), pl. No. 76, showing daughters of Māra wearing lower garment of rainbow colour. Also G. Yazdani, *Ajanta*, pt. I (London 1930), pls. XIII, XVII, XXVIII, XXXVII, etc.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

A reference to Gandharva-nagara and the unreality of the world is noteworthy as this simile had begun to be used early in the Gupta age (*gandharva-nagarākāraṁ sa saṁsāramamanyata* III. 42).

The word *pāda-pālikā* used in III. 59 and meaning a slave girl for shampooing the feet was a new one in classical Sanskrit.

The word '*vardhamānaka-mālā*' (III. 92) denoted a kind of ornament probably made of small saucer-shaped leaves of which a pair was joined, one serving as a bottom and the other as a lid. The *Vardhamāna* was a kind of auspicious sign (*māṅgalika-chihna*), formed by *śarāvadvaya-saṁyoga*,[1] as seen in the group of *Ashṭamaṅgalas* depicted on a Mathurā Āyāga-paṭṭa.[2] The name *Vardhamāna* was so given from the repeat motif employed in the making of such an ornament.

III. 103-4 refer to an aerial car (*vimāna*) of a Vidyādhara king having the form of a lotus with twentysix petals. Its corolla or inner side was set with emerald (*garuḍa-pāshāṇa*) and the outer circle of petals or sepals with ruby (*padmarāga-palāśa*). The male Gandharva took his seat in the centre and his wives on the petals. This seems to have been a beautiful imagery of the moving deity surrounded by his consorts on the aerial chariot conceived in the form of a lotus.

---

1. *Vishṇudharmottara Purāṇa* III. 10. 14 :—*vardhamānaṁ śarāve syāt*. Also *Amarakośa*. The Commentator Malayagiri on *Jīvājīvābhigamasūtra* (Āgamodayasamiti ed., p. 161) explains *vardhamāna* as '*śarāvasaṁpuṭa*'. See my KSA, p. 80, fn. 1.
2. See my *Indian Art* (Varanasi 1965), fig. 142.

CSU-Jaipur Campus Collection

Digitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

In IV. 22-3 the marine motif of the sea-voyage fraught with dangers (*sabhayaṁ makarālayam*) is mentioned in which generations of mariners took part with their ships (*sapota*) in an undaunted spirit. Then there is a description of ship-wreck in which the master of the boat (*vāhanasya svāmī*) perished. The merchants trading by the same boat were known as '*sāṁyātrika*'. When many of them heard of the ship-wreck (*pota-vippatti*) they came back to their homes (IV. 33) hale and hearty (*avipanna*).

IV. 48-52 refer to king's visit to his *Mṛigajinodyāna*, which, it seems, was provided with enclosures made of antelope- or deer-skin. Such skin-fenced groves were painted there with the figures of ancient kings like Sagara, Daśaratha and Pāṇḍu depicting their life-story (*viśālāś chitraśālāḥ sa chitranyastanarādhipāḥ*).

In the palace garden (*mandirodyāna*) as part of the garden sport is mentioned the pastime of gathering red Aśoka flowers (IV. 56), a well known motif in classical literature called *Aśokapushpa-prachāyikā* or *Aśoka-nishevaṇa*. Amongst the garden motifs there occurs a very interesting reference to the marriage of the *Mādhavī* creeper with the *Sahakāra* tree (*mādhavyā sahakārasya vivāhamanutishṭhati*, IV. 63) such as is also mentioned elsewhere in literature. There used to be a pavilion in the palace garden where the king would take his seat and converse with his friends and relatives (IV. 67). The word '*saṅkāra-kūṭikā*' in IV. 92 was taken from spoken speech of that age referring to the heap of village dirt and sweepings now known in Hindi as '*kūḍī*'. In IV. 100 there is a reference to the worship of Vishṇu with red and blue lotuses. This will be found often

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

repeated in the book indicating the widespread Bhāgavata movement which characterised the Gupta age.

The kings also used to have for their pleasure resort a *Nāgavanodyāna*, i.e. a royal preserve or forest for catching elephants (V. 11).

In V. 23-6, there is a graphic description of the city Alakā ruled by Kubera (*Vitteśa-pālita*), the lord of wealth (*Draviṇeśvara*). It was on the Himālayas. It was encircled by a city-wall of moon-stones (*chandra-pāshāṇa-nirmāṇa-prākāra*). It was inhabited by innumerable Gaṇas of Śiva. An interesting feature was that it had a garden of Kalpa trees known as *Bāhya-kānana* (*bāhyaṁ kalpapādapa-kānanam*), which is the same as the *Bāhyodyāna* mentioned by Kālidāsa (*Meghadūta* I. 7). It is also full of great interest that the imagery of Alakā's buildings being whitened by the radiance of the moon on Śiva's head is mentioned both here (V. 25) and by Kālidāsa.[1] Another important fact is a reference to the sixth and seventh courts in the palace of Kubera. It is similar to the Seventh Court in the house of Vasantasenā or in the palaces of king Tārāpīḍa and Gandharva Chitraratha each of which was invested with great wealth and splendour.[2] It is stated that Kubera at that particular moment was to be seen in the Seventh Court. It implies that he was seated in the *Bhuktā-sthāna-maṇḍapa*, i. e. the inner hall of audience which was located in the last court of the palace (V. 28). Kubera is mentioned as the lord of Kiṁkaras. This

1. *Meghadūta* I. 7 : *bāhyodyānasthitaharaśiraśchandrikādhautaharmyā.*
2. *Mṛichchhakaṭika* act IV ; *Kādambarī* (P.L. Vaidya ed., Poona 1935), sec. 85-6 and 185.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

motif is also found in the Sabhā-parva.[1] Kiṁkara was thus a technical term for atlantes dwarfs or Yakshas, who were considered to be on attendance of Kubera and as transporting in the air on their uplifted hands the assembly-hall or *Vimāna* of Kubera. Their representation is found in Western Indian caves in similar position and also at Bharhut and Sānchī, and a couple of figures are also seen in Mathurā art.[2]

In V. 35 a golden seat (*kanakāsana*) is mentioned with a foot-stool inset with jewels (*ratna-charaṇa*), which, although not stated here, was also made of gold and therefore known as *hemapīṭha* (*Raghu.* 3.84). In V. 39, there is a reference to a play-cart of a prince called *krīḍā-śakaṭikā*, made of precious gems. In V. 51, there is a reference to eight kinds of knowledge (*ashṭau vidyāḥ*) although in other texts reference is made to four or fourteen kinds of knowledge. In V. 57, an important reference mentions Vishṇu riding on Garuḍa. In the Gupta period as given in the *Varāha Purāṇa* (Ch. IV) the Bhāgavatas worshipped Vishṇu in three forms, viz. Garuḍastha Vishṇu, Śeshaśāyī Vishṇu and Nṛisiṁha-Varāha-Vishṇu, the last one also known as Mahā-Vishṇu. Fortunately in Mathurā sculpture we find all these three kinds of images. In V. 59 there is a reference to Akāla-kaumudī. The words having '*akāla*' in compound were a special feature in the Gupta Sanskrit,

1. *Tāṁ sma tatra mayenoktā rakshanti cha vahanti cha |*
sabhāmashṭau sahasrāṇi kiṁkarā nāma rākshasāḥ ||
antarikshacharā ghorā mahākāyā mahābalāḥ |
raktākshāḥ piṅgalākshāścha śuktikarṇāḥ prahāriṇaḥ ||
Mbh. Sabhāparva 3.25-6; also 44.8.

2. E. g. see my *Indian Art*, fig. 118 a, pl. LXXIX, LXXXVII; Coomaraswamy, *Yakṣas* (Washington 1928), pls. 3, 4, 13.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

e. g. *akāla-jaladodaya*. *Kaumudī* was a festival celebrated on the moonlit night of Āśvina in the Śarad season known as *Kaumudī-maha* (*sakhījanodvīkshaṇa-kaumudī-maham*, *Raghu*. 3.1). Later on it came to denote any such festival and the king on special occasions would order a Kaumudī Mahotsava in honour of some joyous event and the same would be known as *Akāla-kaumudī*. In V. 67, there is a reference to Sixtyfour Kalās and Four Vidyās all depicted in a painting :—

tatra praviśatā dṛishṭāśchatuḥshashṭirmayā kalāḥ |
chatasraścha mahāvidyā vinyastāś chitrakarmaṇi ||

As an explanation of the dream it was said that a son would be born to the king who would be proficient in all the Kalās (*aśesha-chitra-vinyasta-kalā-kuśala-dhīḥ*, V. 69). It was an age primarily of art-culture for both men and women and for the purpose a standard list of Sixtyfour Arts was drawn up.

In V. 74 mention in made of *bherī-ghosha* in the temple of gods (*devatāgāra-bherī*). In IV. 104 a reference we have to a palatial residence encircled by a moat (*khāta*) and a rampart (*śāla*, which should have been '*sāla*' in the original). In V. 155-6, there is an interesting reference to *Krīḍā-pushkariṇī* and to *Padma-bhañjikā* sport which formed part of the several items of the Udyāna- and Ṣalila-krīḍās taken together. There were special attendants or officers known as Udyāna-pālaka who were in charge of the royal palace-gardens. IV. 172-3 refer to a *Mṛigājina-udyāna* in which the king instituted special kind of amusement known as *mṛigājina-yātrā*.

In V. 196 is a reference to aerial cars (*ākāśa-sañchāri-yantra*). The Yavana craftsmen were adept in making

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

them (*ākāśayantrāṇi punaryavanāḥ kila jānate*, V. 199). Four kinds of Yantras or contrivances are mentioned as provided with water (*jala*), i. e. watermill; stone (*aśma*), i.e. stone-lever; dust (*pāṁsu*), i.e. grinding mill of mortar; and a device made of bamboos and stems (*kāṇḍarāśikṛita*) for lifting heavy weights such as are made even now by traditional lifters.

The word *karmaśālā* (V. 212) denotes a workshop; cf. *bhārgava-karmaśālā* a potter's workshop, referred to in the *Mahābhārata* (I. 182.1 : *gatvā tu tāṁ bhārgava-karmaśālām*).

In V. 224-5 Viśvila is said to have put together some kinds of Yavana *yantras* and also medicines from different parts of plants, as prescribed in the text called "*Vṛikshāyurveda*". No such independent text has surviv-ed except the one published by G. P. Mazumdar,[1] if the same can be considered to be of such an early age.

V. 200 refers to *Āgrahārika Brāhmaṇas*, so called from the free land-grants made to them. They are also mentioned in the *Harshacharita* (ch. VII, Nirṇayasāgar ed., p. 212) in the description of Harsha's army on the march.[2]

V. 220 refers to a Vidyādhara pair facing each other and shown in a painting, probably such as are depicted in the two upper corners of an Ajaṇṭā painting[3] in the attitude of showering flowers or holding garlands

---

1. Dāmodaragupta also refers to a *Vṛikshhāyurveda* in his *Kuṭṭanīmatam* (124). The *Pārijātamañjarī* text inscribed at Dhāra (*Ep. Ind.*, VIII) mentions '*chitraprayogo nāma vṛikshā-yurvedabhedaḥ*', denoting the technique of getting different flowers on a different tree.
2. See my DH, p. 170, 196, 197-8.
3. Chief of Aundh, *Ajanta*, pls. 45-6.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

and therefore known as *'Pushpa-Vidyādhara'* or *'Mālā Vidyādhara'*, or offering beaded necklaces *'Gulikā-Vidyādhara'*.[1]

In V. 230 there is reference to the building of a Devakula in Vārāṇasī in accordance with the profesional skill in architecture by *vardhakī* or *takshā* of king Māhāsena, who was requested by Brahmadatta, the king of Vārāṇasī, for the loan services of his architect. The word *'dharmādhikārakāra'* seems to refer to the presiding officer of the court at Vārāṇasī for whom the Devakula was built. This is a typical reference to Vārāṇasī in the Gupta age, for Yuān Chwāng[2] refers to twenty Devakulas or Brāhmanical temples at Vārāṇasī amongst which this seems to have been one. V. 248 mentions *Yantrakukkuṭa* (also called *Kukkuṭa-saṁsthāna-yāna* in V. 270) made by Viśvila the Greek architect which could move in the air. This is also mentioned as *Garuḍākāra-vimāna* (V. 279). The conception of such contrivances had quite developed so that in the *Samarāṅgaṇa-sūtradhāra* of king Bhoja is found an elaborate chapter mentioning many more of them.[3]

It is stated (V. 251) that this knowledge of *'ākāśa-antra'* was a special pursuit of the Greeks and was not to be communicated to others (*ākāśayantravijñānaṁ durvijñānamayāvanaiḥ*, V. 251).

A branch of this knowledge was the making of aerial

1. See Commentary of Śaṁkara, p. 40 (*Harshacharita*, Nirṇayasāgar ed).
2. T. Watters, *On Yuan Chwang's Travels in India*, Vol. II (London 1905), p. 47.
3. *Samarāṅgaṇasūtradhāra*, Ch. XXXI (Gaekwad Oriental Series, No. 25).

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

beds (*khaṭvā-ghaṭana-vijñana*, V. 252) of which the technique had become wide-spread. It is stated that Pukvasa revealed this knowledge of Ākāśa-yantras to his son-in-law (V. 260).

In V. 262 there is an uncharitable remark about the craftsmen (*śilpinaḥ saha śāṭhyena jāyanta iti ghushyate*): that they are born with some kind of inherent craftiness.

In V. 283-4 it is stated that the aerial car formed like a Garuḍa was so spacious as to accommodate not only the king with inmates of his harem but also all the citizens. In VI. 16 there is repetition of the reference to all arts practised without undergoing any kind of religious initiation (*avrata*) and also to the Four Knowledges acquired after religious discipline (*savrata*).

In VII. 22 there is used the word *antaḥpura* which should mean the royal palace. Then we have a reference to *Kumāra-vāṭakā*, which seems to denote the special apartment set aside for the prince. This was generally built outside the royal palace. In the *Kādambarī* it is called *Kumāra-bhavana* of which there were two portions, viz. *Śrī-maṇḍapa* and *Śayanīya-griha* as built for prince Chandrāpīḍa, for princess Kādambarī it was called *Kumārī-antaḥpura*.[1]

In verse VII. 23 the royal seat is referred to as *bhadrāsana* on which the prince was made to sit at the time of his coronation in which the king himself took part.

In VII. 41 there is a reference to application of wax (*madhūchchhishṭa*) on the lips, made red by chewing the betel leaf.

1. See my KSA, pp. 367-8.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

Khaṇḍa-modaka (VII. 49) was a kind of sweet made of *khaṇḍa-śarkarā*. These appear to be the same as called *varshopala-golaka* in the *Naishadhacharita* (16.100) (Hindi : *barasole*) and which are put into the water to dissolve forthwith into a cooling delicious drink.

In VIII. 10 the palace of Vatsarāja Udayana is named as '*Suyāmuna*' (also *Svapnavāsavadattam* act VI) like the '*Sugāṅgeya*' palace of the king of Pāṭaliputra.[1]

Eastern gate of the palace was called *prāgdvāra*, as also mentioned in the *Raghuvaṁśa* (V. 63). There is an interesting reference to eight golden jars (*hema-bhāṇḍa*) decorated with saffron mark (*kuṁkumāsthāsaka*) and ported on a wagon in which young bullocks were yoked (VIII. 13-14).

In VIII. 23 mention is made of a Nishāda as sea-captain and to the practice of uttering the auspicious phrase '*Siddha-yātrā*', i. e. bon voyage, before commencing the voyage (*utsāhita-nishādena siddhayātretivadinā*).

In VIII. 27 a reference to *Yātrā-griha* is interesting as standing for a special temporary pavilion erected on the occasion of the royal procession for royal amusement. It was furnished with lofty gateways (*prāṁśu-toraṇa*) and with various kinds of *ākrīḍa* or special enclosures for wrestling bouts, etc.

In VIII. 47 it is said that at the time of the birth of a Chakravartī monarch are born a class of deer having such speed as they are difficult to be pierced even by the arrows of Śiva who is able to shoot at Tripura.

1. See *Mudrārākshasa* act III. 9, mentioning *Sugāṅga-prāsāda*, i. e. the palace on the Ganges, of the Nanda and Maurya kings. Also see my *Indian Art*, p. 61.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

In IX. 1 reference is made to the cutting of stencils on a lotus leaf by which figures were painted on the cheeks of young women; elsewhere called '*patrachchhedyam*' (IX. 2, 3, 5).

The design of the *patrachchhedya* in this case was a flowing river. It appears that the *patrachchhedya* figures were fringed by use of minute pearls (*patrachchhedyama-paśyāmo muktāvayava-saṁkaram*, IX.3), as done in some of the later Ajaṇṭā paintings. It is a matter of great satisfaction that the BKSS gives here a detailed description of *patrachchhedya* designs not found elsewhere in Sanskrit literature, and calls it 'Patrachchhedya-lakshaṇa'. These designs were triangular (*tryasra*), square (*chaturasra*), rectangular (*dīrgha*) and circular (*vṛitta*). By means of the triangular designs figures of cattle, mountain and residential buildings were made; the square stencils were used for making rooms and towns and human beings; by means of rectangular ones were depicted flowing waters, rivers, paths, tendrils, creepers andserpents. In the circular ones were shown ornaments, birds and figures of human couples (IX.5–7).

In IX. 43 *mādhavī-gahana-veśma* (also called *latā-grihaka*, IX. 48) is the name of *mādhavī-maṇḍapa* which used to form part of Bhavanodyāna and is often mentioned in the classical Sanskrit literature. Mādhavī is a variety of jasmine (Hindi : *Chamelī*). Mādhavī-gṛiha was povided with a stone bed of big size (*prastaraṁ mahat*, IX. 53), strewn over with delicate leaves (*prakīrṇa-pallava-nyāsa*).

In ancient palace-gardens it was customary to have several kinds of stone-beds, of course beautifully made.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

As we know from Bāṇa's *Kādambarī*[1] one of them was near the lotus pond (*pushkariṇī*), another by the side of the Devagṛiha for performing Sandhyā, a third one inside the Āhāra-maṇḍapa and others in the groves of creepers and trees as mentioned here. Another fact stated in this context is that near the *Mādhavī-maṇḍapa* there were trees producing necklaces, girdles, anklets and costly linen fabrics. This was a motif (IX.54-5) popular in the Gupta period (IX. 54-5) as referred to by Kālidāsa several times.[2] Of course the trees producing these ornaments and cloths must have been the Wish-fulfilling trees (*Kalpa-vṛiksha*) of heaven transplanted on the earth.[3] In the list of objects produced on these trees mention is made of two items in addition to those usually found elsewhere, viz. *vidyādhara-dhana*, which should imply the Mithunas or pairs of men and women produced on the branches of the Kalpa-vṛiksha trees in Uttarakuru. The other new item is a kind of coat of mail (*varma*) inset with precious gems. Mention is made in the *Divyāvadāna* of such an armour, which was proof against fire and was included in the presents sent by the king of Sauvīra to the king of Eastern India.[4] In IX. 63-5 a new conception about the miraculous efficacy of the coat of mail is mentioned, that it was

1. See my KSA, pp. 369-70.
2. *Meghadūta* II. 11; *Kumārasambhava* VIII. 68, 75; *Śākuntala* act 4 (*kshaumaṁ kenachidindupāṇḍutaruṇā māṅgalyamāvishkṛitam*).
3. See my article "Kalpavṛiksha : the Wishfulfilling Tree", *J. of the Indian Society of Oriental Art*, Vol. XI, 1943, pp. 1-8.
4. *Divyāvadāna*, Rudrāyaṇāvadāna, Cowell's ed., p. 546.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

provided with five kinds of herbal qualities, viz. *viśalya-kariṇī* (removing arrows), *māṁsa-vivardhinī* (increasing the tissues), *vraṇasaṁrohiṇī*(healing the wound), *varṇa-prasādanī* (rendering clear the body-complexion), and *mṛita-saṁjīvanī* (reviving the dead to life).

In X. 38 a reference is made to the Sassanian (*Pārasīka*) horses provided with ornamented *chaurīs* (*chitra-chāmaramaṇḍana*). In Gupta times horses were imported into India in large numbers by Iranian merchants.[1]

In X. 43 a reference is made to the Āgama literature that was studied by those who were proficient in Vyākaraṇa (*pada*), Mīmāṁsā (*vākya*), Pramāṇa (*nyāya*) and Nirukta (*artha*).

In X. 45, we have a very early reference to a *kāyastha* or clerk holding ink-pot in his hand and pen on his ear (*lambakarṇamathāpaśyaṁ vinītaṁ lambaśāṭakaṁ| kāyasthaṁ samashīpātraṁ lekhanīkarṇapūrakam*). The use of the word *kāyastha* has not been traced in Sanskrit literature earlier than the Gupta age. It is conspicuous in the *Mṛichchhakaṭika*.[2] It appears that the word '*kāya*' became current for government office and those who worked there became known as '*kāyastha*'. An uncharitable view is taken of their character as they render living creatures into lifeless ones by their deceitful entries (X. 47). It looks like a biting comment from the pen of some old Kshemendra.

In X. 61 is a description of a market place of which the floor of principal passage was paved with stones (*vistīrṇa-śilātala-dharātala*) and the shops were overflowing with stocks of flower garlands, ornaments, incense,

1. Cf. my DH, pp. 57-8.
2. *Mṛichchhakaṭika* act 9.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

etc. In X. 62 a reference is made to architects (*Vāstu-vidyākṛit*), whose skill took a vivid shape in the rows of residential buildings (*harmyamālā*) with their appurtenances (*nishkuṭa*). The meaning of the word '*nishkuṭa*' is not certain but probably it refers to the *dvāra-prakoshṭha* or *alinda* portions that formed the front position of the richmen's houses and palaces.

In X. 66-7 reference is made to girls playing on musical instruments like lutes (*vipañchī*) with the help of fingers or a plectrum (*śiñjāna-parivādinī*), and others of younger age reading the three R's with the help of wooden boards (*paṭṭikā*).

In X. 70 there is a specific reference to *Viṭa-śāstra*, i.e. the Lore of Rakes, appertaining to the courtesans' quarters. The girls, it appears, were receiving education in the school attached to the Veśa, where *Viṭa-śāstra* formed part of their curriculum. There was attached to the Veśa a shrine of the God of Love (*Kāma-devālaya*) in which the deity was worshipped by offering a *pradakshiṇā* to him (X. 71). In X. 76-7 the actual Veśa is described as having the appearance of a royal palace in which a number of hermaphrodites (*yoshid-varshavaraprāya*) were employed(X. 77). X. 83 mentions a *kavāṭastha-vātāyana*, i.e. a ventilator provided with a door leaf. In X. 90-9 a graphic description of the Veśa is given in which a young she-elephant was being trained in the exercises proper to her (*adhīyamāna-vinayām*). From Bāṇa's description in the *Harshacharita*[1] we know that the First Court was used for keeping elephants and horses and the same is implied here. In

1. DH, pp. 47 ff., 242.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

the Second Court different artisans were working and making beautiful objects according to their crafts, i. e. objects of gold, silver and ivory, etc. This partly agrees with the description of Sixth Court in the house of Vasantasenā.[1] Mention is also made of a *śibikā* or palanquin in the form of a *karṇīratha* that was parked in the Second Court. The *karṇīratha* was a small hand-pulled car, also mentioned in the *Raghuvaṁśa* (14. 13) and *Pādatāḍitaka*.[2] In the Third Court were excellent horses (*sādhu-vāhinaḥ*) adorned with clanging ornaments and bearing auspicious signs on their body, and imported from different countries (*nānādeśān*). In the Fourth Court were different birds such as peacock, Greek partridge (*chakora*), parrot (*śuka*) and magpie (*sārikā*), cock (*kukkuṭa*) and many other birds kept in cages (*vayaḥ-pañjara-maṇḍala*). This agrees with the description of Seventh Court in Vasantasenā's house.[3] In the next court many artists were working on objects of gold and copper of many shapes. In the Sixth Court skilful workmen having knowledge of making different kinds of perfumes (*gandha-śāstra-viśārada*) were making different kinds of perfumes, unguents and special perfuming devices or scents that were so dried or fixed as to be retained for a longer period. This was a special art developed in Gupta times. Special scented crowns (*gandha-mukuṭa*) for the head were made which retained their scent for as long as six months. In the Seventh Court silken cloths of Paṭṭa, Kauśeya and Dukūla varieties were being manufactured and dyed (*raṅga*), fumigated (*dhūpana*) and perfumed (*vāsana*).

1. *Mṛichchhakaṭika* act 4.
2. See my *Chaturbhāṇī*, pp. 176, 236.
3. *Mṛichchhakaṭika* act 4.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

In the Eighth Court were workmen engaged in the cutting of precious stones (*niśāna-vyadhana*) and boring of semi-precious stones and pearls.[1] This refers to the art of manufacturing different kinds of beads for making necklaces and girdles for which India had gained a special reputation in the ancient world.

It is stated (X. 99) that skilled artists of the rank of Mahāmātra were appointed by the court as incharge to supervise the work of different manufacturers.

In X. 117 there is a reference to a seat (*āsana*) with squat ivory legs (*nikharvadantacharaṇa*). Such a seat was made not with straight legs but with ivory legs projecting outside their perpendicular line. X. 205 makes a reference to *jāla-vātāyana*, a latticed window against which was seen a young woman engaged in toilet with a mirror in her hand known as '*Sadarpaṇā*' (or *Darpaṇa-kanyā*). In XI. 2 the royal seat is spoken of as having the form of a *Pushpaka-vimāna* (*pushpaka-saṁsthāna-mañchasthānam*).

In XI. 3 there is a reference to two masters of dancing art (*nṛityāchāryau*) who came to the Raṅga or stage crowded with spectators (*prekshaka-kula*).

In XI. 53-5 a reference is made to *mṛittikā-mayī-mudrā* or clay sealing which was proof of the *bona fides* of a person deputed for some work.

In XII. 27 the word *uttarāmbara*, i.e. upper scarf, is the synonym of *uttarīya* which formed part of the two garments usually worn. In XII. 69 there is a graphic description of the sappling of Aśoka (Saraca Indica)

1. Cp. Sixth Court in Vasantasenā's house, *ibid*.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

covered with red blossoms and touching the earth with its foliage.

In XII. 71 there is mention of the usual motif of the blossoming of the Aśoka tree with the touch of a lady's foot (*pāda-sparśa-dohada*).

XIII. 12 speaks of a small drinking cup called '*śukti*' and its use with the following remark : 'Just sip another cup and that will restore your spirit' (*aparāpyekā śuktirāsvādyatāṁ tataḥ gamishyatyachirādeva chittaṁ te svasthatāmiti*).

In XIV. 26, there is a reference to eatables, fruits and flowers produced by the Kalpavṛiksha trees. It is imagined that these objects of food and drink given by the father and mother in the house were as good as those by the bounty of the Wish-fulfilling trees (*Kalpavṛiksha-prasūtāni phalāni kusumāni vā*).

In XIV. 92-4 there is a description of a grove of Aśoka trees (*aśoka-vanikā*) with a *parṇa-śālā* cottage inside it enclosed by old plantain trees (*purāṇa-kadalī-puṭa*) and in which there was a bed with a pillow(*saṁpidhānaka*) and a water jar (*kalaśa*).

In XIV. 96 the meaning of the term Vidyādhara is explained as a class of divine beings who are masters of various Vidyās (*vidyādharāstu vidyānāṁ prabhāvānnirupadravāḥ*).

In XIV. 112 the meaning of '*maṇḍalitā veṇī*' seems to be the braid of hair formed into a round knot by coiling the plated locks like the coiled body of a serpent.

In XV. 17 there is a reference to the making of a circular decoration inside a palace that was considered auspicious (*maṅgala-maṇḍala*) and was inset with semi-precious stones or jewels arranged as a charming pattern

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

(*chitra-vinyāsa*). This certainly refers to a floor-decoration made for offering flowers to the deities as are seen in cave-paintings.

In XV. 78 there is mentioned the motif of the ocean with its mighty Makara monsters crunching the passengers of the boat as is actually depicted in an Ajaṇṭā painting.

XV. 81 is a quotation from the *Gītā* :—

yaṁ yameva smaranbhāvaṁ tyajatyante kaḍevarm,
taṁ tameva kilāpnoti tadā tadbhāvabhāvitaḥ.[1]

It is found in the present text of the *Gītā* as follows :—

yaṁ yaṁ vāpi smaran bhāvaṁ tyajatyante kalevaram,
taṁ tamevaiti kaunteya sadā tadbhāvabhāvitaḥ.

In XV. 112 the motif of '*atinirbandha*' for Gurudakshiṇā occurs as in the *Raghuvaṁśa* V. 21.

In XVI. 18 there is a reference to *udyāna-mandira*, garden-house, which was ringing with the music of a lute and in which trained birds and monkeys were kept. This reference is important since at Ajaṇṭā we actually find in the scene of Great Padmapāṇi Avalokiteśvara a portion of the place garden with birds and monkeys.[2]

The richmen used to have one living residence in the city and the other outside the city-wall in the city outskirts which was known as 'Bāhyodyāna'. They would build some apartments or rooms there known as *udyāna-mandira*, as mentioned in the description of Ujjayanī in the *Kādambarī* (Vaidya Edn., para 44).[3] In the latter case the garden was important and the house

1. *Bhīshma Parva*, part I (critical ed., Poona 1945), 30.6= *Gītā* VIII.6
2. Chief of Aundh, *Ajanta*, pl. 26; my *Gupta Art*, Fig. 27.
3. See my KSA, p. 60.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

or pavilion secondary. It is clearly stated that the Nāgarakeśvara or the Mayor of the city was seated in his garden-house on a stone bed furnished with an embroidered cloth or cushion (*chitrapaṭṭopadhānaka*, XVI. 19).

In XVI.63 is a reference to a painted figure of Yaksha (*Ālekhya-Yaksha*) who was worhipped by Svāmī Nāgaraka or the Mayor of the city, who came there riding in his chariot. This then appears to be not any forlorn Yaksha figure but a Yaksha shrine decorated with the figure of a painted Yaksha as a deity regularly visited by worshippers for religious adoration. We find a conspicuous painted figure of a Yaksha in Ajaṇṭā paintings. In the *Chaturbhāṇī* there is a reference to an actual Yaksha-vīthi in Ujjayanī where the figure was worshipped by the citizens of that city.[1]

In XVI. 61 there is a reference to some text on cuisinier science (*sūda-śāstra*) ascribed to Bhīmasena, although no such book has survived.[2] It was studied by the female cooks attached to royal kitchens.

In XVI. 65 reference is made to the art of anointing the body with oil (*mardana-śāstra*) for which there were experts known as *mardana-śāstrajña*, who first rubbed scented oil (*gandha-taila*). It was followed with unguents (*udvartana*), bath and putting on new garments (*abatāmbara-dhāraṇa*), worshipping the deity in the temple and then taking food in the *Bhojana-maṇḍapa* (XVI. 66). Here the practice was to eat by sitting on an *āsana* spread

1. See my *Chaturbhāṇī*, pp. 213, 274.
2. Dāmodaragupta also mentions a *Sūda-śāstra* (*Kuṭṭanīmatam* 124).

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

on the ground as is the custom in India even now (XVI. 67).

In XVI. 68 there is mention of a pot turned on the potter's wheel of which the shape was imitated in gold and that was filled with shining white *pāyasa* (*pāyasenenduvarṇena*). There is also reference to *maṇi-bhājana*, made of *musāra*[1] or jade of excellent quality in which honey and ghee were served (XVI. 69).

Even in the *Āhāra-maṇḍapa* the floor was beautified with small heaps of flowers (*pushachchhurita-kuṭṭima*) and in one part of it a beautiful bed-stead was placed (XVI. 79). This shows that the *Āhāra-maṇḍapa* was quite a spacious place and had provision for rest after meals.

A description of *mukha-gandha* taken with betel leaf is given as follows :—

karpūratriphalānābhilavaṅgailāsugandhinā,
mukhasya gandharāgau cha tāmbulenodapādayam (XVI.80).

In XVI. 90 there is an important reference to a *Suhṛidgoshṭhī* and convening of its meeting (*yadi sajjā suhṛidgoshṭhī samasyā kriyatāmiti*, XVI. 90). The word for meeting is here '*samasyā*', used about three times, which is also found in the text of the *Rāmāyaṇa* critically edited by Prof. G.H. Bhatt.[2] I disputed this reading in my review[3] of the *Rāmāyaṇa* and pointed out that the variant reading '*samāsyā*' was the right one as found in the *Mahābhārata*, Āraṇyaka Parva, where the reading as critically edited is '*Mārkaṇḍeya-samāsyā-parva*'. I now

1. See my DH, p. 202.
2. Vol. I (Bālakāṇḍa, Baroda 1958-9), I. 3.11.
3. *J. of the American Oriental Society*, Vol. 82, No. 4 (1962), p. 579.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

find from the BKSS that the form that had become current in Gupta Sanskrit was '*samasyā*' also in the same sense as '*samāsyā*'.

In XVII. 4-6 is a bitter invective against Nāradīya music. Its teacher a Vīṇāchārya is spoken of as of coarse voice (*khara-svara*), ignorant in the knowledge of *Śruti* and *Svara* (XVII.5), and incapable of distinguishing *Nishāda* and *Shaḍja* (XVII. 20). It was for this reason that Sānudāsa and Gandharvadattā turned their face against Nāradīya music. The fact is that in the Gupta age the ancient Nāradīya Saṁgīta was replaced by the new music of Rāgas and Rāgiṇīs. This was an important innovation in the history of Indian music and it appears from the statement made here that the people's reaction was all in favour of the new musical modes in preference to the Nāradīya Saṁgīta, which has been made here the object of ridicule.

In XVII. 26 a good term for evening dinner is given as *prādoshikāśana*. In XVII. 26-7 it is said that the retiring bed room (*śayanāvāsa*) for the night was fumigated with scent, decorated with garlands and flowers, and furnished with a coverlet ((*āstaraṇa*) made of a special fine silken fabric known as *haṁsapakshāṁśuka*. The legs of the bedstead are said to be made of some kind of semi-precious stone of white colour like shining diamond (*vajraśilā*).

In XVII. 50 the city of Champā with its citizens is graphically described as a town of long lanes (*āśā-dīrghā-rathyā*), which were so narrow that wheeled conveyance could not move inside them. In XVII. 60-2 there is mention of sixtyfour friends (*suhṛidaḥ chatuḥ-shashṭi*) of Sānudasa to whom he gave a grand reception

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

by arranging sixtyfour seats overspread with woollen cushions (*mahāpaṭṭorṇa*). This reception is stated to have been organised in the First Court (*prathama-kakshā*). This recalls the list of fortyfour friends of Bāṇa mentioned in the *Harshacharita*.[1] Such a circle of friends and intimate aquaintances mostly included artists and craftsmen and therefore their conventional number may have extended up to sixtyfour as mentioned here.

The meeting of the circle of friends was arranged in the First Court which was usually a big wide-open court called *ajira* in front of the Āsthāna Maṇḍapa. This usually comprised the palace garden (*bhavanodyāna*) or Gṛiha-vāṭikā. It therefore appears that it was a *sabhā* organised in the open-air pavilion in the First Court and not under the roof of the regular *Sabhā* of the Second Court. The sedge-green floor and stone pillars of this pavilion are mentioned (*maṇi-śilā-stambha*, XVII. 79).

In XVII. 138 the word *Rathyā-chatvara-yātrā* refers to the fairs or congregations of people for worshipping the deity installed on public squares (*rathyā-chatvara*).

In XVII. 143 is a reference to *kachchhapākāra-vīṇā*, also known as '*Kachchhapī*'.

In XVII. 164 several religious sects are referred to, viz. Parivrājaka, Nirgrantha, Bhikshu, Pāśupata, etc.

In XVIII. 104 is a reference to a verse of the *Gītā* :—
Sadoshamapi na tyājyaṁ sahajaṁ karma sādhubhiḥ,
itīdaṁ vachanaṁ vishṇoḥ sāpi saṁmānayatviti.[2]

---

1. See my DH, pp. 34-36.
2. Cp. *Gītā*, XVIII. 48 :
sahajaṁ karma kaunteya sadoshamapi na tyajet |

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

In XVIII. 125 is a reference to '*ratna-saṁskārakāraka-śilpin*', lapidaries expert in the cutting and polishing of stones, who were otherwise known as *Vaikaṭika* (Hindi: *Begaḍī*).

XVIII. 127 mentions a *sarva-vidyā-kalā-śilpa-kovida*, i.e. a person knowledgeable in all the sciences (*vidyā*), arts (*kalā*) and crafts (*śilpa*). It was regarded as the special merit of a Nāgaraka who was therefore much in demand in society and in the company of learned men and artists.

In XVIII. 128-9 is a reference to *alaṅkaraṇa-karma*, i.e. art of decoration, and to the groups of painters (*chitrakara*) working in the Fifth Court.

In XVIII. 125 and 128 the word *pur* seems to have been used in the sense of enclosure of a Veśa.

In XVIII. 130 is a reference to female artisans (*antaḥ-karmārikā*) and other attendants of a richman's house (*ghaṭa-dāsī*) who were engaged on besmearing the compounds. It appears that the bards (*bandin*) were also engaged to recite verses in the Veśa (*bandinaḥ paṭhataḥ ślokamuchchakairuchcharanniti*, XVIII. 131).

In XVIII. 149 it is mentioned that on the south of the city there existed a Chāṇḍāla-vāṭaka and adjacent to it a Daridra-vāṭaka also called Daridra-grāma or hovels for poormen. The residents of these mean dwellings are graphically described in verses 151-52. The word *kulmāsha-piṇḍikā* in XVIII. 153 denoted a lump or ball of Kulmāsha food prepared by stewing coarse grain. The Kulmāsha is referred to in the *Ashṭādhyāyī*.[1]

In XVIII. 155 is a reference to a *kuṭikā*, i. e. a small

1. For the details of preparation of *Kulmāsha*, and other older references to it, see my *Pāṇini*, pp. 107-8.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

cottage of thatched roof as is generally improvised in the poormen's quarters even to-day. In one part of its compound was a heap of sweepings (*saṅkāra-sthagitā-jīrā-kuṭikā*). The cottage (156) was enclosed by a wall made of rice straw (*kaṭaiḥ kṛita-parikshepām*) or the old rotten (*jarad-virala*) leaves of the Vīraṇa grass (Hindi: *Khasa*) that are still used for thatching purposes. Its roof (*paṭala*) did not cover the full surface up to the ends of the wall (*ananta*) and had a number of holes through which both sun-light and moon-light entered inside (*ananta-paṭalachchhidra-pravishṭātapachandrikām*, 156). There he was entertained by very coarse food made of Kodrava rice. Here a spouted earthen water-pot (*ālukā*) is described graphically in verse 162. It had several holes, plugged with lac. Its rim was broken (*khaṇḍoushṭhī*), with broken neck portion (*śīrṇa-tālukā*). There he ate the food called '*kāñjika-vyañjana*' and '*kodravaudana*' (167). The foods from Kodrava rice are said to be without oil and salt, a feature also of Kulmāsha according to the Kummāsa-piṇḍa Jātaka : *atelam*, *alīniyam*. The account of the poormen's quarters is called '*Daridra-charita*'.

In XVIII. 178 we have the word '*odana-mallaka*', i. e. a potfull of boiled rice. It also occurs in the *Divyāvadāna* (Cowell's ed., pp. 172, 174, 176-7). The word *mallaka* first occurs in the Puṇyaśālā inscription of Huvishka (dated 106 A.D.) at Mathurā[1] and the Hindi word '*maliyā*' is dervied from it.

There is a reference to a route (*prāg-deśagāmī-patha*) leading from Champā to Tāmralipti on which he saw travellers from several parts of the country known

1. Line 8, see *Ep. Ind.*, Vol. XXI, pp. 60 f.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

as '*Vaidiśa*'. A graphic picture of the traveller on this long route is given :—

paśyāmi sma cha vaideśāñ jarjarachchhatrapādukān,
skandhāsaktajarachcharmasthagikāpachanālikān (XVIII. 179), i.e. their shoes and parasols were worn out and in the old leathern bags they were carrying on their shoulders cooking utensils (*pachanālika*).

In XVIII. 189 the word '*kandu*' denotes a frying pan from which a sweetmeat-maker is known as *kāndavika* (Hindi : *Kañdoyī*, *Kāñdū*).

According to XVIII. 194, a *paṭaśāṭaka* or the upper scraf dyed in the red ochre (*dhātu-rāga*) was given a thorough wash (*sthūla-prakshāla*).

In XVIII. 195 the bed (*śayanīya*) is said to be '*navatakājjhaka*', a difficult word with a Prakrit air about it but which can be correctly split up into *navataka*, meaning *namata* cloth, a woollen coverlet, and *ājjhaka* being from Sanskrit *āḍhyaka*, i. e. a bed covered with a rich woollen cloth. The variant reading '*navatakāskhake*' given by Lacòte in the footnote (p. 237) is certainly wrong. The word *ḍiṇḍika* in XVIII. 202 is of special significance. It is the same as the *Lāṭa-ḍiṇḍin* in the *Chaturbhāṇī* (Pādatāḍitaka, my edn. 41.17; 42.7), also called *ḍiṇḍika* (Gujarati : *dāñḍyā*), who were rogues of wicked character said to be ruthless like Piśāchas. Dharmakīrti also refers in his *Pramāṇavārttika* to the Diṇḍika code of morals : *Ko viśeshaḥ syāḍ ḍiṇḍika-purāṇetaryoḥ* (p. 82). The Diṇḍikas in the BKSS are said to be brandishing their weapon, bursting with the ardent desire to do and die and bragging of their deeds (XVIII. 202-5) :

śrūyatāṁ dhātakībhaṅgapratijñāparvatasthirāḥ,
khaṇḍacharmeti me nāma muṇḍāḥ pāśupatā vayam. [203]

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

"Listen to my retort firm like mountain to cut the Dhātakī plant (a small shrub : Grislea Tomentosa) into twain. My name is Khaṇḍacharma and we are (similar to) the shaven Pāśupata ascetics.

sahasramapi chaurāṇāṁ śūrāṇāṁ yuddhamūrdhani,
na nayeyaṁ yadi svargaṁ gachchheyaṁ nirayaṁ tataḥ. [204]
taskarānyadi paśyāmastatastvāṁ devi chaṇḍike,
pratyagraistarpayishyāmo mahishachchhāgaśoṇitaiḥ. [205]

"I can alone slay thousands of marauding thieves and warriors in battle. O Goddess Chaṇḍikā, if we just have an encounter with thieves to make short work of them we shall propitiate you with the fresh blood of buffaloes and goats (*mahisha, chhāga*)."

The caravans travelling along the routes leading to dense forests and bigger valleys had often to suffer loot and plunder of which a graphic account is given here (XVIII. 206-8). The gang of Nishāda marauders (*pulinda-pṛitanā*) pounced upon the caravan (*sārtha*) while it was taking rest during dark night on the river bank. As soon as the bragging Diṇḍikas saw the Pulinda host they threw their arms and fled giving up all sense of shame. The merchant Siddhārthaka finding himself in this predicament also took to flight. Even members of the Sārtha- (*sārthika*) on this confusion were mistaken as thieves.

In XVIII. 238 a proverb is given as follows :—

sve svasminsati chānante lipsānyasmin vigarhitā,
vijñātasāṅgavedārthaḥ kaḥ paṭhenmātṛikāmiti.

Such traders were known by the name '*sāṁyātrika*' who intended to join a common expedition for commerce by sea (XVIII. 245).[1]

1. See also the use of this word in this sense by Māgha, *Śiśupālavadha* III. 76. According to the *Amarakośa* : '*sāṁyātrikaḥ potavaṇik*'.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

It should also be noted that the ancient name of the Bay of Bengal was Mahodadhi (XVIII. 245) which is still famous as such and I myself picked it up from an illiterate fisherman at Dhanushkoṭi, which is the meeting point of Mahodadhi, the Bay of Bengal and Ratnākara, the Arabian Sea.[1] Kālidāsa has also used the name Mahodadhi in this sense (*Raghuvaṁsa* IV. 34; XIII. 1). As a matter of fact the geographical observation of ancient Indians about the southern ocean was quite precise and they designated the three seas, Bay of Bengal, Arabian Sea and open Indian Ocean, as Trisamudra. Bāṇa has mentioned a certain Sātavāhana king who was friend of Nāgārjuna and the lord of the three oceans (*trisamudrādhipati*).[2]

In XVIII.280-1 the word *kalā-jāla* is used for the body of sixtyfour Kalās in which Sānudāsa was proficient and therefore famous as '*kalāśālī*'. The *dhotī* used for besmearing oil and bath (*tailamalīmasa-snāna*) is mentioned as '*snāna-śāṭaka*' (XVIII. 299).

In XVIII. 309 the food eaten on the sea-shore is described as including fish, tortoise, crab and other aquatic creatures like crocodile.

In XVIII. 314 is an important description of shipwreck merchants cast on an unknown land who lighted fire and raised lofty banners to attract passing ships; this account being known as "*Bhinnapotavaṇigvṛittam*" (XVIII. 314-16). According to the code of sea-merchants it was the duty of a passing ship captain to give lift to shipwreck merchants stranded on an island or sea-shore. In XVIII. 318–19 these stranded merchants have been

1. See my *Bhārata-kī Maulika Ekatā* (Allahabad 1954), p. 20.
2. See my DH, p. 234.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

stated to have seen a boat fast approaching the sea-shore like a row of sea-gulls (*madgu-paṅkti*). It was manned by two oarsmen (*dviniryāmakārūḍhā*) and swiftly floating on the top of high breakers (*bhaṅgishu*) (XVIII.318). The reference to '*prāgvātālī*', the hurricane wind coming from the east, is also significant as generally it were such sea winds that were most damaging. The service boat had been sent to the shore from a ship anchoring in mid-ocean which was loaded with valuable merchandise belonging to a rich merchant (*mahādraviṇa-bhājana*). The ship is said to be looking as lofty as the Kailāsa with its masts, sails and riggings.

The epithet '*mahāpadma-mahānidhi*' is significant. According to Padminī-vidyā as described in the *Mārkaṇḍeya Purāṇa*[1] there were Eight Mahānidhis, viz. Padma-nidhi, Mahāpadma-nidhi, Makara-nidhi, Kachchhapa-nidhi, Mukunda-nidhi, Nanda-nidhi, Nīla-nidhi and Śaṅkha-nidhi. Its owner was a wealthy jeweller who carried on trade in pearls, corals, rubies and kept a large stock of them sufficient to last for several generations.[2] According to the *Vāmana Purāṇa*[3] the Mahāpadma-nidhi is defined as follows :—

chatuḥśashṭi kalāḥ śvetā mahāpadmo nidhiḥ sthitaḥ,
ratnāni svarṇarajataṁ gajāśvarathabhūshaṇam (75. 32).

---

1. See my MSA, pp. 157-59
2. *Mārkaṇḍeya Purāṇa* Ch. 68 :—
   yatra padmamahāpadmau tathā makarakachchhapau |
   mukundo nandakaśchaiva nīlaḥ śaṁkhoshṭamo nidhiḥ ||5||
   sattvapradhāno bhavati tena chādhishṭhito naraḥ |
   karoti padmarāgādiratnānāṁ cha parigraham ||13 ||
   mauktikānāṁ pravālānāṁ teshāṁ cha krayavikrayān |
   dadāti yogaśīlebhyasteshāmāvasathāṁstathā ||14||
3. See my VPS, p. 160.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

A graphic description of the forest on the sea-shore is given (XVIII. 345-6).

The place where the merchant was stranded was somewhere in the Tamila country as the services of a *dubāshiā* or *dubbāsh* (Skt. *Dvibhāsha*) became necessary for the conversation between the host and the guest (XVIII.350).

In XVIII. 355 is described Satra-maṇḍapa, i. e. a pavilion for free distribution of food and entertainment to travellers, as were established along the caravan routes by rich persons.

paśyāmi sma cha vaideśān kriyamāṇakshurakriyān,
abhyaṅgāchchhādanāchchhādabhojanādyaiścha satkṛitān. [356]

"I feel a grove of plantain trees with a rush of travellers for whom there were arrangements for toilet, bath, clothes and food." It shows that these alms-houses or Puṇya-śālā pavilions were intended to cater decently to the comfort of travellers. There were also sleeping rooms with bed to stay for the night (XVIII. 357). It appears that the owner-incharge of these alms-houses himself stayed for the night and therefore made personal enquiry about the comfort of the travellers. In Vs. 358-65 is a long comment about the sea-voyage and shipwreck of Sānudāsa and an enquiry if he has been rescued or seen in any of these alms-houses established along the long sea-board streching from Tāmralipti to Tamila country.

In XVIII. 368-9 is a graphic description of Pāṇḍya Mathurā, the rich city of the South of which markets were full of jewellery shops. The shops there filled with stocks of pearls and corals looked like the very sea whose treasures were exposed owing to Agastya having belched of his waters.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

In XVIII. 371 Sānudāsa is mentioned as '*ratna-tattva-vid*'. He was approached by two customers to evaluate a bejewelled ornament.

XVIII. 428 refers to a merchant named Ācera travelling from Madurā to Suvarṇabhūmi, the golden Cheronese of the classical geographers.

In XVIII. 429-32 follows a long description of a land route which formed the sector of the sea route. It is stated that having travelled by the ship it was anchored in the sea water and the passangers on boat were required to travel along the shore. Then occurs a description of the *Vetra-patha*, *Veṇu-patha*, *Meṇḍha-patha*, *Ajapatha*, etc. which *prima facie* may appear more imaginary than real. As a matter of fact these routes did exist to negotiate the distances through dense forests of trees and bamboos and also the narrow hilly tracts passing over difficult duārs and gorges. They are also referred to in the *Gaṇapāṭha* (V.3.100) of Pāṇini[1] together with several names such as Devapatha, Haṁsapatha, Vāripatha, Rathapatha, Sthalapatha, Karipatha, Ajapatha, Rājapatha, Sindhupatha. The BKSS gives an actual description of these routes leading through difficult terrains :—

Vetrapatha XVIII. 433-35.
Veṇupatha XVIII. 439-46.
Ajapatha XVIII. 449-61.
Khagapatha XVIII. 499-505.

It is stated that a place called *Bhṛigupātana* (XVIII.461) or *Bhṛigupatana*, to be identified with a celebrated pilgrimage centre near Kedāranātha in the Himālayas, was

1. See my *Pāṇini*, p. 242.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

reached by a narrow goat-tract (*ajapatha*). In XVIII. 479 a quotation of the *Gītā* is given but it does not actually occur in the present text and belongs more to the Nīti-literature :—*ātmā tu satataṁ rakshyo dārairapi dhanairapi*. However its variant is found in the *Mahābhārata* XII. 5092 :—

ātmā hi sarvadā rakshyo dārairapi dhanairapi.

In the Khagapatha were seen bodies being carried away by Bhāruṇḍa birds that combatted (*Bhāruṇḍa-saṅgrāma*, 526) amongst themselves for the human body packed in leather skins. This was an ideal description of the Khagapatha. The Bhāruṇḍa birds are also referred to in the Northern direction mentioned in the *Bhīshma Parva* (7. 265) :—*bhāruṇḍanāma śakunāstīkshṇatuṇḍāḥ bhayānakāḥ*; also Mbh. XII. 168. 6326.

In XVIII. 583 the description of *paṭa-maṇḍapa* is particularly notewothy. XVIII. 612 speaks of a hilarious dance reception given by the citizens in honour of Sānudāsa which appears to be the dance presented by the residents of Suvarṇa-bhūmi, i. e. the Burmese. In XVIII. 615 the reference to *gṛihābhyantara- maṇḍapa* appears to relate to the pavilion temporarily erected or permanently built in the female quarters of the Third Court and therefore known as such.

A ship-wreck in XVIII. 630 is called *vipannavahana*; elsewhere *vahana-bhraṁśa*, *vahana-dhvaṁsa*, *pota-vipatti*.

In XIX. 3 is the description of a male person wearing female dress (*pramadā-vesha-purusha*), who carried in his two hands a skull (*kapāla*) and a peacock's feather (*śikhipichchha*), and round his neck was a collar (*gala-kaṇṭhikā*) hanging loose (*ayukta*) and studded with different gems having the brilliance of rainbow colours

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

(*indradhanuśchhāya-śṛiṅgāra*). He was in fact a follower of the *Gauri-muṇḍa* sect (*gaurimuṇḍasya sādhakaḥ*, XIX. 14). He was an observer of Gaurī-vrata and for this received worshipful honour from women folk. He seems to have belonged to the order of mendicants of Tāntric denomination. He is compared to a Vighna-Vināyaka who was the destroyer of all Siddhis. He was like a Siddha (*siddha-kalpa*) of Vighna-Vināyaka, and belonged to the Mahāvratin sect of the Śaivas (XIX. 18). It appears that here we have a reference to a 'Gaurī-mahā-vidyā' (*gaurī-bhrashṭā mahāvidyā*) like the Mahāmāyūrī-vidyārājñī of the Buddhists (XIX. 19). He seems to have worn a female dress for impersonating as the Gaurī-mahāvidyā specially adored by women.

In XIX. 24 is a reference to the Dohada wish of a queen to enjoy '*jala-nidhi-krīḍā*' in the waters of the ocean full of aquatic animals. Arrangements for this kind of *Sāgara-krīḍā* were made locally by the king damming the waters of the river Gaṅgā and diverting them into a big tank constructed with the help of the people of the Aṅga and Magadha country (XIX. 24-5). In that tank artificial wooden Makaras were placed and the king and the queen mounted a boat of the form of an aerial car (*vimāna*) or palace (XIX. 26). The king instituted there a Yātrā festival, i. e. a Melā, during the Vasanta season (XIX. 27).

In XIX. 31 is a reference to Kubera as Rajarāja, a name used in the *Meghadūta* (I. 3) by Kālidāsa, which seems to have come into existence first in Gupta Sanskrit.

In XIX. 34 is the description of a Mātaṅga Kanyā enjoying a swing (*dolālīlā-vilolā*) tossed by soft breeze.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

In XIX. 64 there is a reference to Gandha-śāstra. This is also mentioned as '*Gandhānuśāsana*' (the Lore of Perfumes) in XIX. 67, in which a prince named Manohara, son of the king of Kānana-dvīpa was proficient.

In XIX. 66 there is mention of *Kumārāvasatha*, which was the same as *Kumāra-bhavana*. It was separate from the royal palace and was guarded by a Dvārapāla attendant.[1] There the prince prepared to receive the guest by burning incense (*dhūpaṁ cha tvarito'dahat*) and unguents (*vilepanamupādatta*, XIX. 68). The guest feigned head-pain by the incense burnt (XIX. 70). Thereupon he took out from his wallet (*sthagikā*) a small wooden casket (*phalaka-sampuṭa*) and burnt his own incense. Then he requested Manohara to take a sample of his scent made from flowers and try some of it (XIX. 72). Manohara experienced that incense and did honours to Sumaṅgala, proficient in Gandha-śāstra (XIX.73).

In XIX. 75 is a reference to *Yaksha-sattrā*, i. e. a Yaksha festival. It appears to have been a synonym of Yaksha-yātrā. There a beautiful Yakshī figure was painted on the wall of the Yaksha shrine (*yakshī-pratikṛitirdṛishṭā vinyastā chitrakarmaṇi*, XIX. 76). In painting the Yakshī seemed to have been full of life and uttering sweet speech :—

nirjīvāpi sphurantīva mūkāpi mṛiduvāgiva,
chitre nyastāpi sā tena chitte nyastātirāgiṇā. (XIX. 77)

This verse reminds of the following śloka in the *Vishṇudharmottara Purāṇa* (III. 43. 21):—

lasatīva cha bhūlambo śliśyatīva tathā nṛipa,
hasatīva cha mādhuryaṁ sajīva iva dṛiśyate.

---

1. See my DH, p. 249; KSA, p. 367.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

The figure was so realistic that Manohara feeling charmed of her just wanted to touch her body but then it seemed as if she left her mural setting and flew into the air (XIX. 79-81). She addressed the king that she was a Yakshī and had incurred a curse of Kubera which had turned her into a painted figure. Then the lord Kubera became appeased and said that the curse would come to an end when a human lover would be charmed by her painted form (*chitranyasta-tanu*) and would eventually become her husband (XIX. 83). This motif of the curse of Kubera and of the wonderous beauty of a Yakshī recalls the same motif as we have in the *Meghadūta* of Kālidāsa.

In XIX. 85 there is a reference to the Śrīkuñja mountain which was the abode of Yakshas.

XIX. 89 makes mention of sea-merchants returning after a successful voyage. The naval merchant presented to the king a precious gem and the king in return gave him honours and asked him about the miraculous experiences he had in his voyage. The merchant said in his reply that the ocean was the place of all miracles (XIX. 90-91). This belief about the ocean that the sea is the home of many miracles was the adage universally believed throughout the country and this filled the heart of many a young man with a longing to visit the distant lands across the sea.

In XIX. 92 is a reference to the ship being carried away by the wind (*hṛitapoto nabhasvatā*) which losing its direction touched a mountain named Śrīkuñja. XIX. 93 mentions that the '*niryāmaka*', i. e. ship captain, released to the merchant the identity of Śrīkuñja mountain. In XIX. 94 it is stated that the prince went to the house

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

of the merchant, who out of fear made a present of his great earnings to him. It is further stated that the ship was tossed by the wind and became out of control like an infuriated elephant (*mahāvyālo mataṅgajaḥ*). When the hurricane had passed away and the sky and sea became quiet then the merchant saw sea-creatures of strange shapes (XIX.100). He saw lion, Śārdūla, leopard, rhinoceros, bear and Śambara-antelope diving and making merry in the sea water.

At another place he saw male and female figures who did not wear any clothes and whose ear-lobes were pricked. We actually find such human couples wearing earrings in their bored ear-lobes and having the lower parts of their body covered by conventionalised scroll work, in place of regular drapery. These couples communicated with each other by indistinct sound and not by distinct words and they were seen in amorous poses or enjoying like animals (XIX. 102). At another place he saw big sea-serpents with wings who were of monstrous size like big mountains hidden in the ocean for fear of their wings being picked (XIX. 103).

Hearing the account of the Śrīkuñja mountain as related by the Niryāmaka to the sea-merchant, the prince Manohara noted down on a wooden board, having a cover on it (*sampuṭaka*), the details about the particular sea, direction and place (*sahasāgara-digdeśam*, XIX. 107). With this information the prince ordered a boat manned by an experienced Niryāmaka-sailor and went out in the sea in search of that spot (XIX. 108). Impelled by favourable wind he reached his desired destination. In accordance with the marks and signs as noted down

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

on the board the prince identified the Śrīkuñja mountain and reached there (XIX. 109-110).

The ship entered the dock or sea basin that was made in the form of a big landing, for which the technical term was '*sopāna*' (XIX. 111).

In XIX. 116 there is a reference to *viśāla-mandirājira*, i. e. the extensive forecourt in front of the palace or palatial house. In XIX. 121 *Kanyakā-gṛiha* is the same as *Kumārī-antaḥpura*.[1] The girl companions of the Yakshī told the prince that the Śrīkuñja was the abode of gods (*dava-loka*) where no human being could stay for more than five days. It seems that according to the practice of ship-owners no boat could wait for a passenger for a period longer than five days.

In XIX. 140 is an interesting reference to a special perfume known as '*Yaksha-kardama*' during the Gupta age. Its mythical etymology is given here as the scent prepared from the unguents (used by Yakshīs) famous as '*Gandha-rāja*' :—

gandharājaścha yo'smākaṁ ghushyate yakshakardamaḥ,
sa kardamasamastāsāmato'sau yakshakardamaḥ.

It was a *mahā-sugandhi* and its formula is given in the *Amarakośa* (II. 33) :

'*karpūrāgarukastūrīkakkolair yakshakardamaḥ*'.[2]

A proverbial saying occurs in XIX. 141 :—

'*dhanurvedasya kṛitsnasya viddhasāraṁ hi saushṭhavam*'.

The efficacy of Yaksha-kardama incense prepared by the perfumist Sumaṅgala is stated to be such as it drew the Yakshī Sukumārikā to the bed of her lover prince Manohara (XIX. 144-5).

---

1. DH, pp. 367-8.
2. See also my *Padmāvata* (Chirgaon 1962), p. 314.

CSU-Jaipur Campus Collection

Digitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

In XIX. 156 it is said that the prince and his friends boarding the ship of Sumaṅgala started for the Śrīkuñja mountain of the Yakshas but the boat met with disaster. The prince somehow floated to the shore but encountered an attack from the sea pirates. But the band of thieves was pounced upon by cavalry men who seized, pounded and bound them to the trees (XIX. 160-61). The officer of the cavalry bowed to Manohara and took him to his city nearby. There he saw the king seated under a big pavilion (*maṇḍapa*), adorned by festoons of precious gems (*ratnavandanamālā*) making a jingling sound. The name of the city is given as 'Nāgapura' (XIX. 172), probably the same as Nāgapattana (modern Nāgapaṭṭiṇam, distt. Thanjavur).

In XIX. 180 is a reference to the king of Nāgapura asking prince Manohara to find a suitable match for his daughter Nalinikā. The prince paints a picture of the princess on a *phalaka* (board) and roams the whole earth with its eighteen islands (*sāshṭadaśā-dvīpā mahī*, XIX. 180). This is an important reference which was a geographical fact of Gupta civilisation implying an extension of Bhāratavarsha to the Eighteen oceanic Islands and countries. Kālidāsa makes a reference to the Eighteen Dvīpas in which king Kārtavīrya Sahasrārjuna had erected his sacrificial posts (*ashṭādaśadvīpa-nikhāta-yūpaḥ*)[1]. Later on Bāṇa mentions the land of Bhāratavarsha adorned by the auspicious necklace (*ashṭa-maṅgalaka-mālā*) consisting of the Eighteen Dvīpas.[2]

---

1. *Raghuvaṁśa* VI. 38.
2. *Tavāshṭādaśadvīpāshṭamaṅgalakamālinī medinī* / *Harshacharita* (Nirṇayasāgar ed.), p. 203. Also see my MPS, p. 191.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

These Eighteen Islands included Siṁghala Dvīpa (also called Tāmraparṇī), Gabhastimān or Āmra Dvīpa, Nagna Dvīpa or Nārikela Dvīpa (Nikkavaram or Nikobar), Indradyumna Dvīpa (Andman), Kaṭāha Dvīpa (Kedah), Malaya Dvīpa, Suvarṇa Dvīpa (Sumatra), Yava Dvīpa (Java), Vārushaka Dvīpa (Barosa), Vāruṇa Dvīpa (Borneo), Parṇyupāyana Dvīpa (probably Philipines), Charma Dvīpa (Karmaraṅga or Kārdaraṅga, in Malaya), Karpūra Dvīpa (probably another name for Borneo), Kamala Dvīpa (Arabic: Kamara; Khmera= Cambodia), Bali Dvīpa (Bali), Kānana Dvīpa (mentioned in BKSS. XIX. 182)[1].

In XX. 1 is described the Vasanta season in which fresh buds of Pāṭala flower begin to blossom.

In XX. 5 there is the use of the word '*paravān*', which is a word of Gupta Sanskrit and also used by Kālidāsa (*Raghu*. 2.56; 8.81).

XX. 20 refers to *harmya* with its top white-washed with lime (*sāndra-śubhra-sudhaṁ śiraḥ*). The sluices for the flow of water on the top of the house were plugged by the scarfs (*uttarīyāmbara*) of the servants and it collected the water from the clouds caused by the western winds (*pāśchātyamarudādyoti-jaḍaṁ jalamadhārayam*, XX. 21). The water thus collected on the roof became chest-deep for Kubja-vāmana attendants who plunged in it. The collected waters are referred to as '*prāsādāgramahāhrada*', i. e. pool of water on the top of the house; probably the water was filled on the uppermost part of the palace in a tank with a number of sluices plugged to it

1. See my DH, pp. 147-8.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

for supplying water to the particular parts of the building. This arrangement may still be seen in the Deegh palaces of Bharatapur. By removing the plugs the water was made to flow out of the alligator-faced big spouts (*praṇālair makarānanaiḥ*, XX.26).Many specimens of such spouts of quite big size have been found from Gupta sites. The other equally popular form was that of the lion-faced spout called *siṁha-mukha-mahāpraṇāla*. Bāṇa has referred to the *makara-mukha-mahāpraṇāla*.[1]

In XX. 34 is a reference to *Kakshā-rakshā*, i .e. the guards in each Kakshā of the palace. There were doors in each Kakshā closed by pairs of door-leaves (*kavāṭa-sampuṭa*, XX. 35)

In XX. 38 is a reference to long lanes (*viśikhā*) in which were displayed leopard-skins and which were lighted with the lamps placed in *jāla-vātāyanas* (XX. 40). In XX. 71 is a reference to the goddess Śushka-Revatī. who was one of the Grahas affecting children.

In XX. 82 is a reference to *nīlārdhoruka*, the female underwear made of blue cloth.

XX. 83 refers to a bejewelled ornament wrapped in Chinese silken cloth (*Chīna-paṭṭāṁśuka-nyasta*).

In XX. 97 *preta-ketaka* is a word for Smaśāna.

XX. 101 : Kākamukha was a class of the Pretas with their mouths resembling to a crow's beak.

XX. 112 mentions a Melā held at a big tank known as '*Mahāsaroyātrā*'.

In XX. 153 the metaphysical text of Kapila is referred to as '*Moksha-śāstra*'.

---

1. See my DH, pp. 20, 29; KSA, p. 211.
2. See my AIFC, p. 82.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

In XX. 156 '*ambara-mandira*' stands for the upper storey of a palace also called *Saudha-harmya*.

For Saptaparṇapura (XX. 179) refer *Kathāsarit-sāgara*, 106. 164.

In XX. 236 occurs a graphic description of a Ghosha settlement.

XX. 246 refers to images made of wood, ivory, stone and wax :—

dāru-danta-śilāmayyaḥ pratimāstāvadāsatām,
na tāṁ vedhāḥ kshamaḥ srashṭuṁ madhūchchhishṭamayīmapi.

The last one must have served as a mould for metallic images.

In XX. 362 is an important reference to the order of Vaikhānasa ascetics who lived on grains self-grown in the jungle (*vāneya*) and on the Ganges water. Kālidāsa speaks of the inmates of the Kaṇva's Āśrama as belonging to the Vaikhānasa order. These were of the Vaishṇava faith. It is stated in the Nārāyaṇīya Parva of the *Mahābhārata* that the Ekāntin doctrine ascended to the Vaikhānasa teachers.[1]

In XX. 373 occurs a line well known to the Nīti literature :—

'*ātmārthe sakalāṁ jahyāt paṇḍitaḥ pṛithivīmiti*.

In canto XXI. there is a detailed description of the city of Vārāṇasī as given by Gomukha. Here a statement is made of the extent of the country in the four directions, i. e. Kaśmīra in the north, Prāgjyotisha in the east, Dvārakā in the west and Tāmraparṇi in the south (XXI. 3). It also shows that Vārāṇasī was

1. See my Presidential Address, *All India Oriental Conference, 22nd Session*, Gauhati, Jan. 1965, pp. 22 ff.

CSU-Jaipur Campus Collection

Digitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

connected through national roads from these four corners of the earth.

Five kinds of Kathās are mentioned (XXI. 13), viz. Dharma-kathā, Artha-kathā, Kāma (Sukha)-kathā, Moksha (Nirvāṇa)-kathā and Chikitsā-kathā.

Vārāṇasī was full of Deva temples and settled along the banks of the Ganges (XXI. 21). There on the outskirts of the town (*bāhyanivishṭa*) was a jungle in which there was a Maṇḍapa made of old wooden construction and white-washed with lime (*sudhā-chitra*, XXI. 22).

There is a bitter invective against Vārāṇasī of those days recorded in the following verse saying that it was the abode of cheats and rogues, of Tridaṇḍins and Pāṇḍarabhikshus :—

tridaṇḍipāṇḍarāṅgādipāshaṇḍaiśchhadmakaṅkaṭaiḥ,
vārāṇasī mahāchauraistīrthadhvāṅkshairadhishṭhitā. (XXI.27)

The reference to Tridaṇḍin mendicants is significant. They are now followers of the neo-Vedānta doctrine of Śaṅkarāchārya but it appears from this reference that this ascetic order was much older than the great philosoper and existed in the Gupta period. The Pāṇḍarabhikshus or *Pāṇḍarins* are included by Bāṇa in the list of sectaries residing in the hermitage of Divākaramitra.[1] These were the mendicants who put on white silken cloth, slept on beds covered with white silk (*pallava-śayana-śayinaḥ, Harshacharita*), and lived like kings riding on elephants (*vanakarikulakaraśīkarāsārasichyamānatantavaḥ, ibid.*).[2] According to the *Niśīthachūrṇi* these were the followers of the old Ājīvaka sect of Maṅkhaligośāla :—

1. See my DH, p. 225
2. *Harshacharita* (Nirṇayasāgar ed.), p. 172; see my DH, p. 133.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

ājivagā gosālasissā paṇḍarabhikkhuā vi bhaṇanti[1]. They refrained from the use of milk and other dairy products. With it the statement of Bāṇa agrees that their bodies were sprinkled with water. In the *Pañchatantra* they are referred to as Śveta-bhikshu. Haribhadra Sūri also refers to them in his *Samārāi-chcha-kahā*.

These heretic orders (*pāshaṇḍin*) have been styled hypocritic (*chhadma-kaṇṭaka*, lit. 'wearing the armour of hypocricy'). These followers would plunder the lonely pilgrims and denude them of their belongings :—

yushmānekākino dṛishṭvā sālaṅkārān nirāyudhān,
teshāṁ sāhasikaḥ kaśchidanarthaṁ chintayediti. (XXI.28)

When Gomukha had left for the city with the ornament after sometime a Brahmachārin and a Parivrājaka came where Hariśikha stayed. He took them to be swindlers but fortified himself with courage. The Parivrājaka spoke to the Brahmachārin the following words:—

jalpākagrathitairgranthaiḥ sāṁkhyayogādibhirvayam,
vipralabdhāḥ sukhaṁ tyaktvā mokshamārge kila sthitāḥ. [35]

"Following the *moksha-mārga* we have been duped by deceitful scripures like Sāṁkhya and Yoga whose authors were braggers.

yathā tṛiṇamupādātumambarāmbhojameva vā,
kaśchinmahattapaḥ kuryānmokshārtho nastathā śramaḥ. [36]

"Our toils for *moksha* have been as useless as one performing *tapas* talks of obtaining a straw on earth or a flower in the sky.

---

1. *Niśīthachūrṇi*, Grantha 4, p. 865; also see B. J. Sandesra, *Pañchatantra*, Gujarātī ed., pp. 234 and 510.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

tṛiṇavatsulabho mokṣho yadi khedo'phalastataḥ,
atha khāmbhojadushprāpastato nashṭā mumukshavaḥ. [37]

"If salvation is easy to obtain like a blade of grass then toiling for it is useless but if it is difficult to obtain like a sky-lotus, then those who desire it are doomed.

paralokasya sadbhāve hetuḥ sarvajñabhāshitaḥ,
sarvajñasyāpi sadbhāvaḥ pañchadivyapramāṇakaḥ. [38]
yo'pyupādīyate hetuḥ sarvajñāstitvasiddhaye,
so'pyasiddhaviruddhādidoshāśīvishadūshitaḥ. [39]
tadalaṁ vitavāchāṭagbhaṭitaiḥ kāvyakarpaṭaiḥ,
sevamānā yathāchchhandamāsmahe vishayāniti. [40]

"The proof in the existence of the other world is found in the saying of the Buddha. The doctroine of the Buddha about reality depends on Five Means of Knowledge which appertain to the other world. Whatever arguments one accepts for proving reality according to the doctrine of Sarvajña Buddha that suffers from the faults called Asiddha, Viruddha, etc. Therefore one should not be deluded by poetical pieces of such garrulous rakes. Let us therefore enjoy the objects of senses according to our free will."

The Brahmachārin also belonged to a religious sect of mendicants called *Varṇin* or *Naishṭhika*. They spent their whole life in studying with the teacher and put on matted locks, deer-skin, girdle, a staff and a rosary. In the *Kādambarī* female ascetics (*tapasī*) bearing these signs are mentioned.[1]

The Brahmachārin reacted strongly to this line of thought and asked the Parivrājaka why he had taken up cudgels (*malladaṇḍaka*) and addressed him with the following remark :—

1. *Kādambarī* (Vaidya ed.), p. 208; also my KSA, p. 206.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

asattāṁ paralokasya śushkatarkeṇa sādhayan,
vitaṇḍāvādavārttārtaḥ sādhu śochyo bhavishyasi. [43]
atha vāstāmidaṁ tāvadidaṁ tāvannigadyatām,
smṛitīnāṁ viṭakāvyatvaṁ kathaṁ veda bhavāniti. [44]

To these arguments the Parivrājaka made a reply discussing the relative importance of Daiva and Purushārtha (XXI. 45-55).

XXI. 59 mentions a Pāñcharātrika Parivrājaka, i.e. a mendicant of the Pāñcharātrika Vaishṇava order. These ascetics of the Pāñcharātra order were strong believers of the Varṇāśrama-dharma and Vedic tradition, and therefore he is said to have studied the Four Vedas for a period of ten years (*adhītaṁ daśabhirvarshaistena vedachatushṭayam*, XXI. 60). He had also practised Yoga in which also the Pāncharātra Vaishṇavas vehemently believed. He refers to the doctrine of Vedānta (*Vedānta-vāda*, XXI. 66) where Vedānta stands for the Upanishads as in Kālidāsa.[1] It should be noted that the Vedic tradition in the Gupta age was known by several names such as *Śruti-Smṛiti*, *Trayī*, *Vedāraṇyaka*, *Upanishad* or *Vedānta*, or even *Gāyatrī*.

The reference to Tāraka-Brahma (XXI. 66) in Vārāṇasī is important as it is applicable to Vedic knowledge, considered as liberating from all sorrows.

The use of the word *tantra* (XXI. 62) for Āgama is noteworthy as implying both the Śaiva and Vaishṇava and Buddhist texts. Vārāṇasī is spoken of as the centre of Buddhist religion (*buddhadharme praśastā hi dharmasya tvaritā gatiḥ*, XXI. 67).

1. *Vikramorvaśīya* I. 1.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

As it is stated in XXI.94, the Pāñcharātrika mendicants took twelve years to travel from the Sindhu to the Gaṅgā visiting many other places on the way.

In XXI. 98 the word '*pīṭhālukā*' refers to a seat (*pīṭha*) and a water-pot (*ālukā*) which a girl carried in her hand to give reception to the guest.

XXI. 118 : the Sindhu country is spoken of as being very distant like the country beyond the sea (*pāre sāgaravat*). The Vaishṇava Parivrājaka had come to Vārāṇasī and stayed here as a '*tīrtha-sevī*' (XXI. 142). The mendicant travelled over different lands of ocean for twelve years, came to Gaṅgāsāgara and thence taking up the route along the banks of the Gaṅgā reached Vārāṇasī where he wished to spend the rest of his age in *tīrthopāsanā*.

XXI. 144 : On entering the city he at first saw a Mahā-Pāśupata teacher. He was a Kāpālika accompanied by a Kapālinī, described as follows :—

tāṁ chānu sphaṭikaprāyakarṇakaṇṭhavibhūshaṇām |
madirātāmrajihmākshāṁ vichitragalakaṇṭhikām. (XXI. 145)

The god of Vārāṇasī was known as Avimukta as testified to by half a dozen clay sealings found at Rājghāt and also described in the Kāśī-khaṇḍa of the *Skanda-purāṇa*.[1]

The Kāpālika went to the shrine of Avimukta, designated here as of three forms (*saṁthā-trayapara*), i. e. of Trimūrti shape, offered worship by uttering the sound *huṁ huṁ* (*huṅkāradhvani*) and from there straightway went to a tavern (*śuṇḍika-śālā*, XXI. 148).

1. See my article "Clay Sealings from Rajghat", *J. of the Numismatic Society of India*, Vol. XXIII, 1961, p. 408.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

There was a mixed population of Śramaṇas and Brāhmaṇas in Vārāṇasī (XXI. 152).

XXI. 153-5 is an invective against the Pāñcharātrika mendicants who professed the performance of Vedic ritual as a means leading to Nirveda or Vairāgya, but who foolishly did not take to the householder's life and perform Agni-hotra sacrifices and Śrāddha. Dṛiḍhodyama is taken to task for having left his wife of pure morals (XXI. 157).

In XXII. 2-3 begins a story of a Sārthavāha named Sāgaradatta. He once went to the sea and saw another ship which belonged to a rich sea-merchant of Rājagṛiha (XXII. 6). The other ship is called *Aṅgāpota* (XXII.4). The two merchants met each other and spent their time in diverting themselves with music (*tantrī-vādana*), playing dice (*durodara*), drinking (*pāna*), telling stories (*kathā*) and listening to poetry (*kāvya*) (XXII. 7). Both went out to Kāñchana-dvīpa (Suvarṇa-dvīpa) and bringing from there untold wealth returned to a sea-port on the Indian mainland (*samudra-taṭapattana*, XXII. 8). Thus they befriended each other and left to their respective destination with a large number of packed buffaloes (*mahāmahishasārthābhyāṁ yathāsthānamagachchhatām*, XXII. 13).

The word '*biṇḍī-vāditra*' (XXII. 164) stands for some kind of drum carried to the streets for public announcement which is elsewhere mentioned as *ghoshaṇā-paṭaha*.

In XXII. 168 *kārpāsakarttrikā* stands for a female turning cotton into thread.

Kāpālika-taṇḍikā (XXII. 182) seems to refer to the paraphernalia of a Kāpālika carried as a shoulder-load by him similar to the one mentioned by Bāṇa in the case

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

of Bhairavāchārya's disciple, consisting of a *bhoga-bhāraka* sack, sieve of bamboo reeds, bundle of clothes, begging bowl, basket of date-palm leaves, water-pot placed inside a tripod of three boards, a pair of sandles, a bundle of manuscript rolls, a matting of canes, etc.[1]

In XXII. 193 is an explicit reference to the *Manu-smṛiti* and its contents :—

so'bravīdbhagavanneshā Mānavī Dharmasaṁhitā,
etasyāṁ chāturāśramyaṁ chāturvarṇyaṁ cha varṇyate.

XXII. 194 is a bitter comment on this Smṛiti condemning it as a Lokāyata code text :—

tayoktaṁ kimalīkena na hīyaṁ dharmasaṁhitā,
lokāyatamidaṁ manye nirmaryādajanapriyam.

In XXII. 223 is a reference to the believers of *Soma-siddhānta* who seemed to have been professed wanderers spending their time as pilgrims to holy places. The Soma-siddhānta was the name of a particular heretical Tantra system follwed by the Śaivas and has been personified in the third act of the *Prabodhachandrodaya*. Another sub-sect of the Kāpālikas is mentioned as *Mahākāla-mata* apparently attached to the Mahākāla shrine of Ujjayanī which claimed to teach the discovery of hidden treasures (*mahākālamataṁ nāma nidhānotpāṭanāgamam*, XXII. 224; also see XXII. 228, 230).

In XXII. 229 the attitude of the Buddhists and the Kāpālikas towards the Vedas is stated.

It is clearly stated that this Mahākāla Lore was learnt by studying the Mahā-Pāśupata doctrine :—

mahāpāśupatastasmānmahākāla iva tvayā,
mahākālamatasyārthe yatnādārādhyatāmiti (XXII. 231).

1. See my DH, p. 80.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

Of the Mahā-Pāśupata Kāpālika teachers Avanti or Ujjayanī was at that time a big centre (XXII. 245-48). The Mahā-Pāśupatas of that place were of a lascivious nature and ill-famed for their violence against pilgrims, who assembled for the annual festival or Yātrā fares :—

mahāpāśupatāstatra niśātaśitapaṭṭiśāḥ,
yātrāyāṁ kila yudhyante yuddhamātraprayojanāḥ (XXII. 246).

These Kāpālikas were addicted to wine and women and a picture of their depravity is drawn in XXII. 265-6.

In XXII. 288 a reference is made to *Bhadra-vaṭāśrama*, probably the name of a Kāpālika centre in Ujjayanī.

The familiar motif of Sāṁyātrika merchant going out to the sea is found in XXIII. 5.

We have a reference to *Dyūta-maṇḍapa* (XXIII. 28), i. e. a club of dice players (*kitava-saṅgha*), to which place the gamblers assembled.

The following are the popular sayings as incorporated in the text :—

XXIII. 47 : *dhanavanmitralābhaṁ hi nidhilābhādhikaṁ viduḥ.*
XXIII. 85: *ārādhanānurodho hi charitaṁ mahatāmiti.*
XXIII. 121 :—*na hi vandanasāmānyamarhanti bahuvanditāḥ.*
XXIV. 5 :—*sarvo hi viniyogārthamarthaḥ sarveṇa sṛijyate, ghaṭayitvā ghaṭaḥ kena loshṭena śakalīkṛitaḥ.*

XXIV. 9-10 describes a Buddhist nun named Ṛishidattā. She had access to the palace of the royal princess as is also mentioned by Bāṇa in the case of nuns in the palace of Kādambarī.[1]

In XXIV. 18 is a reference to *Jināyatanamaṇḍapa* with Nanda and Upananda.

1. See my KSA, pp. 206-7.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

XXIV. 25 mentions a kind of Goshṭhī named *Vīṇā-goshṭhī*.

XXIV. 39-50 gives a graphic description of the entertainments at a musical club by playing on Vīṇā, which was considered to be the sign of Nāradīya music and consequently held in ridicule by those who loved the Deśya Saṁgīta.

The word '*kirāṭa*' (XXIV. 50) denoted the stray corn-dealer; also earlier, XXII. 121.

XXV. 22 gives an eloquent description of Kauśāmbī.

In XXV. 46 is a reference to a Śramaṇā or Bhikshuṇī named Śrutadharā, who was proficient in committing to memory the *Jainendra-śāstra*, i. e. the Buddhist scripture. The words *Jina* and *Jaina* were used in Gupta Sanskrit usually for the Buddha and Buddhism. Bāṇa also has used them in the same sense.[1]

A couple of Sanskrit proverbs are worth noting :—
XXV. 84 : *ślāghyā kiṁśukaśākhāpi vasantasahachāriṇī.*
XXV. 85 : *kālakūṭamapi ślāghyaṁ līḍhaśaṁkarakandharam.*

XXV. 101 has a reference to female figures carved in wood (*kāshṭhamayyaḥ pratimāḥ*) indicating that the art of wood carving for making caryatid figures and female bracket-figures was widely practised.

In XXVII. 4, *madhuśukti* denotes a drinking cup.

XXVII. 16-17 gives a description of the royal palace with its Rājadvāra showing many auspicious features (*chitra-maṅgala-maṇḍala*). It was guarded by chamberlains and as one entered it one reached the First Court (*prathama-kakshā*). Proceeding further one encountered

1. *Harshacharita*, pp. 236, 244; see my DH, 226.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

five other courts each one more beautiful than the other. In the Seventh Court was the audience chamber (*Mahāsthāna*) of the king. This *Mahāsthāna-maṇḍapa* evidently denotes the hall of private audience, properly called *Bhuktāsthāna-maṇḍapa*, which was situated in the Seventh or the last court of the palace. The hall of public audience (*Bāhyāsthāna-maṇḍapa*) was different and situated in the Second Court of the palace.

In XXVII. 30 the word '*mahā-maha*' is used for a grand festival.

In XXVII. 40 is a reference to getting rid of a deformed body or physical infirmity at Prayāga. This probably implied the burning of one's physical body at the confluence of the holy rivers in Prayāga.

In XXVII. 83 is a reference to an amulet string tied round the neck with potant herbs (*oshadhī-garbha*).

XXVII. 89 : '*Vīṇā-samasyā*' for '*vīṇā-samāsyā*'.

In XXVIII. 92 is a reference to the city of Kauśāmbī shown on a Chitra-paṭa.

XXVIII. 1 makes mention of *Śreṇis* or guilds of Kāśī (*Kāśikyāḥ śreṇayaḥ*). Their representatives with suitable presents (*paṇya-pāṇayaḥ*) approached Gomukha.

According to XXVIII. 2 each *Śreṇi* had its chief called *Śreṇi-śreshṭhī*, i. e. the Elder Man of the guild.

XXVIII. 11 refers to a box containing clothes and perfumes. It was sealed (*samudra*) and beautifully wrought (*susaṁskāra*).

In XXVIII. 38 mention is made of a vehicle drawn by oxen (*gobhiḥ yuktaṁ pravahaṇam*), wearing tasteful ornaments. The wagon was guarded by old royal

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

chamberlains holding staff, along with whom were also women (*nārī*) and hermaphrodites (*varshavara*).

XXVIII. 50 mentions royal *Gṛihopavana* with an Udyāna-pālikā or female guard. The palace garden included amongst many other components a grove of Aśoka trees called *Aśoka-shaṇḍa* or *Aśoka-vana* (XXVIII. 52). There was another such grove, namely *Priyaṅgu-shaṇḍa* or *Priyaṅgu-maṇḍapa* (XXVIII. 53). There were similar groves of trees and creepers such as of Kurabaka, Mādhavī, Sahakāra, Aṅkola, also a Kadambakuṭaja, and of Mālatī and Saptaparṇa, beautifully trimmed, trained and covered with leaves, etc. (XXVIII. 54-6). In XXVIII. 58 *paṅkajinī* is the synonym of *pushkariṇī* which denoted the lotus pond at the foot of *Kṛīḍā-parvata*. There used to be stone-seats (XXVIII. 58) near the lotus pond which are also mentioned in the *Kādambarī*.[1]

According to XXVIII. 67 the tithe or 1/10 tax was to be paid as royal tribute. This seems to have been different from the profits of land-produce calculated on the basis of *Shashṭhāṁśa* or 1/6 as stated by Kālidāsa.[2]

1. See my KSA, pp. 369-70.
2. *Raghuvaṁśa* II. 66.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

INDEX OF PROPER NAMES

A

Aṁśumat, XIX. 36.
Agastya, XVIII. 369.
Aṅga, XVI. 36; XVII, 165; XIX. 25.
Aṅgāraka, IX. 92, 97, 107; XX. 125, 126, 318.
Aṅgāravatī, III. 27, 34, 78.
Aṅgiras, XII. 41, 43, 44.
Ajapatha, XVIII. 461.
Ajinavatī, XIX.; XX. 4, 111, 117, 157.
Añjanā, XIV. 15.
Ananta, XX. 328.
Amitagati, IX. 78, 108; XV. 150, 153; XVI. 4; XX. 126, 131, 302, 304, 306, 330.
Amṛitagati, see Amitagati.
Amṛitā, XII. 43, 44, 48, 52, 56, 57.
Ambikā, VIII. 55.
Arjuna, XVII. 115.
Alakā, V. 23; XVIII. 606; XXII. 89.
Avanti, I. 43; III. 1, 68, 84, 87; IV. 83; XX. 275; XXII. 14, 89, 245, 258; XXIII. 23; XXVII. 52.
Avantivardhana, I. 85, 86; II. 86, 89; III. 1, 76, 116.
Avantivardhanayaśas, II. 84.
Avimukta, XXI. 2, 147.
Aśoka, IV. 58.
Aśoka, XIX. 65, 73, 75, 170, 171, 194.
Aśvatara, V. 130.
Aśvatthāman, XXII. 39.
Ashṭāvakra, XII. 40, 54.
Asitagiri, II. 93; III. 79.

Ā

Ākhaṇḍala, XVII. 180.
Āngirasa, VII. 2.
Āchera, XVIII. 428, 440, 452, 462, 465, 475, 494, 657.
Ātmabhū, XVIII. 313.
Ādityaśarman, V. 47, 54, 60, 77; VII. 19; IX. 108; XX. 296.
Āruṇi, VII. 68.
Āvantyā, IV. 55.
Āshāḍha, XIV. 3, 30, 38.

I

Indrāṇī, XX. 148.
Ipphaka, III. 48, 60, 77, 88, 95, 113.

U

Ugrasena, V. 179, 186.
Ujjayanī, I. 1; III. 126; XXII. 2, 30, 49, 248, 260.
Utpalahastaka, III. 25, 54, 60, 115, 117.
Udayana, IV. 14; V. 108, 115, 142, 150, 293; XX. 11.
Udayaparvata, V. 99, 108.
Udayādri, V. 99, 108.
Upananda, XXIII. 109; XXIV. 1, 18, 25, 40, 41, 42, 74; XXVI. 46, 48; XXVII. 59, 64; XXVIII. 66.
Urvaśī, IV. 111; V. 37; XI. 44; XVIII. 547.

CSU-Jaipur Campus Collection

Digitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

Ṛi

Ṛishabha, XVIII. 8; XXIV. 21.

Ṛishabha, IV. 20; V. 66; VI. 11; XXV. 38, 39.

Ṛishidattā, XXIV. 9, 11, 19, 23, 38; XXV. 15, 21, 69, 74, 80, 95, 97, 106; XXVI. 7, 10, 18; XXVII. 46, 71, 111, 113.

E

Ekata, XV. 108, 117, 121 132.

Ka

Kaṁsa, V. 188.

Kandarpa, XXII. 270.

Kapila, XX. 153.

Kapishṭhala, IV. 83.

Kambala, V. 130, 131.

Karṇa, XIX, 8.

Kaliṅgasenā, VII. 4, 17; X. 190, 236; XI. 61; XII. 11.

Kaśmīra, XXI. 3.

Kāñchanadvīpa, XXII. 8.

Kānanadvīpa, XIX. 62, 182.

Kāma, X. 71; XVII. 56; XXII. 146.

Kāla, X. 208; XVIII. 455; XXI. 132; XXII. 40, 110; XXV. 42.

Kālākshī, XX. 231.

Kālindī, III. 3; XVII. 79; XIX. 33; XX. 267.

Kāliya, XXV. 37; XXVII. 28, 32, 34, 57, 112.

Kāśī, XI. 87; XXIV. 70; XXVII. 26; XXVIII. 1.

Kāśyapa, II. 93; III. 81, 84, 91, 93, 108, 123; IV. 1.

Kāśyapasthala, IX. 93; XX. 320

Kīra, XVII. 165.

Kirāta, XVIII. 453.

Kirīṭin, XIX. 8.

Kubera, V. 41; VI. 7; XIV. 4; XV. 114, 115.

Kuntī, XXIII. 53.

Kundamālikā, XXII. 21, 78, 106, 119, 120, 142, 151, 154, 178, 232, 242, 255, 257, 276, 278, 287, 307, 311.

Kumudikā, XXVIII. 8, 22, 26, 62, 63, 73, 74, 100, 105.

Kuru, XXII. 240, 241.

Kurubhaka, XXII. 28, 80, 87, 142, 155, 160, 186, 188.

Kulattha, XX. 232.

Kusumālikā, IX. 94, 97; XX. 126, 319.

Kṛittikā, V. 15.

Kṛishṇā, XX. 342.

Keśava, IV. 116; XVIII. 463.

Kailāsa, I. 2; XVII. 169; XVIII. 388.

Kauśāmbī, IV. 14; V. 152, 296, 318, 324, XX. 295; XXV. 22, 23, 24; XXVII. 92.

Kauśika, IX. 78, 82, 84.

Kauśika, XXVI, 23, 29, 38, 39.

Kratusthala, V. 37.

Kha

Khaṇḍacharma, XVIII. 203.

Ga

Gaṅgadatta, XVIII. 221, 226, 227, 228, 229, 232, 239, 360, 362, 401, 406, 410, 412, 423, 657.

Gaṅgadattā, XVIII. 65, 71, 79,

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

83, 88, 99, 102, 106, 110, 113, 114, 525, 533, 619, 641, 642, 646, 652, 661.
Gaṅgarakshita, XXIV. 26, 27, 41, 43, 44, 67, 70.
Gaṅgā, III. 124; V. 22; XVII. 83; XVIII. 231, 232, 237; XX. 369, 377, 378, 381, 394; XXI. 21, 94, 143.
Gaṅgā, XX. 231.
Gaṅgādvāra, XXII. 240.
Gandharvadattā, XVI. 82, 91, 92; XVI; XVII. 1, 2, 6, 58, 64, 73, 84, 99, 105, 111, 125, 129, 137, 141, 144, 147, 161, 167, 180; XVII; XVIII. 1, 2, 540, 560, 561, 565, 572; XIX. 2, 4, 11, 29, 43, 48, 204; XX. 329, 332, 333, 342; XXIV. 52.
Gandhaśaila, XXV. 31.
Garuḍa, V. 95, 280; XXV. 9.
Garuḍavāhana, V. 57.
Garutmat, XVIII. 501.
Gāruḍa, XXI. 48.
Guṇādhya, XIV. 60.
Godatta, XVII. 38.
Gopāla, I. 6, 9, 28, 86, 88.
Gomukha, III. 112; VI. 11; VII. 27, 34, 36, 39, 43, 52, 71, 80, 81; VIII. 6, 18, 38, 55; IX. 45, 48, 56, 62, 66, 102; X. 3, 10, 16, 18, 19, 24, 29, 32, 34, 72, 113, 118, 180, 234, 244, 266; XI. 5, 11, 14, 18, 21, 31, 35, 41, 51, 53, 64, 65, 76, 80, 82, 84, 92, 93, 102; XII. 1, 8, 26, 63; XIII. 24, 30; XV. 2, 52, 63, 64; XX. 271, 286, 291, 292; XXI. 1, 2, 6, 7, 23; XXIII. 1, 4, 7, 80, 83, 90, 97; XXIV. 7, 17, 20, 22, 37, 38, 39, 43, 44, 45, 46, 48, 53, 62, 63, 68, 69; XXV. 2, 9, 24, 27, 29, 30, 33, 39, 41, 54, 57, 58. 59, 60, 61, 62, 109; XXVI. 1, 11, 13, 43, 49, 50; XXVII. 2, 10, 17, 60, 61, 65, 67, 75, 91, 117; XXVIII. 19, 35.
Gauḍa, XVIII. 395.
Gaupāli, III. 57.
Gaurimadyaśas, XIV. 38.
Gaurimuṇḍa, XIV. 38; XIX. 14; XX. 124, 127, 128.
Gaurī, IV. 9, 10; XV. 156; XVIII. 68, 541; XIX. 16, 18, 19; XX. 124; XXVIII. 116.
Gauriśikhara, XIX. 14.

Gha

Ghoshavatī, V. 140, 141, 144, 146, 150, 151.

Cha

Chakrapāṇi, XVII. 112.
Chaṇḍasiṁha, III. 121, 123; XX. 110, 111, 130, 131, 142, 147, 155, 196, 229.
Chaṇḍikā, XV. 99; XVIII. 205.
Chaṇḍeśvara, XV. 116.
Chaturveda, IV. 110, 117.
Chandraka, XX. 42, 45.
Champā, XVI. 36, 42, 81, 82, 86; XVI.; XVII. 165; XVIII. 4, 219, 247, 279, 294, 411,

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

569, 574, 578, 592, 597, 606, 644, 645; XIX. 1, 23, 30; XX. 15, 68, 91, 162, 312, 325, 327, 413; XXIV. 51; XXV. 59.
Chitralekhā, V. 37.
Chintyamekhalā, VIII. 34.
Chedi, V. 56; VI. 5; XX. 119; XXV. 38.

Ja

Jagatpati, XX. 328.
Jaṭāyus, XVIII. 503.
Janamejaya, XVII. 116.
Jayanta, XIX. 173.
Jahnu, XXI. 171.
Jāmadagnya, XXII. 200.
Jāhnavī, XX. 268, 360; XXI. 143; XXVI. 24.

Ta

Tapana, VI. 12.
Tapantaka, VI. 12; VII. 28, 37, 38, 51, 70; X. 4, 124; XI. 27, 100, 103, 104; XIII. 23; XV. 19, 26, 35, 56, 65, 66; XX. 428.
Tamālikā, XXI. 97, 110, 116, 121, 155, 170.
Tamobhedaka, XXI. 58, 75, 79, 81.
Tāmraparṇi, XXI. 3.
Tāmraliptika, XVIII. 226.
Tāmraliptī, XVIII. 176, 200, 220, 222, 360, 401, 411, 419, 654, 656; XXII. 50, 55, 58, 77.
Tārakarāja, XXVII. 23.
Tārābhartṛi, XV. 41.
Tilottamā, V. 37.
Tumburu, XXIV. 47.
Tushāragiri, XVIII. 231.
Tushārāṁśu, XXVII. 5.
Tuhināchala, XV. 114.
Tuhinādri, XV. 115.
Tṛita, XV. 108, 117, 121, 130, 132, 133, 141, 148.

Da

Dakshiṇāpatha, XVIII. 405.
Dakshiṇasāgara, XVIII. 352.
Dattaka, XVIII. 152, 155, 157.
Dattaka, XVI. 37, 39, 40, 42, 44, 54, 56, 73, 75, 78, 81, 89; XVII. 8, 9, 10, 13, 17, 22, 24, 33, 34, 39, 44, 48, 54, 64, 65, 66, 67, 89, 108, 122, 128, 129, 159, 166; XVIII. 1; XX. 2, 9, 312, 325, 327, 329, 331, 332.
Darśaka, V. 286.
Daśakaṇṭha, XVIII. 503.
Daśaratha, IV. 52.
Divākaradeva, III. 86, 96.
Durvāsas, XX. 278; XXI. 128.
Dṛiḍhodyama, XXI. 57, 59, 80, 90, 99, 103, 110, 111, 121, 136, 149, 155, 158, 166, 169, 170, 171.
Devadeva, V. 312.
Devavat, XXIII. 107.
Daityaghātin, IV. 97.
Draviḍa, XVIII. 394.
Draviṇeśa, XVIII. 701; XXVII. 28.
Draviṇeśvara, V. 28.
Drumila, V. 183.
Droṇa, XX. 428.
Drauṇi, XXII. 39.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

Dvārakā, XXI. 3.
Dvita, XV. 108, 117, 120, 132.

Dha

Dhanaṁjaya, XX. 342.
Dhanada, V. 309; XII. 79.
Dhanapati, V. 309, 322; XII. 79; XIII. 5.
Dhanamatī, XX. 109, 124, 142.
Dhanādhipa, V. 18, 33, 309; XVIII. 606; XXIII. 12.
Dhanādhipati, V. 318.
Dhanurveda, XIX. 141; XXVII. 20.
Dhaneśvara, XIX. 151.
Dhṛishṭadyumna, XV. 106.
Dhruvaka, XVIII. 15, 37, 55, 93, 99, 107, 525, 594, 601, 640.

Na

Nakra, XVIII. 252.
Nagendra, V. 301.
Nanda, XXIII. 109; XXIV. 1, 18, 41, 74; XXV. 1; XXVI. 46, 48; XXVII, 59, 64; XXVIII. 66.
Nandīśa, XXI. 45.
Naravāhana, VI. 7.
Naravāhanadatta, III. 86; VI. 7; XV. 13.
Naravāhanadeva, I. 61.
Nala, XXIII. 53, 54.
Nalakūbara, V. 38, 41.
Nalāgiri, V. 316.
Nalinikā, XIX. 60, 61, 174, 180, 191, 195, 200, 202; XIX.
Nāgapura, XIX, 172.
Nāgavana, V. 11; VII. 57; VIII. 25.
Nārada, III. 50, 51, 54, 118; XVI. 16; XVII. .16115, 117; XVIII, 546; XXIV. 42, 47.
Nāradīya, XVII. 4, 10, 22, 75.
Nārāyaṇa, IV. 131; XVII. 114; XVIII. 575.
Nāsatya, XXIII. 87.
Nimnagā, XVIII. 439.
Nishāda, VIII. 23.
Naimisha, XXII. 240.

Pa

Pañchayajña, XXIII. 106.
Padma, XXV. 34.
Padma, XXV. 34, 42.
Padmadevikā, X. 136, 157, 158, 160, 162, 165, 168, 238; XI. 14, 59; XII. 5, 7.
Padmā, XIX. 80.
Padmāvatī, IV. 18, 62; V. 78, 177; 190, 287; X. 32, 236; XII. 3; XV. 17.
Parameśvara, XVIII. 266; XXII. 147.
Parīkshit, XVII. 116.
Parvata, XXIV. 42.
Paśchātsamudra, XIX. 62.
Pāṇḍava, IV. 52; XXII. 39.
Pāṇḍu, IV. 52.
Pāṇḍya, XVIII. 352, 353, 368, 398, 403, 408, 656.
Pāṇḍyamathurā, XVIII, 353, 368, 390, 399, 403.
Pārtha, XVIII. 480; XXII. 305.
Pārvatī, V. 22; XVIII. 266.
Pārvatīpitṛi, V. 32.
Pālaka, I. 6, 9, 52, 66, 71, 72, 75, 76, 84, 85 86 89, 91;

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

II. 1, 91, 92; III. 79, 80, 85, 112; IV. 2.
Piṅgala, XXVI. 26, 31, 38.
Piṅgalikā, IV. 74, 75, 116, 127; IV. ; V. 8.
Pinākadhara, XVIII, 252.
Pukvasa, V. 201, 203, 206, 211, 227, 232, 238, 243, 245, 257, 259.
Punarvasu, XXIII. 2, 5, 34, 65, 81, 82, 86; XXIV. 1, 7, 17, 41, 74; XXVI, 11. 46.
Puraṁdara, XVIII. 544.
Puraṁdara, XIX. 172.
Purushalakshaṇa, XXI. 49.
Pulinda, VIII, 32; XVIII. 207, 662; XXV. 59.
Pulīndra, XX. 420, 421, 426.
Pushkara, XXIII, 54.
Pushkara, XXII. 241.
Pūrṇabhadra, V. 312, 313, 316.
Pṛtihivī, XIV. 5, 10, 43.
Prajāpati, I. 26; XVII. 78; XX. 403; XXII. 145.
Prajñaptikauśika, XX. 304; XXIII. 124.
Prajñaptikauśiki, XX. 304.
Pradyumna, XXII. 107.
Pradyota, I. 36; II. 49; V. 290, 292.
Prayāga, XVIII. 213; XXVII. 40.
Prasannaka, XX. 273, 288, 290; XXI. 1, 5.
Prāgjyotisha, XXI. 3.
Prāleyaśaila, IX. 82.
Priyadarśana, XXI.; XXII. ; XXIII.; XXIV. 32, 33, 34, 45, 63, 72; XXV. 96;X XVI. 2, 7, 8, 14, 15, 16, 42, 49; XXVII. 1, 2, 7, 59, 88; XXVIII. 2, 13, 30, 32, 37, 43, 47, 103, 106, 111, 114.
Priyadarśanā, XXVI. 14, 15, 16; XXVII. 59, 76, 80, 87, 88.
Prītidāsa, XXIII. 2.
Pretādhipa, XXIII. 12.

Ba

Bakula, XIX, 65, 73, 75, 108, 146, 148, 154, 155, 170, 171, 194.
Bali, XVII. 112.
Bindumatī, IX. 83.
Buddha, XXI. 67.
Buddhavarman, XXII, 6, 9, 20, 22, 29, 30, 47, 52, 59, 74, 76, 148, 169, 174, 178, 186.
Budhasvāmin, I. ; XXVIII.
Bṛihatkathā, I. ; II. ; III. ; XIV. ; XVI. ; XVII. XVIII. ; XIX. ; XXVIII.
Bṛihaspati, I. 7, 50
Brahmadatta, V. 228, 256; XXIII. 106; XXVII. 9, 27, 114.
Brahman, XII. 54; XX. 281, 298; XXII. 272.
Brahmasthalaka, XXI. 56, 11, 159.
Brahmāstra, XX. 428.
Bhagavadgītā, XVIII. 480.
Bhagīrathayaśas, XX VIII. 71, 92, 100, 105.
Bhadravaṭa, XXII. 258, 288.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

Bhadravatī, V. 316, 324.
Bhadrā, V. 300.
Bharata, X. 182, 189.
Bharata, V. 30.
Bharatarohaka, I. 7; II. 60.
Bharadvāja, XVIII. 543.
Bharadvāja, XVIII. 543, 546, 548, 559, 560, 561, 589; XIX. 45, 61; XX. 17, 24, 32.
Bhavānī, V. 15.
Bhāgīrathī, XVIII, 604; XX. 357; XXVII. 26.
Bhārata, XVIII. 483.
Bhāradvājī, XVIII. 588; XX. 22, 112.
Bhāvajanman, XXV. 86.
Bhinnatamas, XXI. 59, 61, 80, 84, 137, 172.
Bhīmasena, XVI. 61; XVIII. 20.
Bhuvaneśvara (?), XVIII. 67
Bhūtika, XVII. 5, 17, 25, 75.
Bhṛigu, XVIII. 461.
Bhogavatī, V. 129, 137, 139.
Makara, XVIII. 252.
Magadha, XVII. 165; XIX. 25; XX. 11; XXII. 14.
Maghavat, II. 9.
Mañjukā, XIV. 95.
Mataṅga, XIV. 30; XX. 108.
Mathurā, V. 179.
Madanamañjukā, VII. 17; X. 191, 263; XI. 43, 44 ; XI. ; XII. 12, 22; XIII. 29, 38, 42, 51; XIV. 91, 92, 122; XV. 78; XX. 333.
Madamañjukā, XIV. 121.
Madhusūdana, IV. 103.
Manaḥputrika, XIV. 17; XV. 91.
Manaḥputrikā, XIV. 7, 11.
Manu, XVII. 175; XX. 199.
Manushyadharman, V. 34.
Manoramā, V. 180, 182.
Manohara, XIX. 63, 68, 71, 72, 75, 86, 107, 112, 116, 119, 122, 134, 143, 196, 199.
Mandara, X. 76; XX. 236.
Manmatha, XXV. 24.
Maya, V. 203.
Marut, V. 63; VI. 10.
Marubhūtika, VI. 10, 17, 19, 24, 27; VII. 26, 36, 38, 44, 70; VIII. 41; IX. 8, 10, 15; X. 3, 6, 24, 27, 124; XI. 23, 28, 29, 56, 91, 95; XII. 39, 65; XIII. 23; XV. 55, 65, 66.
Malaya, III. 87; XIV. 31.
Malayāvatī, XVII. 53.
Mahadinna XXV. 40.
Mahadinnā, XXV. 38, 39.
Mahadbāhu, XX. 108.,
Mahākāla, I. 4; II. 67, 68; XX. 228; XXII. 91, 224, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 250, 252.
Mahādeva, XIX. 131.
Mahālaya, XXII, 241.
Mahāsiṁha, XX. 108, 110.
Mahāsena, I. 5; II. 54, 80; V. 201, 257, 294, 316.
Mahī, XX. 231.
Mahendra, V. 301; XV. 148; XIX. 62, 63.
Māhendrī, XV. 134.
Maheśvara, XXII. 272.
Māgadhī, XVII. 53.
Māgadhī, V. 12, 176; XII. 7; XIII. 32; XV. 15, 19.
Mātṛi, XX. 104.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

Mātariśvan, XXII. 81.
Mādhava, IV. 100, 102.
Mānasavega, XII. 17, 24; XIV. 11, 16, 27, 29, 59, 76, 80, 84, 97; XV. 38, 100, 101, 102, 103 ; XX. 128, 310.
Mālavaka, XXII. 27.
Mitravatī, XVIII. 5, 142, 144, 147, 157, 295, 528.
Mitravarman, XVIII. 4, 96, 235, 247, 249, 250, 279, 294, 323, 325, 636, 663.
Mudrikālatā, X. 173, 177, 181, 254; XI. 14, 15.
Mūladeva, XXII. 177.
Mṛigayāvatī, V. 160, 178.
Mṛigajinodyāna, IV. 48; V. 172, 174.
Megharāji, XX. 168, 181, 197.
Menakā, V. 37; XI. 9.
Meru, I. 2; IV. 16; XIV. 3; XVII. 51, 80, 169; XVIII. 197, 536 ; XX. 91, 403.
Mlechchha, XVIII. 462.
Yakshapati, XIX. 81.
Yajñagupta, XXII. 70, 74, 76, 86, 87, 127, 151, 156, 162, 179, 190, 191, 213, 214, 219, 227, 232, 235, 242, 258, 300, 302, 308.
Yama, VIII. 41; XX. 31; XXI. 132; XXII. 58, 270.
Yamunā, VIII. 22; XI. 79.
Yavana, XVIII. 277, 663, 668.
Yavanī, XVIII. 283.
Yaśodharā, IV. 26, 28.
Yādava, V. 188.
Yāvanī, XVII. 53.
Yāvanī, XVIII. 277.
Yudhishṭhira, XXIII. 54.
Yaugandharāyaṇa, IV. 20, 71; V. 63, 195; VI. 10, 27, 33; VII. 46; XI. 56.
Yaugandharāyaṇi, XX. 426.

Ra

Rati, VII. 16; XII. 60; XVII. 56; XVIII. 1.
Ratnāvalī, V. 203, 219, 221, 235, 242, 265, 269.
Rambhā, V. 37; XI. 9; XX. 333.
Rāghava, XXIV. 65.
Rajagṛiha XVIII. 276; XXII. 6, 30, 134, 179, 221; XXV. 34.
Rājarāja, V. 16, 38, 42, 308; XV. 50; XVIII. 276; XIX. 84.
Rāma, XXII. 204.
Rāhu, XXVII. 5.
Rudra, XII. 54; XX. 104, 105; XXII. 201.
Rudrāṇī, XX. 104.
Rumaṇvat, IV. 20, 50; V. 55, 194, 196, 197, 275; VI. 9, 30; VII. 53, 64; VIII. 3, 21, 22, 36, 37, 38; X. 1, 119; XI. 61, 82; XII. 28; XV. 16; XX. 12.
Rohantaka, I. 7.

La

Lakshmī, X. 81, 263; XI. 15, 58.
Lokāloka, XX. 134.

Va

Vatsa, II. 41; III. 126; IV. 14, 64; V. 56; VI. 5; XVI. 30; XX. 119, 295; XXV. 22, 23, 29, 38; XXVII. 73.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

Vatsarāja, X. 166; XI. 12; XV. 48, 88.
Vardhamāna, XVIII. 7.
Vasanta, XVI. 46; XVIII. 1; XIX. 65.
Vasantaka, IV. 20, 69; V. 70, 78, 191; VI. 12.
Vasishṭha, IV. 85; V. 99, 104, 110, 112, 113, 114, 138, 144, 147, 169.
Vāyu, III. 47 (?).
Vāyu, XX. 190.
Vāyupatha, IX. 93.
Vāyumukta, III. 47 (?) ; XX. 179, 194, 199.
Vāyumuktā, XIV. 30; XX. 190.
Vārāṇasī, III. 124; V. 230, 233, 234, 258; XXI. 2, 5, 21, 27, 67, 142; XXII. 223, 235, 240; XXIII. 75; XXV. 44; XXVI. 17; XXVIII. 1.
Vālmīki, XX. 247.
Vāsava, XVIII. 545.
Vāsavadattā, IV. 18, 78, 130; V. 12, 16, 52; XII. 29; XV. 16; XX. 11.
Vāsishṭhī, IV. 85.
Vāsuki, XV. 76.
Vāsukinī, II. 20.
Vikachika, XIX. 14; XX. 169, 194, 202.
Vighnavināyaka, XIX. 17.
Vittapati, V. 314.
Vittādhipati, V. 44.
Vitteśa, V. 20; XXIII. 101.
Vināyaka, II. 45; XVIII. 435; XX. 104.
Vindhya, IX. 95; XX. 295, 418, 419, 420, 425, 433.
Virāṭa, XVII. 115; XXII. 305.
Viśvakarman, V. 202, 217; XVIII. 379; XX. 281.
Viśvabhadra, V. 212.
Viśvāvasu, XVII. 113; XVIII. 558.
Viśvila, V. 202, 213, 218, 221, 224, 227, 233, 248, 258, 259, 265, 270.
Vishṇu, V. 185, 186, 187; XVIII. 104, 480; XIX. 80; XXII. 272.
Vishṇupadī, XVIII. 484.
Vīṇādattaka, see Dattaka
Vṛitraśatru, XV. 9; XVII. 115.
Vṛisha, XII. 43.
Vegavat, XIV. 4, 12, 14, 16, 47, 51, 52, 57, 59, 72, 82, 83, 87; XV. 1, 16; XX. 303, 348.
Vegavatī, XII. ; XIII.; XIV. 12, 24, 25, 31, 35, 38, 40, 52, 63, 83; XIV. ; XV. 2, 7, 13, 18, 27, 28, 38, 43, 61, 68, 84, 94, 96, 98, 99, 102, 103, 155, 156; XV. ; XX. 298, 311, 322, 326, 330, 335; XXVIII. 99.
Veṇupatha, XVIII. 446.
Vetrapatha, XVIII. 435.
Vedaśarman, XXI. 58.
Vaitaraṇī XVIII. 206.
Vaidehī, XVII. 53.
Vainateya, XX. 225.
Vaivasvata, XVIII. 411; XXVII. 78, 104.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

Vaiśravaṇa, XVII. 180.
Vyālaka, IX. 92; XX. 125.
Vyāsa, XVIII. 421; XX. 247.

Śa

Śakra, XV. 147; XVIII. 500; XIX. 165.
Śaṁkara, XVIII, 463, 504; XXII. 143; XXV. 85.
Śachī, XVIII. 545; XXVII. 59.
Śatakratu, V. 320.
Śatayajña, XXIII. 106.
Śatānīka, V. 91.
Śabara, XXV. 62.
Śaṁbūa, XXIV. 65.
Śarva, V. 22.
Śāṇḍilya, II. 54, 68, 72, 73.
Śāṁbara, VIII. 34.
Śārṅgapāṇi, IV. 19.
Śiva, XXIII. 30.
Śivataḍāga, III. 71.
Śukra, I. 50.
Śushkaraivatī, XX. 71.
Śoṇa, I. 73.
Śrī, I. 5; XVIII. 573; XIX. 195.
Śrīkuñja, XIX. 85, 93, 97, 98, 106, 110.
Śrīpati, XVIII. 573.
Śrutadharā, XXV. 46, 49, 52.
Śvetakākạ, XXII. 67.

Sha

Shaṇmukha, V. 15.

Sa

Sagara, IV. 51.
Saṁkalpajanman, XII. 60; XVIII. 65.
Saṁghamardana, III. 10, 20, 30.
Saṁjaya, XV. 105.
Satyakauśika, see Kauśika.
Saptava(pa)rṇapura, III. 47; XX. 183.
Samudradinna, XVIII. 278.
Samudradinnā, XVIII. 27 8, 285, 314, 330, 622, 634, 652, 655, 659,6 68, 677, 695, 696, 699.
Samudrasena, XVII. 38.
Sambhava, XX. 262, 288; XXI. 5.
Sarasvatī, IV. 12; XVII, 16, 39, 41, 43, 150; XXIV. 43.
Sahasrāksha, VII. 12.
Sāgara, XVIII. 276, 283, 286, 325, 326, 676; XXII. 2, 5, 9, 16, 25, 29, 30, 43, 48, 68, 71, 102, 114, 130, 138, 286, 296.
Sāgaradinna, XVIII. 278.
Sātyaka, XV. 106.
Sānu, XVIII. 7, 10, 14.
Sānudāsa, XVI. 82; XVII. 62, 73, 90,. 143, 161, 170, 179; XVIII. 2, 10, 14, 50, 70, 80, 81, 82, 142, 181, 187, 219, 279, 280, 283, 286, 291, 295, 297, 358, 359, 364, 367, 399, 400, 403, 408, 410, 415, 496, 520, 540, 697; XVIII.; XIX. 22, 45.
Sāraṅga, VIII. 34.
Sāvitrī, XII. 49, 56.
Sāvitrī, XII. 40, 46, 54.
Siṁhaśatru, VIII. 33, 35, 37, 55.
Siddhakachchhapa, XVIII. 191.
Siddhamātaṅgavidyā, III. 47.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

Siddhārthaka, XVIII. 198, 201, 653, 654.
Sindhu, XXI. 56, 92, 118, 119, 130, 134.
Siprā, XXII. 90, 262.
Sukumārikā, XIX. 81, 87, 88, 113, 114, 123, 127, 130, 145, 147, 191, 199, 200.
Sugata, XVIII. 418.
Sudeva, XX. 244.
Suprabhā, XVIII. 546, 549, 558, 561, 584; XIX. 59.
Sumaṅgala, XIX. 67, 69, 73, 74, 75, 138, 142, 155, 167, 168, 169, 197.
Sumanas, XXV. 35, 37, 44, 48, 50, 96; XXVII. 36, 76, 112.
Sumeru, II. 9; XVIII. 174, 610; XX. 26; XXV. 31.
Suyāmunadantā, X. 273; XI. 6, 46.
Surasamañjarī, III. 25, 36, 40, 44, 65, 92, 114, 121.
Surendra, XVIII. 607.
Suroha, I. 7; III. 23, 27, 28.
Suvarchalā, XIX. 36.
Suvarṇabhūmi, XVIII. 428, 490.
Suvarṇāśā, XVIII. 435.
Saināpatya, XX. 422.
Soma, XIV. 104.
Somadatta, IV. 84, 87, 91, 93, 95.
Somasiddhānta, XXII. 223.
Saubala, XXIII, 54.
Skanda, see Shaṇamukha.
Smara, XVIII. 1; XXIV. 13; XXV. 90.
Svarbhānu, XV. 41; XVIII. 196; XX. 368.

Ha

Hara, XXI. 171; XXII. 63; XXIII. 66.
Hari, XV. 144, 147; XVIII. 546; XX. 105.
Hari, VI. 9.
Hariśikha, VI. 9, 13, 30; VII. 25, 32, 67, 70, 71; VIII. 43, 51; IX. 9, 11, 16, 25, 49, 80; X. 4, 6, 121, 124, 258; XI. 24, 90, 92, 95; XIII. 17, 25; XV. 1, 3, 49, 53, 58, 63, 64; XX. 12, 306, 413, 437 ; XXI. 4; XXV. 4.
Hiṇḍī, XXII. 164.
Himavat, III. 87; XVIII. 237; XXVIII. 58.
Himāchala, XIV. 39.
Himādri, XXV. 40.
Himālaya, see Himavat.
Hemabhūmi, XVIII. 489.
Haihaya, VII. 64.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

ADDENDA

The following additions are to be made to the *Study* of the BKSS from the jottings of the late Author.

I. 73 *charaṇa* = a mountain.

I. 76 *mṛigendrāsana* = royal seat.

II. 37 *kaṇṭhagarjita* = Skt. *galagarjita* <Hindi *galagājanā.*

II. 78 *nṛipāsana* = royal seat.

III. 11 *pakshaṇa* = Skt. *pakkaṇa.*

III. 52 *mālabhārin* = wearing a conspicuous garland.

III. 92 *vardhamānakamālā,* see also *Amarakośa.*

IV. 16 *saptārṇavadvīpāṁ ... kshitim,* refers clearly to the geographical knowledge of the earth with seven oceans and continents.

IV. 112 *viralāṅguli,* a motif opposed to *jālāṅguli.*

V. 66-67 It refers to cave paintings, i. e. pictorial depictions in a cave.

V. 91 *śraddhā* (= *dohada*) <Hindi *sādha.*

VI. 7 It gives etymology of the name *Naravāhana* of Kubera.

VII. 22 *kumāravaṭakā* should be corrected as *kumāravāṭaka*; cf. in the Nagarī Ins. the word *nārāyaṇavāṭaka.*

VIII. 17 *vandanāñjali* = Skt. *praṇāmāñjali.*

IX. 3 *patrachchhedyaṁ muktāvayavasaṅkaram* = stencil-made figures strewed with bits or powder of pearls.

X. 195 *rājāsthāna* = *rājan+āsthāna.*

XI. 98 It gives a saying :—
jvarishyāmīti saṁchintya maṇḍaṁ pibati muṇḍitaḥ.

XV. 95 *vātamaṇḍalikā*<Hindi *bavaṇḍara.*

XV. 122 It gives a saying :—
pitāpi hi vishaṁ khādannaiva putrairupekshyate.

XVII. 15 It refers to a hundred *Suvarṇa* coins.

XVII. 19 *ālekhyavādaka* = an instrumentalist depicted in a painting.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

XVII. 45 *gandharva-samasyā* = *gandharva-samāsyā* = *a* musical assembly.

XVIII. 163,550 *karmakarī* = a maid servant.

XVIII. 251,265 *bohittha* = a boat.

XVIII. 278 In Sāgaradīnna, Samudradinna, etc. names *dinna* is Prakritised *datta*.

XIX. 95 It gives a saying :—
rājaputrādgṛihaprāptādādḍhyaḥ ko nāma na traseta.

XX. 95 *mahāmāṁsa* = human flesh.

XX. 219 *maṇḍalāgra* = a sword.

XXI. 62 *chāṭa* = a cheat, a rogue.

XXI. 106 It gives a saying :—
na hyataptena lohena taptaṁ saṁdhīyate kvachit.

XXI. 112 It gives a saying :—*kena vanyaḥ karī vārīmāgataḥ svayamujjhitaḥ.*

XXII. 80 It gives a saying :—
na hi kubjapalaśākhyā pārijātasya yujyate.

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

ERRATA

page	*line*	*incorrect*	*correct*
24	12	पाण्ड्डरमी	पाण्डुरमी
46	16	द्युप्यते	घुप्यते
61	17	सिद्धयात्रेति वादिना	सिद्धयात्रेतिवादिना
93	folio heading	दशमः सर्गः	एकादशः सर्गः
132	26	दन्तकोऽब्रवीत्	दत्तकोऽब्रवीत्
164	18	—ङ्गोच्छा—	—ङ्गाच्छा—
191	7	युष्मान	युष्मान्
275	5	श्रुतधारायै	श्रुतधरायै
273, 275, 277	folio heading	पञ्चदशः सर्गः	पञ्चविंशः सर्गः

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga K

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

The late Prof. V. S. Agrawala had long cherished a desire of preparing a cultural study of the *Brihatkathaslokasamgraha* of Budhasvamin. The text of this work was published by F. Lacote for the first time in 1908 with the help of several MSS. Prof. Agrawala considers this text to be one of the foremost literary works of the Gupta period. This gives a living picture of the contemporary society as being very rich in its cultural evidence, or what he often termed as, in 'cultural motifs'.

The study of BKSS was undertaken by Prof. Agrawala sometime in 1964 when its publication was announced, in our **Indian Civilisation Series** (as No. IV of it). Unfortunately, the work remained incomplete owing to certain other literary projects accepted by him. However, only a rough draft of his *Study* with discreet notes could reach us and the same is being published now. It has been our sincere endeavour to bring out his all available notes on BKSS to a proper setting as required in a running cultural commentary which the author projected on this text, similar to his studies on the *Harshacharita*, *Kadambari*, *Mahabharata*, *Matsya Purana*, *Vamana Purana*, *Markandeya Purana*, etc.

The Sanskrit text of this important Kavya was available with difficulty in its rare Paris Edition. We consider it befitting to furnish the *Study* with complete Sanskrit text in Devanagari.

—From **Editor's Preface**

CSU-Jaipur Campus Collection

gitization: HHFA(USA). Funding: Shastry Family, Mattur, Shivamogga

CSU-Jaipur Campus Collection